

نہ صرف فی مہ لا علی

بہ زمانی کوردی

مما أقرأ التفاهة

وہ رکیزانی

سر لافتحیہ سر لادو کوں غم زنی

744 — 747

1999

نه صریفی مه لا عه لی
به زمانی کوردی

وہ کہتے ہیں

ورگینڈے

سہ لافتح اسد سہ لارہ ول ختم یفانی

١٤٢٦ هـ و٢٠٠٥

مافی له چاپدانه وهی پارێزراوه بو
نوسینگهی تهفسیر

نـاـوـی کـتـیـب: تهصریفی مهلا عهلی
 نـاـوـی وهزگـیـر: مهلا فتح الله مهلا رسول خهلیفانی
 بـلـاـو کـردنـهـوـی: نوسینگهی تهفسیر / ههولیر
 تـاـیـتـلی بـهـرگ: نهوزاد کوویی
 نـۆـرـه و سـاـلی چاپ: یه کهم ١٤٢٦ هـ ک - ٢٠٠٥ ز
 تـیـرـاژ: ٢٠٠٠ دانـه
 چـاپـکردن: چاپخانهی العلا - بغداد

له بهرپوه بهرایهتی گشتی روژننیری و هونهر / ههولیر
 ژماره (٥٦٥) سالی ٢٠٠٤ ی دراوهتی

الـتـفـسـیـر

ههولیر- شهقامی دادگا- ژێر ئوتیلی شیرین پالاص
 ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨ - ٢٥١٨١٣٨
 موبایل: ٢٢ ٥١ ٤٦٠ - ٠٧٥٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
 tafseeroffice@maktoob.com
 altafseer@hotmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين.
 قوتابی زیده تازیو خوشه ویست: ده مه وی لیرده له پی شه کیدا چەند نامۆزگارییه ک
 پیشکەش به ئیوهی خوشه ویست بکه م، بهو هیوایه که سوودی لیور بگرن:
 ۱- هیوام وایه ئه و ته مه نه ی گه نجیتی خۆتان به فیرو نه دن، چونکه گه نجیتی ئه و
 ته مه نه جوانیه که وه ک خه زینه یه کی زۆر پر به ها وایه تا کو له ده ست نه چیت بۆی
 په شیمان نابیته وه، بۆیه پیویسته هه می شه هه موو کاتی جوانی خۆت له خزمه تی
 پهیدا کردنی علم و زانست بیت، چونکه خوی گه وره له قورئانی پیرو ز ده فره موو بیت
 ﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ (النجم: ۳۹). هه روه ها پیغه مبه ری سه روه ریش
 ده فره موو بیت (اغتنم خمساً قبل خمس) جا یه کی ک له و پینجانه ی پیغه مبه ر { }
 ده فره موو بیت (شبابک قبل هرمک). قوتابی خوشه ویست: ده زانی زۆر ناخۆشه تو
 ببیت ته مه لاو ئیجازه ی مه لایه تی وه ربگریت که چی وه کو پیویست شاره زانیت له
 زانسته شه رعیه کان نه بیت.!

۲- ده خواریم تو ی خوشه ویست ته قوات هه بیت و دلت پر بیت له خوا په رستی و له
 خوا ترسان، ته وای ئه ندامانی لاشه که ت به ته وای بیاریزی له هه رچی تاوانه،
 چونکه به دلنیا ییه وه سه رباری شه رمه زاری خوی گه وره ناتوانی وه کو پیویست له
 زانسته کان شاره زان بیت، ئه وه ته مامۆستای پایه دار ئیمامی شافعی ده فره موو بیت:

شکوت الی وکیع سوء حفظی

فأرشدنی الی ترک المعاصی

۳- له ژیا نی خویندن ته به دوا ی مامۆستای باش و به ته قوا و زانا بگه ری چونکه
 ئیمامی غه زالی ده فره موو بیت: داری خوار سیبه ری خواره.

۳- لە ژيانی خویندنت بە دواي مامۆستای باش و بە تەقواو زانا بگەرێ چونکە ئیمامی غەزالی دەفەرموویت: داری خوار سیبەری خوارە.

۴- هەر دەمەو تەنھا هاوڵاتیو رەفاقەتی ئەو قوتابیانە بکە کە وەکو خۆت شەیدای فێر بوونی زانستن و هەردەم هەول بۆ فێر بوونی عەلم دەدەن و لە ژيانی رۆژانەش کاری پێ دەکەن، نەکەي رەفاقەتی قوتابی تەمبەل و دور لە ژيانی زانست دۆستی دەژین، قوتابیەک بە تەقواو لە خواترس و کەسیک کە هەولێ بە جیهێنانی سوننەتە پێرۆزەکانی پیغەمبەر، چونکە پیغەمبەر {ﷺ} برادەر و هاوڵاتی باشی وەکو گولاو داناو کەچی خراپی وەکو دوکانی کورەچی داناو کە پشکی ناگرینت لێدەدات.

۵- هەر وەها هەردەم لە گەڵ مامۆستات بە ئەدەب و ردوشت بەرزبە نەکەي بە هیچ شیوەیەک هەڵسوکەوتی ناشرین لە بەرامبەر مامۆستا و هاوڵانت بنوینیت، هەر وەها لە بەرامبەر زانا و پیاو بەشەکانی پیشووش زۆر لە گەلیان بە ئەدەب و ردوشت بەرزبەو بە هیچ شیوە و جورێک تانەو تەشەرە لەو مامۆستا بەرپزانه نەدەیت.

۶- قوتابی خۆشەویست شتیەک پێم خۆشە هەر لە سەرەتاوە بیزانیت ئەم زانستانە وەسیلەو هۆکارن بۆ شارەزابوون لە نیوەڕۆکی قورئان و فەرموودە، کەواتە هەر چەندە لەو زانستانە شارەزاو تیگەیشتوو بێت بەلام ئەگەر دوايی لە قورئان و حەدیس و شەریعەتی پێرۆزی ئیسلام شارەزا نەبوویت ئەو ماندوو بوونەکەت بە بەلاشی رویشت. خۆ ئەگەر هەموو عیلمو زانستەکانیش بزانیت ئەگەر تەقواو شارەزایی لە قورئان و حەدیس و شەریعەتی تیدا نەبێت ئەو بۆت بە هیچ داناندریێت چونکە تۆ مەبەستی سەرەکیێت لە دەستداو نەت توانی بیهێنیتە دی، ئەودە پیغەمبەری نازدار {ﷺ} پێمان دەفەرموویت: من دوو شتم بۆ ئێوە بە جێ هیشتوو کە لە دواي من دەستی پێوە بگرن (کتاب الله وسنتی). هەر وەها شاعیر دەلێت:

لو كان العلم بدون التقى يزید فی الشرف
لکان أشرف خلق الله ابلیس

ئه‌گهر ده‌ته‌وێت زیاتر له‌و بواره‌شاره‌زا بییت ئه‌وه کتێبی (احیاء علوم الدین) ئیمامی غه‌زالی و به‌رگی یه‌که‌می مه‌جموعی ئیمامی نه‌وه‌وی بخۆینه‌وه.

له‌ کۆتاییدا خۆشه‌ویست و برا به‌ڕێژه‌کانم داوای دوعای خێرتان لێ ددکه‌م و هیوادارم له‌و هه‌لانه‌شمان ببورن، چونکه‌ به‌نده‌ خۆی به‌ شیاوی ئه‌وه نازانی‌ت که‌ ته‌نها لاپه‌رده‌یه‌ک له‌ سه‌ر بچو‌کت‌ترین باس بنووسیت، چونکه‌ ئیمامی سه‌بوکی له‌ فه‌رموودیه‌کی ده‌فه‌رموویت: ئه‌وه‌ی بیه‌وێت کتێبه‌ک بنوسیت پێویسته (٣) سێ خالی تێدا بینه‌جی:

یه‌که‌م: کات و شوێنه‌کی گونجای هه‌ییت.

دووه‌م: ده‌بی‌ت عیلم و شاره‌زایی له‌و کتێبه‌ یان له‌و باسه‌ هه‌بی‌ت که‌ ده‌یه‌وێت

بینوسیت.

سێیه‌م: ده‌بی‌ت وه‌رع و ته‌قوای خوای گه‌وره‌ی له‌ دڵه‌ ده‌روون جێگیر بووین.

به‌لام که‌ ته‌ماشام ده‌کرد زۆر له‌و مامۆستا به‌ڕێزانه‌ی که‌ زۆر زاناو خاوه‌نی زانست بوون له‌گه‌ڵ رێژمدا خۆیان خه‌ریک ده‌کرد به‌ نووسینه‌وه‌ی نامیلکه‌یه‌ک هه‌رچه‌نده‌ هه‌ر خزمه‌ته‌و قه‌درو پایه‌ی خۆی هه‌یه‌، به‌لام ده‌بوایه‌ ئه‌وان خۆیان به‌ شتی زۆر له‌وه به‌رزتر خه‌ریک بکهربا، چونکه‌ وامان چاوه‌ڕوان ده‌کرد ئه‌و به‌ڕێزانه‌ خۆیان سه‌رقالێ ناسانکردنی یه‌کی‌ک له‌و کتێبانه‌ بوونایه‌ که‌ ساله‌های ساله‌ قوتابیانی حو‌ج‌ره‌و مزگه‌وته‌کان ده‌بخوینن و به‌رنامه‌ی رۆژانه‌ی خویندنیانه‌ که‌ له‌به‌ر گرانی هه‌ندیک له‌و کتێبانه‌ له‌وانه‌یه‌ زۆریان هه‌ر سوودی لێ‌وه‌درنه‌گرن. جاری واش هه‌بووه‌ له‌به‌ر مامۆستا که‌ قوتابی سوودی لێ‌ ودرنه‌گرتووه‌، ئه‌گینا من که‌سی‌ک نیم ئه‌و سێ مه‌رجانه‌م تێدا بن.

هه‌روه‌ها له‌به‌ر چه‌ند هۆیه‌کی دیکه‌ش ده‌ستم دا قه‌لام و ویستم ئه‌و کاته‌ جوانم لێ‌ به‌ به‌لاش نه‌پروات ئه‌و چه‌ند لاپه‌ره‌ شرو هه‌ر ده‌م نوسین. بۆیه‌ من نالیم که‌ ئه‌و کتێبه‌م کردۆته‌ کوردی ئه‌گهر پێم نه‌لێن تێکی داوه‌. بۆیه‌ داوا له‌ قوتابییه‌

خۆشەویستەکان دەکەم لێم ببورن و بە پێی توانا ئەو هەڵە زۆرانە ی کردوومن راستیان بکەنەوه.

لە کۆتایی رووم دەکەمە خوا ی گەورەو: خوا یە بۆ خاتری ناوێ جوانەکان تەم شەریعەتە ی ئیسلام هەر پایەدار بکەیت، مامۆستا و قوتابیان و سەرچەم موسڵمانان سەربەرزو پروو سووری دونیاو دوا رۆژ بکەیت لە هەموو جیهان بە تاییبەتی گەلی کوردی موسڵمان، خوا یە هەموو گوندو شارەکانمان بە دەنگی الله اکبر و ئالی بابە ی فەقییان ئاوەدان کەیتەوه و ئەو دەنگە خۆش و جوانە وەکو پێشان لە هەموو شوێنە ک بزرەنگیتەوه... آمین.

له باره‌ی ئەو زانسته‌وه

یه‌که‌م: ئەم زانسته‌ی لەو کتێبه باسی لێوه ده‌کریت ناوی عیلمی صه‌رفه .
دووهم: یه‌که‌م که‌س که ئەو زانسته‌ی داناو بناغه‌ی ریک‌خست هه‌ندی‌ک ده‌لێن
ئەو هه‌یامی علی کورێ ئه‌بی تالیبه‌، به‌لام هه‌ندی‌کی دیکه ده‌لێن: یه‌که‌م که‌س
ناوی (معاذ بن مسلم الهراء)ه .

سییه‌م: پێناسه‌ی ئەو زانسته وه‌ک له کتێبیشدا ده‌گووتریت: تحویل المصدر
المجرد واته: وه‌رگه‌ران وه‌قل کردنی مه‌صده‌ری فیه‌لی موجه‌ره‌د بۆ لای چه‌ند نمونه‌و
میسالی جۆراو جۆر .

چواره‌م: موضوع ئەو شتانه‌ی لەو کتێبه باس ده‌کرین (الألفاظ العربیة من حیث
الاعلال والادغام والصحة والأصاله والزیاده)....
واته ئەم عیلمه باس له وشه‌کانی زاراوه‌ی زمانی عه‌ره‌بی ده‌کات له‌ رووی تیعالل
کردن و ده‌غم و سالم و غه‌یره سالم و ته‌صل و زیاده.....

پێنجه‌م: فائیده‌و سوودی ئەو زانسته بریتیه له: صون اللسان عن الخطأ فی
المفردات. واته: سووده‌که‌ی بریتیه له: پاراستنی زمان له هه‌له‌ی وشه‌کانی تاک.
شه‌شه‌م: استمداده من کلام الله تعالی و کلام رسوله ﷺ { و کلام العرب. ئەم
عیلمه هه‌لێنجراره له فه‌رمووده‌کانی قورئان و هه‌دیه‌سه‌ پیرۆزه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)
وه له زمان و زاراوه‌ی عه‌ره‌به‌کانیش.

(ئاگاداری)

له دواوه‌و کۆتاییدا باسی هه‌ندی‌ک له‌و زاراوه کوردیانه‌مان کردوه که لێروه
به‌کارهاتون.

تەصریفی مهلا عهلی به زمانی کوردی

(بسم الله الرحمن الرحيم) به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌و می‌ه‌رده‌بان، (الحمد لله رب العالمين) هه‌موو حه‌مدو سو‌پاس و ستایش بۆ ئه‌و خودایه‌ی که دروست‌که‌رو به‌خێوکه‌ری هه‌موو بوونه‌وه‌ریکه، (والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله أجمعين) دروودو سه‌لام برژۆ له لایه‌ن خودا بۆ سه‌ر چاک‌ترین و گه‌وره‌ترینی دروست‌کراوانی خوا که ناوی پیرۆزی موحه‌مه‌ده، وه هه‌روه‌ها دروودو ره‌حه‌تی خوا برژۆ وه‌کو بارانی به‌هاران به‌سه‌ر خزمه‌ موس‌لمانه‌کانیو یارو یاوه‌رانیو هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ش که شو‌ینکه‌وته‌ی ریبازه‌ پیرۆزه‌که‌یه‌ی ئه‌و. تا‌کو رۆژی دوا‌یی. (أما بعد) له پاش پێشکه‌شکردنی سو‌پاس بۆ خوا‌ی می‌ه‌رده‌بان و دا‌وای دروودو سه‌لام بۆ گیانی پاکی پێغومبه‌ری پێشه‌واو یارو یاوه‌رانی. (فيقول الفقير الى الله الغنى على بن الشيخ حامد الأشنوي) ده‌لێت: ئه‌م هه‌ژاردی که هه‌رده‌م پێویستی به‌ خوا‌ی بالا‌ ده‌ست و ده‌وله‌مه‌ند هه‌یه که ئه‌م فه‌قیره‌ ناوی عه‌لی کور‌ی شیخ حامیدی ئه‌شه‌نوه‌یه، واته‌ خه‌لکی شاری شنۆیه که شاریکه‌ ده‌که‌وێته کوردستانی رۆژه‌لات {کوردستانی ئێران} (لما كان تصريف الزنجاني أحسن المختصرات في هذا الفن ترتيباً) ده‌فه‌رمو‌ویت: کاتێک دیتم ئه‌و کتێبه که ناوی ته‌صریفه‌و دانرا‌وی شیخ ئیبراهیمی زه‌نجانییه جوان‌ترین کتێب بوو له کتێبه‌ کورته‌کانی عیلمی سه‌رف له‌ رووی ته‌رتیبه‌وه، واته‌: هه‌ر با‌سیک له‌ با‌سه‌کانی له‌ شو‌ینی شایسته‌ی خۆی دان‌درا بوو، (وأولاهما للمبتدئين تقريباً) وه ئه‌م مه‌تنه‌ ته‌صریفه له هه‌موو کتێبه‌ کورته‌کان ئاسان‌تر شایسته‌تر بوو بۆ قوتابیانی تازه‌و سه‌رده‌تایی که زۆر باش لێی تێده‌گه‌شتن... جا لێره‌دا که‌سیک له‌ وانه‌یه ره‌خنه‌ بگرێت. و بلێت: مادامه ئه‌و ته‌صریفه ئه‌وه‌ندد جوان و باش و بێ عه‌یب بوو ئه‌ی ئه‌و هه‌موو ماندوو بوون و

دەستکاریەت لە چی بوو؟ ئەویش وەڵام دەدا تەوێ دەفەر مووێت (لەکن ما کان وافیا بتمام ما لابد لهم منه) بەلێ کتییکی باشە بەلام ئەم تەصریفە وەفادارو بەجێئەنەری هەموو قاعیدەکان نەبوو، کە قوتابی پێوێستی پێیان هەیه، چونکە قاعیدەکان بناغە ی عیلمن، (ولا كافيا بجميع ما لا يستغنون عنه) وە ئەم تەصریفە کافێو کوکەرەو نەبوو بۆ هەموو ئەو باس و مەسئەلە وردانە ی کە هەرگیز قوتابی لێیان دەوڵەمەند نابێ، بەلکو هەموو کات پێوێستیان پێی هەیه، (أردت أن أضم اليه ما يتم فوائده) جا لەبەر ئەم دوو شتانه ویستم کە چەند قاعیدەو بنچینە ی وەها بلکێنم بەو تەصریفە کە بە سوودەکیان سوودو قازانجی ئەم تەصریفە تەواو بکەن، کەم و کوری تێدا نەمیئن، (وَأزید علیه ما یعمم فرائده) وە هەر وەها ویستم زیاد بکەم لە سەر تەصریفی زەنجانی چەند وشە یەکی وەها کە هەریەکی بە وێنە ی دوور وانه، بەمەش هیچ کەم و کوری تێدا نامیئن و سوودەکی تەواو دەبێت، (مع نسخ بعض عباراته) وە ئەم کارەم دەکرد لە گەڵ سێنەوێو لابردنی هەندێک لە عیبارەت و نوسراوی ئەم تەصریفی زەنجانی، (أتیا بخیر منها) جا حالم وابوو هەر کە شتیکم لادەبرد شتیک ی باشتەم لە شوێنی دادەنا، (وتبدیل قواصر کلماته شاغلا بأشمل عنها) وە خەریک بووم وشە کورتەکانم دەگۆڕین یەکی پر مەعناتەرم لە جێی دادەنا، جا بەو

هەموو دەستکاریە ئەم تەصریفە وای لێهات کە هیچ کەم و کوری تێدا نەمیئێت، چونکە ئەگەر وانه بێت ئەم ماندوو بوونە هەمووی بەلاش دەپروات. لە دوا ی ئەم هەموو مەدح کردنی کتییەکی سەری خۆی بەرز دەکاتەو بەرەو ژوورو ملی خۆی کەچ دەکات بۆ ئەوێ دان بنێت کە من هیچ نیم و ئەوێ دەیزانم هەمووی لە لای خوا ی کار بەجێ و بالا دەستە بۆیە دەلێت: (مستعینا بخیر من به یستعان) داوای یارمەتی دەکەم لە کەسیک کە باشترین زاتە داوای یارمەتیو پشتگیری لی بکریت کە ئەویشیان زاتی خوا ی گەورەیه، (ومستفیضا من الحکیم المنان) وە هەر وەها داوای سەرکەوتن و رزاندنی رەحمەت دەکەم لەم خودایە کە کار بەجێو

خاوەنی نیعمەتی گەورەییە بۆ بەندەکانی (فانە الولی للافضال والاحسان) چونکە هەر ئەو خاویە خاوەنی دەسەڵاتە بۆ ژژاندنی رەحمەت و چاکە کردن لە گەڵ عەبدو بەندەکانی.

ئنجای هاتە سەر ئەوەی بۆ مان باسی وشەیی تەصریف بکات لە زاراوەی عەرەبیدا وە هەم لە زاراوەی زانیانی عیلمی صەرف جا فەرمووی (اعلم أن التصريف في اللغة التغيير) بزانی ئەو قوتابی وشەیی تەصریف کە لە پێنج پیت (حرف) پێک هاتوو لە زاراوەی عەرەبیدا بە واتای گۆراندنە، (وفي اصطلاح أهل هذه الصناعة) تەصریف لە لای زانیانی ئەو صنەتە کە عیلمی صەرفە (لا اسما لها) بەو مەرجە ناو نەبێت بۆ عیلم و صنەتە کە (تحويل المصدر المجرد في المشتقات) وشەیی تەصریف بە مانای وەرگێڕان و نەقڵ کردنی مەصدەری فەعلیکە کە رووت بێت لە حروفی زیاد بۆ پێکھێنانی چەند موشەقەتی کە جا ئەو مەصدەرە وەکو فەعلە کە رووت بێت وەکو (جلس) یان نا وەکو (جلوس) (الى أمثلة مختلفة هيئاتها) جا ئەم مەصدەرەش کە وەرەگێردرێت بۆ لای چەند مەسالیکی جیا جیا، جا کە لێک جیا بەسەر و ژێر و زەننەو زیادو کەمی پیتەکان وەکو (ضرب) و یەزب و ضارب و مضروب... هتد) (بلا واسطة كما في الماضي) وەرگێڕانی مەصدەریش بۆ لای مەسالیکان یان راستەوخۆیە وەکو وەرگێڕانی فەعلی -ماضی- واتە راستەوخۆ لە مەصدەری وەرەگێرێت (أو بها كما في غيره) یان وەرگێڕانە کە بە راستەییە، واتە: راستەوخۆ لە مەصدەری وەرناگێرێت بە لکو شتێک لە نێوانیان هەیە وەکو لە غەیری فەعلی -ماضی- کە فەعلی -مضارع- و اسم الفاعل... هتد) جا بزانی ئەم گۆرانی بۆ چییە؟ (لتحصيل معان مقصودة) بۆ پەیداکردن و بە دەستھێنانی چەند مانایەکی مەبەست و پێویستە کە (لا تحصل الا بها) کە ئەم مانایانە پەیدا نابن تەنھا بەم مەسالیانە نەبێت، بۆ وێنە ئەگەر کەسێک لە کەسێک بدات ئەو دەبێتە -ضارب- واتە لێدەر هەبێت لە گەڵ -مضروب- واتە لێدراو لە گەڵ -مضرب- واتە نامێری لێدان، خۆ ئەگەر ئەو مەسالیانە نەبوانایە ئەو بە تەنھا بە

مەصدەری پێك نەدەهاتن، (فاداً صار علم هذا التحويل ضروريا) لە بەر ئەوەی
 كە مانایەكان نابن بەبێ میسالىەكان وە میسالىەكانیش نابن بە بێ وەرگێران كەواتە
 وای لێهات زانین و شارەزا بوون بەم گۆرانه بوو بە ناچاری و پێویست.

(ثم اعلم) لە پاش زانینی مانای تەصریف و مەبەست لە وەرگێرانی مەصدەری
 بزانه ئەى قوتابی (أن أصول الأسم تكون ثلاثة لا اقل) بەراستی پێته
 ئەصلەكانى -اسم-ى سێ دەبن و ناییت لە سییان كەمتر بن وەكو -فلس- ،
 مەبەست لە ئیسم -اسم-مەرب-ە پیتێکیان بۆ دەست پێکردن یەكیش بۆ لەسەر
 وەستان یەكیش لە نیوان هەردووکیانە.

تێبینی :

ئەو جوۆرە ئیسمانەى كە دوو حەرفین وەكو -ید، -دم، -أخ، -أب....- ئەمانە سێ
 پیتی بووینەو بە هۆی ئیعلال كردن یەکیان حەزف كراوە، كەواتە: ئەوانەش دوو
 حەرفى نەبووینە. وە ئەو ئیسمانەش كە مەبنینە وەكو -مَن، -ذا....- لەم كتیبه
 باسیان ناكەین كەواتە ئەوانیش نابنە هۆی رەخنە چونكە مەبەست لە ئیسم ئیسمی
 موعرەبە. (وَأَرْبَعَةٌ وَخَمْسَةٌ لَا أَزِيد) واتە: پێته ئەصلەكانى ئیسمی چوارو
 پێنجیش دەبن وەكو -جعفر، سفرجل- بەلام لەو زياتر ناییت چونكە ئەگەر بپێته
 شەش وا گومان دەبریت كە دوو ئیسمن لێكدراون. (وَالْفِعْلُ تَكُونُ ثَلَاثَةٌ لَا أَقْل)
 پێته ئەصلیەكانى فێعلیش سێ دەبن وەكو -ضرب- لەوێش كەمتر نابن (لِلضَعْفِ
 الْبَنِيَّةِ) چونكە فێعل زۆر گۆرانكارى دێته سەر ئەگەر لە سێ كەمتر بێت ئەوا لاواز
 دەبێت و گۆرانكارى قبول ناكات.

تێبینی :

ئەو فێعلانەى كە وا دیارن لە (٣) سێ پیت كەمترن وەكو -عد، -ق- ئەوانە لە
 ئەصلدا سێ پیت بووینە بەلام كە ئیعلال كراون بوونەتە ئەوەندە.

(وَأَرْبَعَةٌ لَا أَزِيد) فێعل چوار پیتیش دەبێت وەكو -حرج- بەلام لە چواران زياتر
 ناییت (لِثَقْلٍ مَعْنَاهُ) چونكە فێعل ماناكەى گرانه لەبەر دەلالەت كردن لەسەر سێ

شت { -حدث - واته رووداو -نسبة- واته پالدان بۆلای فاعیل -زمان- واته‌ ته‌و کاته‌ی فیعله‌ که‌ ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر ده‌کات } جا ته‌گه‌ر له‌ چوار پیت زیاتر بی‌ت ته‌وه‌ ماناکه‌شی گران ده‌بی‌ت له‌ته‌نجام گران ده‌که‌و‌یتته‌ سه‌ر گران (ولأن الاسم أصل والفعل فرع) به‌لگه‌ی دوو‌ده‌م ته‌وه‌یه‌ که‌ ئیسم ته‌صله‌ وه‌ فیعل فه‌رعه‌ نابی‌ت بگاته‌ پله‌ی ته‌و، به‌مه‌ش هیچ جیاوازی له‌ نیوان ته‌صل و فه‌رعی نابی‌ت. بۆیه‌ش ئیسم به‌ ته‌صل داندراوه‌ چونکه‌ ئیسم به‌ ته‌نها که‌لامی پێ ته‌واو ده‌بی‌ت چونکه‌ ده‌توانی‌ت بی‌ته‌ - المسند والمسند الیه - که‌چی فیعل به‌ی ئیسم که‌لامی پێ ته‌واو نابی‌ت، وه‌ فیعلیش له‌ ئیسم و‌رده‌گیریت. جا ته‌وه‌ی گوتمان له‌ باره‌ی پیتته‌ ته‌صلیه‌کان بوو به‌لام پیتته‌ زیاد کراوه‌کان له‌ ئیسمدا له‌گه‌ڵ پیتته‌ ته‌صلیه‌کان ده‌گه‌نه‌ هه‌وت و هه‌شت پیتیش وه‌کو -استخراجا، قرع‌بلانته‌- وه‌ فیعلیش به‌ پیتته‌ زیاده‌کانی ده‌گاته‌ شه‌ش پیت وه‌کو -استخرج، اخرجم- (وکل واحد منهما اما مجرد أو مزید فیه) وه‌ هه‌ریه‌ک له‌ ئیسم و له‌ فیعل یان -مجرد- . واته‌: ر‌ووت ده‌بی‌ت له‌ پیتته‌کانی زیاد- مزید فیه- واته‌: ح‌روفی زیادی پێوه‌ ل‌کا‌ون، که‌واته‌ لی‌رده‌ا بو‌ون به‌ چوار به‌شه‌وه‌:

۱- ئیسمی موجه‌ده‌ وه‌کو: ض‌رب. ۲- ئیسمی مه‌زید وه‌کو: اکرام. ۳- فیعلی موجه‌ده‌ وه‌کو: ض‌رب. ۴- فیعلی مه‌زید وه‌کو: أکرم. (وکل واحد منهما اما سالم أو غیر سالم) هه‌ریه‌کی‌ک له‌م چوارانه‌ یان -سالم- ه‌ یان -غیر سالم-ه‌، جا لی‌رده‌ا به‌شه‌کانی فیعل ده‌بن به‌ هه‌شت به‌ش و ئیسمیش به‌ دوانزه‌ به‌ش، (ونعني بالسالم ما سلمت حروفه الاصلية) ئیمه‌ زانایانی عیلمی صه‌رف مه‌به‌ستمان به‌ سالمی وشه‌یه‌ که‌ ح‌روفه‌ ته‌صلیه‌کانی خا‌لی بن له‌ پیتته‌کانی -ع‌لة- و -ه‌مزة- و -تضعیف- واته‌ دووباره‌ بو‌ونه‌وه‌ی پیتی‌ک که‌ له‌مه‌ودوا باسیان ده‌که‌ین -ان شاءالله‌-

(التي تثبت في جميع تصاريف الكلمة) پیتی ته‌صلی ته‌وانه‌ن که‌ له‌ هه‌موو گۆر‌ان‌کارییه‌کانی که‌لیمه‌ هه‌ر مه‌وجود بن و بمینه‌وه‌، (لفظا أو تقدیرا) جا که‌ مه‌وجودن (یان دیارن) وه‌کو -ن‌صر- ئیستا ئه‌م سێ پیتته‌ -ن، ص، ر- له‌م فیعله‌ ته‌صلن چونکه‌ له‌ هه‌موو گۆر‌ان‌کارییه‌کاندا -لفظا- دیارو مه‌وجودن، یان -تقدیرا-

واته: به فهرز کردن مه وجودن وه کو: -قَوْلًا- ئیستا نهم سئ پیتته -ق، و، ل- له ههموو گۆرانکارییه کاندای ههنه به لام به ته قدیری چونکه ههنډیک جاره واوه که ده کړیته ئهلف وه کو -قال-، وه ههنډیک جار ده کړیته یاء وه کو -قیل- وه ههنډیک جار لا ده برئو حه زف ده کړیت و -ضمه- ده لاله تی له سهر ده کات وه کو -قُلْتُ- وه ههنډیک جاریش خۆی مه وجوده وه کو -يَقُولُ- که واته واو لیږدها به پیتته کی ئه سلی ده ژمیږدریټ. جای ئه وهی گوتمان پیناسهی یه کهم بوو بۆ پیتته ئه صلییه کان، پیناسه یه کی دیکه ش ئه وهیه که ده فرمویت (وتقابل بالفاء والعین واللام) پیتته ئه صلییه کان ئه وانن که به رامبه ر ده کړین به {فی و عهین و لام} له -فَعَلَ- دی بۆ نمونه ده لئین: -نَصَرَ- له سهر وه زنی -فَعَلَ- دیه، نون فاء الفعله وه صاد عین الفعله وه راء لام الفعله چونکه به رامبه ری -لام- ه، ئه و -فَعَلَ- دیه پیتی ده گوتری میزان واته پی هه لکیشراو وه ئه و صیغانه ش که به رامبه ری ده کړین وه کو -نَصَرَ. وعلم- پینان ده گوتری مه وزون واته هه لکیشراو، (مکررا بحسب زیاده الاصول

على على الثلاثة) حالی لام وایه دووباره ده بیته وه به ئه ندازه ی زیاد بوونی پیتته ئه صلییه کان له سهر سئ. واته ئه گهر پیتته ئه صلییه کان بوون به چوار پیت ئه وای جار دکیان لام دووباره ده بیته وه، وه کو: -دَحْرَجَ- یان -جَعَفَرَ- میزانه که ی له سهر وه زنی -فَعَّلَ-، وه ئه گهر پیتته کان بوون به پینج لام سئ باره ده کړیته وه وه کو: -سَفَرَجَلَ- میزانه که ی ده بیته -فَعَّلَلَ- وه پیتته کانی ئه سلی له مه زیاتر نابن. جای با بگه ریینه وه سهر باسی سالی (من حروف العلة والهمزة والتضعیف) واته: سالم ئه وه دیه که پیتته کانی سالم و خالی بن له پیتته کانی عیلله که بریتین له {ا، و، ی} ئهلف و واوو یاء وه هه روه ها هه مزه و دووباره بوونه وه {الهمزة والتضعیف} که واته هه ر وشه یه که یه که له و پینجانه ی تیدا بیت به غهیره سالم ده ژمیږدریټ، بۆ نمونه: {وعد، یسر، سئل، مدد، زلزل} ئه مانه به سالم ناژمیږدرین به یارمه تی خوا له دواپی باسیان ده که یین. لیږدها مصنف ره همه تی خوا ی له سهر بیت و یستی له یه که کاتدا سالم و

غەیرە سالم لە یەکتەر جودا بکاتەووە وە دوو پێناسەشی بۆ پیتە ئەسلیەکان کردتا کو بکری پیتە ئەسل و زیادەکان لێک جیا بکری ئەووە بئاسرین.

روونکردنەو:

لەو دی رابردوو بۆمان دەرکەوت هەر وشەیک ئەم شتانی تییدا پیتە کە دێنە هۆی غەیرە سالم بەلام ئەگەر ئەوانە ئەسلی نەبون ئەو هەر بە سالم دەژمیارد پیت وەکو: {اجلوز، وأکرم} وە ئەگەر هاتوو وشەیک ئەوانە تییدا بن بەلام بە هۆی ئیعلال لاچوو بن ئەوا هەر بە غەیرە سالم دادەندریین وەکو: { قُلْتُ } کە ئەسڵەکی {قولت} بوو یان وەکو {ظلت} کە ئەسڵەکی {ظلت} بوو.

جا مصنف رەحمەتی خۆی لی پیتە باسی پیتە ئەسلیەکانی کرد کە چۆن پێناسە دەکری و بەرامبەری فی و عەین و لامی {فَعَلَ} یان پێدەکری. ئیستاش دەیه و پیتە باسی پیتە زیادەکان بکات کە چۆن هەلس و کەوتیان لە گەڵ دەکری. جا فەرمووی {ويعبر عن الزائد بلفظه} واتە: -تلفظ- بە زوبان دەر دەپری لە میزانی لە جیاتی ئەو پیتە کە زیاد کراوە لە مەوزونی بە لەفزی پیتە زیادەکی واتە: چ پیتە کە لە مەوزونی زیاد کراوە هەمان پیت لە میزانی زیاد دەکری، ÷ بۆ نمونە -أنصر- لەسەر وەزنی -أفعل- چۆن لە -أنصر- هەمزە زیاد کراوە بە هەمان شیوە لە -أفعل- هەمزە زیاد دەکری هەرودها -استنصر- وەکو -استفعل- یان -ضارب- وەکو -فاعل-..... هتد ئەمە خائیکی گرینگە بۆ لێک جیاکردنەو دی پیتە ئەسلی و پیتە زیادەکان جا ئەم بنەمایە {قاعدة} لە هەموو شوێنە بەم شیوەیە مەگەر لە دوو شوێن نەبیست ئەویش بابی -افتعال- و هاو وێنەکانیەتی جا بۆ جیاکردنەو دی ئەوانیش فەرمووی {إلا المبدل من تاء الأفعال ونحوه} تەنها لە تائی بابی -افتعال- و هاو شیوەکانی نەبیست واتە لە هەموو شوێنە -تلفظ- دەکری لە میزانی بە هەمان ئەو لەفزی لە مەوزونی زیاد کراوە تەنها ئەو پیتە نەبیست کە لە جیاتی (ت)ی بابی {افتعال، تفاعل} نەبیست هەم لە نونی بابی {انفعال} یش نەبیست لە هەندیک شوێن لەم بابانە پیتیک لە مەوزونی زیاد کراوە لە میزانی ئەم پیتە نییە بۆ

نمونه -اصت‌لح- له‌سه‌ر وه‌زنی -افت‌عل-ه‌یه، زیاد‌کراوه‌کان هه‌مزوه تائه پاشان تائه‌که
 له -اصت‌لح- ده‌کر‌یت‌ه -ط‌اء- ده‌ب‌یت‌ه {اصت‌لح} به‌لام له می‌زانی هه‌ر وه‌کو
 خۆ‌یه‌تی، نه‌وه لی‌ره‌دا {و‌ی‌ع‌یر عن الزائد بلفظه....} نه‌هاته ج‌ی، ته‌مه له‌مه‌ودوا باس
 ده‌کر‌یت -ان شاء الله- {فانه بالمبدل منه} له‌م شو‌ینانه تلفظ و ته‌عب‌یر به به‌ده‌لی
 نی‌یه که ئه‌م پ‌یت‌ه‌ی تازه هات‌وه که ط‌اء بوو، به‌ل‌کو به {م‌ب‌دل منه} وه‌که‌یه، که
 ده‌کاته ئه‌و پ‌یت‌ه له پ‌یش ئ‌ی‌ع‌لال کردن هه‌بوو ده ده‌کاته -ت- واته به -ط-
 لی‌ناد‌ر‌یت‌ه‌وه به‌ل‌کو به -ت- لی‌ده‌در‌یت‌ه‌وه، دوو‌م شو‌ین که له‌م بن‌چ‌ینه‌یه‌یان ج‌یا
 ده‌کاته‌وه {والا المکرر للاحاق او غیره} مه‌گه‌ر له‌م شو‌ینانه نه‌ب‌یت که دوو‌بار‌یه
 جا ئه‌م دوو‌بار‌یه‌ش چ بۆ الحاق ب‌یت، واته: پ‌یت‌یک له‌سه‌ر وشه‌یه‌ک زیاد ب‌کر‌یت تا
 ب‌چ‌یت‌ه سه‌ر وه‌زنی وشه‌یه‌کی د‌یک‌ه، وه‌کو -ج‌ل‌ب‌ب- لی‌ره‌دا با‌نی دوو‌م زیاد کراوه تا
 الحاق‌ی ب‌که‌یت به -د‌ح‌ر‌ج-ه‌ی، یان وا ده‌ب‌یت دوو‌بار‌ی ده‌که‌یت‌ه‌وه بۆ بۆ‌غ‌ه‌یری الحاق
 وه‌کو -ف‌ر‌ج- که ر‌بی دوو‌م زیاد کراوه بۆ ت‌ک‌ثیر، {فانه بما تقدمه} له‌م دوو شو‌ینه
 واته که بۆ الحاق و غه‌یری الحاق ز‌ید ده‌کر‌یت ته‌عب‌یری پ‌یت‌ه ز‌یده‌که‌ی به گو‌یره‌ی پ‌یتی
 پ‌یش خۆ‌یه‌تی که پ‌یت‌ه ئه‌سه‌له‌که‌یه جا ئه‌م پ‌یت‌ه‌ی پ‌یشه‌وه {لام الفعل} ب‌یت یان {ع‌ین
 الفعل} ب‌یت نمونه‌ی {لام الفعل} وه‌کو -ج‌ل‌ب‌ب- لی‌ره‌دا با‌نی یه‌که‌م {لام الفعل} ه له
 می‌زانه‌که‌ی ته‌عب‌یری به لام لی‌د‌راوه‌ته‌وه وه بی‌ی دوو‌ه‌م‌یش هه‌ر به لام لی‌ده‌در‌یت‌ه‌وه،
 ه‌واته له -ج‌ل‌ب‌ب-ه‌ی ده‌گو‌تر‌ی له‌سه‌ر وه‌زنی -ف‌ع‌ل‌ل-ه‌یه نه‌ک له‌سه‌ر وه‌زنی -ف‌ع‌ل‌ب‌-ه
 واته به هه‌مان له‌فظ‌ی خۆ‌ی نی‌یه به‌ل‌کو به له‌فظ‌ی پ‌یشه‌ خۆ‌یه‌تی. وه‌نمونه‌ی {ع‌ین
 الفعل} وه‌کو -ف‌ر‌ج- لی‌ره‌دا -ر-ی دوو‌م زیاده به‌لام ته‌عب‌یری وه‌کو ر‌بی ئه‌سه‌له‌که‌یه
 {ع‌ین الفعل}، جا ده‌ل‌ی‌ین: -ف‌ر‌ج- له‌سه‌ر وه‌زنی -ف‌ع‌ل‌ل-یه‌به ش‌ده‌ی گ‌ران‌کرد‌نی
 عه‌ینه‌که‌یه نه‌ک له‌سه‌ر وه‌زنی -ف‌ع‌ر‌ل- ب‌یت. جا له‌م دوو شو‌ینه‌دا تلفظ به له‌فظ‌ی
 پ‌یت‌ه زیاده‌که نه‌بوو به‌ل‌کو به و‌ینه‌ی پ‌یت‌ه پ‌یش خۆ‌ی بوو. یه‌ک‌یک پ‌رسیار ده‌کات :
 ئایا م‌ک‌رر هه‌موو کات به‌و شی‌وه به پ‌یتی پ‌یش خۆ‌ی لی‌ده‌در‌یت‌ه‌وه؟ ئه‌و‌یش وه‌لام
 ده‌داته‌وه‌و ده‌فه‌رمو‌وی‌ت {الا اذا عدم ذالك الوزن او ندر} مه‌گه‌ر له دوو شو‌ین

وانەبێت، یەكەم: {مكرر} دووبارەكە كە لە زمانی عەرەبی هیچ وشەیهك لەسەر ئەو وەزنە نەبێت. دووهم: وشە لەسەر ئەو وەزنە هەبێت بەلام بە كەمی، لەم دوو شۆینە كە گوتان {مكرر} دووبارە بە لەفظی خۆی تەعبیر دەدرێت نەك بە پیتی پێشە خۆی، نمونە یەكەم وەكو -بَطْنان- لێرەدا نونی دووهم مكررهو زیادە ئەگەر بە گوێرە ی ئەم یاسایە بێت وەزنەكە ی دەبێتە -فُعْلال- چونكە نونی یەكەم چۆن تەعبیر دەدرێت دەبواوە نونی دووهمیش وا تەعبیر درابا، بەلام لەبەر ئەوەی هیچ وشەیهك نییە لەسەر وەزنی -فُعْلال- واتە چوار پیتی ئەسلی هەبێت و دووبارەش نەبێت، جا لەبەر ئەوە ناچار بووین ئەم دووبارە {مكرر} ه زیادە بە لەفظی خۆی تەعبیر بدەینەوه نەك بە پیتی پێش خۆی واتە دەلێین: میزانەكە ی -بَطْنان- -فُعْلال- ه نەك -فُعْلال- بێت. نمونە ی دووهمیش ئەوەیە كە باسی دەكین {سَحْنون بفتح السين فانه فَعْلون لندور فَعْلول} وەكو -سَحْنون- بە فەقە سینی بخوێنەوه، ئیستا -سَحْنون- نوونی دووهمی دووبارەیهو زیادیشە قاعیدە وا بوو تەعبیر بە پیتی پێشە خۆی بی واتە میزانەكە ی -فَعْلول- بێت، بەلام لەبەر ئەوەی -اسم- ناو لەسەر وەزنی -فَعْلول- واتە: چوار پیتی بی و هەر چواریان ئەسلی بن كەمە، جا ناچار بووین كە تەعبیرەكە ی بە لەفظی خۆی بێت نەك بە پیتی پێشە خۆی بێت، جا دەلێین: میزان ی -سَحْنون- -فَعْلون- ه نەك -فَعْلول- بێت، چونكە اسم لەسەر ئەو وەزنە ی كەمە. (وهو صَعْفوق وخرنوب) ئەو دوو ئیسەمە چوار پیتینەو هەر چواریشیان ئەسلن، بێگومان میزان ی ئەو دووانە {فَعْلول} ه چونكە لە پێشان گوتان ئەگەر پیتی ئەسلی بوون بە چوار لام دووبارە دەبێتەوه، بەلام چونكە كەمە حیسابی نەبوونی بۆ دەكرێت، كەواتە: {سَحْنون} بە لەفظی خۆی لێدەدرێتەوه نەك بە پێشە خۆی.

(ويتبع الميزان الموزون في القلب المكاني وفي الحذف) واتە: میزان تابع و شۆینكەوتە ی مەوزونە لە دوو شۆین: یەكەم: لە {قلب المكان} واتە: هەر پیتەك پاش و پێشی پێ بکړئ لە مەوزونی ئەوا یەكسەر بە تەبەعیەتی ئەو لە میزانیش دەكرێت، بۆ نمونە {يَس} لەسەر وەزنی {فَعْل} دیە ئەگەر هەمزەكە ی بێنینه پێش

ده‌بیته {أیس} وه میزانه‌کەشی ده‌بیته {عَفَل} چونکه هه‌مزه‌کەیی {عین الفعل} بوو ئیستا هاتۆته شوینی {فاء الفعل} وه میزانه‌کەشی به هه‌مان شیوه. دووهم: له {حذف} دا واته: هه‌ر پیتەك له مه‌وزونی لادری ده‌بی له میزانیشت لادری وه‌کو: {قاض} ته‌سله‌کەیی {قاضی} له‌سه‌ر وه‌زنی {فاعِل} بوو، پاشان —یاء— ه‌که لادرا بوو به {قاض} میزانه‌کەش بووه {فاع} —لام الفعل— له هه‌ردووکیان لادرا وه‌هه‌روه‌ها {قُل} له {قول} میزانه‌کەیی {قُل} چونکه {عین الفعل} نه‌ماوه {عَد} له وه {وَعْدَة} میزانه‌کەیی میزانه‌کەیی {عِل} چونکه {فاء الفعل} ی نه‌ماوه {إلا أن يقصد بیان الأصل فیهما} واته: میزان شوینکه‌وته‌یی مه‌وزون ده‌بیته له‌م دوو شتانه مه‌گه‌ر مه‌به‌ست به‌م مه‌وزونه ده‌رخت و روونکردنه‌وه‌یی ته‌سله‌کەیان بیته جا له‌م دوو کاته میزان وه‌کو مه‌وزون نابیت، بۆ نمونه: ده‌لێن: وه‌زنی {أیس} هی {فَعَلَ} دیه نه‌ك {عَفَلَ} ه‌ چونکه مه‌به‌ستمان ته‌سله‌کەیه بۆ میزانه‌کەیی، یان ده‌لێن: وه‌زنی {قاض} {فاعِل} چونکه مه‌به‌ستمان میزانه‌کەیی ئاسله‌کەیه‌تی.

باسی ئه‌و بابانه‌یی سی پیتی رووتن

له پێشان زانیمان که فیعل ثلاثی و رباعی و مزید و مجردی هه‌یه که هه‌مووی ده‌بن به‌ چوار به‌ش که له {ثلاثی مجرد} ده‌ست پێده‌کات و ده‌فه‌رموویت {أما الثلاثی المجرد فأبنیة ماضیه فَعَلَ وَفَعَلَ وَفَعْلَ} واته: ئه‌و به‌شه فیعلیه‌ی که سی پیتە ثلاثی— وه‌ رووته —مجرد— له پیتی زیاد سی میزانی هه‌یه، یه‌که‌م: {فَعَلَ} به‌ فه‌ت‌حی {عین الفعل} ه‌کەیی و دووهم {فَعَلَ} واته به‌ —کسره— له ژیری {عین الفعل} وه‌ سی‌یه‌م {فَعْلَ} به‌ {ضمة} هی {عین الفعل} ه‌کەیی. دوا‌ی ئه‌وه دیته سه‌ر بیناکانی {مصدر} چاوگی ثلاثی مجرد جا فه‌رموووی {وأبنیة مصادره} واته: بینایه‌کانی {مصدر} چاوگی ثلاثی مجرد ته‌وانه‌ن که باسیان ده‌کات :

ته صریفی مهلا علی به زمانی کوردی

ژ	شیوهی چاوه‌گه‌کان	میزان	مه‌وزون	بابه‌کان	واتاکه‌ی
۱	فه‌تعی (فاء الفعل) و سکونی (عین الفعل)	فَعَلَ	قَتَلَ	یه‌که‌م	کوشتن
۲	(کسرة) له ژیری (فاء الفعل) سکونی (عین الفعل)	فَعَلَ	فَسَقِ	یه‌که‌م	له‌ته‌مر ده‌رچوون
۳	(ضمة) بۆری (فاء الفعل) سکونی (عین الفعل)	فَعَلَ	شَغَلَ	سییه‌م	کارکردن
۴	ئه‌م سییه‌نه‌ی دوا‌یش به‌م شیوه‌یه‌ن به‌لام (ت) ی بۆ زیاد کراوه	فَعَّلَ	رَحَمَ	چواره‌م	به‌زه‌بی
۵		فَعَّلَ	نَشَدَ	یه‌که‌م	داواکردنی‌شتی‌بزر
۶		فَعَّلَ	کَدَرَ	چواره‌م	شیلو-لیل-
۷	ئه‌م سییه‌نه‌ش به‌همان شیوه‌ی سه‌ره‌وه‌ن به‌لام ته‌لفی کورت (مقصورة) ی بۆ زیاد کراوه	فَعَّلَى	دَعَوَى	یه‌که‌م	داواکردن
۸		فَعَّلَى	ذَكَرَى	یه‌که‌م	بیره‌وه‌ری
۹		فَعَّلَى	بُشَرَى	یه‌که‌م و چواره‌م	موژده
۱۰	ئه‌م سییه‌ش هه‌ر به‌مان شیوه‌یه (ان) ته‌لف و نونی بۆ زیاد ده‌کریت	فَعَّلَان	لَيَّان	دووه‌م	قهرز نه‌دان
۱۱		فَعَّلَان	حَرَمَان	شه‌شه‌م	بی به‌ش کردن
۱۲		فَعَّلَان	غَفَرَان	دووه‌م	لیبوردن
۱۳	(فاء الفعل و عین الفعل) ی (مفتوح) له‌سه‌رن (ان) ته‌لف و نونى له‌گه‌ل‌دایه	فَعَّلَان	نَزَوَان	یه‌که‌م	په‌رینی نیره‌ بۆ مییه
۱۴	(فاء الفعل و عین الفعل) ی (مفتوح) له‌سه‌رن	فَعَّلَ	طَلَبَ	یه‌که‌م	داواکردن

ژ	شیوەی چاوەگەکان	میزان	مەوزون	بابەکان	واتاکەهی
١٥	(فاء الفعل) (مفتوح) لەسەرە (عين الفعل) (مكسور) لەژێرە	فَعِلْ	حَنْقِ	یەكەم	خنكاندن
١٦	(فاء) لەژێرو (عين)ی (مفتوح) لەسەرە	فَعِلْ	صَغِرْ	شەشەم	بچوکی
١٧	(فاء) (مضموم) بۆرە (عين) (مفتوح) لەسەرە	فَعَلْ	هُدَى	دووهم	رێنمونی
١٨	(فاء وعین و لام) هەر سێکیان (مفتوح) لەسەرن	فَعَلَتْ	غَلَبَتْ	دووهم	سەرکەوتن
١٩	(فاء و لام) مفتوح (عين) لە ژێرە	فَعَلَتْ	سَرَقَتْ	دووهم	دزی
٢٠	(فاء) (مفتوح) لەسەرەو لامیش زیاده	فَعَالَ	دَهَابَ	سییەم	ڕۆیشتن
٢١	(فاء) (مكسور) ئەلف زیاده	فَعَالَ	صَرَّافَ	دووهم	هەزی مێیەسەگ بۆ نێردەسەگ
٢٢	(فاء) (مضموم) بۆرە ئەلف زیاده	فَعَالَ	سَوَّالَ	سییەم	پرسیار
٢٣	(فاء) (مفتوح) لەسەرەو ئەلف و تاء زیاده	فَعَالَهْ	زَهَّادَهْ	سییەم چوارەم	دوێنا نەویست
٢٤	(فاء) (مكسور) لەژێرەو ئەلف و تاء زیاده	فَعَالَهْ	دَرَايَهْ	دووهم	زانین
٢٥	(فاء) (مضموم) هەو بۆرەو واو زیاده	فَعُولَ	دَخُولَ	یەكەم	چوونە ژوورەو

ژ	شیوەی چاوەگەکان	میزان	مەوزون	بابەکان	واتاکە
۲۶	(فاء) (مفتوح) واو زیاده	فَعُول	قَبُول	چوارەم	رازی بوون (پەسەند کردن)
۲۷	(فاء) (مفتوح) لەسەرە یاء زیاده	فَعِيل	وَحِيف	دووهم	جۆرەرۆژیشتنەکی وشتەر
۲۸	(فاء) (مضموم) بۆرەو واوو تێ زیادن	فُعُولَة	صُهُوبَة	شەشەم چوارەم	سۆری
۲۹	میم زیادهو فاء سکونەو عین مفتوح	مَفْعَل	مَدْحَل	یەكەم	چونە ژوورەو (ناوێوە)
۳۰	میم زیاد، فاء سکون، عین مکسور	مَفْعِل	مَرْجِع	دووهم	گەرانهو
۳۱	میم و تێ زیاد، فاء سکون، عین مفتوح	مَفْعَلَة	مَسَاعَة	سییەم	کۆشش کردن
۳۲	میم و تێ زیاد، فاء سکون/ عین مکسور	مَفْعَلَة	مَحْمَدَة	چوارەم	مەدح کردن
۳۳	فاء مضموم بۆرە، ئەلف و تێ زیاده	فُعَالَة	بُعَايَة	دووهم	داوا
۳۴	فاء مفتوح لەسەرە، ئەلف و یاعو تێ زیاد	فَعَالِيَة	كَرَاهِيَة	چوارەم شەشەم	رق لیبوونەو

تێبینی :

مامۆستای بەرپێز لە کتێبەکی باسی وەزنەکانی ئێسم ی نەکرد جا بۆ شارەزابوونی
فەقیهەکان بە کورتی دەلێن: ئێسمی ثلاثی مجرد (۱۰) دە وەزنی هەیه بە ئەمانەن
{فَلَسْ، فَرَسْ، كَتَفْ، عَضُدْ، حَبْرٌ، عِنَبٌ، اِبِلٌ، قُلْ، صُرْدٌ، عَنُقٌ} وە رباعی مجرد (۵)

پینج وه‌زنی هه‌یه که ته‌مانهن {جَعْفَر، زَبْرَج، بُرْثَن، دِرْهَم، قِمْطَر} وه‌خماسی مجرد (٤) چوار بابی هه‌یه که ته‌مانهن {سَفَرَجَل، قِرْطَعْب، جَحْمَرِش، قُدْعَمِل} وه‌لیڤرده‌با‌سی مه‌زیده‌کانیش نا‌کَرِیت.

(والکل سماعی إلا ما كان على مفعِل) واته‌له {ق} ی {قَتَلَ} ی تا ده‌گاته {ك} ی {كَرَاهِيَّة} هه‌موویان سه‌ماعین، واته: بیستراون وه‌نا‌توانین به‌خُزْمان دروستیان بکه‌ین، ته‌نها‌ئهو {مصدر} ه‌چاوگه‌نه‌ییت که له‌سه‌ر وه‌زنی {مَفْعَل} ه‌، (فإنه قياسي من جميع الأبواب) ئه‌ویان قیاسیه‌ده‌توانین له‌هه‌موو‌بابه‌کانی ثلاثی مجرد دروستیان بکه‌ین وه‌کو {مَنْصُوب، مَضْرَب، مَنْسَل، مَطْعَم.....} ئهو‌چۆره‌چاوگ -مصدر- ه‌ پیی ده‌لَین: چاوگی میمی. یه‌کیک پرسیار ده‌کات که ئهو‌ده‌ قیاسیه‌ئهی بوچی له‌گه‌ل سه‌ماعیه‌کان نوسراوه‌؟، له‌وه‌لامدا ده‌لَین: بۆیه‌باسکراوه‌ تا‌کو بزانریت ئهو‌ه‌ش یه‌که‌له‌بینایه‌کانی مصدری ثلاثی مجرد جا سه‌ماعی بیته‌یان قیاسی. جا‌گوتمان فعلی -ما‌ضی- کاری رابردوو له‌ثلاثی مجرد سنّ بینای هه‌یه، لیڤرده‌به‌دریژی با‌سیان ده‌کات (فإن كان ماضيه على وزن فعل مفتوح العين فمضارعه يَفْعَلُ بضم العين أو كسرهما) واته: ئه‌گه‌ر فیعل -ما‌ضی- کاری رابردوو له‌ثلاثی مجرد له‌سه‌ر وه‌زنی ئهو {فَعَلَ} هی بوو به‌فه‌تّی {عین‌الفعل} ی ئه‌وا -مضارع- رانه‌بردوو‌ه‌که‌ی له‌سه‌ر وه‌زنی {يَفْعَلُ} به‌{ضمة} ی {عین‌الفعل} ی. یان {يَفْعَلُ} به‌که‌سه‌ری {عین‌الفعل} ی دیت، غونه‌کان (نحو) وه‌کو (نَصَرَ يَنْصُرُ) ئیستا {نَصَرَ} فیعلی -ما‌ضی- رابردوو {عین‌الفعل} ه‌که‌ی که‌ص-ه‌ {مفتوح} له‌سه‌ره‌، وه‌{يَنْصُرُ} -مضارع- رانه‌بردوو {عین‌الفعل} ه‌که‌ی که‌ص-ه‌ {مضموم} ه‌ ئه‌مه‌له‌بابی یه‌که‌مه‌نیشانه‌که‌ی ئهو‌یه‌که‌ {عین‌الفعل} ه‌که‌ی له‌-ما‌ضی- {مفتوح} ه‌و له‌-مضارع- {مضموم} ه‌، وه‌له‌هه‌ر شوینه‌ک به‌م شیۆدیه‌ بوو ئهو‌له‌بابی یه‌که‌مه‌، (وَضَرَبَ يَضْرِبُ) ضرب- {ما‌ضی} رابردوو {عین‌الفعل} ه‌که‌ی که‌ریبه‌له‌-ما‌ضی- {مفتوح} ه‌ وه‌له‌-مضارع- {مکسور} ه‌ ئه‌مه‌ش نیشانه‌ی بابی دوو‌مه‌.

جا له پێشان باسی {مصدر} چاوگه‌کانی ثلاثی مجردی کرد، لی‌ره‌دا ده‌یه‌وێت جوژه تاییه‌تیه‌کی باس بکات تاوه‌کو بزاندربێت {مصدر} چاوگی هه‌ر بابێک له‌م شه‌ش باب‌ه به‌ زۆری له‌سه‌ر چه‌ وه‌زنه‌کی ده‌بێت؟ جا فه‌رمووی **(والغالب من مصدر فَعَلَ اللّٰزِم نحو رَكَعَ عَلَى رُكُوعٍ)** واته‌: {مصدر} چاوگی نه‌و فیه‌له‌ی كه‌ له‌سه‌ر وه‌زنی -فَعَلَ-یه وه‌ لازمی‌شه به‌زۆری له‌سه‌ر وه‌زنی {فُعُول} ده‌بێت، وه‌كو -رَكَعَ- مه‌صدهره‌كه‌ی -رُكُوع-ه ، یان -سَجَدَ- مه‌صدهره‌كه‌ی -سُجُود-ه.....هتد **(والمتعدي نحو ضَرَبَ عَلَى ضَرْبٍ)** به‌ زۆری {مصدر} چاوگی -فَعَلَ-هی كه‌ موته‌عه‌دی بێت وه‌كو -ضَرَبَ- نه‌وا له‌سه‌ر وه‌زنی -فَعَلَ-ی ده‌بێت، وه‌كو -ضَرَبَ- وه -تَصَرَّ-هتد **(وفي الصنائع نحو كَتَبَ عَلَى كِتَابَةٍ)** به‌زۆری مه‌صدهری -فَعَلَ-هی كه‌ به‌ مانا پیشه‌ بێت وه‌كو: -{كَتَبَ} له‌سه‌ر وه‌زنی {فِعَالَةٌ} ده‌بێ، وه‌كو {كِتَابَةٌ، تِجَارَةٌ.....هتد}. **(والإضطراب نحو حَفَقَ عَلَى حَفْقَانٍ)** مه‌صدهری -فَعَلَ- كه‌ به‌ واتای جولانه‌وه‌و هاتووچوون ده‌بێت وه‌كو: -حَفَقَ- له‌سه‌ر وه‌زنی -فَعَلَان- ده‌بێت، وه‌كو: -حَفْقَان، جَوْلَان، دَوْرَان، طَيْرَان-هتد.....هتد **(والأصوات نحو صَرَخَ عَلَى صِرَاحٍ)** مه‌صدهری -فَعَلَ-هی كه‌ به‌ واتا ده‌نگ بێت وه‌كو -صَرَخَ- له‌سه‌ر وه‌زنی -فَعَال- ده‌بێ، وه‌كو: -صِرَاح، بُكَاء، نُبَاح، حَوَار.....- {فِعَالَةٌ} وه‌كو {كِتَابَةٌ وَتِجَارَةٌ} دیت **(والإضطراب نحو حَفَقَ عَلَى حَفْقَانٍ)** ته‌گه‌ر به‌ مانای هاتووچوون و جولان بێت وه‌كو {حَفْقَان و دَوْرَان....} ده‌بێت **(والأصوات نحو صَرَخَ عَلَى صِرَاحٍ)** ته‌گه‌ر به‌ مانای ده‌نگ بێت ته‌وه‌ وه‌كو {صرخ} له‌سه‌ر وه‌زنی -فَعَال- وه‌كو {صِرَاح، بُكَاء...} دیت.

تێبینی:

وه هه‌ر ته‌م فیه‌له واته‌: -فَعَلَ- ته‌گه‌ر بۆ نه‌خۆشیو ده‌رد به‌کار هات ته‌وه مه‌صدهره‌كه‌ی به‌زۆری له‌سه‌ر وه‌زنی -فَعَال- دیت، وه‌كو: -سَعَال، زُكَام، سُدَاح، خُنَاق، رُعَاف.....هتد.

گوتمان ئەگەر -ماضی فَعَلَ- بوو بە فەتخی عین -مضارع-ەکە ی بە -ضمّة- و -کسرة- ە ی {عین الفعل} دەبیّت، بە لام هەندیک جاریش بە فەتخی -عین الفعل- دەبیّت جا دەفەرموویت (ویجئ مضارعه بفتح العین فی بعض ما کان عینه أو لامه حرف حلق) واتە: کەم جار {مضارع} ی -فَعَلَ- ە ی مەفتوح لەسەر وەزنی {یَفْعَلُ} ی دەبیّت بە فەتخی {عین الفعل} لە هەندیک شوێن کە {عین الفعل} یان لام الفعل {ی پیتی حەلقی بیّت. یەکیک پرسیار دەکات باشە لەبەرچی لە فەتخی حەرقی حەلق بە شەرت گیراوە؟ لە وەلامدا دەلیّت (أشترط هذا لأن الأصل تغایر حركة عین الماضي والمضارع کمعناهما) واتە: ئەمە بە مەرج گیراوە چونکە ئەسل لە هەموو فیعلیک وایە کە حەرەکە ی {عین الفعل} ی لە -ماضی- و لە -مضارع- ی لیک جیاواز بیّت هەر وەکو واتاکە یان لیک جیاوازە، (فلا یعدل عنه الا لمقتض) لەم ئەسلە لانادری مەگەر هۆیک پالمان بدات بۆ لادان لەم ئەسلە، جا بە ناچاری {عین الفعل} لە -ماضی- و لە -مضارع- ی یەکسان دەبیّت (وهو ثقل حرف الحلق) وە ئەم هۆیکەش کە لیژە وامان لێدەکات لەو ئەسلە لابەدین گرانی پیتی حەلقە، ئەوە بوو ناچاری کردین کە {عین الفعل} لە -ماضی- و -مضارع- ی مەفتوح بکەین، چونکە حەرق حەلق هەرچەندە گرانی بەلام فەتخەش حەرەکە یەکی سووکە بۆ یەکتر دەگونجین. جا یەکیک پرسیار دەکات: بۆچی {فاء الفعل} یش بە مەرج نەگیرا؟ لە وەلامدا دەفەرموویت (ولا یؤثر الفاء لسکونه فی المضارع دائماً) واتە: {فاء الفعل} هەرچەندە یەکیکە لە پیتەکانی حەلق کەچی کار ناکاتە سەر گرانی وشە، چونکە ئەم {فاء الفعل} لە -مضارع- دا هەردەم ساکینە، وە ساکینیش زۆر سووکە. هەر وەها ئەوەش بزانی ئەگەر هاتوو {عین الفعل} و لام الفعل {هەردووکیان حەرقی حەلق بوون لەو کاتی مەفتوح ناکریت وەکو {صَحَّ یَصْحُ} (وهی: الهمزة والهاء والعین والحاء والغین والخاء) پیتەکانی حەلق ئەم شەشەنەن {أ، ه، ع، ح، غ، خ} ئەوانەش لەبەر ئەوە پێیان دەلێن پیتی حەلق چونکە حەلق بە مانای گەر و دیت ئەوانەش لە گەر و -قورگ- دێنە دەرەوە، نمونەکان (نحو

سَتْلَ یَسْتَلْ وَمَنْعَ یَمْنَعُ {سَتْلَ} {عین الفعل} ی یه کیچکه له پیتەکانی حەلق که
 ھەمزەییە، وه {مَنْعَ} {لام الفعل} ی یه کیچکه له پیتەکانی حەلق که عەینیە. جا
 لەبەر ئەوە {عین الفعل} لەم دووانە لە —ماضی— و لە —مضارع—ی مەفتوحە، ئەم
 بابە بابی سیبەمە ھەو ھەا بابی بە مەرج {شَرَطَ} یشی پێ دەلێن چونکە حەرفی پۆ
 بە شەرت گیرا بوو. نیشانی ئەو بابە که {عین الفعل} ی لە —ماضی— و لە —
 مضارع—دا مەفتوحە بەو شەرتە ی گوتان. ئەوەش بزانیە مصنف بۆیە وشە ی
 {بعض} ی بە کارھێنا چونکە زۆرجار وا دەبێت {عین الفعل یان لام الفعل} یه کیچکه
 له پیتەکانی حەلق کهچی مەفتوحیش نایێت وەکو: {دَخَلَ یَدْخُلُ}. جا ھەر لەو
 باسەو لە وانە یه کیچکە رەخنە بگریێت و بلیت: تۆ گوتت ئەو کاتە {عین الفعل} لە
 —ماضی— و لە —مضارع— مەفتوح دەبێت که {عین الفعل یان لام الفعل} ی یه کیچک
 بێت له پیتەکانی حەلق، کهچی {أَبی یَأْبی} {عین الفعل} ی مەفتوحە که ب— ھ
 وە نہ عەین و نہ لامیشی حەرف حەلق نییە، ئەویش لە وەلامدا دەفەرمووێت {وَأَبی
 یَأْبی شاذ} ^(۱) واتە: {أَبی یَأْبی} که {عین الفعل} ھەکی لە —ماضی— و لە —
 مضارع—دا مەفتوحە ئەو شازو کہمە یاسای پێ ھەتاوەشیئەو (وقیل نصبھما
 فیھا لمناسبة مَنْعَ یَمْنَعُ فی المعنی) واتە: گوتراوە لە وەلامدا فەتھە ی ئەم دوو
 {عین الفعل} ھ لە مادە ی {أَبی یَأْبی} لەبەر ئەوە یه که لەگەڵ {مَنْعَ یَمْنَعُ} لە
 واتادا پێک دەچن و لە یه کتر نزیکن، وه {مَنْعَ یَمْنَعُ} مەرجە ھەکی تێدا ھاتۆتە جێ
 فەتھە ھەکی بە گوێرە ی یاسایە، بەلام دەبێ ئەوەش بزانی ئەو وەلامەش {أَبی یَأْبی} لە
 شاز رزگار ناکات. جا لێرەدا رەخنە گر دەلیت: خۆت بەو وەلامە لە {أَبی یَأْبی} ی
 رزگار کرد ئە ی دەلیی لە بارە ی {رَكَنَ یَرْکُنُ} نیستا {عین الفعل} ی که کفە لە
 —ماضی— و لە —مضارع—دا مەفتوحە وە هیچ پیتی حەلقیشی تێدا نییە ئەویش لە
 وەلامدا دەفەرمووێت {وَرَكَنَ یَرْکُنُ مِنَ التداخل} واتە: ئەو مادە یه لە دوو باب
 ھاتوو لە بابی یه کەم وەکو {رَكَنَ یَرْکُنُ} وە لە بابی چوارەم وەکو {رَكَنَ یَرْکُنُ} جا
 —ماضی— بابی یه کەم لەگەڵ —مضارع— ی بابی چوارەم بە یه کە گەشتوون بوو بە

{رَكَنَ يَرْكُنُ} ئەمەش لە تێكەڵاوی دوو باب دروست بوووە لە تەسلدا وا نەبوو،
 کەواتە حیسابی بۆ ناکرێت. جاریکی دیکە پرسیار دەکات ئەی چی دەکەیت لە {قَلَى
 يَقْلَى} ی ئیستا پیتی لام مەفتوحە لە -ماضی- و لە -مضارع- وە هیچ پیتی
 حەلقیشی تێدا نییه؟ لە وەلامدا دەفەرمووێت {وَقْلَى يَقْلَى عامرية} ئەمەش
 {عین الفعل} لە -ماضی- و -مضارع- مەفتوحە ئەمەش زاراوەی ھۆزی {بنی
 عامرية} کە ھۆزێکن لە عەرەبەکان زاراوەکیان فەسیح نییه ئیمەش باسی فەسیح
 دەکەین ئەکەسانیک کە زاراوەیان فەسیح نەبێت. جاریکی دیکە پرسیار دەکات و
 دەلێت: ئەی چی دەکەیت لە {بَقَى يَبْقَى} عەین الفعل ەکەیت مەفتوحە لە -ماضی- و
 لە -مضارع- دا وە هیچ پیتی حەلقیشی تێدا نییه؟ ئەویش لە وەلامدا دەفەرمووێت
 {وَبَقَى يَبْقَى لغة طي} ئەمەش زاراوەی {بنی طی} یانە کە ھۆزێکن لە عەرەبان
 ئەمانەش بە ھەمان شێوە فەسیح نین {والفصيح كسر عين مضارع الأول
 وماضی الثاني} ^(۱) زاراوەی فەسیح و راست ئەوەیە کە لە غونە یەکەم {عین
 الفعل} لە -مضارع- ی یەکەم لە ژێر -مکسور- بکری واتە: بێخوینیتەو {قَلَى
 يَقْلَى} بە کەسەری پیتی لام لە -مضارع- دا. وە لە غونە ی دووھەمدا {عین الفعل} لە
 -ماضی- {مکسور} لە ژێر بکری واتە: بێخوینیتەو {بَقَى يَبْقَى} بە کەسەری -
 ق- لە فیعلی -ماضی- دا. گۆتمان ئەگەر -ماضی- لەسەر وەزنی {فَعَلَ} ە ی بە
 فەتھی {عین الفعل} بێت سێ بابی لا دروست بوون، دوا ئەوە دێتە سەر باسی
 {فَعَلَ} ە ی مەکسور و دەفەرمووێت {وَإِنْ كَانَ ماضیه على فَعَلَ بكسر العين
 فمضارعه يَفْعَلُ بفتح العين} واتە ئەگەر -ماضی- ثلاثی مجرد- لەسەر وەزنی
 {فَعَلَ} ە ی بوو بە کەسەری {عین الفعل} ئەوا -مضارع- ەکەیت {يَفْعَلُ} بە فەتھی
 {عین الفعل} دەبێت {كَعَلِمَ يَعْلَمُ} ئیستا لێردا عین الفعل کە لامە لە -ماضی-
 مەکسورە بەلام لە -مضارع- مەفتوحە، ئەمەش پیتی دەلێن بابی چوارەم {إِلَّا مَا
 شَدَّ مِنْ نَحْوِ حَسْبٍ يَحْسِبُ} گۆتمان ھەر کاتەک -ماضی- مەکسور بێت ئەوە -
 مضارع- مەفتوح دەبێت مەگەر ثلاثی مجردیک کە شاز بێت وەکو {حَسْبٍ يَحْسِبُ} و

هاوشیوێهکانی وەکو {نَعِمَ يَنْعَمُ، وَرَثَ يَرِثُ.....} یاسا وابوو هەر کاتەك —ماضی— مەكسور بیّت ددبێ —مضارع— مەفتوح بیّت بەلام ئەوانە مضارع ەكەشیان هەر مەكسورە جا لەبەر ئەوە بە شاز حیساب کران واتە ریز پەرن. یەكێك پرسیار ەكات كە شاز بن بۆچی بە بابی پێنجەم دانراون؟ ئیفەش لە وەلامدا ەهلێن: چونكە ئەو بابە لە {معتل الفاء} یەكجار زۆرن بۆیە بە بابی پێنجەم و بە بابیكی سەرەخۆ داندان (وَكثَرُ فِي الْمَثَالِ) واتە بابی پێنجەم كە سەنەكە ی ئەوێە كە {عَيْنُ الْفَعْلِ} ەكە ی مەكسورە لە هەردوو فیعلی —ماضی و مضارع— لە {معتل الفاء} ی زۆرن (وَيَجِيءُ الْأَلْوَانُ وَالْعُيُوبُ وَالْحُلَى كُلُّهَا مِنْ عِلْمٍ يَعْلَمُ) واتە: ئەو فیعلانە ی بە واتای رەنگن وەك {سَوَدَ} یان بە واتای عیب و كەموكۆری بیّت وەكو {عَوَرَ، عَرَجَ} یان بە واتای جوانی و رێك و پێكین وەكو {بَلَغَ} ئەمانە هەموویان لە بابی چوارەم دێن. واتە: ئەگەر لە بابیكی دیکەش دروست بكرێن لە بابی چوارەم هەر دروست ەكرین وەكو {أَدِمَ وَ رَعِنَ} ئیستا ئەم دوو بابانە هەر چەندە لە بابی شەشەمیش هاتوون بەلام لە بابی چوارەمیش دێن. جا یەكێك پرسیار ەكات و ەهلێت: تۆ گوتت هەر کاتەك —ماضی— مەكسور بوو ئەوا —مضارع— مەفتوح ەبیّت مەگەر بە شاز بیّت، وە ئیستا لەم فیعلانە —ماضی— مەكسورە كەچی —مضارع— ەكەیان —مضموم— ە وەكو {فَضِلٌ يَفْضُلُ.....} لە وەلامدا ەفەرموویت (وَنَحْوُ فَضْلٍ يَفْضُلُ وَنَعِمَ يَنْعَمُ وَمَاتَ يَمُوتُ بَكْسَرِ الْمَاضِي وَضَمُ الْمَضَارِعِ مِنَ التَّدَاخُلِ) واتە: ئەم فیعلانە كە —ماضی— ەكەیان مەكسورە —مضارع— ەكەیان —مضموم— ە ئەوە لە {التدافل} تێكەلاوی دوو باب دروست بوو، —ماضی— ەكەیان لە بابی چوارەمە وە —مضارع— ەكەیان لە بابی یەكەمە، كەواتە لە ئەسلدا وا ئەبوو، ئەوەش بزانە {مَاتَ يَمُوتُ} ئەسلەكە ی {مَاتَ يَمُوتُ} بوو بە ئیعلال بۆتە {مَاتَ يَمُوتُ}. (وَجَازَ فِيمَا مَاضِيهِ مَكْسُورُ الْعَيْنِ وَكَانَ عَيْنُهُ حَرْفَ حَلْقٍ كَشْهَدَ أَرْبَعَ لَفَاتٍ) دروستە لە فیعلەكی كە {ماضی} ەكە ی {مكسور العين} بیّت وە هەروەها {عين الفعل} ەكەشی یەك بیّت لە حەرفی حەلق وەكو {شَهِدَ} ئەوا چوار زاراوێ لێ

دروست دەبیّت کە بەم شیوەیە {شَهِدَ} بە کەسەری {عین الفعل} ی، {شَهِدَ} بە سکونی عین الفعل ی، {شَهِدَ} بە کەسەری {فاء الفعل و عین الفعل} ی، {شَهِدَ} بە کەسەری {فاء الفعل} و سکونی {عین الفعل} {وَلَا كَعَلِمَ فَثَلَاثَ} ئەگەر ئەو فێلە لەسەر وەزنی {فَعِلَ} ی بوو بەلام {عین الفعل} ی یەک نەبوو لە پێتەکانی حەلق ئەو تەنها سَی {لغة} زاراوەی تێدا دروستن، غونەکان {عَلِمَ، عَلِمَ، عَلِمَ} ئەو ی ئێمە گوتمان لە بارە فێلەو بوو، ئەو ئەگەر ئێسمەک بەو شیوەیە بوو {وَكَذَا الْإِسْم} واتە: ناویش {إِسْم} یش بە هەمان شیوە ئەگەر ناوەک لەسەر وەزنی {فَعِلَ} ی بوو {عین الفعل} یشی مەکسوور یەک بوو لە پێتەکانی حەلق چوار {لغة} زاراوەی تێدا دروستن وەکو {فَخَذَ} ئەو چوار شیوەکانی بەم شیوەیەن {فَخَذَ، فَخَذَ، فَخَذَ، فَخَذَ} بەلام ئەگەر {عین الفعل} ی یەک نەبوو لە پێتەکانی حەلق وەکو {كَتَفَ} ئەو تەنها سَی زاراوەی تێدا دروستن، غونەکان وەکو {كَتَفَ، كَتَفَ، كَتَفَ} {والغالب من مصدر فعل اللازم كَفَرَحَ عَلَى فَرَحَ بفتح أولیه} واتە بەزۆری مەصدەری ئەو {فَعِلَ} ی کە لازمە وەکو {فَرَحَ} لەسەر وەزنی {فَعِلَ} دیت دەگوتریت {فَرَحًا} بە فەتخە هەردوو پێتەکانی یە کەمی واتە فاء الفعل و عین الفعل.

{ولا يجي هذا البناء مما ماضيه مفتوح العين إلا فيما عين المضارع فيه مضموم} ئەم جۆرە مەصدەرە واتە {فَعَلًا} بە فەتخە دوو پێتەکانی یە کەم دروست نابیت لە فێلەکی کە ماضیەکی مەفتوح العین ه، مەگەر بە مەرجێک عین الفعل لە مضارع ی مضموم بیت {كَطَلَبَ يَطْلُبُ طَلَبًا} ئەو هەر چەندە ماضیەکی ماضیەکی مەفتوحە بەلام چونکە مضارع هەکی مضمومە ئەم مەصدەری لێ هاتوو وەکو {طَلَبًا} بە فەتخە دوو پێتەکانی یە کەمی {غیر الجَلَبِ والغَلَبِ} مەگەر ئەم دوو مەصدەرە کە {جَلَبَ و غَلَبَ} ن، {فإنهما من جَلَبَ يَجْلِبُ و غَلَبَ يَغْلِبُ بفتح الماضي وكسر المضارع فيهما} ئەم دوو مەصدەرە ماضیەکیان {جَلَبَ و غَلَبَ} بە فەتخە عین الفعل هەکیان وە مضارع هەکیان {يَجْلِبُ و يَغْلِبُ} بە کەسەری عین الفعل هەکیان، لەگەڵ ئەمەشدا مەصدەرەکیان لەسەر وەزنی {فَعَلًا} هاتوو بە

فەتەحە دوو پیتەکانی یەكەمی، لێرەدا وا بە دیار كەوت كە ئەم مەصدەرە تەنھا لە بابی سییەم نایەت، چونكە ئەو بابانە یەكەم كە دەكاتە بابەكانی {حَسَنٌ يَحْسُنُ} لەسەر ئەم وەزنە دیت وەك {كَرَّمَ يَكْرُمُ كَرَمًا} كەواتە ئەو یە ماوە تەنھا بابی سییەمە. (وَالْمَتَعَدِي نَحْوَ جَهْلٍ عَلَى جَهْلٍ) واتە: مەصدەری {فَعِلٌ} یە كە عین الفعل ی مەكسور بێت ئەگەر ئەو فعیلە مۆتەعەدی بوو ئەو لەسەر وەزنی {فَعِلٌ} دیت وەكو {جَهْلٌ} لە مەصدەرەكە ی دەگوتریت {جَهْلٌ} (وَمِنَ الْأَلْوَانِ وَالْعُيُوبِ وَالْحَلَى عَلَى فُعْلَةٍ بضم الفاء وسكون العين) بە زۆری مەصدەری {فَعِلٌ} یە مەكسور لەو فعیلانە ی كە بە واتای عەیب و رەنگ و نیشانەو جوانین لەسەر وەزنی {فُعْلَةٌ} دەبێت بە ضمعی فاء الفعل وە سكونی عین الفعل وە تاوێکی زیاد لە كۆتایی {كُحْمَرَةٍ وَأُدْمَةٍ وَسُمْرَةٍ وَبُلْجَةٍ} {حُمْرَةٍ} سۆر {أُدْمَةٍ} سۆر و سپی گەم رەنگ {سُمْرَةٍ} كەمێك رەش، ئەم سییانە نمونە ی رەنگن {بُلْجَةٍ} واتە هەندێك سپی لە نیو چەوانی یان پەلەكانی و لاخ، ئەمەش نمونە ی جوانکارییە، نمونە ی عەیب و كەمو كۆری وەكو {عُجْفَةٌ} خۆزگە لە جیاتی ئەو ی كە سی نمونە ی بە رەنگ هێنانەو یەكێکی لەوانە هێنابایەو.

(وإن كان ماضيه على فَعْلٍ بضم العين فمضارعهُ على يَفْعُلٍ بضمه) ئەگەر ماضی ثلاثی مجرد لەسەر وەزنی {فَعْلٌ} یە بە ضمعی عین الفعل ی هات ئەوا مضارعەكە ی لەسەر وەزنی {يَفْعُلٌ} بە ضمعی عین الفعل ی لە مضارع ی دیت {كَحَسَنٌ يَحْسُنُ} ئیستا {حَسَنٌ يَحْسُنُ} عین الفعل دكە ی كە سینە لە هەر دووکیان مضمومە، هەر تەمەش نیشانە ی بابی شەشەمە وەكو {صَغَرَ يَصْغُرُ، كَبُرَ يَكْبُرُ.....هتد} (ويكون للطبايع التي لا تفارق الفاعل) واتە: ئەم بابە بۆ ئەو جۆرە فعیلانە یە كە سروشتی بن و هەرگیز لە فاعیلەكە یان جیا نەبنەو یان ئەگەر جیاش ببەنەو بە تەدریج بێت (كالحسن والقبح) ئیستا ئەم دووانە كە جوانیو ناشیرینیە لە خاوەنەكە یان جیا نابنەو، چونكە مەبەست سروشتیەكانن ئەك دەستكردەكان (ونحوهما كالصغر والكبر) یان وەكو هاوشێوەكانی {حسن وقبح}

و هەکو {صَغَر و كَبِر} واتە: بچوکی و گەورەیی ئەمانە هەرچەندە جیا دەبنەو ه لە فاعیلە کەیان بەلام بە تەدریج، واتە لەسەر خۆو قوناغ بە قوناغ هەر لەبەر ئەوەش کردنیە هاوشتووی {حسن و قبح} چونکە ئەم جیاوازییەیان هەیە {والغالب من مصدره على فَعَالَةٍ نحو كَرَامَةٍ} واتە: مەصدەری ئەم بابە کە هەردەم لازمە زۆرتر لەسەر وەزنی {فَعَالَةٍ} دەبێت، وەکو: {كَرَمٌ، يَكْرُمُ، كَرَامَةٌ} {وعلى صَغَرٍ وَكِرَمٍ كَثِيرًا} مەصدەری ئەم بابەش لەسەر وەزنی {صَغَرٍ وَكِرَمٍ} یش بەزۆری دێت. ئەو هەو رابردوو بۆمان دەرکەوت کە {فَعَلٌ} هە مەفتوح سێ بابی دروستکرد کە بریتین لە: يَفْعَلُ بە ضمعی عین الفعل ی لە مضارع دا کە دەکاتە بابی یە کەم، يَفْعَلُ بە کەسەری عین الفعل ی کە دەکاتە بابی دوو هەم، يَفْعَلُ بە فەتھعی عین الفعل کە دەکاتە بابی سێ هەم. وە لە فَعَلٌ هە مەکسور دوو باب دروستکران کە ئەمانەن: يَفْعَلُ بە فەتھعی عین الفعل ی لە مضارع دا کە دەکاتە بابی چوار هەم، يَفْعَلُ بە کەسەری عین الفعل کە دەکاتە بابی پێنج هەم. بەلام فَعَلٌ يَفْعَلُ بە کەسەری ماضی و ضمعی مضارع ی ئەو هە نێیە مەگەر بە تەداخول نەبێت وەکو: فَضَلٌ يَفْضُلُ ئەمەش حیسابی بۆ ناکرێت. وە فَعَلٌ هە مضموم تەنها یەک بابی دروستکرد ئەویش فَعَلٌ يَفْعَلُ بە ضمعی هەر دووکیان ئەمەش بابی شەش هەم، بەلام فَعَلٌ يَفْعَلُ لە گەڵ يَفْعَلُ بە کەسەری مضارع و بە فەتھعی ئەمانە نینە.

باسی ئەو بابە ی چوار پیتی روتن

جا باسی ثلاثی مجرد کۆتایی پێتات ئیستا باسی رباعی مجرد دەکات بۆیە فەرمووی {وَأَمَّا الرِّبَاعِيُّ الْمَجْرَدُ فَهُوَ فَعْلَلٌ} واتە: کە رباعی مجرد بێت واتە چوار پیتی روت لە پێتە زیادهکان و ئەسلی بن ئەم جوړە فاعیلە تەنها یەک بابی هەیه ئەویش لەسەر وەزنی {فَعْلَلٌ} یە بە فەتھعی فاء الفعل و سکونی عین الفعل ی وە بە فەتھعی هەردوو لامەکان {نحو دَحْرَجٌ يُدَحْرِجُ دَحْرَجَةً وَ دَحْرَاجًا} ئیستا {دَحْرَجٌ} لەسەر وەزنی {فَعْلَلٌ} یە هەر چوار پیتەکانی ئەسلین هەر پیتەک بەم

شیوەیە بێت ئەود پیتی دەلێن رباعی مجرد (وهما قیاسیان) ئەم دوو مەصدەرە {دَحْرَجَةً وَ دِحْرَاجًا} قیاسین دەتوانین لە هەموو نمونەکانی ئەم بابەیی رباعی مجرد دەتوانین ئەم دوو مەصدەرە دروست بکەین. جا یەکیەک پرسیار دەکات: بۆچی رباعی مجرد تەنها یەک بابی هەیە؟ لە وەلامدا دەفرمووێت (وانحصر في هذا) رباعی مجرد کورتکراوەتەو لە یەک باب کە {فَعْلَلٌ} یە (لأن أول الماضي وآخره لا يكونان إلا مفتوحين) چونکە دەبێت پیتی یەکەم و کۆتایی لە فعلی —ماضی— هەر مەفتوح بن مەگەر بە هۆی ضمیرەکان بێت، کەواتە ئەم دوو پیتە یەکەم و کۆتایی هیچ بەرھەمیان نەبوو بۆ دروستکردنی بابیکی دیکە هەر بابییکیش کە بمانەوێت دروستی بکەین ئەو بە حەرەکەو سکونی پیتەکان دەبێت، کەواتە با بچین بۆ لای دوو پیتەکانی دیکە کە عین الفعل و لام الفعل ی یەکەمە (ولو أسكن اللام الأولى يلزم التقاء الساكنين) واتە: ئەگەر لام الفعل ی یەکەم ساکن بکریت {التقاء الساكنين} دەبێت واتە دوو پیتی ساکن بەیەک دەگەن، ئەمەش بە لای زانیانی سەرف قەدەغەییە مەگەر بە یاسای خۆی نەبێت کە لەمەو دوا باسی دەکەین {إنشاء الله} جا لێردا کەم دوو ساکن بەیەک دەگەن (إذا اتصلت الضمائر المتحركة بالفعل) لە کاتیەک دەبێت کە ضمیری مرفوعی حەرەکەدار بەو فیعلانەو بەلکێندریت وەکو: {دَحْرَجْتُ} ئیستا پیتی —ت— تی پیتی پێشەخۆی ساکن کردووە جا ئەگەر پیتی پێشتریش ساکن بکریت ئەو دەبێت بە یەکەگیشتنی دوو ساکنان لەبەر ئەوە بە ناچاری نەمان توانی دەستکاری ئەو پیتە بکەین، با بێینە سەر عین الفعل بزانین دەتوانین حەرەکەداری بکەین (فسكن العين لنلا يلزم توالی أربع حركات) نەمان توانی عین الفعل حەرەکەدار بکەین بەلکو هەر ساکنمان کرد تاکو چوار حەرەکە لە دوا یەک لە یەک وشە ریز نەبن چونکە گرانه کەواتە هیچ رینگا نەما بۆ دروستکردنی بابیکی دیکە. یەکیەک پرسیار دەکات تۆ گوتت بۆیە رێمان نەدا چونکە با نەبێتە مایەیی لە دوا یەک هاتنی چوار حەرەکە ئەو بۆچی لە {جَنْدَلٌ، عَلْبَطٌ} چوار حەرەکە لە یەک وشە لە دوا یەک هاتوون؟ ئەویش وەلام دەداتەو دەفرمووێت

(وَأَمَّا جَنْدَلٌ لِّأَرْضِ ذَاتِ حَجَارَةٍ وَعُلْبِطٌ لِّقَطِيعِ الْغَنَمِ) واتە جَنْدَلِ که بە زەویەکی بە بەرد دەلێن، وە عُلْبِطُ که بە پارچە —میڭەل— مەرپێک دەلێن، لەم دووانە راستە ئیستا وای دياره که چوار حەرەکه له دواى يەك بن بەلام لە ئەسڵدا وای نەبووە (فَالْأَصْلُ جَنْادِلٌ وَعُلاِبِطٌ) ئەسڵی {جَنْدَلِ} {جَنْادِلِ} بووە وە ئەسڵی {عُلْبِطِ} {عُلاِبِطِ} بووە، کەواتە ئەلفیکی ساکن لە نێوان ئەم حەرەکانە هەبووە (فَحَذَفَ الْأَلْفَ وَتَرَكَ عَلَى حَالِهَا) واتە حەزفی ئەلفەکە کراوە پاشات بەم شێوەیە جی هێشتراوە وە هیچ دەستکاری دیکەیان بۆ نەکردووە (فَلَيْسَ التَّوَالِي أَصْلًا) ریزبوونی چوار حەرەکه که لێرە هەیه له ئەسڵدا نەبووە، بەلکو بە هۆی لادانی ئەلفەکه دروست بووە (وَيَلْحَقُ بِهِ نَحْوُ جَوْرَبَ وَجَلْبَبَ وَيَبْقَرُ وَهَرُولَ وَشَرِيفَ وَمَنْدَلٌ) بەلێ ئیمە گووتمان رباعی مجرد تەنها يەك بابی هەیه ئەوشەشانه {ثلاثی} مزید فیە {ن بەلام پێیان دەگوتریت {ملحق به رباعی مجرد} تەمانە:

یەكەم: جَوْرَبَ ئەسلەكەى {جَرَبَ} بووە وای زیاد کراوە. دووەم: {جَلْبَبَ} ئەسلەكەى {جَلَبَ} بووە بێی دووەم زیاد کراوە. سێیەم: {يَبْقَرُ} ئەسلەكەى {بَقَرُ} بووە یاء زیاد کراوە. چوارەم: {هَرُولَ} ئەسلەكەى {هَرَلَ} بووە وای زیاد کراوە. پێنجەم: {شَرِيفَ} ئەسلەكەى {شَرَفَ} بووە یاء زیاد کراوە. شەشەم: {مَنْدَلٌ} ئەسلەكەى {مَدَلٌ} بووە نون زیاد کراوە.

جا یەكێك پرسیار دەكات بەلگەت چیه که ئەوانە ملحقن به رباعی مجرد ئەویش لە وەلامدا دوو بەلگەى هێناونەتەوه: که یەكەمیان بریتییە لە (وَدَلِيلُهُ إِتْحَادُ الْمَصْدَرَيْنِ) واتە: بەلگەى یەكەم ئەوەیە که لەم شەش بابە ملحقە دوو مەصدەرى هەیه وەكو مەصدەرەکانی رباعی مجرد. وە بەلگەى دووەم لەسەر ئەودى که ئەوانە ملحقن به رباعی مجرد (وَكُونَهَا عَلَى زَنْتِهِ) واتە: ئەم شەشە لەسەر وەزنى رباعی مجردن (مَعَ زِيَادَةِ لَا فَائِدَةَ لَهَا غَيْرُ جَعْلِهَا عَلَى مِثَالِهِ) لەگەڵ پیتیکی زیادکراو وەكو لە پێشدا باسی هەموو ئەو پیتە زیادانەمان کرد، ئەم پیتە زیاددەش هیچ سوودی نییه تەنها ئەو نەیت که ئەوانەى هێناوێتە سەر وەزنى رباعی مجرد، بۆ نمونە

نیستا {جَلَبَب} ته‌گهر بیی دووه‌می لی نه‌بیته ثلاثی مجردة به هوی تهو بییه بوته ملحق به رباعی مجرد، چونکه مانای ئیلحاق نه‌وه‌یه که تهو وشه‌یه پیتیکی لی زیاد بکریته به هوی تهو پیته‌وه بیته سهر وه‌زنی وشه‌یه‌کی دیکه. جا لی‌رده‌دا یه‌کینک ره‌خنه ده‌گریته و ده‌لپته: نیستا {جَلَبَب} دوو پیتی وه‌کو یه‌کی لیته بوچی له‌یه‌کت ده‌غم نه‌کردوون؟ یان بوچی له {هَرُول، وشریف} واوو یی نه‌کراونه‌ته ئه‌لف نه‌ویش له وه‌لامدا ده‌فه‌رموویت (ولم يدغم في جلبب ولم يقلب في هرول وشریف مع موجبهما) واته: بویه له {جَلَبَب} بی له بیی ده‌غم نه‌کراوه، وه له {هَرُول وشریف} بویه واوو یی قه‌لب نه‌کراون به ئه‌لف له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا هوی قه‌لب له هی یه‌که‌م و ده‌غم له هه‌ردووکی دووه‌مدا هاتوته جی (لئلا يخرجنا عن زنة الملحق به) له‌به‌ر ته‌وه ئیلحاق نه‌کراون مه‌بادا له‌سه‌ر وه‌زنی {ملحق به} لا بچن که رباعی مجرد، بو نمونه {جَلَبَب} له‌سه‌ر وه‌زنی {دَحْرَج} یه‌هه‌ره‌که‌و سکونی وک تهو وانه ته‌گهر ده‌ستکاری بکریته و بگوتریته {جَلَبَب} ته‌وه له‌سه‌ر وه‌زنی تهو دهر ده‌چیت: که‌واته له‌به‌ر ته‌وه‌یه ده‌ستکاری نه‌کراون. ته‌گهر ده‌ستکاری بکرا‌با به‌و شی‌وده ده‌کرا: له هی یه‌که‌م هه‌زفی هه‌ره‌که‌ی بیی یه‌که‌مان ده‌کرد ئنجا له بیی دووه‌م ده‌غم ده‌کرا، له هی دووه‌م و سیه‌م نه‌قلی هه‌ره‌که‌ی واوو یی‌مان ده‌کرد ئنجا ده‌مان گوت: واو یان یی نیستا ساکن له ته‌سلدا هه‌ره‌که‌دار {ما قبل مفتوح} ده‌مان کرده ئه‌لف ده‌بوون به {شَرَف و هَرَال}.

باسی نه‌و بابانه‌ی له‌سه‌ر بته‌ی سی پیتی‌ه‌کان زیاد کراون

(واما الثلاثی المزید فيه فهو علی ثلاثة أقسام) له کاتی‌کدا که باسی ثلاثی مجرد ته‌واو بوو هاتی‌نه سهر باسی ثلاثی مزید فيه، جا فه‌رموو: نهو فی‌عه‌لی که ثلاثی‌ه و مجرد واته سی پیتی نه‌سلی هه‌یه وه هه‌ندی‌ک پیتی‌شی لی زیاد کراون سی به‌شه چونکه هه‌رفه زیاده‌کان یان یه‌که یان دووانن یان سیته. جا مامۆستای به‌ریز پيش ته‌وه‌ی بیته سهر باسی باب‌ه‌کان ویستی ئاگادارمان بکاته‌وه لهو پیتانه‌ی زیاد

ده کرین داخو چهندن و وه کامانهن، بۆیه فهرمووی (واعلم أن الزيادة لا تكون إلا من حروف سألتمونيها) بزانه ئەمی قوتابی ئەو پیتانهی زیاد ده کرین نابیت لهو پیتانه تیپه پرن که لهم رستهیه کوکراونه ته وه، که ئەمانه {س، ع، ل، ت، م، و، ن، ی، ه، آ} (إلا في التضعيف لللاحق وغيره) واته: حروفی زیاد لهم ددیانه ده رناچن، مه گهر ئەم زیده ییه بۆ {تضعیف} چه ندانه بیت، جا ئەم دوو چه ندانه یه ش بۆ الحاق بیت یان بۆ غهیری الحاق بیت لهو کاتی ده توانی پیتیک زیاد بکهیت ئە گهر لهو ده پیتانه ش نه بیت وه کو {جَلَبَب} ئیستا بیی دووهم زیاده و یه کیش نییه لهو ده پیتانهی رابردو به لّام له بهر ئەوهی بۆ ئیلحاقه دروسته، له هه مان کاتدا {هَرَوَل} و او زیاده و بۆ ئیلحاقه وه یه کیشه لهو ده پیتانه. وه ههروهها {فَرَح} و {طَوَف} که ری و او زیادن به لّام بۆ ئیلحاق زیاد نه کراون به لگو بۆ ئەوه زیاد کراون که {فَرَح} بۆ {تعدیه} زیاد کراوه ههروهها {طَوَف} بۆ {تکثیر} زیاد کراوه، ری له یه که میان یه که لهو ده پیتانه به لّام و او له دووهمیان یه که نییه لهو ده پیتانه.

(فالأول ما كان ماضيه على أربعة أحرف بزيادة واحدة) واته بهشی یه کهم لهو سی به شانهی بۆ ثلاثی مزید فیه ههیه ئەو فیه لهیه که ماضیه که ی له سه ر چوار پیت بیت سیی ئەسل و یه کی زیاد، ئەم به شهش به خوی سی بابی ههیه: یه کهم {كَأَفْعَلْ نَحْوَ أَكْرَمَ يُكْرِمُ إِكْرَامًا} ئیستا {أَفْعَلْ} میزانه وه {أَكْرَمَ} مه وزونه هه مزه ی یه که می زیاده که پیتی ده لّین همزه ی {قطع}، ئەم بابه ش پیه ده گو تریت: بابی {إِفْعَالْ} نیشانه شی ئەوه یه که همزه یه کی مه فتوحی له سه ره تاوه ههیه، جا هه ر فیه له کی ثلاثی مجرد بته ویت بیه که یته مزید ئەوه ئەم همزه یه ی بۆ زیاد بکه ئەوه ده بیته ئەو بابه وه کو {أَنْصَر، أَعْلَم، ...} بۆ ئیعلال کردنی گشت بابه کان ئەوه بروانه بۆ ته صریفی زه نجانی شه رحی ماموستا مهلا عبد الکریم مدرس خودا پله ی بهرز کات، ئەوهش بزانه تا کو ئیستا ئیمه له ثلاثی مجرد بابه کاغان به یه کهم و دووهم... لیک جودا ده کردنه وه به لّام لیرده داو ده به مصد ره کان لیکنتری جودا ده کرینه وه. (وهو قیاسی) واته ئەم مصد ره بۆ بابی ئیفعال قیاسیه، هه ر فیه لیک

بکریته ئەو بابە ئەو مەصدەرەری لی دروست دەکریت (ویجوز أن یزاد بین الهمزة والفاء سین أو هاء علی خلاف القیاس) دروستە زیاد بکریت لە نێوان همزة زیادەکەو فاء الفعل پیتی {سین} یان {هـ} زیاد بکەیت، بەلام ئەو زیادکردنە وەنەبێت بە گوێرەی یاسای سەرفی بێت بەلکو لادانە لە یاسای سەرفی بۆ ئەم بابە، چونکە یاسای ئەم بابە تەنها زیادکردنی همزة مەفتوحەکە ی سەرەتایەتی ئەک شتیکی دیکە. وە هەندیک لە زانایان دەفەرموون ئەو کاتە دەتوانیت ئەو دوو پیتە لەو بابە زیاد بکەیت کە {أجوف} بێت وەکو نمونەکان وای نیشان دەدەن (نحو أسطاع یُسَطِيعُ إِسْطَاعاً) ئەسلی {أَسْطَاعُ} {أَطْوَعُ} بوو وەکو {أَکْرَمُ} وای قەلب کراوە بە ئەلف و سینیش زیاد کراوە بوو بە {أَسْطَاعُ}، {یَسْطِيعُ} ئەسلەکە {یُطْوَعُ} بوو وەکو {یَکْرَمُ} وای کراوە بە یی پاشان سین زیاد کراوە، {إِسْطَاعاً} ئەسلەکە {إِطْوَعاً} بوو وەکو {إِکْرَاماً} وای کراوە بە ئەلف جا دوو ئەلف کۆبوونەووە جا یەکمان لا برد {تی} مان لە جیاتی هینا و سینەکیشمان زیاد کرد پاشان تی یەکمان حەزف کرد بوو {إِسْطَاعاً} ئەم بایە لە شوینی خۆی بای دەکەین {إِنْشَاءً} (وَاهْرَاقُ يُهْرِيقُ إِهْرَاقاً) ئەمەش ئەسلەکە بە کوورتی {أَرَاقُ یَرِيقُ إِرَاقاً} بوو ئیعلالی وەکو پیشەخۆی وایە کە هەا لە مەصدەرەکە ی زیاد کراوە وە هەروەها لە مەصدەرەکە ی تی لادراوە (وهو للتعدية غالباً نحو أکرمته) ئەم بابە زیاتر بۆ تەعدیه هاتوو وەکو {أکرمته} ئەسلەکە {کَرَمْتُ} بوو کە لازم بوو کە نەقل کرا بۆ بابی ئیفعال بوو بە متعدی، واتە: مەفعولی بۆ زیاد بوو —پشت بە خوا لە داهاتوو زیاتر ئەو بایە روون دەکەینەووە- (وَفَعَلَ نَحْوَ فَرَحٍ يُفَرِّحُ تَفْرِيحاً) ئەمە عەتفه بەسەر {أکرَمَ} ی واتە بابی دووهم لەو سێ بابانە ی پیتیکی لی زیاد کراوە لەسەر سێ پیتە ئەسلەکە {فَعَلَ} یە ئەوە میزانە مەوزونەکە ی دەبیته {فَرَحٌ یَفَرِّحُ تَفْرِيحاً} ئەو {فَرَحٌ} یە پیشتر {فَرِحَ} بووە ثلاثی مجرد بوو لە بابی چوارەم عین الفعل دووبارە کراوە، واتە ریی لی زیادکرا بوو بە بابی {تفعیل} وە هەر ثلاثی مجردیک ئەوها عین الفعل ی دووبارە بپیتهو دەبیته ئەم بابە (وهو الأكثر) واتە مصدری بابی تفعیل

بە زۆری لەسەر وەزنی {تَفْعِيلاً} دەبیّت وەکو {تَفْرِجاً} (وتفعلة) ھەروەھا
 مەصدەری ئەو بابە لەسەر وەزنی {تَفْعِلَةً} ھاتوو، وا دیارە {ی} لادرا بیّت {ت} ی
 لە جیاتی داندرا بیّت (وعن ناسِ فِعال) بیستراوە لە خەڵکی عەرەب کە ئەم بابە
 مەصدەرەکی لەسەر وەزنی {فِعال} یش ھاتیبت، ئەمەش بە شەددەیی عین دیکو
 ھەروەھا بە سووکی {عین} دیکەش (وهی قیاسیة) ئەم سی وەزنی مەصدەرە بۆ
 ئەم بابە قیاسینە، واتە دەتوانی لە ھەموو نمونەیکە دروستی بکەیت (ویکون
 للتكثير في الفعل أو الفاعل أو المفعول) ئەم بابە بۆ {تکثیر} زۆرکردن و
 زۆربوون ھاتوو، جا ئەم زۆریە لە فاعیل دەبیّت وەکو {طَوَّفْتُ الكعبة} واتە زۆر
 تەوافی کەعبەم کرد. یان لە فاعیل دەبیّت وەکو {مَوْتُ الإبل} واتە زۆر وشتە مردن،
 جای واش ھەیە لە مەفعولی دەبیّت وەکو {غَلَقْتُ الأبواب}، جاری واش دەبیّت لە
 ھەر سیکیان -فعل، فاعل، مفعول- دەبیّت وەکو {قَطَعْنَا الأَثواب} (ولإخرى)
 واتە ئەم بابە بۆ ھەندیک مانای دیکەش ھاتوو وەکو تەعدیە {فَرَحْتُ زيدا}، وە بۆ
 تەوہجووہ واتە روو تێکردن وەکو {عَرَبْتُ} واتە رووم کردە روژئاوا، وە بۆ سەلبیش
 ھاتوو وە شتیک لە شتیکی دیکە دا برنی وەکو {قَسَرْتُ الفكهة} واتە توێکەم لەم
 میوہیە کردوہ. (وفاعل نحو قاتل يُقاتل مُقاتلةً وقتالاً) واتە بابی سییەم لەم
 سی بابی کە پیتیکیان لەسەر زیاد کراوە {فاعل} دیە، ئەوہ میزانە مەوزونەکەشی
 {قاتل يُقاتل.....} {قاتل} پێشان {قتل} بوو، واتە ثلاثی مجرد لە بابی یەکەم
 و یەستمان بیکەینە بابی {مفاعلة} ئەلفیکمان لە نیوان فاء الفعل و عین الفعل زیاد
 کرد بوو بە {قاتل} وە ھەر فاعیلەکی و یستت لە ثلاثی مجرد بیکەیتە ئەم بابە ئەوہ بەم
 شیوہیە دەبیّت وەکو {ناصر يناصر مناصرةً ونصاراً} (وهما کثیران) ئەم دوو
 مەصدەرە زۆرن لە بابی {مفاعلة} (وقال بعضهم قيتالاً) ھەندیک لە زانایانی
 عیلمی صەرف دەلێن {قيتالاً} یشی ھاتوو بە زیادەیی {ی}، وە ھەندیک دیکە
 {ی} دیکە بە {ت} و دەغمی دیکەن دەلێن {قتالاً} (والكل قياسي على
 الاختلاف) ئەم سی مەصدەرە بۆ ئەم بابە قیاسین واتە لە ھەموو نمونەیکە بابی

{مفاعلة} نەم سۆ مەصدەرە دروست دەبن، بەلام خیلافەك له هەردوو دکانی دواوە
 هەیه که هەندیک دەلێن ئەوان سەماعین (وهو للمشاركة) واتە: نەم بابە بۆ
 مشارکە هاتوو، واتە دوو کەس له کاریکدا هاوبەش بن وەکو {ضارب زيد عمراً}
 واتە زەیدو عەمر له یەکتریان دەدا (ولآخری) واتە: نەم بابە بۆ چەند واتای دیکەش
 هاتوو، یەکەم: {تکثیر} وەکو {ضاعفته} واتە چەندانەو زۆرم کرد. دووهم مجرد واتە
 ئەو بابە بە مانای مجردی خۆی دیتەو وەکو {سافر} بە مانای {سفر} دیتەو.
 سییەم: بە مانای {موالات} دیت، واتە: له دواى يەك هاتن وەکو {واليت
 الصوم} واتە روژ له دواى روژ به روژو بووم. وە بۆ چەند مانای دیکەش. (والثانی
 ما كان ماضيه على خمسة أحرف بزيادة حرفين) بەشی دووهم لەو سۆ
 بەشەى که هەیه بۆ ثلاثی مزید فیه ئەو فیعلەیه که ماضیه‌کەى لەسەر پێنج پیت
 بیّت بە زیدەکرنی دوو پیت، جا ئەودەش دەبیّتە دوو بەش، بەشی یەکەم: ئەودیه که
 تیتی له یەکەمى بیّت. بەشی دووهم: ئەودیه که {و} همزەى له یەکەمى بیّت. وەکو
 دەفەرمووی {فإما أوله التاء} واتە یان پیتی یەکەمى تى دەبیّت (مثل تَفَعَّلَ) ئەود
 میزانە مەوزونەکەشی (نحو تَكَسَّرَ يَتَكَسَّرُ تَكْسَرًا) ئەمە بابی {تَفَعَّلَ} ی پى
 دەلێن، نیشانەکەى ئەودیه که لەسەرەتای تى یەکی مەفتوح هەبیّت وە عین الفعل
 دیکەشی دووبارە بکریّتەو وەکو {تَكَسَّرَ} ئەسلەکەى {کسر} بوو وەکو {نصر}.
 (وهذا هو الكثير) واتە مصدرى ئەم بابەى بە زۆری لەسەر ئەم وەزنە دەبی که
 {تَفَعَّلًا} وەکو {تَكَسَّرًا} (وقد جاء تَفَعَّلًا) کەم جاریش مصدرى نەم بابە لەسەر
 وەزنى تَفَعَّلَ دەبیّت وەکو {تَمَلَّقًا و تَكَسَّرًا} (وهما قیاسان على الخلاف) ئەم
 دوو وەزنەى مەصدەر بۆ ئەو بابەى قیاسین و له هەموو مادەیه‌کى دروست دەبن،
 بەلام خیلافیک له هی دووهمیان هەیه هەندیکیان دەلێن سەماعیه ناتوانی له هەموو
 شوێنیک دروستی بکەیت (وهذا الباب لمطاوعة فَعَّلَ) ئەم بابە بۆ موتاوەعەى
 بابی {تفعیل} هاتوو، موتاوەعە له زمانی عەرەبى به واتای گێرایەلێو ملکه‌چى
 هاتوو، بەلام له لای زانایانی صەرف بهو مانایە دیت که فاعیلی فیعلی یەکەم

کارێک بکات وە فاعیلی فعلی دووهم قبولی بکات، وە هەردوو فعلەکانیش لە پێتەکانی ئەسلیان وەکو یەک وابن (نحو کَسَرْتُهُ فَتَكْسَرُ) واتە من شوشەم شکاند ئەویش قبولی ئەو شکاندنە ی کرد، لێرەدا {کَسَرُ} بابی {تفعیل} ه وە {تَكْسَرُ} هەش بابی {تَفْعُلُ} ه فاعیلەکە ی قبولی فعلی فاعیلی یەکەمی کردوووە کە شکاندنی شوشە یە لە پێتە ئەسلەکانیش یە کەن (وللتكلف ای يتكلف الفاعل ان يجد فيه الفعل) ئەم بابە بۆ تکلف هاتوووە واتە فاعل خۆی ماندوو بکات و هەول بدات کە ئەم صیغەتە لە خۆی بپێتێتە دی چونکە پێی خۆشە ئەم صیغەتە ی تێدا هەبێت (نحو تحلم ای تكلف الحلم) واتە خۆی ماندوو کردو هەولێ دا صیغەتی حلم و نەرم و نیانی لە خۆی بپێتێتە دی (ولمعان اخر) ئەم بابە بۆ چەند واتای دیکەش هاتوووە: یەکەم: بۆ پاراستن لە ئەسلی فعلەکە وەکو {تَأْتَمُ} واتە خۆی پاراست لە ئاشم و کونا، ئێستا ئاشم ئەسلی تَأْتَمَ یە. دووهم: بۆ طلب هاتوووە وەکو {تَعْظَمُ} واتە داوای گەورەیی کردو خۆی بە گەورە زانی. سێیەم: بۆ تەدریج هاتوووە وەکو {تعلمت الحساب باباً باباً} خۆم فێری حساب کرد باب لە دوا ی باب. (وتفاعل نحو تباعد يتباعد تباعداً) بابی دووهم لەو فعلە ی کە مەزیدە بە دوو پیت وە تێی لە یەکەمە {تفاعل} یە، ئەمە میزانە مەوزونەکە ی {تباعد يتباعد تباعداً} تباعد ئەسلەکە ی {بَعْدُ} بوو وەکو {حَسَنُ} تێبەکی مەفتوحان لە سەرەتای زیاد کرد، هەروەها ئەلفێک لە نێوان فاء الفعل و عین الفعل بوو بە {تباعد} وە هەر فعلەک لە ثلاثی مجرد بتهوێت بیکە ی بەم بابە ئەمە ی گوتمان نیشانەکە یەتی (وهذا للمشاركة) ئەم بابە بۆ مشارکە هاتوووە، واتە: چەند کەسانێک بەشداربن لە ئەنجامدانی کارێک (بجعل المشاركين أو الشركاء فاعلا معاً) وە ئەم هاوبەشیە بەم جوێردیە ئەگەر دوو بن ئەوا هەردووکیان پێکەووە دەبنە فاعل، وە ئەگەر لە دووانیش زیاتر بن ئەوا هەموویان پێکەووە دەبنە فاعل وەکو {تضارب زيد وعمر وبكر} (بخلاف المشاركة المفاعلة) واتە: مشارکە ی ئەم بابە وەکو مشارکە ی بابی مفاعله نییە (فإنها بجعل أحدهما أو أحدهم فاعلا والباقي مفعولا) واتە: بابی مفاعله

یەکی لە دووان یان یەکی لە زۆران ئەگەر زۆر بن دەکاتە فاعل ئەوانی دیکە دەکاتە مفعول بۆ غۆنە {ضارب زید عمرا} (والعکس ضمنی) بەلام پێچەوانەی ئەمە لە ژێردە هەیە، واتە: ئەوەی لەبەر چاو فاعله خۆی مفعولیشە و ئەوەی لەبەر چاوان مفعوله خۆی فاعلێشە چونکە هەردووکیان لە ئەنجامدانی کارەکە هاوبەشن (وللتکلف بإظهار الفاعل الفعل من نفسه) ئەم بابە بۆ -تکلف- هاتوو، واتە: کە فاعل خۆی ماندوو بکات و هەول بدات کە ئەم فاعله لە خۆی بێنێتە دی لەبەر مەبەستی (وهو منتف عنه ولا یزید ایجاده فیه) وە ئەم فاعلهش کە لە خۆی پەیدا دەکات لەم فاعله مەوجود نییه لە هەمان کاتدا ناشیەویت کە هەقیقەتەن لێیدا بێتە جێ چونکە کاریکی ناپەسەندە. لێرەدا دەرکەوت کە تکلف ی ئەم بابە جیاوازدە لە گەڵ تکلف ی بابی {تَفَعُّلٌ} (نحو تَجاهل) واتە خۆی بە نەزان و گێل پێشاندا وە لە راستیدا نەزانیش نییه وە ناشیەویت نەزان بێت، بەلام لەبەر مەبەستی خۆی و پێشان دەدات. هەر لەسەر ئەوە پارچە شعرە هەیە کە کاتیکی شاعیر دەچیتە شوێنە خەڵکە هەمووی نەزانن هەول دەدات خۆی وەک ئەوان بە نەزان و گێل پێشان بدات بۆیە دەلیت:

فلما رأيت الجهل فی الناس شائعا

تجاهلت حتی ظن أني جاهل

(ولمطاوعة فاعل نحو باعدته فتباعدا) بابی تفاعل بۆ متاودەمی بابی مفاعلهش هاتوو وەکو {باعدت زیدا فتباعد زید} من زیدم دوور خستەو ئەویش قبولی دوور خستەوێ کرد.

جا لە پێشدا ثلاثی مزید فیه کە بە دوو پیت زیاد کرابێت یات تیی لە سەرەتاوە هەیە کە دوو بابی هەبوو، یان بە همزی دەست پێدەکات ئەمەش سێ بابی هەیە جا فەرمووی (وإما أوله همزة) واتە: ثلاثی مزید فیه بە دوو پیت یان سەرەتاکەی بە همزی دەست پێدەکات وەکو (مثل إنقطع ينقطع إنقطاعا) ئەمەش بابی إنفعال بێ دەلین، نیشانهی ئەم بابە نونێکی ساکنە لە گەڵ همزی مەکشور لە پێش نونەکەی

(إِنْقِطَاعًا وَهُوَ لِمِطَاوَعَةِ فَعَلٍ) ئەم بابە بۆ متاوعەیی {فَعَلْ} ی هاتووە کە دەکاتە ثلاثی مجردی متعدی وە لای یەك مفعول (نحو كَسَرْتُهُ فَأَنْكَسَرَ) واتە: من ئەو شتەم شکاند ئەویش قبولی کرد (وقد جاء لمِطَاوَعَةِ أَفْعَلٍ) هەندیک جار بابی {إِنْفَعَالٍ} بۆ متاوعەیی بابی {إِفْعَالٍ} یش هاتووە (نحو أَسْفَقْتُ الْبَابَ وَأَزْعَجْتُهُ فَأَنْفَسَقَ وَأَنْزَعَجَ) ئیستا ئەم دوو فعله {أَسْفَقَ} وە {أَزْعَجَ} هەردووکیان بابی {إِفْعَالٍ} ن، وە {أَنْفَسَقَ} و {أَنْزَعَجَ} بابی {إِنْفَعَالٍ} ن، هەردووکیان بۆ متاوعەیی {أَفْعَلٍ} وە {أَزْعَجَ} ی هاتوون. (وَلَا يَبْنِي إِلَّا مِمَّا فِيهِ عِلَاجٌ وَتَأْثِيرٌ) بابی إِنْفَعَالِ دروست ناکریت مه‌گەر له‌و جۆره فعلا نه‌بیته کە به ئەندامه‌کانی {ظاهراً} ی واتە: له‌بەر چاو دیار بیته وەکو —انکسر، انقطع—..... (وَلِذَا قِيلَ إِنَّكُمْ سَأَلْتُمُوهُ) له‌بەر ئەوه‌ی کە گوتمان مه‌رجه بۆ بینای ئەم بابە ده‌بی به ئەندامانی زاهیری بیته گوتراوه {إِنْعَدَمَ} کە بابی {إِنْفَعَالٍ} ه‌و ئەسله‌که‌ی {عَدَمَ} بووه هه‌له‌یه چونکه نه‌بوون شتیکی دیارو به‌رچاو نییه ئیمه‌ش گوتمان ده‌بیته زاهیری بیته (وَإِذَا فَاءُ إِنْفَعَالٍ حُرُوفًا مِنْ حُرُوفٍ يَرْمِلُونَ) هه‌رکاتیک فاء الفعل ی بابی إِنْفَعَالِ پیتیکی بوو له‌ پیته‌کانی بابی یرمelon کە ده‌کاته {ي، ر، م، ل، و، ن} {قَلْبَتِ النُّونُ بِهِ أَدْغَمَ فِيهِ} له‌و کاته قه‌لبی نونه زیاده‌که ده‌کریت به‌ وینه‌ی ئەم فاء الفعل د پاشان له‌ فاء الفعل ده‌که‌ی ده‌غم ده‌کریت، بۆ نمونه {إِنْزَحَمَ} بابی {إِنْفَعَالٍ} ه‌ قه‌لبی نونه‌که‌ی ده‌کرئ به‌ رئ کە فاء الفعل ه‌ ده‌غمی ده‌که‌مین ده‌بیته {إِنْزَحَمَ} وە له‌ —مضارع— و مصدره‌ و.... هتد به‌م شیوه‌یه ده‌بیته. یه‌کیک پرسیار ده‌کات و ده‌لیته بۆ له‌ {إِنْوَتَر} ی نون نه‌کراوه به‌ واو کە ته‌واوی یاسای رابردووی لی هاتوته جئ؟ ئەویش له‌ وه‌لامدا ده‌فه‌رموویت (وَفِي نَاتِرٍ أَصْلُهُ إِنْوَتَرٍ قَدَمُ الْإِعْلَالِ عَلَى الْإِدْغَامِ) له‌ {ناتر} ی کە ئەسله‌که‌ی {إِنْوَتَر} بووه، هه‌قی إعلال و إدغامی هه‌یه، به‌لام إعلال به‌ پیش إدغام خستراوه، چونکه ئەگەر نون قه‌لب بکریت به‌ واو و ئنجا ده‌غم بکریت به‌ گوێره‌ی ئەم یاسایه ده‌بیته {إِنْوَتَر} به‌لام إعلال به‌ پیش خستراو واو قه‌لب کرا به‌ ته‌لف وە هه‌زفی همزه‌مان کرد بوو به‌ {ناتر} (وَافْتَعَلَ نَحْوَ اجْتَمَعَ يَجْتَمِعُ

إِجْتِمَاعاً) ئەمەش عەتفە بەسەر {إنفعل} ە، واتە: یەکی دیکەش لە بابەکانی ثلاثی مزید فیه بە دوو پیت و همزە لە سەرەتاوە هەبێت {إفتعل} یە ئەمە میزانە مەوزونەکی بریتییە لە {اجتمع یجتمع إجتماعاً} ئەمە بابی إفتعال ی پی دەلێن، نیشانەی ئەم بابە ئەوەیە هەر فعلێکی —ماضی— لە ثلاثی مجرد بتهوێ بیکە ی بە بابی إفتعال همزەییەکی مەکسوری لە یەکەمی دابنێ لە گەڵ تییەکی مەفتوح لە نیوان فاء الفعل و عین الفعل وەکو {انتصر و اکتب...} **(وهو لمطاوعة فعل نحو جمعته فاجتمع)** ئەم بابە بۆ متاوعە {فعل} واتە: ثلاثی مجرد هاتوو وەکو {جَمَعْتُ الإبل} و شترم کۆکردنەوە {فاجتمع الإبل} ئەوانیش قبولی کۆکردنەو دیان کرد **(وبمعنی تفاعل للمشاركة)** ئەم بابە هەندێک جار بە مانای بابی {تفاعل} هاتوو لە کاتی کدا کە بۆ مشارکە بێت، نەک بە مانای تکلف یان مانا کانی دیکە بێت **(نحو إختصموا)** ئێستا ئەم فعلە بابی إفتعالە بەلام بە مانای {تخاصموا} هاتوو **(وإخری)** واتە: ئەم بابە بە چەند واتای دیکەش هاتوو، یەکەم: لإتخاذ واتە وەرگرتنی شتێک لە مانای فعلە کە وەکو: إخدم زید، واتە: زید خزمەتکارەکی گرت. دووهم: إجتهد واتە: خو ماندووکردن و کۆشش وەکو: إکتسب. وە بۆ غیری ئەو مانایانەش. جا لێرەو قاعیدەییەکی ئەو بابە باس دەکات و دەفرمووی **(واذا كان فاء افتعل حرفا من حروف اثتدازن سشخص ضبطلوی)** واتە: هەر کاتی کە فاء الفعلی بابی إفتعال یە کە بێت لەو چوارە حەرفانە کە پێیان دەلێن پیتەکانی بەیت، کە بریتین لە {أ، ت، ث، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، و، ی} **(جاز الإدغام بقلب التاء إلیه)** دروستە قەلبی تیی زیادە کە بکری بە وینە فاء الفعل پاشان فاء الفعلەکی لە ناو دەغم دەکری وەکو {إسَمَع} ئەسلەکی {إسَمَع} بوو {تی} مان کرد بە {س} جا سین مان لە سینی دووهم دەغم کرد بوو بە {إسَمَع} **(لکنه خلاف القیاس)** بەلام ئەم ئیعلالە خیلاف و پیچەوانەی یاسایە، چونکە قاعیدە وایە کە قەلبی یەکەمیان بکری بە دووهم، لێرەدا بە پیچەوانەو قەلبی دووهم کراوە بە هی یەکەم، بەلام ئیدیغامە کە تەواوە چونکە سینی یەکەم دەغم کراوە لە سینی دووهم

(وايضاً) ههروهه ها بۆ ئەم بابە ياسايەكى دىكه ههيه بهلام ئەم ياسايە تايهت نيه بهم بابە، بهلكو ئەم جاره بابەكانى {تفعل و تفاعل} يش دهگريتهوه، جا دهفهرمووى (إذا وقع بعد تاء إفتعل وتفاعل وتَفَعَّلَ من تلك الحروف) هه كاتيک واقع بوو له دواى تى {إفتعل وتفاعل وتفعل} ى پستهك لهه چوارده پسته (يجوز الإدغام بقلب التاء بما بعده على القياس) دروسته قهلبى ئەم تيهه زياده بكرىت بهو پستهى له دواى خويهتى، جا له {إفتعل} ى عين الفعلى دهگريتهوه وه له دووهكانى دىكه فاء الفعل دهگريتهوه. وه ئەم ئيعلاله له ههه سى بابەكان به گوێردى ياسايه چونكه قهلبى يهكه مى دهكرىت به دووهم وهك له نمونهكان ددردهكهويت (وزيادة الهمزة في الأخيرين) جا له دواى نهغامدانى قهلب و دهغم ههمزديهكى وهصل زيادهكرىت بۆ دووهكانى دوايى تاكو تووشى نهوه نهين كه ئيبتيذا به ساكنى بيت كه نهوهش قهدهغهيه (نحو إظْهَرَ إِثْقَالَ) {إظْهَرَ} نهصلهكهى {ظْهَرَ} بوو كردمان به بابى {تَفَعَّلَ} به زيادهكردى تى يهكو دوو قات كردنهوهى عين الفعلى بوو به {تَظْهَرَ} پاشان تى بچوكمان كرد به {ط} ى گهوره پاشان {ط} يهكهه ساكن كراو له {ط} ى دووهم دهغم كرا پيويستمان به همزهى وهصل پوو بۆمان زياده كرد بوو به {إظْهَرَ}، وه {إثْقَالَ} نهصلهكهى {ثَقُلَ} بوو تى وهلف زيادهكران بوو به {تثاقَلَ} پاشان تى كرا به {ثَا} تنجا ههردوو شى يهكهه لههى دووهم دهغم كرا پاشان همزهى وهصلمان بۆ زياده كرد بوو به {إثْقَالَ} (وحذف همزة الأول للإستغناء) دروسته همزهى وهصل لههى يهكهه لا بريت كه {إفتعل} يه چونكه له دواى ئيعلال كردنى پيويست به همزه ناكات، جا لهه بابهدا زۆر شيۆد دروستن يهكه به يهكهيان باس دهكات و دهفهرمووى (فيجوز في ماضيه فتح الفاء بنقل حركة التاء إليها) دروسته له —ماضى— ئەم بابە فاء الفعل مفتوح بكرىت به هوى نهقل كردنى تى زيادهكه بۆ لای فاء الفعل وهكو {حَصَمَ} {وكسرهما بتحريكهما بالكسر} وه دروستيشه فاء الفعل مكسور بكرىت (لأنه الأصل في تحريك الساكن) چونكه ئەم فاء الفعله پيشان ساكن بوو، وه نهصليش وايه ههه كاتيک

ساکن هه‌ره که‌دار بکریّت به کسره‌ی هه‌ره که‌دار بکریّت، بۆ نمونه {إِخْتَصَمَ} که بابی افتعاله تّی کرا به {ص} وه فته‌حه که‌مان دا به فاء الفعل که {خ} به پاشان صاد له صادی ده‌غم کرا بوو به {إِخْصَمَ} پاشان همزه‌مان لا‌دا، جا دروسته بلّی {خَصَمَ} به فته‌حو کسره‌ی خاته‌که‌ی (ويجوز الإثبات نظراً إلى أصل السكون) وه دروسته ئهم همزه له شوپّنی خۆی بمیّتیّت، چونکه ته‌ماشای ئه‌وه ده‌کریّ که ئه‌و فاء الفعل له ته‌صلدا ساکن بووه و پی‌ویستی به‌و همزه‌یه هه‌یه، وه ئیستا هه‌رچه‌ندد ساکن نییه به‌لام به هۆی نه‌وه‌ی که هه‌ره‌که‌ی ته‌صلی نییه له‌لا را هاتووه {عارضی} به هیچ نرخه‌کی وای بۆ نییه که حساب بۆ هه‌ره‌که‌ی بکریّت (مع فتح الفاء وكسره) جا له‌و کاته‌ی همزه هه‌یه فاء الفعل که فته‌حو کسره‌ی تّیدا دروستن وه‌کو {إِخْصَمَ} لی‌رده بۆ‌مان به دیار که‌وت که ماضیه‌که‌ی چوار شی‌وه‌ی تّیدا دروستن که ئه‌مانه‌ن: ۱- خَصَمَ ۲- خِصَمَ ۳- إِخْصَمَ ۴- إِخْصَمَ دوانیان به همزه و دوانیشیان به بی همزه. پاشان دیتّه سه‌ر باسی -مضارع- ه‌که‌ی بزاین چهنه شی‌وه‌ی تّیدا دروستن (وفي مضارعه فتح الفاء وكسره) دروسته له -مضارع- ده‌کش فاء الفعل مکسور و مفتوح بکریّت (مع فتح حرف المضارعة أو كسرهما) واته: که دروسته فاء الفعل به‌م دوو شی‌وه‌یه به فته‌حو که‌سره‌ی بیّت له‌گه‌ل فته‌حو که‌سره‌ی هه‌رفی - مضارع-ی دروستن که هه‌مووی ده‌کاته چوار شی‌وه، که ئه‌مانه‌ن: یه‌که‌م: يَخْصَمُ دووه‌م: يَخْصَمُ سی‌یه‌م: يَخْصَمُ چواره‌م: يَخْصَمُ (اتباعاً لكسرة الفاء) یانی له کاتی‌که‌دا هه‌رفی -مضارع-ه‌تی مه‌کسور ده‌بیّت که فاء الفعل مکسور بیّت. ئهم عیبارده‌ و ده‌گه‌یه‌نیت که ته‌نها ئه‌و کاته هه‌رفی -مضارع-ه‌تی مه‌کسور نابیّت مه‌گه‌ر فاء الفعل مکسور بیّت. که‌چی واقعی و نییه چونکه دروسته هه‌رفی - مضارع-ه‌تی مکسور بیّت ته‌گه‌رچی با فاء الفعل مکسور نه‌بیّت وه‌کو {يَخْصَمُ} بۆیه‌ش چوار شی‌وه‌ی تّیدا دروست بوون، که‌واته لی‌رده ده‌توانین بلّین بۆیه مه‌کسور ده‌بیّت که فاء الفعل مه‌کسور بیّت له‌و کاته‌ش که مفتوحه بۆیه مه‌کسوری ده‌که‌ین به حمل وه سه‌ر حاله‌تی کسره‌ی (وفي مصدره ثبوت الهمزة وحذفها كما في

الماضی (له مصدەرە کەشی هەموو شیوازه کانی فعلی -ماضی- دروستن، که چوار شیوهی تێدا دروستن، دووانیان به فتحه و کسرهی فاء الفعلی و بهبی همزد، دوانیشیان به فتحه و کسرهی بهلام له گهل ههبوونی همزه‌ی که ئهم شیوازه‌ن: یه‌که‌م: **إِخْصَامًا** دووهم: **إِخْصَامًا سَيِّئًا**; **خَصَامًا** چوارهم: **خَصَامًا** (وفي اسم الفاعل كسر الميم اتباعا لكسرة الفاء) دروسته له ئیسم فاعل میمی نیشانه‌ی ئیسم فاعلی مه‌کسور بکریت له‌بەر ته‌به‌عیه‌تی فاء الفعل، بهلام نه‌وه‌نده هه‌یه وه‌کو فیعلی - مضارع-ی ته‌گه‌ر فاء الفعل مکسوریش نه‌بی‌ت ته‌وا میمه‌که هه‌ر مکسور ده‌بی‌ت. لی‌ره‌شدا به هه‌مان شیوه‌کانی رابردوو چوار شیوازی تێدا دروستن جاریکیان میمی ئیسم فاعل -مضموم- بی‌ت خائیش فتحه و کسره‌ی تێدا دروستن، جاریکیشیان میم مکسور بی‌ت خائه‌که‌ش فتحه و کسره‌ی تێدا دروست بی‌ت، که ته‌مانه‌ن: **مُخَصَّم** دووهم: **مُخَصَّم سَيِّئًا**; **مُخَصَّم** چوارهم: **مُخَصَّم** (وقیل لا يجوز حذف الهمزة في ماضی الإفتعال لئلا يلتبس بالتفعیل) گوتراوه دروست نییه همزه‌ی بابی نیفتیعال لابریت تاکه ئیلتیباسی به -ماضی- بابی ته‌فعل نه‌بی‌ت، چونکه هه‌ر کاتی‌ک همزه له {**أَخْصَمَ**} لابریته‌وه ده‌بی‌ته {**خَصَمَ**} وه‌کو {**فَرَحَ**}، ته‌و ئیلتیباسه‌ش ته‌نها له فیعلی -ماضی- هه‌یه وه له صیغه‌که‌ی **دیکه** نییه، چونکه له -مضارع- ی هه‌رفی هه‌ردووکیان لیک جیاوازن، واته: له بابی ته‌فعل هه‌رفی -مضارع- ته‌ی -مضموم- بهلام له بابی نیفتیعال مفتوحه که‌واته به فتحه و ضمه‌ی لیک جیا ده‌کرینه‌وه (**وَأَفْعَلٌ نَحْوُ إِحْمَرٍ يَحْمَرُ إِحْمَرًا**) ته‌مه‌ش عه‌تفه به‌سه‌ر {اف‌فعل}‌ی یانی بابی‌کی دیکه له ثلاثی مزید به دوو حرف و همزه‌ی له ته‌وه‌لی بی‌ت {اف‌فعل}‌یه، ته‌مه‌ میزانه مه‌وزونه‌که‌ی {احمر يحمر احمرارا} ته‌مه‌ش بابی {اف‌فعل}‌ی پی ده‌لێن، نیشانه‌که‌شی ته‌وه‌یه که همزه‌یه‌کی له ته‌وه‌لی زیاد کرابی‌ت و لام الفعلی دووباره بکریته‌وه (**وهو للمبالغة**) ته‌م بابه بو مبالغه هاتووه، چونکه {حمر} واته سۆر بوو، بهلام {احمر} واته: زۆر سۆر بوو (**ويختص بالألوان والعيوب**) وه ته‌م بابه تاییه‌ته به‌و جزه‌ فعلا‌نه که به مانای رهن‌گ و عه‌یب بن، وه‌کو {احمر، اسود} نه‌مه

ئێستا {استعظم} بابی {استفعال} ه، فاعله‌که که تائه فاعله مفعوله‌که‌ی خۆی که مه‌رجه‌عی هاته‌که‌یه دیوه له‌سه‌ر صیفه‌ته‌کی که {عظمه} و گه‌وره‌یه‌یه، چونکه {عظمه} ته‌صله‌ مصدهری {استعظم} یه {وللتحول} ته‌م بابه هاتوووه بۆ وه‌ر گێرانی فاعله‌که‌ی بۆ ته‌صلی فعله‌که‌ی، که مصدره، واته: فاعل له صیفه‌ته‌که‌دا وه‌رده‌گه‌ڕێت ده‌بیته ته‌صلی فعله‌که که مصدره‌که‌یه {کاستحجر الطین} واته: قور بوو به به‌رد، ئێستا ته‌و فعله که {استحجر} فاعله‌که‌ی خۆی که {الطین} ه وه‌رگه‌یپاوه‌و گه‌یپاوه بۆ ته‌صلی فعله‌که‌ی که {حجر} ه چونکه {حجر} مجردی {استحجر} یه {وبمعنی المجرد} ته‌م بابه به مانای ثلاثی مجردیش هاتوووه {کاستقر بمعنی قر} ئێستا {استقر، به ماعنای مجردی هاتوووه که {قر} یه، ته‌نها ته‌وه‌نده هه‌یه مزیده‌که مبالغه‌ی زیاتره ته‌گه‌یپا هه‌یچ گه‌یپا دیکه‌ی به‌سه‌ر دانه‌هه‌یپاوه {ویجوز حذف تائه} دروسته له‌م بابه ته‌ی زیاده‌که لابه‌ریت به‌لام لابه‌رته‌که پیچه‌وانه‌ی یاسایه {نحو اسطاع} ته‌صله‌که‌ی {استطاع} بووه هه‌زفی {ت} ه‌که کرا بوو به {اسطاع}. له پێشه‌وه به‌هه‌مان کرد که بابی ئیفعال هه‌ندیک جار سین یان هائی بۆ زیاد ده‌کریت، وه له‌م بابه‌ش ته‌وه‌مان زانی که هه‌ندیک جار سینی لی لا ده‌به‌ریت، لێره‌دا ئێره‌و بابی ئیفعال -ماضی- ه‌که‌یان له شیوه وه‌کو یه‌ک لی هاتن چونکه هه‌ردووکیان {اسطاع} یه، جا زانایان به همزه جیاوازیان له نیوان ده‌که‌ن، واته: ته‌گه‌ر هاتوووه همزه مفتوح بیته وه‌کو {اسطاع} ته‌وه بابی ئیفعاله، که‌چی ته‌گه‌ر همزه مکسور بیته ته‌وه بابی {استفعال} ه وه‌کو {اسطاع} {وافعال نحو احمار یحمار احمیرارا} ته‌مه‌ش بابی إفعال ه له ثلاثی مزید به سی حه‌رفانه، نیشانه‌که‌ی ته‌وه‌یه که همزه‌کی مکسور له ته‌وه‌لی بیته وه ته‌لفیک له نیوان عین الفعل و لام الفعل زیاد به‌کریت، له‌گه‌ڵ دوو قات کردنه‌وه‌ی لام الفعل چونکه ته‌صله‌که‌ی {احمر} بووه وه‌کو {حسن} {ویمتاز عن احمر بزيادة المبالغة} ته‌م بابه جیا ده‌بیته‌وه له بابی {احمر} به‌وه‌ی که زیاتر مبالغه‌ی تێدا‌یه، چونکه {احمر} واته سۆر بوو به‌لام {احمار} واته زۆر زۆر سۆر بوو {وافعول نحو اعشوشب

يعشوشب اعشيشابا) بابيکي دیکه له ثلاثي مزید به سئ پیتان {افعوععل} یه
 ټمه میزانه مهوزونه که ی {اعشوشب يعشوشب اعشيشابا} ټمه ش پيی ده گوتريت
 بابي {افعیعال} نیشانه ی ټم بابه ټهویه که همزه یه کی مکسور له سهره تای دا
 بندريت و عین الفعل دووباره بکريت ټهوه، وه واويکي ساکن له نيوان ههر دوو عین
 الفعل کان زياد بکريت چونکه ټه صله که ی {عشب} بوو **(وهو للمبالغة)** ټم بابه
 بو مبالغه هاتووه چونکه {عشب} واته: که ميک گيا شين بوو، به لام {اعشوشب}
 واته: زور گيا شين بوو **(وافعول نحو اجلوز يجلوز اجلوازا)** ټمه ش ههر له
 ثلاثي مزیده به سئ حهرفان وه بابي {افعول} ده یی ده لئين، نیشانه شی ټهویه که
 همزه یه کی مکسور له گه ل واويکي {مشدّد} له نيوان عین الفعل و لام الفعل،
 ټمه ش ټه صله که ی {جلز} بوو وه کو {ضرب} ټمه ش ههر بو مبالغه هاتووه،
 چونکه {جلز} واته روشت به لام {اجلوز} واته: زور روشت **(وافعلنل نحو**
اقعنسس يقعنسس اقعنساسا) ټمه ش بابي {افعلنل} ه نیشانه که شی ټهویه
 همزه یه کی مکسور له سهره تاو وه نونيکي ساکن له نيوان عین الفعل و لام الفعل
 له گه ل دووباره کورده و ی لام الفعل، چونکه ټه صله که ی {قعس} بوو، ټمه ش وه
 ټهوانی دیکه بو مبالغه هاتووه **(وافعلنلی نحو اسلنقى یسلنقى اسلنقاء)**
 ټمه ش وه ټهوانی پيشه خو ی عهتفه بو ټهوی پيشه خو ی، پيشی ده گوتريت بابي
 {افعلنلاء} نیشانه که شی ټهویه همزه یه کی مکسور له سهره تاو وه نونيکي ساکن له
 نيوان عین الفعل و لام الفعل له گه ل يائه کی مفتوح له کوتايی، به لام ټم ياته دواتر له
 —ماضی- کراوه به ټهلف، وه له مصدریش کراوه به همزه **(وهذان الاخيران**
ملحقان باخرنجم) ټم دوو بابی دوايی که ده کاته {افعلنل و افعلنلی} ههر
 دوکیان مولحه قن به {اخرنجم} ی که رباعی مزیده به دوو حهرفان، ليردها نامانه ویت
 دووباره باسی تيلحاق بکه یين چونکه له پيشه وه باسمان کرد، جا ټم دوو بابه ش له سهر
 وه زنی {اخرنجم} هینه هم له ژماره ی حهرفه کان و هم له ههره که کان، وه
 مصدره که شيان ريکه وه کو مصدری ټهوانه، بزيه ټم دوو بابه ملحقن به رباعی

مزید بە دوو حەرفان (وقال ابن الحاجب تَفَعَّلَ وَتَفَاعَلَ أَيْضاً ملحقان
 یتدحرج) ئین و لحاجب رەحمەتی خۆی لێ بێت لە کتیی شافیەدا فەرموویەتی
 ھەرودھا ئەو دوو بابەش واتە {تفعل و تفاعل} کە ھەر دوویان ثلاثی مزیدن بە
 دوو حەرفان ملحقن بە {تدحرج} ی کە رباعی مزیدە بە یەك حەرف، ھەرودەك چۆن
 ھەردوو کەکانی پیشتر ملحق بوون بە {إحرنجم} ی چونکە ئەم دووانەش وەکو
 {تدحرج} ی وانە لە ژمارە ی پیتەکان و لە حەرە کەکانیش کە دەکاتە ژێرو لەسەر و
 بۆرو سکون، چونکە لە ھەموویان پینج حەرف ھەیە وە سکونەك لە نیوان چوار فەتخە
 ھەیە دووانیان لە پیش و دووانیان لە پاش، کەواتە ئەمانە ملحقن بە رباعی مزید بە
 پیتەکی. بەلام مامۆستا مەلا عەلی بەو قسە یە رازی نییە بۆیە دەفەرموویت
 (ولیس بوجیه) فەرموودە ی ئین و لحاجب بە ھێزو رێك نییە، چونکە بۆ پالپشتی
 ئەم فەرموودە ی ھیچ بەلگە ی پێ نییە (لأن الزيادة للإحلاق لا تفيد إلا الزنة)
 چونکە ھەر پیتەك بۆ ئیلحاق زیاد بکریت مەرجه کە ھیچ فائیدە و سوودەکی نەبێت
 تەنھا ئەو نەبێت کە فعلیک بپنیتە سەر وەزنی فعلیکی دیکە (وفيهما إفادة
 المعاني أيضاً) وە حال وایە کە زیدەکردن لەم دوو بابە سوودی ماناشی ھەیە
 ھەرودەك سوودی ھێنانە سەر وەزنی {دحرج} ھشیان ھەیە. ماناکەش ئەو یە کە لە
 پیشەوە زانیمان ئەمانە بۆ موتاوەعوو موشارەکو مانای دیکەش ھاتبوون، کەواتە:
 ناکری ئەمانە بکریتە ملحق.

ئەمەش پوختەیی هەر چوار دە بابەکانی ثلاثی مزیدە لەم نەخشەیدە:

تە دە	جووری زیڤەیی پیته‌کانی	مەوزونە‌کە‌ی	نیشانە‌کە‌ی	ماناکە‌ی
١	مزید بە یەك حەرف	اکرم اکراما	هەمزیە‌کی مفتوح له سەرەتای	تعدیة
٢	مزید بە یەك حەرف	فرّح تفریحا	دوو قات کەرنە‌وە‌ی عین‌ الفعل	تکثیر
٣	مزید بە یەك حەرف	قاتل مقاتلة	ئەلفیک له نیوان فاء الفعل وعین‌ الفعل	مشارکة
٤	مزید بە دوو حەرف	تکسر تکسرا	تێ له سەرەتاو دوو قات کردنە‌وە‌ی عین	مطاوعة وتکلف
٥	مزید بە دوو حەرف	تباعدا تباعدا	تێ له ئەوە‌لیو ئەلف له نیوان فاء و عین	مشارکة وتکلف
٦	مزید بە دوو حەرف	انقطع انقطاعا	هەمزی مە‌کسور و نونی ساکن له ئەوە‌لی	مطاوعة
٧	مزید بە دوو حەرف	اجتمع اجتماعا	هەمزی مە‌کسور له سەرەتاو تێ له نیوان فاء و عین	مطاوعة
٨	مزید بە دوو حەرف	احمر احمرارا	هەمزی له ئەوە‌لیو دوو قات کردنە‌وە‌ی عین	مبالغة
٩	مزید بە سێ حەرف	استخرج استخراجا	زیاد کردنی هەمزی سین و تێ له سەرەتای	طلب
١٠	مزید بە سێ حەرف	احمار احمیرارا	هەمزی له ئەوە‌لیو ئەلف له نیوان عین و لام له‌گە‌ڵ دوو قات کردنە‌وە‌ی لام	زیادة ومبالغة
١١	مزید بە سێ حەرف	اعشوشب اعشیشابا	هەمزی له سەرەتاو واوی ساکن له نیوان هەردوو عین و دوو قات کردنە‌وە‌ی عین	مبالغة

جۆری پیتەکانی	زێده‌یی	مه‌وزونه‌که‌ی	نیشانه‌که‌ی	مانا‌که‌ی
۱۲	مزید به سێ حەرف	اجلوز اجلوزا	زیاد کردنی - همزه وه واوه‌کی به شه‌دده	مبالغه
۱۳	مزید به سێ حەرف	اقعنسس اقعنساسا	همزه له سه‌ره‌تاو نونی ساکن له نیتوان عین ولام وه دوو قات کردنه‌وی لام	ملحق
۱۴	مزید به سێ حەرف	اسلنقی اسلنقاء	همزه له سه‌ره‌تاو نونی ساکن له نیتوان عین ولام له‌گه‌ڵ یانه‌کی له کو‌تایی	ملحق

باسی ئەو بابانه‌ی له‌سه‌ر چوار پیتان زیاد کراون

(وَأَمَّا الرَّبَاعِي الْمَزِيدُ فِيهِ فَأَمَثَلْتُهُ تَفْعَلُ كَتَدَحْرَجَ) کاتیک مصنف ره‌جمه‌تی خوای لی بی‌ت به ته‌واوی باسی ثلاثی مزیدی کرد، هاته سه‌ر باسی رباعی مزید فه‌رمووی: ئەو فعله‌ی که رباعیه واته چوار پیته‌و هه‌ر چوار پیته‌کانی ته‌سلین وه له‌سه‌ر ئەو چوار پیته‌ ته‌سلیه پیتی بۆ زیاد کراون سێ بابی هه‌یه: {تفعّل} یه‌ ئەمه‌ میزانه مه‌وزونه‌که‌ی {تدحرج یتدحرج تدحرجا} ئەمه‌ بابی رباعی مزیده به یه‌ک پیته‌و که {ت} له‌ ئەوه‌لیه‌تی، وه هه‌ر بابه‌ک رباعی مجرد بی‌ت به‌وه‌یت بیه‌کته‌ ته‌م بابه‌ ئەوه‌ ته‌یه‌کی له‌ سه‌ره‌تاوه بۆ زیاد ده‌که‌یت وه‌کو {تنزل} (وهو لمطاوغة فعل) ئەم بابه‌ بۆ موتاودعه‌ی رباعی مجرد هاتوو ده‌که‌ت {فعل} وه‌کو ده‌گوتریت {دحرجت الحجر فتدحرج الحجر} یانی به‌رده‌که‌م گلۆز کرد ئەویش قبولی گلۆز کردنی کرد (وافعلنل نحو احرنجم یحرنجم احرنجاما) دووه‌م باب له‌و سێ بابیه‌ی بۆ رباعی مزید هه‌بوون {افعلنل} یه‌ ئەمه‌ میزانه مه‌وزونه‌که‌ی {اخرنجم} ئەسه‌که‌ی {حرجم} بوو وه‌کو {دحرج} رباعی مجرد بوو ویستمان بیه‌که‌ین به‌ رباعی

مزید بە دوو حەرفان، ھمزە یە کمان لە سەرەتای زیاد کرد لە گەڵ نوێکی ساکن لە
 نیوان عین الفعل و لام الفعلی یە کەم بوو بە {اخرنجم} ە وە ئەمە ی گوتمان ھەر ئەودش
 نیشانە کە یە تێ {وهو لمطاوعته ایضا} تەمەش وە کو {تدرج} بۆ متاودە ی
 {فعل} ھاتوو وە کو دە گووتریت {حرجت الإبل فاحرنجم ذلك الإبل} واتە:
 و شتە کەم کو کردنە وە ئەوانیش قبولی کو کردنە وە یان کرد {وافعل نحو اقشعر
 يقشعر اقشعرارا} ئەمەش بابی سییە مە لەو سێ بابە ی گوتمان بۆ رباعی مزید
 ھەن. جا {افعل} ە میزانە مەوزونە کە ی {اقشعر} ە یە ئەسلە کە ی {قشعر} بوو وە کو
 {دحرج} نیشانە کە ی ئەو یە کە ھمزە ی کێ مەسور لە ئەو ی زید دە کریت لە گەڵ
 دووبارە کردنە وە ی لام الفعل، وە کو {اطمنن يطمئن اطمئنانا} کە واتە ئەمە شیا
 مزیدە بە سێ پیتان. وە ئەم بابە بۆ مبالغە ھاتوو چونکە دە گوتریت {قشعر. جلد.
 الرجل} واتە: کە مێک مووی پیستی گرژ بوو، بە لام {اقشعر} واتە: زۆر گرژ بوو.
 لەو ی رابردوو بۆمان دەرکەوت کە رباعی مزید سێ بابی ھە یە مزید بە حەرفێک وە
 مزید بە دوو حەرفان وە مزید بە سێ حەرفان. بۆ زانینی ئیعلالە کانیش ئەو بە گەرێو
 بۆ شەرحی مامۆستا مەلا عەبدول کەریمی مدرس.

لە پێشان گوتمان مەصدەرە کانی ثلاثی مجرد ھەموویان سەماعینە تەنھا {مفعّل}
 نەبیت، وە مەصدەرە کانی ثلاثی مزید و رباعی مجرد و رباعی مزید ھەموویان قیاسی
 بوون. ھەر وە ها باسی ئەو شەمان کرد کە مەصدەرە کانی میمی لە ثلاثی مجرد لە سەر
 وەزنی {مفعّل} دیت، بە لام باسی ئەو ھەمان نە کرد ئاخۆ لە غەیری ثلاثی مجرد لە سەر
 چ وەزەنە کێ دیت، بۆ یە ویستی لێرە وە باسیان بکات و فەرمووی {ويجي المصدر
 من غير الثلاثي المجرّد على زنة اسم مفعوله قیاسا} واتە: مەصدەرە میمی
 لە غەیری ثلاثی مجرد کە دە کاتە {ثلاثی بتهویت بزانیّت مەصدەرە میمی چییە؟ ئەو
 برۆ سەیری نیسم مفعولی بکە مەصدەرە کە لە سەر ھەمان وەزنی نیسم مفعولی دیت
 بۆ نمونە {اکرم} مەصدەرە میمی لە سەر وەزنی نیسم مفعولی دیت کە
 دە کاتە {مکرم} وە {دحرج} مەصدەرە میمی لە سەر وەزنی {مدحرج} دیت، ئیستا

ئەم سیغانە دەتوانی بڵێی ئیسم مفعولن وە دەتوانی بڵێی مەصدەری میمن بۆ لێک
جیاکردنەو هەشیا ئەو دەبێت بە قەرینە لێکیان جودا بکەیتەو. پوختە یاسە کە
ئەو هەیه کە مەصدەری میمی بەو مەصدەرە دەگوترێت کە میمنیان لە سەرەتاوە هەبێت،
جا لە ثلاثی مجرد لە سەر وەزنی {مفعّل} دێت وە لە غەیری ثلاثی مزید لە سەر
وەزنی ئیسمی مفعولی خۆی دێت. بۆ زانی مەصدەریکی دیکەش هەیه کە پێی دەلێن:
مەصدەری {صناعی} دەستکرد، کە تەنها بۆ ئەو وشانەیه کە مەصدەریان نییه کە
پیتی {ی} پێو دەلکینیت، کەواتە هەر وشەیه کە ئەگەر مەصدەری نەبوو ئەگەر
ویستت مەصدەری بۆ دروست بکەیت ئەو پیتی {ی} بە کۆتاییەکە ی وە بکێت، بۆ
نۆنە کە بتهوێت مەصدەر بۆ {إنسان} بێنیت ئەو خۆی هیچ مەصدەری نییه ئەو
پیتە کە بە کۆتایی دەلکینیت و دەلێی {إنسانیّة} وە لە {فاعل} دەگونریت
{فاعلیّة}..

تنبیه :

ئەمە ئاگاداری مامۆستایانە بۆ قوتابیانی کە ئاگاداری پیشوو بن و خوشیان بۆ
ئەو ئامادە بکەن بۆ ئەو دێت چونکە زۆر گرنگە **(الفعل إما متعد وهو الذي يتجاوز مدلوله من الفاعل إلى المفعول به)** واتە: فعل ئەو جازە دا بەش دەکرێت
بۆ دوو بەش، چونکە یان متعدی واتە تێپەرە یان لاز. واتە تێنەپەرە. جا متعدی ئەو
فعلیه کە ماناکە ی تەجاوز بکات و تێپەرێت لە فاعله بۆ لای {مفعول به}
فاعلیش بەو ناوە دەلێن کە فعله کە ی کردووە، مفعولیش جیگا شوێنی فعله کە ی،
واتە: ئەو ناوەی کە فعله کە بە سەر ئەودا هاتۆتە جێ وەکو **(كقولك ضربت زيدا)**
ئێستا مانای {ضرب} واتە لێدان دەرچوو لە فاعلهوە کە {ت} بۆ لای {مفعول
به} کە زیدە **(ویسمی واقعا ومجاوزا)** ئەم جۆرە فعله چۆن پیتی دەگوترێت بە
هەمان شیوە پێی دەگوترێت واقع چونکە لە فاعله کەووە دەرچوووە واقعی سەر
مفعولی دەبی، وە هەروەها پیشی دەگوترێت مجاوز چونکە لە فاعلی تەجاوز دەکات و
تێ دەپەری بۆ مفعولی **(وإما غیر متعد)** ئەمە عەتفە بۆ سەر متعدی، یانی فعل

یان متعدی ده‌بیت وه‌کو گوتمان، یان غه‌یره متعدی ده‌بیت (وهو الذی لا يتجاوز مدلوله من الفاعل الى المفعول به) فعلی غه‌یره متعدی ته‌وه‌یه که تجاوز نه‌کات و تبه‌په‌ری له فاعله‌وه بو لای مفعول به (وإن جاوز غیره) فعلی متعدی ته‌وه‌یه که له فاعلی تجاوز نه‌کات بو مفعول به، ته‌گه‌رچی بو چوار مفعوله‌کانی دیکه‌ش تجاوز بکات. لی‌ردها بو‌مان ده‌رکه‌وت که جیا‌وازی له نی‌وان فعلی لازم و متعدی ته‌نها به مفعول به یه، چونکه فعله متعدی کار له هه‌موویان ده‌کات، به‌لام فعلی لازم ناتوانی کار له مفعول به بکات، که‌واته: فعلی لازم ته‌و فعله‌یه که مفعول به نه‌بیت و نه‌توانیت منصوبی بکات ته‌گه‌رچی هه‌موو مفعوله‌کانی دیکه‌ی هه‌بن (كقولك حسن زید) نی‌ستا مانای {حَسَن} که {حُسْن} واته: جوانی له فاعله‌وه ده‌رنه‌چوه له زه‌یدی بو لای هیچ که‌س (وایسمی لازما) ته‌م جو‌ره فعله هه‌روه‌ک پی‌ی ده‌لین غه‌یره متعدی هه‌روه‌ها پی‌شی ده‌لین لازم (للزوم الحدث في الفاعل) چونکه ته‌م {حدث} واته: ته‌م فعله‌ی که په‌یدا بووه لازم و پی‌وه نوسی ته‌م فاعله‌یه وه له‌وی ده‌رناچی بو هیچ که‌سی دیکه (بمعنی عدم التجاوز) جا بزانه لازم دوو مانای هه‌یه، یه‌که‌م: لازم مانای وایه ته‌م فعله له فاعیلی جیا نه‌بیته‌وه. دووه‌م: ته‌وه‌یه که جیا ده‌بیته‌وه به‌لام بو که‌س ناچیت. جا لی‌ردها لازم مانای وایه که له فاعل بو که‌سی دیکه ناچیت، نه‌ک مانای وا بیت بلین ته‌م فعله هیچ کات له فاعیلی جیا نه‌بیته‌وه، چونکه ده‌بینین {قام، قعد} دوو فعلی لازم وه له فاعیله‌که‌شیان جیا ده‌بنه‌وه به‌لام بو که‌سی دیکه ناچن، هه‌ر له‌به‌ر ته‌وه فه‌رمووی (بمعنی عدم التجاوز) یانی ته‌م فعله که لازمه مانای وایه له‌م فاعله‌ی نه‌چیت بو هیچ که‌س، نه‌ک مانای واییت له فاعیلی جودا نه‌بیته‌وه (و‌غیر واقع) هه‌روه‌ها ته‌م فعله ناوبراوه به غه‌یره واقیعی‌ش، چونکه فعله‌که واقعی سه‌ر {مفعول به} نابیت. له‌وه‌ی رابردوو گووتمان فعل لازم و متعدی هه‌یه، ئنجا دیته سه‌ر ته‌وه چۆن فعلی لازم ده‌کریته متعدی. ده‌فه‌رموو (وتعدیه) واته: ده‌توانی فعلی لازم بکه‌یته متعدی له ثلاثی مجرد به‌م شی‌وه‌یه (بجعل فاعل اللازم مفعول التعدية) تو ده‌گێری فاعیلی فعله لازمه‌که‌ی به

مفعول بۆ ئەو فعلە دەیکەتە متعدی (وشئ آخر فاعله) وه شتیکی دیکه بکه به فاعل بۆ ئەو فعله متعدیهی، وه مانای فعله که هەر بۆ ئەو فاعلهیه جا چ فاعل بیت یان مفعول (في الثلاثي المجرد) حالی ئەم فعله وابیت ثلاثی مجرد بیت جا دهیکهیتە متعدی (بنقله إلى باب التفعیل والإفعال) ئەم کردنه متعدیهش به هۆی ئەوهیه که ئەم فعله لازمه‌ی ده‌گوازیه‌وه بۆ لای یه‌ک له‌ بابه‌کانی {الإفعال، والتفعیل} {كَفَرَحْتُهُ وَأَجْلَسْتُهُ} واته‌ زیدم دل‌خۆش کرد وه‌ زه‌یدم دانیشاند. ئەم دوو فعله‌ پێشان لازم بوون ته‌نها فاعیلیان هه‌بوون به‌لام که‌ نه‌قل کران وه‌لای ئەم دوو بابه‌ بوون به‌ متعدی. جا {فَرَحَ} ته‌صله‌که‌ی {فَرَحَ} بوو وه‌کو {علم} عین الفعلی دووباره‌ کراوه‌ بوو به‌ بابی ته‌فعیل. وه‌ {أَجْلَسَ} ته‌صله‌که‌ی {أَجْلَسَ} بوو وه‌کو {ضرب} همزه‌ی مفتوحان له‌ سه‌ره‌تای زیاد کرد بوو به‌ بابی إفعال. له‌گه‌ڵ ئەو نه‌قل کردنه‌ی بوون به‌ متعدی فاعیله‌که‌یان بوون به‌ مفعول چونکه‌ زه‌ید له‌ کاتی لازمییدا فاعیل بوو که‌چی له‌ کاتی متعدی بوون به‌ مفعول، وه‌ فاعیله‌کی دیکه‌مان بۆ هه‌ینان که‌ {ت}ی ضمیره‌. لێره‌دا فعله‌که‌ له‌ هه‌ردوو حاله‌تی لازم و متعدی هەر هه‌مان فاعیل ته‌نجامی داوه‌ به‌لام جارێک به‌ خۆی کردووه‌، وه‌ جارێک پێیان کردووه‌، چونکه‌ {أَجْلَسَ} واته‌ زه‌ید دانیشته‌ به‌لام {أَجْلَسَ} واته‌ زه‌یدیان دانیشاند، دانیشته‌که‌ هەر زه‌یده‌. (وقد يتعدى بالمفاعلة والإستفعال) هه‌ندێک جار لازم ده‌بیته‌ متعدی به‌ هۆی نه‌قل کردن وه‌لای بابه‌کانی {مفاعله، وإستفعال} وه‌کو {إستخرجت زیدا} وه‌ {باعدت زیدا} ئیستا هەر دوو فعله‌کانی {خرج و بعد} لازمن، به‌ نه‌قل کردنیان بۆلای ئەم دوو بابه‌ بوون به‌ متعدی، واته‌: فاعیله‌که‌یان بووبه‌ مفعول وه‌ فاعیله‌کی دیکه‌مان بۆ هه‌ینان، به‌لام له‌ کاتی لازم و متعدی هەر زید خاوه‌نی فعله‌که‌یه‌، ته‌نها ئەوه‌نده‌ هه‌یه‌ جارێک خۆی کردوویه‌ جارێک پێیان کردووه‌، وه‌کو ده‌رچونه‌که‌ جارێک خۆی کردوویه‌ جارێک پێیان کردووه‌، ئەمه‌ پێی ده‌لێن: {تصییر} (وتعدیه بتغیر معناه كالنقل إلى الأبواب) ته‌وجاره‌ش فعلی لازم ده‌که‌یتە متعدی به‌ هۆی گۆرانندی مانایه‌که‌ی، هەر وه‌کو نه‌قل کردنی بۆ چوار بابه‌کان ده‌بووه‌ متعدیو

ماناکە ی دەگۆرا (بالباء خاصة في مواضع) و دە ئەم جۆرە تەعدیە تایبەتە بە
 حەرفی {ب} لە نێو هەموو حەرفە جەرەکان، ئەمەش لە هەموو شوێنەکان نییە،
 بەڵکو تەنها لە هەندێک شوێنە. (وبجر معناه إلى الاسم) واتە: ئەم جارەش فاعیلی
 لازم دەکەیتە متەدی بەهۆی راکێشانی مانای فاعیل بۆ لای ئێسەم بەبێ گۆراندن
 (بحروف الجر في الكل) ئەم جۆرە تەعدیە کە گۆرانندی تێدا نییە تایبەت نییە بە
 پیتی {ب} بەڵکو بۆ هەموو حەرفە جەرەکان، وە لە هەموو بابەکان دەبێت چ
 رباعی یان ثلاثی مجرد یان مزید بێت (نحو ذهبُ بزيد أي أذهبته) ئێستا ئەم
 فاعیلە کە {ذهب} یە لازمی بە هاتنی پیتی {ب} بوو بە متەدی، مانای لازم و
 متەدی هەر بۆ یەک فاعیلە، تەنها ئەوەندە هەبە جارێک بە خۆی رویشتووه، جارێکیان
 روياشتوویاندوه، ئەمەیه مانای {تصير} کە لەگەڵ مانای {أذهبته} وەکو یەک
 وایە بەلام هەندێک لە زانایان دەڵێن: جیاوازی لە نێوان ئەم دوو تەعدیە هەیە، چونکە
 {ذهب} بە و دخلت بە علی الأمير {مانای مصاحبه دەکەین، بەلام {أذهبته
 و ادخلته علی الأمير} مصاحبه ی تێدا نییە، ئەمە میسالی ثلاثی مجرد بوو لە
 {تغیر} وە میسالی ثلاثی مزیدیش ئەمەیه کە دەفەرموویت. (وانطلقت به ای
 أطلقتته) ئێستا {انطلق} بابی إنفعاله لازمی، پێشتر {انطلق زید} بوو تەنها
 فاعیلی هەبوو کە پیتی {ب} ی بۆ هات ئەوەی پێشتر فاعیل بوو بە مفعول شتێکی
 دیکەمان کردە فاعیل کە {ضمير} ه وە هەردوو جار مانای فاعیلە کە بەرھەربوونە
 هەر بۆ ئەم فاعیلە بەلام جارێک خۆی بەر بوو جارێک بەردراوە کە ئەمە مانای
 {تصير} ه وە مانای ئەم مۆتەعەدییە بە حەرفە جەر وەکو ئەو مۆتەعەدیه وایە کە
 بە نەقل وەلای بابەکان وایە وەك. {أطلقت} کە متەدییە بە هەمزی قەتەع واتە بابی
 افعال، ئەم دوو نمونەیه بۆ تصير بوون یەم مەزیدو یەک مجرد وە هەردووکیان
 تایبەتن بە پیتی {ب}. (ونحو مررت بزيد وانطلقت اليه للجر) ئەم دوو
 نمونەیش بۆ جەز مەعنایان کە یەکیان ثلاثی مجرد و یەکیان مزیدە، ئەم دوو فاعیلە
 پێشان لازم بوون بەلام بە هۆی {ب} و {الی} بوون بە متەدی، وە ئەم دووانە هیچ

{تەغییر و تەصیی} یان تێدا نییه، واتە: گۆران و گۆراندن لەم دوو نمونەیەدا نییه، چونکە {مَرَّ زید} واتە زید رویشت بەلام {مررت بزید} یانی من رویشتم بەلای زەیدی کرد ئەک من زەیدم رویندیی. وە مانای {انطلق زید} زەید بە خۆی بەرەڵا بوو، وە مانای {انطلقت الیه} واتە: من بەرەڵا بووم بەرەو لای زیدی نەوێک من ئەوم بەرەڵا کردییت، یانی ئەمانە {تصیر} یان تێدا نییه. ئەمانە پێیان دەگوێت جەر، واتە: مانای ئەم فعلە راکێشاوە بۆ لای ئەو ئیسە، بۆیە فەرمووی ئەم دوو نمونەش بۆ جەرێن کە یەکیکیان بە پیتی {ب} وە ئەوەی دیکەش بە پیتی {الی} وە هەروەها یەکیان مەزیدە وە یەکیان مجرد.

باسی ئەو میسالانەی لە گۆرانانی ئەم فعلانە دروست دەبن

(فصل في بيان أمثلة حصلت من تصريف هذه الأفعال) ئەم فەسلە داندراوە بۆ باسکردن و رونکردنەوێ ئەو میسالانە کە پێیدا دەبن لە گۆرانانی ئەم فعلانە کە لە پێشان باسکران (أى مصادر المجرد) واتە: ئەو میسالانەی کە دروست دەکریێن لە خودی فعلەکان دروست ناکریێن، بەلکو لە مصدری مجردی فعلە کە دروست دەکریێن، جا لەبەر ئەمە فەرمووی {أى مصادر المجرد} چونکە ئەگەر وا نەئێ وا دەگەیهنیت کە فعل لە فعل دروست دەکریێت، وە لە راستیدا فعلی -مضارع- ئەگەرچی لە -ماضی- دروستکراوە بەلام وا بزانی هەر لە مصدری وەرگیراوە، تەنها ئەوەندە هەیه راستەوخۆ لە مصدری وەرناگیراوە بەلکو بە واستەى فعلی -ماضی- وەرگیراوە. ئنجا مصنف باسی فعلی -ماضی- بە پێش هەموویان خست چونکە زەمانی ئەو لە پێش زەمانەکانی دیکەیه، جا فەرمووی (أما الماضى فهو بحسب أصل الوضع على حدث) واتە: فعلی -ماضی- کە یەکەم میسالە ئەو فعلەیه کە دەلالەت بکات بە دانانی یەکەم جار لەسەر روداوێک و کردارێک (من حيث وجوده في الزمان السابق) بە شیوێکێ وا کە ئەم روداوە لە زەمانی رابردوو بێ وە کاتەکەى پێش کاتی ئێستاکە بێت، بۆ نمونە {خرج} کە فعلی -ماضی- یە مانای

وايه که ئەم دەرچوونە پێش زەمانی ئیستاکە بوو. جا که لەم پێناسەدا فەرمووی دەبیّت دەلالەت بکات بە گوێرەی دانانی یەكەم جار ئەوا بە دیار دەکەوێت که {لم یکتب} هەرچەندە ماناکەشی رابردوو بەلام بە فعلی -ماضی- داناندریت، چونکە ماناکەی لە بنەرەتدا رابردوو نەبوو بەلکو بە هۆی {لم} وای لیّهات. وە هەرودها {ان ضربت ضربت} بە پێچەوانەو هەرچەندە ماناکەی داهاووو رابردوو نییه بەلام هەر بە -ماضی- دادەندریت چونکە لە بنەرەتدا ماناکەی رابردوو بوو وە بەهۆی {ان} بۆتە داهاوو ئیمش تەنها کار بە گوێرەی دانانی یەكەم دەکەین. جا -ماضی- دوو بەشی هەیە: یان فاعلهکە یان باسکراره یان باس نەکراره، ئەوەی که فاعلهکە یان باسکراره پێی دەگوێریت یان فاعیل، وە ئەوەی فاعيلهکە یان باس نەکراره پێی دەگوێریت بینا مەفعول، جا یەكەم جار باسی بینا فاعیلی دەکات دەفەرموویت (فالمبني للفاعل منه) ئەو فعلی که دروستکراره که پالّ بدا بە فاعیلی له فعلی -ماضی- (ما کان اوله او اول متحرك یعتد به مفتوحا) بینا فاعیلی - ماضی- ئەو فعلیه که حەرفی ئەوێ مەفتوح بیت وەکو: {نَصَرَ وَضَرَ...} یان ئەوێ ئەو حەرفی مەفتوح بیت که باوەرپێکراوی حەرهکەدارە وەکو: {انقطع...} ئیستا لەم جۆرە فعلا نە متحرکی یەكەم هەمزەیه بەلام ئیعتیباری پێناکریّت چونکە ئەگەر کەوتە ئێوان دوو شت ئەو هەمزەیه که دەروا کە لەمەودوا باسی دەکات، وە حەرفی دوو هەمیشی ساکنە، کەواتە: تەماشای حەرفی سییهمی بکە ئەگەر مەفتوح بیت ئەو بینا فاعيله وە ئەگەر -مضموم- بیت ئەو بینا مەفعوله وەکو لەمەودوا باسی دەکات (مثاله) واتە میسالهکانی ئەو فعله -ماضی-ی که بینا فاعيله وە حەرفی یەكەمی مەفتوح بیت، جا ئەمەش بزانە هەموو فعله که چوارده میسالی لیّ دروست دەبن سییان بۆ {مفرد وتثنیه وجمعی مذکری غائب} وە سییان بۆ {مفرد وتثنیه وجمعی مؤنثی غائبة} وە سییان بۆ {مفرد وتثنیه وجمعی مؤنثی مخاطبة} وە یەکیان بۆ {متکلم وحده} وە یەکیان بۆ {متکلم مع الغیر} وە لەم نەخشەیه برۆانە که چوارده میسالن:

۱	نصر	بۆ مفردى مذكى غائب، واتە نېرىنەكى ناديار
۲	نصرا	بۆ تشىئىق مۇنشى غائب، واتە دووى نېرىنە ناديار چونكە ئەلف نىشانەى دووانە
۳	نصروا	بۆ جەمىي مذكى غائب، واتە لە دوو زياتر چونكە واو نىشانەى جەمە
۴	نصرت	بۆ مفردى مۇنشى غائب، واتە يەكى مېنەى ناديار چونكە تىي زەنەدار نىشانەىتى
۵	نصرتا	بۆ تشىئىق مۇنشى غائبانە، واتە دوو مېنەى ناديار
۶	نصرتن	بۆ جەمىي مۇنشى غائبانە، واتە: كۆمەلە ئافرەتتىكى ناديار
۷	نصرت	بۆ مفردى مذكى مۇتەبە، واتە: يەكىنېرىنەى لە بەرامبەرە چونكە تىي مەفتوح نىشانەىتى
۸	نصرتما	بۆ تشىئىق مذكى مۇتەبە، واتە دووى نېرىنەى بەرامبەر
۹	نصرتم	بۆ جەمىي مذكى مۇتەبە، واتە: كۆمەلە نېرىنەىكى بەرامبەر، ئەسلەكەى {نصرتما} بوو بەلام واو كە خەزف كراو
۱۰	نصرت	بۆ مفردى مۇنشى مۇتەبە، واتە مېنەىكى بەرامبەر
۱۱	نصرتما	بۆ تشىئىق مۇنشى مۇتەبە، واتە دوو مېنەى بەرامبەر
۱۲	نصرتن	بۆ جەمىي مۇنشى مۇتەبە، واتە كۆمەلە مېنەىكى بەرامبەر
۱۳	نصرت	بۆ مەتكلىمى وەحدەى، واتە تەنبا بېژەر كە خۇى مەبەست بېت
۱۴	نصرا	بۆ مەتكلىمى مع الغير، واتە بېژەر خۇى و چەندى دىكەى مەبەست بېت

جا ئەم چواردە صیغەیە بەم شیوەیە لە ھەموو جۆرە فعلێک دروست بکە؟ مەگەر لەو فعلانە نەبێت کە قبولی گۆرانکاری ناکەن وەکو {لیس، عسی...} وە بۆ ئیعال کردنی ئەم چواردە صیغانە برۆانە شەرحی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مدرس {رحمە اللہ} . (وکذا البواقی) واتە: ھەموو فعلانی دیکەش بەم شیوەیە جا ثلاثی بن یانرباعیوہ مجرد بی یان مزید بن.

جا یەکیەک رەخنە دەگریت و دەلیت تۆ گووت بینا فاعیل دەبی پیتی یەکەمی مەفتوح بیت، کەچی ھەندیک فعل ھەنە لە بینا فاعیلدا پیتی یەکەمی مەفتوح نییە وەکو {اجتمع....}، ئەویش لە وەلامدا دەفەرموویت (ولا تعتبر اعتراضا عن التعریف) واتە: ئیعتیار مەکەو مەیکە رەخنە بۆ پێناسەی بینا فاعیل (بحركات الألفات في الأوائل) ئیعتیار مەکە بە ھەرەکەی ئەو ھەمزانە ی کە لە ئەوہلی ھەندیک فعل ھەنە، وەکو {اجتمع، انقطع....} (غیر الإفعال) تەنھا ھەمزە ی بابی ئیفعال نەبێت، وە ئەو ھەمزانەش نەبن کە لە سەرەتای فعلان نییە، لەم دوو شوێنە ھەمزە ئیعتیباری پێ دەکریت، لە غەیری ئەم دوو شوێنە ھەمزە ھیچ نرخەکی نییە و ئیعتیباری پێناکریت (فإنها زائدة للوصل) ئەو ھەمزانە ی لە سەرەتای ئەم فعلانە زیاد کراون کە بتوانن ئەم وشانە بخوێننەوہ (تثبت في الإبتداء وتسقط في الدرج) واتە: ئەم ھەمزانە دەمینن لە کاتی دەست پێکردنی ئەم وشانە بەلام کە شتیکیان ھاتە پێشەوہ لە بەین دەچن و ناخوێندریتەوہ، بۆ وینە {انکسر} ئەم ھەمزە یە دەخوێندریتەوہ لە کاتیەک ھیچ شتێک لە پێشی نەبی، بەلام کە شتێک ھات لە نیوانیان دەروات جا لەم کاتە تەماشای پیتی کاف دەکریت ئەگەر مەفتوح بیت ئەوہ بینا فاعیلە، وە ئەگەر -مضموم- بیت ئەوہ بینا مەفعولە. جا لیژەدا مامۆستای زانا دەییەوێت ھەمزە ی وەصل و قەتە لێک جیا بکاتەوہ لە ھەر سێک بەشەکانی {کلمة} نێسم و فعل و حەرف، دەفەرموویت (واعلم) بزانی قوتابی نازیز وە ئاگاداربە ئەمە یاسایەکی گرنگە ئیشت پیتی دەبێت (ان الهمزات الزائدة في أوائل الأفعال) بزانی: بێگومان ئەو ھەمزانە ی کە زیادن لە ئەوہلی فعلان (المکسورة

والمضمومة) جا ئەم ھەمزەىە چ مەكسورى وەكو {إضرب واجتمع} چ — مضمومى وەكو {أنصر وأستخرج المال} (ومصادرهما) وە ئەم ھەمزانەى كە زيادن لە ئەوەلى مەصدەرى فعلا (غير الإفعال) تەنھا ھەمزەى بابى إفعال نەبىو بە ھەموو صيغەكانى وە تەنھا ھەمزەى فعلةكانى — مضارع — نەبىت (همزات وصل) ھەموويان ھەمزەى وەصلن، بۆ ئەو ھاتوون كە بتوانين بە ھۆى ئەوان ئەم ھەرفەى كە لە دواى ھەمزەىە بخوێننەو ھەمزەىە چ ئەگەر ئەم ھەمزەىە نەبىت {ابتدا} بە ساكن دەبىت، ئەمەش قەدەغەىە، بە ناچارى ئەم ھەمزەىە لەم شوێنانە زياد دەكرى، بەلام ھەمزەى بابى إفعال وە فعلى — مضارع — ھەكان كە بۆ مەكلمى {وحده} زياد دەكرى ئەمان وەصل نين بەلكە ھەمزەى قەتەن ھەموو كات دەخوێندرنەو، وە شىكى روونە ئەم ھەمزانەى لە ئەوەلى نەبن وەكو {سئل وقرأ...} ئەمانەش وەصل نین، وە ھەروەھا ئەگەر لە ئەو ھەلىش بىت بەلام ئەصلى بىت وەك {أخذ وأكل...} ئەمانەش وەصل نين (والأسماء همزات قطع) ئەمە عەتفە بەسەر قەولى مصنف كە ھەرموى {والأفعال} يانى بزائە بىگومان ئەو ھەمزانەى كە زيادن لە ئەوەلى ئىسمەكان تەنھا مەصدەرەكان نەبىت وە ئەو ھەمان باس كرد، غەيرى ئەوان ھەموويان ھەمزەى قەتەن وە بە ھىچ شىو ھەك لاناچن لە نىوان دوو وشە {إلا في عشرة} تەنھا لە {١٠} دە ئىسم نەبىت لەم دە شووینە لە ئىسمەكان ھەمزەى وەصلن و لادەچن (وهى ابن) يەكەم: {ابن} ئەصلەكەى {بنو} بوو بە فەتھەى دوو ھەمزانەى ئەو ھەلى جا ضمة — لەسەر واوى گران بوو لامان دا {التقاء الساكنين} روويدا لە نىوان بىتتى واو لەگەڵ تەنوين جا واومان لادا بوو بە {بن} پاشان {ب} مان ساكن كرد وە ھەمزەى وەصلمان زياد كرد بۆ — تعويض — و نەمانى ابتدا بە ساكن (وابنة) ئىعلالى وەكو {ابن} واىە تەنھا — تاء التانيث — ى بۆ زياد كراو (وابنم) ئەصلەكەى {ابن} بوو ميمى بۆ زياد كراو بۆ مبالغە و ئەگەر بۆ — تعويض — بواىە ھەمزە لادەچوو (واسم) ئەصلەكەى {سمو} بوو، وام لادراو سين ساكن كرا وە ھەمزەيان ھىنا (واست) ئەصلەكەى {ستة} بوو ھىنا لادراو وە سين ساكن كراو ھەمزەيان ھىنا

{واثنان} ئەصلەکی {ثنیان} بوو بە فتحی دووێکانی ئەوەلی ئنجا {ی} که لام
 الفعله لادرا، ئنجا فاء الفعل ساکن کرا وە هەمزە ی بۆ زیاد کرا {اثنتان}
 ئەصلەکی {اثنان} بوو {تاء التانیث} ی بۆ زیاد کرا {وامرؤ} هەمزە ی ئەوەلی
 وەصلە، بەلام هی کۆتایی ئەصلەو {وامرءة} {تاء التانیث} بۆ زیاد کرا وە {ایمن
 الله} ئەمە دەیه کهو کۆتاییه، {ایمن} واتە: بەرەکهت {ایمن الله وایم الله} واتە:
 سویندم بەرەکهتی خوا بێت، جا ئەمە ی لێردا هەیه بە مانای سوینده، وە ئەوەیان که
 جەمعی {یین} هەمزەکی وەصل نییه بەلکه قەتعه {ففيها للوصل} هەمزە لەم
 دە ئیسمانه بۆ وەصلە، وە ئەمەش بە سەماع زاندراره، بەلام لە فعلان و
 مەصدەرەکان قیاسی بوو {وفي الحروف تكون للوصل مع لام التعريف وميمه}
 ئەمەش عەتفه بەسەر {الأسماء} یانی ئەو هەمزانە ی زیادن لە ئەوەلی حەرفان لە
 دوو شوین بۆ وەصلن، لەگەڵ لام و لەگەڵ میم که هەر دووکیان بۆ تەعریفن وەکو
 {الغلام} وە {أمصيام} لێردا هەردوو هەمزەکان بۆ وەصلن، وە لە غەیری ئەم دوو
 شوینە لە هیچ شوینەکی دیکە ی حەرفان هەمزە بۆ وەصل نییه وەکو {إِنَّ وَأَنَّ...}
 {ولا تكون مفتوحة إلا معهما وفي أيمن الله} هەمزە ی وەصل مفتوح نییه مەگەر
 لە سێ شوین، یە کهم: لەگەڵ لامی تەعریف دووهم: لەگەڵ میمی تەعریف، سییهم:
 لەگەڵ {ایمن الله}، لە غەیری ئەم سێ شوینانە یان مەکسور یان -مضموم- دەبێت.
 جا لەبەر ئەوەی لەو کاتە ی هەمزە ی وەصل لەگەڵ هەمزە ی ئیستیفهام کۆ دەبێتە وە
 حوکمی تاییهتی هەیه، بۆ روونکردنەوێ ئەو مەصنف فەرمووی {وتقلب ألفا مع
 همزة الإستفهام} هەمزە ی وەصلی مەفتوحه قەلب دەکرێت بە ئەلف لەو کاتە ی
 کۆدەبێتە وە لەگەڵ هەمزە ی ئیستیفهام، چونکه بە پێ ی یاسای هەمزە ی وەصل دەبوا یە
 لا بچێت لەو کاتە ی دەکهوێتە نیوان دوو وشە، بەلام لێردا هەرچەندە لە نیوان دوو
 وشە دایە بەلام ناکرێ پڕوا، خۆ ئەگەر لاشی نەبێت ئەو گرانی وشە دروست دەبێت بە
 هۆی کۆبوونەوێ دوو هەمزە لە سەرەتای وشەو. جا ئەگەر یه کێک ره خنه بگریت و
 بلیت بۆ نابێ لا بپریت، لە وەلامدا دەگووتریت: ئەو که لامە ی که هەمزە ی ئیستیفهامی

لە ئەوەیە کە لامیکی ئینشائیه وە ئەو کەلامە ی بە بێ هەمزە نیستیڤه‌هامە
 کە لامیکی خەبەرێه، وە ئەگەر یه‌کیك له‌م دوو هەمزانە لابریت نازانریت کامە
 لادراوه له‌ کاتی‌کدا هەردووکیان مەفتوحن، وە هەروەها نازاندریت داخۆ کەلامە کە
 ئینشائیه یان خەبەرێه، بە ناچاری بۆ ئەوێ ئەو ئیلتیباسه‌ روو نەدات هەمزە ی
 وەصل قەلب دەکریت بە ئەلف، جا هیچ گرانی نامینو تیکه‌لاویش له‌ نیتوان کەلامی
 خەبەرێ و ئینشائی نابیت. **(کما في الحسن عندك)** پێشان {أحسن عندك} بوو
 به‌یه‌ك هەمزە کە هەمزە ی وەصله‌، وە ئەم کەلامە خەبەرێه، پاشان هەمزە ی
 ئیستیڤه‌هام هات بوو به‌ {أأحسن عندك} بێگومان کەلامە کە بوو به‌ ئینشائی، جا
 ئەگەر هەردوو هەمزە کە بمین ئەوێ گرانه‌، وە ئەگەر یه‌کیان لابریت نازانریت داخۆ
 کامه‌یه‌ چونکە هەردووکیان مەفتوحن، وە کەلامی ئینشائی ئیلتیباسی به‌ کەلامی
 خەبەرێ ده‌بیت، به‌ ناچاری هەمزە ی وەصل ده‌که‌ین به‌ ئەلف بوو به‌ {أحسن عندك}
 نه‌گرانی و نه‌ ئیلتیباسیش ده‌مینى **(وفي آيمن الله)** پێشان تەنها یه‌ك هەمزە بوو
 به‌لام کە هەمزە ی ئیستیڤه‌هام هات بوون به‌ دوو هەمزە و بووه‌ {آيمن الله} هەر و ده‌کو
 ئەوێ پێشه‌وه‌ قەلبی هەمزە ی وەصل کرا به‌ ئەلف بوو به‌ {آيمن الله}. ئەوێ گوتمان
 باسی هەمزە ی ئەوێ مەفتوح بوو، ئنجا دیتە سەر باسی هەمزە ی وەصله‌ مه‌کسور و
 —مضموم— بۆیه‌ فەرمووی **(وتحذف المكسورة والمضمومة معها إذ لا لبس**
فيهما) حەزفی هەمزە ی وەصلی مه‌کسور و —مضمومة— ده‌کریت له‌و کاته‌ ی له‌گه‌ڵ
 هەمزە ی ئیستیڤه‌هام کۆده‌بنه‌وه‌، چونکە هەمزە ی وەصل هەموو کات مەفتوحه‌
 ئەوانه‌ش یان مه‌کسور یان —مضموم—، ئەگەر حەزفیش بکریت هیچ ئیلتیباسی
 کەلامی خەبەرێ و ئینشائی به‌یه‌ك نابیت، بۆ ئه‌ونه‌ **{اجتمع القوم}** نیستا هەمزە ی
 یه‌که‌م ئیستیڤه‌هام و مەفتوحه‌، وە هەمزە ی دووهم هەمزە ی وەصله‌ مه‌کسور، هەر
 کامیان لابریت کەلامە کە ده‌زاندریت داخۆ خەبەرێ یان ئینشائه‌، یانی ئەگەر
 هەمزە ک به‌ مه‌کسوری ده‌رکه‌وت ده‌زانین هەمزە ک وەصله‌ و کەلامە کە خەبەرێه، وە
 ئەگەر هەمزە مەفتوحه‌ کە ده‌رکه‌وت کە هەمزە ی ئیستیڤه‌هام ده‌زانین کەلامە کە

ئینشائیه. نمونەى دووهم وه کو {أُستخرج المال} لێردا ئەوه مەجهولى -ماضى- بابى تىستىفعاله، وه رونه كه هەمزەكەى خۆى -مضموم- ه وه هەمزەى يەكەميش استفهامه لێك جودانه هەر كاتهك وهصلەكەش لا بربیت دەزاندریت و هیچ التباس ناییت.

تێبینى :

كەلامە خەبەرى واتە ئەوه كەلامەى كه تۆ بۆ هۆى كەلامە خەبەرى مَحَاتَبە و بەرامبەرت دەدەى كه رسته كه له رابردوو بووه يان له داهااتوو دەبیت وهكو {كتب} واتە له رابردوو نوسی، وه وهكو {يكتب} واتە له داهااتوو دەنوسیت، وه كەلامى خەبەرى بەم شیۆه نیه، بەلكو دوعایه يان پرسیاره يان فرمان پێكردنه يان نههه لى كردنه يان خۆزگه بردنه..... وهك بخۆنه. له كاتێك باسى بینا فاعیلی -ماضى- تەواو بوو هاته سەر باسى بینا مەفعولی -ماضى-، بەلام له گەل ئەمەشدا پێناسەى بینا مەفعولی -ماضى- و -مضارع-ى دەكات بەگوێرەى مانا، جا دەفەرموویت (والمبنى للمفعول منه) واتە: فعلى بینا مەفعول له فعلى -ماضى- (وهو مطلقا) بینا مەفعول به تێكرایى چ -ماضى- بیت چ -مضارع- (بحسب المعنى) به گوێرەى پێناسەى كه پەيوەندى به مەعناوه هەبیت ئەك به لەفزهوه، چونكه ئەگەر لەم پێناسەیهش یەكسان بن بەلام له پێناسەى لەفزی لێك جیان وهكو بۆت دەردەكهوێت له پێناسەكەیان، (الفعل الذى لم یسم فاعله) واتە: فعلى بینا مەفعول به مۆتلهقى: ئەو فعلیه كه ناوی فاعیلەكەى نەبرا بیت، جا فاعیلەكەى نەگوتراوه یان لەبەر ئەوهیه كه فاعیلەكەى نەزانراوه {نەناسراوه} وهكو: {قُتِلَ زيد}، یان لەبەر گەورەبى فاعیلە وهكو: {ضُرِبَ جندى} له كاتێك سەرۆك كۆمارى لێى داوه، یان لەبەر بچوكیو كەمایەتى فاعیلەكەیه وهكو: {ضُرِبَ الرئيس} كه سەرباز لێى داوه به شەق، یان زۆر مەشهوره دیاره پێویست به ناو هێنان ناكات وهكو: {خُلِقَ الإنسان}، لەم شوێنانە باش وایه ناوی فاعیلەكە نەگوتریت، جا ئەم پێناسەیه بۆ بینا مەفعوله به گوێرەى مانا بۆ -ماضى- و -مضارع-ه، بەلام

پێناسەی هەردووکیان بە پێی لەفزی لێک جیاوازان، جا دەیهوێت لێردا پێناسەی بینا مەفعولی -ماضی- بکات بە پێی لەفز بۆیە دەفەرمووێت (ماکان أوله مضموما کفعل) بینا مەفعول لە -ماضی- بە پێی پێناسەی لەفزی ئەودیه: که حرفی ئەودەلی -مضموم- بیّت وەکو {فُعِلَ وَضُرِبَ وَقُتِلَ.....} ئەو ميسالی ئەو فعلا نهیه که هیچ هەمزە ی وەصلیان لە ئەودەلی نەبیّت (أو كان اول متحرك يعتد به مضموما كأفْعُلَ) یان ئەودیه که ئەو لە حرف که ئیعتیباری هەبێ و باوەری پێبکریّت -مضموم- بیّت وەکو {أَفْعُلَ واجْتَمَعَ.....} بەلێ گوتان هەمزە هیچ حسابی بۆ ناکریّت وە حرفی دوو هەمیش ساکنە جا تەماشای حرفی سییەم بکە نەگەر مەفتوح بیّت بینا فاعیلە وە ئەگەر -مضموم- بیّت ئەو بینا مەفعولە. یەکیک دەلیت: بۆچی لێردا هەمزە -مضموم- دەبیّت، که چی گوتان هیچ نرخێ نییه؟ لە وەلامدا دەفەرمووێت (وهزمة الوصل تتبع هذا المضموم في الضم) یانی هەمزە ی وەصل شوێنی ئەم حرفە سییەمە دەکەوێت لە کاتی که -مضموم- دەبیّت، ئەگینا ئەم هەمزە یە لە بینا فاعیلی ئەم فعلا نه مەکسورە جا که -مضموم- کراو لەبەر ئەودیه نەبادا لێیهو ئەم لازم بیّت ئینتیقال و گواستنەو لە کەسردی هەمزە بۆ -ضمّة- ی ئەم حرفی سییەمە، وە ئەگەر بلێت: ئە ی هەمزە که ساکینە کە ی لە دواو نییه؟ لە وەلامدا دەلیت: ئەم ساکینە ی که لە نیوانیان هەیه بێ هێزە (وما قبل آخره يكون مكسورا أبدا) واتە: بینا مەفعولی -ماضی- ئەو لە کە ی بەم شیودیه بوو که گوتمان، وە حرفی پێش کۆتاییش بەردەوام مەکسور دەبیّت (نحو ضَرْبَ زَيْدٍ) ئەم {ضَرْبَ} بینا مەفعولی -ماضی- یە ئەودەلی -مضموم- وە حرفی پێش کۆتایی که {ر} مەکسورە، وە فاعیلە کەشی دیار نییه (وَأَسْتَخْرِجُ الْمَالَ) ئەمەش ميسالی ئەودیه که هەمزە ی وەصلی لە ئەودەلییهو هەیه وە حرفی سییەمی متمانە ی پێنا کریّت ئەصلە کە ی {أَسْتَخْرِجُ السَّارِقَ الْمَالَ} پاشان فاعیل لا درا مەفعول که {الْمَالَ} ه چوو شوێنی مەرفوع بوو، صیغە ی فعلة کەشی کرا بە بینا مەفعول که ئەو لە متحرکی متمانە پێکراو که {ت} یە -مضموم- کراو حرفی

پیش تاخیریش مه‌کسور کرا، میسالی یه‌که‌م ثلاثی مجرد وە میسالی دوو‌دم ثلاثی مزیده. یه‌کی‌ک ره‌خنه ده‌گری‌ت و ده‌لی‌ت: تو گو‌ت بینا مه‌فعولی —ماضی— حەرفی پیش کو‌تایی به‌رده‌وام مه‌کسوره، که‌چی ئیستا {فُزْدَ} بینا مه‌فعولی —ماضی— ه‌ وە حەرفی پیش تاخیری مکسور نییه به‌لکو ساکینه؟ ئەویش وە‌لام ده‌ده‌اته‌وه‌و ده‌فه‌رموو‌یت {وجاء فُزْدَ له بضم فسکون} به‌لێ هاتوو {فزد} به ضمه‌ی ئەوه‌لی‌و سکونی حەرفی پیش کو‌تایی که {ز} ه‌ به‌لام ئەوه له ئە‌صلدا وا نه‌بووه {والأصل فُصِدَ له فقلب وسکن} ئە‌صله‌که‌ی {فصد} بووه به‌ گو‌یرە‌ی یاسا پاشان قەلبی صاده‌که‌ی کراوه به {ز} وە ساکین کراوه وە له یاسا ده‌رچوو‌ه قاعیده‌ی پێ له‌که‌دار ناکریت {وحکی قطرب ضرب} ماموستا ق‌ترب {رحمه الله} گیراویه‌تییه‌وه که {ضرب} هاتوو که بینا مه‌فعولی —ماضی— ه‌ {بکسر فسکون} به‌ که‌سره‌ی ئەوه‌لی‌و به سکونی دوو‌ده‌می، که‌واته: {فزد له} ته‌نها یه‌ک مو‌خاله‌فه‌ی هه‌بوو به‌لام ئە‌مه‌یان دوو مو‌خاله‌فه‌ی هه‌یه {وقرئ رِدْتُ الينا بکسر الراء} له قورئان خو‌یندراوه‌ته‌وه {رِدْتُ} به‌ که‌سره‌ی {ر} وە قاعیده‌ وایه به ضمه‌ی {ر} بو‌وايه که له پیش ئی‌ع‌لال کردن {رُدِدَ} بووه {وهی شاذة} ئە‌م سێ وشه‌یه که {فزد و‌ضرب و‌ر‌دت} هه‌ر سێ‌کیان شازن یاسایان پێ هه‌لناوه‌شیته‌وه چونکه قاعیده له‌سه‌ر غالییه، وە ئە‌گه‌ر یه‌کی‌ک بلی‌ت: چۆن شاز له قورئانی پ‌ی‌رۆز هاتوو؟ وە‌لامی ئە‌م پ‌رسیاره له {أبی یأبی} با‌س‌کراوه.

باسی فعلی مضارع

مصنف رزگاری بوو له باسی فعلی —ماضی— به‌هه‌ردوو به‌شه‌وه، جا دیت‌ه‌ سه‌ر باسی فعلی —مضارع—ی به‌هه‌ردوو‌ک به‌شیه‌وه که ئەویش میسالی‌که له‌و میسالا‌نه‌ی له مه‌صده‌ری مجرد دروست ده‌کریت، به‌لام به‌ واسته‌ی فعلی —ماضی— جا ده‌فه‌رموو‌یت {واما المضارع فهو ماكان في اوله احدى الزوائد الأربع} واته: فعلی —مضارع— ئە‌و فعلیه که له ئەوه‌لییه‌وه زیاد کرابیت یه‌کی‌ک له‌م چوار حەرفانه

(وهی الهمزة والنون والتاء والياء) حروفه زیاده‌کان بریتین لەم چوار حەرفانە {أ، ن، ت، ی} {تجمعهما أنیت او اتین او نأتی} ئەم چوار حەرفە ی کۆکردووە یه‌کیک لەم سێ وشانە {أنیت...} بروانە هەرسیکیان که ئەم چوار حەرفە لە هەموویان هەیه (وقیل المضارع بزيادة حرف المضارعة على الماضي) واتە: گووتراوە ئەمەش {ابن حاجب} ه‌ خۆی لی رازی بی‌ت فەرموویه‌تی: -مضارع- لە کاتی‌ک دەبی‌تە -مضارع- که یه‌کیک لەم چوار حەرفە ی لە سەر-ماضی-ه‌کە ی زیاد بکری‌ت (فلا یرد نحو اکرم وتکلم) جا به پێی پێناسە ی ئین حاجب نابێ‌تە ره‌خنه {اکرم وتکلم} وه‌ هاوینا‌کانیان که هەر یه‌کی لەم دووانه یه‌ک لە چوار حەرفه زیاده‌کانیان له‌ ئەوه‌لیه‌وه هەیه که‌چی -مضارع-یش نینه چونکه ئەم زیاده له‌سەر -ماضی- زیاد نه‌کراوه، به‌لکو نیشانه‌ی -ماضی- ئەم بابەیه، وه‌ به‌لگە‌ش ئەوه‌یه که ئەم دوو حەرفه مانای -مضارع-یه‌تی ناگه‌یه‌نن که هەمزه بۆ متکلمی وه‌حدد هاتوووه، وه‌ {ت} بۆ مح‌تاب هاتوووه، به‌لام به‌ گوێره‌ی پێناسه‌ی یه‌که‌م ئەوانه ده‌بنه جینی ره‌خنه چونکه هه‌ریه‌ک له‌وانه حەرفه‌کی لەم چوار حەرفانە له‌ ئەوه‌لییه‌وه هەیه وه‌ زیادیشه وه‌ -مضارع-یش نین. جا لی‌روهه مصنف ده‌یه‌وی‌ت ئەم چوار حەرفه دابه‌ش بکات و ده‌فەرمووی‌ت (فالهمزة للمتكلم وحده) هەمزه کراوه به‌ نیشانه بۆ متکلمی وه‌حدە، یانی هەر فعله -مضارع-ه‌ک هەمزه‌ی له‌ ئەوه‌لییه‌وه بوو ئەوه بۆ ئەو که‌سه ده‌بی‌ت که خۆی قسه ده‌کات -فعله‌که ده‌کات- وه‌کو بلی‌ت {أذهب} واتە من ده‌رۆم {أکتب} واتە من ده‌نوسم (والننون له مع غیره) نون نیشانه‌یه بۆ متکلمی مع‌ الغیر، یانی ئەو که‌سه‌ی که هه‌ندیکی دیکه‌ی له‌گه‌ل‌دانە، واتە: ئەو که‌سه‌ی قسه ده‌کات خۆی چه‌ند که‌سیکی دیکه‌ن وه‌کو: {نذهب ونکتب} یانی ئێمه ده‌رۆین وه‌ ئێمه ده‌نوسین (وقد يستعمل للواحد مجازا) هه‌ندی‌ک جار نون بۆ یه‌ک کەس به‌کار دی‌ت، به‌لام مه‌جازه له‌ مانای ئەصلی خۆی لاده‌دات که مانای ئەوه‌یه که پێویسته له‌ یه‌ک زیاتر بی‌ت ئەمه له‌ قورئانی پرۆز زۆره وه‌کو خۆی گه‌وره ده‌فەرمووی‌ت: ﴿وَنَزَّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا

حَسَارًا ﴿ (الاسراء: ۸۲) (والتاء للمخاطب) وه ههروهها {ت} داندراوه بۆ موخاتەب، واتە: ئەو کەسەى کە تۆ قەسەى لەگەڵ دەکەى (مفردا أو مثنى أو مجموعا مذکرا أو مؤنثا) جا ئەم موخاتەبە موفردە واتە يەك کەس بێت، یان دووان —تثنیه— واتە دوو کەس بن، یان جەمەع واتە زۆر بن، —مذکر— بێت واتە نێرینە، یان —مؤنث— بێت واتە مێینە {ت} بۆ ئەم هەموو میسالانە بەکار دێت وەکو {تذهب، تذهبان، تذهبون، تذهبین، تذهبان، تذهبن}، (وللغائبه المفرد أو المثناة) واتە: {ت} بۆ غائیبەى —مؤنث—یش دەبێت لەگەڵ تەسنیەکەى، جا {تذهب، تذهبان} چۆن بۆ موخاتەبى مذکر دەبن وە ههروهها بۆ غائیبى —مؤنث—یش دەبن، جا بە قەرینە لێک جودا دەکێنەوه (والیاء للغائب المذکر مطلقا) واتە: {ی} بۆ غائیبى مذکران دەبێت، یانى: {ی} نیشانەى بۆ —مذکر—ى غائیب بە مۆتلەقى جا چ موفردە بێت یان دووان بن یان جەمەع بێت وەکو {یذهب، یذهبان، یذهبون} (ولجمع المؤنث الغائبة) {ی} نیشانەى بۆ جەمەع —مؤنث— غائیبە وەکو {الهندات یذهبن} وە لە پێشان باسکرا کە ئەوانى دیکە واتە: مۆنثەکان هەموویان بە {ت} بوون تەنها ئەم جەمەعە نەبێت (وجه زیادتها واختصاص کل بما اختص به فی الشرح) واتە: هۆى زیاد کردنى ئەم چوار حەرفانە لە نێو هەموو حەرفەکانى زیادکران کە {۱۰} دە پێتن و بریتین لە پێتەکانى {سألتمونیهها}، وە هۆى تاییبەتکردنى هەر یەکیەک لەم چوار پێتانە بەم صیغەى کە پێیەوه تاییبەتکراوه ئەوه لە شەرحى تەصریفى زەنجانى کە مەشهورە بە {سعدینى} بدۆزەوه لەوئ باسکراوه کە بۆچى ئەم چوار حەرفە هەلبژێردراون، وە بۆچى ئەم حەرفە بۆ ئەم جۆرە کەسانە تاییبەت کراوه.

تاییبى :

ئەگەر بیرسیت بۆچى ناوى خوا هەر بە غائیبى —مذکر— بە کاردێت؟ ئەوه لە وەلامدا دەگوترێت: چونکە {الله} عەلەمه وە هەموو عەلەمێک بە غائیب حسابە،

وە صیغەی —مەزکەر— یش گەورەترە لە صیغەی —مۆنت— بۆیە بە —مەزکەر— هاتوووە {اللّٰه یحکم}.

(وهذا یصلح للحال والإستقبال) فعلی —مضارع— دەگوێجێت بۆ حال و بۆ نێستییقبال واته: بۆ زەمانی نێستاو وە بۆ زەمانی داهااتوو دەگوێجێت، ئەوە لە کاتی کدا بۆ هەردووکیان دەگوێجێت کە هیچ نیشانی پێیەو نەبێت (تقول یفعل وترید غذا) تۆ دەلێی {فلان یفعل} واته: فلان کەس نێستاکە ئەو کارە دەکات، ئەمە فعلی —مضارع— وە مەبەستت لێی کاتی نێستایە وەکو {الآن} (ویسمی حالا وحاضرا) ئەم جوړە فعلە کە مەبەستت لێی زەمانی نێستاکە یە ناو دەبریت بە —حال— و —حازر— جا نایا ئەم دوو وشەیه مانایان لێک جیاوازه یان نا ئەوە دوایی باسی لێوە دەکەین (ویفعل وترید غذا) ئەم جارەیان دەتوانی بڵێی {یفعل} وە مەبەستت لێی زەمانی داهااتوو بێت.

پوختهی ئەو باسە ئەوەیە کە ئەم فعلە موشتەرەکە لە نێوان کاتی نێستاو کاتی داهااتوو، بە مەرجێک هیچ نیشانی پێیەو نەبێت کە تاییبەتی بکات بە زەمانی نێستا یان زەمانی داهااتوو (ویسمی مستقبلاً بفتح الباء) ئەو جوړە فعلە — مضارع— ه کە لە بۆ زەمانی داهااتوو بە کار دەینی پێی دەگوێرێت {مستقبل} بە فتحە {ب} لە وشەی {مستقبل} (والقیاس الکسر) بەلام قاعیدەو یاسا و دەخوازیت {ب} یە کە مەکسور بکریت، چونکە زەمان روو لە نێمە دەکات و بە پیر نێمەو دەیت ئەوەک نێمە بەرەو رووی زەمانەو بەچن و بەرەو پیریەو دەروین، کەواتە: زەمان {مُسْتَقْبَل} وە بەرەو پیری نێمەو دەیت، وە نێمە {مُسْتَقْبَل} ین واته: بە پیرمانەو دەیت، ئەوەش لەبەر ئەوەیە کە زەمان بەرەو رووی نێمەو دەیت، ئەها نەتەیینیوە رۆژ دەرواو شەو دەیت (فإذا ادخلت علیه السین أو سوف أو مخفقاتها) واته: هەر کاتی بچێتە سەر فعلی —مضارع— ی سین یا {سوف} یان یەکیەک لە کورتکراوەکانی {سوف} کە کورتکراوەکانی بریتین لە {سو، سی، سف} (اختص بالزمان المستقبل) واته: کە یەکیەک لەوانەی باسمان کرد چوووە سەری

ئەو تاییبەت دەبیّت بە زەمانی داھاتوو وەکو {سێزەب، وسوف یزەب، وسي یزەب، وسو یزەب، وسف یزەب} واتە لە داھاتوو دەروات (أو لام الإبتداء اختص بالحال) ھەركاتی لامی ابتدا بھێتە سەر فعلی -مضارع- ئەو تاییبەت دەبیّت بە زەمانی حال، واتە: ئیستا وەکو {لیزەب زید} یانی ئیستا پروات، بەلام ئەمە بۆچوونی کوفیەکانە وەکو ئیستا بۆت روون دەبیّتەو. لێرەدا رەخنەگریک لەوانەییە بلیت: مادام {ل} نیشانەی حال بیّت، چۆن لەگەڵ {سوف} کۆدەبیّتەو کە نیشانەیە بۆ داھاتوو؟ مامۆستا لە وەلامدا دەفرموویت: ﴿وَفِي ۖ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ ۖ﴾ **لمجرد التأكيد** واتە: لام لەم ئایەتە پێرۆزە کە لەگەڵ سوف کۆبووەتەو تەنھا بۆ تەئکید کردنەوێ مانای فعلەکیە، وە ھیچ مانای زەمانی حال نادات، چونکە ئیمە دەئین: لە کاتیکیدا لام بۆ زەمانی حالە کە ئەم -مضارع- ە بگۆنجیّت بۆ ھەردووکیان وە لەم ئایەتە پێرۆزەدا ناگۆنجیّت چونکە {سوف} ھیچ مانای دیکە ی نییە (وعند البصريين اللام للتأكيد فقط مطلقا) ئەوێ کە باسکراو گوتمان لام لە بۆ حالە ئەمە بۆچوونی کوفیەکانە، بەلام زانیانی بەصرە دەئین: لام ھەموو کات بۆ تەئکیدەو ھیچ کات مانای زەمانی ئیستا نادات، واتە: لەگەڵ سین و سوف بیّت یان نا ھەر بۆ تەئکیدەو ھیچ زەمانی ئیستا نادات. جا بزانیە فعلی -مضارع- یش وەکو فعلی -ماضی- بینا فاعیل و بینا مفعولی ھەیە، لەبەر ئەمە مصنف دەفرموویت (فالمبني للفاعل منه) بینا فاعیل لە فعلی -مضارع- یانی ئەو فعلە -مضارع- ە ی کە دروستکراوە بۆ ئەو کە پال بدات بۆ لای فاعیلی (ما كان حرف المضارعة منه مفتوحا) ئەو فعلەییە کە پیتی -مضارع- ەتی کە حروفەکانی -آئیت- بوون مەفتوح بیّت وەکو {يَكْتُب وَيَقْرَأ....} وە وەکو {تَأْكُل وَتَشْرَب...} (إلا ما كان ماضيه غلى أربعة أحرف) مەگەر لەو فعلە -مضارع- ە ی کە -ماضی- یە کە لەسەر چوار ھەرفانە، جا ئەم چوارە ئەصل بن وەکو {دحرج} یان یێک زیاد کرابیّت وەکو {أكرم وفرّح وقاتل} (فإنه منه مضموم أبدا) ھەرفی -مضارع- ی لەم جۆرانە -مضموم- دەبیّت، ھەر چەندە بینا فاعیلیش بیّت، ئەمەش ئەو چوار

بابەن (نحو: يُدَحْرِجُ، وَيُكْرِمُ، وَيُفَرِّحُ، وَيُفَاتِلُ) حەرفی -مضارع-ی لەم چوار بابە -مضموم- دەبێت، کە یەکیان رباعی مجرّده وە ئەوانی دیکە ثلاثی مزیدە بە حەرفەکی. جا بۆ حیا بوونەوهیانت لە بینا مەفعولی لە مەو دوا باس دەکات.

یەکیک پرسیار دەکات: بۆ لەم چوار بابانە حەرفی -مضارع-ەتی -مضموم- دەبێت؟ ئەویش لە وەلامدا دەفرمووێت (لِلإِلتباسِ فِي يُكْرِمُ) چونکە ئەگەر مەفتوحی بکەین ئەوا ئیلتباسی دەبێت ئەم {يُكْرِمُ} هە کە ثلاثی مزیدە بە - مضارع-ی مجرد کە {يَضْرِبُ وَيَحْسِبُ} جا لەبەر نەهێشتنی التباس -مضموم- کرا، ئەگەر چی گرانیشت دەبێت، ئەمە لە {يُكْرِمُ} بەم شیوەیە (وحمل البواقي عليه) وە سێ بابەکانی دیکەش حەمل کرانەو سەر {يُكْرِمُ} واتە: حەرفی -مضارع-ەتی لەوان -مضموم- کرا ئەگەرچی التباسیش نایبێت، چونکە لەگەڵ یکرەم لە -ماضی- وەکو یەك وانه با لە -مضارع-یش وەکو یەك واین. جا ئەگەر یەکیک بلیت: باش وایە کەم حەمل بکریتە سەر زۆری ئەو بۆ لیڤە زۆر کە سێ بابەکانن حەمل کرانە سەر کەمی کە یکرەم؟ ئێمەش دەڵێن: لە کاتیك وایە کە هیچ بەر بەستێک مانێع نەبێت، بەلام لیڤەدا بەر بەست هەیە کە التباسە. یەکیک دەڵێت: بۆ مەكسور نەکرا خو کەسرە سووک ترە؟ ئەویش لە وەلامدا دەفرمووێت (ولم یکسر لأن بعضهم یکسرون حرف المضارعة فيما ماضیه مکسور العين او في اوله همزة مکسورة) واتە: حەرفی -مضارعة- مکسور نەکرا لەوانە ئەگەرچی کەسرە سووکترە، لەبەر ئەوەی کە هەندیک لە صەرفیەکان هەنە کە حەرفی -مضارع-ەتی مەكسور دەکەن لە دوو شوێن: یەکەم: هەر فعلة -مضارع-ەك -ماضی-ەکە ی مەكسور العين بێت وەکو {عَلِمَ} جا لە -مضارع-ەکە دەڵێن {يَعْلَمُ} بە کەسرە {یاء}. دووهم: هەر فعلة -مضارع-*ەك لە سەرەتای -ماضی-ەکە هەمزەکی مەكسور هەبێت وەکو {اجتمع.....} جا لە -مضارع-ەکە دەڵێن {يَجْتَمِعُ} بە کەسرە {ی} {دلالة على کسرهما} مەكسور کردنی حەرفی -مضارع-ەتی لەم دوو شوێنە، بۆ ئەوەیە بێتە نیشانە کە لە -ماضی-یدا عین یان هەمزە مەكسورە

(فلو کسر فيهما لألتبس) ئەگەر حەرفی -مضارع-ی لەوانە مەکسور بکەیت نیلتیباس روو دەدات. بۆ وێنە: ئەگەر بڵێن: {یکرم} بە کەسرهی {ی} یە کسان دەبێت لە گەڵ {یحسب} کەچی ئەمە ثلاثی مجردە وە {یکرم} مزیدە (ولتوهم انه ايضا لذلك الدلالة) وە ئەمەش بە لگەیه کی دیکەیه، واتە: گومان وا دەچیت کە کەسرهی ئەم چوار بابەش بۆ ئەوهیه کە کەسره هەیه لە -ماضی-یە کەیان، بۆیه حەرفی -مضارع-یان مەکسور کراوە (ولیس في ماضيها كسرة) وە حال وایە کە هیچ کەسره لە -ماضی-ە کە ی ئەم چوار بابە نییه، نە عین الفعل مەکسورە وە نە هەمزە ی مەکسوریشیان لە ئەوهلی هەیه، کەواتە: نایبێت حەرفی -مضارع-ی لەم چوارە مەکسور بێت.

لەو بایسە وە رەخنە گیراوە بەوهی کە گوتراوە: فعل هیه -ماضی-یە کە ی چوار حەرفی یە لە گەڵ ئەوهشدا حەرفی -مضارع-ی تێدا -مضموم- نە کراوە وە کو {خَصَم} وە هی واش هیه کە -مضارع-ی پێنج حەرفەو حەرفی -مضارع-یشی -مضموم- کراوە وە کو {استطاع} کە بابی {إفعال} و سین زیاد کراوە؟ جا لە وەلامدا دەفەر مووێت (ولما كان الزائد الثاني في أسطاع وأهراق خلاف قياس) لە کاتێک کە زانییدی دووهم لەم دوو فعله کە {أَسْطَاع} و {أَهْرَاق} ن، واتە: سین و هێ کە هەردوو کە زیاد کراون بە پێچهوانەی یاسا، چونکە نیشانهی بابی {إفعال} بەس هەمزەیه (وحذف همزة خصم بمقتضى الإعلال) وە لادانی هەمزە ی {خَصَم} هێ بە گوێرە ی پێویستی ئیعلال بوو (کانا رباعيين والأخير خماسيا) ئەمە جوابی {لَمَّا} یە، واتە: دوو هەکانی ئەوهلی کە {أَسْطَاع} و {أَهْرَاق} ن بە چوار پێتی دەژمێردرێن، نە ک بە پێنج حەرفی، کەوا یە: مافی -مضموم- بوونیان هەیه لە -مضارع-دا، بەلام ئەوهی ئاخیری کە {خَصَم} هیه ئەصله کە ی {اختصم} بوو ئەوه بە پێنج حەرفی حسیبەو مافی -مضموم- بوونی نییه، چونکە ئێمە گوتمان تەنها لەو فعلا نە حەرفی -مضارع-ەت -مضموم- دەبێت کە -ماضی-ە کە یان لە سەر چوار حەرف بێت، ئەودەش چوار پیت نییه، بەلام دوانی پێشوو بە چوار حەرفی حسابن

(تقدیرا) واتە: کە {أَسْطَاعَ وَأَهْرَاقَ} بە چوار حەرفی دەژمێرین و وە {خَصَمَ} هەش بە پێنج حەرفی دەژمێرین، ئەوەش بە {فَرَضَ} تەقدیرە، لە رووی لەفزهوێ نییه چونکە {لَفْظًا} {خَصَمَ} چوارەو ئەوانی دیکه پێنج حەرفین، بەلام کە حساب بۆ سین و هێ نهکری ئەوان دەبنە چواری، وە —مضموم— دەکرێن، وە حساب بۆ هەمزە {خَصَمَ} بە بکریت دەبیته پێنجی —مضموم— ناکریت.

جا بۆ جودا بوونهوهی بینا فاعیلی ئەو چوار بابانە لە بینا مەفعولیان دەفەرموویت (وعلامة بناء هذه الأربعة للفاعل) نیشانهی ئەوە کە ئەم چوارە بینا فاعیلن وە بینا مەفعول نییه ئەوەیە (کون الحرف الذي قبل آخره مكسورا ابدا) کە حەرفی پێش حەرفی ئاخیری بەردهوام مەكسوره، یانی لە هەموو شوێن جیاوازی لە نێوان بینا فاعیل و بینا مەفعول حەرفی یەكەمە، تەنها لەم چوار بابە وانیه، بەلكو حەرفی پێش حەرفی كۆتاییه، جا نهگەر مەكسور بیته ئەوانە بینا فاعیلن، ئەگینا بینا مەفعولن وەکو {يُكْرِمَ وَيُكْرَمَ} جا لێرەو دەبێت سەر ئەو میسالهکانە کە حەرفی —مضارع— یان مەفتوح دەبیته {يَنْصُرُ} ئەمە بۆ {مفردی مذكری غائیبه} وە {ی} مەفتوحه {يَنْصُرَان} ئەمە بۆ —تثنیه— هەکیانە {يَنْصُرُونَ} بۆ جەمعیانە {تَنْصُرُ تَنْصُرَان يَنْصُرْنَ} ئەمەش مفردو —تثنیه— و جەمە بۆ —مؤنث— ی غائیبانە وە {ت} لە دوانی ئەو هلی مەفتوحه، وە {ی} لەو هلی ئاخیریان {تَنْصُرُ تَنْصُرَان تَنْصُرُونَ} ئەمەش بۆ موزەکەری موخاتەب بە هەر سێ میسالهکانی {تَنْصُرِينَ تَنْصُرَان تَنْصُرْنَ} ئەمانەش بۆ —مؤنث— ی موخاتەبە لە هەر سێ میسالهکانی {أَنْصُرُ أَنْصُرَان} ئەمانەش بۆ یەكەمیان بۆ متکلمی وەحدەو دووهمیان بۆ متکلمی مع الغیر، لە هەر هەمووان حەرفی —مضارع— ی مەفتوحه چونکە بینا فاعیلن {وقس عليه البواقي} تۆ قیاسیان بکە بۆ سەر {يَنْصُرُ} ی بۆ دروست کردنی بینا فاعیلی —مضارع— ی هەموو فعلهکانی دیکه، ثلاثی وەرباعی وە مزیدو مجرد بهم شیویدیه دەبیته، وە لە هەموویان حەرفی —مضارع— ه مەفتوحه تەنها لە چوار شوێنەکان —مضموم— ی بکە، وە بۆ اعلا له کانی

بروانە شەرحی مامۆستا مەلا ئەبەد الکریی مدرس —خوای لێ رازی بێت. — جا هاتە سەر باسی بینا مەفعولی — مضارع —ی دەفەرموویت (والمبني للمفعول منه ما كان حرف المضارعة منه مضموما ابدا) فعلى بینا مەفعول له — مضارع —ی ئەو فعلهیه که حەرفی — مضارع —ی لەویدا — مضموم — بێت (وما قبل آخره مفتوحا ابدا) وه حەرفی پێش کۆتایش مەفتوح دەبێت بە بەر دەوامی له بینا مەفعولی — مضارع —دا جا ئەم فعله له هەر بابێک بێت — ثلاثی — بێت یان رباعی مجرد بێت یان مزید (نحو يُنْصَرُ يُنْصَرَان يُنْصَرُونَ... إلخ) ئەمانە فعلى بینا مەفعولی — مضارع —ن، مفردو — ثنیة —و جمع بو — مذكر —ی غائب، وه له هەمووان حەرفی — مضارع —ی — مضموم —ه، وه حەرفی پێش ئاخیریش مەفتوحه، دەبا زنجیره ی میساله کان تهواو بکهین {تُنْصَرُ تُنْصَرَان يُنْصَرْنَ} ئەمانەش بو — مؤنث —ی غائبانه {تُنْصَرُ تُنْصَرَان تُنْصَرُونَ} ئەمانەش بو — مذكر —ی موخاته به {تُنْصَرِينَ تُنْصَرَان تُنْصَرْنَ} ئەمانەش بو — مؤنث —ی موخاته به {أُنْصَرُ نُصَرُ} ئەمانەش بو متکلمی وه حده و متکلمی مع الغير، جا له هەموو فعلیک ئاوا چوا بەم شیوهیه چوارده میسالی بو دروست بکه.

براکام: گوتان هەر کاتێک فعل کرا به بینا مەفعول ئەوا فاعيله که لا دهچیت وه مەفعول له شوینی مەرفوع دەبێت، به لێ ئەگەر فعله که مۆتعهده دی بێت تهواوه، به لام فعلى لازم هیچ مەفعوله کی نییه تا له شوینی فاعیل بێت، جا بۆیه مصنف — رحمه الله — دەفەرموویت (ولا يبني من اللازم إلا بعد تعديته) واتە: فعلى بینا مەفعول دروست ناکریت له فعلى لازم مەگەر له دوای کردنی به مۆتعهدهی، جا کردنی فعلى لازم به متعدی له پێشه وه باسکرا که گوتان به هۆی نهقل کردنی بۆلای چەند بابێک بوو وه به هۆی حەرفه جهریش بوو، بو غۆنه: {ذَهَبَ} فعلیکی لازمه ئەگەر ویستمان بیکهینه بینا مەفعول ئەوا یان دەبێت نهقلی کهین و بیکهینه {أَذْهَبَ} به نهقل بو بابی افعال، یان دەبێت به هۆی حەرفه جهر بیکهینه متعدی ننجا بینا مەفعولی لێ دروست بکهین وه کو بیکهینه {ذَهَبْتُ} جا له و کاته که

دەیکەینە بینا مەفعول دەبێتە {أَذْهَبَ زَيْدٌ} وە لە دووێ میان دەگووتریت {ذُهِبَ بَزِيدٌ}.

باسی ما و لای نافیه

(واعلم انه يدخل على المضارع ما ولا النافيتان) تۆ بزانه ئەى قوتابى خۆشەویست بێگومان دەچیتە سەر فعلی -مضارع- {ما} وە {لا} کە هەردووکیان بۆ ئەفەى هاتوون (ولا یغیران صیغته) وە ئەم دوو حەرفە شەکل و صیغەى ئەم فعلە -مضارع- دە ناگۆریت وە هیچ شتیکی لەم فعلە حەزف ناکەن، تەنھا ماناکەى دەگۆرن، بۆ وێنە: {يَكْتُبُ يَكْتَبَانِ} یەك لەم دوو حەرفە ئەگەر بخریتە سەر لە - لفظ-دا وەكو خۆیان دەمیننەو، وە دەلێت {ما يَكْتُبُ ما يَكْتَبَانِ} بەلام ماناکەى لە -إثبات- دەکاتە ئەفەى، چونکە {يَكْتُبُ} واتە دەنوسیت، کەچی {مايَكْتُبُ} واتە نانوسیت (وجزم بعضهم بلا) هەندێك لە عەرەبەکان فعلی -مضارع-ى مەجزوم دەکەن و مەجزومیان کردووە بە لای ئەفەى، بەلام لە کوئ {في نحو جئتكَ كى لا یكن لك على حجة} لەم میسالەو هاووێنەکانى، ئیستا وشەى {یكن} لێرەدا مەجزوم بوو، چونکە ئەسلەكەى {یكون} بوو کە حەرفى {لا} هاتە سەرى حەرهكەى نونى لاذا جا {التقاء الساكنين} رویدا لە نێوان واو کە عین الفعلەو نونیش کە لام الفعلە، وە حەزفى واو کەمان کرد بوو بە {یكن} جا نون ساکن بوو بە هۆى عەمەلى {لا} بەلام واو کە لاچوو بە هۆى گەیشتنى دوو ساکن بوو کە واو و نونە (مما یصلح فیہ أن یكون قبله كى) لەم جۆرە میسال و رستانەى کە بگۆنیت ناویان لە پیش پیتی {لا} پیتی {كى} هەبیت (لشبهه بالشرط فی وجود معنی السببية) حەرفى {لا} -مضارع-ى مەجزوم دەکات لەم جۆرە رستانە، چونکە ئەم جۆرە رستانە موشابەهەو هاووێنەبیان هەیه لەگەڵ جوملەى {شرطیة} لەویدا کە یەكەم هۆیه و سەبەبە بۆ هەى دووێمین کە {جزایه} بۆ وێنە کە دەلێت {إن تأتَنِی أُكْرِمَكَ} کە شەرت و جەزانه، هاتن لەو میسالەدا سەبەبى ریز لێنانه. وە لەو

میسالەش که مەبەستی ئیمەیه واتە: هاتە لات تاکو قسەو گلەیی نەکە، هی یەکمە ھۆیە بۆ نەبوونی هی دووہم. ئنجا دیتە سەر ئەو میسالانەیی که {لفظاً} ئیشیان تیدا نەکراوە دەفەرموویت: **(لاینصرُ لاینصران لاینصرون... الخ)** ئەمە میسالی پیتی {لا} وە ھەر سیکیان بۆ -مذکر-ی غائیبە، جا دەتوانی باقی میسالەکانی دیکە بە خۆت بەیتی **(وماينصرُ وما ينصران وماينصرون... الخ)** ئەمانەش میسالەکانی پیتی {ما} بە خۆت ھەر چوار دە میسالەکان تەواو بکە. پیتی {لا} لە لەفزەن ئیش ناکات بەلام ماناکە لە {إثبات} ەو دەگۆریت بۆ نەفی، واتە: لە بوون بۆ نەبوون دەگۆریت **(واعلم انه يدخل عليه الجازم)** بزانیە حال وایە دەچیتە سەر فعلی -مضارع- عامیلی جازم که لە عیلمی {نحو} باسکراون **(فيحذف حركة الواحد)** ئەم عامیلە جازیمە که چووە سەر فعلی -مضارع- ھەرەکەیی -مضارع-ی لادەبات لە کاتیگدا که ھەرەکە بۆ موفرد بیت، جا چ بۆ نیرینە بیت یان بۆ مینە بیت که ئەمە پینچ میسال دەگۆریت ەو لە چوار دەکان که ئەمانەن {مفر مذکر غائب ومفرد مذکر مخاطب ومفرد مؤنث غائبة ومتکلم وحده ومتکلم مع الغير} وە ئەوەش بزانیە ئەگەر - مضارع-ەکە {معتل اللام} بیت ھەزفی لام الفەلەکە دەکات وەکو {لم یرم ولم یغز ولم یخش}. لە یەکە میان ھەزفی {ی} کراوە وە لە دوو میان ھەزفی واو کراوە وە لە سییە میان ھەزفی ئەلف کراوە که لە مەودوا بە درێژی باسی دەکات **(ونون التثنية وجمع المذکر والواحدة المخاطبة)** وە ھەرەھا نونی -تثنية-ش لادەبات بە موتلفی، وە نونی جەمعی -مذکر-یش لادەبات غائیب و موخاتەب وە نونی موفردی -مؤنث-ی موخاتەبەش لادەبات **(لأنها فيها علامة الرفع كالضمة في الواحد)** واتە: نون لەم جوړە فعلانە نیشانەیی مەرفوع بوونیانە ھەرەکو -ضمة- لە موفردەکان نیشانەیی مەرفوع بوونە، کەواتە: چۆن -ضمة- بە عامیلی جازم لادەچیت بە ھەمان شیوەش ئەم نونەش لەم فعلانە لادەچیت که پێیان دەلێن {الأفعال الخمسة} که رەفعەیان بە ھەبوونی نونە، وە نەصبەو جەزمیشیان بە ھەزفی

نونه (لا نون جمع المؤنث) عامیلی جازم نونی جەمعی —مؤنث— حەزف ناکات چ غائیب بێت وە چ موخاتەب (فإنه ضمير كواو جمع المذكر فتنبت ابدا) چونکە ئەم نونه لە جەمعی —مؤنث— —ضمير— واته: فاعيله وەکو واوی جەمەع —مذکر— وایە کە —ضمير— وە فاعيله و ناپروات، ئەم نونهی جەمعی —مؤنث— یش وایە بەردەوام هەر دەمیئیت (فتقول لم ينصر لم ينصرا لم ينصروا... الخ) نیستا {ينصر} فعلی —مضارع— پێش ئەوەی کە {لم} ی بجهیته سەر مەرفوع بوو وە {مثبت} بوو، بەلام کە پیتی {لم} هاتە سەری عەمەلی لەفزی کردو حەزفی حەرەکە ی کردو بوو بە زەنە وە عەمەلی مەعنەویشی کرد چونکە {إثبات} بوو کردی بە نەفی، وە هەروەها موستەقەل بوو کردی بە —ماضی— وە لەم دوو میسالی دیکە نونی حەزف کردووە چونکە لە ئەصلدا {ينصران وينصرون} بوونە عەمەلی لەفزی و مەعنەوی کردووە وەکو گوتمان، جا تۆش بەم شیوەیە چوارده میسالی کان تەواو بکە، لە هەموو شوێنەکان تەنها دەستکاری نونی جەمعی —مؤنث— نەکە ی، وە ئەگەر ئەو فعلەش {معتل اللام} بوو حەزفی حەرەکە ی بکە هەر وەکو لە مەودوا پشت بە خوا بە درێژی باسی لیۆ دەکات. لیۆدا رەخنە کر دوو رەخنە ی هەیە، یەکەم: دەلیت بۆ ئەم —مضارع— مەجزوم نەبوو کە {يأتیک} —ی— ای هەرمایە. دووهم: دەلیت بۆ {لم} نەچۆتە سەر فعلی —مضارع— لە {کأن لم سوی....}؟ جا مامۆستای بەرپێز لە وەلامدا دەفرموویت (وجاء ألم يأتیک غیر مجزوم) هاتیە ئەم —مضارع— کە {يأتیک} هەیە وە {لم} ی لەسەرەو مەجزومیش نەبوو، بەلکو {ی} هەرمایە، قاعیدەش وا بوو کە ئەم {ی} ه پروات و بلیت {لم يأتیک} ئەمە بەشیکیە لە پارچە ی شعریک کە تەواویە کە ی ئەوەیە:

ألم يأتیک والأنباء تنمی

بما لاقت لبون بنی زیاد

(وكان لم سوى أهل من الوحوش توهل) ود هاتووه {لم} لهم شیعردهدا نهچۆته سهر فعلی -مضارع- (مقصولا) یانی فصل ههیه له بهینی {لم} و فعله مه جزومه که ی که {توهل} ه . نه مه به شیکه له پارچه شعریک که نه وه ته واوه که یتیی:

فأصبحت معانيها قفارا رسوما

كان لو سوى أهل من الوحوش توهل

ئه صله که ی {كان لم توهل الدار سوى أهل من الوحوش} . (الضرورة الشعر) واته: نه دوو میساله که یه که م مه جزوم نییه و دووه میان فصل بووه له بهینی {لم} و فعله که ی ههردووکیان له بهر ناچاری شعر وانه، چونکه نه گهر وها نه بوایه وه زنی شعره که تیک دهچوو، وه نه مهش به لای شاعیرانه وه زۆر گرنگه. (ویجوز حذف المجزوم بعد لم سماعا وبعد لما قیاسا) واته: دروسته فعلی -مضارع- ی مه جزوم لا بیریت له دوا ی {لم ولما} به لام له پاش {لم} به سماع لا ده بیریت، واته: بیستراوه که فعلی -مضارع- ی له دوا ی ههزف ده کریت، وه ناتوانی له هیچ نهو فعلا نه ههزف به کریت که نه بیسترا بیت لیتی ههزف کرابیت. به لام له دوا ی {لما} به قیاس ههزف ده کریت، که واته: نه گهر فعلیک لیشی نه بیسترا بیت نه وه ده توانی لیتی ههزف به که یت. نهجا دیتته سهر میساله کانی که لیان ههزف کراوه، جا میسالی {لم} وه کو (احفظ وديعتك التي استودعتها يوم الإغارة إن وصلت وإن لم) لیردها له دوا ی {لم} فعلی -مضارع- ی مه جزوم ههزف کراوه، وه نه گهر بیهیتته وه ده بیتته (وإن لم تصل) وشه ی {تصل} که فعلی -مضارع- مه جزومه بیستراوه که له دوا ی {لم} ههزف کراوه. نهو شاعیره ی که نه م هونراوه ی نویسووه ناوی {ابراهیم کوری عهلی کوری موحه مه د. مانای شعره که ش نه ویه: بهاریزه نهو شته ی که من کردم نه مانهت له لای تو له کاتی جهنگ. وه میسالی {لما} ی نه ویه (وندم زيد ولما) نیستا وشه ی {ینفع} فعلی -مضارع- ه له دوا ی پیتی {لما} ههزف کراوه، وه نه م ههزف کردنه قیاسیه به بی بیستن ده کریت، نه گهر بهتویت فعله مه جزومه که ی بینیه وه ده گوتریت (أی ولما ینفعه الندم).

(وانه‌ یدخل علیه‌ الناصب) بزانه‌ بی‌گومان ده‌چێته‌ سه‌ر فعلی -مضارع- عامیلی ناصب، که‌ چوار عامیلن (فیبدل من الضمة فتحة) -ضمة- دی ئاخیری موفرده‌کان ده‌گۆڕی ده‌یان کاته‌ فه‌تحه‌ (ويسقط النونات سوى نون جمع المؤنث) وه‌ هه‌موو نونه‌کان که‌ نیشانه‌ی ره‌فعه‌نه‌ هه‌زفیان ده‌کات له‌ {الأفعال الخمسة} ته‌نها نونی جه‌معی -مؤنث- هه‌رگیز ناروات، چونکه‌ گوتمان ئه‌م نونه‌ فاعيله‌ وه‌کو واوی جه‌معی -مذکر- وایه‌ هه‌ر ده‌میته‌و ناروات (حماً علی الجازم فی الآخر) جا که‌ نونه‌کان هه‌زف ده‌کات له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ چونکه‌ عامیلی ناصبه‌ حمل کراوه‌ بۆ سه‌ر عامیلی جازمه‌ له‌ هه‌زفی نونه‌کان، که‌ مه‌سه‌له‌ی دووه‌مه‌ واته‌: مه‌به‌ست له‌ ته‌خیری هه‌زفی نونه‌کانه‌، به‌لام له‌ مه‌سه‌له‌ی گۆڕاندنی -ضمة- به‌ فه‌تحه‌ ناصبه‌ حمل نه‌کراوه‌ بۆ جازمه‌، جا ئه‌م حاڵی نه‌صبه‌ له‌ ئیسمه‌کانیش حمل کراوه‌ به‌سه‌ر جه‌ره‌، وه‌ ئه‌مه‌ش ده‌زانیت که‌ جه‌ره‌و جه‌زمه‌ مقابلن که‌ یه‌کیان تایبه‌ته‌ به‌ فعل وه‌ ئه‌وه‌ی دیکه‌یان تایبه‌ته‌ به‌ ئیسم، جا کاتی میساله‌کانه‌ (تقول لن یَنْصُرْ لن یَنْصُرَا لن یَنْصُرُوا.... الخ) ئیستا {ینصر} پێشان -ضمة-ی هه‌بوو به‌لام که‌ پیتی {لن} هات گۆڕیو کوردی به‌ فه‌تحه‌ وه‌ {ینصران وینصرون} نونه‌که‌یان هه‌زف کراوه‌ به‌ هۆی {لن} وه‌ هه‌روه‌ها عه‌مه‌لی مه‌عنه‌ویشی کردوه‌ که‌ له‌ -إثبات- وه‌ گۆڕی بۆ نه‌فی (ومن الجوازم لام الامر) له‌عه‌وامیلی جازمه‌یه‌ لامی ئه‌مه‌ره‌ که‌ته‌ویش هه‌ره‌که‌ی مفرده‌کان لاده‌بات ونونه‌کان لاده‌بات ته‌نها نونی جه‌معی -مؤنث- نه‌بیت به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی چهندن حوکمیکی جیاوازی هه‌یه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌وانی تر جیاوازی کردوه‌ (وهی مکسورة) یانی لامی ئه‌مری خۆی مه‌کسوره‌ واته‌ له‌ژێره‌ وه‌کو {لیکتب} (وان کان الفتح فیما علی حرف واحد اصلاً) به‌لێ ئه‌م لامی ^{بێ}بێ ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ ئه‌گه‌ر چی {فه‌تحه‌} واته‌ له‌سه‌ریش نه‌سلترو باشتره‌ ^{بێ}بێ وه‌ ^{بێ}بێ وشانه‌ی ^{بێ}بێ بێناکه‌یان له‌سه‌ر یه‌ک هه‌زفه‌، وه‌کو واوی عه‌تف وه‌ {ف}ی عه‌تف و وه‌ لامی ئیبتیدای...هتد، چونکه‌ فه‌تحه‌ سووکتره‌، به‌لام که‌ ئه‌وه‌یان مه‌فتوح نه‌کراوه‌ (لتناسب العمل الجزم الذي بمنزلة

الكسرة) يانى لەبەر ئەو لەم مەكسور نەكرا، تاكو منسوب بىت حەردەكەى خۆى كە كەسەرىيە لە گەل ئەمەلى خۆى كە جەزمەىيە، كە ئەم جەزمەىيەش وەكو كەسەرە وایە لە تايبەتیدا، چونكە چۆن كەسەرە تايبەتە بە ئىسمان جەزمەش تايبەتە بە فعلان، وە عامیلی جەزمەش لەسەر ئىسمەكانى زاھیر مەكسورە وەكو {لزيد}، جا باش وایە عامیلی جەزمەش مەكسور بىت وەكو {ليضرب} (وتسكن مع الواو والفاء وثم) لامى ئەمەر ھەرچەندە مەكسورە بەلام لە گەل يەكك لەو سى حەرفە {و، ف، ثم} ساكىن دەكرىت وەكو {وليدخل، فليكتب، ثم ليذهب} (تشبيهها بعين كتف) چونكە ئەم لامە تەشبیھكراو، واتە: شوبھاندیتيان بە عین الفعلی {كتف} كە {ت}یە، چونكە ئەم پیتە لە ئەصدا مەكسورە، بەلام دروستە ساكىن بكرىت. وە ئەم سى حەرفەش ئەگەر لە گەل لامى ئەمەرى و حەرفى فعلى -مضارع- كۆبوونەو شىوئە وەك {كتف}ى دروست دەكەن، چونكە وەكو ئەو سى حەرفینەو ناوەندیان مەكسورە، كەواتە وەكو ئەویش دروستە ساكىن بكرىت ئەگەرچى جیاوازش لە نیوانیاندا ھەيە، چونكە لە {كتف}ى حەرفەكان ھەموویان ئەصلىنە بەلام لێرە زیدەنەو ئەصلى نینە، بەلى حوكمى {ف، و} وەكو يەك وایە چونكە - شوبھانەكە رێكە- وە {ثم}ەش ھەمل كراوە سەر ئەوان چونكە ھەموویان حروفى عەتفن (تقول في أمر غير المخاطب) تۆ دەلێى لە ميسالەكانى ئەمەرى بە لام بۆ ئەمەرى غەیری موخاتەبى، كە دەكاتە ھەشت ميسال سىيان بۆ -مذكر-ى غائب وە سىيان بۆ -مؤنث-ى غائب وە دووانیان بۆ ھەردوو متكلەكان (لِيَنْصُرْ لِيَنْصُرَا) ئەمە موفرەدو -تثنية- و -جمعى بۆ -مذكر-ى غائب (لِيَنْصُرْ لِيَنْصُرَا لِيَنْصُرَا) ئەمەش ھەرسى ئونەكانن بۆ غائیبى -مؤنث- (لَاَنْصُرْ لِيَنْصُرْ) ئەمانەش ھەردوو ميسالەكانى متكلەكانن. جا ئەو بزانە لەو ميسالانەى ھێنامانەو ھەموو ھەرەكەكانى موفرەدى رۆشتوون وە ئونەكانیش جگە لە ئونى جەمعى -مؤنث- نەبىت ھەموویان رۆشتوون ھەروەكو لە پێشەو ھەموومان، وە ئەویش بزانە ئەمەرى بەلامى بۆ موخاتەبان ناىت لەبەر ئەو ھەمووى {في أمر غير المخاطب} چونكە

موخاته ب ئه مری تاییه تی خۆی ههیه وه کو له مهو دوا باسی ده کات. جا یه کێک له سه ره ئه وه ره خنه ده گریت و ده لیت: تو گویت ئه م ئه مری به لام ته نها بو غه یری موخاته بانه ئه وه ته له قورئان هاتوه که خۆای گه وه ده فهرمویت {فَلْتَفْرَحُوا} خۆ ئه مه ئه مری به لامه وه بو موخاته بان هاتوه، ئه ویش وه لام دهاته وه ده فهرمویت (وقراءة فَلْتَفْرَحُوا بالتاء شاذة) یانی ئه م خۆینده وه ی {فلفترحوا} به {ت} خۆینده وه یه کی شازه که له گه ل لامی ئه مر دایه چونکه لامی ئه مر بو غایبانه ناییت بو موخاته بانی به کار بێنیت، وه بو موخاته بان له و نمونه ده بیت بلیت {إفرحوا} خۆ لای هه مووشمان باش ده زانین که یاسا به شتی شاز هه لئاوه شیته وه لکه دار ناییت، وه هه ندیک چاردی دیکه شی بو دۆزراوه ته وه که که میك له مه و دوا باسی لێوه ده کات (وفي المبني للمفعول يعم الغائب والمخاطب) واته: ئه گه ر فعله که کرا به بینا مه جهول ئه وه لامی ئه مری ده چیته سه ر جا موخاته ب یان غایب بیت، چونکه خۆی له باسی بینا فاعیلی فهرمووی {فی أمر غیر المخاطب} به لام له فعلی بینا مه فعل هه یج جیاوازی نییه، که واته: له بینا مه فعلی ده توانی هه ر چواره میسالی بینیه وه وه کو {لِيُنْصَرَ لِيُنْصَرًا.....ألخ} چونکه لێردها هه یج فاعیل دیار نییه (ويجوز دخول اللام على المخاطب المعلوم اذا كانوا حاضرا وغائبا) دروسته لامی ئه مر به چیته سه ر فعلی -مضارع- ی مه علوم له و کاته ی که بو موخاته بیت، وه ئه وانه ی ئه مریان پێ ده کریت هه ندیکیان له و ئاماده و حازر بن وه هه ندیکیان له و ئی دیار نه بن (ليفيد اللام الغيبة والتاء الخطاب) بو ئه و ی لام سوود به خش بیت و ئامازه بیت بو ئه وانه ی که ئاماده نییه و حازر نییه، وه {ت} ئامازه بیت بو ئه وانه ی که موخاته بن وه کو {لِيَذْهَبُوا} ئیستا له و میساله دا لام ئامازه یه بو ئه وانه ی که غایب نه وه {ت} بو ئه وانه ی که موخاته بن، ئه گه ر به اتبا له و نمونه یه هه موویان غایب بوونایه ئه وه ده گوترا {لِيَذْهَبُوا} ئه گه ر هه موویان موخاته ب بوونا ده گووترا {إِذْهَبُوا} (والأكثر تغليب الحاضر) به لام به زۆری حیساب بو حازره کان ده کریت و صیغه ی ئه مری موخاته ب به کار دیت. له م کاته دا

بَلَى: {إذهبوا} جا هەمووان دەگرێتەو، ئەگەرچی هەندیکیشیان نامادە نەبن (ومنها لا الناهية) یانی یەکێکە لە عامیلی جازیمە وشەیی {لا} یە کە بۆ نەهێ هاتووە. نەهێ واتە: داوا دەکەیت کە ئەم کارە ئەنجام نەدرێت. (تدخل على الغائب والمخاطب فيهما) ئەم {لا} ی نەهێ دەچێتە سەر فعلی -مضارع-ی جا غائب بێت یان موخاتەب بێت، وە هەروەها بێنا فاعیل بێت یان بێنا مەفعول بێت (لَا يَنْصُرُ لَا يَنْصُرًا لَا يَنْصُرُوا... الخ) نێستتا لەو میسالانەدا ئەم {لا} یە چۆتە سەر ئەم فعالانە عەمەلی تێدا کردوون، عەمەلەکەش لە لەفزو لە مانادا کراوە، مانایەکی کردۆتە نەهێ واتە: داوا دەکەیت کە فعەلەکە نەکرێت، وە عەمەلی لەفزی ئەوەیە کە مەجزومی کردووە بە حەزفی حەرەکی لام الفعل. وە تۆش دەتوانی هەر چوارە میسالەکان بێنی کە لە هەموویان حەزفی حەرەکی موفرەدی کرایت لەگەڵ حەزفی نونەکان تەنھا نونی جەمعی -مؤنث- نەبێت، وە لە بێنا مەفعولیش بە هەمان شێوە، وە ئەگەر ئەو فعەلی ئەم نونەیی دەخرێتە سەری ئەگەر معتل اللام بوو ئەو {لا} ی ناهێە حەزفی تاخیری دەبات وەک {لم يرم ولم يغز}.

باسی ئەمری بە صیغە

(واما الأمر بالصيغة) ئەو ئەمری کە خودی وشەکە بە مانا ئەمرەو داواکاری، واتە: ئەمەرەکە لە خودی وشەکە وەرەگیریت نەک بە هۆی لامەو بەیت (وهو أمر المخاطب) ئەم ئەمرە تایبەتە بەو کەسە کە لە بەرامبەرەتەو نامادەییەو روو بە روو قسەیی لەگەڵ دەکەیت، وەکو دەلێت {أُكْتُبُ} (فهو جار على لفظ المضارع المجزوم) ئەمری بە صیغە دەکەوێتە شوێنی فعلی -مضارع-ی مەجزوم وە لەسەر قانون و یاسای ئەم فعەلیە (في حذف الحركات والنونات) لە حەزکردنی حەرەکی موفرەدەکان و نونەکانی -تثنیه- و جەمەع و موفرەدی -مؤنث- ی موخاتەبە، تەنھا نونی جەمعی -مؤنث- لاناچێت جا چ غائب یان موخاتەب بێت، وە ئەگەر ئەو فعەلە معتل اللام بێت ئەو حەزفی لام الفعل دەکرێت بەو

مەرجهی شتیک نەبیّت بۆ مانەوێی نەم لام الفعلە وەکو ئەوێی کە نونی تەئکید یان ئەلف...هتد. کە لەمەودوا باسی دەکات. جا ئەو فعلە -مضارع-ە ی کە ئەمری بە صیغە ی لیّ دروست دەکریّت دوو جۆری هەیە: چونکە یان حەرفی دواى حەرفی - مضارع-ی یان حەرە کە دارە یان ساکینە، ئنجا دیتە سەر ئەو باسە و دەفەر موویّت (فإن کان ما بعد حرف المضارعة متحرکا) واتە: ئەگەر حەرفی دواى حەرفی -مضارع-ە تى حەرە کە ی هەبوو (فتسقط منه حرف المضارعة) یاسا وایە کە تۆ حەرە -مضارع-ە کە ی حەزف دەکە ی لە ئەوێی ئەم فعلە (وتأتى بصورة الباقي مثل المجزوم) جا {تلفظ} دەکە ی بەو سوردت و بەشە ی کە ماودە تەو لە دواى لادانی حەرفی -مضارع-ی بە وینە ی -مضارع-ی مەجزوم {تلفظ} ی پێ دەکە ی، واتە: چۆن لە -مضارع-ی مەجزوم حەزفی حەرە کە کان و نونە کانت دەکرد تەنھا نونی جەمعی -مؤنث- نەبیّت، وە چۆن ئەگەر فعلە کە معتل اللام بووایە حەزفی لام الفعلە کە ت دەکرد ئەم ئەمرە ی بە صیغە ش بە هەمان شیۆ. جا کە فەر مووی {مثل المجزوم} وە دەر کەوت کە ئەمری بە صیغە وەکو ئەمری بە لام و فعلی -مضارع- نییە کە ئەوان موعرەب و مەجزومەن، بەلام فعلی -مضارع- مەجزوم نییە بەلام لە حەزفی نونە کان و حەرە کە ی موفرەد وەکو ئەوان وایە، ئەم باسە لە کتیبە کانی {نحو} تە ماشا بکە (مثاله من تُدَحْرَجُ) میسالی ئەمری بە صیغە لەم فعلە -مضارع-ە ی کە حەرفی پاش حەرفی -مضارع-ی حەرە کە دارە کە {تدحرج} یە" جا دەلیّت: {دَحْرَجُ} ئەمە بۆ مفردی -مذکر-ی موخاتەبە ئەصلە کە ی {تدحرج} بوو {ت} حەرفی -مضارع- بوو لاماندا، پاش ئەم حەرە حەرە کە دارە پێویست بە هەمزە ی وەصل ناکات: ئاخەرە کە مان گیرا بە وینە ی -مضارع-ی مەجزوم بە حەزفی حەرە کە ی ئاخری" بوو بە {دحرج} {دحرجا دحرجوا} ئەمەش تشنیه و جەمعه حەرفی -مضارع-ی لە ئەوێیە وە لادراو نونە کانی ش لە ئاخری لادران بووبە {دحرجا دحرجوا} {دحرجي} ئەمەش بۆ موفرەدی -مؤنث-ی موخاتەبە، ئەصلە کە ی {تدحرجين} بوو {ت} کە حەرفی -مضارع-ی بوو لاماندا، وە ئاخەرە کە مان گیرا بە وینە ی

-مضارع-ی مجزوم بە ھەزفی نونە کە ی بووبە {دَحْرَجِي} {دَحْرَجَا دَحْرَجْنَ} ئەمەش تشنیە و جەمە، جا لە تشنیە {ت} {لە گەڵ نونی ئاخری لادراوە، بەلام لە جەمە تەنھا {ت} {حەزف کراوە، چونکە ئەم نونە لاناچی. (وهكذا فَرِحَ) ھەربە شیوەی {دَحْرَج} وایە {فَرِحَ}، کە ئەسلە کە ی {تَفَرَّحَ} بوو، {ت} {لە گەڵ ھەرە کە ی ئاخری لاچوو، ئەمە موفرەدی-مذکر-ە جاباتی میسالە کان {فَرِحَا، فَرِحُوا، فَرِحِي، فَرِحَا، فَرِحْنَ} {وَقَاتِلْ وَتَكْسِرُوتَبَاعَدْ وَتَدَحْرَجْ} یانی ھەرفەلەك ھەرفی پاش ھەرفی -مضارع-ی ھەرە کە داربێت بە شیوەی {دَحْرَج} ئەمری بە صیغە ی لی دروست بکە. ئیستا {قاتِلْ} ئەمرە لە بابی مفاعەلە، ئەسلە کە ی {تَقَاتِلْ} بوو، وە {تَكْسِرُ} ئەمرە لە بابی {تَفْعَلْ}، ئەسلە کە ی {تَتَكْسِرُ} بوو، وە {تَبَاعَدْ} لە بابی تفاعەلە، ئەسلە کە ی {تَتَبَاعَدْ} بوو، وە {تَدَحْرَجْ} بابی {تَفْعَلْ} دیە، روباغی مەزید و فیە بەیەك ھەرفە، ئەسلە کە ی {تَتَدَحْرَجْ} بوو. لە ھەر ھەموان ھەرفی -مضارع- ھەزف کراوە، وە ئاخە کە ی بە وینە ی -مضارع- ی مجزوم ھەرە کە ی لاچوو: وە لە -تشنیە- و جەمە کانیش ھەزفی نونە کان دەکرێت، تەنھا نونی جەمعی -مؤنث- نەبێت. ئەمە ئەو -مضارع-ە بوو کە ھەرفی پاش ھەرفی -مضارع-ی ھەرە کە داربێت. (وان كان ما بعد حرف المضارعه ساكنا) واتە ئەگەر ئەو ھەرفە ی کە لە پاش ھەرفی -مضارع-ە کە بە ساکن بوو، (فتحذف منه حرف المضارعه وتأتي بصورة الباقي مثل المجزوم) لەم کاتە تۆ ھەرفی -مضارع-ە کە ی ھەزف دەکە ی جا {تَلْفُضْ} دەکە ی بەم سورەتە ی کە ماوەتەو، بە وینە ی فعلی -مضارع- مجزوم، واتە ھەزفی ھەرە کە و نونە کان جگە لە نونی جەمعی -مؤنث- دەکە ی وە ئەگەر {معتل اللام} بێت ھەزفی ھەرفە کە ی ئاخری دەکە ی وە کو پیشان باسکرا، (مزیدا في أوله همزة وصل مكسورة) جا کە {تَلْفُضْ} بەم باقیە دەکە ی لە حالیکدا کە زیاد بکری لە ئەوە لی ئەم فەعلە ئەمرە، ھەزە ی وە صلی مە کسورە، تاکو {ابتداء} بە ساکن نەبێت، (ابتداء عند سيبويه)، جا ھەمزە مە کسورە کە ھەر لە کاتی ھینانە کە ی بەم شیوەیە ھیندراوە، لە سەر فەرمور دە ی سیبویە {رحمه الله} (وبعد

زیادتها ساکنا عند الجمهور) به‌لام زۆری زانایانی عیلمی {صرف} ده‌لێن: ئەم هه‌مزه به‌ ساکن زیادکراوه، جا پاشان ئەم هه‌ره‌که‌یان پێدا که‌ که‌سه‌ریه‌. یه‌که‌ئێک پرسیار ده‌کات بۆچی هه‌مزه هه‌لبژێردراوه له‌ حه‌روفه‌کانی زیادکردن که‌ {سئلتمونیه‌ا} یه‌ جا له‌ وه‌لام دا ده‌فه‌رموێت: (خُصَّتْ لَانِ الْاِبْتَاءَ بِالْاَقْوَى اَوَّلِي) واته‌ هه‌مزه تاییه‌ت کرا به‌م زیادکردنه‌، چونکه‌ هه‌مزه هه‌ره‌فێکی به‌هێزه‌، جا {ابتدا} واته‌ ده‌ست پێ کردنی هه‌ر وشه‌یه‌ک به‌م هه‌رفه‌ به‌ هێزه‌ باشتره‌ له‌ هه‌ره‌فێکی تر. یه‌که‌ئێک ده‌لێت: بۆ سێبویه‌ به‌ مه‌کسوری زیاد ده‌کات، وه‌ هه‌ر وه‌ها جمهور له‌ دوا‌ی هێنایی به‌ ساکن مه‌کسوری ده‌کات؟ له‌وه‌لامدا ده‌لێت: (ولان الکسرة اعدل الحركات) یانی سێبویه‌ وجمهور ئەم که‌سه‌ریان هه‌لبژاردوو، چونکه‌ که‌سه‌ر ڕێکترین هه‌ره‌که‌یه‌ ومام ناوه‌ندیه‌، واته‌ نه‌ وه‌کو -ضمه‌-ی گرانه‌ ونه‌ وه‌کو فه‌تحه‌ی سوکه‌، بۆ ئەو ئەم شوێنه‌ له‌ هه‌موان باشتره‌ (او لان الاصل في تحريك الساكن الكسر) جمهور به‌ ساکن زیادی کردوو، پاشان هه‌ره‌که‌ داریان کرد به‌ که‌سه‌ر، چونکه‌ ته‌صل وياسا له‌ هه‌ره‌که‌ دار کردنی ساکن که‌سه‌ریه‌. میساله‌کان {احزب، اجتماع، اخرجتم} (ومضمومة ان كان عين المضارع مضموماً) ئەمه‌ عه‌تفه‌ به‌سه‌ر -مکسوره‌- یانی له‌دوا‌ی لادانی هه‌رفی -مضارع‌-ی هه‌مزه زیاد ده‌کری، ئەو جاره‌ به‌ -مضموم‌-ی زیاد ده‌کری، به‌و مه‌رجه‌ی که‌ عه‌ین الفعل له‌م فعله‌ -مضارع‌-ه‌ -مضموم‌- بێت، له‌م کاته‌ دا ئەم هه‌مزه‌یه‌ش -مضموم‌-ه‌، هه‌ر چه‌نده‌ گرانی‌ش بێت، (لمناسبة حركة العين) جا که‌ هه‌مزه -مضموم‌- ده‌کریت له‌به‌ر دووشته‌، یه‌که‌م: له‌به‌ر مناسه‌به‌ی هه‌ره‌که‌ی عه‌ین الفعله‌، تا‌کو وه‌ک یه‌ک بن (وثقل النقل من الكسرة الي الضمة) ، دووهم: که‌ هه‌مزه -مضموم‌- کراوه‌ ته‌ودیه‌ گرانه‌ زمان له‌ سه‌ره‌وه‌ به‌ره‌و -ضمه‌- ب‌روات، وه‌ته‌مه‌ش هه‌موو که‌س هه‌ستی پێ ده‌کات، میساله‌که‌ وه‌کو {أَنْصُرُ} ئیستا هه‌مزه -مضموم‌-ه‌ تا‌کو له‌گه‌ڵ صادی وه‌ک یه‌ک بن، وه‌ زۆریش ناخۆشه‌ له‌ که‌سه‌ری هه‌مزه به‌ره‌و -ضمه‌-ی صادی برۆی، یه‌که‌ئێک ده‌لێت: ساکن له‌ نیوانیان هه‌یه‌ که‌واته‌ له‌ که‌سه‌ری بۆ -ضمه‌-ی ناچی،

بەلکو بۆ ساکن دەچێت. لەوەلام دا دەلیت: (والساکن حاجز غیر حصین) یانی ئەم حەرفە ساکنە. کە هەیه لە نێوان هەمزەو -ضمة-ی عین والفعل، ئەمە پەردییهکی بێ هیژە وەکو مردوو وایە وەهیچ جیسابی بۆ ناکرێ، کەواتە ئەگەر هەمزە مەکسور بێت، {انتقال} لە کەسەریه بۆ -ضمة- ئەوەش ناخۆشە، یەکیک دەلیت: مفتوحی بکە، لەوەلامدا دەفەرموێت: (واللبس بمضارع المتکلم لو فتحت) ئەگەر ئەم هەمزەیه مفتوح بکری التباسی ئەم ئەمرە دەبێت بە فعلی - مضارع- لەکاتی بۆ {متکلم وحده} بێت، وەکو {أنصر}، لێرە تۆ نازانی ئەم وشە ئەمرە یان -مضارع-ی {متکلم وحده} یە، جا ناچار بوین کە -مضموم-ی بکهین، وە ئەگەر تۆ بلیت ئەمری بە صیغە ئاخەرەکی زەندەدارەو -مضارع-ی متکلم حەرەکەدارە، چۆن پێک دەچن. لەوەلامدا دەلیت: بەلێ راستە، بەلام لەکاتی {وەقف} واتە لەسەر وەستان، وەک یەک دەبن: کەواتە ئەم هەمزەیه مەفتوح ناکرێت، (مثاله أنصُرْ، أنصِرْ، أنصِرُوا) ئەم سێ میساله بۆ -مذکر-ی موخاتەبە -مفرد-و- -تثنیه-و-جمع-. (أنصِرِ أنصِرَا أنصِرِن) ئەم سێ میسالهش بۆ -مؤنث-ی موخاتەبانه بە موفردو -تثنیه-و-جمع، ئیستا ئەم شەش میساله فعلی ئەمرن لە -مضارع-ی بابی یەکهەمن، حەرفی -مضارع- لە هەموویان حەزف کراوە پاش ئەم حەرفەش ساکن هەیه، جا هەمزە وەصلمان بۆ هیئاو بە -مضموم-ی چونکە عین الفعل -مضموم-ە، وە حەزفی حەرەکەو نونەکانیش کراوە تەنها نونی جەمعی - مؤنث- ماوە وەکو لە پیشەوەر گوتمان، وە بۆ زیاده شارەزایی ئەم ئیعلالانە بپروانە کتیبی مامۆستای مدرس بکە (وکذا البواقی) واتە: وەکو {أنصر أنصرا....هتد} وایە هەر هەموو بابەکانی دیکە لە مەزیدو موجهەرد، جا ئەوەی کە حەرفی پاش حەرفی -مضارع- متحرک بێت هەمزە ناویت وە ئەوەی ساکن بێت هەمزە دەوێت، وە ئەوەی عین الفعلی لە -مضارع-ەکە ی -مضموم- بێت هەمزە بۆ -مضموم- بکە لەوانی دیکە لە هەمووی مەکسور بکە. یەکیک رەخنە دەکێت و دەلیت: تۆ گوتت لە دواي حەزف کردنی حەرفی -مضارع- تەماشای دەکەین ئەگەر

پاش ئەم هه‌رفه هه‌ره‌که‌دار بی‌ت ئەوه پی‌ویست به هه‌مزه ناکات وه ئە‌گه‌ر سا‌کین بی‌ت پی‌ویست به هه‌مزه ده‌کات وه مه‌کسورو -م‌م‌م‌وم- به هه‌مان شی‌وه که با‌س‌کران، وه ئی‌ستا ب‌روانه {أَكْرِمُ} فع‌لی ئە‌م‌ره وه‌م‌زه‌ی له ئە‌وه‌لی‌هوه هه‌یه وه ئە‌م هه‌مزه نه مه‌کسوره وه نه -م‌م‌م‌وم- به‌ل‌که مه‌فتوحه، جا له وه‌لام‌دا ده‌فه‌رمووی‌ت (و‌ف‌ت‌ح همزة أَكْرِمُ بِنَاءً عَلَى الْأَصْلِ الْمَرْفُوضِ) یانی عه‌ره‌به‌کان یان صه‌رفی‌یه‌کان مه‌فتوحیان کردووه هه‌م‌زه‌ی {أَكْرِمُ} و‌ها‌وو‌ینه‌کانی واته: فع‌لی ئە‌م‌ر له باب‌ی ئی‌فعال، چون‌که در‌وست‌کراوه ئە‌م فع‌له ئە‌م‌ره له فع‌له -م‌ضارع-ه‌کی که فه‌رام‌ۆش کراوه به‌کار نایه‌ت وه که ئە‌ص‌لیش بو‌و که‌چی ئە‌م -م‌ضارع-ه‌ی به‌کار د‌یت که گو‌وت‌مان (فَإِنْ أَصْلُ تُكْرِمُ تُأَكْرِمُ) چون‌که به‌را‌ستی ئە‌ص‌لی {ت‌ک‌رم} {ت‌اک‌رم} بو‌وه به‌م هه‌م‌زه‌ی که نیشانه‌ی ئە‌م باب‌یه وه له پ‌یش‌ان با‌س‌کرا بو‌چی ئە‌م هه‌مزه هه‌زف کراوه -ئ‌وه بو‌و گو‌وت‌مان له -م‌ضارع-ی م‌ت‌ک‌لم دو‌و هه‌مزه کو‌ده‌بنه‌وه وه ئە‌مه‌ش گ‌رانه جا هه‌م‌زه‌یه‌که‌مان لادا، وه له صیغه‌کانی دیکه‌ش {ت‌ک‌رم، ن‌ک‌رم، ی‌ک‌رم} لادرا، نه‌گه‌ر‌چی هه‌ر یه‌ک هه‌م‌زه‌یه له‌و می‌سالانه دو‌و نینه، وه‌کو ده‌ل‌ێن {ط‌ردا لل‌باب} (وب‌نی الأمر من ذاك الأصل) واته: ئە‌م‌ری به‌ صیغه‌ی ئە‌م باب‌ه له‌و ئە‌ص‌له در‌وست‌کراوه که فه‌رام‌ۆش کراوه مه‌ت‌رو‌که که {ت‌اک‌رم}ی خا‌وه‌ن هه‌م‌زه‌یه (ب‌ح‌ذ‌ف ح‌رف المضارعة وإسقاط الحركة) هه‌رفی -م‌ضارع-مان هه‌زف کرد له‌گه‌ل لا‌بر‌دن‌ی هه‌ره‌که له هه‌رفی ئە‌خیری (وَإِعَادَةُ الهمزة لزوال علة الحذف) جا هه‌م‌زه له شو‌ینی خ‌ۆی ما‌وه چون‌که ه‌ۆی هه‌زف کرد‌نی ئە‌م هه‌م‌زه‌یه کو‌بو‌نه‌ودی دو‌و هه‌م‌زه بو‌و له -م‌ضارع-ی م‌ت‌ک‌لمی {و‌ح‌ده} ئە‌مه‌ش نه‌ما چون‌که ئی‌ستا -م‌ضارع-نیه به‌ل‌کو بو‌ی‌ته ئە‌م‌ر، که‌واته هه‌م‌زه له شو‌ینی خ‌ۆی ده‌می‌ن‌ی، جا ئە‌م مانایه له سه‌ر ئە‌مه‌یه که وش‌ه‌ی {اعاد‌ة} به‌مانا {اثبات} ه وه مانای ت‌ری‌شی هه‌یه، به‌لام ئە‌مه‌یان گو‌ن‌جا‌وت‌ره بو‌ ئە‌م شو‌ینه، جا ئە‌مه بو‌و ه‌ۆی م‌فت‌وح بو‌ونی ئە‌م هه‌م‌زه‌یه. له کاتی‌ک (م‌ص‌ن‌ف) {ره‌حه‌تی خ‌ودای لی بی‌ت} ر‌زگاری بو‌و له با‌سی ئە‌م‌ری به‌ صیغه، جا هاته سه‌ر با‌سی {ت‌خ‌ف‌یف} کرد‌نی فع‌لی -م‌ضارع- و ده‌فه‌رمووی‌ت (واعلم انه اذا

اجتمع تاءان في اول مضارع تَفْعَل و تَفَاعَل و تَفَعَّلَ) یانی تۆ بزانه به‌راستی هه‌رکاتی‌ک کۆبو‌نه‌وه دوو {ت} له ئه‌وه‌لی فعلی -مضارع- {تفعل و تفاععل و تفعَّل} ی واته بابی {تفعل و تفاععل و تفعَّل} که دوانی ئه‌وه‌لی -ثلاثی- مه‌زیدن به دوو حه‌رف، سی‌هه‌میان روبا‌عی مه‌زیده به یه‌ک حه‌رف جا ئه‌و می‌سالانه‌ی که دوو {ت} ی لی کۆده‌بنه‌وه، (کالمخاطب مطلقاً) واته فعلی -مضارع- ی موخاته‌ب له‌م سیّ بابه‌ دوو {ت} ی له‌وی کۆده‌بنه‌وه به {مطلق} ی یانی مفرد بی‌ یان -تثنیة- بی‌ یان جه‌مع بی‌ -مذکر- بی‌ یان -مؤنث-، ئه‌مه‌ بوو به‌ شه‌ش می‌سال، (والغائبه والغائبین) وه‌ه‌روه‌ها له مفردی -مؤنث- ی غایبه‌ -وه‌- تثنیة- ی -مؤنث- ی غایبه‌، یانی هه‌رکاتی‌ک فعلی -مضارع- له‌م سیّ بابه‌ بوو ئه‌م می‌سالانه‌ بوون دوو {ت} ی کۆده‌بنه‌وه، ئه‌مه‌ بوون به‌ هه‌شت می‌سال، به‌لام له‌ مو‌فرده‌ی -مذکر- ی غائب به‌ هه‌رسی‌ک می‌ساله‌وه، وه‌ له‌ جه‌معی -مؤنث- ی غایبه‌ هه‌ر یه‌ک {ت} ی ده‌بی، چونکه‌ ئه‌وانه‌ به‌بی‌ {ت} به‌کار‌دین، وه‌کو له‌ با‌سی حروفی {أ‌نیت} با‌سکرا، جگه‌ له‌ {ت} نیشانه‌ی بابه‌کان هی‌چ {ت} دی‌که‌ یان نی‌یه، ئه‌مه‌ بوون به‌ دوانزه می‌سال، وه‌ له‌ گه‌ژ دوو {متکلمین} ده‌بن به‌ چوارده‌، که‌ ئه‌وان یه‌ک به‌ هه‌مزه‌ی {متکلم وحده‌} یه‌ و ئه‌وی تریان به‌ نون به‌ کار‌دیت بۆ {متکلم مع‌ الغیر}، (فیجوز اثباتهما) یانی دروسته‌ ئه‌م دوو {ت} یه‌ هه‌ردووکیان پێکه‌وه‌ هه‌بن، که‌ یێکیان بۆ {مطّوع} ده‌یه‌و نیشانه‌ی ئه‌م بابه‌یه‌، وه‌ ئه‌وی تریان حه‌رفی -مضارع- ده‌، جا بۆیه‌ دروسته‌ هه‌ردووکیان مه‌وجودبن، چونکه‌ ئه‌م هی‌شتنه‌وه‌یه‌ ئه‌سله‌. جا له‌ قورثانی پیرۆز خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمو‌ویت: ﴿وَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ ئیستا {تتلقى} بابی {تفعل} ده‌ وه‌ هه‌ردوو تی‌ه‌کان ماون (ویجوز حذف احديهما للتخفيف) وه‌ دروستیشه‌ لا بردنی یه‌کی له‌م دوانه‌ بۆ سوک کردنی ئه‌م وشه‌یه‌، می‌ساله‌کان {تجنب و تقاتل و تدرج} که‌ ئه‌سله‌که‌ {تتجنب.....هتد} یه‌ک له‌م دوو {ت} یه‌ حه‌زف کراوه‌، به‌لام با‌بزاین کامیان حه‌زف کراوه‌ (والمحذوف الاولي علي الاصح) نه‌وه‌ی حه‌زف کراوه‌ {ت} یه‌که‌مه‌ جا مه‌به‌ست به‌ یه‌که‌می ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ پێشه‌وه‌ دیارده‌،

نه‌ك ئه‌وه‌ی كه پێشان هاتوه كه هی {مطاع} هیه وه‌كو هه‌ندێك وا ده‌ئێن: (وقبل
 الثانية) گوتراوه ئهم {ت}یه‌ی چه‌زف كراوه هی دووه‌مه له‌نوسین دا
 كه {ت} {مطاع} هیه. یه‌ك ده‌ئێت دیاره {ت} چه‌زف ده‌كری له‌ بینا فاعله‌كه‌یان،
 نه‌دی له‌بینا مفعوله‌كه‌یان جا ده‌فه‌رموویت: (ولا يحذف من المجهول) واته
 {ت} چه‌زف ناكری له‌ بینا مفعوله‌كه‌یان، (للزوم اللبس بمعلومه‌ المحذوف
 منه لو حُذِفَتِ الاولى) چونكه -اللباس-ی ئه‌و مجهوله‌ی ده‌بیّت به‌و معلومه‌ی
 كه {ت}ی لیّ چه‌زف كراوه، له‌ كاتی چه‌زفی {ت}ی یه‌كه‌م بكری له‌م مجهوله. پوخته‌ی
 ئهم باسه‌ دروست نیه {ت} چه‌زف بكری له‌ بینا مفعولی ئه‌مانه: نه {ت}ی یه‌كه‌م
 ونه {ت}ی دووه‌م، چونكه ئه‌گه‌ر هی یه‌كه‌م چه‌زف بكری -اللباس-ی ئهم بینا
 مفعوله ده‌بیّت به‌ فعلی بینا فاعل، كه ئه‌ویش {ت}ی یه‌كه‌می لیّ چه‌زف كراوه،
 بویته {تَتَجَنَّبُ} كه بینا فاعله، هی یه‌كه‌می لیّ چه‌زف بكه ده‌بیته {تَجَنَّبُ}
 وه {تَتَجَنَّبُ} به -ضمة-ی {ت}یه‌كه‌م بینا مفعوله، وه‌ره هی یه‌كه‌می لیّ چه‌زف
 بكه كه هی -مضموم-ه‌كه‌یه ده‌بیته {تَجَنَّبُ} لێ‌رده‌دا هیچ جیاوازی نه‌ما له‌نیوان
 مه‌جهول ومعلومه‌كه‌ی، جیاوازی له‌ نیوانیان به {ت}یه -مضموم-ه‌كه‌یه، كه نه‌و
 لاچو-اللباس-ی ئهم معلوم ومه‌جهوله پێك ده‌بیّت، ئه‌مه له‌ كاتیك كه {ت}یه‌كه‌م
 لا‌بدری. جا هاته سه‌ر باسی هی دووه‌م كه گوتمان دروست نیه ئه‌ویش لا‌بدری، جا
 ده‌فه‌رموویت (وبمجهول ما هو لمطاوعته لو حذفت الثانية) یانی دروست نیه
 هی دووه‌میش چه‌زف بكریت له‌م فعله‌كه {تَتَجَنَّبُ} چونكه ئه‌گه‌ر چه‌زف بكریت -
 اللباس-ی ده‌بیّت ئهم -مضارع-ه مه‌جهوله له‌م سیّ بابه به‌ فعلی -مضارع-ی
 مه‌جهول له‌ بابی {تفعیل} و {مفاعلة} و {فعللة} كه تیّ دووه‌م چه‌زف بكریت.
 پوخته‌ی ئهم باسه ئه‌وه‌یه كه ئێمه له‌ پێشه‌وه گوتمان: بابی {تَفَعَّلُ} بۆ مواته‌وه‌ی
 بابی {تفعیل} هاتوه وه‌كو {كَسَرَتْهُ، فَتَكَسَّرَ}، وه هه‌روه‌ها بابی {تفاعل} بۆ
 مواته‌وه‌ی بابی {مفاعلة} هاتوه، وه بابی {تفعّل} كه رباعی مه‌زیده بۆ
 مواته‌وه‌ی مجردی خۆی هاتوه كه {فَعَّلَلَهُ}یه وه‌كو {دحرجته فتدحرج}، جا لێ‌رده‌دا

{تَجَنَّبَ} که فعلی -مضارع- ی مه‌جهوله له بابی {تَفْعُلُ} {ت} ی دوودمی لی
 حەزف بکه ده‌بیته {تَجَنَّبَ} ئنجا وەرە -مضارع- ی مه‌جهول له بابی {تَفْعِلُ}
 بناسه، بی‌گومان ده‌بیته {تَجَنَّبَ} وه هه‌روه‌ها به‌م شیویه {تَتَّبَعْدُ} که مه‌جهولی
 بابی {تَفَاعِلُ} ه جا تۆش {ت} -مضموم- ه‌که به‌یله‌وه‌و مه‌فتوحه‌که لابده ده‌بیته
 {تَبَاعَدُ}، وه مه‌جهولی -مضارع- ی مفاعله‌ش به هه‌مان شیوه هه‌ر {تَبَاعَدُ} بوو،
 وه هه‌روه‌ها {تَتَدَحْرَجُ} {ت} ی مه‌فتوح لاده ده‌بیته {تُدَحْرَجُ}، وه مه‌جهولی
 {تُدَحْرَجُ} یش هه‌ر به هه‌مان شیوه {تُدَحْرَجُ} یه که‌چی نه‌مه‌یان ر‌وباعی موجه‌رده
 وه هی یه‌که‌میان مه‌زیده، جا له‌به‌ر نه‌وه گووتی: تیی یه‌که‌م حەزف نا‌کریت چون‌که
 نه‌گه‌ر حەزف ب‌کریت نه‌وه فعلی مه‌جهولی نه‌و سێ باب‌ه ئیل‌تیباسیان ده‌بیته به
 مه‌جهولی نه‌و سێ باب‌انه {تَفْعِلُ، مفاعلة، فعلة} له کاتیک نه‌و سێ باب‌ه مه‌زیدانه
 بو موتاوه‌عه‌ی نه‌وانی یه‌که‌م هاتوون، واته: {تَفْعُلُ، وتفاعل، وتفعّل} بو
 موتاوه‌عه‌ی {تَفْعِلُ، ومفاعلة، وفعلة} هاتوون، نه‌م -إلتباس- ه‌ش که گووتمان
 ده‌بیته نه‌وه ته‌نها له بینا مه‌جهولییه. جا یه‌کیک لی‌ردها پرسیار ده‌کات: ئایا له هیچ
 شو‌ینه‌ک هاتوو که له‌و باب‌انه که دوو تی کۆبوونه‌وه یه‌کیک لاب‌دریت؟ نه‌ویش وه‌لام
 ده‌داته‌وه‌و ده‌فه‌رموو‌یت به‌لی هاتوو له قورئانی پ‌ی‌رۆز له فعلی بینا مه‌علوم تی‌یه‌ک
 لا‌دراوه {وَفِي التَّنْزِيلِ ﴿فَأَنَّتْ لَهُ تَصْدَى﴾، وَنَارًا تَلْظَى﴾، وَتَنْزُلُ
 الْمَلَائِكَةُ﴾ واته: هاتوو له قورئانی پ‌ی‌رۆز که له فعلی بینا مه‌علومی -مضارع-
 له‌و باب‌انه حەزفی تیی کراوه، وه‌کو {تصدی} ته‌صله‌که‌ی {تصدی} بوو، وه
 {ت‌ل‌ظی} ته‌صله‌که‌ی {ت‌ت‌ل‌ظی} بوو، وه {ت‌ن‌ز‌ل} ته‌صله‌که‌ی {ت‌ن‌ز‌ل} بوو، له‌م سێ
 فعله که هه‌موویان -مضارع- ی بابی {ت‌ف‌ع‌ل} ن تی حەزف کراوه. جا یه‌کیک پرسیار
 ده‌کات چۆن ده‌زانی که له‌وانه تی‌یه‌ک حەزف کراوه، کێ نالی نه‌وانه هه‌ر -ما‌ضی-
 نه‌ب؟ مام‌و‌ستاش له وه‌لام‌دا ده‌فه‌رموو‌یت {وَلَوْ كَانَتْ مَاضِيَات لَقِيلَ تَصْدِيتِ}
 یانی نه‌گه‌ر {تصدی} فعلی -ما‌ضی- بو‌وا یه نه‌وه ده‌بو‌وا ب‌گو‌وت‌رابا {تصدیت} به
 قه‌رینه‌ی نه‌و {أنت} دی له پ‌ی‌شیه‌تی وه نه‌گه‌ر -ما‌ضی- بو مفرد موخاته‌ب به‌کار

هات ته‌ود ده‌بیٚت {ت}‌ی پٚوه بنوسیٚت، مادامه‌کی {ت}‌ی پٚوه نه‌لکٚندرا ته‌ود به دیار که‌وت که -ماضی- نییه، که‌وابوو -مضارع-ه {ت}‌ه‌کی لی لا‌دراوه (وتلظت) یانی ته‌گهر {ت‌لظی} فعلی -ماضی- بو‌وايه ته‌وا ده‌یفه‌رموو {ت‌لظت} چونکه {نار}‌ی -مؤنث- له پٚیشیه‌تی، وه ههر فعله‌ک -ماضی- بیٚت إسناد بدریٚت بو -ضمیر-ی -مؤنث- پٚیویسته {ت}‌ی -تأنیٚت- بو ته‌م -مؤنث-ه هه‌بیٚت. جا ده‌رکه‌وت که ته‌م فعله -ماضی- نییه، چونکه {ت}‌ی -تأنیٚت-ی ساکینه له دواوه نییه (وتنزلت او تنزل بفتح اللام) یانی ته‌گهر {تنزل} -ماضی- بو‌وايه ته‌وا یان ده‌بیٚت {ت}‌ی -تأنیٚت-ی له دوا بو‌وايه، چونکه له‌فزی مه‌لائیکه‌ت -مؤنث-ه یان ده‌بیٚت لام مه‌فتوح بو‌وايه چونکه حه‌رفی ئاخیری له فعلی -ماضی- واجبه مه‌فتوح بیٚت ته‌گهر -ضمیر-ی فاعیلی پٚوه نه‌بیٚت، وه لی‌ره‌ش لام مه‌فتوح نییه به‌لکه مه‌رفوعه وه‌هیچ {تاء التأنیٚت الساکنه}‌ه‌ی پٚوه نییه، جا ده‌رکه‌وت که ته‌مه -مضارع-ه وه حه‌زفی {ت}‌ی لی‌کراوه. جا ته‌م باسه‌ کو‌تایی پی‌هات. لی‌ر‌وده دیته سه‌ر باسی چهند یاسایه‌ک له بابی إفتعال ده‌فه‌رموویٚت (واعلم انه متى كان فاء إفتعل صادا او ضادا او طاء او ظاء) بزانه ته‌ی قوتایی به‌راستی ههر کاتی‌ک -فاء الفعل-ی بابی إفتعال یه‌ک بیٚت له‌م چوار پیتانه {ص، ض، ط، ظ} (قلب تاء طاء) له‌م کاته‌دا قه‌لبی {ت}‌ی بچووک ده‌کرٚته {ط}‌ی گه‌وره، وه {ت}‌ی گچکه‌ش نیشانه‌ی بابی إفتعال (لتعسر النطق بالتاء بعدها) قه‌لبی {ت}‌ی ده‌کرٚ به {ط}‌ی چونکه زه‌حه‌ته‌و ناخوشه {تلفظ}‌کردن به {ت}‌ی بچووک له‌ دوا‌ی ته‌م چوار حه‌رفانه (لإطباقها وانخفاض التاء) چونکه ته‌م حه‌رفانه که پٚیان ده‌لٚن {مطبقة}‌ زمانی به‌ره‌و مه‌لا‌شو به‌رز ده‌که‌نه‌وه، وه {ت}‌ی بچوکی‌ش له‌ حروفی {منخفضة}‌یه یانی زمانی به‌رز ناکاته‌وه، جا ته‌م {ت}‌ی بچوکه‌ش له‌گه‌ل ته‌م چوار پیته‌ دژی یه‌کن، جا قه‌لبی {ت}‌ی بچووک ده‌کرٚت به {ط}‌ی که له‌گه‌ل یه‌کتر ده‌گو‌نجٚن (مثل اصطلاح من الصلح) می‌سالی نی‌مه لی‌رده‌ا {اصطلاح}‌یه که له {صلح}‌ی وه‌ر گیراوه، به‌لٚی {صلح}‌ مه‌صد‌ه‌ری مجرده ده‌یکه‌ن به -ماضی-

پاشان نیشانه‌ی بابی إفتعال که هه‌مزە‌ی مه‌کسوره له‌گه‌لّ {ت}‌ی مه‌فتوحه له‌نیوان -فاء الفعل و عین الفعل- جا ده‌بیته {اصطلاح} قاعیده‌ی لیّ هاته جیّ قلبی {ت} کرا به {ط} بوو به {اصطلاح} {ولا تقلب الصاد طاء فتدغم} دروست نییه صاد بکریته {ط} جا ده‌غم بکریت و بیکه‌يته {إطْلَحَ} {لأن حروف الصغیر لا تدغم في غيرها} چونکه حروفی صه‌فیری، واته: ئەو پیتانه‌ی که پێیان ده‌لێن حروفی صه‌فیر -واته ئاوازو فیزه فیز- که ئەمانه‌ن {س، ص، ز} ده‌غم نابن له هیچ حهریفیکی غه‌یری خۆیان، به‌لام له خۆیان ده‌غم ده‌بن واته: دروسته سین ده‌غم بکرئ له سین وه دووه‌کانی دیکه‌ش به هه‌مان شیوه، به‌لام دروست نییه {ط} ده‌غم بکرئ له صاد....هتد. {ومثل اضطرب من الضرب} {اضطرب} -ماضی- بابی إفتعاله له {ضرب}‌ی وه‌رگیراوه، جا هه‌مزە‌ی مه‌کسور له‌گه‌لّ {ت}‌ی مه‌فتوح زیاد بکه ده‌بیته {اضرب} جا قاعیده‌ی لیّ هاته جیّ {ت} بکه به {ط} ده‌بیته {اضطرب} {ولا تدغم الضاد أيضا في الطاء} دروست نییه {ض} ده‌غم بکریت له {ط} هه‌روه‌کو {ص} ده‌غم نه‌کرا {لأن حروف الضوی مشفر} لا يدغم بعضها في بعض ففي غيرها بالأولی} چونکه ئەم هه‌وت حهرفه‌ی که له‌م رسته‌دا هه‌نه که ئەمانه‌ن {ض، و، ی، م، ش، ف، ر} که پێیان ده‌لێن حروفی {ضوی مشفر} ئەمانه هه‌ندیک له هه‌ندیکیان ده‌غم نابن، یانی دروست نییه {ف} ده‌غم بکریت له {م}‌ی، یان {ش} ده‌غم بکریت له {ض}‌ی...هتد. که‌واته له غه‌یری خۆیان هه‌ر دروست نییه، به‌لام له نه‌فسی وێنه‌ی خۆیان دروسته، یانی دروسته {ف}‌ی ده‌غم بکریت له {ف}‌ی، وه‌ واو له‌ واو، وه‌ شین له‌ شین...هتد. {وجاء العکس فیهما علی خلاف القیاس} واته: هاتوو به پێچه‌وانه‌ی یاسای پێشوو، که {ط} بکریته {ص} و پاشان ده‌غم بکریت له وشه‌ی {اصطلاح} بیکه‌ی به {إصْلَحَ}، یان بکرئ به {ض} له وشه‌ی {اضطرب} ده‌بیکه‌يته {إضرب} به‌لام ئەمه خیا‌لفی یاسایه، چونکه یاسا ئەوهایه که ئەوه‌ل قه‌لب بکرئ به ئی دووم لی‌رده‌ا به پێچه‌وانه‌وه دووم کراوته یه‌که‌م {ومثل إطرَد من الطرد} {أطرَد} فعلی -

ماضی-یه له بابی إفتعاله، مه‌صدهری موجه‌ره‌دی {طرداً} پاشان کراوده‌ته {طَرَدَ} پاشان هه‌مزهی مه‌کسور له‌گه‌ل {ت} ی مه‌فتوح زیاد کرا.

بوو به {إطرد} وه‌کو {إجتمع} ه‌پاشان {ت} کرا به {ط} وه‌ده‌غم کرا بوو به {إطردَ} {ولیس فیهِ إلاّ ادغام} دروست نیه له {اطرد} هی هیچ لوغه‌تیک وه‌کو ئه‌وانی تر ته‌نها ادغام دروسته {ومثل اظلم من الظلم علي الأصل} دواین میسال وه‌کو {اظلم} ه‌مه‌صدهره‌ مجرده‌که‌ی {ظلم} بوو کراوه به {ظلم} پاشان نیشانه‌ی بابی {افتعال} که {ت} له‌گه‌ل هه‌مزه زیاد کرا بوو به {اظلم} پاشان {ت} کرا به {ط} بوو به {اظلم}، ئه‌مه لوغه‌تی ته‌صله‌که‌یه‌تی که هیچ ده‌غمی بو نه‌کراوه {ویجوز {اطلم} علي القیاس} دروسته {ظ} بکری به {ط} وه‌ده‌غم بکری، وه‌کو {اطلم} وه‌ئهمه‌ش موافقی یاسایه، چونکه قه‌لبی یه‌که‌می کراوه به دووهم، {واظلم علي خلافة} وه‌دروسته بیه‌کی به {اظلم} به پیچه‌وانه‌ی یاسا، چونکه لیژده‌دا قه‌لبی دووهمی کراوه به هی یه‌که‌م {وکذا متصرفاتها} یانی ئه‌م حوکمه ته‌نها بو -ماضی- ه‌کان نیه، به‌لکو بو هه‌موو مشتقاته‌کانی تریشه وه‌کو - مضارع- و مصدر و -اسم الفاعل-.....هتد. وه‌کو {یصطلح، اصطلاحاً، مصطلح.....هتد.} {واعلم انه متي كان فاء افتعل دالاً أو ذالاً أو زاء قلبت تائه دالاً} بزانه هه‌رکاتیک {فاء الفعلی} بابی {افتعال} یه‌ک بوو له‌م سییانه {د، ذ، ز} له‌م کاته قه‌لبی {ت} زیاده‌که‌ی ده‌کری به {د} {لقریهما من التاء مخرجاً} چونکه {ط} له‌ قاعیده‌ی پیشوو {د} له‌م قاعیده‌یه، له‌گه‌ل {ت} ی بجوو {قرب المخرج} یان هه‌یه، واته له‌م شوینه‌ی که لیی ده‌رده‌چن له‌ ناو ده‌می لیک تزیکن، چونکه هه‌ر سیکیان وه‌سه‌تینه، یانی له‌ ناوانی زاری ده‌رده‌چن. {فتقول في افتعل من الدرع والذكر والزجر} تۆ ده‌لیت له‌ دروست کردنی فعلی - ماضی- له‌ بابی {افتعال} له‌م سی‌ مصدره‌ که {الدرع و الذكر و الزجر} ن {الدرع} لیژده‌دا {درع} مصدری مجرده بیه‌که به فعلی -ماضی- مجرد، بوو به {درع} پاشان نیشانه‌ی بابی {افتعال} که هه‌مزیه له‌گه‌ل {ت} زیاد بکه، بوو به {ادّ ترع} جا

قهلبی {ت} کرا به {د} و دهغم کرا بوو به {اڤزء} (ولیس فیہ الا ادغام) لهم
 وشهیه دا تهنه ادهغام دروسته، وههیچ لوغهتی تری دروست نیه وهکو {اطرڊ}
 کهلهپیشان باس کرا، (واڤڊ کر) به لئ - ماضی - مجرد کهی {ڤکر} بوو، پاشان
 نیشانهی بابی {افتعال} زیادکرا بوو به {اڤتکر} له بهر ئهم یاسایه {ت} کرا
 به {د} بوو به {اڤتکر} (وفیه ثلاثة اوجه اظلم) یانی دروسته له وشه
 {اڤتکر} همر سیکی ئهو لوغهتانهی له {اظلم} ی دروست بوون، واته: دروسته -
 ډال - بکریته ډال و دهغم بکریته و بگوتریته {اڤکر}، ئهم وهجه له گهل پیشوه کهی
 همدووکیان قیاسین، وه به پیچوهانهی ډووه میس ده توانی {ډال} بکهیته {ډال} وه
 بلیی {اڤکر} به لام ئهمه یان به پیچوهانهی یاسایه ههروهک له پیشوه باسکرا
 (واڤڤجر) ئهم فعله - ماضی - موجه ردهی {ڤجر} بوو، پاشان کردمان به بابی
 افتعال بوو به {اڤتجر}، دواى ئهو قهلبی تی کرا به ډال به پیی قاعیددی رابردوو
 بوو به {اڤڤجر} (وفیه وجها اصطلاح) یانی دروسته له {اڤڤجر} همدووکی ئهو
 شیوانه ی له {اصطلاح} هی دروست بوون، که ده کاته: {اڤڤجر} به بی دهغم کردن، وه
 {اڤتجر} قهلبی ډالی بکهی به {ز} وه دهغمی بکهی، به لام دروست نییه بخوینییه وه
 {اڤتجر} چونکه گوتمان حرفی صغیر له غهیری خویمان دهغم ناکرین. جا لیږدها
 له وانه یه یه کیڤک بلیت: بوچی مصنف باسی جیمی نه کرد، که چی تی کراوه به ډال
 له گهل جیم وه کو {واڤڤڤجر}؟ ئه ویش وه لام ده داته وه ده فهرموویت (واما قلبها مع
 الجیم دالا کما فی واجڤر شیخا فشان) یانی قهلبی {ت} له بابی افتعال له گهل
 پیی جیم که کراوه به ډال وه کو شاعیر ده لیت {واڤڤڤجر} ئهمه شازوه که مهو، یاسای
 پی هه لئاوه شیتته وه، جا له بهر ئهو مصنف {ر.خ} باسی نه کرد، جا {اڤڤڤجر} -
 مضاعف - وه کو {مڤد} - ماضی - مجردی {ڤجز} بووه پاشان کرا به بابی افتعال
 بوو به {اڤتجز، یجتجز} وه کو {اجتمع} جا ئهمری به صیغه له - مضارع - ده کی
 دروست کرا بوو به {اڤتجز} پاشان {ت} کرا به ډال بوو به {اڤڤجز}.

باسی نۆنەکانی تەئکید

جا مصنف {ر،خ} کۆتایی هینا بە بابی إفتعال، هاته سەر باسی دوو نۆنەکانی تەئکیدو فەرمووی (وتلحق الفعل غیر الماضي والحال ولو لفظا فقط نونان للتأکید) واتە: دەلکێ بە تەخیری فعل دوو نون که هەردووکیان بۆ تەئکیدن، واتە: بۆ بەهێزکردنی مانای فعلن، بەلام مەرجه که ئەو فعلە ی نونی تەئکید ی پێوە دەلکێ که بە هیچ شیوەیەک -ماضی- نەبێت تەنانهت لە لەفزیش -ماضی- بێت هەر دروست نابێت وەکو {إن ضربت ضربت} ئیستا ئەم فعلە لە لەفزا -ماضی- یە بەلام لە مەعنادا -مضارع- بە هۆی {إن الشرطية} جا ناتوانی نونی پێوە بلکێنی، وە هەروەها نابێت ئەو فعلە ی که نونی پێوە دەلکیت نابێت ئەو فعلە -مضارع- دێت بێت که بۆ زەمانی حال و ئیستاکە بێت (إلا في الدعاء) گووتمان نونی تەئکید بۆ -ماضی- نابێ مەگەر ئەو فعلە -ماضی- یە دوعا بێت لەو کاتە نونی تەئکید ی پێوە دەلکیت، جا هەندیک دەلین: قیاسیە وە هەندیک دەلین شازە (کدامن سعدک) ئیستا لەو نمونە یە {دام} فعلی -ماضی- یە وە نونی پێوە لکاوە بەلام چونکە بۆ دوعایە دروستە، ئەو بە شیکە لە پارچە شعرەک که تەواوەکە ی ئەو یە:

دامن سعدک لو رحمت مئیم

لولاک لم یکن للصبابة جانحا

وە هەروەها ئەو فعلە -ماضی- یە که {إن الشرطية} ی لەسەر دەلگەل {ما} که زیاده وەکو دەفەرموویت (فإما أدركن واحد منكم الدجال فليقرأ بسورة الكهف) ئیستا {أدرك} فعلی -ماضی- یە لە بابی إفعالهو نونی تەئکید ی پێوە لکاوە لە کاتی کدا یە که {إن الشرطية} لەگەل {ما} ی زانیده لەگەل جومله کە ی دایە، چونکە {إما} ئەسلە کە ی {إن ما} بوو (لمعنى الإستقبال فيه) واتە: لەبەر ئەو نونی تەئکید بەو فعلە -ماضی- یە وە لکاوە چونکە بۆ هۆی {إن الشرطية} مانای بۆتە إستقبال واتە: زەمانی داهاتوو دەدات یانی ئەگەر بە شازیش

دابندرى لەبەر ئەمەيە كەماناي زەمانى دانەھاتووى تىدايە جا ئەم بەلگەيە بۆ
ميسالى پيشووش دەگونجىت، چونكە {دام} دووعايە بۆ بەردەوام بوونى ئەم چاكەيە،
ئەگەر چى ھەندىك زانا بەرئىزەكان دەلەين بۆ دوعا قياسە لە ھەموو شوئىنىك دەبى.
يەكەك رەخنە دەگرى و دەلەيت: تۆ گوتت نونى تەئكىد تەنھا بۆ فەل دەبەيت، و دە
دەبەينم بە {اسم الفاعل} یش لكاوہ وەكو {أقائلن} لە وەلامدا دەفەرموئە: {وشذ
في اسم الفاعل} يانى شازە كە نونى تەئكىد لكاوہ بە {اسم الفاعل}، {مثل
أقائلن أحضروا الشهود} لىرەدا قائل {اسم الفاعل} ەو ئەسلەكەي {قاول} بووہ
وئەلال كراوہ ونونى تەئكىدى پىوہ لكاوہ، بەلام شازە ياساى پى لەكەدار نابەيت و
ھەلئاوہ شىتەوہ، كە گووتان ئەم نونە تايەتە بە فەل.

تەيىنى :

ئەم شەرە بەزۆر شىوہ مانا كراوہ تەوہ، يەك لە ماناكانى ئەوہيە: كە پياوئەكى
عەرەب لە ژنى خۆى تورە دەبەيت، وە پىي دەلەيت تۆ ژنى من نيت و، من تۆم مارە
نەبريوہ، لەو كاتەدا ئەم شاعيرە كە {ذوبى كورى عجاجە} بەم عەرەبە دەلەيت:
أرأيت ان جائت به أملودا مرجلاً ويلبس البرودا ولا يرى... ألتخ،
واتە: پىم بلئ ئەگەر ئەم ژنە كورپەكى رىك و پىك و سەر شانەكراو قوماشپەكى
يەمەنى لەبەر كراوى ھىنا وە ھىچ مالو سامانى پى نەبەيت تۆ دەلەيت ئەم ژنە ھى
من نىيە با بۆ تۆ بىت، يان دەلەيتى ھى منە برۆن شاھيد حازر بكن، خو لەم كاتە
نالتى ھى من نىيە.

{ويشترط في الحقوق أيضا معنى الطلب} واتە: بە مەرج گىراوہ بۆ لكاندن
ئەم دوو نونە بە فەل كە ماناي {طلب} واتە: داواكارى بگەيەنەيت، ھەرودەك بەشەرت
گىراوہ كە ئەم فەلە -ماضى- و -حال نەبەيت، يانى {مستقبل} داھاتوو بىت، جا ئەم
داوايەش {تحقيقاً كالأمر} جا داوايەكەش ھەقىقى بىت و راستەوخو بىت، وەكو
فەلى ئەمرو نەھى... ھتە {أو تشبها كالنفي} يان ئەگەر داوايەكە ھەقىقى
نەبەيت، بەلام ھاوونە بىت، وەكو نەفى كە ھاوونەيە لەگەل نەھى لە نەبووندا،

نیستا {لاتذهب} بە سکوونی ئاخیری نەهێ، بەلام {لاتذهب} بە ردفعە
 نەفەیه، مانای هەردووکیان نەرۆیشتن دەگەیەنیت، بەلام هی یەكەم داوا، وە هی
 دووهم داوا نییه، جا نونی تەئکید بۆ هەردووکیان دەگوێت وەکو {لاتذهبن} (دون
 الأخبار المستقبل) نونی تەئکید نابێ بۆ ئەو فەلانی که ماناکەیان رووداویکی
 دانەهاتوو، وە خالێه له داواکاری (لفقد الطلب) چونکه ئەم جۆره فەلانه {طلب}
 داواکاریان تیدا نییه، وە ئەمەش مەرجه بۆ نونی تەئکید (مثل سينصر) نیستا
 ئەم فعله -مضارع- هکی موستەقبەلەو خالێه له داواکاری کهواته دروست نییه نونی
 تەئکیدى پێوه بلكی {سينصر} نابیت هەرچەندە ئەم پیتی سینە بۆ تەلەبه هەر
 نابیت (إحديهما خفيفة ساكنة) يەك لەم دوو نونه هوكەو زەندەدارد (والأخرى
 ثقيلة مفتوحة) وە دووهمیان گرانهو سەرى هەیه، ميسالەکانی هەردووکیان وەك
 ئەوێ که قورئان دەفەرموویت {لَيَسْجَنَّ وَلْيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ} يەكێك
 پرسیار دەکات و دەلێت: ئەم نونهی -ثقيلة- هەموو کاتێک هەر مەفتوح دەبێت؟ له
 وەلامدا دەفەرموویت (إلا فيما تختص أي تنفرد الثقيلة به) بەلێ هەر
 مەفتوحە تەنها له دوو شوێن نەبێت، که ئەم دوو شوێنە نونی -ثقيلة- تايبەتە
 پێیان، وە خەفیفەیان ناچێتە سەر (وهو فعل الاثنین وجماعة النساء) ئەو دوو
 فعلەي که نونی -ثقيلة-ی بۆ تايبەتە یەکیان -ثنیة- یە چ بۆ پیاوان یان بۆ
 ئافەرتان، واتە: بۆ -مذکر- بێت یان بۆ -مؤنث- بێت، وە ئەوی دیکەیان جەمعی -
 مؤنثة- جا غائب بێت یان موحاتەب (فکسرت فیهما) ئەم نونه ی -ثقيلة- لەم
 دوو فەلانه مەکسور کراوه، مەفتوح نییه (تشبيها بنون التثنية) لەبەر شوبهاندن
 و هاوێنەیی ئەم نونه لەگەڵ نونی -ثنیة- لەویدا که هەردووکیان زیادن وە له دواى
 ئەلف هاتوون، جا چۆن ئەویان مەکسورو له ژێر کراوه ئەمەشیان بە هەمان شیوه له
 ژێریان کرد (نحو إذهبان وإذهبنان) نیستا {إذهبان} فعل ئەمره بۆ دوو کەس له
 {تذهب} وەرگیراوه کراوته {إذهبا} پاشان نونی گراغان پێوه لکاند بوو بە
 {إذهبان} بە فەتخەي نون، پاشان نون مەکسور کرا لەبەر هاوێنەیی لەگەڵ نونی -

تثنية- بوو بە {إِذْهَبَانْ}، وه {إِذْهَبَانْ} جەمعی -مؤنث-ی موخاتەبە نەسلە کە ی
 {إِذْهَبْنِ} بوو، کە لە {تَذْهَبْنِ} دی -مضارع- وەرگیراوە، نونی تەوکیدمان بۆ دانا
 بوو بە {إِذْهَبْنِ} پاشان ئەلفە کمان زیاد کرد لە نۆیوان نونی جەمعی -مؤنث- و نونی
 تەئکید بوو بە {إِذْهَبَانْ} وەکو بە خۆی دەفەرموویت (وتدخل ألفا بعد نون
 الجمع لتفصل بين النونات) تۆ ئەلفیک دادەنێی لە دواى نونی جەمەع بۆ ئەو دی
 جیایی و فەصل بێخێتە نۆیوان ئەم سێ نونە، کە یەکیان نونی جەمەعو دووانی دیکە
 نونی تەئکیدن چونکە نونی -ثقیلة- بە دوو نون حسابە یەکیان لەو دی کە دەغم
 کراوە، هەر لەبەر ئەمەش فەرمووی {النونات} بە صیغەى جەمعی گووت. وه
 ئەگەر یەکیك بلیت: بۆچی یەکیان حەزف ناکەیت؟ دەلیم: چونکە یەکیان فاعیلە وه
 ئەوانی دیکە تەئکیدن هیچیان نابێ حەزف بکری. (ولا تدخلهما الخفيفة) تۆ
 نونی خەفیفە نەخەیتە سەر ئەم دوو فعلة کە -تثنية- و جەمعی -مؤنث- ه. مه
 خۆیتەوه {إِذْهَبَانْ و إِذْهَبَانْ} (والا يلزم التقاء الساكنين علي غير حده) ئەگەر
 نونی خەفیفە بەم دوو فعلة بلیکنی گەیشتنی دوو پستی ساکن روودەدات لەسەر
 غەیری ئەم سنوورو یاسایەى کە بۆی بپار دراوە کە ئەمەش دروست نابێت وەکو
 لەمەو دواباس دەکری، ئەم دوو پیتەش، یەکیان ئەلفەو، وه ئەوی تریان دەبێتە ئەم
 نونە خەفیفەى کە بیهێنی (أما في التثنية فظاهر) بەلێ گەیشتنی ئەم دوو پیتە
 ساکنە لە میسالی -تثنية- شتیکی روونەو دیارە لەبەرچاو وەکو {إِذْهَبَانْ} ئەو تە
 دوو ساکن لەم میسالە پێکەو، کە ئەلف ونونە (وأما في الجمع فلأن الألف يُزاد
 معها) بەلام لە جەمعی ئەگەرچی هیچ ئەلفی تێدانیه، پێویستە لەویش ئەلف زیاد
 بکریت جا کە زیاد کرا ئەم {التقاء الساكنين} ه دەبێت. ئەگەر یەك بلیت: بۆ ئەلف
 زیاد دەکەى؟ دەلێن چۆن لە نونی -ثقیلة- زیاد کراوە هەروەها لێرەش زیاد دەکری،
 بۆ زیاتر زانیاری بپروانە قەرەداغی کە حاشیەى تصریفی {مەلا ئەلی} ه {ر.خ}
 (وان ذهب الي مذهب يونس ايضا) یانی ئەلف هەر زیاد دەکریت لەکەل نونی
 خەفیفە، وەکو بۆ -ثقیلة- زیاد کراوە. ئەگەر لەسەر بۆچونی مامۆستای بە رێزیش

بیت که {یونس} ه . جا بزانه لیڤەدا سی بۆچون هەیه، یەکه‌م: بۆچوونی {بصریه‌کان} ئەوان دەلێن نونی خەفیفە بۆ ئەم فعلە قەدەغەیه، که مامۆستا علی {ر.خ} لەسەر بۆ چوونی ئەوانە. دووهم: بۆچوونی {کوفیه‌کان} ئەوان دەلێن نونی خەفیفە دەخەینه سەر ئەم دووانە، بەلام نون حەرەکه دار دەکریت لەبەر {التقاء الساکنین} کهواتە دروستە بلیت {اذه‌بان} بە که‌سره‌ی نونی تەوکید. بیرو بۆچوونی سی‌هه‌م: هی مامۆستا {یونس} ه، ئەو دەفەرمویت نونی تەوکید سووک دەخەینه سەر ئەم -تثنیه- و-جمع- وه‌هیچ حەرەکه‌شیان پی ناده‌ین وگە‌یشتنی دوو ساکن لیڤەدا دروستە، جا مامۆستا {علی} فەرمووی ئەگەر نونی خەفیفە بخەیتە سەر ئەم دووانە پیوێستە ئەلف زیادبکریت، چونکه بۆ -ثقیلة- زیادکراود، بۆنە‌مه‌ش زیاد دەکریت هەرچه‌نده‌ برۆین بۆ بۆچوونی {یونس} که بە ناشکرا {التقاء} بوود (ولا يجوز تحریکها) بە‌لێ کوفیه‌کان گووتیان نونه‌که‌ی حەرەکه دار دەکه‌ین، جا بە‌پرێزی رەدیان دەداتە‌وه‌و دەلێت: دروست نییه ئەم نونه حەرەکه‌دار بکریت (لأنهم يحذفونها عند التقاء الساکنین) چونکه عەرەبه‌کان نونی خەفیفە لادەدەن لە‌کاتی که‌یشتن بە ساکنیک، هەر‌وه‌ک می‌سال دەهین و دەفەرمووت (كقول الشاعر: لا تُهينُ الفقير.... الخ، والأصل لا تهيننُ : صح) ئە‌صله‌که‌ی پێ‌شی تەوکید بکریت {تهین} بوو، -ماضي- که‌شی {إهان} دیه، {لا} ی نه‌هی هاته‌سه‌ری و حەرەکه‌ی نونی لادا {التقاء الساکنین} بوو له‌نیوان {ی} که {عين الفعل} ه له‌گە‌ڵ {ن} که {لام الفعل} ه پاشان {ی} لادراو {ن} به‌ساکن ماوه، جا نونی تەوکید خەفیفە هات و نونی ئە‌صلی مه‌فتوح کرد و {التقاء} نه‌ما وه {عين الفعل} که {ی} ه گه‌راوه شوینی خۆی و، بووبه {لا، تهینن} که خۆی فەرمووی {والأصل... الخ} پاشان له‌گە‌ڵ {الْفَقِير} لی‌کدرا {التقاء} له‌ نیوان نونی خەفیفە له‌گە‌ڵ لامی {الْفَقِير} روویدا به‌ناچاری نونه‌که‌مان حە‌زف کرد بووبه {لا تُهينُ الفقير} به‌لگه‌ش لە‌سەر حە‌زفی نونی ئە‌وه‌یه که نونی ئە‌صلی مه‌فتوح بوود وه {ی} {عين الفعل} یش گه‌راوه‌ته‌وه‌، چونکه پێ‌ش ئە‌وه‌ی تەوکید بکریت {ی} حە‌زف کرابوو، وه

نونه کەشی ساکن بوو بەلام کەتەوکید کرا، نونی {لام الفعل} مفتوح کراو {ي} {عين الفعل} گەراو.

پاشکۆ:

باش وایە درێژە بەدەین بە باسی نونی تەئکید چونکە ئومیدەوارین سودی هەبێت. تنجا برای فەقی گوتان دوو نون بە فعلەو دەلکین بۆ تەئکید کردنەوێ فعلەکە، یەکەم: -ثقیلة-ی مەفتوحە، واتە: سەری هەیه و گرانەو بە شەددەیه. دووهم: خەفیفە ی ساکینە، واتە: سووکەو زەندەدارە، وەکو دەلین: {إِذْهَبْ، وَإِذْهَبْ} وە ئەوێش بزانه فعل سێ جوړی هەیه -ماضی- وە -مضارع- وە ئەمر، گوتان ئەم نونانە بۆ فعلی -ماضی- دەست نادات مەگەر بە شاز واقع بووێت، وە بۆ فعلی ئەمریش بەبێ مەرج دەبێت، بۆ فعلی -مضارع-یش سێ جوړی هەیه، یەکەم: واجب، واتە: دەبێت هەر پێیهو بەلکیت، دووهم: جائز، واتە: هەبوون و نەبوونی دروستە، سییەم: ممنوع: واتە: قەدەغەیه پێیهو بەلکیت. تنجا بزانه مەرجەکانی واجب چوارن، یەکەم: ئەو فعلە -مضارع-ە جەوابی {قسم} واتە: سوویند بێت. دووهم: لامی قەسەم لەسەر -مضارع-ەکە ی بێت. سییەم موستەقەل بێت. چوارەم: -مثبت- بێت، یانی: حەرفی نەفی لەسەر نەبێت، میسالی ئەمە {وَاللّٰهُ لَأَبْرَأَ صَدِيقِي} لیژە {أَبْر} -مضارع-ە وە جەوابی سویندە، لامی لەسەرەو موستەقەلەو -مثبت-ە واجبە نونی تەوکید بەم -مضارع-ەو بەلکیت. وە مەرجەکانی دروستبوونی ئەم نونە ی تەوکید حەوتن، یەکەم: لە پیش ئەم -مضارع-ە {إِنْ الشَّرْطِيَّة} هەبێت لەگەڵ {مَا} ی زانیدە، تنجا ئەم وشە {إِنْ} دەغم بکریت لە وشە {مَا} وەکو بلیت {إِمَّا تَهْمَلْنَ السَّعْيَ تَتَعَرَّضُ لِلْفَشْلِ}. دووهم: لامی ئەمری لە پیش بێت وەکو {لَتَتَرَكْنَ مَدْحَ نَفْسِكَ وَإِلَّا كُنْتَ هَدَفًا لِلْخَيْرِيَّة}. سییەم: لای نەهی لە پیش بێت وەکو قورئان دەفەرمووێت {وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ}. چوارەم: إستفهام، وەکو {هَلْ تَسَاعِدُ الْفَقِيرَ}. پینجەم: {عَرَضُ} {إِلَّا تَغْفِرَ ذَنْبَ الصَّدِيقِ}. شەشەم: {تَحْضِيزُ} وەکو {هَلَّا تَخْلَصَنَّ لِمِلاَنِكَ}. حەوتەم: {عَنِي} وەکو {لَيْتَ أَكْمَلَ الدِّرَاسَةَ يَعْزَمُ}

الطلاب}. له‌م شوێنانه‌ تۆ ده‌توانی ته‌وکید بکه‌ی و نه‌که‌ی به‌پێی کات وشوێن، وه‌ له‌ دوو شوێن قه‌ده‌غه‌یه‌ ته‌وکید بکری. یه‌که‌م: نه‌و-مضارع-دی که‌ جه‌وابی سوێنده‌، به‌لام مه‌رجه‌کانی واجب بوونی تێدا نه‌بی، وه‌کو {والله‌ لسوف‌ آزور استاذی} لی‌ره‌ لام هه‌یه‌ به‌ {أ} له‌سه‌ر وشه‌ی {آزور} نییه‌، به‌لکه‌ فاصل هه‌یه‌، {والله‌ لأقرء القرآن الآن} بۆ مستقب‌ل نییه‌ به‌لکه‌ بۆ حاله‌ {والله‌ لا أحب‌ الخونة} -مثبت- نییه‌ به‌لکه‌ {منفی} یه‌. دووهم: مه‌رجه‌کانی دروست بوونی ته‌وکید نه‌بی که‌ حه‌وته‌کان، وه‌کو {تساعد‌ الفقير} به‌بی وشه‌ی {هل} یان بلیت {ترك‌ مدح‌ نفسك... الخ} نا به‌م شیوه‌ تاكو ته‌واو ده‌بن.

یه‌كێك‌ پرسیار ده‌کات و ده‌ییت: {مصنف} {رخ} فه‌رمووی نه‌که‌ر نونی خه‌یفه‌ بجه‌یه‌ته‌ سه‌ر نه‌م دوو فعله‌ {التقاء الساکنین} رووده‌ات له‌سه‌ر غه‌یری یاسای خۆی نه‌مه‌ وا ده‌که‌یه‌نی که‌ {التقاء الساکنین} هه‌ییت له‌سه‌ر یاسای خۆی ودروست بی‌ت؟ جا دده‌رموویت: به‌لێ {والتقاء الساکنین إنما يجوز قیاساً} یانی: که‌یشتنی دوو ساکن دروست نییه‌ به‌ گوێره‌ی یاسا {إلا فیما إذا كان‌ الأول حرف‌ لین والثانی مدغماً} مه‌گه‌ر له‌ کاتێک که‌ ساکینی یه‌که‌م له‌م دوانه‌ پیتی لین بی‌ت و، وه‌ ساکینی دووهمیش ده‌غم کرابی‌ت له‌ پیتی دوا‌ی خۆی، وه‌ پیته‌کانی لین نه‌وانه‌ن {واو ساکن ما قبل‌ مضموم، یاء ساکن ما قبل‌ مکسور، وألف ساکن ما قبل‌ مفتوح} ئەم سێ پیته‌ هه‌موو کات هه‌رفی عی‌لله‌یان پێ ده‌گوتریت، به‌لام هه‌موو کات پێیان ناگوتریت پیتی لین. جا ئەوه‌ی گووتان له‌سه‌ر بۆچونی هه‌ندیک له‌ زانایانه‌، وه‌ هه‌ندیکێ دیکه‌ جیاوازی ده‌خه‌نه‌ نیوان هه‌رفی لین و مه‌دده‌، بۆ زیاتر زانیاری ب‌روانه‌ حاشیه‌کانی ته‌صریفی مه‌لا عه‌لی {كدابةً} نیستا وشه‌ی {دابةً} ته‌صله‌که‌ی {دابةً} بوو، پاشان پیتی یه‌که‌م ساکن کرا تنجا له‌ هی دووهم ده‌غم کرا، لی‌رده‌دا دوو ساکن به‌ یه‌ک گه‌یشتن یه‌که‌میان ته‌لف و دووهمیان {باء} که‌ ده‌غم کراود له‌ بی‌ی دووهم جا ساکینی ئەودل هه‌رفی مه‌دده‌ وه‌ ساکینی دووهم ده‌غم کراود له‌سه‌ر یاسای خۆیه‌تی، نه‌مه‌ دروسته‌ {وَحُوصَّةً} نه‌مه‌ ته‌صغیری {خاصَّةً} یه‌. ته‌صله‌که‌ی

{خَوِیصَنَة} بووه صادی یه‌که‌م ساکن کراو له صادی دووهم بزر کرا، جا دوو ساکن به یه‌ک گه‌یشتن یه‌که‌میان {ی} وه دووهم صاد نه‌مه دروسته چونکه به گوێردی یاسایه. وه میسالی واویش نه‌وه‌یه {تَمَوْدَ الثَّوب} نه‌صله‌که‌ی {تَمَوْدَ} بوو، فعلی بینا مه‌جهولی {تمادد} یه وه‌کو {تباعد} نه‌لفه‌که‌ی کرا به واو چونکه به پیتی یاسای خوێه‌تی، وه دالی یه‌که‌م ساکن کراو له دالی دووهم بزر کرا، جا هه‌رچه‌ند دوو واو به یه‌ک گه‌یشتن که که واوو داله دروسته چونکه به پیتی یاسای ری پیدراوه **(والوقف کزید)** واته: به یه‌که‌گه‌یشتنی دوو ساکن به گوێردی قیاس دروسته له کاتی {وقف} وه‌ستان له‌سه‌ر هه‌ر وشه‌یه‌ک جا حه‌رفی مه‌د بیت یانه نا، وه‌کو {زید} حه‌رفی دووهمی لینه یان وه‌کو {بَکَرْن عَمْرُو... هتد} **(ودخول همزة الإستفهام علی الإسم المعروف باللام)** دروسته دوو ساکن به یه‌ک بگه‌ن له کاتی هه‌مزهی إستفهام بخه‌یه‌سه‌ر سه‌ر ئیسمیک که نه‌لف و لامی ته‌عریفی خراوته سه‌ر وه‌کو {أَلْحَسَنُ} نه‌صله‌که‌ی {أَلْحَسَنُ} بوو، هه‌مزهی یه‌که‌م إستفهامه وه هه‌مزهی دووهم وه‌صله، هه‌مزهی وه‌صل قه‌لبی کرا به نه‌لف، جا {إلتقاء الساکنین} روویدا له‌گه‌ل لامی {أَلْحَسَنُ} نه‌مه دروسته چونکه به گوێردی یاسای خوێه‌تی **(وفي غيرها تحذف المده)** واته: نه‌گه‌ر دوو ساکن به یه‌ک گه‌یشتن له غه‌یری نه‌م سێ شوینه‌ی ری‌یان پیدراوه پیویسته پیتی مه‌ده هه‌زف بکریت له کاتی {إلتقاء} له‌گه‌ل نه‌و بیت جا نه‌و مه‌ده واو بیت یان {یاء} یان نه‌لف بیت وه له یه‌ک وشه بن یان له دوو **(کیغزو الجیش)** ئیستا نه‌م واوه که پیتی مه‌ده‌یه له‌گه‌ل لامی {الجیش} به یه‌ک گه‌یشتون نه‌م واوه {لفظاً} هه‌زف کراوه به‌لام به نووسین هه‌ر ده‌مینیت، وه به‌هه‌مان شیوه میساله‌کانی نه‌لف و یانیش وه‌کو {يَحْشَى الْقَوْمُ} وه {يَرْمَى الْغُرُضُ} نه‌م نه‌لفه له {يَحْشَى} وه یانی {یرمی} نه‌گه‌ر چی له نووسین ماون به‌لام ناخویندرینه‌وه **(ويُحَرِّكُ غيرها)** واته: نه‌گه‌ر {إلتقاء الساکنین} بوو، به‌لام پیتی مه‌ده له‌وێ نه‌بوو به‌لکه پیتیکی دیکه له‌وێ بوو نه‌مه‌یان لانا‌دریت و، پیویسته هه‌ره‌که‌ی بده‌یتی، جا نه‌م پیته ته‌که‌ر پیتی عیله‌ش بیت هه‌ر لانا‌دریت، چونکه گووتمان ته‌نها پیتی مه‌ده

لادددریت، جا ههره که دار کردنی ئەم ساکینه یان ساکینی یه کهم ههره که دار ده کریت یان هی دووهم وه کو مامۆستا خۆی ده فهرموویت (إما الأول) واته: یان ساکینی یه کهم ههره که دار ده کریت، وه له مهودوا ده فهرموویت {وإما الثاني} (کا ضرب القوم) لیژده دا دوو ساکین به یه کهم گه یشتن ساکینی یه کهم {باء} وه ساکینی دووهم لامی {القوم} به ساکینی یه کهم وه ههره که خستراوه که {ب} وه ههرفیکی ساغیشه عیلله نییه، یان وه کو {إخشي الله يا هند} لهم وشهیه {ي} ههرفی عیللهیه به لام ههرفی مه دده نییه، وه نه مهش ههره که دار کراوه به که سره (والأصل أن يحرك بالكسر) یاساو قانون وایه که پیتی ساکین به {کسره} له ژیر ههره که دار بکریت، جا ئەم ساکینه یه کهم بیت وه کو میسالی خۆمان یان دووهم بیت (ويعدل عنه لمناسبات) گومان قانون وایه ساکین وه ههره که بخسترت به له ژیر، به لام ههندی که جار له یاساو قانونه لادددریت و ئەم ساکینه ههره که دار ده کریت به غهیری که سره له بهر چهند شتی که گونجاوو ری کتره (مثل الخفة في الفتحة) یه کهم له شتانهی که له که سره لادددری نهویه که ههغه سوکه جا ئەم ساکنه ههره که دار ده کریت به ههغه سوکه چونکه له سهه زمانی، وه کو {مِنَ المدينة} لیژده دا {التقاء الساكنين} رویدا له نیوان نونی {مِنَ} له گه ل لامی {المدينة} جا نون ههره که دار کرا به ههغه چونکه زۆر سووکه (وضمة اصلية علي ما بعد الساكن الثاني وفي كلمته) وه ههروهها مونا سبه کی تر که له که سره لادددهین نهویه هه رکاتی که -ضمة- یه کی ئەسلی هه بیت له دوا ی ساکینی دووهم، وه -ضمة- کهو ساکنه کهش له یه که وشه دا بن لهم کاتهش ساکنی یه کهم به که سره ههره که دار نا کریت به لکو ئەم جار به -ضمة- ههره که دار ده کریت، له بهر ری که بوونی له گه ل ئەم -ضمة- ی که له دوا ی ساکنی دووهم ههیه (كقالت أخرج) ئیستا ساکنی یه کهم {ت} -تانیث- ه و ساکنی دووهم پیتی {خ} ه له دوا ی ئەم ساکنه -ضمة- کی ئەصلی ههیه که -ضمة- ی {ر} یه وه ههردووکیان له یه که وشه دانه، جا ساکینی یه کهم ههره که دار کراوه به -ضمة- له بهر مونا سبه ی پاش ساکینی دووهم، چونکه هه رچهند -ضمة- گرانه به لام زمان له سهه

یەك رینگا بروا هەر خۆشترە، میسالی دیکە (وقالتُ اغْزى) لێرەدا {اغزى} فعلی ئەمرە بوو - مۆنت-ی موخاتەبە، ئەصلەکی {تغزوين} بوو وەکو {تنصرین} ئیعالل کراوە، بەلێ {التقاء} لە نێوان {ت} {له گەل غەین بوو} {ت} {هەر دیکە دارکرا بە - ضمة- چونکە لە دواى ساکینی دووهم که {غ} ه - ضمة- کی ئەصلی هەبوو که - ضمة- ی پیتی {ز} یە بەلام لەبەر هۆی ئیعالل واو نەماوە وە {ز} مەکشور بوو، بەلام لەبەر ئەوەی ئەم - ضمة- یە لە ئەصلدا هەبوو ئیستاش {تقدیر} {داحسابی} بوو دەکریت، وە ساکینی یەکەم - مضموم- دەبێت بەلام کەسەرشى دروستە (لا قالتُ ارموا فإنه یکسر) واتە: دروست نییە لێرەدا ساکینی یەکەم که {ت} {هەر دیکە دار بکریت بە - ضمة- چونکە لە دواى ساکینی دووهم که {ر} ه - ضمة- هەیه که هی میمە، بەلام ئەصلی نییە بەلکو بە هۆی ئیعالل - مضموم- بوو چونکە ئەصلەکی {ارموا} {ارمیا} بوو وەکو {اضربوا} یانی میم مەکشور بوو لە ئەصلدا کەواتە لە ساکینی یەکەم - ضمة- دروست نییە، وە هەر وەها ئەگەر - ضمة- ئەصلیش بێت بەلام لە گەل ساکینی دووهم لە یەك وشە دانەبن - ضمة- لە ساکینی یەکەم هەر نابێت وەکو {إن الحكم} ئیستا لە دواى ساکینی دووهم که لامه - ضمة- ی ئەصلی هەیه که هی {ح} ه بەلام چونکە لە یەك وشە نین ساکینی یەکەم کەنونه - مضموم- نابێت جا ئەگەر بلیت بوو یەك وشە نین؟ لەوەلام دا دەلێن: لام وشەیه که وە حوکم وشەیه کی دیکەیه هەرگیز - ضمة- دروست نابێت (واما الثانى) گوتان یان ساکینی یەکەم هەر دیکە دار دەکریت یات هی دووهم که ئەمەیه (إن أسکن الأول لغرض) بە مرجیک ساکینی دووهم هەر دیکە دار دەکریت که حەرفیک ساکین بکریت لە پیش ئەم ساکینە لەبەر مەبەستیک، جا دوو ساکین دەگەن بە یەك ئەو جارە ساکینی دووهم هەر دیکە دار دەکەین (کلم یلده والأصل یلده) میسالی وە هەر دیکە خستنی ساکینی دووهم وەکو {لم یلده} ئەصلەکی {یلده} بوو لام لەژێر دال لەبەر عامیلی جازیم زەندە دار بوو (شُبّه بکثف) جا ئەم فعله شو بهێندرا بە وشەى {کثف} ه که هەردووکیان سێ حەرفین و حەرفی ناوەندیان لەژێری هەیه، وە دروستیشە لە

{کتف} هە حەرفی ناوەندی کە {ت} بێ زەنەدار بکریت، جا لەم فعلەش واتە {یلدە} حەرفی ناوەندی وەکو {کتف} مەکسورە، وە دروستە زەنەدار بکریت، وە هەردووکیشیان سێ حەرفینە، ئەگەرچی لە {کتف} هەموو حەرفەکان ئەصلینە بەلام لەم فعلە پیتی {ی} زیاده، جا مەبەست لەم شۆبەبەندە سوککردنی ئەم فعلە، جا کە تەشبیە کرا (فَأُسْكِنَ اللام) لەم فعلەدا لام کە عین الفعلە پیشان لەژێری هەبوو ساکین کرا وە {التقاء الساكنين} بوو لە نیوان لام و دال، پێویستە چارەسەر بکریت (فَحَرِّكَ الدال بالفتح لإقتضاء الهاء الفتح) جا کە دوو ساکین بە یەکگەشتن ساکینی دووێم کە دالە وە حەره کە خسترا لەبەر بە یەکگەشتنی دوو ساکین، وە کە فەتحە ی پێدرا ئەمەش لەبەر ئەوە بوو کە پیتی {ه} دەیهوێت پێشی مەفتوح بێت تەگینا کەسەر ئەصلە (ولو حَرِّكَ اللام لفات الغرض) بەلێ دال حەره کەدار کرا چونکە ئەگەر لام حەره کەدار بکرا بە ئەو مەبەستە ی کە لامی بۆ ساکین کرا بوو - کە شۆبەبەندە بە - کتف - بەلاش دەچوو (ويحذف مع التأكيد بالنون النون التي في الأمثلة الخمسة) حەزف دەکریت لە کاتی لکاندنێ نونی تەوکید بەو پێنج فعلە کە پێیان دەگووتریت {الأمثلة الخمسة} ئەم نونە ی کە هەیانە (وهي يفعلان وتفعلان ويفعلون وتفعلون وتفعلين) واتە: پێنج فعلەکان ئەمانەن، یە کەم: {يفعلان} بۆ دوو نێرینە ی غائیب، واتە: بۆ دوو نادیار دەگووتریت. دووێم: {تفعلان} ئەمە بۆ سێ میسال دەگونجێ، بۆ دوو نێرینە ی موخاتەب، وە بۆ دوو مێینە ی غائیبە، وە بۆ دوو مێینە ی موخاتەبە. سێیەم: {يفعلون} بۆ جەمعی -مذکر- ی غائیب بە کار دێت. چوارەم: {تفعلون} بۆ -مذکر- ی موخاتەب بە کار دێت. پێنجەم: {تفعلين} بۆ موفردە ی -مؤنث- ی موخاتەبە، واتە: بۆ یەک ئافرەتی حازر بە کار دێت. جا ئەم نونە لەم پێنج فعلە دەرواوە لە کاتی نونی تەئکیدیان پێوە لکاندرا (لأنه فيها علامة الإعراب) چونکە ئەم نونە لەم پێنج فعلە نیشانە ی إعرابه وەکو عیلمی نەحو باس دەکات کە ئەم فعلانە رەفعەیان بە هەبوونی نونە، وە نصبەو جەزمەیان بە حەزفی نونە، جا کە ئەم نونە نیشانە ی إعراب بێت دیارە ئەم پێنج فعلەش موعردبن (وهذا

يجعل الفعل مبنيًا كنون جمع المؤنث) و ده‌ئەم نونه‌ی ته‌نكيديش به‌ هه‌ر فعله‌ل و ده‌ لكا بیته‌ ده‌یكاته مه‌بنی هه‌روه‌ك نونی جه‌معی -مؤنث- فعلی ده‌كاته مه‌بنی. جا له‌ كاتی ئەم نونه‌ ته‌نكیده‌ هات پی‌ویسته‌ نیشانه‌ی إعراب لا بجیت (وهینبند یكون مبنی الأصل عند بعض ومبنی العارض عند آخرین) له‌ كاتی كه‌ ئەم فعله‌ ته‌نكید كرا به‌م نونه‌ ئەوا ئەم فعله‌ ده‌بیته مه‌بنی و له‌ موهره‌بی ده‌رده‌چیت، جا هه‌ندیک ده‌لێن: مه‌بنی ئەه‌له‌ كه‌ به‌صریه‌كانن، و ده‌ هه‌ندیکی دیکه ده‌لێن: مه‌بنی عارض- ده‌ ئەه‌مانه‌ش كوفیه‌كانن، جا جیاوازی له‌ نیوان ئەم دوو جۆره مه‌بنیه و ده‌ به‌لگه‌ی بوونی ئەم فعله به‌م دوو جۆره مه‌بنیه له‌ كتیبه درێژه‌كان باس كراوه (ويحذف واو يفعلون وتفعلون وياء تفعلين) هه‌روه‌ها له‌ كاتی لكاندنی نونی ته‌نكید به‌م فعلا نه‌ واویش لاده‌بریت له‌ {يفعلون و تفعلون} و ده‌ هه‌روه‌ها {ي} یش له‌ {تفعلين} هه‌روه‌ك نونه‌ كه‌ لاده‌بردیت (للتقل والاستطالة في الثقيلة) جا كه‌ واو و {ي} لاده‌برین له‌ به‌ر دوو شته له‌ نونی -ثقيلة- یه‌ كه‌م له‌ به‌ر گرانیه، دوو دم له‌ به‌ر درێژی وشه‌ كه‌یه به‌ هۆی ئەم نونه ته‌نكیده، ب‌روانه وشه‌ی {يفعلون} پێك هاتووه له‌ فعلینك ونیسمینك وحه‌رفێك، بێگومان به‌م شیویه درێژو گرا نه، جا كه‌ واو حه‌زف كرا كه‌مێك سووك ده‌بیته، ئەمه له‌ نونی -ثقيلة- به‌م شیویه، واته: حه‌زفه‌كه له‌ به‌ر {ثقل واستطالة} یه، به‌لام له‌ خه‌فیفه‌ی ئەودیه كه‌ دده‌هرموویت (والتقاء الساكنين على غير حده في الخفيفة) به‌لام له‌ كاتی نونی سووك ته‌نها له‌ به‌ر یه‌ك شته كه‌ ئەم واو و {ي} لاده‌برین، ته‌وه‌شیان به‌ یه‌كه‌گه‌یشتنی دوو ساکینه، و ده‌ ئەم به‌ یه‌كه‌گه‌یشتنه‌شیان له‌ سه‌ر غه‌یری یاسای خۆیه، ته‌مه‌ش گوتمان قه‌دغه‌یه، ب‌روانه وشه‌ی {يفعلون} نیسته‌ دوو ساکین كه‌ واو نونن به‌ یه‌كه‌گه‌یشتون، به‌لێ ساکینی یه‌كه‌م حه‌رفی مه‌ده‌، به‌لام هی دوو دم {مدغم} نییه، كه‌واته‌ دروست نییه ئەم نونه خه‌فیفه به‌م فعلا نه‌ بلکی و ده‌ واو و {ي} یش بێنن، به‌لکو پی‌ویسته لاجن و له‌ کاتیك ده‌بینن كه‌ -ضمه‌- و كه‌سه‌ده‌ش له‌ جیاتی واو له‌ {يفعلون وتفعلون} و ده‌ {ي} له‌ {تفعلين} ماون و، پی‌ویسته به‌م واو و {ي} د ناکات (أو للأخیر فیهما عند من

یشترط كون المدة والمدغم في كلمة واحدة) گوتمان لە کاتی لکاندنی نونی -
 ثقيلة- واو و {ي} لەبەر دوو شت حەزف دەکرێت، کە گران و درێژی وشە بوون،
 بەلام لە کاتی لکاندنی نونی سووک تەنها یەک شت بوو ئەمەشیان بە یەکگەشتنی
 دوو ساکین لەسەر غەیری یاسای خۆی بوو، جا لێردا دەفەرمووێت: حەزفی ئەم واو و
 {ي} ه لە -ثقيلة- و خەفیفە هەر لەبەر ئەم عیللەتی دوايیه کە {التقاء
 الساكنين} دەسەر غەیری یاسای خۆی، ئەک لەبەر گرانیو درێژی بێت، جا ئەم
 عیللەتە لە بنۆتی خەفیفە ئاشکرا، بەلام لە نونی -ثقيلة- ئاشکرا نییه چونکە
 لەویدا ئەوەڵ حەرفی مەدەمەو، دووهم مودغەمە وە لەسەر یاسای خۆیەتی، بەلام
 هەندێک لە زانایان دەڵێن: دەبێت حەرفی مەدەمە ساکینی یەکەمە لەگەڵ
 مودغەمە کە ساکینی دووهمە لە یەک وشەدا بن، جا لەسەر بۆچوونی ئەم زانایانە
 لە یەک وشەدا نییه، چونکە واو وشەیهکی جیاوازه لەگەڵ نون، کەواتە لە هەردووکیان
 کە نونی سووک و گرانه ئەم واوو {ي} ه لادەچن تەنها لەبەر گەشتنی دوو ساکینە کە
 لەسەر غەیری حەدی خۆیە، ئەک لەبەر گرانیو درێژی بێت، کەواتە: حەزفی واو لە
 {يفعلون} کە نونی گرانه وە لە {يفعلون} کە نونی سووکە لەبەر یەک هۆیه کە
 گەشتنی دوو ساکینە (وعدم اللبس) ئەمەیان وەلامە بۆ پرسیاری کەسیک کە
 دەڵێت: ئەی بۆ ئەلفی -تثنیه-ش لە {يفعلان وتفعلان} حەزف ناکەیت؟ جا لە
 وەلامدا دەفەرمووێت: واوو {ي} لادەبرێن چونکە تێکەڵیو ئیلتیاسی لەگەڵ هیچ
 روونادات (لدلالة الضمة والكسرة عليهما) چونکە -ضمة-ی لام الفعل لە
 {يفعلون وتفعلون} وە کەسەرەکی لە {تفعلين} دەلالەت دەکەن و بەلگەنە لەسەر ئەم
 واو و {ي} ه، یانی بەهۆی ئەم بۆرو ژێرە تۆ دەزانی کە واو و {ياء} حەزف کراون،
 بۆ وێنە {أَتَذْهَبُونَ} دەبێتە {أَتَذْهَبْنَ} لێردا -ضمة- بەلگەو دەلیلە لەسەر حەزفی
 واو، {وهل تذهبن} کە مفرەدی -مؤنث-ە دەبێتە {هل تذهبن} لێردا کەسەر
 شاھیدە کە {ياء} حەزف کراوە (بخلاف ألف التثنية) ئەمە بە پێچەوانەی ئەلفی
 -تثنیه-یە، یانی: دروست نییه ئەلفی -تثنیه- لابدرێت، چونکە لەویدا إلتباسی

دەبێت ئەم -تەنێ- بە موفردە، بۆ نمونە {هەل تەزەبان} جا ئەگەر ئەم ئەلفە لا بچیت نونە کەش مافی لەژێری نامینیت پێویستە لەسەر بکریت جا {دەبێتە} {هەل تەزەبان} کە لە راستیدا ئەم سیغەییە هێ مفرەدە، وە لێردە هێچ جیاوازی ئەمما لە نێوان -تەنێ- و موفردە، کەواتە: هێچ رێگا ئەمما بۆ لادانی ئەلفی -تەنێ- . جا تێمە گووتان واو و {یاء} حەزف دەکریت لە کاتی تەئکید کردن، ئایا ئەم حەزفە لە هەموو کاتیەک دەکریت؟ لە وەلامدا دەفرموویت {إِذَا انْفَتَحَ مَا قَبْلَهُمَا} مەگەر لە کاتیەک کە حەرفی پێش واو و {یاء} لەسەری هەبێت، لەم کاتەدا ناتوانن هێچیان حەزف بکەن {لِفَقْدِ الدَّالِ عَلَيْهِمَا} چونکە لەو کاتی هێچ شتێک نییە دەلالەت بکات و بەلگە بێت لەسەر واو و {یاء} چونکە گووتان -ضمە- بەلگەییە کە واو لێردە هەبوو، وە کەسەر بەلگەییە لەسەر هەبوونی {یاء} جا کە لە پێش ئەم واو و {یاء} دەفەتخە هەبوو ناتوانیت لایان بەدیت {وَذَاكَ فِي النَّاخِصِ} واتە: ئەو فەعلی کە بەم شیواییە تەو لە مەغل اللام در . وایە کە پیتی پێش ئەم واو و {یاء} دەسەری هەبێ {نَحْوِ لَا تَحْشَوْنَ} ئەسلەکە {تَحْشَوْنَ} بوو، {یاء} کراوە بە ئەلف و حەزف کراوە، پاشان {لَا} نەهێ خراوەتە سەری ئەم نونە لاداو، جا تەئکید کراوە بە نونی گران {إِلْتِقَاء} دەبێت لە نێوان واوی جەمەع و نونی تەئکید کە دەغم کراوە ناتوانن هێچیان حەزف بکەن، بە ناچاری واو وەحرە کە خسترا بە -ضمە- چونکە ئەگەر ئەم واوە لا بدریت هێچ نییە دەلالەتی لەسەر بکات، وە ئەگەر نونیش حەزف بکەیت ئەو هێچ تەئکید کردنەو نامینیت {وَلَا تَحْشَيْنَ} ئەمە مفرەدی -مؤنث-ی موخاتەبە، ئەسلەکە {تَحْشَيْنَ} بوو بە دوو {یاء} جا {یاء} ی لام الفەل قەلب کرا بە ئەلف و لادرا جا لای نەهێ هات و نونەکە لادرا، جا تەئکید کرا بە نونی -ثقیلة- {إِلْتِقَاء} بوو لە نێوان {ی} کە هێ موفردە فاعیلە و -مؤنث- دەلەگەل نونی تەئکید، وە دروست نییە هێچیان لا بدریت، چونکە ئەگەر نونی لا بدەیت تەو تەئکید نامینیت، وە ئەگەر {ی} لا بدەیت هێچ نییە بەلگە بێت لەسەری، بە ناچاری {ی} حەره کەدار دەکریت بە کەسەر، چونکە

هەردووکیان مونا سەببی یەکن لێک دێن (وَلْتَبْلَوْنَ) ئەمەش وەکو مەسالی یە کەم
 جەمعی -مەزکەر- بەلام بێنا مەفعولە، ئەصەلە کە ی {تَبْلَوْنَ} بوو، وای یە کەم کرا
 بە ئەلف و حەزف کرا بوو بە {تَبْلَوْنَ} پاشان لامی جەوابی قەسەم هێندرا لەگەڵ
 نونی تەئکید حەزفی نونی پیشوو کرا، جا ئیلتیقاً بوو لە نیوان واو و نون وە ناییت
 هێچیان لابدرێن، بە ناچاری واو حەزە کە دار کرا بە -ضمة- چونکە پەییوەندیان
 بە یە کە وە هەیه (وَأَمَّا تَرَيْنَ) ئەمەش موفردە دی -مؤنث- ی موخاتەبە وەکو هی
 دووهم، ئەصەلە کە ی {تَرَيْنَ} بوو، حەزفی هەمەزمان کرد، پاشان {ی} قەلب کرا بە
 ئەلف و لادرا بوو بە {تَرَيْنَ} پاشان {إِما} ی شەرتیەمان خستە سەری بوو بە {إِما
 تَرِي} ئەوجارد تەئکید کرا بە نونی تەئکید وە {یاء} کە بۆ موفردە دی -مؤنث- ی
 موخاتەبە یە بە ناچاری مەکسور کرا بوو بە {إِما تَرَيْنَ} لەسەر وەزنی {تَفِينَ} واتە:
 بەس {فاء الفعل} ماو، بەلام لەوانی پیشوو تەنها لام الفعل لادەچوو، جا نە کەر
 بتهوێت نیعلاالی ئەوانە بە درێژی بزانیات بپروانە شەرە تەصریفی مامۆستای
 مودەریس بکە -خو ئەمەنی درێژبکا- (ويفتح آخر الفعل إذا كان فعل الواحد
 والواحدة الغائبة) ئەمانەش چەند حوکمیکن کە باسیان دەکات بۆ ئەو فەلە ی کە
 نونی تەئکید ی پێو لکاو، دەفەر مووێت: ئاخیری فعل لەسەری بۆ دەکرێت لە کاتی
 کە ئەو فەلە بۆ موفردە دی -مەزکەر- بێت غائیب یان موخاتەب، وە یان موفردە دی -
 مؤنث- ی غائیبە بێت، وە هەروەها {متکلم وحده ومتکلم مع الغير} (لخفته) بۆ یە
 لەم کاتە لەسەر دەکرێت چونکە فەتخە سووکە (ويضم إذا كان فعل جماعة
 الذکور) واتە: ئاخیری فەلی -مضموم- دەکرێت لە کاتی کە جەمعی -مەزکەر- بێت
 جا غائیب بێت یان موخاتەب (ويکسر إذا كان فعل الواحدة المخاطبة)
 ئاخیرە کە ی لەژێر دەکرێت لە کاتی کە موفردە دی -مؤنث- ی موخاتەبە بێت (أی یبقی
 علی الضم والکسر) واتە: بۆ جەمعی -مەزکەر- ان ئەگەر خۆی -مضموم- بێت
 ئەو وازی لێ دەهێندریت، وە ئەگەر -مضموم- نەبوو -مضموم- دەکرێت، وە بۆ
 موفردە دی -مؤنث- یش بە هەمان شێوە ئەگەر مەکسور بێت باشە، نەگینا مەکسوری

بکه (فتقول بالثقیلة) تۆ دەلیت لە ئەمری غائب لە کاتی تەئکیدکردنی بە نونی کران (لینصُرَنَّ) ئەمە بۆ موفره‌دی -مذکر-ی غائیبە ئەصلە‌که‌ی {لینصُرْ} بوو تەئکیدمان کرد بە نونی گران بوو بە {لینصُرَنَّ} ناخە‌که‌مان لە سەرکرد (لینصُرَانَّ) {لینصُرَا} بوو تەئکید کرا بە‌نونی -ثقیلة-، وە‌نونه‌که‌شی لە ژێرکرا، چونکە لە‌دوای ئە‌لفی -تثنية- هاتوو (لینصُرَنَّ) {لینصُرُوا} بوو جە‌معی -مذکر-ی غائیبە تەئکیدمان کرد جا واوی جە‌معی لا‌چوو لە‌بەر {التقاء الساکنین} یان لە‌بەر گران و‌دریژی وە ناخێره‌که‌ش -مضموم- کرا وە -ضمة- ش دە‌لیلە لە‌سەر واوی لا‌دراو (لینصُرَنَّ) موفره‌دی -مؤنث-ی غائیبە تەئکید کراوە و‌ناخه‌که‌شی مە‌فتوحه (لینصُرَانَّ) -تثنية-ی مؤنث غائیبه (لینصُرَانَّ) جە‌معی -مؤنث-ی غائیبە ئە‌صلە‌که‌ی {لینصُرَنَّ} بوو تەئکیدمان کرد بوو بە {لینصُرَنَّ} سی نون کۆ‌بوونه‌وه جا ئە‌لفیکمان لە‌دوای ئە‌لفی جە‌مع دانا بۆ {فصل} لە‌نیوانیان پاشان ئە‌م نونه مە‌کسورکرا (لأنصُرَنَّ) متکلم وحده (لأنصُرَنَّ) ئە‌مه‌ش متکلم مع‌الغیر لە‌م دووه‌ش ئاخ‌ری فع‌ل مە‌فتوحه (وبال‌خفيفة) واتە تۆ دە‌لیت لە‌کاتی تەئکید بە‌نونی سووک (لینصُرَنَّ) بۆ موفره‌دی -مذکر-ی غائیبە ناخه‌که‌ی مە‌فتوحه (لینصُرَنَّ) جە‌معی -مذکر-ی غائیب ناخه‌که‌ی دهبه‌ره، واو حە‌زف کراوە -ضمة- لە‌شوینی ماوه، وە‌میسالی -تثنية-ش نیه چونکە گووتمان نونی سووک بۆ -تثنية- و جە‌معی -مؤنث- ناییت (لینصُرَنَّ) موفره‌دی -مؤنث-ی غائیبە بە‌نونی سووک وە -تثنية- و جە‌معیش ناییت (لأنصُرَنَّ) بۆ حۆم بە‌ته‌نها (لأنصُرَنَّ) حۆم و غە‌یری حۆم لە‌گە‌ڵ ییت ئە‌مه‌ی با‌سکرا ئە‌مری بە‌لامی بوو که بۆ‌موخاته‌ب ناییت. جاباسی ئە‌مری بە‌صیغه بکه‌ین که‌هر بۆ موخاته‌به (انصُرَنَّ) موفره‌دی -مذکر-ی موخاته‌ب ناخه‌که‌ی مە‌فتوحه (انصُرَانَّ) -تثنية- یانە نونه‌که‌ی مە‌کسوزه (انصُرَنَّ) جە‌معیانە واو لا‌چوو وە‌ضمة- لە‌شوینی ماوه (انصُرَنَّ) موفره‌دی -مؤنث-ی موخاته‌به {ی} لا‌چوو و‌له‌ژێر لە‌شوینی ماوه (انصُرَانَّ) -تثنية- یه {انصُرَانَّ} جە‌معیانە لی‌ره سی نون کۆ‌بوونه‌وه ئە‌لفیک لە‌نیوانیانە و‌ته‌مانه

ميسالى نونى گران بوون (وبالْخفيفة انْصُرْن انْصُرْن) تەئكىد بەنونى خەفيفە (انْصُرْن) موفرەدى -مذکر- (انْصُرْن) جەمە بۆ -مذکر-ى موخاتەب، واو نەماوہ (انْصُرْن) بۆ موفرەدى -مؤنث-ى موخاتەبە {ى} حەزف کراوہ، وە ئاخیرە کەشى لەژیرە، وە -تثنیة-ى ھەردووکیان و جەمعی -مؤنث- لە نونى خەفيفە نابیئت (وقس عليه البواقى) جا تۆش ھەر ھەموو بابەکانى دیکە -ثلاثى- رباعى مزید مجرد قیاس بکە بۆ سەر ئەو بابەى کە باسکرا.

باسى ئىسىم فاعل و ئىسىم مەفعول

لە کاتیك کۆتایی بە باسى وەرگێرانی مەصدەر بۆ -ماضى و مضارع- وە ئەمرو نەھى و باقى صیغەکانى دیکە ھات، جا ھات دەستى کرد بە باسى ئىسىمى فاعیل و ئىسىمى مەفعول کە ئەوانیش بە ھۆى فعلى -مضارع- لە مەصدەرى مجرد وەردەگيرين، جا دەفەرموویت (وأما إسم الفاعل والمفعول من الثلاثى المجرد) ئەمە عەتفە بۆسەر {وأما الأمر بالصيغة} واتە: ئەگەر بتهویت ئىسىمى فاعیل و ئىسىمى مەفعول دروست بکەیت لە -ثلاثى- مجرد- (فالأكثر أن يجئ إسم الفاعل منه على فاعل) زۆرتر وایە کە ئىسىمى فاعیل لە -ثلاثى مجرد- صیغە کەى لەسەر وەزنى فاعیل دەبیئت، کە ئەمەش لە فعلى بینا فاعیلی -مضارع- وەردەگيریت، بەلام ئىسىمى فاعیل لە غەیری -ثلاثى مجرد- ئەوا لە پاشان باسى لیوہ دەکات -إن شاء الله- (بزيادة الألف بعد الفاء) واتە: لە کاتیك کە حەرفى -مضارع- لادرا ئەلفیک لە پاش {فاء الفعل} کەى زیاد دەکړیت، بۆ نمونە {يَنْصُرْ} پیتی {ياء} لادەچیت و وە ئەلفیک لە دوای نونە کە زیاد دەکړیت و، وە نونە کە مەفتوح دەکړیت (إذ في الأول يلتبس بالمتكلم) چونکە ئەگەر ئەم ئەلفە لە ئەوہلى وشە زیاد بکړیت ئەوہ ئیلتیباسى دەبیئت و تیکەل دەبیئت لە گەل مۆتە کەلىمى وەحدە، یانى جیاوازی نابیئت لە نیوان ئىسىمى فاعیل و متکلمى وەحدە ئەگەر ئەم حەرە کەى ئەلف واتە: ھەمزە لەسەرى ھەبیئت وەکو {انْصُرْ} وە ئەگەر بۆرى ھەبیئت

ئه‌وه ئیلتیباسی ده‌بیت به -مضارع-ی متکلم یان -ماضی- مه‌جهول له‌ بابی افعال، وه‌کو {أَنْصَرُ} له‌ بابی افعال، به‌لام ئهم هه‌موو ئیلتیباسه‌ ته‌ن‌ها له‌ کاتی وه‌ستان ده‌بیت، نه‌کینا ئاخیری فعلی -ماضی ومضارع- جیاوازن چونکه‌ هه‌ره‌که‌ی ئه‌وان واته‌: -ماضی ومضارع- ته‌ن‌وین نییه‌، وه‌ ئه‌وه‌ش د‌د‌زانیته‌ که‌ ناییت ئهم ئه‌لفه‌ له‌ سه‌ره‌تاکه‌ی زیاد بکریته‌ چونکه‌ ساکینه‌و ده‌ستکردن به‌ ساکینیش ناییت، وه‌ ئه‌گه‌ر که‌س‌دی بده‌یتی {إِضْرَبْ} ئیلتیباس ده‌بیت به‌ ئه‌مری به‌ صیغه‌، جا به‌ ناچاری ئهم ئه‌لفه‌ زیاد کرا له‌ نیوان {فَاءُ الْفَعْلِ} و عین الفعل ده‌بیتته‌ {نَاصِرٌ} {وَيْفِ الْآخِرِ بِالتَّنْثِيَةِ} یه‌کیک پرسیار ده‌کات و ده‌لیته‌: ئه‌و ئه‌لفه‌ له‌ کو‌تایی زیاد بکه‌، جا ده‌لیته‌: ئه‌گه‌ر ئهم ئه‌لفه‌ له‌ ئاخیری زیاد بکری ئیلتیباسی ده‌بیت ئهم نیسمه‌ فاعیله‌ به‌ -تنشیه‌-ی فعلی -ماضی- مه‌علوم ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌لی مه‌فتوح بیت وه‌کو {نَصْرًا} وه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌له‌که‌ی -مضموم- بیت ئه‌وه‌ ئیلتیباسی ده‌بیت به‌ فعلی بینا مه‌جهول {وَكَسَرَ الْعَيْنَ وَإِنْ التَّبَسُّ بِأَمْرِ الْمَفَاعِلَةِ} له‌ ئیسمی فاعیل عین الفعل مه‌کسورکرا، جا ئه‌وه‌ی مه‌کسوره‌ وه‌کو خۆی مایه‌وه‌ وه‌کو {ضَارِبٌ} وه‌ ئه‌وه‌ی مه‌کسور نه‌بیت مه‌کسورکرا وه‌کو {نَاصِرٌ} جا ئهم عه‌ینه‌ مه‌کسورکرا هه‌رچه‌نده‌ ئیلتیباسی ببیت به‌ فعلی ئه‌مری بابی {مَفَاعِلَةٌ} له‌ کاتی وه‌ستان وه‌کو {نَاصِرٌ} و {قَاتِلٌ} که‌ تو‌ نازانی که‌ ئهم وشه‌یه‌ ئیسمی فاعیله‌ یان فعلی ئه‌مره‌ له‌ بابی {مَفَاعِلَةٌ} له‌ کاتی وه‌قف و وه‌ستان، به‌لام که‌ مه‌کسورکرا به‌ ناچاریه‌ {لَا نَهْ لَوْ فَتَحَ لِالتَّبَسُّ بِمَاضِيهَا} چونکه‌ ئه‌گه‌ر ئهم عه‌ینه‌ مه‌فتوح کرابایه‌ ئیلتیباسیو تی‌که‌لاوی له‌گه‌ل -ماضی-یه‌که‌ی ده‌بوو له‌ بابی {مَفَاعِلَةٌ} {وَهُوَ أَصْلٌ وَمَقْدَمٌ عَلَى الْأَمْرِ} وه‌ حال وایه‌ -ماضی- ئه‌صله‌ بو‌ فعلی ئه‌مر وه‌ پیشت‌ریشه‌ له‌سه‌ر ئه‌مر له‌ رووی {لفظ} و ماناوه‌ له‌ رووی له‌ف‌زده‌ چونکه‌ ئه‌مر له‌ فعلی -مضارع- وه‌رگیراوه‌، وه‌ فعلی -مضارع-یش له‌ فعلی -ماضی- وه‌رگیراوه‌، که‌واته‌: -ماضی- یه‌که‌ پیشت‌ر بوو، له‌ رووی ماناش به‌ هه‌مان شیوه‌، چونکه‌ -ماضی- واته‌: فعلیک که‌ رابراوه‌، به‌لام ئه‌مر وانییه‌، وه‌ مه‌راح ده‌لیته‌: بۆیه‌ ئیلتیباس به‌ فعلی ته‌مر باشت‌ره‌.

چونکە نێسمی فاعیل و تەمر لەیەک نزیکن کە هەر دووکیان لە فعلی -مضارع- وەرگیراون. یەکیەک دەلیت: وەرە ئەو عین الفعله -مضوم- بکە؟ جا مامۆستا لە وەلامدا ددەرموویت: (ولو ضم لثقل) واتە: ئەگەر نەم عین الفعله -مضوم- بکرایبە ئەوێ گران دەبوو جا بەهەر حال ئیلتیباسە کە ببی چاکتر دەوێ کە نەم ئیسمە فاعله لەسەر زمانی گران و ناخۆش بێت، جابا میسڵەکان بهیئین (تقول ناصر) واتە تۆ دەلیت لەدروست کردنی ئیسمی فاعیل لە -ثلاثی مجرد- {ناصر} ئەمە بۆ موفردی -مذکر- جا غائب و موخاتب و متکلم، واتە: بۆ هەمووان دەبیست، دەلیت: {أنا ناصر، هو ناصر، أنت ناصر} ئەمە کە {ینصر} بوو، واتە: فعلی -مضارع-ی مەعلوم بوو، حەرفی -مضارع- ئەکەمان لادا، وە ئەلفیک لە نیوان نون و صاد داندران، وە عین الفعل مەکسور کرا بوو بە {ناصر} (ناصران) ئەمەش بۆ -تثنیه-ی -مذکر- لە حالەتی رەفعە، وە ئەلف و نون زیاد کراون (ناصرین) {یاء} و نون زیاد کراون لە حالەتی نەصب و جەرە (ناصرین) جەمعی -مذکر- لە حالەتی رەفعە (ناصرین) ئەمەش لە حالەتی نەصب و جەرە ئەمانە جەمعی سالمین (والجمع المكسر للمذکر) واتە: جەمعی مۆکەسەر بۆ نێزینەکان ئەم هەشت وەزنە هەیە، یەکەم: {نُصار} بە -ضمه-ی {فاء الفعل} و فەتخە عین الفعل بە شەدوود، وە لەگەڵ ئەلفیک زیاد لە نیوان عین الفعل و لام الفعل. دوویم: {نُصّر} بە هەمان شیوەی پیشوو بەلام بە بی ئەلفە. سێیەم: {نُصْرَة} بە -ضمه-ی {فاء الفعل} و سکونی عین الفعل، وەکو تەمیمیەکان دەلین، وە ئەگەر بە -ضمه-ی هەردووکیان بێت، وەکو {نُصّر} ئەوێ لەسەر بۆچوونی غیری تەمیمیەکانە. چوارەم: {نُصران} بە بۆری نون و سکونی عین و ئەلف و نونەکی زیاد. پێنجەم: {نصار} بە کەسەری نون و فەتخە صاد، بە سووکی لەگەڵ ئەلف. شەشەم: {نُصور} بە -ضمه-ی هەردووکیان لەگەڵ واوی زیاد. حەوتەم: {نُصرَاء} بە -ضمه-ی نون و فەتخە صاد و وە ئەلف و هەمزی زیاد لە دووا. هەشتەم: {نُصّر} سێ فەتخە لە دوا یەک. ئەم هەشت وەزنە لە ئەصدا {ناصر} بوونە، بەلام بە زیاد کردن و

كەمكردنى حەرف و حەرەكە گۆراوە. لێرەو دەیتە سەر باسى ئىسمى فاعیل بۆ -
 مۆنث-ان، {ناصرە} بۆ موفردى -مۆنث-ە غائیب و موخاتەب و موتەكەلىم،
 ئەصلەكەى {ناصر} بوو، {ت}ى -تأنيث- زیادكرا بوو بە {ناصرە} {ناصرتان}
 ئەمەش بۆ -تثنية- لە حالەتى رەفعە {ناصرتین} ئەمەش بۆ حالەتەكانى نەصبەو
 جەردیە {ناصرات فى السالم} واتە: {ناصرات} جەمعی -مۆنث-ى سالمە،
 ئەصلەكەى {ناصرە} بوو، نیشانەى جەمە بۆ -مۆنث-ان ئەلف وتیە زیادكران بوو
 بە {ناصرتات} جا دوو نیشانەى -تأنيث- بەیەكەو كۆبونەو، یەكەمان حەزف
 كرد، چونكە تەنها بۆ -تأنيث-ە، تەوێتر بۆ جەمە و -تأنيث-ە، بوو بە {ناصرات} .
 یەكێك پرسیار دەكات و دەلێت: ئەم جەمە بوو بە موكەسەر، چونكە دەستكارى كرا
 حەزفكردنى حەرفێك كە تێیە؟ ئەویش لە وەلامدا دەفەرمووت {إذ حذف تاء
 المفردة ليس لبناء الجمع} واتە: حەزفكردنى {ت}ى موفردە دەكەى كە {ناصرە}
 بوو، لەبەر ئەوە نەبوو كە بێكەین بە جەمە، بەلكو لەبەر ئەوە بوو كە دوو نیشانەى
 -تأنيث- پێكەو كۆبونەو، كەوايە ئەمە بە جەمعی سالم دادەندرت ئەك بە مكسر
 {وفي المكسر نواصر} واتە: جەمعی تەكسیر لە {ناصرە} بۆ -مۆنث-ەكان
 {نواصر} دەبێت، ئەمە جەمعی {ناصرە}ە، ئەلفێك زیادكرا لەدواى ئەم ئەلفە، جا
 ئەلفى یەكەم كرا بە واو پاشان حەزفى {ت} كرا بوو بە {نواصر} .

بێدارى :

بزانه جەمە چەند جوړیكە، یەكەم: جەمعی سەلامە بۆ نیرینه، كە نیشانەى واو
 نونە لە كاتى رەفعە، وە {یاء} و نونە لە كاتى نەصبەو جەردە، وەكو {مُسْلِمُونَ،
 مُسْلِمِينَ، وَطَالِبُونَ، طَالِبِينَ، وَزِيدُونَ، زِيدِينَ} . دووهمى: جەمعی سەلامە بۆ مێینه،
 ئەمیش هەموو كاتەك ئەلفێك لەگەڵ {ت}ى بۆ زیاد دەكریت، وەكو {مُسْلِمَات،
 طَالِبَات، مَعْلِمَات..} . سێیەم: جەمعی قیللە، كە بە ژماردى سێ دەلێن تاكو دەگاتە
 نۆ ئەگەر هیچ قەرینە نەبێت، ئەمەشیان چوار وەزنى هەیە: {أَفْعُل، أَفْعَال، أَفْعَلَةٌ،
 فِعْلَةٌ} . چوارەم: جەمعی تەكسیر، كە بەو جەمە دەلێن: موفردەكەى تێك دراییت و

دەستکاری وەزنەکی کرا بێت، وەکو {رجال، زیود...} بە پێچەوانەی جەمعی سەلامە، کە ئەمیان دەستکاری موفرەدەکی نەکراو. وە جوړه جەمعیك هەیه کە پێی دەلێن: صیغەی مونتەهای جەمەان، واتە: گەیشتۆتە ئاستیک کە دروست نییە جاریکی دیکە بە تەکسیر جەمە بکریتهوه، چونکە هەندیکیان دوو کەرەت جەمە کراوەتەوه، وە کۆتایی بە جەمەکردنی بە تەکسیر هاتوو وەکو {أکالیب و أناعیم} بەلام بە جەمە سەلامەت دەتوانی جاریکی دیکە جەمە بکریت وەکو {أکالیبات و أناعیما...هتد} جاباسی ئیسمی مەفعول دەکات و دەفەرموویت (واسم المفعول منه علی مفعول) واتە زۆرتر ئیسمی مەفعول لە-ثلاثی- مجرد لەسەر وەزنی مەفعول دەبێت (مثال منصور) ئەمە ئیسمی مەفعولە لە-ثلاثی- مجرد لەفعلی -مضارع-ی بینا مەفعول وەکو {يُنْصَرُ} وەرگیراوه، چونکە ئەصلەکی {يُنْصَرُ} بوو هەریەکە لە بینا مەفعولەکانی -مضارع- بهێنە غائب بێت یان غائب نەبێت جا حەرفی -مضارع-ی لادە وەمیسکی بۆ دانێ بە مەفتوحی پاشان واوێک زیادبکە لەنیوان {عين الفعل و لام الفعل} ئەم واوێش حەرفی پیش خۆی بۆر دەکات و، دەبێتە {منصور} دەشتوانی بلیت بووبە {مَنْصَرُ} جانەم وەزنە لەزاراودی عەرەب دانییە مەگەر بەشاز، جاسادمان زیاتر لەحەدی خۆی حەرەکە دار کرد واوێکی لی پەیدا بوو، جابۆزیاتر زانیاری لەم ئیعلانە تەماشای شەرحی مامۆستای ریزدار بکە، جەنابی مامۆستای مودەریس خودا دەست بەتەمەنی بگریت (منصوران، منصوریّن) -تثنیه- لە هەرسێ حالت (منصورون، منصوریّن) جەمعی سەلامە لە هەر سێ حالت (واستغنی فيه بالتصحيح عن التکسیر) واتە: بە هۆی جەمعی سەلامە کە جەمعی صەحیحە لە ئیسمی مەفعول پێویستیما بە جەمعی تەکسیر نەماوه، بەلگەش بۆ نەهێتانی ئەو تەکسیرە لەوهدا ئەوهیه: چونکە ئیسمی مەفعول پەیدووندی بە فعلەوه هەیه لە لەفزو مانادا. وە جەمعی تەکسیریش تاییبە بە ئیسم بۆیە نەهاتوو، بەلام ئەم دەلیلە بۆ ئەوانی دیکەش هەر وایە (مَنْصُورَة، مَنْصُورَتان، مَنْصُورَتَيْن، مَنْصُورات) ئەمانەش بۆ -مؤنث-ن،

هەر سیك جوړ به هەرسێك حالت **{وفي التفسير مَنَاصِر}** جەمعی تەكسیر بۆ
 مێینهكان لەسەر وەزنی **{مَنَاصِر}** دیت، ئەصلەكەى **{منصورة}** بووه، ئەلفی
 تەكسیر زیاد كراوه، وە عین الفعل مەكسور كرا، جا واو و{ت} لادران، بوو
{مَنَاصِر}. یەكێك رەخنە دەگرت دەلیت: بۆ ئەم جەمعه تەكسیره بۆ نێرینهكان
 نەبوو، تەنها بۆ ئافرەتان هەیه؟ لە وەلامدا دەلیت: تاكو جیاوازی لە نێوان -مذكر
 و مؤنث- بكریت، پروانه كتیبی **{القطف النظيف}**. یەكێك دەلیت: بۆ مصنف
 فەرمووی: **{فالاكثر}**؟ جا لە وەلامدا دەفەرموویت **{قال فالاكثر}** واتە: مامۆستای
 بەرێز لەسەرەتای ئەم باسە فەرمووی **{فالاكثر}** واتە: بە زۆرتر ئەم دووانە لەسەر ئەم
 وەزەنە دەبن **{لمجئهما على غير الوزنين}** لەبەر ئەوە فەرمووی زۆرتر لەسەر ئەو
 وەزەنە دین، چونكە جاری وا دەبیست ئیسمی فاعیل و ئیسمی مەفعول لەسەر غەیری
 ئەم دوو وەزەنش دەبن بەلام كەمتر **{كضْرَاب}** **{ضْرَاب}** بە فەتخەى **{ضاد}** و
{ر} ی بە شەددە لەگەڵ ئەلفی زیاد **{وضْرُوب}** بە فەتخەى **{ضاد}** و -ضمه- ی
{ر} لەگەڵ واویكى زیاد بە سووكی **{مِضْرَاب}** ميم كەسرهى هەیه، زەنەى
{ضاد} و ئەلفی زیاد، هەرسێك ئەم وەزنانە بۆ موبالغەى **{ضرب}** هاتوون
{وحلیم} بۆ موبالغەى **{حَلَم}** هاتووه، واتە: لەسەر خۆی **{وحْذِر}** بۆ موبالغەى
{حَذَر} هاتووه، واتە: ترس و بە ئاگایی **{في اسم الفاعل}** ئەم وەزنانە هەر پێنجیان
 بۆ موبالغەى ئیسمی فاعیل هاتوون، وە هیچیان لەسەر وەزنى فاعل نینه **{وقْتِيل}**،
وحَلوب في اسم المفعول} ئەم دوو وەزەنش بۆ ئیسمی مەفعول هاتوون، **{قتیل}**
 بە مانا مەقتوله، وە حەلوب بە مانا مەحلوبه، وە ئەم دووه بۆ موبالغەى ئیسمی
 مەفعولن كەچی لەسەر وەزنى مەفعولیش نینه، جا بەرپزریان بۆ زیاتر زانیاری
 عیبارەتى **{المراح الأرواح}** نەقل دەكات بە تەواوی ئەگەرچی هەندێك دووبارە
 دەبنهوه، دەفەرموویت **{قال في المراح ويجئ للمبالغة}** واتە: مامۆستا ئەحمەد
 كە دانەرە كتیبی **{المراح الأرواح}** ه لە كتیبی ناوبراو دەفەرموویت: ئیسمی فاعیل
 دیت بۆ موبالغە لەسەر چەند وەزنیك كە زیاتر لەم پێنجانەى گووتمان **{نحو صَبَّار}**

ئەمە وەکو {ضَرَاب} وایە، کەواتە دووبارە، واتە: زۆر ئارامگر کە زیاتر لە {صابر} {وسیف مَجْدَم} لەسەر وەزنی {مِفْعَل} ە بە کەسەری میم و، زەنە ی جیم، وە فەتخە ی {ذال}، واتە: زۆر تیزو بڕندە، وە هاتوو {مَجْزَم} بە زای {وَفْسِيق} بە کەسەری {ف} لە گەل کەسەری سین بە شەدەدی، واتە: زۆر فاسق بوو وە لە ئەمر دەرچوو {وَكُبَّارٍ، وَطُؤَالٍ} هەردووکیان بە -ضمة-ی {فاء الفعل} و ئەلفی زیاد، بەلام یەکیک لەم دووانە موشەددە، ئەم دووانە بە شەدەویەیی شەدەش دروستن بەلام بە شەدە مەبالەغە ی زیاترە، گەرچی لە پیشان ئەمەیان صیغە ی جەمعی تەکسیر بوو وەکو {نُصَّار} ئەمەش بۆ موبالەغە ی {کبیر و طویل} هاتون {وَعَلَامَةٌ وَنَسَابَةٌ} {علامة} واتە زۆر زانا، {نسابة} واتە زۆر شارەزا بە ئەژادو ئەسەب، ئەم دووانە یەک وەزنن، بەلام بۆیە دووی هینانەووە چونکە ئەم جۆرە وەزنە گەلێک زۆر بەکار دێت {وَرِوَايَةٌ} لەسەر وەزنی {فاعلة} یە بە کەسەری عین الفعل واتە: زۆر رییایەتان دەکات {وَفَرُوقَةٌ} بەفەتخە ی {ف} وە-ضمة-ی {ر} لە گەل واوی زیاد ئەکەر -ماضي- یە کە ی لەسەر وەزنی {فَرِق} ە بێت بە کەسەری {ر} بەمانا زۆر ترسانە ئەکەر بەفەتخە ی {فَرِق} بێت واتە: زۆر جیاوازی کەر {وَضْحَكَةٌ} {ضاد} بۆرو {ح} سەر یانی زۆر پێ دەکەنی {وَضْحَكَةٌ} واتە: خەلک بەوی پێ دەکەنی هەر لەبەر ئەمە گوتراوە نابێت ئەمە لێرە باس بکریت، چونکە لەم کاتە {ضَحْكَةٌ} بەمانا ئیسمی مەفعولە {وَمِسْقَام} واتە: نەخۆشی زۆرە {وَمَجْدَامَةٌ} واتە: زۆر بڕندە، وە ئەگەر ئیسمی ئالەتیش بێت، واتە: ئامیری برین، وە ئەگەر {ض} و دال بێت دیارە {وَمِعْطَرٍ} ئەمە هەرسێک بە کەسەری {م} بخۆینەووە {مِعْطَر} واتە: زۆر بۆن خۆش {وَيَسْتَوِي فِي التَّسْعَةِ الْآخِرَةِ الْمَذْكَرَ وَالْمُؤنَّثَ لِقُلْتِهِنَّ} واتە: یەک سانه لەنۆیەکانی دوا یی نیرومی چونکە کەم بەکار دێن، گوتراوە: مەبەست لەنۆیەکانی دوا یی میسالا کەنن، وە زەنەکان نینە ئەگینا دەگوت {الثمانية الأخيرة}: کەواتە بۆ ئافەردت و پیاو دەلیت: {رجل علامة، امرأة علامة} و {رجل مسقام، وأمرأة مسقام} بەلام بابزانی ئەم نۆیە لەکوی دەست پێ دەکات {قطف النظيف} دەلیت لە {طوال} ی تاکو

{مِعْطِر} کەواتە {ضَحْکَة} لە گەڵ دانییە، چونکە ئەویان بۆئێسمی مەفعولە. وە {مِراح الأرواح} دەلێت لە {علامَة} ی تاکو {مِعْطِر} واتە ئەمەش لە گەڵ دایە، وە بابزانی کە مەبەست میسالە کانن ئەگینا میزانه کان هەشتن، چونکە {علامَة نَسَابَة} یەک وەزن. جا لێرەدا رەخنە گرێک دەلێت: دەبینم مسکین وەکو {مِعْطِر} وایە جابە گوێرە ی ئەم یاسایە بۆ ژن و پیاو وەک یەک بە کار دێت، لە گەڵ ئەمەشدا وانییە، چونکە بۆ پیاو دەگووترێت {مسکین} وە بۆ ژن دەگووترێت {مسکينة} بە تائی - تائیت؟ - لە وەلامدا دەفرمووێت {ومسکينة محمولة علي فقيرة} واتە: وشە {مسکينة} حەمل کراوە بەسەر وشە {فقيرة} بەلێ گونغان لە {مِعْطِر} ی - مذکرومۆت - یەک سانن جا {مسکین} وەک ئەوی وایە دەبوا بۆ ژن و بۆ پیاو {مسکین} بگووترێت، وە ئێستاش بۆ ژنان دەلێن {مسکينة} بە {ت}. جا فەرمووی: ئەمە حەمل کراوە لەسەر وشە {فقيرة} کە ئەویان وەکو {مِعْطِر} نییە لە نۆیە کان نییە، وە هیچ ژن و پیاو لەوی یە کسان نین، بەلام کە لەمانا دا وەکو یەک وان، لە بە کارهێنانیش با وەک یەک بن، چۆن لە {فقير} ی جیاوازی هەیە لە نیوان نێرینە و مێینە لە {مسکین} یش با هەبێت. هەرچەندە لەم نۆیانەش بێت کە جیاوازی نێرینە و مێینە نەبوو لەوان دا {انتهی} فەرموودە {مِراح الأرواح} لێرە دا کۆتایی هات. جا لێرەدا شتیکی دیکە باس دەکات، لە پێشان گووتومانە فعلی لازم بینا مەفعولی لی دروست نایێت مەگەر بیکە ی بە متعدی جاشتیکی روونە کە ئێسمی مەفعولیش هەموو کاتێک هەر لە فعلی بینا مەفعول دروست دەکرێت، جائە گەر ئەم فعلە لازم بێت چۆن دیکە ی بە ئێسمی مەفعول، جا دەفرمووێت: بۆ چارەسەری ئەم مەسئەلەیه {وتقول ممرور به} واتە: دەلێت: لە کاتی کە ئێسمی مەفعول دروست بکە ی لە فعلی لازم بۆ موفرەدی - مذکر - {ممرور به} {ممرور بها} ئەمەش بۆ موفرەدی - مۆت - {ممرور بهما} بۆ - تثنیه - ی ئافرەت و پیاو، واتە: بۆ نێرو بۆمی {ممرور بهم} بۆ جەمعی - مذکر - {ممرور بهن} بۆ جەمعی - مۆت - {يعني إنما يبني من اللازم ألا بعد التعدية} واتە: مەبەستی وایە بەم هەموو - ضمیر -

لە بزانه نیسمی مەفعول دروست ناکرێت لە فعلی لازم مەگەر لە دواى کردنى ئەم
فعلە لازمە بە مۆتەعەدى، چونکە فعلی -مضارع- کە کرا بە مەجهول هیچ نییه
بێتتە جێگرى فاعیل، جا بە ناچارى بیکە بە مۆتەعەدى، وەك دەبینى کراوە بە
مۆتەعەدى بە هۆى حەرفى جەر لەو هەموو میسالانە (فتثنى وتجمع وتذكر
وتؤنث الضمير) واتە: تۆ دەستکاری صیغەکان ناکەى، وە تۆ کە دەیکەى بە -
تثنية- و بە جمع، هەروەها بە -مذكر- و -مؤنث- ئەو -ضمير-ەى هەرواش
دەمینى، وە ئیسە مەفعولە لازمە کەش پال ئەدەى بۆ ئەم -ضمير-ە (فيما يتعدى
بالحرف) واتە: بەم شێوە هەلسوکهوت دەکەیت هەر ئیسە مەفعولێک کە تەعەداى
بە حەرفە جەر کردوود، وە دەکات بەلام لەوێ کە تەعەدا دەکات بە هۆیه کانی دیکە
ئەویان وەها نییه (لا إسم مفعول) بەلام دەستکاری نیسمی مەفعول ناکرێت بەم
جۆردى کە تەعەداى بە حەرفى جەر، واتە: صیغە کە ناکرێتە -تثنية- و جمع....
واتە: ناگووترى {ممروران، ممرورن...} بەلام لەوێ کە بە خۆى مۆتەعەدى بوو، یان بە
هۆى ئەقلکردن وە لای بابەکان بوو لەوان دەستکاری خودى صیغە کە دەکرێت، وەکو
{منصور، منصوران...}.

جا مصنف فرمووی نیسمی فاعیل هەندێک جار لەسەر وەزنى -فعل- دەبێت
وەکو {حليم} وە هەندێک جاریش لەسەر وەزنى -فعل- دەبێت وەکو {ضروب}، وە
نیسمی مەفعولیش بە هەمان شێوە ئەم دوو وەزنەى هەیه، وەکو {قتيل و حلوب}
کە بە مانای {مقتول و محلوب}ن، وە ئەم چوارەش هەندێک حوکمی تاییبەتیان هەیه
جا دەیهوێت دووبارە بە درێژى باس لەم چوارانە بکات، فرمووی (وَفَعِيلٌ وَفَعُولٌ
قَدْ يَجِيئَانِ بِمَعْنَى الْفَاعِلِ) واتە: فەعیل و فەعول کە لە پێشەوه باسکران و
دەبێت بە مانا نیسمی فاعیل بێن (كَالرَّحِيمِ بِمَعْنَى الرَّاحِمِ) ئیستنا و شەى رەحیم
کە فەعیلە بە مانا راحم د کە نیسمی فاعیلە وە هەر دووکیان لە {يَرْحَمُ} وەرگیراون
کە فعلی -مضارع-ى بینا مەعلومە (وَالصَّبُورُ بِمَعْنَى الصَّابِرِ) ئیستنا
{صبور} لەسەر وەزنى فەعولە وە بە مانا صابره کە نیسمی فاعیلە، وە هەردووکیان

له {يَصْبِرُ} شه‌ق کراون (وبمعنی المفعول) واته: فه‌عیل و فه‌عول به مانا نیسمی مه‌فعولیش ده‌بن (كالتقتيل بمعنى المقتول والخلوب بمعنى المحلوب) نیستا قتیل له‌سه‌ر وه‌زنی فه‌عیل یه وه به مانای مه‌قتوله که نیسمی مه‌فعوله، وه خلوب له‌سه‌ر وه‌زنی فعول وه به مانا مه‌خلوبه که نیسمی مه‌فعوله، جا براکانم گووتان {رحیم} له {يَرْحَمُ} وه {صبور} له {يَصْبِرُ} وه‌رگیراوه، نه‌قلی حه‌ره‌که‌ی حه‌رفه - مضارع-ه‌که‌ی بکه بو پاش خۆی پاشان عین الف‌عه‌له‌که‌ی هه‌ردووکیان درێژ بکه به‌کسه‌ر {یاء} له‌ویان په‌یدا ده‌بی‌ت، وه له‌وه‌ی دیکه واو په‌یدا ده‌بی‌ت، ده‌بی‌ته {رحیم، وصبور} جا شه‌وانی دیکه‌ش له بینا مه‌جهوله‌که‌یان دروست بکه به هه‌مان نیوه‌یه.

جا براکانم له‌وه بو‌مان به دیار که‌وت که دوو فه‌عیل وه دوو فعول په‌یدا بوون، جا ه‌گه‌ر فه‌عیل به مانا فاعل بی‌ت شه‌وه ته‌صله، چونکه زووتر ده‌بی‌ته فاعل، به‌لام ته‌گه‌ر ه مانا مه‌فعول بی‌ت شه‌وه فه‌رعه‌و ته‌صل نییه، چونکه زۆر ئیعلالی ده‌وی‌ت تا ده‌بی‌ته مه‌فعول، به‌لام فعول به پی‌چه‌وانه‌وه، واته: ته‌گه‌ر به مانا مه‌فعول بی‌ت ته‌صله چونکه ه زیادکردنی ته‌نها یه‌ک مه‌فعول ده‌بی‌ته مه‌فعول. ئهم باسه‌ت له بیر نه‌چیت چونکه وایی کارو نیشت پی‌ی ده‌بی‌ت، جا مصنف ده‌یه‌وی‌ت جیاوازی له نیوان هه‌ردووکیان ه ته‌صل و فه‌رع بکات و باسیان لی‌وه بکات (ويستوی في الف‌ع‌ول‌ الأول‌ الف‌عیل‌ الثانی‌ المذکر‌ والمؤنث‌) واته: یه‌کسانه‌یه له فعولی یه‌که‌م که به مانا عیله که ده‌کاته صبور، وه له فه‌عیلی دووه‌میش که ده‌کاته به مانا مه‌فعول وه‌ک جیم، که هه‌ردووکیان ته‌صل نه‌بوون، واته: لهم دووانه نی‌رو می‌ موسا‌وینه‌وه‌وه‌کو یه‌ک هه‌ردووکیان به‌کار دیت، وه‌کو ده‌گووتری‌ت {رجل قتيل وامرأة قتيل} به‌لام وه‌ش بزانه که ئهم یه‌کسانیه واجب نییه ده‌توانی وه‌کو یه‌کیان لی نه‌که‌ی، که بو بی‌نه بلی {ام‌راة قتيلة} وه بو نی‌رینه بلی {رجل قتيل} (إذا ذکر موصوف) واته: له کاتی‌که‌دا -مذکر ومؤنث- لهم دوو صیغه‌یه‌دا وه‌ک یه‌ک ده‌بن مه‌وصوفه‌که‌یان گووترا‌بی‌ت وه‌کو {رجل قتيل وام‌راة قتيل}، به‌لام که

مەوصوفە کە نەگوترا ئەو دەبێت بۆ -مۆنث-ان تائی پتو بەندریت و وەکو یەك نابن وەکو {جاء قتيل زيد} ئەو بۆ پیاوان، بۆ ئافەرەتانیش وەکو {جاءت قتيلة زيد}، یان دەگووتریت {رأيت قتيلة} بۆ ئافەرەتان، وە {رأيت قتيلة} بۆ پیاوان. (إن لم يكونا صفة مشبهة) واتە: بەو مەرجە صیغەی نیرو مئی لەم دوو فعیل و فەول هی رابردو و یەكسان دەبن کە صیغەی موشەبەهە نەبن، بەلام ئەگەر صیغەی موشەبەهە بن ئەو دەبێت جیاوازی لە نێوان نیرو مئی بکریت وەکو {غیور} ئیستا غیور لەسەر وەزنی فەولە بەلام صیغەی موشەبەهە، پێویستە هەموو کات جیاوازی هەبێت لە نێوانیان، بۆ نێرینە دەگووتریت {رجل غیور} وە بۆ مێینە دەگووتریت {امراة غیورة}. پوختەئەم باسە ئەو دیە کە لە فعیلی بە مانا مەفعول و فەعولی بە مانا فاعل نیرو مئی یەكسانن بەلام بە دوو مەرج: یەكەم ئەو دیە کە دەبێت مەوصوفە کە ناوبراییت، دووهم ناییت صیغەی موشەبەهەش بن. بەلام لیڤەدا مامۆستای قەردداغی دەفەرموویت: مەرجی دووهم تەنها بۆ فەولی بە مانا فاعلە چونکە هەر ئەویان بە صیغەی موشەبەهەو بە ئیسمی فاعل هاتوو، بەلام فعیل بە صیغەی موشەبەهە نەهاتوو، کەواتە: ئەو مەرج دانانە بەم شیوایە لە شوینی خۆی نییە چونکە فعیلی ناگریتەوه.

رونکردنەوه :

ئەگەر یەكێك پرسیت لەو ئایەتەئە کە خۆی گەوره دەفەرموویت ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ قریب فعیل ی بە مانا فاعیلە، واتە: بە مانا قاربه کە لە دواى رەحمەت هاتوو وە -تأنیث- نەکراوە لەبەر ئەو دیە کە فعیل ی بە مانا فاعلە لەوەش وەك یەکن نیرو مئی هیچ جیاوازیان لە نێوان ناکریت. بۆ وەلامی ئەم پرسیارە دەلێین: نەخیر لەبەر ئەو وەك یەکن چونکە لیڤەدا قریب مەصدەرە لە مەصدەریش نیرو مئی وەك یەکن، کەواتە: لیڤەدا لەبەر مەصدەرایەتی وەك یەکن، ئەك لەبەر ئەو، بێت کە فعیلهو جاهەردووکی تیڤا موساوی بن. یان دەلێین: لەبەر ئەو دیە کە لیڤەدا

مه‌حزوفێك هه‌یه، جا له‌بهر ئهم مه‌حزوفه به -مذكر-ی هاتوو، وەك ئەو‌دی بڵێن: ته‌صله‌كه‌ی {شئ قریب}.

(ولا یجمعان جمع السلامة) یانی: ئهم فعوله‌ فعیله‌ ناوبراوانه به‌ جهمعی سه‌لامه‌ جهمع نا‌ک‌ری‌نه‌وه‌و، ته‌نها به‌ جهمع ته‌ک‌سیر جهمع ده‌ک‌ری‌نه‌وه‌و، چونکه‌ ته‌صل نینه. ئنجا مام‌وستا د‌یت‌ه‌ سه‌ر باسی فعیلی یه‌که‌م که به‌ مانا فاعل بوو و ده‌صلیشه (تقول في مثال الفعيل الأول) تو ده‌ل‌یی له‌ میسالی فعیلی یه‌که‌م که ته‌صله‌و، له‌مه‌دا‌جیاوازی له‌ نیوان نیرو می هه‌یه، وه هه‌روه‌ها به‌ جهمعی سه‌لامه‌ش جهمع ده‌ک‌ری‌نه‌وه (نَصِيرٌ نَصِيرَانِ نَصِيرَيْنِ نَصِيرُونَ نَصِيرِينَ) لی‌رده‌ا ئهم نصیره به‌ مانا ناصره، ئه‌مه‌ میسالی موفرده‌و -تثنیه-و جهمعی سه‌لامه‌ن، وه -مذكر-ان له‌ حاله‌تی ر‌فع و نه‌صب و جه‌رن. جا د‌یت‌ه‌ سه‌ر باسی جهمع ته‌ک‌سیرده‌کان که {١٠} ده‌ وه‌زنی هه‌یه (نُصْرَاء) نون بو‌ری هه‌یه، وه صاد له‌سه‌ری هه‌یه له‌گه‌ڵ ئەلفی در‌یژ، ته‌صله‌كه‌ی {نصیر} نون له‌سه‌ری هه‌بوو کردمانه‌ بو‌ر، وه صاد له‌سه‌ری بو‌ ک‌را، وه {یاء} لادرا، وه ئەلفی در‌یژ که ئەلف و هه‌مه‌یه‌ زیاد ک‌را بوو به‌ {نصراء}، جا براکه‌م ته‌وانی دیکه‌ش به‌م شیویه‌ شیع‌لال بکه (نصار) نون له‌ژیری هه‌یه، وه صاد له‌سه‌ری هه‌یه، له‌گه‌ڵ ئەلفه‌کی زیاد، ئهم دوو وه‌زنه‌ بو‌ جهمعی ته‌ک‌سیری ئیسمی فاعیلیش هاتبوون، بو‌ر ب‌زانه (نُصِر) به‌ دوو -ضمه‌- له‌ د‌وای یه‌ك (نُصْرَان) به‌ -ضمه‌-ی یه‌که‌م و زه‌نه‌ی دووه‌م، له‌گه‌ڵ ئەلف و نون (نَصْرَان) عه‌روه‌ها ته‌نها که‌سه‌ری ته‌وه‌لی (أَنْصَار) به‌ فه‌ته‌ی ته‌وه‌لیو سکونی دووه‌می، وه ئەلفێك له‌سه‌ر پیتی صاد (أَنْصَارَاء) سکونێك له‌ نیوان فه‌ته‌وه‌ که‌سه‌ره‌، له‌گه‌ڵ ئەلفی در‌یژ (أَنْصِرَة) هه‌روه‌ها به‌لام ئاخیره‌كه‌ی تییه (نُصُور) به‌ دوو -ضمه‌- له‌گه‌ڵ واوی زیاد، ئه‌مه‌شیان له‌ جهمعی ئیسمی فاعیل هه‌بوو (نُصْرَى) به‌ -ضمه‌-ی نونیو سکونی صادی وه ئەلفی کورت. جا د‌یت‌ه‌ سه‌ر باسی -مؤنث-ان (نَصِيرَة نَصِيرَتَانِ نَصِيرَتَيْنِ نَصِيرَات) بو‌ میینه‌کانه به‌ موفرده‌و -تثنیه-و جهمع، وه جهمعی ته‌ک‌سیری له‌سه‌ر دوو وه‌زنان د‌یت، که ئه‌مانه‌ن (نَصَائِر) به‌ فه‌ته‌ی {فاء الفعل}

(نصار) بە کەسرهی {فاء الفعل}، ئەمەیی باسمان کرد فاعیل بە مانا فاعیل بوو، ئەوجارە دێتە سەر باسی فاعیل بە مانا مفعول، کە ئەصل نییە و فەرعه، جا دەفەرموویت (والثانی لهما) تۆ دەلییت لە هی دووێم کە فاعیلی بە مانا مفعوله بۆ ژن و پیاوان دەگووتریت (قتیل قتیلان) ئەمانە موفردو -تثنیه-ن بۆ مێینه و نێرینه وەکو یەک بە کار دێن، وە جەمعی سەلامەشیان نییە، بەلام سێ وەزنی جەمعی تەکسیری هەیە کە ئەوانەن (قتلی) بە فەتخەیی ئەوەلی و سکونی دووێمی، لەگەڵ ئەلفیکی کورت، وە ئەصلەکەشی قتیل بوو (قتالی) بە -ضمه-ی ئەوەلی و فەتخەیی دووێمی و ئەلفیک لە نیوان عین الفعل وە لام الفعل، لەگەڵ ئەلفیکی کورت لە کۆتایی (قتلاء) بە -ضمه-ی ئەوەلی و فەتخەیی دووێمی وە ئەلفیکی درێژ لە کۆتایی (ويتوافقان في الجمع كما يتوافقان في المفرد والتثنية) واتە: نێرو مێ صیغەیان یەکسانە لە فاعیلی بە مانا مفعول هەروەک هەردووکیان لە موفردو -تثنیه- یەکسان بوون، تۆ دەلییت: {رجل قتیل رجلان قتیلان رجال قتلی، امرأة قتیل امرأتان قتیلان نسوة قتلی} ئەم فەرموودەیی مامۆستا وەک تەنکید کردنەوێتە ک بوو، ئەگینا ئەم یەکسانییە باسکرا بوو ئەوە بوو فەرمووی {والثانی لهما} واتە: بۆ ژن و بۆ پیاو، دەشگوێجێ ئەم دووبارە کردنەوێتە بۆ ئەوە بێت کە ئەم یەکسانییە لە موفردو -تثنیه- بەو مەرجه بوو کە مەوصوفەکە گوترا بێت، بەلام لە جەمعدا بەبێ مەرجه و گووتنی مەوصوفی ناوێت. جا باسی فاعیلی بە مانا فاعیل و مفعول تەواو بوو، ئەوجارە دێتە سەر باسی فاعول بە هەردووک بەشەو، بۆیە فەرمووی (وفي فَعول بمعنى الفاعل لهما) تۆ دەلیی لە میسالی فاعولی بە مانا فاعیل بۆ نێرینه و مێینه، کە ئەمەشیان ئەصل نییە و جەمعی سەلامەشی نییە (نَصُور نَصُورَان) نێستا ئەم دوو وشەیی بۆ ژن و پیاو بەکار دێن، وەکو {رجل نصور و صبور} یان {امرأة نصور و صبور} وە وەکو {رجلان نصوران، وامرأتان نصورتان} وە سێ جەمعی تەکسیری هەیە کە ئەمانەن (نُصِر بضمّتين) ئەم صیغەییە بە دوو -ضمه- کە نون و صادە (نُصِرَاء بضم ففتحّتين) ئەم صیغەییەش بە -ضمه-ی

ئەو لەوێ وە دوو فەتخە کە صادو رائە، وە لە گەڵ ئەلفی درێژ (أَنْصَار بَسْکُون بَيْن فَتَحَتَيْن) واتە: ئەم صیغەیە بە زەننە کە هێ ئۆنە لە نێوان دوو فەتخەدا کە هێ هەمزەو صادە، وە لە گەڵ ئەلفی زیاد لە نێوان صادو رائدا (يَتَوَافَقَان فِي هَذَا أَيْضاً إِفْرَاداً وَتَثْنِيَةً وَجَمْعاً) واتە: -مذکر و مؤنث- یە کسانن لەم فەولە ی بە مانا فاعیل، هەر وەک یە کسان بوون لە فاعیلی بە مانا مەفعول لە موفردەو -تثنیة- جەمعدا، بەلام لە موفردەو -تثنیة- بە مەرجی باسکردنی مەوصوفە کە یە، وە لە جەمعدا بەبێ ئەم مەرجە یە وەکو {رَجُلٌ صَبُورٌ، وَامْرَأَةٌ صَبُورٌ، رَجُلَانِ صَبُورَانِ، امْرَأَتَانِ صَبُورَانِ، رَجَالٌ صَبْرٌ، نِسَاءٌ صَبْرٌ} لێرەدا ئەمەش بگوتریت چاکە بۆچی فەولی بە مانا فاعیلە وە پێش خست خو هێ بە مانای مەفعول ئەصلتە؟ لە وەلامدا دەگوتریت: ئەمە راستە بەلام چونکە لە گەڵ فاعیل ی بە مانا مفعول هاو بە شە لە هەموو ئەم حوکمانەدا جا لەبەر ئەوە لە دوا ی ئەوی باسی کرد. جا ھاتە سەر باسی فەولی بە مانا مفعول کە ئەصلە، دەفەر مووت (وَفَعُولٌ بِمَعْنَى الْمَفْعُولِ قِيَاساً أَنْ يَجْمَعَ جَمْعَ سَلَامَةٍ لِهَمَا) واتە: فەولی بە مانا مفعول قیاس و قاعیدە و دەخوازیت کە بە جەمعی سەلامەت جەمعی بکرتیت بۆ ژن و پیاو وەکو فاعیلی بە مانا فاعل کە هەردووکیان ئەصلن، وەکو {حَلُوبٌ حَلُوبَانِ حَلُوبُونَ حَلُوبَةٌ حَلُوبَتَانِ حَلُوبَاتٌ} وە هەروەھا {نَصُورٌ} ئەگەر بە مانا منصور بێت دەلێت: نَصُورٌ {نَصُورَانِ نَصُورُونَ نَصُورَةٌ نَصُورَتَانِ نَصُورَاتٌ} بەلام ئەگەر بە مانا فاعیل بێت جەمعی سەلامە ی نییە، وە نێرو مێ یە کسانن وەکو باسکرا، بەلێ جا ئەم فەولە لەبەر ئەوەی کە ئەصلە گووتمان وەکو فاعیلی بە مانا فاعل وایە، پێویستە جەمعی سەلامە ی بێت بۆ ژن و پیاوان، جا با بزاین جەمعی تەکسیری ژن و پیاویش هەر لەم فەولە ی بە مانا مفعول دیاری بکەین (وَجَمْعٌ تَكْسِيرِ الذَّكَورِ لَهُ) واتە: جەمعی تەکسیری -مذکر- ان لەم فەولە ی بە مانا مفعول (مَا ذَكَرْنَا فِي الَّذِي بِمَعْنَى الْفَاعِلِ) ئەو سێ جەمعیە کە لە فەولی بە مانا فاعل هەبوون کە ئەمانەن {نَصُورٌ، نَصْرَاءٌ، أَنْصَارٌ} بەلام لەوێ بۆ نێرو مێ وەکو یەك بوو، کەچی لێرەدا تەنها جەمعی تەکسیرە بۆ نێرینەکان (وَالْإِنَاثُ

نحو عَجُوزَة) واته: جه معی ته کسیری بۆ -مؤنث-ان له فعلی به مانا مفعول {عجوزة} -که-له سهر وه زنی فعله، وه به مانا {معجزة} {عَجَائِز} یانی جه مع ته کسیره کهی {عَجَائِز} ده بیئت که له سهر وه زنی {فَعَائِل} ده. به لām ته ودهش بزانه هه نندیک ده لاین: عجوز به تی بۆ ژن و پیاوان ده گووتریت. گووتمان نیرو می یه کسانن له فعلی به مانا مفعول و له فعلی به مانا فاعل به مه رجیک که مه و صوف گووتراییت، وا ده رکوت ته گهر مه و صوف باسکراو نه بیئت پیویسته له وانیش جیاوازی له نیوان نیرو می هه بیئت، جا به پیزی ده فرموویت (وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ الْمَوْصُوفُ فِي الَّذِي بِمَعْنَى الْفَاعِلِ) واته: ههر کاتی که مه و صوف باس نه کراییت له م فعله ی که به مانا فاعله وه ته صلیش نییه، وه هه روه ها له م فعله ی که به مانا مفعول، که چی به پیزیان لیژدها باسی ته وده ی نه کردووه، به لām وا پینده چیئت پیکه وه بن (فَالظَّاهِرُ أَنَّهُ كَالَّذِي بِمَعْنَى الْمَفْعُولِ) وا دیاره که ته م فعله ی به مانا فاعل وه هه روه ها فعلی ناوبرا ویش له و کاته ی که مه و صوفه که ی باس نه کرا و دکو فعلی به مانا مفعول بیئت (فِي جَمْعِي الذَّكُورِ وَالْإِنَاثِ سَلَامَةً وَتَكْسِيرًا) له هه ردووک جه مع که جه معی سه لامه و ته کسیره بۆ -مذکر و مؤنث- که واته: له وشه ی {نصور} دا که فعله وه به مانا فاعله بۆ-مذکر- ده لیئت: {نصور، نصوران، نصورون} به جه معی سه لامه ت. وه بۆ-مؤنث- ده لیئت: {نصورة، نصورتان، نصورات} به جه معی سه لامه ت، به لām جه معی موکه سه ری پیاوان ته م سی جه معه یه که له {فعل} ی به مانا مه فاعل هه بوون که ته مانه ن {نَصْر، نُصْرَاء، أَنْصَار} وه جه معی ته کسیری -مؤنث-ان که بۆ فعلی به مانا مه فاعل هه بوو وه کو {عجوزة، عجائز} ده لی: {نصورة، نصائر}. پوخته ی ته م باسه ته وده یه: که فعلی به مانا فاعل جه معی سه لامه ی نییه، وه سی جه معی ته کسیریشی هه یه بۆ نیرو بۆمی، به لām هی به مانا مفعول جه معی سه لامه ی نیرو می هه یه وه جه معی ته کسیریشی بۆپیاوان ته م سی جه معه یه که له هی به مانا فاعل هه بوون بۆ نیرو بۆ می، به لām لیژدها تاییه ت بوون به نیژ وه هی میینه وه کو {عجوزة، نصورة، عجائز، نصائر} که له سهر وه زنی

{فَعَالِل} ه. جا دێینهوه سەر فَعُولی بەمانا فاعل و فَعِیلی بە مانا مفعول لە کاتی ک
 که مەوصوف باس نە کراییت جا فەرمووی لەم کاتەدا ئەم فَعُولی بەمانا فاعل هەر
 وەکو فَعُولی بەمانا مەفعول وایە، واتە: جەمعی سەلامە ی نێرینە و مێینە ی هەیه
 وەتە کسیرەکانی نێرینە ئەم سێ صیغە یە کە باس کراون {نُصِرُ.....هتد} وە بۆ مێینە
 بە هەمان شێوە {عجوزة، عجائز} هەو، بەلام لێردا هەندیک لە زانایان تێبینیان
 هەیه و دەلێن ئەمە چینگای بیر لێکردنەو، چونکە بەرپرسی فەرمووی: جەمە
 تە کسیرەکانی فَعُولی بەمانا مفعول وەکو جەمە تە کسیرەکانی فَعُولی بەمانا فاعل وان
 کە سێ یەکان، وە ئێستاش دەفەرموویت: جەمە تە کسیرەکانی فَعُولی بەمانا فاعل
 وەکو جەمە تە کسیرەکانی فَعُولی بەمانا مفعول وان، جادەلێن ئەو شوبهاندنی
 شتیکە بە {نفسی} خۆی وەکو بلیت: زید وەک زید وایە جائەگەر وەلام بەدیتەو کە
 جیھەتە کە جودایە، لەبەر ئەوە کە ئەویان لە کاتی موصوف باس نە کراو بیست و وە ئەوی
 تریان لە کاتی موصوف باس کراو بیست. وە خودای بالادەست لە هەموو کەس زانترە.
 (وما ذکرنا من فعول بمعني مفعول إلی هنا) واتە: ئەوەی کە گووتمان و باسمان
 کرد لە فَعُولی بە مانا مەفعولەو هەتا ئەم شوێنە، کە دەکاتە {سلامة وتکسیرا}
 کە باسکراوە کە ئەو یە گووتمان ئەم فَعُولە جەمعی سەلامە ی هەیه، هەر وەکو فَعِیلی
 بە مانا فاعیل، وە تە کسیرەکانی -مذکر- هەکان ئەم سێ یەکان، وە جی -مؤنث- هەکان
 {فَعَالِل} هەر وەکو {عجائز} هە، لە کاتی کە مەوصوف نە گوتراییت لەم فَعُولی بە
 مانا فاعل وەکو هی بە مانا فَعُولی بە مانا مەفعولە لە هەموو حوکمەکانی. جا ئەم
 باسکراوە لە وێندەر تاکو {سلامة وتکسیرا} (ما رأينا فيه شيئاً) لە باس و
 بەیانی ئەم باسە ی رابراو لە هیچ کتیییک وە لە هیچ گوتراویکی ئەو زانایانەمان
 نەدیوون بە شێوە یەکی صەریح و راستەوخۆ (لکن استظهرته من قواعدهم) بەلام
 ددرم خستوو لە یاساو قانونی زانایانی عیلمی صەرف لەو شوێنانە ی کە ئەوان
 نامازەیان بۆ کردبوو، وە منیش تەصریح پێکردوو (والله أعلم) وە خودای بالا

دہست لہ ھەموو کەس زاناو داناترە ھەر ئەو بە تەواوی راستیو ھەڵی لہ لا تاشکرایە.

جا لہ کاتیکی بەپێزیان رزگاری بوو لہ باسی دروستکردنی ئیسمی فاعل وە مەفعول لہ -ثلاثی مجرد- ھاتە سەر باسی دروستکردنیان لہ غەیری -ثلاثی مجرد- کە دەکاتە -ثلاثی مزید- وە رباعی مجرد و مەزید جا فەرمووی (ومما زاد علی الثلاثة) واتە: ئەو ئیسمە فاعیلەو ئەو ئیسمە مەفعولە ی کە دروست دەکریت لہو فعلانە ی زیادن لەسەر سێ حەرفان (فَالضَّابِطُ فِيهِ أَنْ تَضَعَ الْمِيمَ الْمُضْمُومَةَ مَوْضِعَ حَرْفِ الْمَضَارَعَةِ) قانون و یاسا وایە بۆ دروستکردنی ئیسمی فاعیل و مەفعول لەم جۆرە فعلانە کە تۆ میمەکی بۆ دابینییت لہ شوینی حەرفە -مضارعة- کە لہ دوا ی لادانی ئەم حەرفە -مضارعة- (وَتَكْسِرُ مَا قَبْلَ آخِرِهِ فِي الْفَاعِلِ وَتَفْتَحُهُ فِي الْمَفْعُولِ) جا کە میمەکەت دانا، تنجا ئەو حەرفە مەکسور بکە کە دەکەوێتە پێش ئاخیری لہ ئیسمی فاعل، وە مەفتوحی بکە لہ ئیسمی مەفعول (نَحْوُ مُكْرِمٍ وَمُدْحَرِجٍ وَمُدْحَرَجٍ) ئیستا {مُكْرِمٍ} کە ئیسمی فاعیلە لہ بابی تیفعالە ئەصلەکە ی {يُكْرِمُ} بوو، وە حەرفی -مضارعة- کە ی لادراو و میمی -مضموم- ی لہ شوینی داندراو، وە ئاخیرەکەشی بە مەکسوری ماوہتەو، وە {مُكْرِمٍ} کە ئیسمی مەفعولە بە ھەمان شیوہ تەنھا پێش ئاخیرەکە ی مەفتوح بکە، وە دەشتوانی بلییت: ئەومان لہ فعلی بینا مەجهول دروست کردوو کە {يُكْرِمُ} بوو، وە ئەو حەرفە ی پێش ئاخیرەکە ی بە مەفتوحی ماوہتەو جا بە ھەر حال جیاوازی ھەر دەبییت لہ نیوان ئیسمی فاعیل و مەفعول، ئەمەیان میسالی -ثلاثی مزید-، وە {مُدْحَرِجٍ} وە {مُدْحَرَجٍ} بە ھەمان شیوہ ئیعالال بکە کە ئەمەش میسالی رباعی موحەررەدە، وە میسالی رباعی مزید {مُحَرَّنَجِمٍ وَمُحَرَّنَجَمٍ} (وَكَذَا نَظَائِرُهُ) واتە وەکو ئەم ئیسمە فاعل و مفعول باسکراو وایە، ھەموو ھاوینەکانیان لہ ھەموو بابەکانی تر لہ -ثلاثی- مەزید و رباعی مجرد و مەزید، واتە بەم شیوہیە حەرفی -مضارع- کە لادەو میمیکی بۆر لەشوینی دابنی جا پیتی پێش پیتی ئاخری لہ ژێر

بکە بۆ ئیسمی فاعل و لەسەر بکە بۆ ئیسمی مەفعول، وەکو {مستخرج}، متدخرج.....هتد}. ره‌خه‌گرێک پرسیار ده‌کات و ده‌لیت: تۆ گووت له‌غهری - ثلاثي- مجرد هه‌رفی پێش ناخیری له‌ژێر ده‌کریت بۆ ئیسمی فاعل و، له‌سه‌رده‌کریت بۆ ئیسمی مەفعول و نه‌یستا {مُسَهَّب} و هه‌ندیکی تر - ثلاثي- مه‌زیدن و له‌ ئیسمی فاعل و هه‌رفی پێش ناخیری مه‌کسور نه‌کراوه به‌لکه مه‌فتوحه، جا ده‌فه‌رموویت (وَشَدُّ مُسَهَّبٍ وَمُخَصَّنٍ وَمُلَفَّجٍ بَفَتْحٍ مَا قَبْلَ آخِرِهِ فِي إِسْمِ الْفَاعِلِ) واته شازه و له‌قانون ده‌رچوونه ئەم سی وشه‌یه که ئیسمی فاعلن و هه‌رفی پێش ناخیر ده‌کیان له‌سه‌ره و ده‌هه‌موو قانون و یاسایه‌ک له‌سه‌ر غالبه، به‌شی کهم یاسا لکه‌دار ناییت، جا {مُسَهَّب} ته‌گه‌ر به‌م که‌سه بلێت که زۆر قسه ده‌کات به‌ قسه‌ی پروپوچ ته‌مه به‌فه‌تیه‌ی هاتوو ده‌ شازه و ده‌کو گووتان، به‌لام ته‌گه‌ر به‌قه‌سه‌که‌ری رێک بلێن ته‌وا به‌ {مُسَهَّب} هاتوو به‌که‌سه‌ره و له‌سه‌ر یاسایه و ده‌شازیه. وه {مُحَصَّن} واته: خۆی پاراستوو له‌زینا و ده‌خۆی {حِیْظ} کردوو به‌هۆی نیکاحی شه‌رعی. وه {مُلَفَّج} میم بۆر و لام زه‌نه‌و فی له‌سه‌ر واته: مفلس و هه‌ژار، پوخته ته‌وه‌یه که ته‌م سی وشه‌یه - ثلاثي- مه‌زیدن له‌بابی {أَفْعَال} و ئیسمی فاعلن قانون وابوو به‌که‌سه‌ری پێش ناخیری یان و نه‌یستا به‌فه‌تیه‌ی پێش ناخیری هاتوو له‌یاسا ده‌رچوونه، (وَكَذَا عَاشِبٍ وَ وارس ویافع فیه) هه‌روه‌ها شازه له‌ یاسا ده‌رچوو ته‌م سی وشه‌یه که {عاشِب، وارس، یافع} ن چونکه ته‌وانه ئیسمس فاعلن و له‌غهری - ثلاثي- مجردن و له‌سه‌ر وه‌زنی ئیسمی فاعیلی - ثلاثي- مجرد هاتوو قانون وابوو یه‌م شیوه بن {مُعْشِبَ وَمَوْرَسُ وَمَوْفَعُ} جا {عاشِب} فعله‌که‌ی {أَعْشَبَ} ه واته: شوین که گیای شین کردوو {وارس} فعله‌که‌ی {أَوْرَسَ} ه واته: ته‌م شوینه که ته‌م گیایه‌ی شین کردوو که پێی ده‌لێن {وَرَسَ} وه {یافع} عه‌ردب ده‌لێن {أیفع الغلام} واته: ته‌م مناله له‌سه‌ر هاورێیه‌کانی پێش که‌وووتوو به‌رزبووه (کله‌ها من باب الأفعال) ته‌م شه‌شه هه‌مووی له‌ بابی {أَفْعَال} ن یاسا وابوو که له‌ سه‌ر وه‌زنی {مُفْعِل} بانه، به‌لام که سییه‌کانی ته‌وه‌لی هه‌رفی پێش ناخیریان مه‌فتوحه وه سییه‌کانی دوایی له‌سه‌روه‌زنی

ئێسمی فاعیلی مجرد هاتوون هەموویان شازن و ریزیپەرن، ئەو جارە هاتە سەر ئەم
 صیغانەی کە ئێسمی فاعل و مەفعول لەوان یە کسانە جا فەرمووی (وقد یستوي
 لفظ **إسم الفاعل والمفعول**) واتە: کەم جار لەفری ئێسمی فاعل و مەفعول وەك
 یەك دەبیّت لەبەر چەند شتێك کە باسیان دەکات (في كل مكان قبل آخره
 مدغماً) واتە لەهەموو ئێسمە فاعل و ئێسمە مەفعولێك کە حەرفی پێش ناخێردەکە
 دەغم کرابیّت لە حەرفی ناخێردەکە وەکو {مُعَدَّ} (ولم يكن قبله ساكن) بەلام بەو
 مەرجە ی کە لەپێش ئەم دەغم کراوە هیچ حەرفی ساکن نەبیّت وەکو میسلمان هینا
 بەلام ئەگەر ساکن هەبیّت لەو کاتە دەتوانین جیاوازی بکەین بۆ وێنە وەکو {مُعَدَّ}
 ئەسلەکە ی {مُعَدَّ} بوو لیڤەدا نەقلی حەرەکە ی دالی یە کەم دەکەین بۆ عەین وە
 دەغسی دەکەین، بۆ ئێسمی فاعل دەگووتریّت {مُعَدَّ} بە کەسەری عەینی وەبۆ ئێسمی
 مەفعول {مُعَدَّ} بە فەتخە ی عەین (أو كان وكان ألفا) واتە حەرفی ساکن لە پێش
 حەرفی دەغم کراوە هەبیّت، بەلام ئەو حەرەفە ساکنە ئەلف بیّت جا لەم کاتەش وەك
 دەبن وەکو {مُحَابَّ} کە خۆی میسالەکان باس دەکات. (أو كان ماقبل آخره واوا
 أویاء وما قبله مفتوحاً) وەهەر وەها هەردوکیان یە کسانن لە هەر صیغە یەك کە
 حەرفی پێش حەرفی ناخیری واو بیّت یان {ی} بیّت، وە ئەم واو و {ی} دس حەرفی پێش
 خۆیان لەسەر بیّت جا قەلبی ئەم واو و {ی} دس دەکریّت بە ئەلف، وە ئەلفیش
 حەرەکە قەبول ناکات و یە کسان دەبن وەکو {مُحْتَارَّ} بەلام ئەگەر حەرفی پێش واو
 و {ی} مەفتوح نەبوو لەم کاتەدا جیاوازی دەکریّت، وەکو {مقیم ومقام} کە
 ئەسلەکیان {مقوم ومقوم} بوونە، واو کراوە بە ئەلف لە ئێسمی مەفعول وە کراوە
 بە {ی} لە ئێسمی فاعل، ئەمە لە ئەجودفی باس دەکات {إنشاء الله}، ئەو جار
 میسالەکان دەهینین (كمحباب ومتحاب) {محباب} لە بابی {مفاعل} د وە
 {متحاب} لە بابی {تفاعل} ه ئەسلەکیان {محباب و متحاب} بە فەتخە و کەسەری
 {ب} ی یە کەم حەزفی حەرەکە ی ئەم {ب} ی یە کەم کراوە دەغم کراوە لە هی دوو د
 بە ئی لەپێش ئەم حەرەفە ساکنێك هەیه بەلام ساکنە ئەلفە وە قەبولی حەرەکە ناکات،

و بە ناچار یەوێ ئیسمی فاعل و مفعول وەك یەك دەبن (و **مختار**) ئەمەش بابی
 إفتعاله وە معتل العینه، ئەصلەكەى {مُخْتَبِرٌ} بوو لە ئیسمی فاعیل، وە
 {مُخْتَبِرٌ} لە ئیسمی مفعول، جا بە هەر حال ئەم یانە قەلب کرا بە تەلف جا
 ئیسمی فاعیل و مفعول وەك یەك بوون (و **مضطرٌّ**، و **مُعْتَدٌّ**) ئەمانەشیان هەر لە
 بابی إفتعالن، ئەصلەكەیان {مُضْطَرٌّ، و **مُعْتَدٌّ**} بوو لە ئیسمی فاعیل بە کەسەى
 حەرفی پیش کۆتایی، یان ئەصلەكەیان {مُضْطَرٌّ و **مُعْتَدٌّ**} بوو لە ئیسمی مفعول،
 ئنجا راتەكە لە هی یەكەم وە دال لە هی دووهم ساكن کران و لە پیتی دووهمى وەك
 خۆیان دەغم کران، ئەو حەرەكەى كە جیاوازی لە نیوان ئیسمی فاعیل و ئیسمی
 مفعول دەکرد حەزف کراو نەماو هەردووکیان لە صیغەدا یەكسان بوون (و **مُنْصَبٌّ**
 و **مُنْصَبٌّ فیه**) ئەم دووانەش لە بابی إنفعالن، ئەصلەكەیان {مُنْصَبٌّ} بوو لە
 ئیسمی فاعیل وە {مُنْصَبٌّ} لە ئیسمی مفعول، ئنجا پیتی یەكەم لە دوو بائەكان
 حەزف کراو لە هی دووهم دەغم کرا (و **مُنْجَابٌ و مُنْجَابٌ عَنْه**) ئەم دووانەش هەر لە
 بابی إنفعالن، ئەصلەكەیان {مُنْجَوْبٌ، و **مُنْجَوْبٌ**} بوو وای متحرك ماقبل مەفتوح
 قەلب کرا بە ئەلف بوو بە {مُنْجَابٌ} لێرەش بە هەمان شیوە ئیسمی فاعیل و
 ئیسمی مفعول وەك یەك واپوون. براكەم: دەرکەوت كە ئیسمی فاعل و ئیسمی
 مفعول لەم نۆ میسالەو هاوویتنەکانیان وەك یەك وانە، جا ئەمەیان لەبەر ئیدغامە
 وە یان لەبەر قەلبە چونکە ئەم حەرەكەى كە لەسەر حەرفی پیش کۆتاییە واتە سەرو
 ژێر نەماو، هەر ئەمەش بوو كە لێكى جودا دەکردنەو بە ژێر دەمانزانى ئیسمی
 فاعیلە وە بە لەسەر دەمانزانى ئیسمی مفعولە (و **يختلف التقدير**) بەلێ گوتمان
 لە لەفزا هەر دووکیان یەكسان بەلام لە تەقدیروو فەرزدا جیاوازی لە نیوانیاندا
 هەیە، چونکە دەلێن: ئیسە فاعیلەکا بە کەسەى حەرفی پیش کۆتاین لە
 ئەصلداوێكو گوتمان {و **مُعْتَدٌّ**، و **مُخْتَبِرٌ**...} وە زۆر جاریش لە مانایەكەى
 دەرەكەوێت و دەزاندرێت ئەمە كامەیانە. یەكێك پرسیار دەكات و دەلێت: لە
 صیغەكانى ناخیری {منصب...هتد} جیاوازی هەیە بەم جارو مەجرورە بۆچی لەواندا

ئیسمی فاعیل و مہ فعلی بہ یہ کسان داناوہ؟ لہ و لامدا دہ گووتریت: لہ وانیش خودی صیغہ کان بۆ ہر دووکیان وەک یەک وان بە لام مہرجہ بۆ دروستکردنی ئیسمی مہ فعلی لہ فعلی لازم کہ بکریت بہ متعدی، کہواتہ ئەم جارو مہجرورہ پارچہ نین لہم وشانہ بہ لکە مہرجن بۆ دروستکردن وەکو دہ لَین {شَرَطٌ لَّاشَطْرٌ}.

باسی صیغہ تی مشبہہ

جا مصنف خوای لی رازی بیت لہ باسی ئیسمی فاعیل و مہ فعلی وە لہ گەل ہەردوو فعیل و فعلی تہواو کرد، تہ و جارہ ہاتہ سەر باسی صیغہ ی مشبہہ، نہ گەرچی زہنجانی باسی نہ کردووہ بہ لام لہبەر ئەوہی کہ قوتابی زۆر پیتیستی پیتی دەبیت لیژددا باسی لیوہ دہکات، وە خوژی لہ سہرتای ئەم کتیبہ فہرمووی {وآزید علیہ... الخ} واتہ: من ہەندیك بابەت و میسال لہ سەر زہنجانی زیاد ددکەم، جا ئەمەو چہند بابەتی دیکہی زیاد کردووہ جا فہرمووی (الصفة المشبهة) واتہ: لہم جوړہ میسالانہیہ کہ لہ مہ صدری مجرد دروست دہکریت، ئەم صیغہ تہ موشہبہہیہ واتہ تہ شبہکراوہ بہ ئیسمی فاعیل لہوہدا وەکو ئەوی -تذکیر وتانیث وتثنیہ- وە جہمع دہکریت، وەک بلیت {حَسَنٌ حَسَانٌ حَسَنُونَ حَسَنَةٌ حَسَنَتَانِ حَسَنَاتٌ} وەکو لہ ئیسمی فاعل دہگووتریت {ضارب ضاربان ضاربون ضاربات ضاربتان ضاربات} جا پیناسہی ئەم صیغہ تہ لہ زاراوہی زانایانی عیلمی صہرف لہ فزیکہ کہ موشتەق بیت لہ مہ صدری فعلی لازمی -ثلاثی مجرد- بیت یان غہیری -ثلاثی مجرد- وە دہلالەت بکات لہ سەر مانوہی ئەم صیغہ تہ وەکو {حَسَنٌ وَشُجَاعٌ وَجَبَانٌ} ئیستا ئەم شتانہ کہ جوانی و غیرەت و ترسناکی لہ خاوەنہکیان دہمینن وە فعلہکە ی ہەمووشیان لازمەو -ثلاثی مجرد-، وە ئەگەر ویستت صیغہ ی موشہبہہ لہ فعلیکی متعدی دروست بکەیت یہ کەم جار بیکہ بہ لازم ئەوجا بیکہ بہم صیغہ تہ وەکو {رَحِمٌ} لہ بابی چوارەم بیکہ بہ {رَحِمٌ} وەکو {حَسَنٌ} جا بیکہ بہ {رَحِيمٌ} (وصيقتها من الثلاثي المجرد سماعية) بە لئی سیفہ تی موشہبہہ لہ -ثلاثی-ی مجرد لہ غہیری

-ثلاثي مجرد-یش دروست دەکریت، بەلام سیفەکانی لە-ثلاثي مجرد- سەماعینە واتە: بیستراون وەهیچ یاسایەک نیە وەکو ئیسمی فاعل و مەفعول کە وەزنەکیان دیاری بکات، بەلکە لەسەر زۆر وەزنی جۆراو جۆر دین مەگەر بۆ ئەلوان و عیوب کە بۆ پیاوان {أفعل} دیت، وە بۆ ئافەرەتان {فعلاء} دیت وەکو {أجر و حمراء} جا بەرێزی دەیهویت وەزنەکانی کەمێک کۆیکاتەوێ ئەگەر چی بەتەواویش نەکریت وەکو گووتراوە {ما لا بدرك كله لا يترك جله أو كله} جا لە کتێبی شافیه دانراوی زانای بەناویانگ شیخ ابن الحاجبی کوردی نەقل دەکات دەفەرمویت {قال ابن الحاجب في شافية هي من نحو فَرِحَ على فَرَحٍ غابلاً} واتە: ابن الحاجب فەرموویەتی لە کتێبی شافیه کە کتێبکی صەرفیە واتە عیلمی صەرف ئەم سیفەتی موشەبەهە لەم فەعلە -ماضی- هەی لەسەر وەزنی {فَعِلَ} بە کەسەری عین الفەعل لەسەر وەزنی {فَعِلَ} دەبیست بە زۆری وەکو {فَرِحَ} ئیستاتەمە فەعلی -ماضی- هە لەسەر وەزنی {فَعِلَ} یە واتە لە بابی چوارەم، صیغەتی موشەبەهە لێرەدا لەسەر وەزنی {فَعِلَ} دەبیست وەکو {فَرِحَ} لەگەڵ هاووینەکانی، هەر وەها هاووینەکانی وەکو {خَزَنَ} وە بۆ -مؤنث- تائیک زیاد بکە {فَرِحَ وَخَزَنَ} جا بزانە {فَرِحَ} بە کەسەری عین العفل و فەتەحی حەرفی ئاخیری فەعلی -ماضی- هە وە ئەگەر ئاخیرەکی تەنۆیندار بکە ئەو دەبیستە صیغەتی موشەبەهە وەکو {فَرِحَ} وە ئەگەر رائەکە فەتەحی بۆ بکە ئەو دەبیستە مەصدەر وەکو {فَرِحَ} {وقد جاء الضم في بعضها} وە کەم جار -ضمە- ش دروست دەبیست لە هەندێک لەم میسالانەی کە بە کەسەری هاتبوون {كُنْدُسٍ وَحَدَّرٍ وَعَجَلٍ} ئیستاتەم سێ وشەییە زۆرتیش -ماضی- هەکیان {فَعِلَ} هەی مەکسورە وە صیغەتەکە بە کەسەری عین الفەعلە بەلام -ضمە- شیانی لێی دروستە، کەچی لە ژێرە کە هی خۆیانە {نَدُسَ} واتە ژیر {حَدَّرَ} ترسناک و وشیار {عَجَلَ} پەلە دەکات {وجاءت على سليم وشكسٍ وحُرٍّ وصِفَرٍ وَغَيُورٍ} واتە: ئەم صیغەتە هاتووێ لەسەر ئەم پێنج وەزنەش لەگەڵ دوووەکانی پێشوو لە -ماضی- هەکی هەموویان {فَعِلَ} هەی مەکسورە {سَلِيمَ} -ماضی- هەکی {سَلِمَ} بوو، وە {شَكْسَ} لەسەر

وہزنی {فَعَلَ} ہ بہ سکونی عین الفعلہ کی {حُرَّ} لہسہر وہزنی {فَعَلَ} یہ بہ -
 ضمة-ی فاء الفعل وہ سکونی عین الفعل چونکہ تہصلہ کی {حُرَّ} بووہ بہ لام دہغم
 کراوہ، وہ {صِفَر} لہسہر وہزنی {فَعَلَ} بہ کہسہری فاء الفعل وہ سکونی عین
 الفعلہ کی وہ {غُیُور} وہ کو {فَعَلَ} فہتھی یہ کہ می وہ -ضمة-ی دووہ می لہ گہل
 واوی زیاد لہ پیش کۆتایی (وَمِنَ الْأَلْوَانِ وَالْعُيُوبِ وَالْحَلَى عَلَى أَفْعَلٍ) واتہ:
 صیفہتی موشہ بہہ لہو فعلہی کہ دہلالہت دہکات لہسہر رہنگ و عہیب و جوانی
 لہسہر وہزنی {أَفْعَل} دہبیت بۆ نیڑینہ -مذکر-، وہ میینہ -مؤنث- لہسہر وہزنی
 {فَعْلَاء} دہبیت وہ کو {أَسْوَد} بۆ نیڑینہ وہ {سَوْدَاء} بۆ میینہ تہمہ نمونہی
 رہنگہ، وہ میسالی عہیبیش وہ کو {أَعْرَج، عَرَجَاء} واتہ: شہلہ، وہ نمونہی جوانیش
 وہ کو {أَبْلَج بَلْجَاء} بہ کورتی وہزنہ کانی صیفہتی موشہ بہہ لہ فعلی مہکسور بوو
 بہ {۹} نۆ وہزن (وَمِنَ نَحْوِ كَرَمَ عَلَى كَرِيمٍ غَالِبًا) صیفہتی موشہ بہہ لہ
 {کَرَم} وہ هاووینہ کانی کہ لہسہر وہزنی {فَعَلَ} ہی -مضموم-ن زۆرتہ لہسہر وہزنی
 {فَعِيل} دہبیت وہ کو {کَرِيم} کہ -ماضی-ہ کہی {کَرَم} ہیہ (وَجَاءَتْ عَلَى حَشْنٍ
 وَحَسَنٍ) صیفہتی موشہ بہہ ہاتوہ لہ {فَعَلَ} ہی -مضموم- لہسہر وہزنی {فَعِلْ
 وَفَعْلُ} بہ فہتھی تہوہلی لہ ہہردوویکیان وہ کہسہری عین الفعل لہ ہی یہ کہم وہ
 فہتھی دووہ لہ ہی دووہم (وَصَغْبٍ وَصُلْبٍ) لہسہر تہم دووہ و ہزنہش ہاتوہ بہ
 فہتھی یہ کہم لہ یہ کہ می وہ بہ -ضمة- لہ دووہ می وہ سکونی عین الفعل لہ
 ہہردوویکیان (وَجَبَانٍ وَشُجَاعٍ) بہ فہتھی حہرفی یہ کہم لہ ہی یہ کہم، وہ بہ -
 ضمة-ی حہرفی یہ کہم لہ ہی دووہم، وہ تہلفیک لہ ہہردوویکیان زیاد کراوہ (وَوَقُوبٍ)
 بہ فہتھی حہرفی یہ کہم و -ضمة-ی دووہ می بہ واو (وَجُنُبٍ) بہ -ضمة-ی یہ کہم و
 دووہم. بۆمان دہرکہوت کہ صیفہتی موشہ بہہ لہمہشدا {۹} نۆ وہزنی ہنہ، وہ لہ
 ہندیکیان {فَعِلْ} ہی مہکسور لہ کہل {فَعَلَ} ہی -مضموم- هاوہشن وہ کو سلیم وہ
 کریم وہ غہیری تہوانہش، وہ ہندیکیشیان تاییہتن (وَهِيَ مِنْ فَعَلٍ قَلِيلَةٍ)
 صیفہتی موشہ بہہ لہ {فَعَلَ} ہی مہفتوح زۆر کہم دیت، چونکہ تہم بابہیان کہ متر

دەلالەت لەسەر مانەو دەکات، وە هەروەها نێسمی فاعیلێش شوێنەکی پر دەکاتەو (وَجَاءَتْ عَلِيَّ حَرِيصٌ وَأَشْيَبٌ وَضَيْقٌ) واتە لە گەڵ ئەو دێدا که کووتمان صیفەتی موشەبەهە لەم بابە کەم دیت بەلام لەسەر ئەو سێ وەزنە هاتوو، یە کەم: {فَعِيلٌ} وە کو {حَرِيصٌ} فعلة - ماضی - کە ی {حَرَصَ} هیه، دووهم: {أَفْعَلٌ} وە کو {أَشْيَبٌ} فعلی - ماضی - {شَابَ} هیه، سییەم: {فَعِيلٌ} وە کو {ضَيْقٌ} - ماضی - هەکی - ضاق - ییائی لی زیادکراوە وە لە یائی ئەصلی دەغم کراوە، ئەمانە هەرسێکیان لە بابی دووهمەن که {فَعَلٌ يَفْعَلُ} وەرگیراون، لەم سییانە هی ئاخیریانە تاییەتە بە {فَعَلٌ} هی مەفتوح، بەلام دووهمەکانی ئەو هلی لە دووهمەکانی ئەو دلیش هاتبوون، واتە: لە {فَعَلٌ، وَقَعَلٌ} هاتبوون چونکە {حَرِيصٌ} وە کو {سَلِيمٌ وَكَرِيمٌ} وایە، وە {أَشْيَبٌ} وە کو {أَحْمَرٌ} وایە که دروستە لە هەردوو بابەکان بێت، یانی {حَمَرَ وَحَمَرٌ} (وَيَجِيءُ مِنَ الْجَمِيعِ بِمَعْنَى الْجُوعِ وَالْعَطَشِ وَضَدِيهِمَا عَلَى فَعْلَانٍ) واتە: صیفەتی موشەبەهە دیت لە هەرسێ بیانیەکان که دەکاتە {فَعَلٌ، فَعِلٌ، فَعُلٌ} له کاتی کدا ئەم فعلة بە مانا {جوع وعطش} واتە: برسیهتی تێنووتی بێت یان بە مانا {ضد} دژەکانیان بێت، که دژ برسیهتی تێریاتیە، وە دژ تینووتی تێراویە، صیفەتی موشەبەهە لەم جۆرە فعلا نە لەسەر وەزنی {فَعْلَانٌ} دەبێت، ئەمە بۆ نێرینهکان وە بۆ مێینهکان لەسەر وەزنی {فَعْلِيٌّ} (نحو جَوْعَانِ) ئەمە لە بابی یە کەمە واتە {جَاعَ يَجُوعُ جَوْعَانٌ} بۆ نێرینه، وە بۆ مێینه دەگووتریت {جَوْعِيٌّ} ئەمە یان بە مانای برسیهتیە {وَشَبَعَانٌ} لە بابی چوارەمە ئەمەش دژ برسیهتیە واتە تێریهتی، وە بۆ مێینه دەگووتریت {شَبَعِيٌّ} (وعَطْشَانٌ وَرِيَّانٌ) ئەمانەشیان هەر لە بابی چوارەمە، یە کەمیان بە مانای تینووتیە، وە دووهمیان بە مانای تێراوی دیت، ئەمە بۆ نێرینهکان بەم شیوەیە دەگووتریت، وە بۆ مێینه دەگووتریت {عَطَشِيٌّ وَرِيَّانٌ} وە میسالی {فَعَلٌ} هی - مضموم - بەم مانایە نەهاتوو، جا لەبەر ئەمە نمونە ی ئەمیان نەهێناوە {انتهی} فرمودە ی شیخ ابن حاجیب کۆتایی پێ هات که لە شافیهی وەرگرتبوو، جا ئەمانە ی کووتمان صیفەتی موشەبەهە

بوون له -ثلاثی مجرد- جا دێته سهر باسی صیغه‌تی موشه‌به‌هه له -ثلاثی مزید- وه هه‌ردوو رباعی واته مجردو مه‌زید، جا ده‌فه‌رموویت (ومن غیره علی زنة اسم الفاعل فتكون منه قیاسا) صیغه‌تی موشه‌به‌هه له غه‌یری -ثلاثی مجرد- که ده‌کاته -ثلاثی مزید- وه رباعی مجرد وه رباعی مزید له‌م سیّ فعلا نه له‌سهر وه‌زنی نیسمی فاعیلی ته‌م فعله ده‌بیّت، وه ته‌مه‌شیان قیاس و قانونه وه‌کو -ثلاثی مجرد- سه‌ماعی نییه، که‌واته ده‌توانی بلیّی {مَنْطِقُ} نیسمی فاعیله وه صیغه‌تی موشه‌به‌هه‌شه وه‌کو بلیّی {زیدٌ مَنْطِقُ اللسان} وه ته‌مه نمونه‌ی -ثلاثی مزید- فیه- یه، وه هه‌روه‌ها {زیدٌ مُطْمَئِنُّ النفس والقلب} وشه‌ی {مُطْمَئِنُّ} که فعله -ماضی- ده‌که‌ی {إِطْمَئِنُّ} بووه رباعی مزیده له بابی {إِعْلَالُ}، ده‌توانی بلیّی نیسمی فاعیله هه‌روه‌ها ده‌توانی بشلیّی صیغه‌تی موشه‌به‌هه‌یه.

باسی مُضَاعَف

له کاتی‌ک مصنف رزگاری بوو له باسی سالمی جا هاته سهر باسی {مضاعف} به فه‌صل ده‌ستی پێ‌کرد که پوخته‌که‌ی ته‌م بابه‌تانه‌یه. ۱- پێ‌ناسه‌ی {مضاعف} له لوغته و له ئیصطیلاحدا. ۲- هه‌ر فعلیک {ماضی} ده‌که‌ی مه‌فتوح العین بیّت وه متعدی بیّت واجبه عین‌الفعلی له {مضارع} دا {مضموم} بیّت مه‌گه‌ر به که‌می. ۳- بۆچی {مضاعف} له‌گه‌ڵ موخته‌له‌کان ژمێردراوه، هه‌لبه‌ته له‌به‌ر دوو شته: أ/ له‌به‌ر ته‌وه‌ی که ئیبدالی دێته سهر. ب/ هه‌زفی تێدا‌یه. ۴- حروفی ئیبدال چینه‌و وه چه‌ندن؟. ۵- {مضاعف} ئیدغامی‌شی دێته سهر که سیّ جوّری هه‌یه که ده‌کاته واجب و جائزو مومنون. ۶- ئایا ته‌صل له سوک‌کردنی {مضاعف} چیه‌یه له‌وسپانه که ئیبدال و هه‌زف. و ئیدغامن؟ بێ‌گومان ئیدغام ته‌صله. ۷- ئایا ئیدغام له کوّی واجبه‌و له کوّی قه‌ده‌غه‌یه‌و له کوّی دروسته؟ ۸- قاعیده‌ی واجب بوونی ئیدغام که یه‌کی‌ک له‌وانه ته‌وه‌یه که نایبّ تیلتیباسی بیّت. ۹- چۆن ده‌زانی که تیلتیباس نییه له‌و فعلا نه {مَدَّ، فَرَّ عَصَّ} که هه‌ر یه‌کی‌ک له‌مانه له بابی‌کن؟ وه له دوا‌ی ئیدغام

وه کو یه کتر دینه بهرچاو. ۱۰- حوکمی {مضاعف} ی مه جزوم و ئه مری به صیغه چۆنه له {مضاعف}؟ ۱۱- حوکمی ئیسمی فاعیل و مه فاعول چۆنه له {مضاعف} ی له رووی ئیعلاله وه؟ ۱۲- له کو تاییدا صیغه تی موشه به هه له سه ر چ وه زنه کی دیت له {حَبَّ وَشَحَّ}.

تێبینی:

هه ندیک له زانا یان ده لێن: ئیسم و فعل سی جۆری هه یه: که ئه مانه ن {سالم وه صه حیح وه معتل} یه که م: سالم ئه وه یه که حه رفه ئه صلیه کانی خالی بن له حروفی عیله وه هه مزه و دووقات بوونه وه. دووهم: صحیح ئه وه یه که حروفه ئه صلیه کانی خالی بن له پیته کانی عیله به س. سییه م: معتل ئه وه یه که یه کێک له حه رفه ئه صلیه کانی حه رفیک پیت له حه رفه کانی عیله، که واته {نَصَرَ} سالمه و صحیحه. وه {سأل و مدد} صحیحن به لام سالم و معتل نین، وه {عَدَّ و یسر} نه سالم و نه صحیحن به لکو معتلن.

بیگومان ئه و صیغانه ی وهك -ماضی مضارع.....- هه زو ده کو بۆ سال به کار دین به هه مان شیوه بۆ غه یه رده سالمیش به کار دین که -مضاعف و معتل و مهموز-ن، به لام له به ر ئه وه ی هه ندیک حاله تی تایبه ت به وان هه یه مصنف و یستی باسیان لێوه بکات، جا فه رمووی (فصل فی بیان المضاعف) واته: ئه م فه صله باس و به یانی {مضاعف} ی ده کات جا -ماضی- یان -مضارع-.... هتد پیت (وهو فی اللغة اسم مفعول من ضاعف بمعنی جعل الشئ اثنین فصاعداً) و شه ی {مضاعف} له زمانی عه ره ییدا که ئیسمی مه فاعوله له {ضاعف} ه وه رگه راوه به شتیک ده لێن: که دوو چه ندانه کرابیته وه (ویقال له الأصم لشدته) هه روه ها {مضاعف} پێشی ده گووتریت ئه صه م یانی که ر له به ر ئه وه ی که گوێچکه ی که ر پر ده بی و شت نایستی، ئه م {مضاعف} ده ش چونکه ده غم کراوه پر بووه، هه روه ها پیای که ر پێویستی به دووباره کردنه وه ی وشه هه یه، ئه م {مضاعف} ده ش حه رف دووباره ده کاته وه. جا یه کێک ده لیت: چۆن تووندی ده بیته هۆی ئه وه ی که پیتی یلێن

ئەصم؟ جا لە وەلامدا دەفەرموویت (لأنه يقال حجر أصم أي صلب) چونکە لە
 زمانی عەزەبیدا دەگووتریت: {حجر أصم} واتە بەردی تووند، دیارە ئەصم بە
 مانای تووند هاتوو، جا لەبەر ئەوە کە {مضاعف ثلاثي} جیاپە لەگەڵ
 {مضاعف} لە رباعیدا، هەر یەکەو پیناسە ی تاییەتی خۆی هەیە، فەرمووی (وهو
 في الإصطلاح من الثلاثي المجرد والمزید فيه) واتە {مضاعف} لە زاراوی
 صەرفیان لە -ثلاثي مجرد ومزید فيه- (ما كان عينه ولامه من جنس واحد)
 لەفزیكە جا ئیسم یان فعل کە عین الفعل و لام الفعلی وەك یەك بن واتە: هەردووکیان
 دوو پیتی وەك یەك بن وەك ئەوێ هەردووکیان دال بن یان صاد یان هەر پیتیکی
 دیکە بن (كَرَدَّ وَأَعَدَّ) {رَدَّ} -ثلاثي مجرد- ه {أَعَدَّ} -ثلاثي مزید فيه- لە بابی
 إفعاله عین الفعل وە لام الفعل لە هەردووکیان یەك نەوعە حەرفن (فإن أصلهما
 ردد وأعدد أسكن الأول وأدغم في الثاني) واتە: ئەصلی {رَدَّ} هێ {رَدَد} بوو
 دالی یەكەم ساکین کرا بە حەزفی حەرەکە ی پاشان لە دالی دوو دەغم کرا بوو بە
 {رَدَّ} وە {أَعَدَّ} ئەصلەکە ی {أَعَدَد} بوو وەکو {أَکَرَم} بوو نەقلی حەرەکە ی دالی
 یەكەم کرا بۆ لای {فاء الفعل} هکە ی ئنجا لە دالی دوو دەغم کرا بوو بە {أَعَدَّ}
 (ومن الرباعي ما كان فائه ولامه الأولى من جنس واحد وكذا عينه ولامه
 الثانية) واتە: {مضاعف} لە رباعی ئەوێ کە {فاء الفعل} وە لام الفعلی یەكەم
 یەك جوړە حەرف بن وە هەر وەها عین الفعل وە لام الفعلی دوو دەکو {زلزل}
 (ويقال له المطابق أيضا) {مضاعف} ی رباعی پیتی دەگووتری {مطابق}
 هەر وەکو پیتی دەگووتری {أصم ومضاعف} (لأنه مطابق فيه بين الفاء واللام
 الأولى والعين واللام الثانية) چونکە {مطابق} هێ پێ کراوە لە نێوان {فاء
 الفعل} وە لام الفعلی یەكەم، وە لە نێوان عین الفعل وە لام الفعلی دوو دەکو
 {زلزل}. یەکیک پرسیار دەکات: ئەدی لە {ثلاثي} ش {مطابق} نییە؟ ئەویش لە
 وەلامدا دەفەرموویت (وهذا أقوى مما في الثلاثي) واتە: ئەو موتایەقە ی کە لە
 رباعی هەیە بەهێزترە لەو موتایەقە ی کە لە {ثلاثي} هەیە، چونکە لە {ثلاثي}

موتابەقە تەنھا یەک لایە کەچی لە رباعی موتابەقە لە نێوان دوو جۆرد پیتە نەک
 یەک. جا لێرە هەندیک شت زیاد دەکات لەسەر تەصریفی زەنجانی، بۆیە دەفەرموویت
 (واعلم أن ما ماضیه مفتوح العين من الثلاثی المجرّد یجب ضم عین
 مضارعه إن کان متعدیا) بزانە قوتابی گیان: بەراستی هەر فعلیک لەهەر رباعیک
 کە {ماضی} هەمەی مەفتوح العین بێت وە {ثلاثی مجرد} بێت و {مضاعف} بێ
 واجبه و پێویستە عین الفعلە کە {مضارع} ی -مضموم- بێ، بە مەرجیک ئەم فعلە
 موتهعه دی بێت تاکو نەقل لە -ضمة- بۆ -ضمة- بێت نەک لە کەسەرە بۆ -ضمة-
 (وجاء الکسر فی بعضها کالضم) واتە: کەم جاریش کەسەرەش هاتوووە لە هەندیک
 فعلاًدا وەکو -ضمة-ش هاتبوو، یانی لە کاتی کەسەرەشدا -ضمة- هەر دروستە
 (نحو یَشُدُّهُ وَيَعْلُهُ وَيَنْمُهُ وَيَبْتُهُ) نێستا ئەم چوار فعلە کە هەر چواریان -
 ماضی-یە کە یان مەفتوح العینە وە -ثلاثی مجرد-ن وە {مضاعف}ن وە هەمووشیان
 موتهعه دینە لەوانەدا کەسەرە -ضمة- دروستە، واتە: {يَشُدُّهُ وَيَعْلُهُ} بە -ضمة- و
 کەسەرە شینە کە، ئەوانی دیکەش بە هەمان شیوەن، وە ئەوانە ی کە تەنھا -ضمة-
 یان تێدا دروستە زۆرن بۆیە باسیان ناکات. یەکیک پرسیار دەکات: بۆ {حَبَّهٌ يَحِبُّه} بهس
 بە کەسەرە هاتوووە لە کاتی کەدا توو گووتت هەموو شوینەک -ضمة-ی تێدا
 دروستە؟ ئەویش لە وەلامدا دەفەرموویت (وَأما حَبَّهٌ يَحِبُّه بِالْكَسْرِ فَقَطْ قَلِيلٌ)
 واتە: ئەم فعلە کە -ثلاثی مجرد- ه... هتە کە بهس بە کەسەرە دروستە ئەمە کەمە،
 چونکە گووتمان لە هەر شوینەک کەسەرە دروست بێت ئەوا -ضمة-ش دروستە، کە
 ئەمەشیان بهس بە -ضمة-ی هاتوووە ئەو کەمە. یەکیک دەپرسیت و دەلیت:
 لەبەرچی {مضاعف} لەگەڵ موتهعه لەکان حساب کراوە، لە کاتی کەدا کە هیچ
 حەرفی عیللەشی تێدا نینە؟ لە وەلامدا دەفەرموویت (وَأما الحق المضاعف
 بالمعتلات) واتە: نێیە حساب کرا بێت {مضاعف} لەگەڵ موتهعه لاتەکان (لأن
 حروف التضعیف يلحقها الإبدال) چونکە پیتەکانی {مضاعف} گۆرانە وە ی بە
 حەرفیکی دیکە دیته سەر، واتە: حەرفیک بە حەرفیک دەگۆردریت هەروەکو

حروفەکانی عیللە دەگۆردێن. ئنجا با بزانی کە ئەم گۆرانیە یان بۆ نیدغامە یان بۆ غەیری ئیدغامە، وە ئەوەش بزانی ئەگەر گۆرانیە کە بۆ ئیدغام بیت چ جوړه حرفیک؟ وە بۆ غەیرە ئیدغام چ جوړه حرفیک؟ وە دەفرموویت (وحروفه التي تبدل من حروف آخر إبدالاً شائعاً) واتە: ئەو حەرفانەی دەگۆرێن و دەبنە بەدیل لە شوێنی هەندیکێ دیکە بە زۆری بە مەشهوری بەلای زانیانی عیلمی حروف (إنما يكون من حروف انصت يوم جد طاه زل) نابیت، تەنھا لەم چواردانە دەبیت، وە هێچ حەرفیکێ دیکە نابیت مەگەر بە شاز وەکو دەلێن {زندیق} ئەصلە کە ی {زندى} بوو یانی کراوە بە قاف وە لەم چواردانەش نییە، بەلێ خێلاف زۆرە لەسەر حروفەکانی ئیبدال ئەمە ی کە لەم کتیبەدا هەیە، بۆچونی ابن الحاجب دەلێت: ئەم چواردەییە. وە زومە خەشەری دەلێت: پازدەنە وە سینی لەسەر ئەم چواردانە زیاد کردووە. کەچی ئیبن مالیک دەلێت: نۆنە. وە هەندیکێ دیکە دەلێن: سێزدە بیت {کە صادو نوێان} لەم چواردانە تەرك کردوون. بەهەر حال ئەم چواردەییە مەشهورە (إن كان لغير الإدغام) واتە: بە مەرجێک لەم چواردە دەرناییت کە ئەم گۆرانیە بۆ ئیدغام نەبیت بەلکو بۆ شتیکی دیکە بیت وەکو تەخفیف (وله يكون في الجميع غير الألف عند بعض) واتە: ئیبدال بۆ ئیدغام بوو لە هەموو پیتیێک دەبیت تەنھا ئەلف هەرگیز نابیت بە یە کەدەنگی زانیان ئەمە لەسەر بۆچوونی هەندیک لە زانیانە کە دەلێن: تەنھا ئەلف نابیت بەدەل، وە ئەوانی دیکە دەبن بە جیاوازی (وغير الضاد والفاء والشين والراء كما في الجاردي) وە هەندیکێ دیکە لە زانیان دەلێن: راستە کە ئەلف نابیت بەلام {ضاد وشين وفاء وراء} ئەم چواردەش وەکو ئەلف نابن، بەلام غەیری ئەم پێنجە هەموو ئەوانی دیکە دەبن لە چواردەکان و غەیری چواردەکان (ولكن المبدل من حروف التضعيف لا يكون إلا الياء) بەلام وا مەزانە بۆ پیتەکانی {مضاعف} یش هەروایە، ئەمە بۆ حروفی {مضاعف} وانیپە بەلکە ئەو حەرفە دەبیت بەدەل لە جیاتى حروفی {مضاعف} ی نابیت تەنھا یانیان دەبیتووەکو لەمەودوا میسالی پێ دەهێنینهو. یەکیێک دەلێت: ئەی بۆچی {أمدو} و

هاوینه کانی به ددلی {ی} نییه؟ ئه ویش له وهلامدا دهفرموویت (فواو امدو ویمدون والف تَقْضَى مبدلتان من الیاء) واته: واوی {امدو، ویمدون} که یه که میان ئه مری به صیغیه بو نیرینه کان، وه ئه وهی دووه میان جه معنی -مؤنث-ی غایبانه، ته صله که یان {امدد ویمدون} بووه، وه له گه ئه لفی {تَقْضَى} ته صله که ی {تَقْضَى} بووه ههردووکیان به دیلی پیتی {ی} نه، چونکه {امدد} داله که یان گوڤاوه به {ی} پاشان قاعیده یائی ساکین ما قبل -مضموم- کراوه به واو. {تَقْضَى} ته صله که ی {تَقْضَى} بووه {ضاد} ی ناخیری کراوه به یائو ئه و جار کراوه به ئه لف چونکه قاعیده ی یائی متحرک ماقبل مفتوح کراوه به ئه لف، که واته: حروفی {مضاعف} ی ته نهنا ده کړتیه {یاء} له پاشان یائیش ده کړتیه واو یان ته لف ته وه قاعیده کی دیکه یه، جا با میسالی تَبْدَال به تینه وه (كقولك اُمْلِيت بمعنى اُمَلَّلت) وه کو ده لئیت: {اُمْلِيت} به مانای {اُمَلَّلت} واته: نووسیم، جا له {اُمَلَّلت} لامی دووه م کراوه به {یاء} ته مه میسالی -ثلاثی- بوو له بابی ثیفعل (وده دیت بمعنی ده دت) ته مه ش نمونه ی رباعیه ته صله که ی {ده دت} بووه هائی لی کراوه به {ی} {والحذف} ته مه یان حه زفه به سه ر ئیبدالی، واته: حروفه کانی {مضاعف} ههروه ک ئیبدال و گوڤانیان دتیه سه ر به هه مان شیوه حه زفیشیان دتیه سه ر وه کو موخته له کان (كقولهم مَسَّتْ وَظَلَّتْ بكسر الفاء وفتحها وأَحَسَّتْ) ئیستا ته م سئ فعلانه له به ر {ضمیر} ده کانیان ده غمیان تیدا قه ده غه یه، جا که بانه ویت سووکیان بکه ین ته وه به حه زف ده یکه ین له به ر ئه وهی ده غم نابیت، ده لئین {مَسَّتْ} ته صله که ی {مَسَّتْ} بووه، وه {ظَلَّتْ} ته صله که ی {ظَلَّتْ} بووه، جا له ههردووکیان حه زفی حه ره که ی یه که م له دووه کانی وه ک یه ک ده که ین تنجا {إلتقاء السکین} له نیوان ههردووک سین په یدا بوو له هی یه که م وه له نیوان ههردوو لام له هی دووه م حه زفی یه ک له م دووانه ده که ین بوو به {مَسَّتْ وَظَلَّتْ} به فته می حه رفی یه که م له ههردووکیان، یان نه قلی حه ره که ی غین الفعل بۆلای {فاء الفعل} ده که ین له پاش لا بر دنی فته می خوی پاشان حه زفی یه کیک له م

دوو سینه یان لەم دوو لامە دەکەین دەبێتە {مِسْتُ وَظَلْتُ} بە کەسەردی حەرفی یەكەم لە هەردووکیان، وە {أَحَسْتُ} میسالی ئەو فعلەییە کە لەسەر سێ حەرفان زیاد کراون، ئەصەلەکە {أَحَسَسْتُ} بوو نەقلی حەرفەکە ی سینی یەكەم کرا بۆلای حاتی نەجا دوو ساکین بە یەك گەشتێک کە هەردوو سینه کانن لەبەر ئەوە سینی کمان حەزف کرد بوو بە {أَحَسْتُ} {أَي مَسِسْتُ وَظَلَلْتُ وَأَحَسَسْتُ} واتە ئەمانە ئەصلی ئەم فعلانە بوونە، هەر یەكەیان حەرفێکی لی حەزف کراوە بۆ تەخفیف و سووککردن (والمحذوف الأول) ئەو پیتە ی کە لەم دووانە حەزف کراوە حەرفی یەكەمە، واتە: عین الفعل حەزف کراوە (فوزن مِسْتُ فَلْتُ) میزانی {مِسْتُ} هەروەها {ظَلْتُ} {فَلْتُ} بوو، چونکە میزان تاییعی مەوزونە لە حەزفدا، جا لە مەوزونی حەزفی عین الفعل کراوە لە میزانیشت بە هەمان شیوە عین الفعل حەزف دەکریت، وە میزانی {أَحَسْتُ} {أَفَلْتُ} بوو لە میشیان عین الفعل نەماوە (وقيل الثاني ففَعْتُ) هەندیک لە زانیان دەلێن: ئەو حەرفە ی کە حەزف کراوە حەرفی دووەمە لە هەرسێکیان، کە دەکاتە لام الفعل، جا میزانە کە {فَعْتُ} وە لە {لَمِسْتُ وَظَلْتُ} جا حەرفی ئەوە لی لە هەردووکیان بە فەتحو بە کەسەر دەبێت، ئەم جارەیان لام الفعل لە مەوزونی نەماوە، واتە: {مِسْتُ} وە لە میزانی {فَعْتُ} بە هەمان شیوە لام الفعل لا براوە، وە وەزنی {أَحَسْتُ} ی {أَفَعْتُ} لە میشت بە هەمان شیوە لام الفعل نەماوە. (والمضاعف يلحقه الإدغام) هەروەها {مضاعف} تیدغامیشی دێتە سەر هەروەکو ئیبدال و حەزفیشی دەهاتنە سەر (بتخفيف الدال وتشديدہ بمعنی واحد) وشە ی {أَدْغَامُ} بە سووکی دالی بە شەدە دەخوێندریتەوە، هەردووک واتە بە شەدەو بەبێ شەدە بە یەك مانا دێن، جوت بە سووکی لەسەر بۆچوونی کوفیەکانەو دەبێتە مەصدەری بابی إفعال، وە بە شەدە لەسەر بۆچوونی بەصریەکانە مەصدەری بابی إفتعالە چونکە {إَدْغَامُ} ئەصەلەکە ی {إِدْغَامُ} بوو تائە کە کراوە بە دال و نەجا دەغم کراوە (وهو في اللغة الإخفاء والإدخال) تیدغام لە زامنی عەبردییدا بە مانای {إخفاء}: بزرکردن و شاردنەو دیت، وە إدخال بە مانای: شتیک لە ناو

شَتِيك دابنِيّ (وفي الإصطلاح أن تسكن الأول وتدرج في الثاني) نيدغام له زاراودى صهرفيه كان تهوديه: كه حهرفى يه كه مى ساكين بكهى ئنجا له ناو حهرفى دووهمى دابنِيّ وه به تووندى بيخوينيه وه تاكو هيچيان نه فهوتين (ويسمى الأول مدغما والثانى مدغما فيه) جا حهرفى يه كه مى ساكين كراوه ناوبراوه به {مدغم} واته دهغم كراوه، وه حهرفى دووهم ناوبراوه به {مدغم فيه} واته تيايدا دهغم كراوه، جا دهر كهوت كه {مضاعف} به سى جۆر ته خفيف سووك ده كريت با بزانيں له مى سى جۆرانه كامه يان باشته؟ فهرموى (واعلم أن الأصل في تخفيف المضاعف الإدغام) واته: بزانه به راستى تهصلتو باشته بۆ سووك كردنى {مضاعف} ى له مى سيانه نيدغامه چونكه له كاتى نيدغام ههر پيته كان به زاتى خويان ماون، به لام له كاتى ههز كردن يه كيان ههر نه ماوه، له شويئاليش ماوه به لام وه كو خۆى نه ماوه به لكو به پييتكى گۆراوه (فلا يعدل عنه إلى الأولين إلا عند تعذره) دروست نيه لادريت بۆ نيدغام بۆ لای دووه كانى ديكه مه گهر نيدغام قه دهغه بيت و نه كرى وه كو {مست} يان وه كو {زلزل} له مى شويئانه ناچارين يان ههزف يان ئيبدال ته نجام بدهين. يه كيك پرسیار ده كات: تۆ گووت تاكو نيدغام هه بيت ئيبدال و ههزف ناكرين، وه له {مضارع} ى مه جزوم و ته مرى به صيغه نيدغام ريك ده كه ويت له گهل ته مه شدا ئيبدال و ههزف كراون؟ له وه لامدا ده ليت (وهما في المجزوم والأمر إنما يكونان على مذهب الحجازيين) واته: ئيبدال و ههزف له فعلى {مضارع} ى مه جزوم و ته مرى به صيغه دروست نيه، مه گهر له سه ر مه زه به بى حيجازيه كان چونكه ته وان ده لين: له مى دوو شويئنه نيدغام قه دهغه يه جا ئيبدال و ههزفى تيدا ده كه ين وه كو {أمدد، ولم يمدد} له مى شويئانه دالى دووهم بكه به يانو ئنجا ههزفى بكه، به لام ته ميميه كان نيدغام ليژدهش واجبه قه دهغه نيه، به لام كه ته ماشاى نهم ته صريفه ده كه ين ماموستا ده لى هيچيانى نه رهنجان دووه ده لى نيدغام له مى دوانه جانيژه، يانى كردن و نه كردنى دروسته وه كو له مه ودوا باسى ده كه ين، جا نهم مشت و مړه له كاتيكه كه نهم دوو فعله {ضمير} ى ساكين و

متحرکه‌ی پی‌وه نه‌ل‌کاییت، نه‌گینا له‌گه‌ل {ضمیر} ه ساکینه‌کان واجبه ئیدغام بکریّت وه‌کو {مُدّا، مُدّوا} وه له‌گه‌ل {ضمیر} ه‌کانی متحرک مه‌منوعه ئیدغام بکریّت وه‌کو {أَمْدُدْنَ، ولم يَدُدْنَ} (ونحو زلزل وتزلزل ومَدَدَ وَتَمَدَّدَ ليس فيه إلا الإبدال) واته: نه {زلزل} که که رباعی مجردهو {تزلزل} رباعی مزیده {مدد} که -ثلاثی مزید- له بابی ته‌فعل {تمدد} له بابی {تفعّل} له مانه‌و هاوویته‌کانیان ته‌نها ئیبدال دروسته، چونکه دووه‌کانی نه‌وه‌لی {زلزل...هتد} فاصلی هه‌یه له‌نیوان لامه‌کان وزییه‌کان له‌م کاته ئیدغام مه‌منوعه، وه له‌دووه‌کانی دوابی {مدد...هتد} {إلتقاء الساكنين} ده‌بیّ نه‌گه‌ر ئیدغام بکه‌ین جاریکی دیکه چونکه جاریک کراوه (ويلحق جميع صيغها غائبا وغيره) واته: ئیبدال تاییه‌ت نسیه به بازی صیغه، به‌لکه ته‌م ئیبداله دیته سه‌ر هه‌موو صیغه‌کانی دیکه غائیب و غیره غائیب وه‌کو موخاته‌ب وه-ماضی و مضارع- متکلم {کتقضي ودهدیت} ئیستا {تقضي} فعلی -ماضی- وه غائیبانه ته‌صله‌که‌ی {تقضض} بووه {ضاد} ی ناخیری کرا به {یاء} وه {یاء} کرا به ته‌لف وه {دهدیت} فعلی -ماضی- یه له روباعی موجه‌رهد بووه موخاته‌به ته‌صله‌که‌ی {دهدهت} بووه و هائی دووه‌م کرا به یانی ده‌شتوانین تائی له {دهدیت} مه‌فتوح و مه‌کسورو -مضوم- بکه‌ین بۆ سیّ میسال ده‌بیّ {وحکمها حکم الناقص} نه‌و -مضاعف- ی که حه‌رفی ناخیری حوکی وه‌کو حوکی {معتل اللام} ی وایه، چونکه که حه‌رفی ناخیری بووه به یائی هیچ جیاوازی نییه له‌گه‌ل ناقصی ته‌صلی، ئیستا {زلزل} لامه‌که‌ی بکه به یائی ده‌بیته {زلزی} وه {یززل} ده‌بیته {یزلزی} وه به عامیلی جازم و بینای ته‌مر حه‌رفی ناخیری لاده‌چی. جا بزانه ئیدغام سیّ به‌شه واجب و ده‌بیّت بکریّت {ممتنع} واته: قه‌ده‌غیه {جائز} واته: دروسته و کردن و نه‌کردنی وه‌ک یه‌ک وایه. جا ده‌فه‌رموویّت (وذلك واجب في نحو مد یمد) واته ئیدغام واجبه له‌م {مد یمد} و هاوویته‌کانی ئیستا {مد} -ثلاثی- موجه‌رهدو بابی نه‌وه‌له ته‌صله‌که‌ی {مدد} بوو حه‌رفی حه‌ره‌که‌ی دالی یه‌که‌م کراو ده‌غم کرا بوو به {مدّ} وه {یُدّ} ته‌صله‌که‌ی {یُدّد} بووه، نه‌قلی

حمرہ کی دالی تہو دلمان کرد بو حہرفی پیش خوی بو بہ {يُعَدُّ} تہو دل ساکین، دووہم متحرک تہو دل لہ ہی دووہم دہغم کرا بوو {يُمَدُّ} (وَأَعَدَّ يُعِدُّ، وَانْقَدَّ يَنْقَدُّ، وَاعْتَدَّ يَعْتَدُّ، وَتَمَادَّ يَتَمَادُّ، وَاسْتَعَدَّ يَسْتَعِدُّ) بہم شیوہ نیدغام واجبہ لہو فعلانہی کہ چوار حہرفیو پیئنج حہرفی شہش حہرفین، {أَعَدَّ} بابی إفعالہ تہصلہ کی {أَعَدَّ} بووہ، {يُعِدُّ} تہصلہ کی {يُعِدُّ} بووہ، {انْقَدَّ} بابی إنفعلہ تہصلہ کی {انْقَدَّ يَنْقَدُّ} بووہ {اعْتَدَّ} لہ بابی إفعالہ، تہصلہ کی {اعْتَدَّ يَعْتَدُّ} بووہ، {تَمَادَّ} لہ بای تفاعل، تہصلہ کی {تَمَادَّ يَتَمَادُّ} بووہ، وہ {استَعَدَّ} لہ بابی إستفعالہ، تہصلہ کی {استَعَدَّ يَسْتَعِدُّ} بووہ، لہ ہمموویان حہرفی یہ کہم ساکین کراو لہ حہرفی دووہم دہغم کراوہ، جا تہ گہر حہرفی پیشووی ساکین بیت تہوہ نہقلی حمرہ کی بو بکہ وہ کو {أَعَدَّ} وہ تہ گہر متحرک بوو تہوہ حہرفی حمرہ کی بو بکہ وہ کو {اعْتَدَّ} لیہدا نہقلی حمرہ کی بو ناکہی چونکہ تانہ کہ بہ خوی متحرکہ چ جای حمرہ کی بدہیتی حمرہ کہشی ریک وہ کو حمرہ کی دالہ کہ فہتہیہ (ومما ليس مضاعفاً وجب الإدغام فيه مثله) واتہ: تہو وشہیہی کہ {مضاعف} ی ئیصتیلاحیش نہ بیت وہ کو {إِحْمَرَّ} بیگومان تو لہ پیشوہ زانیت کہ لہ ئیصتیلاحدا چیہ؟ لہ - ثلاثی مجرد - تہوہ بوو کہ عین الفعل و لام الفعلی وہ کو یہک بن، وہ لہ رباعی تہوہ بوو کہ فائو لفعل و لام الفعلی یہ کہم وہ ہہروہا عین الفعل و لام الفعلی دووہمی وہ کو یہک بن، کہ واتہ ہہریہ کی بہم شیوہ نہبی لہ ئیصتیلاح بہ {مضاعف} داناندریت، بہ لام وہ کو {مضاعف} ی ئیصتیلاحی دہغم دہکریت (نحو إسودَّ يسودُّ وإطمأنَّ يطمئنُّ) ئیستا {أسودَّ} تہصلہ کی {سودَّ} یہ {مضاعف} نییہ، بہ لام نیشانہی تہم بابہ تہوہیہ کہ لام الفعلی دووبارہ بکریتہوہ جا بوو بہ {مضاعف}، بہ لام نہک {مضاعف} ی ئیصتیلاحی بہ لکہ لوغہویہیہ، وہ ہہروہا {إِطْمَئِنَّ} تہصلہ کی {طَمُنَّ} یہ وہ کو {دحرج} دہ ربوایی موجہرد بوو بہ لام کہ کرا بہ ربوایی مہزیدی بابی {افعلال} وہ کو {إِقْشَعَرَ} لام الفعل دووبارہ کراوہ بوو بہ {مضاعف} بہ لام - مضاعف - ی

لوعه‌وی، جا به هەر حال ئیدغام له‌وانه‌ش هەر واجبه، ئه‌وه دال له دالی ددغم کراوه له {إِسْوَدَّ} وه نون له نون ددغم کراوه له {إِطْمَئِنَّ} (وهكذا هذه الأفعال إذا بنيتها للمفعول) واته هه‌روه‌ها ته‌م فعلا‌نه له کاتی بکرتنه بینا مه‌فعولیش جا چ -ما‌ضی- یان -م‌ضارع- بێت ته‌وا ئیدغامیان تیدا واجبه وه‌کو له کاتی بینا فاعیلی واجبه ددغم بکرتن (نحو مَدَّ يُمَدُّ) {مَدَّ} بینا مه‌فعولی -ما‌ضی- وه {يُمَدُّ} بینا مه‌فعولی -م‌ضارع- ته‌صله‌که‌یان {مَدَّ يُمَدُّ} وه‌کو {نَصِرَ يَنْصَرُ} بوو به -ض‌مه-ی‌حه‌رفی ته‌وه‌لی، ئنجا دالی یه‌که‌می ساکین کرا وه ددغم کرا له دالی دووه‌م (وفي نحو مَدَّ مصدرًا) واته ئیدغام واجبه له {مَدَّ} وه هاووتنه‌کانی که مه‌ص‌ده‌ر بن نه‌ک ئیسمی مه‌ص‌ده‌ر بن، چونکه له ئیسمی مه‌ص‌ده‌ر ئیدغام قه‌ده‌غه‌یه، وه‌کو له قورئان ده‌فه‌رموو‌یت ﴿وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾ ته‌مه ئیسمی مه‌ص‌ده‌ره ئیدغام نا‌ک‌ریت، جا {مَدَّ} مه‌ص‌ده‌ره ته‌صله‌که‌ی {مَدَدًا} بوو راسته‌وخۆ ددغم کراوه (وكذا إذا اتصل بالفعل ألف الضمير أو واوه أو ياءه) هه‌روه‌ها ئیدغام واجبه له کاتی ته‌م سێ زه‌میره‌ بلکێن به‌ه‌ر فاعیلیک -ما‌ضی- یان -م‌ضارع- یان ته‌مر مه‌زید یان موجه‌ر ده‌ بینا فاعل یان بینا مه‌فعول، چونکه ته‌م سێ زه‌میره که ته‌لف و واو و یائن ته‌م هه‌رفه‌ی ته‌مانه‌ی له‌سه‌رن هه‌ره‌که‌داری ده‌که‌ن، که‌واته: مانعی ئیدغام نین به‌لام هه‌ندیک {ضمیر} وه {تَ، تَ، تَ} متحرک وه {نَ} ی‌جه‌معی -م‌ؤنث- مانعی ئیدغامن، وه‌کو له‌مه‌و دوا با‌سی ده‌که‌ین، (نحو مَدَّ مَدَّوَا مُدِّي) ئیستا {مَدَّ} که ته‌لفی -ت‌ث‌نیة-ی پێوه لکاوه ئیدغام کراوه جا ته‌گه‌ر به‌ فته‌هی میمی بخو‌تینه‌وه فعلی -ما‌ضی- یه‌ به‌لام ته‌گه‌ر به‌ -ض‌مه-ی بخو‌تینه‌وه ته‌وا ته‌مری به‌ صیغه‌یه، {مَدَّوَا} بۆ مه‌جه‌ول -ما‌ضی- ده‌بی که‌وا واوی جه‌معی -م‌ذ‌کر-ی پێوه‌یه و ددغم کراوه که ته‌سله‌که‌ی {مَدَّوَا} بوو وه‌کو {نَصَرُوا} ته‌مه‌ش ده‌توانی به‌ فته‌حه‌و -ض‌مه-ی میم بخو‌تینه‌وه که بۆ فعلی مه‌جه‌ول ومه‌علوم به‌گو‌یره‌ی گو‌رانی میم -ما‌ضی- وته‌مری به‌ صیغه‌ ده‌بی، {مَدِّي} بوو مو‌فرده‌ی -م‌ؤنث-ی مو‌خاته‌به ته‌مری به‌ صیغه‌یه ته‌م {ی} ئیدغام نییه به‌لکه ئیدغام کراوه،

(لأن آخر المتجانسين في الكل متحرك) ئیدغام لهم فعلا نه واجبه چونكه ناخیری
 حەرفی دوو دەم لهم دوو حەرفە هاو وێنانە حەرفە دارە لە کاتی لکاندنێ ئەم زەمیرانە
 (فوجب الأدغام حيث وجد المقتضي) کەواتە: واجبه ئیدغام چونکه ئەو دی که
 ئیدغامی دەخوازی مەوجودە که کۆبوونەو دی دوو حەرفی وەکو یە که و د دوهمیان
 حەرفە دارە (ولا مانع) واتە: لە هەر شوێن که دەخوازی ئیدغام هەبێت وە هیچ
 رێگر و بەرگری نەبێت واجبه بکری. جا لێرەدا بای یاسای واجب بوونی ئیدغام
 دەکات دەفەرموویت (وضابط وجوبه أن لا تفصل بين المتماثلين وكانا في
 كلمة والثاني متحركاً ولا الحاق ولا لبس) واتە: قانون و یاسای واجب بوونی
 ئیدغام ئەوانە نه: یە که م: نایب فصل هەبێت لەبەینی ئەم دوو حەرفە هاو وێنه کەواتە:
 {زلزل} دەرچوو. دووهم: ئەم دوو حەرفە لەیه ک وشە دابن کەواتە: {ضرب بکر}
 دەرچوو واجب نییه. سییەم: حەرفی دووهم متحرک بیت کەواتە: {لم یدد} واجب نییه
 . چوارەم: نایب ئەم وشە بو {الحاق} بیت واتە: ئەم حەرفە ی که زیاد کراو
 بو {الحاق} بیت کەواتە: لە {جلب} دی مەمنوعه چونکه موحقه به {دحرج} د.
 پێنجەم: نایب ئیلتیباس رویدات به هیچ شتێک کەواتە: {مَدَدًا} ئیدغام نایب
 چونکه ئیلتیباس دەبێت به {مَدَّ} دی فعلى -ماضي- که ماناشیان جیاوازه {مَدَّ}
 واتە: رایکیشا، بەلام {مَدَدًا} واتە: زیادی، وەههروهها {قوول} که مەجهولی
 {قاول} هیه نه گەر دەغم بکری ئیلتیباسی دەبێت به بینا مەفعولی بابی تفعیل که
 {قُول} دیه جا لەبەر ئەوه که هەندێک شوێن هەن ئەم هەموو مەرجهی تێدایه و
 نهشکراو، دەفەرموویت (وهذا الضابط لوجوب الأدغام اکثری) واتە: ئەم
 یاسایه بو ئەنجام دانی ئیدغام زۆرە که یه نه کشتی بیت و بو هەمووشیان بیت (إن
 قليلا ما لا يدغم جامع هذه الشرائط) بۆیه دەلیم: عام نییه چونکه کهم جار و
 دەبی که ئەم هەموو مەرجهش هاتوونه جی و دەغمیش نهکراو وەکو {إقتل} یان
 وەکو {حَيَّ} که عین الفعل وە لام الفعل وەکو یه کن وە لەگەڵ ئەمەشدا واجب نییه
 دەغم بکری بەلکو جائیزه، یه که دهلیت: تو گووت مەرج بو بو ئیدغام که نایب

ئیلتیباس بێت، ئەوەتە لەو فعلانە ئیلتیباس بوو؟ لە وەلامدا دەفەرمووێت (ولا يَلْتَبِسُ فِي نَحْوِ مَدَّ وَفَرَّ وَعَضَّ) ئیلتیباس نابێت لەم سێ فعلانە وە هاووێنەکانیان ئەگەرچی ئەمانە هەر یەکیان لە بابێک، ئیستاش وەکو یەك هاتوونە بەرچاوان، چونکە هەلبەتە قەرینەك هەیه لە یەکتریان جودا بکاتەو (لأن مَدَّ وَفَرَّ يَعْلَمُ فَتَحَ عَيْنَهُمَا مِنْ يَمْدُ وَيَفَرُّ) چونکە دەزاندرێت کە {مَدَّ وَفَرَّ} -ماضی- هەکیان مەفتوحە بە -مضارع- هەکیان دەزانم، بێگومان -مضارع- بو {مَدَّ} هێ که -ماضی- د -مضموم- ه وەکو {يَمْدُ} جا -ماضی- هەکش یان مەفتوحە {مَدَّ} یان -مضموم- {مَدَّ} یان مەكسورە {مَدَّ} نابێ فعلی -ماضی- -مضموم- بێت چونکە هەردوو {مضموم} واتە -ماضی و مضارع مضموم- لە -مضاعف-ی نەهاتوو مەگەر بە شاز نەبێت، وە نابێ -ماضی- یەكە مەكسور بێ چونکە ئەم بابە هەر نەهاتوو -فَعْلٌ يَفْعُلُ- لە هیچ شوێن مەگەر تەداخل بێت، کەواتە مەفتوح مایەو وەکو {مَدَّ يَمْدُ}. دووهم: {فَرَّ} بێگومان -مضارع- هەکی مەكسورە {يَفَرُّ} جا -ماضی- هەکی یان مەكسورە {فَرَّ} ئەمەش نابێت چونکە هەردوو مەكسور لە -مضاعف- نابێت، یان -مضموم- ه {فَرَّ} ئەمەش لە هیچ شوێنەك نەبوو وە واتە {فَعْلٌ يَفْعُلُ} کەواتە تەنها فەتخە بۆ مایەو، واتە {فَرَّ} جا {مَدَّ} لە بابی ئەوە لە {مَدَّ يَمْدُ} وەکو {نَصَرُ}، وە {فَرَّ} لە بابی دووهم {فَرَّ يَفَرُّ} (لأن المضاعف لايجئ من فَعْلٌ يَفْعُلُ بالضم فيهما ولا من فَعْلٌ يَفْعُلُ بالكسر فيهما) واتە: کە -مضارع- عین الفعلى -مضموم- لە {مَدَّ يَمْدُ} زانرا کە -ماضی- لەودا -مضموم- نییه چونکە ئەم جۆرە بابە لە -مضاعف- نابێت، وە -ماضی- مەكسور و -مضارع- مضموم -ئەمەشیان نییه مەگەر تەداخل نەبێت، {فَرَّ} بە هۆی {يَفَرُّ} کە مەكسورە زانرا، نابێت {فَرَّ} مەكسور بێت چونکە هەردوو مەكسور لە -مضاعف- دا نابێت {فَرَّ يَفَرُّ} وە -مضموم- یش لێردا بو -ماضی- هەرنابێت {فَرَّ يَفَرُّ} چونکە ئەم نەوعە لە هیچ شوێن نەهاتوو مەگەر بە شاز (ويعلم كسر عين عَضَّ من يَعَضُّ بالفتح لأنه لايجئ المضاعف من

فَعَلَ يَفْعَلُ بِالْفَتْحِ فِيهِمَا كَذَا فِي الْمِرَاحِ) واتە: دەزاندریت کە {عَضَّ} -ماضی-
 ەکە ی مەکسور العینە بە ھۆی -مضارع- ەکە ی، چونکە بێگومان -مضارع- ەکە ی
 مەفتوح العینەو لە بابی چوارەمە وەکو {يَعَضُّ} جا ئەم -ماضی- یەش یان
 مەفتوح العینە {عَضَّ} ئەمەش لە -مضعف- نەھاتوو ە وەکو خۆی گووتی، یان
 {مضموم العين} ە واتە {عَضَّ يَعَضُّ} ئەمەش بە ھەمان شیوە ھەر نەھاتوو ە لە
 هیچ شوێنەک، کەواتە ەدرکەوت کە -ماضی- مەکسور العینە ئە بەم شیوەیە مەراح
 فەرموویەتی کە کتابیکی صەرفیە لە وشە ی {ولا يلتبس} تاکو ئەم جیگایە لە
 مەراح ی نەقل کراو ە، لێرە دا باسی واجب تەواو بوو. ھاتە سەر باسی ئیدغامی
 مەمنوع واتە قەدەغە، وە فەرمووی {وممتنع في نحو مَدَدْتُ وَمَدَدْنَا} ئیدغام
 قەدەغە یە لە کاتی ک -ضمیر- ی مەرفوعی مۆتەحەریکی بارز لکا بە فعل، وەکو
 {مَدَدْتُ وَمَدَدْنَا} بۆ ھەردوو ک متکلم، یان فعلی -ماضی- موخاتەب بۆ شەش
 میسالە کان وەکو {مَدَدْتُ إِلَى مَدَدْتُنَّ} تەواو ە کان ئەمانەن {مَدَدْتُ مَدَدْتُمَا مَدَدْتُمْ
 مَدَدْتُ مَدَدْتُمَا مَدَدْتُنَّ} ئەم شەش میسالە کە ھەموویان فعلی -ماضی- موخاتەبە
 سێ بۆ پیاوان وە سێ بۆ ژنان، ھەموویان مەمنوعن لە ئیدغام لەگەڵ دوو
 مۆتەکە لیمە کان ئەو ە بوون بە ھەشت وە شەش میسالە کانی غائیبە کان ماون لەوان
 واجبە بکریت تەنھا لە جەمعی -مؤنث- ی غائیب قەدەغە یە، ھەر وەکو بە خۆی
 ھیناویەتی و فەرموویەتی {وَمَدَدْنِ} ئەم جەمعی -مؤنث- غائیبە لە -ماضی-
 ئیدغام لەوی قەدەغە یە، بەلام لە پێنج میسالە کانی دیکە وەکو {مَدَّ مَدَّأ مَدَّوْا} ئەم
 سێ -مذکر- ە غائیبە {مَدَّتْ مَدَّتَا} ئەمەش موفردو -تثنیة مؤنث- غائیبین کە
 ھەموویان -ماضی- نە، وە لە -مضارع- ەکانیش ھەرچی نونی جەمعی -مؤنث- ی
 پێو ە لکاو ە قەدەغە یە وەکو دەت ئی {وَيَمْدُنَّ وَتَمْدُنَّ وَأَمْدُنَّ وَلَا تَمْدُنَّ} ئەم
 چوار میسالە ھەموویان جەمعی -مؤنث- ی یە کەم غائیب و دوو ەم موخاتەبە کە
 ھەردووکیان -مضارع- ن {وَأَمْدَنَ} ئەمری بە صیغە یە، {ولا تمدن} نەھیە
 لە ھیچیان دەغم نەکراو ە {لأن هذه الضمائر المتحركة أوجبت سكون

ماقبلها) واته: ئیدغام له‌مانه مه‌منوعه چونکه ئهم زه‌میره مه‌رفوعه موته‌حه‌ریکانه واجیان کردوه که هه‌رفی پێش خۆیان ساکین بێت، مه‌رجیشه بۆ ئیدغام یه‌که‌م ساکین بێت و، دووهم موته‌حه‌ریک بێت، وه‌ناشکریت چاره‌سه‌ری بکه‌ین وه‌کو -مضارع-ی مه‌جزوم به‌م شی‌وده‌یه هی دووهم ته‌حریر بکه‌ین، که‌واته: ده‌بیت ئه‌وها بمینیت‌هوه، ئیدغامی مه‌منوع ته‌واو بوو. جا باسی ئیدغامی جائیز ده‌که‌ین دده‌رمووت **(وجائز إذا دخل الجازم علي فعل الواحد والغائبة)** ئهمه عه‌تفه به‌سه‌ر مومته‌نیع واته ئیدغام دروسته نه‌وا‌جبه‌و نه‌قه‌ده‌غه‌یه له‌کاتی‌ک که عامیلی جازم بخ‌ریته‌ سه‌ر فعلی -مضارع- بۆ موفرده‌ی -مذکر- جا‌غائیب یان موخاته‌ب وه‌هه‌روه‌ها موفرده‌ی -مؤنث- غائبه‌ له‌گه‌ڵ هه‌ردووک موته‌که‌لیمه‌کان له‌م پینج شوینانه ئیدغام دروسته، تۆ ده‌زانیت که‌هه‌موو فیعلێ‌ک چوارده‌ می‌سالی هه‌یه، جاله‌م پینج می‌ساله دروسته وه‌ له‌حه‌وت می‌سالی‌ش واجبه‌ که‌ چوار -تثنیه- و دوو جه‌معی -مذکر- موفرده‌ی -مؤنث-ی موخاته‌ب وه‌ له‌ دوو می‌سالی‌ش قه‌ده‌غه‌یه، که‌ هه‌ردووکیان جه‌معی -مؤنث-ن غائیب و موخاته‌ب ئهمه‌ بوونه‌ چوارده‌، وده‌لم پینج می‌ساله‌ش که‌ ئیدغام دروسته واته‌ بیه‌که‌ی وه‌ نه‌شی که‌ی هه‌ر دروسته‌ ئهمه له‌سه‌ر بۆ‌چوونی هه‌ندی‌ک له‌زانیان ئه‌گینا ته‌میمی ده‌لێن له‌وانه‌ش واجبه، وه‌حی‌جازیش ده‌لێن قه‌ده‌غه‌یه، به‌لام هه‌ندی‌ک ده‌لێن دروسته که‌ مصنیف یه‌که‌ له‌وانه. جا یه‌کی‌ک پرسیار ده‌کات و ده‌لێت: چۆن ئیدغام لێره ده‌کریت خۆ مه‌رجی لی نه‌هاتۆته‌ جی ئه‌ویش له‌ وه‌لامدا دده‌رمووت **(بتحریر الساکن)** واته: دده‌توانین ساکینه‌که‌ی هه‌ره‌که‌ دار بکه‌ین و هه‌ره‌که‌ داریش ساکین بکه‌ین وه‌کو {لم یمدّد} ئیستا یه‌که‌م موته‌حه‌ریک و دووهم ساکینه، یاسای ئیدغام به‌پێچه‌وانه‌یه به‌نا‌چاری دالی یه‌که‌م ساکین بکه‌ {التقاء الساکنین} ده‌بیت و دالی دووهم ته‌حریر بکه‌وده‌غمی بکه‌ له‌دووه‌می. یه‌کی‌ک پرسیار ده‌کات و ده‌لێت: بۆچی له‌ {مددت، مددت، مددت} به‌م شی‌وده‌یه ئیدغام نا‌کریت؟ ئه‌ویش له‌وه‌لامدا ده‌لێت: **(ولم يحرك في نحو مددت وإن كان سکونه عارضا ایضا)** واته: ساکینی دووهم هه‌ره‌که‌ دار نه‌کرا له

{مَدَدْتُ} و هاووێنه کانی، ئەگەر چی سکونی دالی {مَدَدْتُ} وش -عارضی- لەلا
 هاتوو بەهۆی {ت} ی زەمیر هەروەکو سکونی دالی {لَمْ يَمْدُدْ} -عارضی- بەهۆی
 {لَمْ} ی جازمە پەیدا بوو (لأن إسمان ماقبل هذه الضمائر ليدل علي إنها
 كالجزء فلا يفوت) واتە: سکونی {مَدَدْتُ} زۆر جیاوازه لەگەڵ سکونی {لَمْ يَمْدُدْ}
 چونکە ساکین کردنی حەرفی پێش ئەم زەمیرانە، بۆ ئەوەیە کە ئەم سکونە دەلالەت
 بکات لەسەر ئەوە کە ئەم زەمیرانە وەك پارچەك و حەرفەك وانە لەم وشانە، جا
 کەواتە ئەم سکونە دەبێت بـمـیـنـیـت و نابـی بـفـهـوتـیـت بەلام سکونی {لَمْ يَمْدُدْ} بەم شیوە
 نـیـیـه بش فـهـوتـیـت هیچ نابـیـت. (وأيضاً لما كان السكون لاتصال ماهو
 كالجزء كان كأنه من تمام البنية وأصل) واتە: لەبەر ئەم بەلگەی کە گووتمان.
 دووهم بەلگە و دەکاتێک کە سکونی ئەم حەرفە ی کە لەپێش ئەم زەمیرانە کە دالە بۆ
 لکاندن و پێوە ناندنی شتێکە کە وەکو {جوزء} وایە لەم وشەییە کە فاعیلە، ئەم
 سکونە وای لێهات کە خۆی ئەسلەو تەواوی بینایە لەم وشەییە هەر وەکو حەرفە کانی
 ئەسلی سکونیان هەیە و دەبە ئەسل دەژمێردرێت ئەوەش بەم شیوە حیسابی بۆ دەکرێت
 کە ئەسلە، وەکو سکونی زەیدی وایە، بەلـی له دەلـیلـی یەکەم وتـی ئەسل نـیـیـه بەلام
 وەکو ئەسل وایە بەلام ئەم جارە حیسابی ئەسلە وەزعی بۆ دەکات وە لەپێش تر وتمان
 بۆیە ساکین کراپێش ئەم زەمیرە، تاو وەکو {توالی} چوار حەردە کە لەدوای یە کتر نەبێت
 دیارە ئەم زەمیرانە بە پارچەییە دەژمێردرێن لەم وشەییە دا ئەمەش بەلگەییە بۆ
 زەمیری مەنصوبە کە حەرفی پێش خۆی ساکین ناکرێت، وەکو {ضربك} چونکە ئەم
 کافە {كالجزء} نـیـه ئەم فعـلـه -مضارع- ی کە جازمی دەخـرـیـتـه سەر سـی جـۆـرـه: عـهـیـن
 والفعلی یان مەفتوحە یان مەکسورە یان -مضموم- ه. جا فەرمووی (فأن كان
 مكسور العين كيقر أو مفتوح كيعض فتقول لم يقر ولم يعض بكسر اللام
 وفتحها) ئەگەر ئەم فعـلـه -مضارع- ی کە عامیلی جازمی بـخـهـنـه سەر، مەکسور
 العین وەکو {يقر} کە لەبابی دووهمە یان مەفتوح العین بوو وەکو {يعض} کە لەبابی
 چوارەمە. تـۆ دەـئـیـت: {لَمْ يقر ولم يعض} بە کەسەدی لام الفعل {لَمْ يقر ولم يعض} بە

فەتەحە ی لام الفعل (ولم یفرّ ولم یعضضْ بالفک علی لغة الحجازیین) وه دروستیشە بلیت: {لم یفرّ ولم یعضضْ} بە کردنەوهی ئیدغام ئەمەش لەسەر زاراوهی حجازییەکان، چونکە تەمیمیەکان گووتیان ئیدغام لێرەش واجە (وعليها يلحق الأبدال والحذف) هەر لەسەر زاراوهی حجازییەکان دەتوانین ئیبدالی حەزفیش بیهێننە سەر -مضارع-ی مەجزوم وەکو {لم یفرّ ولم یعضضْ} حەرفی ئاخیری کراوە بە {ی} جا دەتوانیت حەزفی بکەیت وەکو گووتان دەشتوانی بیهێڵیتەود. (وهكذا حکم یقشعِرُ ویحمرُّ ويحمارُّ) هەرودکو -مضاعف-ی ئیستیلای وایە حوکمی ئەم وشانە کە -مضاعفی- ئیستیلای نینە، بەلام حەرفی ئاخیریان مەکروهە وەکو {یقشعِرُ} ئەمە روباعی مەزید فیه {یحمرُّ ويحمارُّ} ئەم دوانەش -ثلاثی- مەزیدوفیه جا دروستە بلین {لم یقشعِرُ، لم یقشعِرُ} بە فەتەحو کەسرهی ئاخیری، {ولم یقشعِرُ} بە فەکی ئیدغام ئەوانی دیکەش بەهەمان شیوەن، بەلای ئەم -مضارع-ی کە عەین الفعی بەم شیوەیە بوو کە گووتان. ئەم جارە نۆرە -مضارعی مضموم العین- (وإن كان العين مضموماً فيجوز الحركات الثلاثي مع الإدغام) وه ئەگەر عین الفعل -مضموم- بێت لە -مضارع-ی مەجزوم دروستە لەم فعە -مضارع-دا هەرسێ حەرەکە، واتە فەتەحو کەسرهو -ضمة- لە کاتی ددەم کردن (وفکە) وه دروستە فەکی ئیدغامیش، کەواتە لە -مضارع- مضموم العین- چوار لۆغەت دروستن، ئەوانی دیکە تەنھا سێ لۆغەتیان تێدا دروست بوون (فتقول لم يَمْدُ بحركات الدال ولم يَمْدُ بالفک) تۆ دەلییت: لە فعلی -مضارعی مضموم العین- لە کاتی عاملی جازمی بچەیتە سەر {لم يَمْدُ} بە هەرسێک حەرەکە دالی، وه دروستیشە {لم يَمْدُ} بە کردنەوهی ئیدغام (وهكذا حکم الأمر) بە میسلی فعلی -مضارع مجزوم- وایە حوکمی ئەمری بە صیغە، لە هەر -مضارع- کە سێ وه جە دروست بێت ئەو بە هەمان شیوە لە فعلی ئەمری بە صیغەش سێ جۆری دروستن، وه ئەگەر چوار جۆری دروست بن ئەو لە فعلی ئەمریش بە هەمان شیوە چوار جۆری دروستن (فتقول فَرَّ وَعَضَّ بكسر اللام وفتحها) دروستە {فَرَّ وَعَضَّ} بە کەسرهو

فەتخە ی لام الفعل له هەردوکیان بە لام فائوالفعل له یە کە میان هەر مە کسورە وە لە دوو دە میان هەر مە فتوحه (وَأَفْرَرُ وَإِعْضَضُ بِالْفِكَ) وە نروسیتیشە {أَفْرَرُ} وە کو {إِضْرَبُ} وە هەروەها {إِعْضَضُ} وە کو {إِعْلَمُ} بە فەکی ئیدغام ئەمە سێ لۆغە تە کە یان وە کو فعلة کە ی خۆیان (مُدَّ بِحَرَكَاتِ الدَّالِ وَأُمِدُّ بِالْفِكَ) تۆ دڵییت لە بینای ئەمری بە صیغە لە فعلی - مضارع مضوم - {مُدَّ} بە هەرسێ جەرد کە ی دالە کە، وە دەشتوانی بلیی {أُمِدُّ} بە کردنەوێ ئیدغام لە سەر لۆغە تی حیزازیە کان، ئە ی قوتابی بەرێز بۆ ئیعلالی ئەم هەموو صیغە جۆراو جۆرانە سەیری کتیبی شەرحی مامۆستا مەلا عەبد الکریم بکە بە کوردی کە لەوێ ئیعلال کراون. جا هاتە سەر باسی ئیسمی فاعیل و مەفعول له - مضاعف - فەرمووی (وتقول في إسم الفاعل ما ذُ ما دَانِ ما دُونِ) تۆ دەلیی لە ئیسمی فاعیلی - مضاعف - ی - ثلاثی مجرد - {ما ذُ} ئەصلە کە ی {ما دُونِ} بوو وە کو {ناصِرُ} حەزفی حەردە کە ی دالی ئەو دلمان کردو دەغمان کرد بوو بە {ما ذُ} لیژەدا بە یە کە گە یشتنی دوو ساکینان لە سەر حەدی خۆیە و دروستە، {ما دَانِ} ئەمەش - تثنیة - یە لە حالە تی رەفعە {ما دَيْنِ} ئەمەش لە هەزدوو حالە تی نەصبە و جەردیە، {ما دُونِ} ئەمەش جەمعی - مذكر - انە لە حالە تی رەفعە، {ما دَيْنِ} ئەمەش لە هەردوو حالە تی نەصبە و جەردیە، وە ئیعلالی هەمووان ئاسانە، وە جەمعی تە کسیری هەشت وە زنی هەیه وە کو جەمعی سالم کە ئەمانە نە (مُدَّانٌ) بە - ضمة - ی میم و شەددە ی دالی لە گەڵ ئەلفی وە کو {نَصَارُ} (مُدَّانٌ) بە - ضمة - ی میم و دالی بە شەددە وە کو {نَصَرَّ} (مَدَدَةٌ) بە سێ فەتخە ی لە دوا ی یە ک وە کو {نَصَرَّةٌ} (مُدَّانٌ) بە - ضمة - ی میم و شەددە ی دالی وە کو {نَصَرَّ} (مُدَّانٌ) بە - ضمة - ی میم و شەددە ی دالی لە گەڵ ئەلف و نون وە کو {نَصْرَانُ} (مُدَّانٌ) بە کەسره ی میم و ئەلفی زیاد لە نێوان هەردوو ک دال وە کو {نَصَارُ} (مُدَّوْدٌ) بە دوو - ضمة - لە گەڵ واویکی زیاد لە نێوان هەردوو ک دالە کە وە کو {نُصُورُ} (مُدَّاءٌ) بە - ضمة - ی میم و فەتخە ی هەردوو ک دالە کان وە - ئەلفی مەمدودە وە کو {نُصْرَاءُ} ئەمانە هەموویان بۆ - مذكر - بوون، ئەجارە دێتە سەر

باسی -مؤنث-ان (مَادَّةٌ مَادَّتَانِ مَادَّاتٍ) ئەمانەش بۆ -مؤنث-ان -
 تشنیه-و جەمعی سالم لە هەمووان نیشانەی -مؤنث و تشنیه-و جەمعیان بۆ زیاد
 بکە، وە دالیش لە دالی دەغم بکە تەواوە وەکو {ناصِرَة ناصِرَتانِ ناصِرَتَيْنِ ناصِرَاتٍ}
 (مَوَادٌّ) ئەمەش جەمعی تەکسیری -مؤنث-انە، ئەصلەکەی {مَادَّةٌ} بوو نەلفی
 تەکسیرمان زیاد کرد لە پاش نەلفی ئیسمی فاعیل ئیلتیقانو الساکنین لە نیوان
 هەردووک نەلف روویدا جا نەلفی ئیسمی فاعیل قەلب کرا بە واو پاشان هەزفی تاتی
 تەئیسیمان کرد چونکە ئەم صیغە تاییبەتە بە -مؤنث-ان بوو بە {مَوَادٌّ} وەکو
 {حوائض} (واسم المفعول مَمْدُود كمنصور) یانی تۆ دەلییت لە بینا کردنی
 ئیسمی مەفعول لە -ثلاثی مجرد مضاعف- لە بابی یەکەم {ممدود} وەکو منصور
 ئەمە وەکو سالم وایە ئیدغام نەکراوە چونکە واو لە نیوانیانە ئەمە میسالی موفردی
 موزەکەرە {ممدودان ممدودون هتد} هیچیان دەغم ناکرێن، ئەمانە ئیسمی فاعیل و
 مەفعول بوون لە -ثلاثی مجرد- بەلام ئەمانە -واتە ئیسمی فاعیل هتد- لە -ثلاثی
 مزید فیه ورباعی مضاعف-ی غەیرە ئیصتیلاحی ئەمانە هەروەکو فعلی -مضارع-
 ی خۆیانن، لە هەر شوێنەک -مضارع-ەکیان دەغم بکریت ئەمانیش بە هەمان شیوە
 دەغم دەکرین وەکو {حَمَرٌ وَمَقْشَعْرٌ}، بەلام لە رباعی -مضاعف- ئیصتیلاحی وەکو
 {مزلزل} ئیدغام ناکرێ چونکە هەموو کات فەصل لە نیوان ئەو دوو حەرفانە پەییدا
 بوو کە لە وێنەی یەکن.

قوتابی بەرپێز: ئەمە ی دیت فائیدەییە کە مەصف رەحمەتی خودای لی بێت لەسەر
 ئەصلەکەی زەنجانی زیادی کردووە، دەفرموویت (واعلم أن حَبَّ إن كان مضموم
 العين فيهما يجئ منه الصفة المشبهة على فعيل) بزانه بەراستی وشە ی
 {حَبَّ} کە فعلی -ماضی-یەو -مضاعف-ە ئەگەر بە -ضمة-ی عین الفعل بێت لە
 -ماضی و مضارع- واتە {حَبَّ يَحْبُّ} لە بابی شەشەم صیغەتی موشەبەهە ی لی
 دروست دەکریلەسەر وەزنی فەعیل بۆ -مذکران، وە بۆ -مؤنث-ان تائی بۆ زیاد
 دەکریت (كحبيب حبيب حبيبون) ئەمانە موفردو -تەشنیه-و جەمعی سالم بوون

بۆ -مذکر-ان (أَحْبَاءُ وَأَحِبَّةٌ) بە فتحە هەمزدو کەسەری {ح} و دەفەتخە {ب} لە هەردووکیان و ئەلفی مەمدوودە لەھی ئەودەلی وە {ت} زیاد لەھی دوو دەم بۆ جەمەع تەکسیری -مذکران- نەسلە کەیان {أَحْبَاءُ، أَحِبَّةٌ} وەکو {أَنْصَرَاءُ، أَنْصَرَةٌ} نەقلی کەسەری {ب} کراوە بۆ لای حاتی وە دەغەم کران.

بەداری :

مەراح لە پێشەوێ گوتی: -مضاعف- لە بابی {حَسَنٌ} دی ناییت، کەچی لێرەو دەلیت: ئەگەر {حَبٌّ} لە بابی {حَسَنٌ} دی بیت، لە نێوان هەردوو رایە کە نیمچە دژایەتییەک هەیە بۆ زانی نەوێ بڕوانە قەرە داغی بۆت روون دەبێتەو.

(حَبِيبَةُ حَبِيبَتَانِ حَبِيبَاتٍ) ئەمانەش بۆ موفردو -تثنیة- و جەمەع سەلامە -مؤنث-ان (حَبَائِبُ) جەمەع تەکسیری -مؤنث-ە ئەسلە کە {حَبِيبَةُ} بوو، ئەلفیک زیاد کرا لە نێوان باتو یائی بوو بە {حَبَائِبُ} پاشان یائی لە دوا ئەلفی زی دەمان کردە هەمزدو پێویستمان بە تائی نەماوە حەزفمان کرد بوو بە {حَبَائِبُ} (حَبَابُ) ئەمەش هەر جەمعی موکەسەرە بۆ ژنان بە کەسەری ئەودەلیو ئەلفیک لە نێوان هەردووکیان ئەکە (وَعَلَى حَبٍّ) صیغەتی موشەبەهە لە {حَبٌّ} دی لە بابی شەشەم لەسەر وەزنی {حَبٍّ} دیت هەروەکو لەسەر وەزنی فەعیلیش دیت (بَكْسِرُ الْفَاءِ وَسَكُونُ الْعَيْنِ) {حَبٌّ} بۆینەو بە کەسەری فائولفعل وە سکونی عین الفعی وەکو {فَعْلٌ} (نَحْوُ حَبٍّ حَبَّانٍ حَبَّوْنَ) ئەمانە بۆ -مذکر-ان، موفردو -تثنیة- و جەمعی سالم (أَحْبَابُ) لەسەر وەزنی {أَفْعَالُ} جەمعی تەکسیری -مذکر-انە (حَبَّةٌ حَبَّتَانِ حَبَّاتٍ) ئەمانەش بۆ -مؤنث-ان موفردو -تثنیة- و جەمعی سەلامە (حَبَابُ بَكْسِرُ الْفَاءِ وَفَتْحُ الْعَيْنِ وَحَبٌّ بَكْسِرُ الْفَاءِ فَفَتْحُ الْعَيْنِ) ئەم دوانەش جەمەع تەکسیری -مؤنث-ان هەردووکیان بە کەسەری فائولفعل و فەتخە عین الفعی، بەلام هی دوو دەم بەبێ ئەلفە هەر لەبەر ئەمەش لە جیاتی واوی کووتی {فَتْحُ الْعَيْنِ} (مِثْلُ كِمَاشٍ وَعِلْجٍ) واتە: {حَبَابُ} جەمعی {حَبَّةٌ} هەروەکو {کِمَاشُ} جەمعی {کِمَشَةٌ}، وە هەروەها {حَبٌّ} جەمعی {حَبَّةٌ} هەروەکو {عِلْجٌ} جەمعی

{عِلْجَة}. {كَمْشَة} واتە: وشتی گوان بچووك، وه {عِلْجَة} واتە: كەری وه حشی قەلەو، یان گاوری قەلەوو گەوره {وإن كان من باب فَرَّ فالقياس اسم الفاعل والمفعول} واتە: ئەگەر {حَبَّ} لە بابی دووهم بێت وه کو {فَرَّ} قیاس و قانون وایه که ئیسمی فاعیل و ئیسمی مەفعولی لێوه دروست بکریت وه کو {مَدَّ...أَلَحَّ} چونکه وا دیاره ئەوجاره متعدي بێت که واتە دەبی ئەوانی لی دروست بکریت {لكن لم يسمع إلا المحبوب} بەلام نەبستراوه تەنها محبوب نەبیت که ئیسمی مەفعوله، جا لەوکاتەي که متعديه صیغه‌ی موشەبەهەي لی دروست ناکریت {وتقول في شحَّ من عَضَّ شحيح} واتە: تۆ دەلییت: لە دروست کردنی صیغه‌ی موشەبەهە لەم فعله -ماضي- ه که {شَحَّ} که -مضاعف- ه لە بابی چوارەمه وه کو {عَضَّ} هی، {شحيح شحيحان شحيحون} ئەمانه بو -مذكر- ان موفرده -تثنية- و جەمعی سه‌لامه، {شحيحة شحيحتان شحيحات} ئەمانه بو مێينه‌کانن مەفرده و -تثنية- و جەمعی سه‌لامه {وجمع تكسير المذكر أشحَّة} جەمعی تەكسیری موزەکه‌ران {أشحَّة} هاتوو وه کو {أحِبَّة} وه هەندیک له زانایان ده‌لێن: {أشحاء} هاتوو وه کو {أحباء} وه هەندیکي دیکه ده‌لێن: {أشحاح} یشی هاتوو وه کو {أحباب} {والمؤنث شحاح وشحائح} وه جەمعی تەكسیری -مؤنث- ان ئەم دووانه‌ی {شحاح} وه کو {کماش وحباب} وه هەروها {شحائح} وه کو {حبائب} وه هەندیکي دیکه ده‌لێن: {شحياح} یشی هاتوو.

ته مانه چوارده صیغه کانی فعلی - ماضی - نه، بزانه کامه - ضمیر - ئیدغام
قه دهغه دهکات:

مفرد	تثنیه	جمع		
مَدَّ	واجب مَدَّ	واجب مَدَّوا	واجب	مذكر غائب چونكه ئه لفی ضمیر و او مانع نین.
مَدَّتْ	واجب مَدَّتَا	واجب مَدَّدْن	ممنوع	مؤنث غائبة مَدَّن نونی مؤنث مانیه.
مَدَّدَتْ	ممنوع	ممنوع	ممنوع	مذكر مخاطب ضمیره موته حه ریکه کان مانیه.
مَدَّدَتْ	ممنوع	ممنوع	ممنوع	مؤنث مخاطبة ضمیره موته حه ریکه کان مانیه.
مَدَّدَتْ	ممنوع	ممنوع	ممنوع	متکلم وحده ضمیره موته حه ریکه کان مانیه.
مَدَّدْنَا	ممنوع	ممنوع	ممنوع	مع ضمیره موته حه ریکه کان مانیه.
				متکلم مع الضمیر

تیبینی :

دهرکهوت که ماضی دهغمی نییه ته نها پینچ میسال نه بیّت.
ته مهش چوارده صیغه کانی فعلی مضارع بزانه له کامیان ئیدغام واجبه و
له کامیان قه دهغه ده.

مفرد	تثنیه	جمع		
يَمْدُ	واجب يَمْدَانِ	واجب يَمْدُون	واجب	مذكر غائب
تَمْدُ	واجب تَمْدَانِ	واجب تَمْدُون	ممنوع	مؤنث غائبة
تَمْدُ	واجب تَمْدَانِ	واجب تَمْدُون	واجب	مذكر مخاطب
تَمْدَيْنَ	واجب تَمْدَانِ	واجب تَمْدُون	ممنوع	مؤنث مخاطبة
أَمْدُ	واجب تَمْدَانِ	واجب تَمْدُون	ممنوع	متکلم وحده
غَمْدُ	واجب تَمْدَانِ	واجب تَمْدُون	ممنوع	متکلم مع الضمیر

تییینی :

ده‌رکه‌وت که له مضارع هه‌مووی ئیدغام واجبه‌ ته‌نها دوو میسال نه‌بیّت که هه‌ردووکیان جه‌معی مؤنثن {غائب و مخاطب}.

المعتلات

له‌کاتیکی مصنف {ر.خ} باسی -مضاعف-ی ته‌واو کرد جا هاته‌ سه‌ر باسی موعته‌له‌کان ته‌مه‌ کورته‌ی ته‌م باس و بابه‌تانه‌یه‌ که له‌م فه‌صله‌ باسی ده‌کات تاکو معتل‌العین.

۱- پیتاسه‌ی موعته‌له‌کان .: {ماکان أحد أصوله‌ حرف‌ علة} واته‌: یه‌که‌ له‌ حه‌رفه‌ ته‌سله‌کانی حه‌رفی عله‌ بیّت {و، ی، ا}.

۲- به‌شکردنی موعته‌له‌کان وه‌ جوّره‌کانیش صیغه‌، واته‌: موعته‌ل حه‌وت به‌شی هه‌یه‌.

۳- یه‌که‌م له‌م حه‌وت موعته‌ل و فایانه‌ پیتی ده‌لین میسال، بۆچی؟

۴- ئایا واو له‌ چه‌ند شوین لاده‌چیت؟ بیگومان له‌ دوو شوین. أ- مضارع- له‌سه‌ر وه‌زنی {یفعل}.

ب- مصدر له‌سه‌ر وه‌زنی {فَعْلَة}.

۵- بۆچی واو له‌ {وجهة} ماوه‌ و چۆن له‌سه‌ر وه‌زنی {فَعْلَة} نه‌یه‌؟

۶- ته‌گه‌ر که‌سه‌ره‌ له‌دوا‌ی واوی نه‌ واو دیته‌وه‌، بۆچی له‌ {يقع....هتد} نه‌هاتۆته‌وه‌؟

۷- واو له‌-مضارع-ی {یفعل} به‌ فه‌تعه‌و به‌-ضمه‌- ناروا. وثبت في يفعل.... الخ.

۸- {ي} له‌هیچ شوین ناروات هه‌ر ده‌می‌نیّت.

۹- یاسای ده‌ست پیکردن و راوه‌ستان له‌سه‌ر وشه‌ به‌ {فرضي} ده‌ست پیکردن وه‌ستان له‌سه‌ری له‌گه‌ل ده‌رچوونی نونی خه‌فیفه‌.

۱۰- باسی بابی {إفعال} وە {إفتعال} واوی یان یائی و دروست بوونی چەند شیۆدیەك.

۱۱- لە کۆتایی دا ئایا معتل الفانی واوی -مضاعف- لە چەند باب دروست دەکریت؟

ئەمە کورتەییە کە لەم باس و بابەتانە ی لەم معتل فایە هاتوون.

(فصل المعتل وهو ما كان أحد أصوله حرف علة) ئەم فەصلە باس و بەیانی معتلاتەکان دەکات، معتل بە زمانی عەرەبی واتە نەخۆش، وە لە زاراودی زانایانی علمی صەرف ئەوەیە کە مصنف دەیفەرموو کە بریتیە: لە فعلیک یان ئیسْمِیک یەك لە پیتە ئەصلیەکانی حەرفی عیللە بێت (وهی الواو والياء والألف) حەرفی عیللە ئەمانەن: واو، یائو، ئەلف (سمیت حروف المدّ والین) ئەم سێ حەرفە وەکو ناوبراون بە حەرفی عیللە هەروا ناویش براون بە حەرفی مەددو حەرفی لین چونکە درێژ دەکرین لە کاتی خوێندنەوە، وە هەروەها نەرم و نیانیشن (والألف في الأفعال كلها والأسماء المعربة إما أن تكون منقلبة عن واو أو ياء أو زائدة) واتە: ئەلف لە هەموو جوړە فعلەك -ثلاثی- یان رباعی مجردە یان مەزیدە وە لە هەموو ئیسْمە موعرەبەکان هەرگیز ئەصل نابێت بەلکو یان قەلب کراوە لەواوی وەکو {قال}، یان قەلب کراوە لە بری یائی وەکو {باع} یان زیادە {قائل}، بەلام واو لەگەڵ یائی جاری وا هەیه زادن وەکو {منصور ونصير} وە جاری واش هەیه ئەصلن وەکو {يقول ويبيع}، جا هەوێها ئەلف لە ئیسْمە موعرەبەکان و حەرفەکان ئەصل دەبێت وەکو {مَتى} زەرفی زەمانە ئەلفەكە ی ئەصلیە، وە {عَلَى} حەرفی جەرە ئەلفەكە ی ئەصلیە.

ئاگاداری :

ئەو سێ حەرفە ی کە عیللەن، هەندێك لە زانایان هیچ جیاوازی لە نێوانیان ناکەن، وە هەندێکی دیکە دەڵێن: ئەم سێ حەرفە هەموو کات حەرفی عیللەنە، جا ئەکەر بەس ساکین بوون ئەوا لەگەڵ ئەوەی کە حەرفی عیللەنە حەرفی لینیشن، دوە ئەکەر

ساکین بوون وه حهره که ی پِیش خۆیان مناسبی خۆیان بوو نه وه له گهڵ نه وه دی که
 حهرفی عیله و لینن هه وه ها حهرفی مه ددیشن وه کو {قال قيل يقول}، جا ئەلف
 هه موو کات هه رسیکیانه، به لام نه وانی دیکه وانین، وه کو {وعد} ته نا حهرفی
 عیله یه، وه {قولا} ته نها دووانه، وه {يقول} هه رسیکیاته.
 (وأنواعه سبعة) نه وعه کانی موعته له کان حه وتن.

باسی معتل الفاء

(الأول المعتل الفاء ويقال له المثال لمماثلته الصحيح في احتمال
 الحركات) نه وعی یه که م لهو حه ووت نه وغانه معتل الفائه، واته: فعلیك یان
 نیسمیک فائولفعلی حهرفی عیله بیّت به م جوړه معتله ده لّین: میسال چونکه له
 وینه ی صه حیجیه له هه لگرتن و قبولکردنی فائولفعله که ی یان هه موو حهرفه کانی بو
 هه موو جوړه حهره که یه ک وه کو {ضرب يضرب} هه موو حهره که یه ک قبول ده که ن به
 هه مان شیوه {وعد واعد موعود}، جا ئەم معتله یان واوی ده بیّت یانه یائی ده بیّت
 چونکه گووتمان ئەلف هه رگیز نه صلی نییه، جا دّیته سه ر باسی حوکه کانی واوی
 ده ره رمویت (أما الواو فتحذف من المضارع الذي على يَفْعَلُ بكسر العين)
 واته: واو له دوو شووین حه زف ده کریّت، یه که م: له م فعله -مضارع- هی که له سه ر
 وه زنی {يَفْعَلُ} به که سه ری عین العفلی (ومن مصدره الذي على فِعْلَةٍ بكسر
 فسكون ففتح) هه رو ه ها دووهم شووین که لّی حه زف ده کریّت لهو مه صده ری
 {يَفْعَلُ} که له سه ر وه زنی {فِعْلَةٍ} بیّت به که سه ری فائولفعل وه سکونی عین الفعل
 وه فته ی لام الفعل وه به زیاده ی تائی (وتسلم في سائر تصاريفه) واو
 ده مینّیته وه به سه لامه تی له هه موو میساله کانی دیکه ی غه یری ئەم دوو شوینانه ی
 که لیان حه زف ده کرا وه کو -ماضی- و ئیسمی فاعیل و مه فاعول (تقول وَعَدَ
 يَعِدُ) تو ده لّیّت: له میسالی معتل الفائی واوی له بابی دووهم {وَعَدَ} ئەمه -
 ماضی- وه هیچی لّی حه زف نه کراوه {يَعِدُ} ئەمه ش -مضارع- دو نه صله که ی

{يَوْعِدُ} بووه وه‌کو {يَفْعِلُ} به که‌سره‌ی عین الفعل، واو له نیتوان یاتێو که‌سره
 هه‌زفمان کرد چونکه گرانه بوو به {يَعِدُ} له‌سه‌ر وه‌زنی {يَعِلُ} چونکه میزان
 تابییعی مه‌وزونه وه‌کو فائولفعل له مه‌وزونی لاچوو به هه‌مان شتیه له میزانیش
 (عِدَّةُ الْأَصْلِ وَعِدَّةُ أَوْ وَعْدٌ حَذْفُ الْفَاءِ بَعْدَ نَقْلِ حَرَكَتِهِ بِلَا تَعْوِيضٍ فِي
 الْأَصْلِ وَبِهِ فِي الثَّانِي) {عِدَّةٌ} ته‌صله‌که‌ی {وَعِدَّةٌ} یان {وَعْدٌ} بووه، واته: به
 تائی یان به‌بێ تائی، نه‌قلی که‌سره‌ی فائولفعل کرا که واوه بۆ عین الفعل که عه‌ینه
 واو هه‌زف کرا، جا ته‌گه‌ر {وَعِدَّةٌ} بووبێ هه‌زفی واوی به‌بێ ته‌عویزه که هی
 یه‌که‌مه، وه ته‌گه‌ر ته‌صله‌که‌ی {وَعْدٌ} بووبێ تائه‌که‌ی ده‌بیته عیوه‌زی واوه
 مه‌ه‌زوفه‌که که هی دووه‌مه. یه‌کیک پرسیار ده‌کات: ته‌گه‌ر ته‌م تائه عیوه‌زی
 واوه‌که‌یه بۆ له شوینی واوی دانه‌ندرا؟ ته‌ویش له وه‌لامدا ده‌فه‌رموویت (وَفِي الْآخِرِ
 إِذْ فِي الْأَوَّلِ يُلْزَمُ اللَّبْسُ) واته: تائمان بۆیه له ئاخیری مه‌صده‌ری داناوه ته‌گه‌رچی
 عیوه‌زی واویشه، چونکه ته‌گه‌ر له ته‌وه‌لی بووایه ئیلتیباس ده‌بوو به فعلی -
 مضارع-ی خۆی چونکه ده‌بووه {تَعِدُ}، یان له بازێ شوینی ئیلتیباس به فعلی -
 ماضی- ده‌بیته وه‌کو {تَبِعَ}، وه ناوه‌ندیش شوینی ته‌عویزی نییه جا بۆیه له ئاخیری
 داندرا. یه‌کیک ره‌خنه ده‌گرێو ده‌لیته: ته‌ی بۆ واو له {وَجْهَةٌ} هه‌زف نه‌کراوه ته‌ی
 له‌سه‌ر وه‌زنی {فِعْلَةٌ} نییه؟ ته‌میش له وه‌لامدا ده‌فه‌رموویت (وَهَذَا الْمَصْدَرُ
 مُخْتَصٌ بِفِعْلِ الْمَكْسُورِ) واته: ته‌و مه‌صده‌ری که هه‌زفی واوی لی ده‌کریت
 تاییه‌ته به‌م فعله -مضارع-ی که له‌سه‌ر وه‌زنی {يَفْعِلُ} بیته به که‌سره‌ی عین
 الفعله‌که (وَالْوَجْهَةُ إِسْمٌ مَصْدَرٌ بِحَذْفِ الزَّوَادِ مِنَ التَّفْعِيلِ) یانی {وَجْهَةٌ}
 هه‌ر مه‌صده‌ر نییه، به‌لکو ئیسمی مه‌صده‌ره له بابی ته‌فعیله هه‌زفی هه‌رف
 زیاده‌کانی لیکراوه، واته: ته‌صله‌که‌ی {تَوَجَّهًا} بووه هه‌زفی تائو یائی لیکراوه
 پاشن واو مه‌کسور کراوه هه‌روه‌ها تائی بی عیوه‌ز له ئاخیری بۆ داندراوه بوو به
 {وَجْهَةٌ}، که‌واته ئیمه گووتمان واو له مه‌صده‌ری هه‌زف ده‌کریت، وه نه‌مان گووتوووه
 له ئیسمی مه‌صده‌ر هه‌زف ده‌کریت، هه‌روه‌ها ده‌توانین وه‌لامه‌کی دیکه بده‌ینه‌وه‌و

بلیّین: نہ گہر مہ صدرہ ریش بیّت، نیّمہ گوو تو مانہ تہ نہا لہو مہ صدرہ حزف دہ کریت کہ - مضارع - ہکھی {يَفْعَلُ} بیّت، ٹہوہ - مضارع - ہکھی بہ - ضمّہ - یہ نک لہ بابی دووہم بیّت چونکہ {وَجَّهَ يَوْجُهُ وَجْهَةً} {كَالْحَوْلِ مِنْهُ} چوّن {حَوْلُ} نیسمی مہ صدرہ ٹہ صلہ کھی {تَحْوِيلًا} بووہ، حزفی حزفہ زیادہ کانی لیّکراوہ کہ یائو تائن ٹہ مہ لہ لایہک، لہ لایہکی دیکہ ماموِستا {الْقُطْفُ النّظِيفُ} دہ فرمووِیت کہ بلیّین: {مَنْ التَّفْعِيلُ} ہلہ یہ، ہلکو راستیہ کھی ٹہوہیہ {مَنْ التَّفْعُلُ أَوْ الْإِفْتَعَالُ} وہکو {تَوَجَّهَ وَإِتِّجَاهُ} ٹہوہی راستی بیّت وہم باسہ {وہذا المصدر...} زیاتریشی لہ بارہوہ گوو تراوہ جا نہ گہر باسی لیّوہ بکہین ٹہوہ بیّگوومان سہر نیّشہ دروست دہکات بوّیہ باشر وایہ وازی لیّ بہینین {واللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ} {وَوَعْدًا} ٹہ مہش مہ صدرہی {يَفْعَلُ} ی مہ کسورہ، بہ لّام لہ بہر ٹہوہی لہ سہر وڈزنی {فِعْلَةٌ} نییہ واوی لیّ حزف نہکراوہ {وہو واعدٌ} ٹہ مہش نیسمی فاعیلہ واو لہ مہشدا ہر ماوہ {وجمع التکسیر المؤنث أواعِد بقلب الواو الأولى همزة} جہ معی تہ کسیری - مؤنث - ہکان {أواعِد} جہ معی {أواعِدَة} یہ ٹہ صلہ کھی {وَوَاعِدٌ} بووہ قہلبی واوی ٹہوہ لمان کرد بہ ہمزہ کہ واوی فائولفعلہ {وذاك موعود} ٹہ مہشیان نیسمی مہ فَعولہ واوی تیّدا ہر ماوہ {وَعِدٌ فِي الْأَمْرِ} {عِدٌ} فعلی ٹہ مری بہ صیغہ یہ میزانہ کھی {عِلٌ} واوی تیّدا نہ ماوہ چونکہ لہ فعلی - مضارع - ی وەرگیراوہ {وَلَا تَعِدُ} ٹہ مہش بوّ نہیہ واو لہ مہشدا نہ ماوہ چونکہ خوّی فعلی - مضارع - ی مہ کسور العینہ {وَكِذَاكَ وَمَقِيٍّ مِّمَقَّةً} واتہ حوکمی بابی پیّنجہم لہ معتل الفائی وہکو بابی دووہم وایہ لہ حزفی واوہ ہرودہا مانہوہشی {وَمَقِيٍّ} فعلی - ماضی - یہ واو ماوہ وہکو لہ {وَعَدٌ} ش واو ماوہ، {يَمِيقُ} ٹہ صلہ کھی {يَوْمِيقُ} بووہ واو نہ ماوہ، {مِيقَةٌ} ٹہ صلہ کھی {وَمِيقَةٌ} یان {وَمِيقُ} بووہ واو حزف کراوہ چونکہ لہ سہر وڈزنی {فِعْلَةٌ} وہ ہرودہا - مضارع - ہکھی مہ کسور العینہ، جا لہ ہی یہ کہم بہ بیّ عیوہزہ وہ لہ ہی دووہم بہ عیوہزہ {وَإِذَا أُزِيلَتْ كَسْرَةٌ مَا بَعْدَهَا أُعِيدَ الْوَاوُ الْمَحْذُوفَةُ} نیّمہ گوو تمان واو لہ نیّوان یائو کہ سرہ حزف دہ کریت، جا دہ لیّت: نہ گہر

کەسەرە لە دواى واو لاچوو و نەما ئەم واوە حەزفکراوە دەگەرێتەوێ شۆینی خۆی (نحو) **لَمْ يُوعَدْ** ئیستا ئەمە فعلی بینا مەفعولی -مضارع- ه وە واجبه حەرفی پێش ناخیری مەفتوح بێت وە کەسەرە لایچیت کەواتە واو دیتەوێ وەکو {لَمْ يُوعَدْ} واو هاتۆتەوێ. یەکیك پرسیار دەکات و دەلیت: بۆچی لەم میسالانە کەسەرەش نەماوە واویش هەر نەگەرپاوەتەوێ لە کاتیکیدا تۆ گووت هەركاتیك کەسەرە نەما واو دیتەوێ وەکو {يَضَعُ....}؟ ئەمیش لە وەلامدا دەفرموویت (ولم يعيدوها في نحو يَقَعُ وَيَدْعُ ولم يَلِدْ) واتە: واویان نەگێرپاوەتەوێ لەم فعلانەى وەکو {يقع...} وە هاوێنەکانی (لیدل علی أن أصل الفتحة والسكون الكسرة) واتە واو نەهاتۆتەوێ لەوانە تاكو دەلالەت بکات ئەم نەهاتنەوێ کە ئەم فەتخە لە دوەکانی ئەوێ وە سکون لە هی ناخیری لە ئەصلدا کەسەر بووینە، چونکە ئەگەر واو بهاتباوێ نەزاندا کە ئەمانە لەپێشان مەکسور بووینە بەلام ئیستا دەزاندریت چونکە واو لە نیوان یائو فەتخە حەزف ناکریت وە هەروەها لە بەینی یائو سکونیش کە میسالی ناخیریە لاناچیت، جا کە حەزف کرا ئیمە دەزانین لە ئەصلدا ئەو فەتخەیه کەسەر بوو چونکە ئەگەر کەسەر نەبوویت ئەوێ واو حەزف نەدەکرا. ئەصلى {يَقَعُ وَيَدْعُ} {يُوقَعُ وَيُودَعُ} بوو واو واقع لە نیوان یائو کەسەر حەزفمان کرد بوون بە {يَقَعُ وَيَدْعُ} پاشان قاف و دال مەفتوح کران لەبەر حەرفی حەلقی بوون بە {يَقَعُ وَيَدْعُ} واویشمان نەهێناوێ، وە ئیعلالی {لم يلد} لە پێشەوێ باسکراوێ (وتثبت في يفعل بالفتح كوجل يوجل) ئەمە عەتفە بەسەر {وتحذف} واتە: واو دەمییتەوێ لە فعلە -مضارع- هکی کە لەسەر وەزنی {يَفْعَلُ} بێت بە فەتخەى عین الفعل وەکو {وَجَلَّ يُوَجَّلُ} کە لە بابی چوارەمە وەکو {عَلَّمَ يَعْلَمُ} (وجاز ييجل بقلب الواو ياء) دروستە لە {یوجل} واوێکە قەلب بە یائی بکریت (ویاجل بقلبه ألفا) وە هەروەها دروستە بخوێنیوێ {یاجل} کە واوێکە قەلب بەکی بە ئەلف (وکلاهما خلاف قیاس) بەلام هەردوو قەلبەکان بە پێچەوانەى یاسان، چونکە واو دەکریت بە یائی بەم مەرجه واوی ساکین ماقبل مەکسور لێرە ماقبل مەفتوحە واو دەبیّت بە

ئەلف بەو مەرجه واو موتەحەریک ماقبل مەفتوح واو لیژەدا موتەحەریک نییە بەلکە ساکینە جا لەبەر ئەمە خەلاف قیاسە (وَيَجَلُّ بِكسر حرف المضارع ثم قلب الواو ياءً) وە دروستە بلیت {يَجَلُّ} کە ئەصلەکی {يُوجَلُّ} بوو، پێشەکی حەرفی -مضارع-ی مەكسور بکە ئەوجارە واو ساکین ما قبل مەكسور دەیکەینە یائو ئەمە قیاسە، ئەمانە بوون بە چوار لۆغەت. جا باسی ئەمری بە صیغە دەکات و دەفەرموویت (إِجَلُّ بقلب الواو ياء لأن الواو الساكنة المكسور ما قبلها تقلب ياء) تۆ دەلیت: لە ئەمری بە صیغە {إِجَلُّ} ئەصلەکی {إُوجَلُّ} بوو بە کەسەری هەمزهو سکونی واوەکە، قەلبی واومان کرد بە -یاء- چونکە قاعیدەیه واو ساکین ماقبل مەكسور دەکریتە -یاء- جا کە دەکریتە -یاء- لە خویندەنەو لە نووسیندایە چونکە تەلەفوز بە واوی ساکین وە ماقبل مەكسور گرانه (فإن انضم مع ما قبلها عادت) گوتمان واو ساکین ماقبل مەكسور دەکریت بە -یاء- ئەم جارە دەلیت: جا ئەگەر ئەو واوی کە کە بۆ یانت گۆریوە هەرکاتەک ماقبلی -مضموم- بوو واو دیتەو (تقول يازيد ايجل) ئیستا لیژەدا ئەصلەکی {إِجَلُّ} بوو لە خویندەنەو لە نووسیندا، بەلام کە موندای -مضموم-ی هاتە پێش کە زەیدە وە دالەکی -مضموم-ە وە هەمزهش لە دەرجی دەروات جا یائی ساکین ما قبل -مضموم- کردمان بە واو، جا یەکیک پرسیار دەکات و دەلیت: کوا لیژە یانیان کردووە بە واو خۆ هیچ واوی لێ نییە (تلفظ بالواو وتكتب بالياء) لەم شوێنانە بە واو دەخویندریتەو چونکە کەسەر نەماوە بەلام هەر بە یائیش دەنووسریت، ئیستا {يازید ايجل} یائی هەر لێ نووسراوە وەکو ئەگەر ابتدای پێ بکرا، بەلام بە واو دەخویندریتەو ئەو لە کاتی ماقبل -مضموم-و مەكسور ئەوهایه، بەلام لە کاتی ما قبل مەفتوحی دەلێن: هەرسێ ئیحتیمالی هەیه بۆ وێنە {ياغلام أحمد ايجل} لیژە ماقبلی یائەکە مەفتوحە کە دالە دەتوانی هەروەکو خۆی -یاء- بیّت، وە دەشتوانی بیکە بە ئەلف یا بیکە بە واو (لأن الأصل في كل كلمة أن تكتب أولها بتقدير الإبتداء بها كما هنا) واتە: لەبەر ئەوە {يازید ايجل} بە واو

دەخویندەریتتەو وە بە یائیش دەنووسریت چونکە ئەصل و قاعیدە وایە لە هەموو وشەیەک جا نیسم بێت یان فعل کە ئەو لەکە ی بنوسریت بە فەرزێ دەست پێکردنی، واتە: ئەگەر تۆ وشەیەک بخوینیتەو وە هیچی لە پیش نەبێت چۆنی دەنووسی نەگەر شتێکیشی لە پیش هەبێت ئەو بەهەمان شیوەی بنووسە و بزانه هیچی لە پیش نییە وەکو {ایجل} تۆ ئەگەر ئیبتیدای پێ بکە ی بە یائی دەنووسی وە بە یائیشی دەخوینیتەو وە ئەگەر شتێکی لە پیش بێت وەکو {زید} لە میسالی ئیمەدا تۆ هەر بە یائی بنووسە بەلام بە واوی بخوینیتەو (وآخرها بتقدير الوقف عليها) واتە ئەصل و یاسە لە هەموو وشەیەک کە ئاخێرەکە ی بنووسریت لەکاتی راوەستان بە فەرزێ لەسەر وەستانی، یانی تۆ ئەگەر وشەیەک بخوینیتەو وە لەسەر بوەستیت چۆنی دەنووسی لە کاتی نەوێستیش هەروا بینووسە و بزانه لەسەری وەستاوی، کەواتە نووسینی وشەکان لە کاتی نەوێستشان و وەستان وەکو یەک وایە (کالتنوين في رأيت زيدا) وەکو تەنوين لەسەر زەیدی لەم میسالەو هاوینەکانی ئیستا ئەم تەنوينە لە کاتی وەستان لەسەری بە ئەلف دەنووسریت وە بە ئەلفیش دەخویندەریتتەو، وە لە کاتی نەوێستایش بە هەمان شیوە بە ئەلفی بنووسە ئەگەر بە ئەلفیشی نەخوینیتەو چونکە وای فەرز بکە کە لەسەری وەستاوی (لأنها تنقلب ألفا مع انفتاح ما قبلها عند الوقف) واتە: لەبەر ئەوە تەنوين بە ئەلف دەنووسم چونکە قاعیدەیه کە تەنویف لە کاتی ماقبلی مەفتوح بێ و لەسەری بوەستی دەکرێتە ئەلف، جا ئەگەر لەسەریشی نەوێستی هەر بینووسە وەکو دەلی {زیداً}، بەلێ زانیمان تەنوين لە کاتی ماقبلی مەفتوحە قەلب دەکرێ بە ئەلف و وە بە ئەلفیش دەخویندەریتتەو لە حالێ لەسەر وەستانی، بەلام لە کاتی کە ماقبلی مەکسورە یان - مضموم- ئەو حەزف دەکریت لە لەفزو لە کتابەتدا واتە لە خویندەنەو لە نووسیندا وەکو {جاء زيد ومرت زيد} ئەم تەنوينە لەم دوو شوینە نەدەخویندەریتتەو وە نە دەشووسریت وە نە قەلبیش دەکریت بە حەرفێکی مناسبی خۆی کە واوہ بو -ضمه- وە یائیش بو کەسەر، واتە کە نالیت {جاء زيد ومرت زيد} کەواتە تەنوين لەم

دوو حالەتە حەزف دەکرێت لە لەفزو لە کتایەتدا، ئەمە ی گووتمان لە بارە ی تەنۆین بە گوێرە ی قانونی خۆ ی رویشتوو ه جا نونی تەئکیدیش خەفیفە ش دەبا وەکو تەنۆین بووایە بەلام وا دیارە وا نییە واتە وەکو تەنۆین بەپێ ی یاسا نییە، جا مصنف رەحمەتی خۆ ی لیبت دەفرموویت (وتنقض القاعدة بنون التأكيد الخفيفة) واتە: ئەم یاسایە ی کە گووتمان ئەصل وایە هەموو وشە ک ئاخیرە کە ی بنووسرێت بە فەرزی لەسەر وەستان جا ئەم یاسایە هەڵدەوشتێتەو بە نونی تەوکید ی خەفیفە چونکە ئەم نونە لەگەڵ تەنۆین یەکیان تاییەتە بە ئیسمان وە یەکیان تاییەتە بە فعلان، جا وەکو تەنۆین بە قیاس رویشتوو ه دەبا نونی خەفیفە ش ئەو ها بووایە بەلام وا نییە (لأن المفتوح ما قبلها تقلب ألفا في الوقف ويحذف غيره) چونکە نونی تەئکید ی خەفیفە لە کاتی ماقبلی مەفتوحە دەکرێ بە ئەلف لە کاتی وەستان وەکو {إِضْرِبْ}، وە لە کاتی وەقف دەبجویننێتەو {إِضْرِبْ} بەلام نون هەر وەکو خۆ ی دەنووسرێت وە قانون وا بوو بە ئەلف بنووسرابایە وەکو بە ئەلف دەخویندرێتەو. وە لە کاتی ماقبل -مضموم- و مەکسور وەکو {إِضْرِبْ وإِضْرِبْ} دەبا نون حەزف بکرا با لەفزدن وە کتایەتەن بەلام ئەگەر لەفزیش حەزف بکرێت وە بەم شیوە یە بجویننێتەو بلیت {إِضْرِبْ وإِضْرِبْ} بە حەزفی نون ئەوا لە نووسین هەر وەکو خۆ ی ماوەتەو (والحال أنها تكتب في الأخير وبصورة النون في الأول) حال و شەئ وایە کە ئەم نونە لە هەردوو حالەتە کانی ئەخیری هەر دەنوسرێ کە ئەوانەن ماقبلیان مەکسور و -مضموم- وەکو {إِضْرِبْ وإِضْرِبْ} کە قانون وابوو هەر نەنوسرابوونایە، وە لە صورەتی یەکەمیش کە ماقبل مەفتوحە قانون وابوو کە بە ئەلف بنووسرا با وەکو بە ئەلفیش دەخویندرێتەو، بەلام وا نەکراو بە ئەلف دەخویندرێتەو وە هەر بە نوینش دەنوسرێت، بەلام تەنۆین وانەبوو بە ئەلف لە کاتی ماقبل -مضموم- و مەکسور لەفزدن وە کتایەتەن حەزف دەکرێت، وە لە کاتی مەفتوح ماقبل لەفزدن وە کتایەتەن بە ئەلف دەخوینراو وە بە ئەلف دەنوسرا جا ئەو کە نونی خەفیفە قانونە کە ی هەلەشاندەو بەلام دیارە ناچارییە، چونکە ئەگەر وانە کرێت ئیلتیباس دەبێت موفرەد

بە - تشیئە - لەنونی خەفیفە بەلام وادیارە کە ئەم نونە ھەرسیک جار ھەرنوسراوە بەلام عیبارەتی مصنف {ر.خ} کەمیک توندە خۆزگە بیفەرمووبایە {والحال إنها تكتب بنون في الصور الثلاث}.

چۆنیەتی تەنۆین لە نوسین و خۆیندەنەوہ.				چۆنیەتی تەنۆین لە نوسین و خۆیندەنەوہ.			
نونی خەفیفە لەکاتی ماقبل مەفتوح لەفز کراوە بە ئەلف بەلام لە کیتابە ھەر ماوە، وە لە دوو حالتەکانی دیکە لەفز حەزف کراوە بەلام لە کیتابە ھەر ماوە لە ترسی نیلتیباس.	کتابە	لفظاً		تەنۆین لە کاتی ماقبل مفتوح قەلب کراوە بە ئەلف و بە ئەلفیش نوسراوە وە لەدوو حالتەکانی دیکە لەفزو کیتابە حەزف کراوە.	کتا بە	لفظاً	جاء
	إِضْرِبْ	(اضربوا) جمع مذكر مؤكد	ماقبل مضموم	بەزیدە	بەزیدە	بەزیدە	مررت
	إِضْرِبْ	(اضربي) مفرد مؤنث مؤكد	ماقبل مكسور	زیداً	زیداً	زیداً	رأيت
نونی خەفیفە لە نوسین هیچ بەگوێرە یاسا نەھاتووە.				ئەم تەنۆینە بە گوێرە یاسا ھاتووە.			

{وتثبت أيضاً في يفعل بالضم كوجه يوجه} واو دەمییەتتەوہ لە {يفعل} بە -ضمة-ی عین الفعل کە بابی شەشەمە وەکو لە {يفعل} دەماوە کە بابی چوارەمە وەکو {وجه} -ماضي-یە {یوجه} -مضارع-ە {أوجه ولا توجه} {أوجه} ئەمری بەصیغە {لا توجه} نەھییە لە ھەموو صیغە واو ماوە چونکە

هیچ کەسەری لەپاش نییە. یەکیەک پرسیار دەکات و دەلیت: بۆچی لەم فیعلانە واو
 ھەزف کراوە کەچی بە ھەتھە عین الفعلیشن؟ ئەویش لەوەلامدا دەفەرموویت: (من
 یطاء ویسع ویضع ویقع ویدع، لأنها فی الأصل یفعل بالکسر) واتە: واو
 ھەزف کراوە لەم فیعلانە کەچی وادیارە عین الفعل لەھەمووان مەفتوحە چونکە
 ئەوانە لە ئەصلدا ھەموویان فعلی -مضارع-ی مەکسور العین بوونە، وەکو {یفعل}
 بەلام چونکە لام الفعل لە ھەمووان ھەرفی ھەلقیە، وەکو دەلیت: (فتحت لحرف
 الحلق) جا مەفتوح کراون لەدوای ھەزفی واو چونکە ھەرفی ھەلقی گرانە و ھەتھەش
 سوکە ئەمانە کە ھەزفی واویان لی کراوە بەگوێرەی یاسایە، وەکە واویش نەھاتووہتەوہ
 بۆ ئەوہیە کە بزاندییت ئەمانە لە ئەصلدا مەکسور العین بووینە. جا یەکیەک پرسیار
 دەکات و دەلیت: {یطاء ویسع} -ماضی- ھەکیان مەکسورە چۆن دەبییت -مضارع-
 ھەکشی مەکسور بییت؟ ئەویش لەوەلامدا دەفەرموویت: (وکسر عین ماضی یطاء
 ویسع لاینافی کسر عین المضارع) واتە: کەسەری عین الفعل لە -ماضی- {یطاء
 ویسع} کە لەئەصلدا {وَطِيءَ ویسع} بووینە، دژایەتی کەسەری عین الفعل -
 مضارع- ھەکیان ناکات، واتە: وا مەلئ مادام -ماضی- مەکسورە. چۆن دەبییت -
 مضارع- ھەکیان مەکسور بییت (إنکسر عینھما فی المثال کثیر) چونکە
 کەسەری عین الفعل لە فعلی -مضارع و ماضی- لە معتل الفائی گەلی زۆرە وەکو
 {وَرِثَ یَرِثُ وَمِیقَ یَمِیقُ...}. جا یەکیەک پرسیار دەکات: واو ھەزفکراوە لە
 {یَدَّرُ} کەچی لەسەر وەزنی {یفعل} بەکەسەری نییە، وە ھیچ ھەرفی ھەلقیشی تییدا
 نییە جا لەبەر ئەو مەفتوح کرابییت؟ لەوەلامدا دەفەرموویت (وحذف من یَدَّرُ
 لکونہ بمعنی یَدَعُ) واتە: واو ھەزفکراوە لەم فعلە -مضارع-ی کە {یَدَّرُ} ھ
 ئەصلەکە {یوذر} بوو بە ھەتھە عین الفعل چونکە بە مانای {یَدَعُ} ھ وە ھەزفی
 واویش لە {یَدَعُ} ھەقی خۆیەتی، وە ئەمەش بە مانای {یَدَعُ} ھ بۆیە واو لە
 ئەمیش ھەزفکراوە. (وأما توما ماضیھما وکذا المصدر واسم الفاعل واسم
 المفعول) عارەبەکان مراندووینەو تەریکان کردووہ بە کارھینانی -ماضی- بۆ ئەم

دوو فع‌لانه، واته: نه‌بیستراوه {وَدَعَ وَ وَدَرَ} له زمانی عه‌ره‌بان به‌کار هاتبیت، وه هه‌روه‌ها فه‌رامۆش کراوه به‌کاره‌ینانی مه‌صده‌رو ئیسمی فاعیل و ئیسمی مه‌فعول له‌م دوو فع‌له {ودع وادع مودوع}، به‌لکو ده‌لێن {تارك. متروك ترك} له جیاتی ته‌مانه به‌کار هاتوون.

بیداری :

وا دیاره که مه‌به‌ست له‌م مراندنه که‌م به‌کاره‌ینا بیت، نه‌ک مانای وا بیت که ته‌مه هه‌ر نه‌هاتبیت، چونکه له‌ فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ری ﴿ﷺ﴾ هاتوه-ماضی-و ته‌مه‌رو مه‌صده‌ری تیدا به‌کار هاتوون، وه‌ک ته‌وه‌ی که ده‌فه‌رموویت {دعوا الجنة ماودعوکم}. وه میسالی مه‌صده‌ریش ته‌مه‌یه {لینتهین أقوام عن ودعهم الجمات..} جا یه‌کی‌ک پرسیار ده‌کات و ده‌لێت: به‌لگه‌ت چیه که واو لی‌رده‌ا هه‌زفکراوه؟ ته‌میش له‌ وه‌لامدا ده‌لێت {وحذف الفاء دلیل علی أن المحذوف واو} واته هه‌زفکردنی فائول‌فع‌ل خۆی به‌لگه‌یه‌و نیشانه‌یه که ته‌وه‌ی لی‌وه‌ی هه‌زفکراوه واوه چونکه یاتی لی‌ هه‌زف نا‌کریت وه‌ک به‌ خۆی ده‌فه‌رموویت {وأما الیاء فتثبت علی کل حال} واته: ته‌گه‌ر فائول‌فع‌ل له‌ مع‌تل الفائی -یاء- بوو ته‌وه به‌ هه‌رحالێک ده‌می‌نیت، واته: چ -ماضی یان مضارع- بیت یان ئیسمی فاعیل و مه‌فعول بیت یان -مضارع- که‌مه‌کسور العین یان مه‌فتوح یان -مضموم- بیت {نحو یمنَ ییمنُ} ته‌مه بابی شه‌شه‌مه وه‌کو {حسَن یحسَن} {ویسرَ ییسرُ} ته‌مه‌ش بابی دووه‌مه وه‌کو {ضرب یضرب} {وجاء ضم العین فیهما ایضاً} دروسته -ضم-ی عین الفع‌لی له‌ {ویسرَ ییسرُ} که بیکه‌ی به‌ بابی شه‌شه‌م وه‌کو {یمنَ ییمنُ} به‌لام ته‌مه مه‌به‌ست نییه چونکه ده‌بیته دووباره {ویئسَ ییئسُ} ته‌مه‌ش له‌ بابی چواره‌مه وه‌کو {عَلِمَ یَعْلَمُ} {وجاء الکسر فیهما} هاتییه که‌سه‌ره‌ی عین الفع‌لی له‌ {یئسَ ییئسُ} واته: له -ماضی و مضارع-ی وه‌کو {حَسِبَ یَحْسِبُ} به‌لام پی‌ویست نییه چونکه شازه، جا مجرده‌کان کو‌تایی‌سان پی‌هات جا دیته سه‌ر باسی مه‌زیده‌کان و ده‌فه‌رموو {وتقول فی أفعل من الیاء} واته: تو ده‌لێت له‌ بینا کردنی بابی

{إفعال} له موعتهل و الفائی یائی (أَيْسَرَ يُوَسِّرُ) {أيسر} فعلی -ماضي-یه
 وهكو {أكرم} هیه ئەصله که ی {يَسِّرُ} بوو هه مزه ی مه فتح زیاد کرا بوو به {أيسر}
 وه یائی ماوه ته وه {يوسر} فیعلی -مضارع- ه ئەصله که ی له دوور {يأسر} بوو
 هه مزه ی هه زف کراوه وه کو له پیشان زانیت، بوو به {يُيسِرُ} قانونه یائی ساکین
 ماقبل -مضموم- ده کریت به واو به گوێره ی قاعیده بوو به {يُوسِرُ} یه کێک پرسیار
 ده کات و ده لێت: بۆچی واو هه زف ناکه ی، خۆ له به ینی یائو که سه ریه ؟ ده فه رموو ی
 (ولم يحذف لأن حذف الواو مع الهمزة احجاف) واته: هه زفی واوی نه کرا له
 {يوسر} نه گه ر چی له نیوان یائو که سه ریه، چونکه له پیشان هه مزه هه زف کرابوو وه
 ئیستاش واوی هه زف بکه ین ئەوا سته مه نه قوستانی یه بۆ ئەم وشه (فهو موسر
 بقلبها واوا لأن الياء الساكنة المضموم ماقبلها تقلب واوا) واته: بۆ
 ئیسمی فاعیل له م بابه ده لێت {موسر} ئەصله که ی {مُيسِرُ} بووه قه لبی یائی کرا
 به واو چونکه قاعیده یه هه رکاتی ک یائی ساکین بوو هه رفی پیش خۆی -مضموم- بوو
 ئەم یانه ده کریت به یائی و وه کو {مُيسِرُ} لێره وایه (وفي إفتعل منهما إتعد
 يتعد فهو متعد) تۆ ده لێت: له معتل الفائی واوی ویائی له بابی {إفتعال}
 {إتعد} بوو ئەمه میسال وایه ئەصله که ی {إوتعد} بوو، واو مان کرد {ت} و ده غم
 مان کرد بوو به {إتعد} {يتعد} -مضارع- ه ئەصله که ی {يوتعد} بوو وه کو
 {يجمع} واو قه لب کرا به {ت} وه ده غم کرابوو به {يتعد، فهو متعدي} ئەمه ش
 ئیسمی فاعیله ئەصله که ی {موتعد} بوو، واو کرا به {ت} وه ده غم کرابوو
 به {مُتَّعِد} یه کێک پرسیار ده کات و ده لێت: بۆچی له {أَتَّعِد} هی واو نه کرا به {ی}
 ئەدی واوی ساکینمان ماقبل مه کسور نییه له وه لامدا: ده فه رموو ی (ولم تقلب
 الواو ياءً أولاً وإن كان الأعلال مقدما علي الأديغام) قه لبی واوی نه کرا به
 {ی} له {إوتعد} هیه ئەگه رچی قاعیده شه واوساکن ماقبله مه کسور قه لب ده کری به
 {ی}، وه هه روه ها له هه ر شوێنی ک ئیعلال و ئیدغام کۆببنه وه ئیعلال پیشده که ویت.
 لێردها وانه کراوه. به لکو راسته وخۆ واو کراوه به {ت} وه ده غم کراوه (إن بعده يقلب

الياء ايضاً تاءً. فقلبت إبتداءً) چونکە لێرەدا ئەگەر واویش بکریت بە {ی} واجبە دووبارە ئەم {ی} بکریتەوه بە {ت} وەکو واو کەواتە هەر یەکەم جار واومان کردبە {ت} وەدەغمان کرد. رێگەمان کورت کردەوه: نیه کیئک پرسیار دەکات و دەلیت: تەدی ئەم {ی} کە لە بە دەل هەمزە هاتووە بۆنە کراوە بە {ت}؟ جا لەوە لāmدا دەفەرمویت (ولم تقلب الياء المبدلة من الهمزة تاءً) قەلب نە کراوە ئەم {ی} کە لە جیاتی هەمزە هاتووە بە {ت} وەکو {ایتکل}. ئەسلە کە {ا} تکل {ه}بوو هەمزە دی دوو م ساکن ماقبل مە کسور قەلب کرا بە {ی} بوبە {ایتکل} ئەم {ی} یە دووبارە نە کراوە بە {ت} بە لکو هەر ماو (لأنها لا تقبل القلب تاءً فلم تقبل الياء مثلها) چونکە هەمزە خۆی قەبول ناکات قەلب بکریت بە {ت} کەوا یە ئەم {ی} یە کە بە دەلی هەمزە یە. ئەویش قەبول ناکات بکریت بە {ت} کەواتە دروست نیه {ایتکل} بکریتە {اتکل} (بخلاف الواو) بە لām واو وانیە خۆی قەبول دەکات وە ئەم {ی} یە کە لە جیاتی هاتووە ئەویش قەبول دەکات بکریت بە {ت} وەکو {او} تەد {دەتوانی} راستە و خۆ واو بکەیت بە {ت} وە دەشتوانی واو بکەیت بە {ی} ئەو جارە واو بکەیت بە {ت} {وَأَتَسَّرَ يَتَسَّرُ فَهُوَ مُتَسِّرٌ} ئەمە عەتفە بە سەر {أتعد} هی {أتسر} - ماضی- یە ئەسلە کە {أتسر} هیە وەکو {اجتمع} قەلبی یائی کراوە بە {ت} وە دەغم کراوە {یتسر} فیعلی - مضارع - ئەسلە کە {یتسر} هیە {ی} قەلب کرا بە {ت} وە دەغم کرا ئەمەش میسالی بابی {إفتعال} ه لە یائی (ويقال أيتعد كسرة ما قبلها لم يجز إلا التاء نحو وأتعد) گووتان واو ساکن ماقبل مە کسور دوو لوغەتی دروست بوون {أتعد} وە {أيتعد} بە لām ئەگەر کەسەرە لە پیش واو نەما تەنها بە تائی دروستە وەکو {وأتعد} ئەسلە کە {یان} {وأتعد} بوو یان {أيتعد} کەواوی مەفتوح لە پیش هەمزە ی وەصل دانرا ماقبلە کە مەفتوح بوو ئەم حەرفە واو یان یائی کرا بە {ت} وە دەغم کرا بوو بە {وأتعد} هیچی تر واته نە بە یائو نە بە واو دروستە (يا تَعْدُ قَلْبْتُ حَملاً عَلَيَّ الْمَاضِي وَالَا فَهُوَ خِلَافُ قِيَاسٍ) ئەسلە کە {یوتعد} بوو قەلبی واو کرا بە ئەلف بە حمل بە سەر - ماضی- لە

ئه‌صلی ئیعلال چونکه له -ماضی- قه‌لب کراوه به {ت} لیژه‌ش قه‌لب کراوه به
ئه‌لف وه ئه‌گه‌ر به‌حه‌مل به‌سه‌ر -ماضی- نه‌بی‌ت ئه‌م قه‌لبه خیلانی یاسایه چونکه
واوی موته‌حه‌ریک ده‌کریت به ئه‌لف لیژه موته‌حه‌ریک نییه به‌لکو ساکینه (فهو
موتعد) وه ئه‌مه‌ش بۆ ئیسمی فاعیل و ئیسمی مه‌فعول ده‌ست ده‌دات به‌گویره‌ی
فه‌ت‌حه‌و که‌سه‌ری عه‌ین ئه‌صله‌که‌ی {یوتعد} بوو {ی} حه‌رفی -مضارع- بوو لامان
دا میمیکی -مضموم- مان له جی‌گه‌ دانا بوو به {موتعد} (وایتسر یاتسر فهو
موتسر) واته: دروسته له بابی {إفتعال} له یائی بلیت {أیتسر} به‌هیشتنه‌وه‌ی
{ی} {یاتسر} به‌قه‌لبی یائی به ئه‌لف به‌حه‌مل به‌سه‌ر -ماضی- ئه‌گینا
پێچه‌وانه‌ی قاعیده‌یه {موتسر} ئیسمی فاعیله یائی لی‌کراوه به‌واو به یاسای خۆی
چونکه ئه‌صله‌که‌ی {میتسر} بووه (وهذا مکان موتسر فیه) واته: ئه‌م شوینه
شوینی‌که‌ی گه‌مه‌ی قوماری تیدا ده‌کریت ئه‌مه‌ش ئیسمی مه‌فعوله چونکه لازمه
حه‌رفی جه‌ری بۆ هیناوه یان ئیسمی مه‌کانه به‌ه‌ل‌گه‌ی وشه‌ی مه‌کان ئه‌مه‌ی با‌سمان
کرد معتل الفائی غه‌یره -مضاعف- بوو. جانۆبه‌تی معتل الفائی -مضاعف-ه.
فه‌رموی (وحکم وَّ یوَدُّ کحکم عَضَّ یِعَضُّ) واته: حوکمی بابی چواره‌م له -
مضاعف-ی معتل الفاء وه‌کو حوکمی بابی چواره‌مه له -مضاعف-ی غه‌یره
معتل, واته {وَدَّ} وه‌کو {عَضَّ} وایه که‌هه‌ردوکیان -مضاعفه‌ن- وه‌له‌بابی چواره‌مین
به‌لام {وَدَّ} معتل الفائه جاهه‌ر حوکمی‌ک که‌بۆ {عَضَّ} هه‌بی له‌ده‌غم کردن و ده‌غم
نه‌کردن و واجب و غه‌یره‌واجب بۆ {دَّ} ش هه‌یه {وَدَّ} ئه‌سله‌که‌ی {وَدَّ} بوه دالی
یه‌که‌م ساکن کرا له دالی دووهم وه ده‌غم کرا وه‌کو {عَضَّ}, {یوَدَّ} ئه‌سله‌که‌ی
{یوَدَّ} بوه وه‌کو {یِعَضَّ} فه‌قه‌ی دالی یه‌که‌م نه‌قل کرا بۆ واو و ده‌ده‌غم کرا بوو
به {یوَدَّ} وه‌کو {یِعَضَّ} (والأمر وَّ وَّ ایدد کعَضَّ عَضَّ یِعَضُّ) واته
ئه‌مری به‌صیغه له‌معتل الفائی واوی له‌بابی چواره‌م وه‌کو ئه‌مری به‌صیغه وایه
له‌غه‌یره معتل, جا {ایدد} ئه‌صله‌که‌ی {تودد} بوو وه‌کو {تعلم} تائی حه‌رفی -
مضارع- بوو حه‌زفمان کرد هه‌مه‌زه‌مان له جی‌ی دانا وه ئاخیرمان مه‌جزوم کرد بوو به

{إودد} واو ساکن ما قبل مەکسور کردمان بە -یاء- بوو بە {إیدد} وەکو {إعضض} وە بە شیوەیەکی دیکەش ئیعلال دەکړین، بڕوانە شەرحی مامۆستا مەلا عبد الکریم مدرس خوا بیپاریزیت. جا لیژەو دەیتە سەر باسی مەسئەلەیکی بە سوود دەفەرمویت {إعلم أن المثال الواوی المضاعف لا یجئ إلا من باب علم یعلم} بزانە بەراستی معتل الفائی واوی -مضاعف- تەنها لە بابی چوارەم دیت، واتە: فعلة کی معتل الفائی واوی -مضاعف- ئەو تەنها لە بابی چوارەم دیت وەکو {عَلِمَ يَعْلَمُ} {لأنه لم یجئ المضاعف مطلقاً من مفتوح العين في الماضي والمضارع} چونکە -مضاعف- بە مۆتلەقی واتە میسال بیت یانە نا نەهاتووە لە فعلیک کە عین الفعلی لە -ماضی ومضارع- مەفتوح بیت واتە: -مضاعف- لە بابی سییەم نەهاتووە {ولا من مکسورهما ولا من مضمومهما} هەرۆها -مضاعف- لەو فعلهش نەهاتووە کە عین الفعلی لە -ماضی ومضارع- مەکسور یان -مضموم- بیت، یانی لە بابی پینجەم و شەشەمیش نەهاتووە، ئەو سێ باب دەرچوون وە سێ باب ماون {وأيضا لم یجئ المثال الواوی من باب نَصَرَ يَنْصُرُ إلا وجد یجد وهو ضعیف} واتە: هەرۆکو -مضاعف- لەم سییانه نەهاتووە، هەرۆها نەهاتووە معتل الفائی واوی لە بابی یەكەم جا -مضاعف- بیت یانە نا، تەنها {وجد یجد} هاتووە ئەمەش لۆغەتی عامریانەو بێ هەمزە، جا دەلێن {یَجِدُ} ئەصلەکی {یوجد} بوو وەکو {یَنْصُرُ} واو لە نیوان واو -ضمة- حەزفکرا لەبەر گرانی بوو بە {یَجِدُ} کەواتە لیژەو چوار باب دەرچوون تەنها دوو مانەو {ولو بنی من باب ضرب یضرب اجتمع اعلان} ئەگەر معتل الفائی واوی -مضاعف- لە بابی دووهم دروست بکړیت کە بابی {ضرب یضرب} ئەو لە یەك وشەدا دوو ئیعلال کۆدەبنەو ئەمەش خۆش نییە {حذف الفاء والإدغام} دوو ئیعلالەکان: یەکیان حەزفی فائو لفعل، وە دووهمیان ئیدغامە، حەزفی فائولفعل لەبەر ئەوەیە کە واو دەکەوێتە نیوان یائو کەسەرە، وە ئیدغامیش لەبەر ئەوەیە چونکە دوو حەزفی وەك یەك کۆدەبنەو، ئەو پینج باب دەرچوون {فلم

ييق {إلا باب علم يعلم} كهواته هيج بابكه نهماوه كه ئەم جوړه فعله لى بىت تهنها بابى چوارهم نه بىت كه بابى {علم يعلم} ه، وه كو {وَدَّ يَوَدُّ} نهصله كه لى {وَدَّ يَوَدُّ} بوو وه كو {علم يعلم}.

به پشتيوانى خاوى گهواره له ۲۰۰۱/۸/۳ باسى معتل الفائى تهواو بوو.

باسى أجوف

له كاتيك مصنف رهمهتى خاوى لى بىت له باسى معتل الفائى نه جاتى بوو، جا هاته سهر باسى معتل العين، جا پيش نه وهى بيينه سهر باسى معتل العين وا باشه كورته يه كه لهو باسانه باس بكهين كه له نيو معتل العينى باس ده كرين:

۱- ئەم معتله پيى ده گووتريت {أجوف}، جا پرسيار نه وهى ئەمه بو پيى ده گووتريت {أجوف} وه بو پيشى ده گووتريت خاوهن سى پيت {ذو الثلاثة}.

۲- قهلبكردى يائو واو به ئەلف به مهرج.

۳- ئەو مشتو مړه لى نيوان جمهورو ئين الحاجب ههيهو له سهر نه وهى كه له كاتى لكانى -ضمير-ى متكلم و موخاته ب و -جه معى - مؤنث - بهم معتله و چۆنيه تى ئيعلال كوردى.

۴- {تطبيقي} ميساله كان له واو و يائى {صان...هتد} و {باع...هتد}.

۵- سى جوړه كانى بينا مه فعولى -ماضى- ناساندنى ئيشمام.

۶- ئيعلال كوردى فعلى -مضارع- كه هه نديك به نه قلهو هه نديكيش به نه قل و قهلبه.

۷- بينا مه فعولى -مضارع- ئيعلالى به نه قل و قهلبه له هه موو شوين.

۸- باسى داخيل كوردى عاميلى جازم به سهر -مضارع- و لا بردنى عين الفعل له هه نديك شوين.

۹- باسى نه مرى به صيغهو نونى ته نكيد و گيرانه وهى عين الفعل.

۱۰- هه ره كه لى {عارىضى} ئيعتيبارى پيى ناكريت، بو گيرانه وهى مه حزوف.

- ۱۱- -ثلاثي- موجهرد له معتل العين چوار بابی ئیعلال دەکریت.
 - ۱۲- ئیعلالی بینا مەفعول لەم چوار بابە لەگەڵ دروست بوونی ئەم سیّ لوعەتی که له مەجهولی -ماضي- دروست بوون له موجهرد.
 - ۱۳- ئەمری بە صیغە و نونی تەئکید.
 - ۱۴- ئەم بابانەی ئیعلال ناکرین و بەلگەی ئیعلال نەکردنیان.
 - ۱۵- ئیعلال نەکردنی دوو فعلی تەعجوب لەگەڵ {أفعال التفضیل}.
 - ۱۶- ئیعلالی ئیسمی فاعیل له -ثلاثي- موجهرد و ئەم چوار بابانەیە که ئیعلال دەکرین له { -ثلاثي- مزید فیہ }.
 - ۱۷- ئیعلالی ئیسمی مەفعولی -ثلاثي- موجهرد وەکو {مصون و مبیع} پاشان لەم چوار بابە ی که ئیعلال دەکرین.
 - ۱۸- شەرت و مەرجهکانی ئیعلال له ئیسمیک که -ثلاثي- موجهرد نەبیّت ئیسمی فاعیل و مەفعولیش نەبیّت چوارن دوو موافیقە وە دوو موخالیفە ئەوەی که له معتل العين باسی دەکریت بەکورتی ئەم بابەتانەن: جا بە پشتیوانی خودای بالا دەست و بەتوانا دەست پیّ دەکەین.
- (معتل العين) جوۆری دووهم له حەوت جوۆرەکانی معتل، معتل العینه واتە عین الفعلی حەرفی عیلە بیّت جا ئیسم بیّت یان فعل. (ويقال له الأجوف لخلو وسطه من الصحة) بەم موعتەلە دەلّین {أجوف} واتە: کلۆر، چونکە ناوەراستەکە ی خالیە و بەتالە له حروفی صحیح چونکە ئەم حەرفە عیلە یە که له ناوەراستە بەهۆی ئیعلال کردن دەرواو نامیّنیت. (وذو الثلاثة لكون ماضيه على ثلاثة أحرف إذا أخبرت عن نفسك) بەم موعتەلە دەگووتریت {ذو الثلاثة} واتە: خاوەنی سیّ پیت، چونکە -ماضي- هەکی لەسەر سیّ حەرفە له کاتی صیغە ی مۆتەکەلیمی لیّ دروست بکە ی و خەبەر له خۆت بەدی بە کردنی کارێک (نحو قلتُ وبعثُ) بڕوانە ئەم دوو فعله که یەکیکیان واویە و ئەوی دیکەیان یائیە، بەلام واو و یائی حەزف کراون چونکە {ت} ی -ضمیر- یان پتۆه لکاوه بوونەتە سیّ حەرف بەم

ئىعتىبارەى كە -ضمير- يش بە حەرف دەژمىردرېت ئەگىنا -ضمير-ى خۆى فاعيلەو
 وشەيەكى سەربەخۆيە، جا فەرمووى {إذا أخبرت عن نفسك} خۆ ئەگەر بۆ
 موخاتەب و جەمعى -مؤنث- يش بېت ھەر وایە بەلام خۆى لە ھەموو كەس نزىكترە
 (والأصل أن يكون على أربعة) ئەصل و قیاس وایە كە ئەم جۆرە موعتەلەى كە
 -ضمير-ى پێوە لكاوہ لەسەر چوار حەرف بوایە چونكە لەمەو دوا باسى ناقص
 دەكەين كە پێى ئەگووتریت {ذو الأربعة} لە حالێك كە حەرفى عیلەكەى لە شوێنى
 گۆرانە كە كۆتایىیە وە پێى دەلێن ناقص و ئەم جار {ذو الأربعة} شە ئەم حەرفە
 عیلەكەى لە شوێنى گۆران نىیە وە ناوى ناقصیش نىیە ئەو جار بەناوى {ذو
 الثلاثة}یە، جا بزانبە ئیعلالى ئەم موعتەلە یان بە قەلبە یان بە نەقلی حەركەيە یان
 بە حەزفە جا دەفەرموویت (فالمجرد الثلاثي تقلب عينه في الماضي الفاء واوا
 كان أو ياء) واتە فعلى -ماضى- لە ثلاثى مجرد لەمعتل العين قەلبى عەين الفعل
 دەكرىتبە ئەلف جائەم عەين الفعلە واوى بېت یان یائى (لتحركهما وانفتاح
 ماقبلهما) لەكاتێك قەلب دەكرێن بە ئەلف كەخۆیان متحرك بن واتە حەركەكە داربن
 وە حەرفى پێش خۆیان مفتوح بېت وە ھىچ مانيعيش نەبیت لەم قەلبە (نحو صان
 وباع) ئىستا بروانە ئەم دوو فعلة {صان و باع} ئەسلەكەیان {صَوْنٌ وَبَيْعٌ} واو و
 یائى متحرك ماقەبلەكەیان مەفتوحەو ھىچ مانيعيش نىە بىگومان قەلب كراون
 بەئەلف جا {صان} واویەو بابى یەكەمە وەكو {نَصَرَ} وە {باع} یائیەو بابى دووہمە
 وەكو {صَرَبَ} یەك پرسىيار دەكات و دەلێت لە {قَوْدَ، صيد} واو یائى ھەرماون
 جادەفەرموویت (وَشَدَّ قَوْدَ وَصَيْدَ وَمَصْدَرُهما كَالقَوْدِ وَالصَيْدِ -نسخه-) واتە
 ئەم دوو فعلة لەگەل مەصدەرەكانیان {قَوْدًا، وَصِيدًا} كە واو یائى متحرك ماقەبلە
 مەفتوح و نەشكراون بەئەلف وەشتى شاز قانونى پێوەكەدار نابى {قود} واتە:
 قصاص وەرگرتن {صَيْدَ البعید مال الى خلفه} واتە: وشتەر بەرەو پاش مەیلی كرد
 یان جۆرە نەخۆشەكە توشى وشتەر دەبیت جابزانە عەين الفعل لە ئەجوفى دەكریت
 بەئەلف. جا واوبى یان یائى بى مەفتوح بېت یان -مضموم- بېت یان مەكسور بەو

مهرجہ ی ماقبلہ موتہ حەریک بیّت، ئەمە لە کاتیکیە کە ئەم ئە جوفە هیچ -ضمیر- ی
 پێوە نە لکابیّت (فان اتّصل به ضمیر المتکلم او المخاطب او جمع المؤنث
 الغائبة) واتە ئە گەر لکا بە فعلی-ماضی-ثلاثی- مجرد لە تە جوفی -ضمیری-
 متکلمی یان -ضمیری- موخاتەبی بە موتله قی {قُلْتُ، قُلْتَ، قُلْتُ، قُلْتُ} یان -
 ضمیری- جەمعی -مؤنث- غائیب وە کو {قُلْنَ} بەم -ضمیر-انە دە لێن -ضمیر-
 ی مەرفوعی متحرک لەم کاتە ی ئەم -ضمیر-انە ی پێوە لکان (نقل فعل من الواوی
 الى فعل ومن اليائي الى فعل دلالة عليها) -أی علی الواو والياء- نە قل
 دە کریت {فَعَلَ} هە ی مەفتوحی العین ئە گەر واوی بیّت بۆ لای {فَعَلَ} هە ی -مضموم- وە
 ئە گەر یانیش بیّت بۆ لای {فَعِلَ} هە ی مەکسور تاکو دە لالەت بکەن ئەم -ضمة- و
 کەسەر لە سەر واو یانی لە پاش حەزف کردنیان بۆ مەنە {قَوْلْتُ، بَيَعْتُ} کە یە کێکیان
 واویە و ئە وێتر یان یانیە و هە ردوکیان مەفتوح العینن جا {قَوْلْتُ} دە کریتە {قَوْلْتُ} بە-
 ضمة -ی واوی و {بَيَعْتُ} دە کریتە {بَيَعْتُ} بە کەسەر ی یانی (ولایغیر فعل ولافعل
 في الأصل) واتە: ئەم فعلە ی لە ئە صڵدا لە سەر وەزنی {فَعَلَ} یە بە -ضمة- وە کو
 {طَوَّلَ} هە، یان لە سەر وەزنی {فَعِلَ} هە ی بیّت بە کەسەر ی وە کو {هَيَّبَ} ئە مانە
 ناگۆرین چونکە لە ئە صڵدا وەها بووینە وە پێویستیان بە گۆران نییە (ونقلت
 الضمة والكسرة منقولا أو غيره الى الفاء) پاشان نە قلی -ضمة- و کەسەر ی
 دە کریت لە {فَعَلَ} ی بە -ضمة- وە {فَعِلَ} هە ی بە کەسەر ی جا ئەم {فَعَلَ و فَعِلَ} چ
 مەنقولە کان بن وە کو {قَوْلْتُ و بَيَعْتُ} یان غەیرە مەنقولە کان بن واتە ئە صله کان بن
 وە کو {طَوَّلْتُ و هَيَّبْتُ} نە قلی ئەم -ضمة- و کەسەر یە لە عین الفعلە وە دە کریت بۆ لای
 فائولفعل (وحذفت العين للالتقاء الساكنين) ئە و جا حەزفی عین الفعلیش
 دە کەین لە بەر بە یە کە گە یشتنی دوو ساکینان کە یە کێکیان ئەم عین الفعلیە کە
 حەره کە مان نە قل کرد، ئە وە ی دیکەش لام الفعلە کە بە هۆی -ضمیر- دە کە ساکین
 بوو، جا {قُلْتُ} لە سەر وەزنی {قُلْتُ} چونکە عین الفعلی نە ماو، وە {بَعْتُ}
 لە سەر وەزنی {قُلْتُ} (وقيل لم ينقل فعل لتغاير معاني الأبواب) واتە:

گووتراره - ئەمە ئین حاجە ره‌مه‌تی خۆی لیبیت - که ده‌فه‌رموویت: هیچ ره‌وا نییه
 {فَعَلَ} هی مه‌فتوح العین بکری به {فَعَلَ وَفَعَلَ} چ - مضموم - یان مه‌کسور بکری
 چونکه مانای باب‌ه‌کان لیک جیا به یۆ وینه {فَعَلَ} ی مه‌کسور به زۆری بۆ ده‌ردوو
 به‌لاو ره‌نگ و عه‌یب و شتی وا هاتوو، وه {فَعَلَ} ی - مضموم - بۆ ئەم جوهره
 شتانه‌یه که هه‌رگیز له فاعیله‌که‌ی خۆیان جودا نابنه‌وه، وه {فَعَلَ} هی مه‌فتوح بۆ
 زۆر شتی دیکه هاتوو جا به زۆری موته‌عه‌دی ده‌بیته، وه {فَعَلَ} ی - مضموم - که
 بۆ فعله سروشتیه‌کانه به‌رده‌وام هه‌ر لازمه‌ جا گوايه بۆیه تو رات کردوو تا
 نیلتیاسی واوی به یائی نه‌بیته، به‌لام ئەم جاره نیلتیاسی ئەم باب‌ه‌ی به‌م باب‌ه
 ده‌بیته، که‌واته بۆ میحراییک مزگه‌وتیک خراب مه‌که. جا یه‌کینک ده‌پرسیته: ئەی چۆن
 به‌بێ ئیعالل بمینیت‌ه‌وه؟ ئەمیش له وه‌لامدا ده‌فه‌رموویت (لکن قلبت العین ألفا)
 ئەوه‌نده هه‌یه قه‌لبی عین الفعه‌که‌ی ده‌کریته به ئەلف وه‌کو ئەوه‌ی که - ضمیر - ی
 پیوه نه‌بیته جا ده‌بیته {قَالَتْ وَبَاعَتْ} جا حه‌زفی ئەلفی ده‌که‌ین له‌به‌ر نیلتیقانو
 ساکین بوو به {قُلْتُ وَبَعْتُ} به فته‌حه‌ی فائو لفع‌له هه‌ردووکیان (فلم تکن دلالة
 على حركة العين ولا على ذاته) جا له کاتی که عین الفعه‌ل حه‌زف کرا وه
 فائولفع‌له به مه‌فتوحی مایه‌وه هیچ شتی نه‌بوو ده‌لاله‌ت بکات نه له‌سه‌ر زاتی عین
 الفعه‌ل وه نه له‌سه‌ر حه‌ره‌که‌ی چونکه ئەم فته‌حه‌ی خۆیان‌ه‌وه هی عین الفعه‌ل نییه،
 وه ئەم فته‌حه‌ش ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر واو یائی نا‌کات له {قُلْتُ وَبَعْتُ} چونکه واو -
 ضمه‌ی ده‌ویتی، وه یائیش که‌سه‌ری ده‌ویتی، ئەم فائولفع‌له‌ش مه‌فتوحه وه زۆر
 پتویسته ده‌لاله‌ت هه‌بێ تا‌کو واوی له‌گه‌ڵ یائی لیک جیا بن، جا ده‌لی (ولما امكنت
 الدلالة على الثاني دون الأول) واته له کاتیک که ده‌گونجا که‌وا بکریته ده‌لاله‌ت
 له‌سه‌ر دووه‌می که زاتی عین الفعه‌ل، به‌لام ده‌گونجا ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر حه‌ره‌که‌ی عین
 الفعه‌ل چونکه حه‌ره‌که‌ی هه‌ردووکیان فته‌حه‌یه نه‌گه‌رچی ده‌لاله‌تیش له‌سه‌ر حه‌ره‌که‌ی
 گرنگه‌ره به‌لام ئەومان پێ نه‌گونجا (ضمت الفاء في الواوي وكسرت في اليائي
 دلالة عليهما) ئەوه‌مان کرد که فائولفع‌له‌که - مضموم - کرا له واویدا {قُلْتُ}، وه

مہ کسور کرا لہ یائی {بَعْتُ} بۆ ئوہی دہلالہت بکات ئەم -ضمة- لەسەر واوی لہ {قُلْتُ} وە ئەم کەسرە لەسەر یائی لہ {بَعْتُ}. یەکیک دہپرسیت: مادام گرنگہ کە دہلالہت لەسەر حەرەکەییەو نەگونجا ئیتر وازت هینا بایە لەوہی دہلالہت لەسەر زاتیش بکات؟ یانی مادام نەکرا دہلالہت لەسەر گرنگہ کە بکریت کە حەرەکەییە، وازت هینا با دہلالہت لەسەر ناگرنگہ کەش نەکرا با؟ ئەمیش لہ وەلامدا دہفەرموویت (کیلا یفوت الغرض رأساً) واتە: ئەوہم کرد تاکو سوودو مەبەستە کە بە تەواوی لہ دەست نەچیت، وەکو کورد دہلئیت: زەرەر لہ نیوہی بگەریتەوہ قازانجە. یەکیک دہلئیت: بۆ لہ -مضموم العین- و مە کسور العینی ئەصلیش بەم شیوہیە ئیعلال ناکەیت؟ ئەمیش لہ وەلامدا دہفەرموویت (ولما دلت ضمة الفاء في مضموم العین أصلاً وکسرتہ في مکسورها أصلاً علی حركة العین وکانت اہم) لہ کاتیک کە دہلالەتی کرد -ضمة-ی فائولفعل لہ -مضموم العین-ی ئەصلی وەکو {طُلْتُ}، وە کەسرە ی فائولفعلی مە کسور العینی ئەصلی وەکو {هَبْتُ} لەسەر حەرەکە ی عین الفعلی وە بەراستی ئەویشیان گرنگترە، واتە دہلالەت لەسەر حەرەکە ی گرنگترە لہ دہلالەت لەسەر زاتی عین الفعلی (نقلت الضمة والكسرة من العین إلیه وحذفت العین) نەقلی -ضمة- کرا لہ -مضموم العین-ی ئەصلی وەکو {طُولْتُ}، وە نەقلی کەسرە ی کرا لہ -مضموم العین-ی ئەصلی وەکو {هَبْتُ} بۆ لای فائولفعلی و پاشان حەزفی عین الفعلی کرا پیویست بە نەقل ناکات لەم بابە ی بۆ ئوہی دیکە چونکە ئەمانە ی ئەصلی دہلالەتیان لەسەر حەرەکە ییە یە کەم جار، پاشان لەسەر زاتی عین الفعلە کە یە (وترکو الدالة في المكسور الواوي) واتە: لەبەر ئەوہی کە دہلالەت لەسەر حەرەکە ی گرنگترە، دہلالەت لەسەر زاتی عین الفعلی فەرامۆش کرا و تەرک کرا لہ مە کسور العینی واوی وەکو {خَوْفٌ} ئیستا ئەمەیان مە کسور العینی واویە ئەگەر بیکە ی بە {خُفْتُ} بە -ضمة-ی فائولفعل ئەوہ دہلالەت لەسەر عین الفعلە کە یە، وە ئەگەر بیکە ی بە {خُفْتُ} بە کەسرە ی ئەوہ دہلالەتە لەسەر حەرەکە ی، جا ئەوہش باشترە کە دہلالەتە لەسەر حەرەکە ی عین

الفعل، جا فائول‌فعله‌که‌مان مه‌کسور کرد وه ناش گونجی فائول‌فعلی مه‌کسور -
 مضموم- بکریت بۆ ئه‌وه‌ی ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر هه‌ردووکیان بکات، (فتقول) تۆ ده‌لیت
 له‌ معتل‌العین واو له‌ بابی یه‌که‌م بۆ جی‌به‌جی کردنی میساله‌کان (صانَ صانا
 صانوا) ئه‌مه‌ فعلی -ماضی-یه‌ بۆ -مذکر-ی غائب موفرده‌و -تثنیه- و جمع
 ته‌صله‌که‌یان {صَوَّنَ صَوَّنَا صَوَّنُوا} له‌ هه‌موویان واوی موته‌حه‌ریک ماقبل مه‌فتوح
 کرا به‌ ته‌لف وه‌کو له‌ پێشان‌گووتمان (صانت صانتا) ئه‌مه‌ش موفرده‌و -تثنیه-
 بۆ -مؤنث-ی غائب ته‌صله‌که‌یان {صَوَّنَتْ وَ صَوَّنَتْ} واو قه‌لب کرا به‌ ته‌لف وه‌کو
 میساله‌کانی پێشوو (صُنَّ) جه‌معی -مؤنث-ی غایبه‌و -ضمیر-ی پێوه‌ لکاوه‌ که
 نونه‌ ته‌صله‌که‌ی {صَوَّنَ} بووه‌ وه‌کو {نَصَرَنَ} نونی یه‌که‌م لام‌الفعل وه‌ نونی دووهم
 نونی جه‌معه‌ له‌سه‌ر بۆ چوونی زۆربه‌ی زۆری زانایان نه‌قلمان کرد بۆ لای {فَعَلَ} بوو
 به‌ {صَوَّنَ} جا نه‌قلی -ضمه-ی واوی کرا بۆ لای صاد له‌پاش سلبی هه‌رده‌که‌ی
 صادی جا {التقاء الساکنین} بووه‌ له‌ نێوان واو که‌ عین‌الفعله له‌گه‌ڵ نون که‌ لام
 الفعله‌هه‌زی واو کرا پاشان نونی لام‌الفعل له‌ نونی جه‌مع ده‌غم کرا بوو به‌ {صَنَّ}
 ئه‌م -ضمه-یه‌ ده‌لاله‌ت ده‌کات له‌سه‌ر واو وه‌ ئه‌گه‌ر به‌ گوێره‌ی فه‌رموده‌ی {ابن
 الحاجب} برۆین واو قه‌لب کرا به‌ ته‌لف پاشان {التقاء الساکنین} ڕوویدا ته‌لف لاچوو
 پاشان صاد -مضموم- کرا (صُنَّتْ صُنَّتْما صُنَّتْ) ئه‌مه‌ش هه‌ر سێ میسالی -
 مذکر- موخاته‌به‌ن (صُنَّتْ صُنَّتْما صُنَّتْ) ئه‌مه‌ش هه‌ر سێ میسالی -مؤنث-
 موخاته‌به‌ن (صُنَّتْ صُنَّتْا) ئه‌مه‌ش هه‌ردوو موته‌که‌لیم، وه‌ ئیعلالی ته‌وانه‌ش
 هه‌موویان که‌ -ضمیر-یان پێوه‌ لکاوه‌ وه‌کو ئیعلالی {صَنَّ} وایه‌ یان نه‌قلیان بکه‌ بۆ
 لای {فَعَلَ} ته‌وجا ئیعلالیان بکه‌ یان ڕاسته‌وخۆ واو بکه‌ به‌ ته‌لف و هه‌زی بکه‌و
 پاشان فائو‌الفعله‌که‌ی -مضموم- بکه‌ ئه‌مه‌ میسالی واوی بوو له‌ بابی یه‌که‌م، ئه‌م
 جاره‌ میسالی یاتیه‌ له‌ بابی دووهم (باعَ باعا باعوا) هه‌رسی میسالی -مذکر-ی
 غائب له‌ -ماضی- بابی دووهم له‌ یائی ته‌صله‌که‌یان {بَاعَ بَاعَا بَاعُوا} وه‌کو
 {ضَرَبَ ضَرَبَا... الخ} یائی موته‌حه‌ریک ماقبله‌ مه‌فتوح قه‌لبمان کرد به‌ ته‌لف

(بَاعَتْ بِاعْتًا) تہمہش بؤ - مؤنث-ی موفرہ دو - تثنیۃ- و د ئیعالالہ کھی و د کو {صَانْ صانَا} وایہ. {بِعْن} تہمہش جہمعی - مؤنث-ی غائیہ و - ضمیر-ی پیوہ لکاوہ تہصلہ کھی {بِيعْن} بووہ و د کو {ضَرَبْن} کہ نہ قلمان کرد بؤ فعلی مہ کسور بووہ بہ {بِيعْن} جا کہ سہری یائی نہ قل کرا بؤ لای فائو الفعلہ کہ لہ پاش لادانی فہ تجمہی خوی جا {التقاء الساکنین} پروویدا و حہزفی یائی کرا کہ عین الفعلہ بووہ بہ {بِيعْن} دہشتوانین لہ سہر بؤچوونی شیخ ئین حاجبی کوردی ئیعالال بکہین (بِعْتْ بِعْتًا بِعْتُمْ) تہمہش سی - مذکر-ی موخاتہب (بِعْتْ بِعْتًا بِعْتُمْ) تہمانہش نمونہی سی - مؤنث-ہکانی موخاتہبن (بِعْتْ بِعْتًا) تہمانہش ہردوو متکلمہ کانن، تہمانہش ئیعالالہ کانیان و د کو {بِعْن} وایہ بہ ہر دو وک مہزہبہوہ تہنہا تہمانہی کہ - مضموم- و مہ کسوری تہصلن و د کو {طُوْلْتُ هَيْبَتُ} زانایان لہوہ یہک دہنگن کہ نہقلی حہرہ کہیان دہ کریت بؤ لای فائو لفعل و حہزف دہ کریت، جا تہودی کہ باسکرا میسالہکانی بینا فاعیلی - ماضی- بوون، تہجارہ باسی بینا مہفعول دہکات دہفہرموویت (وَإِذَا بَنِيْتَ لِمَفْعُولٍ كَسَرْتَ الْفَاءَ مِنَ الْجَمِيعِ) ہرکاتیک کہ بینا مہفعول دروست بکہیت لہ تہجوفی - ثلاثی مجرد- فائولفعلی مہ کسور دہکہیت لہ ہہموو بابہ کاندآ، واتہ: مہفتوح و د - مضموم- و د مہ کسورالعین لہ مہدایہ کسانن (فَقُلْتُ صَيِّنَ وَإِعْتَلَّاهُ بِالنَّقْلِ وَالْقَلْبِ) تؤ دہلئت: {صَيْن} تہمہ لہ بابی یہکہمہ، تہصلہ کھی {صَوْن} بووہ و د کو {نُصِرَ} بہ - ضمة-ی فائولفعل و کہ سہری پیش تاخیری تہم کہ سہرہمان نہ قل کرد بؤ فائولفعل لہ پاش لاہردنی - ضمة-ی خوی جا بوو بہ {صَوْن} قاعیدہیہ واو ساکین ماقبل مہ کسور کردمان بہ - یاء- بوو بہ {صَيْن} کہ وایہ ئیعالالہ کھی بہ نہقلی حہرہ کھی لہ گہل قہلبی واوی بہ - یاء- (وَبِيعَ إِعْتَلَّاهُ بِالنَّقْلِ) تہمہش لہ بابی دووہمہو یائیہ، تہصلہ کھی {بِيعَ} بووہ و د کو {ضَرَبَ} کہ سہری عین الفعلی نہ قل کرا بؤ لای فائولفعل لہ دوای سہلبی حہرہ کھی خوی کہ - ضمة-یہ بوو بہ {بِيعَ} تہمہ ئیعالالہ کھی بہس بہ نہقلہ (وَيَجُوزُ صَوْنٌ بِحَذْفِ حَرَكَةِ الْعَيْنِ) دروستہ تہم لوغہتہش لہ بینا مہفعولی - ماضی- تہجوفی،

ئه‌صله‌که‌ی {صُون} بووه وه‌کو گووتمان هه‌زفی که‌سره‌ی واومان کرد بوو به {صُون} چونکه ئیعلاله‌که‌ی به‌س به هه‌زفی هه‌ره‌که‌ی عین الفعله‌که‌یه (وَبُوعَ بِالْقَلْبِ والحذف) وه دروسته {بوع} که بینا مه‌فعولی بابی دووه‌مه له ئه‌جوه‌فی ئیعلاله‌که‌ی به هه‌زفی هه‌ره‌که‌ی عین الفعله، ئه‌وجا قه‌لب‌کردنی به واو، ئه‌صله‌که‌ی {بُيعَ} بووه ئه‌م لوغته له‌م دووانه به پیچه‌وانه‌ی پیشووه (والإشمام) وه هه‌روه‌ها له فعلی بینا مه‌فعولی -ماضی- ئه‌جوه‌فی ئیشمامیش دروسته، ئیشمام چۆنه؟ (بأن تنحو بكسر الفاء نحو الضمة وبالياء نحو الواو) ئیشمام ئه‌وه‌یه که تو مه‌یل بکه‌ی به که‌سره‌ی فائول‌فعلی به‌ره‌و لای -ضمة-ی وه مه‌یل بکه‌ی به یائی بو لای واوی، واته: که ده‌ته‌وێت ئه‌م فعله بخوێنیه‌وه وه‌کو {قیل وبیع} نه که‌سره‌ی ته‌واوی بی‌ت نه -ضمة-ی ته‌واوو نه یائی ته‌واو و نه واوی ته‌واو (دلالة على أن الأصل ضم الفاء) بو ئه‌وه‌ی ده‌لاله‌ت بکات ئه‌م مه‌یل کردنه له که‌سره‌ی بو -ضمة-ی که ئه‌صلی ئه‌م که‌سره‌یه -ضمة- بووه، واته: ئه‌صلی {صین وقیل وبیع} {صُون وَقُولَ وَبُيعَ} بووینه، ئه‌مانه سی لَوغَه‌ت بوون له فعلی بینا مه‌فعولی -ماضی- له ئه‌جوه‌فی، جا نۆبه‌ی فعلی -مضارع-ه (وفي المضارع يَصُونُ وَيَبِيعُ وإعتللهما بالنقل) تو ده‌لی‌یت له دروست‌کردنی فعلی -مضارع-ی بینا مه‌علوم له ئه‌جوه‌فی {یصون} بو بابی یه‌که‌م، وه {یبیع} بو بابی دووه‌م ئیعلاله‌که‌یان به نه‌قلی هه‌ره‌که‌ی عین الفعل بووه بو لای فائول‌فعل به‌م شیوه‌یه {یصُون} ئه‌صله‌که‌ی {یصُون} بووه وه‌کو {ینصر} -ضمة-ی واوه‌که گران بوو نه‌قل کرا بو لای صادی بوو به {یصُون}، وه هه‌روه‌ها {یبیع} ئه‌صله‌کی {یبیع} به که‌سره‌ی یائه‌که وه‌کو {یضرب} که‌سره له‌سه‌ر یائی گران بوو نه‌قلمان کرد بو لای پیشه‌خۆی بوو به {یبیع} (ویخاف ويهاب وإعتللهما بالنقل والقلب) له مانه‌ش {یخاف} فعلی -مضارع-ه -ثلاثی مجرد-ی بابی چواره‌مه وه ئه‌جوه‌فی واوییه، وه هه‌روه‌ها {یهاب} به هه‌مان شیوه‌یه ته‌نها یائییه‌ئیعلاله‌که‌یان به نه‌قلی هه‌ره‌که‌ی عین الفعله وه‌کردنی به ئه‌لف، {یخاف} ئه‌صله‌که‌ی {یخَوْفُ} بووه وه‌کو یه‌لم فه‌تخه‌ی

واوی نه‌قل کرا بۆ لای پێشه‌ خۆی بوو به {يَخَوْفُ}، واوه‌که‌مان کرده‌ ئه‌لف به‌ قاعیده‌ی واو نی‌ستا ساکین له‌ نه‌صلدا متحرک بوو به {يَخَافُ و يَهَابُ} نه‌صله‌که‌ی {يَهْيَبُ} بوو ئیعلاله‌که‌ی وه‌کو {يَخَافُ} وایه‌ بزانه‌ ئیعلالی ته‌م جوّره‌ وشانه‌ به‌ حه‌مله‌ بۆ سه‌ر -ماضی- که‌یان ته‌گینا هه‌موو مه‌رجه‌کانیان لی نه‌ هاتوونه‌ته‌ جی وه‌کو له‌ مه‌ودوا باسی لیوه‌ ده‌که‌ین {إِنْشَاءُ اللَّهِ} (والمبني للمفعول إعتلاله‌ بالنقل والقلب من الجميع) واته‌: بینا مه‌فعولی -مضارع-ی له‌ ته‌جوه‌فی ئیعلاله‌که‌ی به‌ نه‌قلی حه‌ره‌که‌ی عین الفعه‌له‌ ته‌وجا قه‌لبکردنی به‌ ئه‌لف له‌ هه‌موو بایێکی، واته‌ چ مه‌فتوح العین یان مه‌کسور یان -مضموم- {كَيْصَانُ وَيُبَاعُ} وه‌کو {يُصَانُ وَيُبَاعُ} که‌ هه‌ردووکیان فعلی بینا مه‌فعولی -مضارع-ن له‌ ته‌جوه‌فی {يُصَانُ} ته‌صله‌که‌ی {يُصَوْنُ} بووه‌ وه‌کو {يُنْصَرُ} وه‌ {يُبَاعُ} ته‌صله‌که‌ی {يُبَيْعُ} بووه‌ وه‌کو {يُضْرَبُ} به‌ -ضمة-ی ته‌وه‌لیو سکونی دووه‌می و فته‌هی سییه‌می، جا نه‌قی حه‌ره‌که‌ی عین الفعل کرا بۆ لای ما قبله‌که‌ی بوون به {يُصَوْنُ وَيُبَيْعُ} جا به‌ یاسای یائو واو نی‌ستا ساکین و له‌ ته‌صلدا متحرک و ما قبل مه‌فتوح کران به‌ ئه‌لف بوون به {يُصَانُ وَيُبَاعُ وَيُخَافُ وَيُهَابُ} (ویدخل عليه‌ الجازم فيسقط العين إذا سكن ما بعده وتثبت اذا تحرك) داخیلی سه‌ر فعلی -مضارع-ی معتل العین ده‌بیّت عامیلی جازم جا عین ده‌روات ته‌گه‌ر حه‌رفی دوا‌ی خۆی ساکین بوو، وه‌ ده‌مینێ ته‌گه‌ر حه‌رفی پاش خۆی حه‌ره‌که‌دار بیّت (تقول لم يصن) توّ ده‌لییّت له‌ داخیلکردنی عامیلی جازم بۆ سه‌ر معتل العین {لم يصن} ته‌صله‌که‌ی {يُصَوْنُ} بوو که‌ عامیلی جازم هات لام الفعی ساکین کرد که‌ نونه‌ جا التقاتوالساکینین په‌یدا بوو له‌ به‌ینی عین الفعل و لام الفعل حه‌زفی عین الفعل کرا که‌ واوه‌ چونکه‌ حه‌ره‌که‌ی پاش خۆی ساکین بوو که‌ نونی لام الفعه‌له‌ (لم يصونا لم يصونوا) ته‌مانه‌ میسالی -تثنیه- و جه‌مع‌ی موزه‌که‌رن، ته‌صله‌که‌یان {يصونان و يصونون} بووه‌ که‌ عامیلی جازم هات نونه‌کانی هه‌ردووک بردن وه‌کو عین الفعل که‌ واوه‌ هه‌ر ماوه‌ چونکه‌ حه‌رفی پاش خۆی حه‌ره‌که‌داره‌ بۆ ته‌لفی -تثنیه- و واوی جه‌مع (لم تصن) بۆ مو فره‌دی -

مؤنث-ی غائیبه، واو نه‌ماوه چونکه پاشه‌وه‌ی ساکینه (لم تصونا) نه‌مه‌ش -
 تشنیه مؤنث-ی غائیبه‌وه‌ی واوی تیدا هه‌رماوه (لم یصن) نه‌مه‌ش جه‌معی -مؤنث-
 غائیبه‌وه‌ی عامیلی جازم کاری تیدا ناکات چونکه ئەم نونه فعله‌که‌ی ده‌کاته مه‌به‌نی
 وه‌کو له پیشان باسکراوه، به‌لام واوه‌که‌ش هه‌ر نه‌ماوه چونکه ئەم نونه جه‌مه‌ش
 هه‌رفی پیش خۆی ساکین ده‌کات ئنجا دوو ساکین به یه‌که‌گه‌ششت که عین الفعل و
 نونی لام الفعل جا هه‌رفی واوه‌که‌مان کرد به‌لام نه‌که‌ له‌به‌ر عامیلی جازم به‌که
 پیشتر له‌به‌ر نونی جه‌مع (لم تصن لم تصونا لم تصونا) ئەمانه‌ش موفرده‌و -
 تشنیه-و جه‌معی -مذکری موخاته‌به‌ن (لم تصونی لم تصونا لم تصونا)
 ئەمانه‌ش موفرده‌و -تشنیه-و جه‌معی -مؤنث-ی موخاته‌به‌ن (لم اصن لم تصن)
 ئەمانه‌ش دوو متکلمه‌کان، جا قوتابی نازیز پروانه هه‌رفی دوا‌ی عین الفعل که لی‌ره
 واوه ئەگه‌ر هه‌رفی دوا‌ی واوی هه‌ره‌که‌دار بوو ئەوه‌وه‌ی واو ده‌می‌نئ به‌لام نه‌گه‌ر ساکین
 بوو واو هه‌رف ده‌کریت، وه‌ بۆ زیاده زانیاری ته‌ماشای کتییی شهرچی مام‌وستای
 مدرسه‌ بکه‌ خوا خیری بنووسئ (وه‌کذا لم یبع لم یبعا لم یبیعوا الخ) هه‌ر
 به‌وینه‌ی {لم یصن} وایه {لم یبع} ته‌صله‌که‌ی {یبیع} بوو، عامیلی جازم هات لام
 الفع‌لی ساکین کرد جا التقائ‌والساکین له‌ نیوان عین الفعل و لام الفعل په‌یدا بوو وه
 عین الفعه‌که‌ هه‌رف کرا بوو به {لم یبع}، {لم یبعا} {ی} ماوه چونکه مابعدی
 متحرکه، {لم یبیعوا}، ئەمانه‌ هه‌ر سئ میسال بوون بۆ -مذکر-ی غائب موفرده‌و -
 تشنیه-و جه‌مع له‌ فع‌لی -مضارع-ی بابی دووهم، وه‌ میساله‌کانی -مؤنث-انیش
 وه‌کو {لم تبع لم تبعا لم یبعن} ئەمانه‌ش میساله‌کانی موفرده‌و -تشنیه- وجه‌مع بۆ
 -مؤنث-ی غائیبه‌ن، جا {لم تبع} یائی تیدا نه‌ماوه چونکه هه‌رفی پیش خۆی
 ساکینه، به‌لام له {لم تبعا}ی هه‌رماوه، {لم یبعن} لی‌ره‌شدا یائی نه‌ماوه به‌لام
 له‌به‌ر ئەوه‌ نه‌ماوه چونکه نونی جه‌معی له‌ دواوه‌ هاتووه‌ نه‌که‌ له‌به‌ر ئەداتی جازم، {لم
 تبع لم تبعا لم تبیعوا لم تبیع} ته‌معه‌ش شه‌ش میساله‌کانی
 موخاته‌بانن سیانیان بۆ پیاوان وه‌ سیانیان بۆ میینه‌کان {لم أبع لم تبع} نه‌مانه‌ش

می‌سالی دوو متکلمه‌کانن (ولم یخَفْ لم یخَافا الخ) به هه‌مان شیوه {لم یخَفْ} فعلی -مضارع-ه له بابی چواره‌مه‌و هه‌روه‌ها واویه، ته‌صله‌که‌ی {یخَاف} بوو که عامیلی جازم هات لام الفعلی ساکین کرد جا التقائوالساکین له نیوان نه‌و ته‌لفه‌ی که کاتی خۆی واو بووه له‌گه‌ل لام الفعله‌که‌ی که فائه پاشان چه‌زفی ته‌لفه‌که‌مان کرد بوو به {لم یخَفْ} له‌سه‌ر وه‌زنی {لم یَفْلْ} جا هه‌تا چواره‌ دی می‌سال ته‌واو ده‌بی‌ت برۆ دوا‌ی، نه‌جا هه‌ریه‌که که دروستت کرد ته‌ماشای هه‌رفی دوا‌ی عین الفعله‌که بکه ته‌گه‌ر ساکین بوو نه‌وه چه‌زفی عین الفعله‌که بکه که ته‌لفه، نه‌گینا با وه‌کو خۆی بمینّی (وقس علیه الأمر) واته سه‌رجه‌م نه‌مره‌کان قیاس بکه‌وه سه‌ر فعلی -مضارع-ی مه‌جزوم، جا له هه‌ر شوینه‌ک عین الفعله‌که له -مضارع-ی بمینّی نه‌وه له نه‌مره‌کانیشیان ده‌مینّی، وه هه‌ر شوینه‌ک له -مضارع-ی پروات نه‌وه له نه‌مره‌که‌شی به هه‌مان شیوه ده‌روات (نحو صُنْ صونا صونوا) ته‌مانه نه‌مری به صیغه‌ن له بابی یه‌که‌م له ته‌جوه‌فی موفرده‌و -تثنیه-و جه‌مع بو -مذکر-ی موخاته‌ب، {صُنْ} ته‌صله‌که‌ی {تَصُونْ} بوو هه‌رفی -مضارع-مان لابر‌وو ناخیرمان مه‌جزوم کرد جا التقائوالساکین په‌یدا بوو له نیوان عین الفعل و لام الفعل، جا چه‌زفی عین الفعل کرا بوو به {صُنْ} لی‌رده‌ا واو نه‌ماوه چونکه مابعه‌که‌ی ساکینه، {صونا} ته‌مه‌ش -تثنیه-یه واو ماوه، {صونوا} ته‌مه‌ش جه‌معه واو هه‌رماوه چونکه مابعه‌که‌یان متحرکه (صونی صونا صُنْ) ته‌مانه‌ش نمونه‌ی -موفرده‌و تثنیه- وجه‌معی -مؤنث- موخاته‌بانن، له {صونی صونا} واو هیشتا هه‌رماوه، به‌لام له {صُنْ} ی نه‌ماوه، به‌لام نه‌مانه‌که‌ی له‌به‌ر نه‌مری نییه به‌لکو له‌به‌ر نونی جه‌معی -مؤنث-انه، پاشان نونی لام الفعل له نونی جه‌معی ده‌غم کرا بوو به {صُنْ} واته نه‌ی کومه‌له‌ی ئافره‌تان نه‌م شته بی‌اریزن (وبالتأکید بالثقیلة صوننْ بإعادة العین لزوال علة‌الحذف) تو ده‌لی‌ت له کاتی ته‌ئکید‌کردنی نه‌مری به صیغه به نونی کران {صوننْ} بو موفرده‌ی -مذکر-ی موخاته‌ب، پیشان ته‌صله‌که‌ی {صُنْ} بوو به بی‌واو که ته‌ئکید کرا به‌م نونه هه‌رفی پی‌شه خۆی مه‌فتح کرد که نونی لام الفعله‌جا

واو کە عین الفعلە گەراوە چونکە حەرفی پاشە خۆی حەرە کەدار بوو (صونان) پێشان {صونا} بوو کە تەئکید کرا بوو بە {صونان} واوەکە وەکو خۆی هەرماوە (صُونَن) ئەمەش بۆ جەمعی -مذکر-ی موخاتەبە، ئەصلەکە {صونوا} بوو واوی یە کەم عین الفعلە وە واوی دوو هەمیش جەمعه کە تەئکید کرا التقاتوالساکنین پەیدا بوو لە بەینی واوی جەمعی و نونی تەئکید چونکە نونی گران نونەکی ساکینی تێدا دەغم کراوە جا حەزفی واوی -ضمیر-مان کرد هەرچەندە فاعیلیشە، بەلام -ضمة-ی لام الفعل دەلالەتی لەسەر دەکات (صونَن) ئەمەش موفرەدی -مؤنث-ی موخاتەبە، کە تەئکید کرا التقاتوالساکنین لە نێوان یائی موفرەدی -مؤنث- و نونی تەئکید مودەغمە جا حەزفی یائە کە کرا بوو بە {صونَن} (صونان) وەکو خۆیەتی (صُنَّان) ئەمەش جەمعی -مؤنث-ی موخاتەبە بە چوار نون، یە کەم لام الفعلە دوو هەم نونی جەمعه وە نونی گرانیشت بە دوو نون حیساب دەکریت، ئەصلەکە {صُنْ} بوو پاشان تەئکید کرا بوو {صُنَّ} پاشان ئەلفە کمان زیاد کرد لە نێوان نونی جەمە و نونی تەئکید بوو بە {صُنَّان} (وبالْخَفِيفَةِ صُونَن) واو هاتەو (صُونَن) واوی جەمعی حەزف کرا چونکە -ضمة-ی لە شوێن ماوە، ئەمە موفرەدو جەمە وە نونی خەفیفە بۆ -تثنیة- ناییت (صونَن) ئەمەش بۆ موفرەدی -مؤنث-ی موخاتەب یائی لی حەزف کراوە چونکە کەسەرە دەلالەتی لەسەر دەکات، میسالی -تثنیة- و جەمعی -مؤنث- نییه لە خەفیفەدا (يَعُ بِيَعَا بِيَعُوا) ئەمانەش ئەمری بە صیغەن لە ئەجوەفی یائی لە بابی دوو هەم، ئەصلەکیان {تبيع تبعان تبعون} بوو موفرەدو -تثنیة- و جەمە بۆ -مذکر-ی موخاتەب {بيعي بيعا بعن} ئەمانەش بۆ -مؤنث- موفرەدو -تثنیة- و جەمە، ئەصلەکیان {تبعين تبعان تبعن} تەماشای بکە هەر میسالك مابعدی یائی متحرك بوو ئەو بەیھێلەو، ئەو هەش کە مابعدی ساکین بوو تۆ حەزفی بکە (وَحَفْ خَافَا خَافُوا الخ) {خافي خافا خفن} ئەمانەش شەش میسال بۆ ئەمری بە صیغە لە بابی چوارەمی واوی سییانیان بۆ نێزینەو سییانیان بۆ مێینەکان، ئەصلەکیان {تخاف تخافون تخافين تخافان تخفن} جا

ته‌ماشای حه‌رفی پاش ته‌لفی بکه که عین الفعه‌و کاتی خۆی واو بووه ته‌گه‌ر حه‌رفی پاش خۆی که لام الفعه‌ ساکین بوو ته‌وه لای به‌ره وه ته‌گه‌ر ساکین نه‌بوو بیهیته‌وه (وبالتأکید بیعنَّ وخافنَّ) تو ده‌لیت له کاتی ته‌ئکید کردنی فعلی ته‌مری به صیغه له {تبیع و تخاف} {بیعنَّ وخافنَّ} به هینانه‌وه‌ی عین الفعل له هه‌ردووکیان که یانو ته‌لفه چونکه هۆی هه‌زفکردن سکونی لام الفعل بوو ته‌ویش نه‌ما چونکه نونی ته‌ئکید حه‌رفی پی‌شه خۆی حه‌ره‌که‌دار ده‌کات. یه‌کیک ره‌خه ده‌گریت و ده‌لیت: تو گووتت هه‌رکاتیک حه‌رفی پاش عین الفعل حه‌ره‌که‌دار بوو ته‌م مه‌حزوفه که عین الفعه‌ ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، که‌چی له {صنَّ الشَّئْ هتد} له‌گه‌ل ته‌وه‌شدا که دوا‌ی عین الفعی حه‌ره‌که‌داره هه‌ر نه‌گه‌راوه‌ته‌وه؟ ته‌میش وه‌لامی ته‌م پرسیاره ده‌داته‌وه (ولا تعاد في صنَّ الشَّئْ وبع الفرس وخف القوم) واته عینی‌الفعل نه‌هینراوه‌ته‌وه له {صنَّ الشَّئْ} که واوه، وه له {بع الفرس} که یاته، وه له {خف القوم} که ته‌لفه که رو‌یشته‌بوو له‌به‌ر التقاء الساکنین له‌گه‌ل حه‌رفی دوا‌ی خۆی که لام الفعه‌ پاشان ته‌م لام الفعه‌ ته‌حریک کرا له‌به‌ر التقاء الساکنین له‌گه‌ل حه‌رفی دوا‌ی خۆی که لامی {الشَّئْ، القوم، الفرس} بوو، به‌لام که ته‌م عین الفعه‌ نه‌هاتوته‌وه (لعدم الإعتداد بالحركة العارضة) چونکه حه‌ره‌که‌ی ته‌م لام الفعه‌ عاریزیه‌وه له‌لاوه هاتوه وه ئیعتیار به حه‌ره‌که‌ی له‌لاراهاتوو نا‌کریت، وه ته‌م مه‌حزوفه ته‌م حه‌ره‌که‌یه‌ی تازه هاتوو نا‌گه‌رپه‌ته‌وه، واته: دروست نییه‌ بل‌یت {بیع الفرس وخاف القوم} به‌گیرانه‌وه‌ی عین الفعل. جا یه‌کیک ده‌لیت: ته‌ی بو له‌گه‌ل نونی ته‌ئکید مه‌حزوف هاتوته‌وه وه‌کو {صوئن}؟ بو حه‌ره‌که‌ی نون ئیعتیباری پی‌ده‌کریت؟ ته‌میش له وه‌لامدا ده‌فه‌رموو‌یت (واعتدوا بالحركات مع نون التأکید في الوحدات) واته صه‌رفیه‌کان بایه‌خیان بو ته‌و حه‌ره‌که‌نه‌ کردوه که له‌گه‌ل نونی ته‌وکید په‌یدا ده‌بن له موفره‌ده‌کان وه‌کو {صوئن} ئیستا ته‌م نونه ته‌وکید له‌سه‌ر ته‌م می‌ساله‌یه که موفره‌دی -مذکر-ی موخاته‌به نونی لام الفعی حه‌ره‌که‌دار کردوه وه ئیعتیار به‌م حه‌ره‌که‌یه‌ کراوه، وه مه‌حزوف که واوه هاتوته‌وه (لأنها مع غير الضمير البارز كالم متصل الذي هو

الف الضمير في عود المحذوف معه چونكه نونى تەئكىدى لە كاتێك كە لە گەڵ -ضمير-ى غەيرە باريز دایە، واتە لە گەڵ -ضمير- مستتر دایە وەكو {صَوْنٌ} ئەم نونە لە و كاتەى وەكو ئەم -ضمير-ە متصلە وایە كە ئەلفى -تثنية-یە بۆ گێڕانە وەى ئەم مەحزوفە لە گەڵ خۆى، یانى چۆن ئەلفى -تثنية- مەحزوفى دە گێرێتە وە وەكو {صَوْنًا} بە هەمان شێوە نونى تەئكىدیش لە گەڵ -ضمير-ى مستترە ئەو هایە و مەحزوفى دە گێرێتە وە وەكو {صَوْنٌ} **(وكالمنفصل مع البارز)** واتە نونى تەئكىد ئەگەر لە گەڵ -ضمير-ى باريزە دابوو مەحزوفە كەى پێنا گێرێتە وە چونكه ئەم نونە وەكو {الشئ} منفصل و سەر بە خۆ جیایە، ئیستاكە {صَنِ الشئ...} ئەم حەرە كە یە مەحزوفى نە گێراوە تە وە جا نونى تەئكىدیش لە گەڵ -ضمير-ى باريزدا ئەو هایە و مەحزوفى نا گێرێتە وە **(ومن ثم لم يعد اللام في نحو لا تخشون)** واتە لە بەر ئەوەى كە نونى تەئكىد لە گەڵ -ضمير-ى باريزە دا مەحزوفى نا گێرێتە وە چونكه وەكو منفصل وایە لام الفعل نە هاتۆتە وە لە {لا تخشون} ەى كە كاتى خۆى لام الفعلى خۆى كە {ى} بوو كرابوو ئەلف چونكه ئەصلە كەى {تخشون} بوو یانى كراوە بە ئەلف وە ئەلفیش حەزف كرابوو لە بەر إلتقائو الساكنين وە ئیستاكە كە نونى تەئكىدى پێوە لكاوە ئەم مەحزوفەى نە هێناوە تە وە، وە ناپێت بلیت {لا تخشون} چونكه نونى تەئكىد لێرە لە گەڵ -ضمير-ى باريزە دایە كە واوى جەمعى -مذكر-ە وەكو شتى سەر بە خۆ وایە **(وبالحركات مع الضمائر المتصلة)** ئەمە عەتفە بە سەر {بالحركات} واتە صەرفیە كان ئیعتیباریان كردوو بەو حەرە كاتانەى كە پەیدا دەبن بە هۆى ئەو -ضمير-ە متصلانەى كە ئەلف و واو یان، واتە ئەم حەرە كەى بە هۆى ئەوان پەیدا دەبێ مەحزوفى پێ دە گێرێتە وە **(كصونا صونوا صوني)** ئیستاكە واو هاتۆتە وە لەم سێ شوێنە لە گەڵ ئەلفى -ضمير- لە {صونا} ى، وە هەروەها لە گەڵ واوى صونوا، وە هەروەها لە گەڵ یائى صونى، ئەمانە هەرسێکیان إعادەى مەحزوفیان كردۆتە وە.

روونکردنەوه :

ئێره پێویستی بە درێژتر ههیه، به‌ئێ نونی ته‌کیدی یان له‌گه‌ڵ -ضمیر-ی مستتر دایه یان له‌گه‌ڵ -ضمیر-ی باریزه واته (دیار)دایه، جا نه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ مستتر دابوو مه‌حزوفی ده‌هینیتته‌وه وه‌کو {صَوْنٌ}، وه‌ نه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ باریزه دابوو ته‌وا نای گێڕیتته‌وه وه‌کو {لَا تَخْشَوْنَ} لێره ته‌لفی نه‌گێڕاوه‌ته‌وه چونکه له‌گه‌ڵ باریزه‌ی دایه که واوه، چونکه وه‌کو شتی جیاو منفصل وایه وه‌کو {بِعِ الْفَرَسِ} جا فه‌رمووی وه‌ {هُوَ أَلْفُ الضَّمِيرِ} دیاره واو {ي} له‌ هه‌موو شوێنیک ناهیتته‌وه، به‌ئێ ته‌وان له‌ معتل اللام مه‌حزوفی ناگێڕنه‌وه وه‌کو {أَغْزُوا} جه‌مهعه {أَغْزَى} مو‌فرده‌ی -مؤنث-ه له‌م دوو شوێنه هه‌ر یه‌که‌و واوێکی نه‌ماوه، واو له‌گه‌ڵ {ي} نه‌یانگێڕاوه‌ته‌وه، به‌لام بیه‌که به‌ -ثنیة- وه‌کو {أَغْزُوا} ته‌مه -ثنیة-یه لێره واو هاتوته‌وه، ته‌مه یه‌ک. دووهم: ته‌لفیش له‌گه‌ڵ -تاء التأنيث- مه‌حزوفی ناگێڕیتته‌وه وه‌کو {صَانَتَا} که‌س نالیت {صَانَتَا} وه‌ {رَمَتَا} که‌س نالیت {رَمَتَا}. (لأنها لما كانت كالجِزء كانت الحركة الحاصلة لأجلها كالأصلية) واته له‌بهر ته‌وه‌ی که ته‌و -ضمیر-انه وه‌کو پارچه وانه له‌م وشه‌یه وه‌ ته‌م حه‌ره‌که‌ی به‌ هۆی ته‌وانیش په‌یدا ده‌بێ وه‌کو ته‌صل بیته‌ وایه، واته حیسابی عاریزی بو ته‌م حه‌ره‌کانه ناکرێ، وه‌ مه‌حزوفه‌که له‌گه‌ڵیان ده‌گێردیتته‌وه (ومزيد الثلاثي لا يعتل منه إلا أربعة أبنية) ته‌مه عه‌تفه به‌سه‌ر {مجرد الثلاثي} له‌ لاپه‌ره {٥٢}، واته {ثلاثي مجرد} به‌م شێوه‌یه بوو که باس‌مان کرد، وه‌ {ثلاثي مزيد فيه} ئیعالال ناکرێ ته‌نها چوار باب نه‌بیته‌ که بابی إفعال و إستفعال و أنفعال وإففعال (وهی أجاب يجيب إجابة) ته‌وانه‌ی که ئیعالال ده‌کرین یه‌که‌میان بابی إفعاله وه‌کو {أجاب} ته‌صله‌که‌ی {أجوب} بوو وه‌کو أكرم نه‌قلی حه‌ره‌که‌ی واومان کرد بو ماقبله‌که‌ی جا واو ئیستا ساکین له‌ ته‌صلدا متحرک ما قبل متحرک کردمانه ته‌لف بوو به‌ {أجاب} ئیعالاله‌که‌ی به‌ نه‌قل و قه‌لبه {يجيب} ته‌صله‌که‌ی {يجوب} بوو وه‌کو {يُكرم} که‌سه‌ره له‌سه‌ر واو گران بوو نه‌قلمان کرد بو حه‌رفی پێش خۆی، جا واوی ساکین ماقبل مکسور قه‌لب کرا به‌ {ي} بوو به‌

{يُجِيبُ}، {إِجَابَةٌ} مەصدەرە، ئەصلە کە ی اجوابا بوو وەکو إكراما، فەتەحی واومان نەقل کرد بۆ جیمی واو ئیستا ساکین لە ئەصل متحرك ماقبل مفتوح کرا بە ئەلف، دوو ئەلف لە گەڵ کۆبونەوە ئەلفی مەصدەرە ئەلفی قەلبکراو لە بری واو، إلتقاء والساكنين بوو حەزفی یەك لەم دوو ئەلفانە کرا پاشان بە عیوەز هێنا بوو بە إجابة (واستقام يستقيم استقامة) دووهم بابی إستفعاله وەکو {استقام...هتد} ئەصلە کە ی {استقوم} بوو وەکو استخرج {يستقيم} ئەصلە کە ی وەکو يستخرج {استقواماً} وەکو أستخرجا، وە ئیعلالە کە ی وەکو إجابة وایە، یەکیك دەلی: خو ئەم دوو بابانە هۆیە کانی ئیعلالکردنیان لی نههاتۆنەتە جی تو بۆچی ئیعلالت کردن؟ لە وەلامدا دەفەرمووی (وأعلا وان لم يكن العين فيهما متحركا مفتوحا ماقبله حملاً على المجرد) واتە: ئەم دوو بابە ئیعلالکران ئەگەرچی عین الفعل لەوان متحرکی ماقبل مفتوح نەبوو بەلام بە حمل وەسەر ئەصلە کە یان کە مجردەکانیان کە جاب و قام بوون، چونکە مەرجی ئیعلال لە مجردەکان مەوجودە بەلام لە مزیدەکانیان مەوجود نییە، ئیستا أجوب بەلی واوی متحرکه بەلام ماقبل مفتوح نییە ئەو ی دیکەش بە هەمان شیوە (والمحذوف ألف المصدرية عند سيبويه والعين عند الأخفش) بەلی گووتان لە إجابة ئەلفیک حەزفکراوە بەلام نازانم کامیانە، جا سيبويه و خلیل دەفەرموون حەزفکراوە ئەلفی مەصدەرییە نەک عین الفعل بیت چونکە ئەلفی مەصدەری زیادە ئەو یتر ئەصلە، جا زیادە کە باشترە بۆ حەزفکردن. بەلام ئەخفەش دەفەرمووی: مەحزوفە کە عین الفعلە چونکە ئەلفی مەصدەری نیشانە ی مەصدەرییە ناییت لایچیت، جا ئیمە چەند جار گووتومانە میزان تابیی مەوزونە لە حەزفدا، با بزاین لەسەر ئەم دوو رایە میزانی أجابه چییە؟ (فالوزن إفعلة إستفعلة على الأول) واتە: میزانی إجابة {إفعلة} یە بە کەسردی هەمزەییو فەتەحی فائولفعل و سکونی عین الفعل و فەتەحی لام الفعل، وە وەزنی إستقامة {إستفعلة} یە بە کەسردی هەمزەو سکونی سین و وە کەسردی تائو سکونی عین و فەتەحی لام، ئەمە لەسەر مەزەهەبی سيبويه یە کە فەرمووی ئەلفی مەصدەر

ھەزفکراوہ وە ھەرفە ئەصلەکان ماون (وإفالة واستفالة علي الثاني) واتە
 میزانی {إجابة} {إفالة} بە ھەزفی عەین چونکە لە مەوزونی عەینوالفعل لاچووہ لە
 میزانیشت بەھەمان شیوہ وەھەزنی {استقامة} {استفالة} بە ھەزفی عەین الفعلە
 ئەمەش لەسەر بۆچوونی ئەخفەش رەھمەتی خوا لەھەمویان بێت. یەك دەلیت تۆ
 گووت بابی {إفعال واستفعال} ئیعلال کردن ئیستا بۆ ئەوانە ئیعلال نەکراون،
 ئەویش دەفەرموویت (وشد نحو أخیل واطیب ونحو استحوذ واستصوب)
 ئەم چوار فەلەو ھاووینەکانیان شازن کە ئیعلال نەکراون موحەررەدەکانیان ئیعلال
 کراوہ جا {أخیل وأطیت} بابی {إفعال} و یائیە، و {استحوذ واستصوب} بابی
 {استفعال} ە وواوینە بەلام لەم دووانە بیستراوہ {استحاذ واستصاب} بەقیاس،
 (وإنقاد ینقاد إنقیاداً) بابی سێھەم لەم چوار بابی کە ئیعلال دەکرین لە -ثلاثي-
 مەزید فیە بابی {إنفعال} ە وەکو إنقاد ئەصلەکی إنقود بوو واو موحەرریک ماقبل
 مفتح قەلبمان کرد بە ئەلف بوو بە إنقاد ئیعلالی ئەمە بەس بە قەلبە ینقاد
 ئەصلەکی ینقود بوو وەکو ینکسر واو موحەرریک ماقبل مفتح قەلب کرا بە
 ئەلف بوو بە ینقاد، {إنقیاداً} مەصدەرە ئەصلەکی {إنقوداً} بوو وەکو {إنکساراً}
 قەلبی واوہ کەمان کرد بە {ي} بوو بە إنقیاد، یەك دەلیت چۆن ئەم واوہت کرد بە
 {ي}؟ جا دەفەرموویت (قلبت الواو ياءً لأن الواو المكسورة ما قبلها تقلب
 ياءً في المصادر لإعلال فعلها) واتە: قەلبی واو کرا بە {ي} لە إنقودا، چونکە
 قانونە واو لە مەصدەرەکان قەلب دەکریت بە {ي} بە ھاتنەدی دوو مەرج، یەکەم:
 ماقبلی مەکسور بێت. دووہم: فەلەکەشی ئیعلال کرابێت، جا ئەگەر ئیعلالەکەشی
 لەگەڵ مەصدەری ھەردوو رستە جیا بێت وەکو إنقودا ئەمە لە فەلەکەیدا واو کراوہتە
 {ي}، وە قوام. ئەگەر یەکیک بلیت: بۆچی {حول} نەکراوہ؟ ئیمەش لە وەلامدا
 دەلێن: ئەمە مەصدەر نییە بەلکە ئیسمی مەصدەرە، وەکو لە پیشان باسکرا، وە
 دەشتوانی بلیت ئەمەیان شازە. (ومن ثمه لم يقلب في لوازا لصحة لاوز) لەبەر
 ئەوێ کە گووتمان بە دوو مەرج دەکریت، یەکەکیان ئەوہبوو کە لە فەلەکی ئیعلال

کراییت. دووهم: ماقبلی مه‌کسور بیټ. که‌واته له {زوالاً} که مه‌صدەری {زال} ئیعلال ناکریت، هەرچه‌نده فعله‌که‌شی کراوه. جا واو له {لِوازا} نه‌کرا به {ی} که بلیټ {لیازا} چونکه له فعله‌که‌ی نه‌کراوه که {لاوز} دیه وه‌کو قاتل، به‌لام ته‌گەر {لیازا} مه‌صدەری {لاز} هی مجرد بیټ ته‌وه خۆیی و فعله‌که‌ی ئیعلال کراون، وه‌کو قام و قیام، که ته‌صلی ته‌وه مه‌صدەره‌ی {قوام} بوو (وفي المجموع لإعلال المفرد) یانی واوی ماقبل مه‌کسور ده‌کریتته {ی} له جه‌مه‌کان به‌وه مه‌رجه‌ی موفرده‌ده‌که‌ی ئیعلال کراییت (کجیاد لإعلال جید) وه‌کو {جیاد} که جه‌مع‌ی {جید} نیستا {جیاد} ته‌صله‌که‌ی {جواد} قه‌لبی واوه‌که‌ی کراوه به {ی} چونکه له موفرده‌ده‌که‌شی کراوه که {جید} ته‌صله‌که‌ی {جیود} بووه، چونکه قاعیده‌یه اجتماعی یائو واو بوو سابق لهم دووانه ساکین قه‌لبی واوی ده‌که‌ین به {ی}، وه ده‌غمان کرد بوو به {جید}، (وصح في طوال لصحة طويل) ساغ و سه‌لامه‌ته عین الفعل له {طوال} هەرچه‌نده ماقبلش مه‌کسوره، به‌لام چونکه موفرده‌ده‌که‌ی که {طویل} ته‌یعلال نه‌کراوه. لیژده‌ا به‌ ده‌رکه‌وت که کاتیټک واو له مه‌صدەری قه‌لب ده‌کریت به {ی} ته‌گەر ئیعلالی فعله‌که‌ی کراییت، وه له جه‌معیش به‌وه مه‌رجه‌ی له موفرده‌ده‌که‌ی کراییت (واختار یختار إختیارا) ته‌مه بابی إفتعاله هی چواره‌میشه له‌و چوار بابانه‌ی که ئیعلال ده‌کرین له -ثلاثی مزید فیه- ی ته‌جوده‌فی. وه ته‌مه‌شیان عه‌تفه به‌سه‌ر ته‌وانه‌ی پیشه‌خۆی، {إختار} ته‌صله‌که‌ی {إختیر} بوو وه‌کو اجتماع، یائی متحرک ماقبل مه‌فتوح قه‌لبمان کرد به ته‌لف {یختار} ته‌صله‌که‌ی {یختیر} بوو وه‌کو مجتمع، یائی کراوه به ته‌لف، {إختیارا} مه‌صدەره وه‌کو اجتماعا، هه‌روه‌کو خۆی ماوه‌ته‌وه. جا به‌کیټک ده‌پرسیټ: بوچی ته‌م دوو فعلا‌نه ئیعلال نه‌کراون له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا که قاعیده‌شیان لی هاتۆته‌دی؟ ته‌میش له وه‌لامدا ده‌فه‌رموو (وصح اجتوروا واحتوشوا لأنهما بمعنى تفاعلا للمشاركة) سه‌لامه‌تن له ئیعلالدا {اجتوروا واحتوشوا} وه هاوۆینه‌کانیان چونکه ته‌مانه به مانای بابی تفاعل هاتوون و بو موشاره‌که‌نه، واته: به مانای {تجاوروا وتحاشوا} ته‌م بابه‌ش که بابی تفاعله له

نەجودەفی إعلال ناکریت، وه ئەو بابەش که مانای ئەو بێت بە هەمان شیوە ئیعلال ناکریت، تاکو بزاندریت ئەمانە بە مانای تفاعەلن وه بو موشارەکەن (وَإِذَا بَنِيتَهَا لِلْمَفْعُولِ قُلْتُ أُجِيبُ يُجَابُ وَأُسْتَقِيمُ يُسْتَقَامُ وَأُنْقِدَ يُنْقَادُ وَأُخْتِيرَ يُخْتَارُ) واتە هەر کاتێک ئەم چوار بابە مەزیدە بکەیتە بینا مەفعول، ئەلئیت {أجيب} ئەصلەکەى {أجوب} بوو وەکو اکرم کەسەدى واوى بده ماقبلى، جا واو ساکین ماقبل مەکسور کردمان بە یاء بوو بە {أجيب}، یجاب -مضارع- هەکیه‌تى ئەصلەکەى یجوب بوو وەکو یکرەم نەقلی حەرەکەى واو کرا بو ماقبلى و قەلب کرا بو ئەلف. {أستقیم} بینا مەفعولی بابى {استفعال} د وەکو استخرج ئەصلەکەى {أستقوم} بوو {یستقام} -مضارع- هەکیه‌تى ئەصلەکەى {یستقوم} بوو وەکو یستخرج ئیعلالەکەى وەکو ئەوێ پێشەوهیە بەنەقل و قەلب. {أنقود ينقود} وەکو انکسر ینکسر لە أنقود دا کەسەدى واو بده قافى لەپاش حەزفى حەرەکەى خۆى جا قەلبى بکە بە یائی، ینقود واو مۆتەحەرک ماقبل مەفتوح بیکە بە ئەلف -ماضى- بەنەقل و قەلب و -مضارع- بەس بە قەلبە. {أختير} ئەصلەکەى {اختير} بوو کەسەدى {ي} بده ماقبلەکەى لەدواى حەزفى -ضمة-ى خۆى دەبێتە اختير، {يُختار} ئەصلەکەى یختير بوو وەکو یجتمع، {ي} قەلب کرا بە ئەلف ئەو بە کورتى ئیعلالى -ماضى- و -مضارع- ى مەجهولى ئەم چوار بابەیه، هەندێک بەنەقلو قەلب وە هەندێک تەنها بەنەقلە. که اختير وه هەندێک بەس بە قەلبە که ئەمەى دواى (ويجري في الآخرين لغاتُ صين لضم ماقبل العين اصلا فيهما ايضاً دون الأولين) واتە دروستە لە -ماضى- مەجهولى دوووەکانى ئاخىرى که {اختيرو انقيد} هە ئەم سى لوعەتەى که لە {صين وبيع} دى دروست بوون یەکیان -ضمة-بوو {أختور، أنقود} وەکو صون و بوع. دوو دەم کەسەد بوو وەکو اختير وانقيد. سێهەم ئیشمام که زانیت ئیشمام چیه جا که ئەم سى لوعەتە دروستە چونکە لە ئەصلدا واتە پێش ئەوێ ئیعلال بکرتین حەرفى پێش عین الفعل لە هەردووکیان -مضموم- بو وەکو لە صین بیع -مضموم- بوو ئەصلی صین وبيع {صیون وبيع} وە ئەصلی ئەم دووانیش {انقودو اختير} بوو لە

پیش ههردوو واوه کانه ههردوو یانه کان له هه مووان -ضمة- یه که واته هوکمیان وه کو
یه که وه ئیعاله کان دیارن (والأمر أجِبْ أجِبا أجیبوا) ئه مری به صیغه له م چوار
بابه دروست ئه کریت به م شیوه یه: {أَجِبْ} ئه صله که ی تجیب بوو حهرفی -مضارع-
مان لاداو ئیعهاده ی هه مزه ی قه تعمان کردوو وه ئاخیره که مان مه جزوم کرد بوو به
{أَجِيبْ} به یه که گه یشتنی دوو ساکین له نیوان عین ولام روویدا، وه حهرفی عهین
الفعله که مان کرد بوو به {أَجِبْ، أجِبا، تجیبان} بوو {أَجِيبُوا} ئه صله که ی تجیبون
بوو، حهرفی -مضارع- ی لادهو هه مزه بینه وه ئاخیره که ی مه جزوم بکه به حهرفی نونی
عهین الفعل له م دووانه ماوه، چونکه پاش عهین الفعلی حهرده که داره ته مه گو ترا
ئه گهر له یادت مابیت. ئه مه بۆ -مذکر- ی موخاته ب. میسالی -مؤنث- ان {أَجِيبِي،
أَجِيبَا، أَجِيبْنَ} له م میساله ش عین الفعل نه ماوه به لام نکه له بهر بینای ئه مر به لکه
له بهر نونی جه معی -مؤنث- ن عین الفعل نه ماوه، که واته له دوو میسال نه ماوه له م
شهش میسالانه و له چوار میساله کانی دیکه ماوه، (واستقم واستقيما) استقیما
استقیمی استقیما استقمن (وَأُقَدِّ وَأُقَادَا) انقادوا..... هتد. (واختر واختار)
اختاروا..... هتد. ئه صله که یان تستقیم، تستقیمان، تستقیمون. له هه هه مووان حهرفی
-مضارع- ی لاده وه هه مزه ی وه صلی مه کسوره به یینه وه ئاخیره که ی مه جزوم بکه، یان
به حهرفی حهرده که ی له سنده کسان یان به حهرفی نونی له -تثنية- وجه معه کان ته نها
له جه معی -مؤنث- نه بیت. جا به یه که گه یشتنی دوو ساکن ده بی له م میسالانه ی که
حهرفی پاش عین ساکینه، عین الفعل حهرف بکه وه ئه وانه ی که پاش عین الفعل
حهرده که داره عین سابت ده بیت بۆ زیاتر زانین پروانه شهرحی ماموستای
مده ریس {رَده متی خوی لی بیت} (وَأَجِيبَنَّ وَأُسْتَقِيمَنَّ وَأُنْقَادَنَّ وَاخْتَارَنَّ)
ئه مه ش له کاتی ته ئکید کردنیان به نونی -ثقیلة- که له هه مووان عین الفعل
هاتوو ته وه چونکه گوتمان نونی ته ئکید له گه ل -ضمیر- ی موسته تیره وه کو ئه لفی -
ضمیر- وایه که مه حزوفی ده گهری ته وه. خولاسه ی باس ئه وه یه ئه م چوار بابه له هه موو
مشتقاته کانی وه کو موجه رد وایه له حهرفو له مانه وه ی عین الفعل (ویصح قول

وَقَاوَلَ وَتَقَوَّلَ وَزَيْنَ وَتَزَيْنَ سَائِرَ وَتَسَائِرَ واسَوَدَّ واسَوَدَّ وابْيَضَّ وابْيَاضٌ واتە: ئەوانە هێچیان ئیعلال ناکرێن کە هەموویان مەغل العین، بەلام مەرگی ئیعلال کردن لە هێچیان ناهێتە جی، جا {قَوَّلَ} لە بابی تفعیلە، وە قاول لە بابی مفاعله، وە {تَقَوَّلَ} لە بابی {تَفَعَّلَ}، وە تقاول لە بابی تفاعله، وە هەموویان واوینە. وە {زَيْنَ} وەکو {قَوَّلَ}، وە {تَزَيْنَ} وەکو {تَقَوَّلَ}. وە سائر وەکو قاول وایە، وە تسائر وەکو تقاول وایە، بەلام ئەمانە یائینە، وە {إِسْوَدَّ} لە بابی إفعالە، وە {إِسْوَدَّ} لە بابی إفعالە، هەردووکیان واوینە. وە {إِبْيَضَّ} وە {إِبْيَاضٌ} بە هەمان شیوە تەنھا ئەمانە یائینە. (وَكَذَا سَائِرُ تَصَارِيفُهَا) واتە: هەر وەکو ئەم -ماضی- وایە هەموو جۆرە موشتەقاتی دیکەیان، وەکو -مضارع- و ئیسمی فاعیل و.... هتد، واتە هێچیان ئیعلال ناکرێن، وە حوکمەکیان حوکمی صەحیحە. جا یەکیك دەپرسیت: بۆ ئەم شەش بابەش حەمل ناکەیتە سەر مجردەکانیان وەکو دوووەکانی پێشوو؟ ئەمیش لە وەلامدا دەفرموویت (وَلَمْ تَحْمَلْ عَلَى الْمَجْرَدِ مِثْلَ أَقَامَ وَإِسْتَقَامَ) واتە ئەم شەشە حەمل نەکرانەوه سەر مجردەکانیان بۆ ئیعلال کردن وەکو ئەوەی أَقَامَ وَإِسْتَقَامَ و حەمل کرانە سەر مجردەکانیان (لِلْبَسِ فِيهَا دُونَهُمَا) چونکە ئەگەر ئەمانە ئیعلال بکرین بە حەمل بەسەر مجردەکانیان ئیلتیباس لەم شەشە دەبێت، بەلام لە دوووەکانی دیکە پێشوو ئیلتیباس ناییت، بۆ وینە {قَاوَلَ} دەلێن: واو متحرکه بەلام ماقبلی مەفتوح نییە چونکە ئەلفی لە پێشە، بەلام بە حەمل بەسەر قال کە مجردەکەیتی، واومان کرد بە ئەلف، جا دوو ئەلف کۆدەبنەوه یەکمان حەزف کرد بوو بە {قال}، لێردا إلتباسی -ثلاثی مزید-ی بە -ثلاثی مجرد-ی بوو، وە هەر وەها {قَوَّلَ} پێش ئیدغام بێت {قَوَّلَ} هەبوو واوی دووهم متحرکه بەلام ماقبلی مەفتوح نییە، کەواتە مەرجهکانی قەلبی تێدا نەهاتنە دی، وە ئەگەر حەمل بکریت بەسەر مجردی ئەوا ئیلتیباس دەبێت بەم شیوەیە: فەتخە واوی دووهم نەقل کرا بۆ واوی یەکەم، وە قەلب کرا بە ئەلف دەبێت قوال، جا إلتباس بوو بە {ذَهَابٌ} کە مەصدەری -ثلاثی مجرد-ە. جا ئەوانی دیکەش بەم شیوەیەنە،

ہم ریہ کہو اِلباسی بہ شتیک دہیّت، کہواتہ ئہوانہ ئیعلال ناکرین بہ حمل و دہکو
 ہمدوہ کانی پیتشو۔ جا یہ کیّک دہلّیت: باشہ مہرجہ کانی ئیعلال نییہ لہ {اِسوَدّ}
 کہ -ثلاثی مزید- ہ بؤیہ ئیعلال نہ کراوہ، بہ لّام خو مہرجہ کانی ئیعلال لہ مجردہ کہی
 ہاتو و تسنہ دی کہ {سَوَدّ}یہ، ئہی بؤچی لہ مجرد نہ کراوہ؟ ئہمیش لہ و دلاّمدہ
 دہ فہرمو (ولما لم یعلّ نحو اِسوَدّ واسوَادّ وکان الاصل فی الالوان
 والعیوب المزیادات) واتہ: لہ کاتیّکدا کہ ئیعلال نہ کرا {اِسوَدّ واسوَادّ} کہ
 یہ کہ میان لہ بابی اِفعلالہ وہ دووہ میان اِفعیلالہ کہ ہمدوویان بؤ موبالغہ
 ہاتوون، وہ حال وایہ لہ ہمموو شویتیک مجرد ئصلترہ لہ مزید، تہنہا لہ ئہلوان و
 عیوب مزیدہ کانیان ئصلترن لہ مجردہ کانیان (لم یعلّ المجزرات مثل سَوَدّ وعور
 حملاً علیہا) واتہ مادام ئصلہ کان کہ مزیداتن ئیعلال نہ کراون چونکہ مہرجیان
 تیدا نہ بووہ مجردہ کانیس ئیعلال نہ کران وہ کو {سَوَدّ وعور} ئہ گہر چی مہرجہ کہشیان
 تیدایہ، بہ لّام حمل کران بہ سہر ئصلہ کانیان کہ مہزیدہ کانن ئہ گہر نا لہوان واو
 متحرکہ و ماقبل مفتوحہ حقی ہئیہ ئیعلال بکریّت (وکل ما لم یعلّ لا یعلّ
 تصاریفہ) و دہر صیغہ یہ کہ ئیعلال نہ کرایت جا لہ بہر ئیلتیاس بیت یان لہ بہر
 شتیک دیکہ، موشتقاتہ کانی تریش ئیعلال نہ کرایت وہ کو -مضارع-...ہند۔
 (مثل اَعور و عاور) و دہکو اَعور ئیستا ئہمہ یان -ماضی- بابی اِفعالہ و دہکو اَکرم،
 یان صیغہ تی مشبہیہ۔ و عاور یان -ماضی- بابی مفاعلہ یہ و دہکو قاتل یائیسمی
 فاعلہ {عاور} و دہکو {ناصر} بہ ہر حال ہیجیان ئیعلال نہ کراون چونکہ -ماضی-
 دہکیان نہ کراوہ (وصحّ ایضاً ما اَصْنُونْ هذا وَاَصْنُونْ بہ فعلا التعجب) یانی
 سہلامتہ لہ ئیعلالدا وہ کو ئہوانہی باسکراوہ، ئہم دوو فعلہ کہ یہ کہ میان {ما
 اَصْنُونْ}، وہ دووہ میان {اَصْنُونْ یہ} کہ ہمدوویان فعلی تہعہ جویان پی دہلّین، جا
 ئہم دوو فعلہ ئہ گہر تہ ماشا بکہین مہرجی ئیعلالیان تیدا نییہ، کہواتہ دہیّت
 حمل بکریّتہ سہر مجردہ کانیان و دہکو صان، وہ ئہمہش ناکہین (لعدم قبول
 التصرف) چونکہ ئہم دوو فعلہ قبولی گورانکاری و ئیعلال ناکہن، جا چوّن حمل

دەکرێنە سەر مجردەکیان، ئەمانە میسالی واوی بوون، وە میسالی یائیش {ما أْبِيعَ
 هذا وأَبِيعَ بِهِ} (وأفعل التفضيل نحو هذا أصون حملاً عليهما) واتە: نێعلال
 ناکریت - أفعل التفضيل - یش وەکو {هذا أصون من ذاك} چونکە حەمل کراوە ئەم
 - أفعل التفضيل - ه بەسەر فعلةکانی تەعەجوب لەبەر ئەوەی کە هەردووکیان
 هاوبەشن لە دروستکردنیان لەو فعلەیی کە دەبێت - ثلاثی مجرد - بێت، وە لە ئەلوان و
 عیوبان نەبێت، (ولو بنی مما یُعَلُّ) بەئێ ئەم سییانه نێعلال ناکریت تەگەر
 دروستیش بکریت لە فعلیک کە خۆی نێعلال کراوێت، وەکو صان و باع... هتد. جا
 هاتە سەر باسی دروستکردنی ئیسمی فاعیل لە معتل العینی، دەفەرمووێت (واسم
 الفاعل من الثلاثی المجرّد یعتل عینه بالهمزة) واتە: ئیسمی فاعیل لە -
 ثلاثی مجرد - ی معتل العین نێعلالی دەکرێ بە قەلبکردنی بە هەمزە، جا ئەم عین
 الفعلە چ واوی چ یائی بێت، وە قەلبەکەش یان راستەوخۆیە یان نا (کصائِن وبائع
 اصلهما صاون وبایع) وەکو صائِن وە بائع ئەصلەکیان صاون بە واو، وە بائع بە
 یائی بوو (قلبتا همزة ابتداء لحقتها هنا) قەلبی واو یائی کرا بە هەمزە هەر
 لە ئەوەلدەو، واتە: پێش ئەوەی کە بیان کەین بە ئەلف چونکە هەمزە سووکترە لە
 واو یائی لێردا، واتە: لە دواى ئەلف ئەگەرچی لە زاتی خۆیدا لەوان گرانتر بێت، جا
 گووتمان ئەم قەلبە یان راستەوخۆیە یان نا (أو قلبتا ألفا) یان پێشەکی واو یائمان
 قەلب کردن بە ئەلف، چونکە یائو واوی متحرک ماقبل مفتوح دەکریت بە ئەلف. جا
 یەکیک دەلیت: ماقبلەکیان مفتوح نییە بەلام ساکینە، چۆن دەبێت ئەم نێعلالە
 بکریت؟ ئەمیش لە وەلامدا دەفەرموو (لأن الألف حازر غیر حصین فکان ما
 قبلها مفتوح) چونکە ئەم ئەلفە پەردەیهکی بێ هێزەو بێ توانایە رێگری لە قەلبی
 واو یائی ناکات بە ئەلف لە صاون وە یایع، وەبازانە ما قەلبەکیان مەفتوحەو قەلب
 دەکرین، جا لێردا دوو ئەلف کۆدەبنەو، جا دەفەرمووێت (ثم حُرکت العین
 لإلتقاء الساکنین) لە پاش قەلبکردنی بوونی إلتقاء الساکنین، ئەلفی دووهم کە
 عین الفعلە حەرهکەمان پێدا بوو بە صائِن وبائع (والأخیر اصح) واتە: نێعلالی

دووهم لە هی ئەوەل باشترە، ئەگەرچی مانیبوونیشی زیاترە، چونکە هی دووهم وەکو -ماضی- هەکەییەتی کە قەلبی عین الفعلە کە کراوە بە ئەلف لە هەردووکیان. لێرەدا بۆ ئەوەی کەوا تێنەگەی کە هەرگیز هیچیان حەزف ناکرێن فەرمووی (وقد جاء حذف الف العلامة) کەم جار هاتوووە کە حەزفی ئەم ئەلفە دەکری کە نیشانی ئیسمی فاعیلە لە کاتی کۆبوونەوەی لەگەڵ ئەلفی عین الفعل (والراجح أن المحذوف الثانية) بەلام قسە راست و ڕێکتر ئەوەی کە ئەلفی حەزفکراو لەم دووانە هی دووهمە کە عین الفعلە، چونکە ئەمەیان هەرچەندە ئەصلیش بێ بەلام حەزفی عیللەییە هەقی حەزفکردنی هەیە، وە ئەم گرانێ و إلتقائو الساکینینە هەمووی بە هۆی ئەم ئەلفی دووهمە پەیدا بووە، جا دەیهوێت میسالەک بەییت کە یەک لەم دوو ئەلفە لادراو، وە میزانە کە دەکاتە شاھید داخۆ کامیان لادراو دەفەرمووێت (فعلى الأول نحو شاكِ فَعِلٍ) واتە: لەسەر بۆچوونی یە کەم کە حەزفی ئەلف نیشانیە، وەزنی شاك لەگەڵ هاوێنەکانی {فَعِلٍ} بوو، چونکە {شاك} ئیسمی فاعیلی شاك يشوك یە وەکو صان یصون، وە ئەصلە کە {شاوِك} بوو، واوی قەلب کراوە بە ئەلف، دوو ئەلف کۆبوونەوە حەزفی ئەلفی نیشانیەمان کرد بوو بە شاك، لەسەر وەزنی -فَعِل- چونکە فاعل حەزفی ئەلفە کە بەکەین دەبیته {فَعِلٍ} (وعلى الأصح فال) وەزنی شاك لەسەر بۆچوونی راست کە حەزفی عین الفعل بوو، وەزنی دەبیته {فال} چونکە هەركاتی عین الفعل لە فاعل حەزف بکریته دەبیته فال (ومنهم من يؤخر العين فيعلٌ مثل غان) بازێ لە زانایانی عیلمی صرف قەلبولەکانی پێ دەکەن، عین الفعلی دەبەنە دواو لام الفعلی دەخەنە پێش، جا ئیعلالی دەکەن وەکو ئیعلالکردنی معتل اللام وەکو {غازٍ} ئەصلە کە {غازو} بوو لە مەودوا باسی دەکەین -إنشاء الله- (کهارِ علی فال) غونە کە وەکو هار، ئەصلە کە هارو بوو وەکو شاوِك، پاشان واومان خستە دواو بوو بە {هارو} لەسەر وەزنی فاعل، واو لە تەرەفی قەلب کرا بە {ی}، جا -ضمة- گران بوو لەسەری و حەزفکرا، پاشان إلتقائو الساکین لە نیوان تەنوی و لام الفعل، حەزفی لام الفعل کرا

بوو بە {هـار} لەسەر وەزنی فال، چونکە ئەم واوہ عین الفعلە کەوتوتە دواوہ
 ھەزفکراوہ.

پاشکۆ :

بزانە لە {شاک} سێ بۆچوون ھەیە، یەکەم شاک کە واو کراوہ بە ھەمزە کە
 ئەمەیان قانونی خۆیەتی. دووہم: قەلب مکان، واتە: شاک دەکەینە {شاکو} جا
 ئیعلالی دەکەین وەکو {غاز} وە لە کاتی اعراب وەکو {قاض وغاز} وایە. سییەم:
 قەلبی واو دەکری بە ئەلف و ھەزف دەکری، جا میزانی یەکەمیان فاعل، وە
 دووہمیان فال، وە سییەمیان ئەگەر ئەلفی نیشانە ھەزف کرابێ {فعل}، وە ئەگەر
 عین الفعل ھەزفکراوێ ئەمجارەش {فال} واللہ أعلم.

(وکثر مجئ فِعْل من هذا النوع مقام فَعِيل) زۆرە ھاتنی {فِعْل} لەم
 جۆرە معتل العین ھە لە شوێنی فعیل، واتە: زۆرە لە معتل العین کە ئیسیمیک لەسەر
 وەزنی {فَعِیال} بە فەتھە فائولفعل و کەسەرە عین الفعل وە بییەکی ساکین، جا
 قەلب مکان بەم یائە بکە ییھینییە نیوان فائو لفعل و عین الفعل بۆ ئەوہی بتوانی
 ئەم قاعیدەییە ئیش پێ بکە کە دەلی: کۆبوونەوہی یائو واو سابق لەوان ساکین
 قەلبی بۆ واو کراوہتە -یاء- وە دەغم کرا، چونکە ئەگەر ئەم قەلب مەکانە ی نەکە ی
 ئەم قاعیدەییە لی چاک نابێت (کَمِیَّت) ئیستا {مِیَّت} ئەصلەکە ی {مَوِیَّت} بوو،
 ئەم قاعیدەییە لی ناھێتەجێ جا قەلب مەکانمان کرد بەم یائە وە ھاتە پێش واو بوو
 بە {مَوِیَّت}، واتە: پێشان لەسەر وەزنی فعیل بوو وە ئیستا لەسەر وەزنی فعیلە،
 ئەمجارە ئەم قاعیدەییە {اجتماع واو ویاء} لی ھاتۆتەدی ئیعلال کرا بوو بە
 {مِیَّت} زۆر سووک بوو، وە ھەر وەھا {جِید و سَید.....ھتد}، بەلام جاری واش ھەیە
 کە ئەم قەلبە نەکراوہ وەکو {طویل} (ویجوز التّخفیف بحذف إحدى الیائین)
 واتە: دروستە لەم جۆرە وشانە ھەزفی یەک لەم دوو یانانە بکری، بۆ سووککردنی،
 یانی بلیت {مِیَّت و سَید} بە ھەزفی یەکیک لەم دوو یانانە، جا یان زیادەکە ھەزف
 بکە یان عین الفعلەکە، جا مصنف {رحمہ اللہ} دەیەوێت میسالەکی لەم جۆرە

میسالانه له صان بهینیت بۆ زیاده زانین ده‌فرموویت (تقول صین) واته تۆ ده‌لّیت: له میسالی {فیعِل} که ته‌صله‌که‌ی فعیل بووه له ماده‌ی صان {صین} ته‌مه بۆ موفرده‌ی نیرینه‌کانه، ته‌صله‌که‌ی صوین بووه وه‌کو فعیل، پاشان قه‌لب مه‌کاغان به یائی کرد بوو به {صیوین} وه‌کو {فیعِل} جا قاعیده‌ی لی هاته جی واومان کرد به یائو ده‌غمان کرد بوو به {صین} وه‌کو {میت} (صینان صینین) ته‌مه‌ش -تثنیه‌ مذکر- له حاله‌تی ره‌غه {صینان} وه له حاله‌تی نه‌صبه‌و جهره {صینین} (صینون و صینین) ته‌م دووانه‌ش بۆ جه‌مع‌ی -مذکر-ی سالم له هه‌رسیک حاله‌تاند، له هه‌مووان قه‌لب مه‌کان به یائی کراوه، وه ددغم کراوه، جا شه‌ش وه‌زیش بۆ جه‌مع‌ی موکه‌سه‌ری نیرینه‌ دینیت، یه‌که‌م: (أصوان) سکونیک له نیوان دوو فه‌تخه، دووهم: (صوئی) سکونیک له نیوان دوو فه‌تخه له‌گه‌ل نه‌لفی کورت، سییه‌م: (صیان) به که‌سه‌ری فاتوالفعل و یائی سووک له‌گه‌ل نه‌لف و نون، چواره‌م: (أصوناء) به فه‌تخه‌ی هه‌مزو سکونی صادو که‌سه‌ری واوو له‌گه‌ل نه‌لفی درێژ، پینجه‌م: (صوانا) به فه‌تخه‌ی صادو واو له‌گه‌ل نه‌لف، وه نه‌لفی کورت له ناخیری وه‌کو تعالی، شه‌شه‌م: (صوائن) وه‌کو مساجد، وه بازێ له زانایان ده‌لّین: {صیانین} واته: واوه‌که‌ی ده‌که‌نه یائو وه‌کو بۆ -مؤنث-ان، ته‌مه بۆ نیرینه‌کان بوو. جا بۆ مینه‌کان ده‌فرموویت (صینة صینتان صینتین صینات) ته‌مانه‌ش میسالی مینه‌کانن بۆ موفرده‌و دووان و جه‌مع‌ی سه‌لامه (صیانین) ته‌مه‌ش جه‌مع‌ی ته‌کسیری -مؤنث-انه، وه ته‌وه‌ی که ئیعلال کراوه بۆ خۆت بزانه، چونکه قاعیده‌کان زاندراون، وه به‌م شیویه‌ برۆ دووی له باقی میساله‌کانی دیکه له معتل العین.

جا إسم فاعل له -ثلاثی مجرد- ته‌واو بوو جا هاته سه‌ر باسی إسمی فاعل له -ثلاثی مزید فیه- جا فه‌رمووی (ومن المزید فیه یعتلّ بما أعتلّ به المضارع) إسمی فاعل ئیعلال ده‌کرێ له -ثلاثی مزید فیه- معتل العین به‌م جوړه‌ی که إعلالی عین الفعلى -مضارع-ه‌که‌ی ده‌کرێ که له بازێ شوین ته‌نها به نه‌قله، وه له

هه‌ندیکی دیکه به‌س به قه‌لبه، وه له هه‌ندیکی دیکه به هه‌ردووکیانه، وه له‌م شوینه‌ی که -مضارع- هه‌کی نه‌کرایت ته‌مه‌شیان نا‌کری (کَمَجِيبِ وَمُسْتَقِيمِ) ئیستا مجیب که اسم فاعیله له بابی افعال، ته‌صله‌که‌ی {مُجَوِب} بوو که‌سره‌ی واومان بۆ لای جیمی نه‌قل کرد، جا واو ساکین ماقبل مه‌کسور قه‌لبمان کرد به {ی} بوو به {مُجِيب}. وه هه‌روه‌ها {مُسْتَقِيمِ} اسم فاعیلی بابی اِستفعاله وه‌کو {مُسْتَخْرِج} ته‌صله‌که‌ی {مُسْتَقْوَم} بوو، که‌سره‌ی واومان نه‌قل کرد بۆ قافی که فائول فعله بوو به {مُسْتَقْوَم} واو ساکین ماقبل مه‌کسور کردمانه {ی}، ته‌م دووانه اِعلاله‌که‌یان به نه‌قل و قه‌لبه وه‌کو -مضارع- هه‌کیان که {يُجِيبِ وَيَسْتَقِيمُ} بوونه (مُنْقَادِ وَمُخْتَارِ) ئیستا {مُنْقَادِ} اسم فاعل بابی اِنفعاله، ته‌صله‌که‌ی {مُنْقَوْدِ} بووه، وه‌کو {مُنْكَسِرِ}، وه {مُخْتَارِ} له بابی اِفْتَعاله وه‌کو {مُجْتَمِعِ}، ته‌صله‌که‌یان {مُنْقَوْدِ وَمُخْتَرِ} بووه، جا واوو یائی متحرک ماقبل مه‌فتوح کران به ته‌لف بوونه منقاد و مختار، ته‌مانه‌ش اِعلاله‌که‌یان ته‌نها به قه‌لبه، وه ته‌مانه اسم فاعیل و اسم مه‌فعولیان له دوا‌ی قه‌لب یه‌کسانن، وه ته‌م میساله‌ی که اِعلالی به‌س به قه‌لب بی‌ت وه‌کو {مَبِيعِ} ته‌صله‌که‌ی {مَبِيعِ} بووه وه‌کو {مُكْرِمِ}، که‌سره‌ی یائمان بۆ ماقبله‌که‌ی نه‌قل کرد بوو به {مَبِيعِ}، وه ته‌وانه‌ی که اِلال نا‌کری {مُقَاوِلِ وَمَقْوِلِ....هتد} چونکه -مضارع- هه‌کیان اِلال نه‌کراوه (وَاسْمِ الْمَفْعُولِ مِنَ الثَّلَاثِي الْمَجْرَدِ يَعْتَلِّ بِالنَّقْلِ وَالْقَلْبِ) له کاتی اِسمی فاعل ته‌واو بوو هاته سه‌ر باسی اِسمی مه‌فعول، جا ده‌فه‌رموویت: اسم مه‌فعول له -ثلاثی مجرد- اِلال ده‌کریت له معتل العین به نه‌قل و حزف (کَمَصُونِ وَمَبِيعِ) ئیستا مصون اسم مفعوله له صان وه‌کو بابی یه‌که‌مه، ته‌صله‌که‌ی {مَصُونُ} بووه وه‌کو منصور، -ضمة- له‌سه‌ر واوی گران بوو نه‌قل کرا بۆ ماقبله‌که‌ی، جا اِلْتِقَاوِل ساکین له نیوان هه‌ردوو واو په‌یدا بوو بوو به مصون. وه {مَبِيعِ} اسم مفعولی بابی دووده‌مه، ته‌صله‌که‌ی {مَبِيعُ} بووه وه‌کو {مَضْرُوبِ} -ضمة- له‌سه‌ر یائی گران بوو نه‌قلمان کرد بۆ ماقبله‌که‌ی جا اِلْتِقَاوِل ساکین بوو له نیوان عین الفعل که یائه له‌گه‌ل واوی

زیاد، جا حەزفی واوەکەمان کرد بوو بە {مَبَّيع} بە فتحەى میم و -ضمة-ی یائی وە سکونی یائی، پاشان بائمان مەکسور کرد بوو بە {مَبَّيع}، وەکو بە خۆی باسی دەکات، بەلام ئەم إعلالە لەسەر فەرموودەى سیبویە زەحمەتى خۆای لى بێت کە دەفەرموویت لە هەردووکیان واوی زیاد حەزفکراوە وە عین الفعل ماوە، بەلام ئەخفەش دەفەرموویت: لە هەردووکیان عین الفعل حەزفکراوە، وە مصنف رحمه الله دەفەرموو (والمحذوف واو مفعول عند سیبویه) بەلێ مصون ئەصلەکەى {مَصُون} بوو بە دوو واو، وە {مَبَّيع} ئەصلەکەى {مَبَّيْع} بوو بە یائو واو لە هەردووکیان یەك حەزف کراوە، جا سیبویەى دەفەرموویت: حەزفکرا وەکو واوی مەفعولە، واتە: واوە زیادەکەیه لەهەردووکیان (وَالْوِزْنُ مَفْعُلٌ وَمَفْعِلٌ) جا لەسەر فەرموودەى سیبویەى وەزنى مصون {مَفْعُل} بە فتحەى میم و -ضمة-ى فائول فعل و سکونی عین الفعل، وە وەزنى مبيع {مَفْعُل} بە فتحەى میم و کەسردى فائو سکونی عین، کەواتە: واوی زیادەکە لە هەردووکیان حەزفکراوە (وَعَيْنُ الْفِعْلِ عِنْدَ الْأَخْفَشِ وَالْوِزْنُ مَفْعُولٌ وَمَفْعِلٌ) واتە مەحزوفەکە لەسەر فەرموودەى ئەخفەش عین الفعلە لە هەردووکیاندا، جا میزانى مصون مفعولە چونکە عین الفعل حەزفکراوە، وە میزانى مبيع مفعیلە بە فتحەى میم و کەسردى فائو الفعل لەگەڵ یائی وە حەزفى عین الفعل، جا هاتە سەر إعلالى مبيع لەسەر فەرموودەى سیبویه (وَأَصْلُ مَبَّيْعٍ مَبَّيْعٌ) ئەصلى مبيع {مَبَّيْع} بوو وەکو {مَضْرُوب} لەسەر هەموو بۆچونەکان (حَذَفَتْ الْوَاوُ عِنْدَ سِيبَوِيهِ بَعْدَ نَقْلِ ضَمِّ الْيَاءِ إِلَى الْبَاءِ) بەلێ ئەصلەکەى مبيع بوو حەزفى واوەکە کرا لەسەر فەرموودەى سیبویهى لەپاش نەقلکردنى -ضمة-ى یائی بۆلاى {ب} چونکە کەنەقلی -ضمة-ى یائی کرا {التقاء الساكنين} پەیدا بوو لەنیوان واو و {ی} حەزفى واو کرا بوو بە {مَبَّيع} جا یائی ساکین ماقبل -مضموم- مەترسى هەیه قەلب بکریت بەواو زوو بە زوو مەکسور کرا وەکو دەفەرموویت (ثُمَّ كَسَرَتْ لُئْلَا يَلْزَمُ قَلْبُ الْوَاوِ يَاءٌ فَيَلْتَبَسُ بِالْوَاوِ) واتە لەدواى نەقلکردنى -ضمة-ى یائی بۆلاى {ب} ئەم بییه مەکسور کرا نەوێک قەلبی

یائی بکریت به واو جا ئیلتیباسی معتلی یائی ببی به معتلی واوی به لام که {ب} مه کسور کرا ئەم یائە قەلبی ناکریت به واو، ئەم ئیعلالە لەسەر فەرمودە ی سینیویهی بوو به لام ئەخفەش دەفەر مووێت لەکاتی که -ضمة- ی یائی نەقل کرا بۆلای {ب} {التقاء الساکنین} بوو لەنیوان واو ویائی حەزفی یائی کرا که عین الفعلە بوو به {مَبُوعٌ} جا -ضمة- ی بائی کرا بەکەسره بوو به {مَبُوعٌ} واو ساکن ماقبل مه کسور قەلب کرا به یائی بوو به {مَبِيعٌ} کهواته ئەم یائە واوی مه فعولی بوو کراوه به یائو ئەک هی ئەصله کهیه یەک دەلیت ئەم مه کسور کردنه وینە ی هەیه؟ دەفەر مووێت (کما کسرت الفاء فی فُعْلِي وفُعْلٍ بضم فسکون صفتین یائین) واتە: له مبیع فائو الفعلى مه کسور کرا تاودەکو قەلبی واوی نەکریت به {ی}، هەرودەکو فائو لفعل مه کسور کراوه که پیشان -مضموم- بوو لەم دوو وەزنانە، که یەکه میان {فُعْلِي}، وه دووه میان {فُعْلٌ} به -ضمة- ی فائو الفعل سکونی عین الفعل له هەردووکیان، وه ئەلفی کورت له هی یەکه م، که هەردووکیان صیفه تن وه یائینه، واوی نینه، اسمیش نینه به لکو صیفه تن (کقسمة ضیژی و مشیة حیکی) وه کو ئەم دوو وشەیه که {ضیژی و حیکی} که هەردووکیان صیفه تن، به به لگە ی {قسمة مشیة} وه هەردووکیان یائینه، ئەصله که یان {ضیژی حیکی} بوو، به - ضمة- ی ئەو هلیو سکونی دووه می، جا لیژەدا ئەگەر فائو لفعل مه کسور نەکریت دەلین: یائی ساکن ماقبل -مضموم- دەکریتە واو، له بهر ئەوه فائو الفعله که مه کسور کرا، بوو به {ضیژی حیکی} ئەمه میسالی {فُعْلِي} بوو، وه میسالی {فُعْلٌ} ئەوهیه: {وَبِیْضٍ جَمْعُ اَبْيَضٍ} {بیض} جه معی {اَبْيَضٌ} د، ئەصله که ی {بِیْضٌ} بوو، له بهر ئەمه که {ی} نەکرێ به واو فائو الفعل مه کسور کرا بوو به {بِیْضٌ}، کهواته دەرکهوت که زۆر جار وا ده بیئت فائو لفعل مه کسور ده کریت تاوه کو واوی إلتباسی به یائی نه بیئت (لا فُعْلِي إِسْمًا) فائو لفعل مه کسور ناکریت لهو نیسمه ی که له سه ر وه زنی {فُعْلِي} ی بیئت، (کطوبی) وه کو {طوبی} ئیستا {طوبی} که ناوی داری که له به هه شت، له م ئیسمه ی فائو لفعلی مه کسور ناکریت (فتقلب یاؤه واوا)

لەم جوړه ئیسمه یائی قەلب دەکریت بە واو جا دەلین {طوبی} ئەصلەکە ی {طُوبی} بوو یائی ساکن ماقبل -مضموم-قەلبمان کرد بە واو بوو بە {طوبی} (وبنو تمیم یشبون الیاء فیقولون مبیوع) بەنی تەمیمی کە هۆزێکی عەرەبن دەستکاری یائی ناکەن و بەلکە دەیهێڵنەوه لەئیسمی مەفعولی یائی، دەلین مبیوع وەکو {مضروب} بەلام واو حەزف دەکەن چونکە واو سەقیل تره (وړوي ثوب مصوون) ئیسمی مەفعول له -ثلاثی مزید فیه- له معتل العینی ئیعالل دەکریت بە قەلبی عین الفعلى بۆ ئەلف، بەو مەرجە ی فعلةکە ی ئیعالل کرابی کە فعلى بینا مەفعوله له چوار بابەکان، بەلام لەم چوار بابە دووان ئیعاللی ئیسمی مەفعولیان دەکریت بە قەلب، وە دووانی دیکە بە نەقل و قەلبه، {کُجَاب و مستقام} ئیستا مجاب ئیسمی مەفعولی بابی إفعاله، ئەصلەکە ی {مُجَوَّب} بوو، نەقلی حەرەکە ی عین الفعل کرا بۆ ماقبلەکە ی وە قەلب کرا بە ئەلف بوو بە مجاب. وە مستقام ئیسمی مەفعولی بابی إستفعاله، بە هەمان شیوه ئیعالل کراوه. دەرکەوت کە ئەم دووانه ئیعالل کراون بە نەقل و قەلب (حَمَلًا عَلَى فَعْلِهِمَا الْمَجْهُول) ئەم دووانه ئیعالل کران ئەگەرچی مەرجەکانی ئیعالل کردنیان تیدا نەبوون، بەلام بە حەمل وە سەر فعلى بینا مەفعولی خۆیان کە {يُجَاب يُسْتَقَام} بوون، جا وەکو زانیت خۆیان حەمل کرابوونە سەر مجردەکانیان کە جاب و قام بوون، ئەمەیان دەرۆزدیه له دەرۆزدەکری. (وَمُنْقَادٌ وَمُخْتَارٌ) منقاد ئیسمی مەفعولی بابی إنفعاله، ئەصلەکە ی {مُنْقَوْدٌ} بوو، واو متحرك ماقبل مفتوح قەلبمان کرد بە ئەلف. وە مختار ئیسمی مەفعولی بابی إفعاله، ئەصلەکە ی {مُخْتَيَّرٌ} بوو، یاتمان قەلب کرد بە ئەلف، ئەم دووانەش بەس بە قەلب ئیعالل کراون، وە ئەم دووانه ئیسمی فاعیلو مەفعولیان وەکو یەك وایه وەکو له پێشەوه زانیت. له کاتیك مصنف باسی ئیعاللی هەموو جوړه فعلةکانی کردو، باسی ئیعاللی ئیسمی فاعل و مەفعول و...هتد کردو، جا ویستی باسی ئیعاللی ئیسمیک بکات کە -ثلاثی مجرد- نەبیّت، چونکە ئیسمی -ثلاثی مجرد- ئیعالل دەکریت ئەگەرچی ئەم دوو مەرجەشی تیدا نەبیّت، وەکو {باب و ناب}

ئەسلەکیان بوب وە نیب بوو، (وشرط إعلال العين في اسم غير الثلاثي المجرّد) واتە: مەرجه کانی ئیعلالی عین الفعل له ئیسمیک که -ثلاثی مجرد- نەبێت، چونکە گووتان: بۆ -ثلاثی مجرد- ئەم دوو مەرجهی ناوێت (والجاری علی الفعل وهو اسم الفاعل والمفعول لا غیر) وە ئەم ئیسمە غەیرە جاری بی بەسەر فاعیل، واتە: موشتەقاتی فعلی نەبێت، که ئەمەش بریتییه له: ئیسمی فاعیل و مفعول و بەس، بەلام له راستیدا مەبەست لەم دوانە باقی موشتەقاتەکانی دیکەشە وەکو صیفەتی موشەبەهەو فەعیل و فەعول و...هتد، ئیستا بووینە {إجابة وإستقامة} که مەصدەرن، ئەمانە -ثلاثی مجرد- نینە، وە ئیسمی فاعیل و مفعولیش نینە، بەلکو -ثلاثی مزید فیه-نە، لەگەڵ ئەمەش که ئەم دوو شەرتهیان تیدا نییه ئەوجا ئیعلال کراون. دیارە مەبەست بە جاری {علی الفعل} هەموو موشتەقاتەکانن نەک تەنها فاعیل و مفعول (موافقة الفعل حركة وسكونا ومخالفته بزيادة أو اُبنية مخصوصتين بالإسم) یانی شەرتی ئیعلالی عین الفعل لەم جۆرە ئیسمە ی که -ثلاثی مجرد- نەبێت، واتە: -ثلاثی مزید- بێت، هەروەها جاری بەسەر فاعیلش نەبێت وەکو گووتان شەرته کە ی ئەم دووانەیه، یەکەم: ئەم ئیسمە موافق و یە کسان بێت لەگەڵ فعلی له حەرە کەو سکوندا، واتە: حەرە کەو سکونی وەکو حەرە کەو سکونی فعلی بێت. وە دووهم: ئەم ئیسمە موخالیف و پێچەوانە ی فعلی بی له یێکی لەم دوو شتە، یە کەم: زیاده ی حەرفیک که ئەم حەرفە تاییبەت بی بە ئیسمی. دووهم: لەسەر وەزنیک بی که ئەم وەنە تاییبەت بی بە ئیسمی، واتە: له فەعلیدا نەبێت مەگەر بە خیلافی قیاس (فلذاک لو بنیت من البیع مثل مَضْرِب وتَحْلِي بکسر التاء واللام قلت مَبِيع وتَبِيع) لەبەر ئەوە ئەم دوو وشە که بە شەرتگراووە ئەگەر بتهوێت دروست بکە ی له وشە ی {البیع} که مەصدەری -ثلاثی مجرد-ە له ئەجوەفی شتیکی لەسەر وەزنی {مَضْرِب} بە فەتخە ی میمی و کەسره ی رائی، یان لەسەر وەزنی {تَحْلِي} بە کەسره ی تائو لامی، لهو کاتە ی ئیعلالە که دەلییت: {مَبِيع وتَبِيع} ئیستا یە کە میان ئەسلە کە ی {مَبِيع} بوو بە فەتخە ی میم و سکونی بائی وە

کەسەری یائی، وەکو {مَضْرَبٌ}. وە {تَبِيعٌ} ئەسلەکە ی {تَبِيعٌ} بوو بە کەسەری تاتو سکونی بائو کەسەری یائی وەکو {تَحْلِيءٌ}، بێگومان مەصدەری 'هەردووکیان {الْبَيْعٌ} (مَعْلًا لَعْدَمِ اللِّبْسِ) حَالِي توو وایە بۆ هەردووکیان کە ئیعلالت کردوون، چونکە ئیلتیباسی بە هیچ شتێکی دیکە نابێ. نیستا پروانە: مەرجه کانیان لێ هاتوونەتە جێ، وە {مَبِيعٌ} موافقی فعلة لە حەرەکەو سکەن، وەکو {تَضْرِبٌ} وایە، لە هەمان کاتدا موخالیفی فعلة بە زیادەیی میمی لە ئەوەلی، بەوێش ددزانن میم زیادە چونکە میم بۆ فعلی زیاد ناکرێت. وە هەرەها {تَبِيعٌ} موافقی فعلة لە حەرەکەو سکوندا چونکە وەکو {إِضْرِبٌ} وایە کە فعلی ئەمرە، وە موخالیفه بە کەسەری تائی چونکە تائەکە ئەگەر لە فعلان زیادیش بکرێت مەکسور ناکرێت، تەنها بە شاز نەبیّت وەکو {تَعْلَمُ وَتَشْهَدُ} کەواتە ئەم دوو ئیسمە مافی ئیعلال کردنیان هەیە، کە نەقلی حەرەکە ی عین الفعلەکیان بۆ ماقبلەکیان کراوە، کە لە {مَبِيعٌ وَتَبِيعٌ} کەسەری یائی بۆلای بائی نسقل کراوە بوون بە {مَبِيعٌ وَتَبِيعٌ} (وَمَثَلُ تَضْرِبُ بَفَتْحِ التَّاءِ قُلْتُ تَبِيعُ مَصْحَا إِذْ لَوْ أَعْلَ لَزِمَ اللِّبْسُ) یانی نەگەر بتهوێت ئیسمەک دروست بکەیت لە البیع کە لەسەر وەزنی {تَضْرِبُ} بە فەتخە ی تانی بیّت، ئەوا لە کاتی ئیعلال دەلێی {تَبِيعٌ} ئەو هەر بە ساغی دەیهێڵێوەو ئیعلالی ناکەیت چونکە ئەگەر ئیعلالی بکەیت ئەوە ئلتباسی بە فعلی -مضارع- ی دەبیّت، چونکە {تَبِيعٌ} کە لەسەر وەزنی {تَضْرِبُ} بیّت راستە کە موافقی فعلة لە حەرەکەو سکون، بەلام موخالیف نییه نە بە زیادەو نە بە وەزنەکە ی تایبەت بە ئیسمان، بەلکو رێک لەسەر وەزنی فعلهو بەبێ هیچ شازییەک، کەواتە ناتوانن نەقلی حەرەکە ی بۆ ماقبلەکە ی بکەین، بەلکە دەبیّت یائەکە وەکو خۆی هەر بە مەکسوری بمیّتێوەو تاکو هیچ ئلتباسی نەبیّت بە {تَبِيعٌ} کە فعلی -مضارع- ە. ۲۰۰۱/۸/۲۳

پرسیار

بۆچی {أَبَانٌ وَبِزِيدٌ} ئیعلال کراون ئەگەرچی موخالیفی: فعلیش نین، چونکە هیچ وەزنی تایبەت بە ئیسمو زیدەیی خیلانی فعل نییه، بەلکو أبان وەکو أجاب وایە، وە

هه‌روه‌ها یزید وه‌کو بی‌یع وایه؟ ئیمه‌ش له وه‌لامدا ده‌لێن: ئه‌مانه پێش ئه‌وه‌ی بێنه ناو ئیعلال کراون، واته له‌وکاته‌ی که‌وا فعل بوونه ئیعلال کراون.

باسی ناقص

له کاتی‌کدا مصنف ره‌حه‌ته‌ی خ‌وای لی بی‌ت له‌ باسی معتل العینی له‌ خ‌وب‌وه‌وه‌ هاته سه‌رباسی ناقص -معتل اللام-. جا کورته‌ی ئه‌و باسانه‌ی که‌ مصنف له‌ معتل اللامی باسی ده‌کات ئه‌م باسانه‌ی خ‌واره‌وه‌ن:

- ۱- ناوه‌کانی معتل اللام، وه‌ له‌ به‌رچی پیتی ده‌لێن {ذو الأربعة}
- ۲- مه‌رجه‌کانی قه‌لب‌کردنی واو یاتی به‌ ئه‌لف.
- ۳- لام الفعل حه‌زف ده‌کریت له‌و -ماضی- ه‌ی له‌ سه‌ر وه‌زنی {فَعَلُوا} به‌ بێ مه‌رج، وه‌ له‌ {فَعَلْتُ وَفَعَلْتَا} به‌ مه‌رج.
- ۴- پاش حه‌زف‌کردنی لام پێشه‌که‌ی وه‌کو خ‌وی ده‌می‌نێته‌وه‌ له‌ ما‌قبل مه‌فتوح و -مضموم-ی.

- ۵- حوکه‌کانی فعلی -مضارع-ی له‌و کاته‌ی ناصب و جازمی ده‌چنه سه‌ری.
- ۶- یه‌کسانی جه‌مع‌ی -مذکرو مؤنث-.
- ۷- ئیعلالی یرعو.
- ۸- ئیعلالی -تمطی- و برا‌کانی.
- ۹- یه‌کسانی -مفرده‌ی مؤنث‌ی مخاطبه‌- له‌ گه‌ڵ جه‌معه‌که‌ی له‌و هه‌ردوو باب‌ه‌کانی {یرمی و یرضی}.
- ۱۰- ئه‌مری به‌ صیغه له‌ ناقص.

- ۱۱- ئیسمی فاعل له‌ ناقصی له‌ گه‌ڵ جه‌معه ته‌کسیره‌کانی.
- ۱۲- فه‌عیلی به‌ مه‌عنا فاعل له‌ گه‌ڵ جه‌معه ته‌کسیره‌کانی، هه‌روه‌ها ئیعلالی غزایا.

- ۱۳- فه‌عیلی به‌ مه‌عنا مه‌فعول و قه‌لبی واوی به‌ یائو مه‌رجه‌کانی.

۱۴- تنبيه له باسى عدو ومغزو.

۱۵- ئىسمى مەفعولى واوى يائى.

۱۶- ئىعلالى - ثلاثى مزید فیه - له معتل اللام.

(الثالث المعتل اللام) نەوعى سېيەم لەو حەوتانە مەل اللامە، واتە: فعليتك يانە ئىسمىك لام الفعلەكەى حەرفى عىللەى بىت. (ويقال له الناقص) بەمعتل اللامى دەگووترى ناقص لەبەر نوقصانى لە ئاخىرەكەى، چونكە ئاخىرەكەى ساغ نىيە، وە ھەروەھا لە كاتى عامىلى حازمەى چوو ھە سەر ئاخىرەكەى دەروا، وە ھەندىك ھەرەكەش قبول ناكات، جا لەبەر ئەم شتانە پىتى دەگووترىت ناقص. (وذو الأربعة لكون ماضيه على أربعة أحرف إذا أخبرت عن نفسك) وە بەم مەعتلە دەگووترى {ذو الأربعة} واتە: خاوەنى چوار پىت، چونكە -ماضى- ھەكەى لەسەر چوار پىتانە لەكاتى خەبەر لە بنى نەفسى خۆت بدەيت، وەكو {غزوت ورميت}، جا لەكاتى خەبەر لە بنى موختەب و موختەبەش دەدەيت ھەروايە، بەلام خۆى لە ھەمووان لە پىشتەرە، ئەم فعلا ھەرچەندە خۆيان لەسەر سى حەرفان بەلام بە ھۆى ئەو -ضمير- د كەفاعیلەو وەكو جوزئى وايە بوون بە چوار پىت. جا يەكێك پرسیار دەكات خۆى ھۆى ناوانەكە لە ھەموو فعليتك مەوجودە وەكو أجودفى، بۆچى تەنھا بەو دەلێن چوار حەرفى؟ جا لە وەلامدا دەفەرمووت (وقد كان أولى بأن يكون على ثلاثة أحرف من الأجوف) واتە: بەراستى ناقص شیاوتر بوو لە ئەجودفى كە لەسەر سى پىتان بووايە، چونكە حەرفى كۆتایی ناقصى لە جى گۆرانەو، ھەروەھا بە حەزف و قەلبیش دەگۆریت، بەلام ئەجودف ئاخىرەكەى حەرفى عىللە نىيە (فخرج عما هو الأولى به) ناقص دەرچوو لەم ناودى كە شایستەى تەى، واتە ناقيص شیاوى ئەودى بوو كە پىتى بگوترا با {ذو الثلاثة} نەو ك {ذو الأربعة} بەلام تەم ناودى پى نەگووترا، بەلام ئایا ئەجودفیش لەو چۆتە دەر كە بۆى ئەصل بوو، بەوى پىتى بگوترا با چوار پىتى نەك سى پىتى، ئەمەشيان بە دوور مەگرە. جا لەوانەى يەكێك پىرسیت ئایا ئەوانى دىكەى وەكو صحيح و مەھموزو موعتەلەكانى دىكە ئایا

ئەوانەش لە ناوی شایستەیی خۆیان دەرجوونە؟ کە هەموویان چوار حەرفینەو پێیان ناگوتتریت {ذوالأربعة}؟ جا لە وەلامدا دەفرموو (دون غیره) یانی غەیری ناقصی لە صحیح و ئەوانی دیکە، دەرئەچووینە لە ناوی شایستەیان، چونکە ناقص کە ناوبراوە بە چوار پیتی شتێکی غەریبە، چونکە هەموو جۆرە نوقصانیەکی. دەهێتە سەر، ئەوجاریش (ذوالأربعة)، بەلام ئەوانی دیکە هیچ نوقصانیان ناهێتە سەر تاكو ناویکی نامۆیان لی بندریت، کورتەکە ی وەکو ئەو وایە کە پیاویکی هەژارو شیرزە ببینیت ئەوجارەش پیتی بلێی ئاغا، ناقیصیش هەمان ئەو دەرەدی بەسەر هاتوو (وایضا لایلزم التسمية من وجهها) ئەمەشیان بەلگەکی دیکە یە بۆ ئەوانە ی چوار پیتینەو پێیان ناگوتتریت چوار حەرفی، واتە: مەرج نییە هەرکاتە ک بەلگەو نیشانە ی ناویک هاتە جی تو هەمان ئەو ناوی لی بنیی، بەلی راستە نصرت چوار پیتیه بەلام واجب نییە ناوی بنیی {ذو الأربعة} وەکو دەگوتتریت هەریە ک سمل سور بیت هەمزەغا نییە. جا لەبەر ئەوە ی ئیعلالی ناقیص بە زۆر جۆرە دەیهوێت بە درێژی باسیان لیو بەکات، دەرەرموویت (فالمجرد) واتە -ثلاثی مجرد- لە ناقصی جا ئیسم بیت یانە فعل (تقلب واوه ویاءه ألفا) لام الفعلەکی قەلب دەکریت بە ئەلف جا واو بیت یانە -یاء- بیت، بەلام بە چەند مەرجیک (اذا تحركتا وانفتح ما قبلهما) واتە یانو واو دەکرینە ئەلف لە کاتی ک کە ئەم یانو واو حەرەکە دار بن و ماقبلە کەشیان مەفتوح بیت، وەکو غزا ئەصلەکی -غَزَوَ- بوو، بەلام -غَزَوْتُ- ناکریت چونکە واو ساکینە مۆتەحەرک نییە، هەرودها -لن یَغْزُو- ناکریت چونکە پیش واو کە لەسەری نییە بەلکو بۆری هەیه (ولم یکن بعدهما موجب فتح ماقبله) مرجی دیکە بۆ قەلبکردنی واو یائی بە ئەلف ئەو هیه کە لە پاش ئەم واو یائە شتیک نەبیت کە فەتحمە ی پیشەخۆی بوویت وەکو ئەلفی -تثنية- کە لە مەودوا باسی لیو دەکات (ولا مشبهة به) وە هەرودها لە پیش ئەم واو یائە شتیک نەبیت بە ویتە ی ئەو شتانە ی کە واجبە ماقبلەکی مەفتوح بیت، وەکو نوونی تەشکید، ئیستا ئەم نونە ئەگەرچی واجب نییە هەموو کات ماقبلەکی مەفتوح بیت، بەلام

موشابەھەیی ھەبە لە گەڵ ئەلفی -تثنیة- ەیی لەو ەیی کە ھەردووکیان پیتی ھەزفکراو دەھێننەو ەھ کو لە پێشەو ە لە باسی ئەجوھفی باسما لێو ە کرد، جا لەم کاتەشدا واو و یائە کە نا کرین بە ئەلف، و ە ھەروەھا یائی موشەدەدیش ری لەم قەلبە دە گریت و ە کو {علوی} ئنجا دیتە سەر میسالا کان (کغزا) ئیستا -غزا- فعلی -ماضی ثلاثی مجرد- ە لە بابی یە کەمە، و ە واو کەشی ئەصلیە، چونکە ئەصلە کە ی -غزو- بوو، واو لێرەدا کراو بە ئەلف چونکە ھەموو مەرجه کانی لی ھاتوونەتە دی، یە کیک دە لیت: بۆچی بە ئەلف نووسراو، لە وە لا مەدا دەفرمویت (یکتب الفا لیمتاز عن المنقلب یاء) واتە: ئەم واو بە ئەلف دەنووسریت لە دوا ی قەلبکردنی بە ئەلف، تا کو جیا بکریتەو ە لەو ئەلفە ی کە قەلبکراوی پیتی یائە (فانە یکتب یاء) چونکە ئەو ئەلفە ی قەلبکراوی یائی بیت ھەر بە یائیش دەنووسریت و ە کو {رمی} ئەمەش بۆ فەرقکردن لە نیوانیان (ورمی) ئەمەش فعلی -ماضی ثلاثی مجرد- ە لە بابی دوو ە مە لامە کە ی یائی ە و ئەصلیشە، ئەصلە کەشی {رمی} بوو، یائی کراو بە ئەلف چونکە ھەموو مەرجه کانی لی ھاتوونەتە جی، و ە ئەلفە کەش لێرەدا بە -یاء- نووسراو (وعصا ورحی) ئەمانە ی پێشەو ە نمونە ی فعلە کان بوو، ئەم دووانەش نمونە ی ئیسما ن، -عصا- ئەصلە کە ی -عَصَوَ- بوو، و ە -رَحَى- ئەصلە کە ی -رَحَى- بوو، ئەم یائو واو قەلبکران بە ئەلف، پاشان دوو ساکین بە یە ک گەیشتن ئەلف و تەنۆین ئەلفە کە مان ھەزف کرد لە لەفزا بە لا م لە نووسیندا ھەر دەنووسریت، جا ئەو ە ی بە ئەلف نووسراو ئەو ە واویە، و ە ئەو ە ی بە یائیش نووسراو ئەو ە یائە (بخلاف غَزَا وَرَمَيَا وَاحْشَيْنَ) گووتان لە -غزا ورمی- واو و یائە کە کران بە ئەلف، چونکە تەواوی مەرجه کانیان تێدا یە، بە لا م بە پێچەوانە ی ئەم سی وشە یەو ھاوینە کانیان کە مەرچی ئیعلال کردنیان تێدا نییە، لە ھی یە کەم ئەلفی -تثنیة- لە دوا ی لام الفعلە کە ھاتوو، و ە ئەم ئەلفە ریگا نادات واو کە بکریتە ئەلف، ھەرچەندە خۆی ھەرە کە دارو ە ھەرفی پێشەخۆی مەفتوحە، چونکە ئەگەر واو کرا بە ئەلف ئەو ە دوو ئەلف کۆدە بنەو ەو واجبە یە ک لە دوو ئەلفە کان ھەزف بکریت چونکە

دوو ساکین به یه‌ک ده‌گهن، جا لهم کاته تو نازانی -غزا- موفرده یانه -تشنیه-یه، وه رمیا به هه‌مان شپوه، وه له -تشنیه-ی دوو ئیسمه‌کانیش نه‌گهر واو بکریتته ئه‌لف، واته {رحیان} واجبه ئه‌لفیک لادریت، جا ده‌بیته رحان، جا له‌کاتی ئیزافه کردن ده‌گووتری {رحا زید وعصا زید} نازانی نایا موفرده یانه -تشنیه-یه، بویه ناچارین له هه‌موو -تشنیه-کان واوو یانه‌کان وه‌کو خویان بی‌ننه‌وه به ساغی، جا با بیینه سه‌ر باسی {أَحْسِنَ}، به‌ئێ ئیمه گووتمان نه‌گهر یانه‌که قه‌لبیش بکریت نه‌وا التباس ناییت به هیچ شته‌کی، به‌لام گووتمان ئه‌م نونی ته‌وکیدده ده‌شووبه‌یتته ئه‌لفی -تشنیه-ی له گیرانه‌وه‌ی مه‌حزوفی، که‌واته ده‌ستکاری ئه‌م بییه ناکه‌ین، وه‌کو هی -تشنیه- لی‌ردها هه‌ندیک باسی دیکه‌ش هه‌ن به‌لام با نه‌وه‌نده به‌س بی‌ت (و‌ک‌ذ‌ال‌ک الفعل الزائد على الثلاثة واسم المفعول منه) واته هه‌روه‌کو مجرده‌کان وایه لهم موعته‌له‌دا نه‌و فعلا‌نه‌ی که زیادن له‌سه‌ر سی حه‌رفان، جا -ثلاثی- مزید بی‌ت یانه رباعی بی‌ت، هه‌روه‌ها ئیسمی مه‌فعولیش له‌و فعلا‌نه‌ی زی‌ده‌نه له‌سه‌ر سی حه‌رفان، ئه‌م جزره ئیعالله‌ی پیشوو بو ئه‌مانه‌ش ده‌کریت وه‌کو له‌ نمونه‌کان دیاره (ک‌أ‌ع‌ط‌ی واشتری واستقصی) ئه‌مانه نمونه‌ی فعله مه‌زیده‌کانه، ئیستا -أ‌ع‌ط‌ی- فعلی -ماضی- یه له بابی إ‌ف‌ع‌ال‌ه، نه‌صله‌که‌ی {أ‌ع‌ط‌و} بووه واو له پله‌ی چواره‌م کراوه به {ی}، وه هه‌روه‌ها إ‌س‌ت‌ق‌ص‌ی نه‌صله‌که‌ی إ‌س‌ت‌ق‌ص‌و بووه له بابی إ‌س‌ت‌ف‌ع‌ال‌ه واده‌که‌ی کراوته یاتو، ئنجا له هه‌موویان کراوه ئه‌لف (و‌ال‌م‌ع‌ط‌ی و‌ال‌م‌ش‌ت‌ر‌ی و‌ال‌م‌س‌ت‌ق‌ص‌ی) ئه‌مانه‌ش ئیسمی مه‌فعولن له -ثلاثی مزید- نه‌که‌میان له بابی إ‌ف‌ع‌ال‌ه، دووده‌میان له بابی إ‌ف‌ت‌ع‌ال‌ه، وه سییه‌میان له بابی إ‌س‌ت‌ف‌ع‌ال‌ه، نه‌صله‌که‌شیان {م‌ع‌ط‌و م‌ش‌ت‌ر‌ی م‌س‌ت‌ق‌ص‌و} بووه، له هی یه‌که‌م و له هی سییه‌م واو کراوته یاتو ئنجا له هه‌موویانیانیش کراوه به ئه‌لف، چونکه ته‌واوی مه‌رجه‌کانیان تیدایه. یه‌کێک ده‌لیت: تو گووتت نه‌و ئه‌لفه‌ی قه‌لبه‌کراوی واوی بی‌ت ده‌بی‌ت به ئه‌لف بنووسریت، که‌چی ئیستاکه هه‌موویان هه‌ر به {ی} نووسراون؟ جا له وه‌لامدا ده‌فه‌رموویت (ک‌ت‌ب ف‌ی الج‌م‌ی‌ع ی‌ا) یانی ئه‌م یانه له هه‌موویان هه‌ر به یی نووسراوه له ئیسمان

جا دەفرموی (أما الماضي فتحذف منه اللام في مثال فعلوا مطلقاً) واتە لە فەلی ماضی هەزفی لام الفعل دەکریت لەهەر میسالیەک کە لە سەر وەزنی (فعلوا) بێت، یانی هەر ماضیه ک که واوی جەمعی مەزکری پێوە لکابێت، بەمطەقەیی لامی لادەچێ یانی ئەم فعلوا عەین الفەلی سەربێت وەکو غزوا یان ژیر وەکو رضی یان بور وەکو سروا و مجرور بێت یان مەزید واوی بێت یان یائی: هۆی لادانی ئەم لامە ئەوەیە کەخوی حەرە کە دارە لەبەر واوی جەمە: وە پیتی پێش خۆشی یان سەری هەیه جا ئەم لامە قەلب دەکری بەئەلف و لادەدری وەکو غزووا یان ژیری هەیه یان بۆری هەیه بێ گومان ژێرو بۆرگرا ن یان حەزفیان دەکەین. یان نەقل بۆ پیتی پێشو. جابە هەموو حالیک دوو ساکن دەکەین بەیهک، کەلامی قەلب کراوە یان ساکن کراوە، لەگەڵ وواوی جەمە، بەناچاری لام لادە دەبێ.

(وفي مثال فعلتُ وفعلتُ إلا انفتح ما قبلها) هەر وەها لام الفعل هەزف دەکریت لەم دوو مسالە. یە کەم فعلتُ (تی) تەئیس پێوە لکاوە بۆ مفردی مۆنشی غائبە. دووهم فعلتا کە بۆتە نیشەکیانە بەلام ئەو جارە بەمەر جە مەر جە کەش ئەوەیە لە کاتیەک لام لەم دوو فەلە هەزف دەکریت، کە پیتی پێش لامی سەری هەبێت، جاتەم پیتە عەین الفعل بێت وەکو (رَمِيتُ) یان ناو وەکو اسلتقیّت. کە لیڕە (ی) زیادە، بەلام بەهەر حال (بی) قەلب دەکری بە ئەلفی و حەزف دەکری لەبەر (التقاء) لەگەڵ (تی) تەئیس: یەک دەلیت التقاء الساکنین لە مفردە کە (فَعَلْتُ) هە دیارە، بەلام لەتەنیشە کە (فَعَلْتَا) نەبوە، چونکە (تی) حەرە کە هەیه جا لە وەلامدا دەفرموی (ولم يعتدوا بحركة التاء) واتە عەرەبەکان هیچ (اعتبار) یان بە حەرە کە (تی) نەکردووە، وەهیچ ریزیان بۆ دانەناوە (لوضعها على السكون) چونکە ئەم (تی) یە لە ئەسلدا لە سەر سکون (واتە دهنەدار) داندراوە، وە بەهۆی ئەم ئەلفە حەرە کە داربووە، کەواتە وابزانە التقاء بوو لە نیوان ئەم دوو ساکنە کە (تی) یە لەگەڵ لامی قەلب کراوە بە ئەلف: یەک دەلی لە ئەجەفی باسکرا کە صونا. ئەسلە کە صُنْ بو. کە ئەلفی تەئیسە هات واوە کە گەراوە، بۆ لیڕەش وانه بێت، لەوەلامدا

دەفەرمۆی (بِخلاف اللام في نحو صونا) واتە ئەمەیان بەخیلاف و پێچەوانەیی
 ھەرەکەیی لام الفعلە لە ووشەیی (صونا) کەفعەلی ئەمرە لە ئەجوە فی. ئیستا سُنْ کە
 مفردە: واوی لادراو: بەلام صوناکە تەشنیە یە، بەھۆی ئەم ئەلفە لام الفعل کەنۆنە
 ھەرکە دار بوو: جا ئەم واوی ھەزف کراو ھاتەو، جائەم ھەرەکە ریزی ھەیە.
 چونکە ئەم نۆنە لەئەسڵدا ھەرەکەیی ھەبوو بەھۆی ئەمر ساکن بویو، و بەلگەش بۆ ئەو
 کە ھەرەکەیی ئەسلی، ماضی و مضارع شاھیدن، وەکو سان یصون.

(وتثبت في غيرها) لام الفعل دەبینی و ھەزف ناكریت لە غەیری ئەمسئ
 شوینە کە (فعلوا) بە موطقی و فەعلت و فەعلتا بەمەرجی فەقھی پیتی پێش لام الفعل :
 ئەوھا دیتە سەر میسالەکان. پێشەکی میسالی مفتوح العين واوی باس دەکات
 دەفەرمۆی لەبابی یەكەم (عَزَا عَزَّوَاغَزُوا) ئەم سئ میسالە بۆ مەزکری غائب مفرد
 تەشنیە و جەمەع، عَزَا ئەسلەکەیی عَزَّو بو و ا و ھەرکە دار و پیتی پێش خۆی
 سەردار. کردمان بەئەلف (عَزَّو) واو ماوێ چونکە ئەلفی تەشنیە ریگا نادات بۆ قەلب:
 عَزَّو ئەم (فعلوا) وە ئەسلەکەیی عَزَّو بو وەکو نصروا واوی یەكەم کە لام الفعلە
 متحرکە و ما قبل مفتوح) ھ کردمان بە ئەلف و دووساکن گەیشتن بەیەك، واوی قەلب
 کراو بە ئەلف لەگەڵ واوی جەمەع ھەزفی ئەلف کرا بو بە عَزَّو لەسەر وەزنی فَعَّو،
 یانی لام نەماو.

(عَزَّتْ عَزَّتَا عَزَّضُونَ) ئەمەش بو مؤنثی غائب ھەرسی: میثال، عَزَّتْ؛
 ئەسلەکەیی عَزَّو بو و اوکرا بە ئەلف و لادرا، لەبەر دووساکن عَزَّتَا ئەسلەکەیی
 عَزَّو، بوو ئەمەش بەھەمان شیوە وەك و تمان (تی) بەساکن حیسابە و نرخی
 ھەرەکەیی نیە، و محذوفە کە ناگەریتەو عَزَّو. واو ماوێ چونکە ساکنە: ھەرکە دار
 نیە (عَزَّوَتَ عَزَّوَتَا عَزَّوَتُمْ) ئەمەش بو مەزکری مخاطب، واو ماوێ چونکە ساکنە.
 (عَزَّوَتَ عَزَّوَتَا عَزَّوَتْنِ) و مؤنث مخاطب: واو ماوێ چونکە ساکنە (عَزَّوَتُ
 عَزَّوْنَا) بۆ دوو مەتکلمەکان و او ماوێ: ئەو جارە میثالی یانی لەبابی دووھەم (رَمَى
 رَمَيَا رَمَوْا) بۆ مەزکری غائب مفرد تەشنیە و جەمەع رَامَى رَمَى بو (ی) کراو

بەئەلف، رَمِيا. (ی) ماوه چونکە ئەلفی تەئنیە رینگانادات: رَمَوْا ئەسلەکی (رَمِیَوا) بو. وەکو ضَرَبُوا (ی) ھەرکەدار و ما قبل مفتوح کرا بەئەلف، بۆیە ، رَمَاو، التقاء بو لەنیوان ئەلفی قەلب کراو لەگەڵ واوی جەمە، ئەلفەکی حَرف کرا بو بە (رَمَتْ رَمَتًا رَمَيْنَ) ئەمەش بۆ مۆئشی غائب.

رَمَتْ ئەسلەکی رَمَيْت بو (ی) کرا بە ئەلف ولادرا، رَمَتَا ئەسلەکی رَمَيْتَا بو، بەھەمان شیوە، چونکە ھەرەکی تێبێ قیمەتە: رَمَيْنَ. (ی) ماوه چونکە ساکنە (رَمَيْتَ رَمَيْتُمَا رَمَيْتُمْ) بۆ مەزکری مخاطب (ی) ماوه (رَمَيْتَ رَمَيْتُمَا رَمَيْتُنْ) بۆ مۆئشی مخاطبە. (ی) ماوه (رَمَيْتَ رَمَيْنَا) ئەمەشیان مەتکلمی وەحەدە ومع الغیر، (ی) ماوه چونکە لەھێچیان مەرجەکانی تێدانێە ئەوجارە دێتەسەر میسالی (فعل)ە ی مەکسور العین. فەرموی (وَكذلك رَضِي رَضِيًا رَضُوا الخ...) یانی وەکو میسالەکانی پێشو وایە: ئەم میسالانەش: رَضِي ئە صلەکی (رَضُوا) بو. واکراوە بە (ی) لەمەودوا باسی دەکات: بو بە رَضِي. لێرەدا (ی) ماوه چونکە پیتی پێشەخۆی سەری نیە (رَضِيًا) بەھەمان شیوە، رَضُوا ئەسلەکی رَضِيُوا بوو، لام الفعل حَرف کراوە، چونکە گوتمان ھەر ماضیە ک لە معتل اللام ی کە واوی جەمعی پێوە لکابیت لام الفعل لادەچیت: کە گوتی (مطلقاً) یانی مفتوح و مەکسورە و مضموم و میثالەکانی تریش رَضِيْتُ رَضِيًا رَضِينَ... ھتد ئەمانەش لام الفعل ماوه، چونکە ئەگەر ھەرەکە داریش بێت پیتی پێش خۆی لە ژیرە: وە ھەندیکیان ھەرەکە داریش نیە. وەکو خَوْتُ دەیانبینی: وە ھەرۆھا حَشي حَشيًا..ھتد: ئەمەشیان یا ئیە جا دەیتە سەر مضموم العین(ی) (وَكذلك سَرُوا سَرُوا سَرُوا سَرُوا الخ) چوارەدە میسال بەیتە: لەھەر ھەموان واو ماوه: تەنھا لەجەمعی مەزکری غائب نەماوە کە (سَرُوا)یە، ئەسلەکی (سَرُوا) بوو(کو (حَسُنَا): واوی یەکەم (لام الفعل) ھی دوو دەم واوی جەمعی جاضمە ی واوی یەکەم حەزف کراوە چونکە گرانی. جا التقاء الساکنین رویدا لەنیوان ھەردووک واو. ھی لام الفعل حَرف کرا. چونکە ئەوی تریان ضمیرە (وافعل) حَرف ناکریت. بەئێ گوتمان لام الفعل لەمیسالی (فعلوا)ی حەزف دەکری بە

(مطلقى) جا (سَرُوا) فَعُلُوا) بوو واوى ھەزف کراوە. ئیستا لەسەر وەزنى (فَعُوا) ماوەتەوہ.

واوى لام الفعل لادراوہ: بەلام لەھیچ میثالیکێتر واو ھەزف نەکراوہ: (جادەلێن لەبەر ئەوہ کە لە دوو بابەکانى دوایدا ھەزف زۆر نەبوو: وەکو دوہکانى ئەوہەلى: لەم دوانە ھەرموى (وکذالك) بۆ ئاماژە کردن بۆ ئەم جیاوازیە: جالێردا پرسیار دەکریت دەلێن، ھەموو جار واجبە ھەرفى پێش واوى (ضمير) بوو بێت بابزانین لەم فعلا نەش کەلام الفعل لادرا ئایە چى دەکەین بۆ ئەم واوى جەمەع جا ھەرموى) **ويبقى ما قبل واو الضمير بعد حذف اللام على الفتحة والضمّة** یانى وەك خۆى دەمیئى ئەم ھەرفى کە ھەوتۆتە پێش واوى ضمير: کە واوى جەمەع. ئەوہى مفتوحە وەکو خۆى دەمیئى وە ئەوہى مضمومە. ھەروەھا: وەکو خۆى دەمیئى: لەدواى لادانى لام الفعل (**كَغَزُوا وَسَرُوا**) ئیستا غَزَ وا ئەسلەكەى غَزَوُوا بو): سَرُوا ئەسلەكەى سَرُوا) بو واوى لام الفعل لادراوہ: وەك باسمان کرد: پیتی (ر ئ) کە عین الفعل)، سەرى ھەبوو و ئیستاش وەکو خۆى ماوەتەوہ. وەھەروەھا پیت (ر ئ) لە سَرُوا بۆربو: ئیستاش وەك خۆى ماوەتەوہ: دەست کارى ھیچیان نەکراوہ: لە دواى لادانى لام الفعل واتە ئەم لام الفعل)، لەم دووشوینە: نەخۆى ماوہ وە نەھەرەكەشى ماوہ (**وتنقل إليه مكسوراً ضمة اللام**) بەلێ زانیمان ئەم ھەرفى کە لەپێش لام الفعل): مفتوح ومضموم وەکو خۆى دەمیئى بەلام ئەگەر لە ژێر بێت وەك خۆى نامیئى: جا ھەرموى: نەقل دەکری وضمه ی ئەم لام الفعلە بۆ لای ئەم ھەرفى کە دەھەوتە پێش لام الفعل کە دەکاتە عەین الفعل لەکاتى: کە ھەرفەكە مەكسورە، یانى کەسەرى خۆى لادەچى وضمه ی لام الفعل کەى بۆ نەقل دەکریت. (**كرضوا وأصله رَضِوا نقلت حركة إلیاء إلى الضاد**) میسالى خۆمان (رضوا) ئەسلەكەى رضیوا، وەك عِلَمُوا، بەلێ عەین الفعل کە ضادە لەژێر، جا نەقلی ھەرەكەى لامەكەى بۆ دەکەین، لە دواى لادانى لە ژێرەكەى خۆى. پاشان التقاء الساكنین رودەدات لە بەینى لام الفعل و واوى ضمير: ھەزفى لامەكەمان کرد بو بە

رَضُوا: وەکو خۆی دەفەر موی (وحذفت لإلتقاء الساكنين) یانی (ی) کە لام
 الفعل) ە حەزف کرا لەبەر گەیشتنی دووساکن کە (بیە) لەگەڵ واوی جەمەع: بەلام
 لێرەدا ئەگەر خۆشی نەمايیت: حەرە کە ی ماو ە ئەو جارە دیتە سەر باس و بیە یانی فعلی
 مضارعی لەم معتلله ی تاقیکردنەو ە (وأما المضارع) بزانە فعلی مضارعی
 لەمعتل اللام) ی بیگومان لام الفعله کە ی یان واو یان بیە یان ئەلفه (فتسکن
 الواو والياء والألف في الرفع) بەلێ فعلی مضارعی (معرب) ە و عاملی رەفع
 و نەصب و جەزمی دەچیتە سەر جالە کاتی کە ناصب و جازمی لەسەر نەبیئت ئەو ە
 حالەتی رەفع ە: جا فەر موی لەم حالەتەدا: واو و بی و ئەلف ە هەرسێکیان ساکن دەکرین
 و ەهیچ حەرە کە یان نیە، وەکو یغزو و یرمی و یخشی. کە ئەلف ە مەوکات ە هەرساکنە:
 (ويحذفن في الجزم) بەلام لەم حالەتە ی کە عامیلی جازمیان لەسەر ە هەرسێکیان حەزف
 دەکرین وەکو لم یغز ولم یرم، ولم یخ (وشذ كأن لم ترى قبلي اسيراً يمانياً)
 ئەمە پرسیار ە و دەلێت ئەدی بۆ لێرە ئەلف ماو ە و عامیلی جازمیش ە بیە
 جادە فەر موی ئەم (شاذ) و اتە ریز پەرە: کە ئەم ئەلفه ماو ە لە کاتی عامیلی جازم
 بە پی یاسا و ە لە یادت نەچێ لەباسی عامیلی جازم میسالیک ە بو. کە ئەویش
 عەمەلی نەکردبو کە ئەو بیە گوئی (وجاء الم يأتیک الخ) کە گوتمان یأتیک مجزوم
 نەبو ە چونکە (یی) حەزف نەکراو ە، قانون وابو (ألم يأتک) چونکە جەزمی معتل
 اللام) ی لێرەدا بە حەزفی (ی) یە، جا حالەتی رەفع و جزم. باسکران و ە حالەتی
 نەصبیش باس دەکات دەفەر موی (ويفتح الواو والياء في النصب وتثبت
 الألف بحالها) یانی لە کاتی عاملی ناصب دەچنە سەر فعلی مضارعی معتل اللام:
 واو و (ی) لەسەر دەکرین و وەکو لن یغزو ولن یرمی حە رە کە کە لەم دوه لە فظیە بەلام
 ئەلف ە هەر و ە کو خۆی دەمیتێ و اتە کو لە حالەتی رەفع ساکن بو، لەم حالەتەش
 دەمیتێ بە ساکینی: چونکە ئەلف ەهیچ حەرە کیکی قبول ناکات، وەکو لن یخشی
 لێرەدا نەصبە کە تەقد یر یە (ويسقط الناصب والجازم النونان سوی نون
 جمع المؤنث) ە کاتی عامیلی ناصب و جازم بخریتە سەر فعلی مضارعی معتل

اللام. ئەم عامیلانە. نونەکانی (أفعال خمس) هەزف دەکەن. چونکە ئەم نونە نیشانەی ئیعرابن. وەکو هەرەکەی مفرەدەکان. ئیلا نونی جەمعی مۆث. جاغائب بێت یان محاطب ئەو لەشوتینی خۆی لاناچی، چونکە ضمیری فاعلە: بەڵی ئەم (مسئله) لە پیشانیش باسکراو بو: ئیستا دووبارە. بەلام ئەم دووبارە لەبەر ئەوەیە چونکە ئەو پێشان دورکەوتوو بو ئیتر، وەهەر وەها بو ئەوەی فەقی بزانیەت کە هیچ جیاوازی نیە لە نێوان سالم و غەیرە سالم: لەم مسئلە: جادەییە و ئیت میسالەکان بەهین دەفەرمۆ: (فتقول: لم یغز لم یغزوا لم یغزوا). یانی تۆ دەلیت لە کاتی داخل کردنی عامیلی جازم بەسەر فعلی مضارعی معتل اللام (لم یغز) ئەسلەکە یغزو. بو بێت (لم) واوی لاداو. (لم یغزوا) یغزوان بو. نونی لاداو (لم یغزوا) بو جمع مەزکری غانە، ئەسلەکە یغزون، بو لە نزیك ئەگینا یغزون) ه بو بە دوو واو: وەکو ینصرون، بەلام واوی لام الفعل نەماو. جا لە کاتی عاملی جازم بچیتەسەر نونەکە ی لادەبا. بو بەلم یغزوا. لە پیتەکان وەکو تەئنیث وایە. بەلام واوی تەئنیثە سەری هەیه. واو جمع ساکنە: دەبا چوار دە میسال تەوا بکەین: (لم یغز لم تغزوا) نونە نەماو (لم یغزون) هیچ لاندە دراو: (لم تغز) واو نەماو (لم تغزوا) نون نەماو (لم تغزوا) نون هەزف کراو: (لم تغز) (لم تغزوا) نون لە هەردوکیان هەزف کراو (لم تغزون). نون ماو: جابراکەم تۆ دەزانی میسالەکان کامیان بو کێیە، چونکە زۆر جار باسکراو (لم اغز) و لم تغز) بو هەردوک متکلم، واوی هەردوکیان هەزف کراو، ئەمە میسالی واوی بوو، ئەو جار میسالی یائی دەهینن دەفەرمۆ (ولم یرم) (ی) نەماو (ولم یرمیا) ئەسلەکە ی یرمیان بو نون نەماو ولم یرموا. ئەسلەکە ی یرمبون بو بەلام لام الفعل پیش تر هەزف کراو، بویە یرمون. وە لە کاتی عاملی جازم هاتسەری: نونی هەزف کرد بوبە لم (یرموا) تاکو چوار دە میسال بوو. ئەو جار میسالی ئەلف باس دەکات (لم یرض) ئەلف نەماو (لم یرضا) نون نەماو (لم یرضوا) ئەسلەکە ی (یرضون) وەکو یعلمون بوو، بەلام لام الفعل پێشان هەزف کراو، بویە یرضون. کە عامیلی جازم

هاته‌سه‌ری. نونی لا دا، بو به‌ لم یرِضَا. وه‌ لیره‌ش چواره‌ میسال بژمیڤه‌: جا بۆ ح‌زف کردنی لام الفعل ونونه‌کان.

به‌ گۆیه‌دی یاسای رابراو کاربکه‌: ئه‌وجاره‌ د یتته‌ سه‌ر عامیلی ناصیب ده‌فه‌رموی (لَنْ یَغْزُوا) واو ماوه‌ مفتوحه‌. (لَنْ یَغْزُوا) نون ح‌ذف کراوه‌ (لَنْ یَغْزُوا) هه‌روه‌هانۆن ح‌زف کراوه‌، چواره‌ میسال به‌م شیوه‌ بینا کراوه‌ته‌مه‌ میسالی واوی: ئه‌جاره‌ بۆ یائی (لَنْ یرمی) (ی) له‌سه‌ر (لَنْ یرمیا لَنْ یرموا) نونی هه‌ر دوکیان ح‌زف کراوه‌، برۆبۆ چواره‌ میسال: ئه‌وجاره‌ بۆ ته‌لف (لَنْ یرضی) ته‌لف ماوه‌ به‌لام ساکنه‌، چونکه‌ قبول هه‌ره‌که‌ ناکات (لَنْ یرضی لَنْ یرضوا) نونی له‌هه‌ردوکیان لاچوه‌ له‌کاتیئک حوکمی ح‌روفه‌کانی ع‌لله‌، مان زانی له‌مفرده‌کان که‌لام الفعل بون. وه‌ زانیمان له‌کوی ده‌روات وله‌ کوی ناروات جاد یتته‌ سه‌ر ئه‌م شوینیانی تر وه‌کسی:

تشنیه‌ و :ه‌تد: ئایه‌ له‌کوی ده‌روات وه‌ له‌کوی ده‌مینی. جافه‌رموی (وتثبت لام الفعل في فعل الاثنین مطلقا) واته‌ لام الفعل ده‌میئتته‌وه‌ له‌مضارعی معتل اللام. له‌ هه‌مووجۆره‌ ته‌شنیه‌کی، جائه‌م لا (الفعل)ه‌ واو بی یان (ی) وه‌ ئه‌م مضارعه‌ش مضموم العین بی: یان مه‌کسور بی یان مفتوح بی. وه‌له‌ حاله‌تی ره‌فعی یان نصبه‌ یان جه‌زمه‌: وه‌ مذکریت یان مؤنث وه‌کوله‌ میساله‌کانی روون ده‌بیئتته‌وه‌ (لعدم موجب القلب في الثلاثة) چونکه‌ شتی: نیه‌ که‌واجب بکات قه‌لبی ئه‌م لام الفعله‌ به‌ئه‌لف. (ته‌گه‌ر هه‌بیئت: شتیئک هه‌ریه‌که‌ ریگانه‌دات بۆ ئه‌م قه‌لبه‌: جاکه‌ بونی نیه‌ } موجب القلب } بو هیجیان نیه‌ له‌م سی بابه‌، که‌ ته‌وانن: یغزوان برمیان یرضیان (حتی یحذف) جاکه‌ موجبی قه‌لب نه‌بی چۆن ح‌زف ده‌کری.

چونکه‌ له‌کاتیئک ئه‌م لام الفعله‌ ح‌زف ده‌کریت که‌ مه‌رجه‌کانی قه‌لب مه‌وجودبن وه‌هیچ ریگرریش نه‌بیئت: ئه‌وجار که‌ قه‌لب کرا دوو ساکن ده‌گه‌ن به‌یه‌ک، به‌ناچاری لام الفعل لاده‌برئ: به‌لام لیڤه‌دا ناگوئجی قه‌لب بکریت، که‌واته‌ (التقاء الساکنین) نه‌بو تاکو ئه‌م لامه‌ ح‌زف بکریت، یه‌ک ده‌لی بۆ ناگوئجی ئه‌م لامه‌ قه‌لب بکریت به‌ ته‌لف. له‌وه‌ لامدا ده‌فه‌رموی (أما في المكسور والمضموم فعلم فتح ما قبل

اللام) گوتمان لیرە ناگوئجی کە ئەم لام قەلب کریت بە ئەلف. جادەلێت. بزانه لەم فعلە مزارعە ی کە عین الفعلە کە ی مە کسورە. وە کو یرمیان. یان مضمومە وە کو یغزوان. لەبەر ئەوە ناگوئجی چونکە ئەم حەرفی کە لەپیش لام الفعلە مفتوح نیە: بە لکو. یان مە کسورە یان مضموم، وە یە ک لە مەرجه کان ئەوە بو کە ما قبل مفتوح بیت: ئەوەش نیە. کە واتە چۆن قەلب دە کری وە لە هەمان کات ئەلفی تەشبیەش ریگرە لە قەلب (وفي المفتوح فال موجب الفتح بعده) بە لام لەم مزارعە ی کە مفتوح العین) ه. وە کو یرضیان. لیرە ریگرێک هەبە لەم قەلبە. کە ئەمەش ئەلفی تەشبیە یە کە واجبە حەرفی پشتی مفتوح بیت. جائە گەر ئیمە ئەم لام الفعل) ه بکە ی بە ئەلف و بی هیلێ نەو: وای لیها ت پش ئەلفی تەشبیە ی ساکن بوو: ئەمەش ناییت، وە ئەگەر حەزفی بکە ی، و بگوتری یرضیان. ئەم تەشبیە إلتباسی دەبیت بە صیغە ی مفردی، وە کو خۆی دە فەرموو (ولزوم اللبس حين النصب) واتە إلتباسی دەبیت تەشبیە بە مفردی: لە کاتی عامیلی ناصیبی بچیتە سەر بۆ وێنە یرضیان (ی) بکە بە ئەلف و حەزفی بکە لەبەر گەشتنی دوو ساکن. دەبیتە یرضیان، جا عامیلی ناصیب بچیتە دەبیتە لن یرضیا. چونکە نونی تەشبیە لادە چێ، وە ک مفردی دەمیتیتەو. وە ئەگەر یە ک بلی مفرد بە (ی) دەنوسرێ وە کو یرضی. وە تەشبیەش بە ئەلف دەنوسرێ وە کو یرضیان. دەلیم راستە کە ی، بە لام لە کاتی نوسین جیاوازن. لە کاتی (تلفظ) جیا نین کە واتە هەر ناتوانین دەست کاری ئەم لام الفعل) ه بکە ی (وفي جمع الأناث لسكونه) وە هەر وە ها لام الفعل ئەمیتیتەو لە فعلی جەمعی مۆث. چونکە مەر جی لی تەها توتە جی: کە فەتحە یە. بە لکە ساکنە، وە کو یغزوان و یرمین (ويحذف من فعل جماعة الذكور) لام الفعل حەزف دە کریت لە جەمعی مذكر بە واجبی، جائەم جەمعه غائب بی یان مخاطب. چونکە التقاء الساکنین رودە دات. لەبەر هەندێ لام حەزف دە کریت: وە کو یغزوان و یرموان و یرضون. ئەسلە کە یان یغزوان بە دوو واو، و یرمیون وە کو یضربون. و یرضیون وە کو یعلمون. لە هی یە کە م حەزفی حەرە کە کراو، لە هی دوو م نەقل کراو بۆ حەرفی پیشە خۆی وە لە هی سیئەم قەلب کراو بە ئەلف جا لە هەرسێکیان

حهزف كراوه (**والواحدة المخاطبة**) لام الفعل ههزف ده كريت له مفردى مؤنث مخاطبة. وه كه تغزين. تهسله كهى تغزوين بو ، وه تضربين كه سهرى واوى نه قل كرا بو. ههزفى پيش خوى دوو ساكن گه يشته بهيهك. جا واوى لام الفعل لادرا. بوبه تغزين: جا به ريزيان دهيه ویت ميسالى هه موويان بهيى دهه رموى (**فتقول يغزو بغزوان يغزون**) ته مه بؤمذكرى غائب مفردو ته ثنيه وجه مع. بهلى يغزو ضمه ى واو ههزف كراوه: يغزوان، تهلف ونونى ثنيه ى پيوه لكراوه، وه هيجى ههزف نه كراوه. يغزون تهسله كهى يغزوين بوو واوى يه كه م واته لام الفعل ههزف كراوه وه زنه كهى يفعلون) هيه (**تغزو تغزوان يغزون**) ته مه ش بؤ مؤنث غائب، هى يه كه م و دوو هم. وه كوه هى پيشه وه، به لام يغزون كه جمعى مؤنثه هيج دهستكارى نه كراوه له سهر وه زنى يفعلون) هيه وه كو ينصرن (**تغزو تغزوان تغزون**) ته م سييه ش بؤ مذكرى مخاطب) ه. وه ئيعلاله كهيان ههروه كو غائبه كانيان وابه (**تغزين تغزوان تغزون**) ته مه مؤنثى مخاطبة هه رسيك ميساله كان. گوتمان تغزين كه مفردو تهسله كهى تغزوين بو وه كوه تنصرين. وه له پشان با سمان كرد. وه دوو م سييه ميش. وه كو تهوانى پيشوو وانه له ئيعلال كردن (**اغزو اغزون**) ته مه ش ههردوك متكلمه كان واوه كهيان ماونه ته وه به ساكن: برا كه م بؤ زياتر شاره زابوون له ئيعلاله كان بروانه شه زحى مامؤستاي پايه بهرز مامؤستا ملا عبدالكريم خودا ته مهنى دريژ بكات.

(**ويستوى فيه فعل جماعة الذكور والإناث**) واته يهك سانه له لفظدا له م مضارعى مضموم العين له معتل اللام) ى صيغه ى جمعى مذكرو جمعى مؤنث (**في الخطاب والغيبة جميعاً**) جاكه وهك يهك وانه. له جمعى مخاطب وغائب دابؤ وينه. دهلن هم يغزون، هن يغزون بؤ غائب، وانتم تغزون واتن تغزون: بؤ مخاطب: ژن پياويهك سان بون له م دوو صيغه يه: غائب ومخاطب (**والتقدير مختلف**) بهلن گوتمان له فظه كهيان وه كو يه كه: به لام له فهرضو تهقدير ليك جيان. كه ته ماشاى تهسله كهيان بكهين، (**فوزن جمع المذكر يفعون وتفعون**) واته وه زنى جمعى مذكران، غائبه كه كه (**يغزون**) هيه له سهر وه زنى **يغزون**) هيه. ومخاطب كه تغزون) هيه

تفعون) دہیہ کہلہ ہہردوکیان لام الفعل نہ ماوہ. چونکہ گوتمان ٹہسلہ کہیان یغزوون وتغزوون) بوہ بہ دوو واو. لہسہر وہزنی یفعلون وتفعلون) ہ. بہ لآم کہلہ مہوزونی لام حہزف کرا: لہ میزانیش ہہروہا (والمؤنث یفعلن وتفعلن) یانی میزانی جہمعہ کانی موعنث یغزون غائبہ لہسہروہزنی یفعلن) دہیہ. وہ تغزون) ہ کہ مخاطبہ لہسہر وہزنی تفعلن) دہیہ. کہ ہیچیان لی حہزف نہ کراوہ: یانی واوی جمعی مزکران لہ ہہردوک میثالہ کان نہ ماوہ ٹہوہی ماوہ ہی جہمعہ: بہ لآم ہی جہمعی مؤنث لام العفل) ہ ٹہو جارہ ہاتہ سہر میسالی (یفعل) یہ کہ سہری عہین الفعل. کہ یائیہ: دہ فہرموئی (ویرمی یرمیان یرمون) تودہ لیت لہ میثالی مضارعی معتل اللام لہ بابی دووہم لہیا ئی یرمی یرمیان یرمون ٹہم سیئہ بو مذکری غائب (ترمی ترمیان ترمین) ٹہم ہش بوو مؤنثی غائبہ (تَرْمِی تَرْمِیان تَرْمُون) بو مزکری مخاطب (تَرْمِین تَرْمِیان تَرْمِنَ) بو مؤنث مخاطبہ (أَرْمِی تَرْمِی) ہہردوک متکلم ئیعلالہ کہیان بہم شیوہیہ: مفردہ کان ہہروہ کہی لامیان لاچوہ تشنیہ کان لام الفعل ماوہ: وہلہ ہہردووک جہمعی مزکر لام الفعل نہ ماوہ: چونکہ ٹہسلہ کہیان (یرمیون) و ترمیون) بوہ: وہ ہہروہا مفردی مؤنثی مخاطبہ ش لام الفعل نہ ماوہ. چونکہ ٹہسلہ کہ (ترمین) بوہ بہ دوو (ی) لہسہروہزنی تضربین) ہ. (ی) یہ کہم لام الفعلہ. وہی دووہم ہی مفردی مؤنث مخاطبہیہ وہ فاعلہ وضمیرہ حہزف نابیت: جاکہ سرد لہسہر (ی) گرانہ حہزفمان کرد. دوو ساکن گہیشتن بہیہک تر. ہی لام الفعل لادرا. بو بہ ترمین لہسہروہزنی تفعینہ یہ (واصل یرمون یرمیون) واتہ ٹہصلی یرمون) ی: یرمیون) ہ وہ کو یضربون (ففعِل بہ اعلال رضوا) جائہم یرمیون ئیعلال کراوہ وہک ئیعلالی (رضوا) ی. کہ ٹہسلہ کہی رضیوا بووہ. ضمہ ی ہہردوکیان نہقل کراوہ بو پیتی پیش خویان لہ دوا لابر دنی کہسہر کہ. پاشان (ی) لہ ہہردوکیان حہزف کراوہ لہبہر (التقاء الساکنین) (وہکذا حکم کل ما کان ما قبل آخرہ مکسوراً) وہ کو یرمی وایہ لہ ئیعلالی لام الفعل: بو حہزف کردنی ومانہوہی وناصب و جازم: ہتد حوکمی ہہر فعلہ مضارعیک کہ معتل اللام بیت و حہرفی پیش حہرفی ناخریش

لە ژێر بێت (کێھدی) ئیستا یەدی فعلی مضارعە لەبایی افعال. ئەسلەکە ی یەدی. بو ضمه گرانە لەسەر (ی) لاماندا (ویناجی) مضارعی بابی مفاعله یە. ئەسلەکە ی یناجی بو. وەکو یقاتل (ویرتجی) بابی افعال) ئەسلەکە ی یرتجی بو وەکو یجتمع. وە لە دوورە وەش یرتجو) بوچونکە واویە. بەلام واوکراوە بە (ی) (وینبری) بابی انفعال)ە.

(ویستدعی) بابی استفعال) ئەسلەکە ی یستدعو بو، واوکراوە بە (ی) لەبەر ئەم قاعدە ی کە باسکرا. کە گوتمان. هەر واویک لە دوا ی حەرفی سیهەم بێت دەکریت بە (ی). لە م هەموانە. ضمه گرانە لەسەر (ی): ضمه ی حەزف کراوە، وە کو لە (یرمی) حەزف کراوە (ویرعو ی) بابی افعال) ماضیه کە ی ارعو ی (اصلە یرعو) ئە سلی یرعو ی، یرعو: بو بە دوو واو وەکو یحمر (قلبت الواو الأخيرة یاءً لوقوعها خامسة) قەلبی واوی ناخرمان کرد بە (ی) چونکە لە پەلی پێنجەمە. وە گوتمان هەر واویک لە دوا سیهەمی بێت. دەکرێ بە (ی) جابوبە یرعو ی. پاشان ضمه لەسەر (ی) گران بو. لاماندا بوبە یرعو ی یەك دەلیت بۆچی قەلب دەکە ی بۆدەغمی واوی یەکەمی بۆناکە ی لەو ئەلامدا دەفەرمو (ولم ید غم للنقل) واوی یەکەم دەغم نەکرا لە دوا ی دووهم: چونکە ئەگە ردهغم بکریت ووشە کە گران دەبیست یەك دەلیت. إدغام گران پەیدا ناکات بەلکە سوکی پید ا دەکات: جا دەلیت (والإدغام قد یوجب الثقل) بەلێ راستە بەلام هەندیک جار إدغام گرانی پەیدا دەکات. یەك دەلی چۆنی دەزانی کە جار جار إدغام گرانی دروست دەکات دەلیت (ویدرک بالذوق) ئەمە ی کە إدغام گرانی دروست دەکات دەزاند رێ بەزەهوق وطبیعه تی ئەو کەسانە ی تلفظ بەم ووشە یە دەکەن. یاخود تۆخۆت دەزانی یرعو ی خۆش ترە. لە (یرعو) بە إدغام (ولأن الأعلال مقدم علی الإدغام) ئەو بەلگە ی دووهمە بو نەکردنی ادغام. یانی لە بەر دووشت. دەغم نەکرا. یەکەم گرانی ووشە: دووهم ئەویە. لە هەر وشیه ک یاسی ئیعلال ودهغم هەبوو. ئیعلال پێش دەکەوێ لە سەر ادغام (لو لم یلزم بعد الأعلال ایضاً) بەو مەرجە ئیعلال لە پێشە ئەگەر إدغام دروست نەبیتهوه. لەدوا ی ئیعلال وەکو لە

پیشی هەبو (كما في إئتد) وەکو لە ووشە (ا تعد) وایە ئەسلەکی (أ و تعد) بو وەکو لە پیشان باسکراوە: جاوا ساکن ما قبل مەکسور. دەکریت بە (ی) پاشان (ی) لە (یی) ی بابی افتعال دەغم دەکریت لیژە دا ئیعال بەکی و ئەکی هەرپرویه پوی ادغام دەبێهە: کەواتە لەم شوێنانە ئیعال فەرامۆش دەکریت بو ادغام وادەکە بەکە بە (ی) و دەغمی بەکە (وبعدە یفوت) بەلام لە میثالی ئیمەدا. واتە (یرعوی) لە دواى کە ئیعال کرا. ادغام نەما. چونکە دوو پیتی وێنەدار نەمان یەک ماوە ئەوەی تریان بو بە (ی) پوخته ئەوەیە لە ووشە، یرعو ادغام نەکرا چونکە لە پیشی ئیعالە لەبەر گرانی نەکرا. وە لە دواى ئیعالیش ادغام رێک ناکەوێ چونکە یەک لە دوو مثله کان قەلب کرا بە (ی): یەک بێت دەلیت بوچی وای یەکەمت نەکرد بە ئەلف. کەچی قاعدە مەوجودە: واتە (واو متحرك وما قبل مفتوح) لەوەلامدا دەفەر موئی (ولم یقلب الواو الأولى الفاً) واتە وای یەکەم قەلب نەکرا بە ئەلف (مع وجود قاعدته) کەچی یاسای قەلب کردنی بە ئەلف مەوجودە: یانی وائو متحرك وما قبل مفتوح (لئلا یلزم الضم على الیاء) تاکو ضمه نەکەوتە سەر (ی) بووێنە نەگەر بگوتری یرعای لە کاتی قەلبی وای یەکەم بە ئەلف ضمه کە دەکەوێتە سەر (ی) وە نەگەر (ی) ساکن بکریت التقاء الساکنین دەبیست: کەواتە. نابی وای یەکەم بکریت بە ئەلف: پیشان گوتمان وای یەکەم (دەغم نەکرا لەبەر گرانی ئەم ووشە: وە هەر وەها ئەم وادە نەکرا بە ئەلفیش تاکو ضمه لازم نەبیست لەسەر (ی) ئەوجارە دەفەر موئی) ویجری ایضاً فی الإدغام) واتە ئەم دەلیلی دووهم دەگونجی بو ادغامیش. هەر وەکو بو قەلبی وای یەکەم بە ئەلف دەگونجا: یانی گوتمان وای یەکەم ناکرێ بە ئەلف تاکو ضمه لازم نەبیست بو (ی) ئەو جارە دەلیین. وای یەکەم دەغم نەکرا لە وای دووهم تاکو ضمه لازم نەبیست لەسەر وای ئاخری: پوخته ئەوەیە. وای یەکەم چ بکریت بە ئەلف و چ دەغم بکریت ضمه هەر دەبیست، بەلام لە کاتی قەلب بە ئەلف بەکی ضمه لەسەر (ی) دەبیست، بەلام لە کاتی دەغم بەکی لەسەر وای دووهم دەبیست: ضمه ش لە هەر دوکیان گرانه: وەکو خۆی دەفەر موئی (للزومه على الواو فيه) وای یەکەم دەغم

نەکرا لەبەر واجب بونی ضمه لەسەر واوی دووهم لەکاتی إدغام: چونکە دەگووترێ **يَرَعُوْ** بەشەد 'دە ئەمەش گرانە: **يَكْ** دەلێت ئەم واوی یەكەم قەلب نەکرا بە (ی) هەروەکو قەلب نەکرا بە ئەلف (**مع وقوعها رابعة**) لەگەڵ ئەوەش. کە یاسی قەلب کردنی مەوجودە. کە واقع بووە لە پەلی چوارەم (**لأن قلب ما فوق الثلاثة إنما هو في لام الفعل**) چونکە قەلبی ئەم حەرفە یە کە دەکەوێ بە (ی) لە دواى حەرفی سێهەم: تەنها بۆ ئەم لام الفعلە یە کە هیچ لام الفعلی تری لە دوا نەبێت. وەکو لەمەودوا بە خۆی دەلێ: وە شتیکی دیارە، ئەم واوی یەكەم. لام الفعلی تری لە دوا یە.

(**وقيل لئلا يلزم اجتماع الأعلالين بلا فصل**) واتە گوتراوە، قەلبی واوی یەكەم، کە نەکرا بە (ی) لەبەر ئەوەیە تاكو دوو ئیعالل کۆتەبنەو لەیەك ووشەدا، بەبێ پەردە لەنێوانیادا، چونکە ئەمە دروست نیە: بەلام ئەگەر فاصل لەنێوانیان هەبێ دروستە: وەکو، لە فیفەکان باس دەکات لەمەودوا بە یارمەتی خۆی بالا دەست (**ويجری في عدم قلبه الفا**) واتە ئەم بەلگە یە. دەگوئێ. بۆ قەلب نەکردنی واوی یەكەم بە ئەلف یانی دەتوانی لێرەش بلێت بۆچی ئەم واوی یەكەم نەکرا بە ئەلف: لەبەر ئەوە بوو تاكو دوو ئیعالل کۆتەبنەو لەیەك ووشەدا وپیشانیشت گۆتمان لەبەر ئەوە دروست نیە: تاكو ضمه لەسەر (ی) لازم نەهێت (**واعى وراى يعرورى**) ئەمەش عەطفە بەسەر یەرعوو و براکانی، بەلام نازانم بۆچی لێرەدا ماضی گوتوو. وە لەوانی پێش تەنها مضارعی گوتبو: یانی ئەم بابەش وەکو (رمى) یرمى) وایە (**واعرورى يعرورى**) ئەمەش لەبابی ا فعیعال) وەکو اعشوشب اعشيشاباً: ئەسلی اعرورى) کە ماضیە (اعرورو) واو واقع بە پەلی شەشەم کردمان بە (ی) وە پاشان (ی) کرا بە ئەلف: **يَعْرُورِ** ئەسلەکە یەرعوو: بو واو کرا بە (ی) وضمەش لەسەر (ی) گرانە. لادرا: بوبە **يَعْرُورِ**) **وتقول يرضى يرضيان يرضون**) تۆ دەلێت لە مضارعی معتل اللام، بابی چوارەم یرضى. ئەسلەکە یرضو بو وەکو یعلم، واو لەمەرتەبە ی چوارەم کرا بە (ی) وە (ی) یش بە ئێسا کرا بە ئەلف:

یرضیان. ئەلفو نونی ته ثنیه دانی؛ دەبییه یرضیان یرضون. ئەسلەکهی یرضون بوو: وەکو یعلمون. (ی) کرا به ئەلف. بو به یرضاون لەبەر التقاء حەزف کرا. بوبه یرضون. ئەمه هەرسێک بو مەزکری غائب: مفرد وثنیه و جمع (ترضی یرضیان یرضین) ئەمەش بو هەر سێک مۆثنی غائبه. (ی) له هی یه کهم کراوه به ئەلف و دەوهکانی ترماده (ترضی یرضیان یرضون) ئەمه بو مەزکری مخاطب. هەر وەکو غائبکانی خۆیانن له ئیعال (ترضین یرضیان ترضین) ئەمەش بو مۆثن مخاطبه جا ترضین. که مفرده : ئەسلەکهی لەنیزیکهوه، ترضین وەکو تعلمین به دوو (ی) یه کیان لام الفعله. وه دووهمه که ضمیره وفاعله. جا هی لام الفعل کرا به ئەلف به گویره یاسا، بوبه ترضاین لەبەر دوو ساکن ئەلف لادرا بو به ترضین، لەسەر وەزنی تفعیل. چونکه لام الفعلی نه ماوه به لام ترضین. که جمعه. هیچ حەزفی لی نه کراوه: کهواته لەسەر وەزنی تفعیل) هیه وەکو تَعْلَمَنَّ (ا ر ض ی ن ر ض ی) بو (متکلم) کان : ئەسلەکهیان (رضی ورضی بوو. (ی) له هەردوکیان کراوه به ئەلف (وهكذا حکم کل ما کان ما قبل لامة مفتوحاً) وەکو یرضی وایه حوکمی هەر فعلیک که معتل اللام، بی وەحەرفی پیش لام الفعله کهی مفتوح بی له هەر صیغه که لیڕدا قەلب کرا بیته لهویش دەکرێ وەحەزف کرا بیته حەزف دەکریت، و مابیتتەوه لیڕدا. لهویشا دەمیڤیتتەوه (نحو یتمطی) ئەمه مضارعی یا ئی (تفعیل) ه وەکو تکسر یتکسر: یتمطی ئەسلەکهی یتمطو بوو. واو لهپلهی پینجهم قەلب کرا به (ی) پاشان به ئەلف (ویتصابی) ئەمەش مضارعی بابی (تفاعله) ه ئەسلەکهی یتصابو، بوو، وەکو یتباعد: له ئیعال وەکو هی پيشه (و یتقلسو) ئەمەش مضارعی بابی تفعیل) ه ئەسلەکهی یتقلسو بوو. وەکو یتدحرج، به لام لههەندیک حاشیه کانی تصریفی ملا علی نوسراوه. ئەمه یایه: به لام لهم عبارەتی که ئیستا دهلیت: دەرده که ویت که ئەویشیان واویه (واصل مصادرها) واته ئەسلی مه صدره ی لهم سێ فعله: که مه صدره ی ئیستا که ئەوهیه (التمطى والتصابى والقلىسى)، جائه سلی ئەم مصدرانه (التمطو والتصابو والتقلسو) یانی پیش ئیعال بکرین بهم شیوه بونه (قلبت

الواو یاء) جا قه‌لبی واو کرا به (ی) چونکه (ی) سوک تره: پاشان ضمه‌ش کرا به‌که سره. له‌بهر مناسبه‌ی (ی) یه‌ک ده‌لّی بۆ ئەم واوه کرا به (ی) جا ده‌فه‌رموئ) لرفضهم الواو المتطرفة المضموم ما قبلها) چونکه عه‌ربه‌کان ته‌رکیان کردووه له‌بهر ئەوی لای ئە وان ده‌ست ناکه‌وی واوێک (متطرف) واته له‌ دواوه بی‌ت وه‌ حه‌رفی پێشوی مه‌ضموم بی‌ یانی ئەم جوّره‌ ووشه‌یه له‌ زاراوای عه‌ربه‌یی نیه (فی الأسماء المتمكنة) به‌لام که‌نیه: ئەم ئیسمانه‌ نیه که‌ معرەبن. وه‌ ئەم سێ مصدره‌ی باسکراو جا پێویسته‌ ئیعلال بکړین: به‌لام له‌و ئیسمه‌ی که‌ مه‌بنی بی‌ت وه‌کو هُو، یان هه‌ر ئیسم نه‌بی‌ت، وه‌کو یغزو فع‌لی مضارعه: له‌م شوێنانه (منوع) نیه واو متطرف ما قبل مضموم) وه‌ ئە‌گه‌ر ضمه‌که‌ ئەس‌لی نه‌بی‌ت. وه‌کو هه‌ندێک ده‌خوێننه‌وه کُفوا. له‌ جیات‌ی کُفوا واته‌ پیتی (ف) مضموم ده‌که‌ن: ئە‌مه‌ش یاسه‌ی پێ لکه‌ دار نابی‌ت، وه‌یان ئیسمه‌که‌ هه‌ر عه‌ربه‌ی نه‌بی‌ت وه‌کو أرسطوئه‌مانه‌ قانون لکه‌ دارناکه‌ن: یه‌ک ره‌خنده‌گه‌ریت و ده‌لّیت. ئە‌دی بوو أولوا: (معرّب) وه‌ واوه‌که‌ش (متطرف وما قبل بۆره: له‌وه‌لامدا ده‌فه‌رموئ) (واو الوا متعرضة للقلب) راسته‌ أولوا معربه‌وه جه‌معه‌وه مفه‌رده‌که‌ وشه‌ی (ذو) هه‌وه وه‌ له‌ غه‌یری له‌ فظ‌ی خۆیه‌تی: واوه‌که‌شی له‌ دواوه‌یه به‌لام ئەم واوه‌ ئاماده‌یه که‌ له‌کات‌ی نه‌صبه‌وه جه‌ره‌ قه‌لب بکړیت به‌ (ی): وه‌کو ده‌لّین:جا ننی أولوا مال ورايت اولی مال ومرت بأولی مال. که‌واته مه‌به‌ست واوێکی ثابت نیه وه‌ک ئە‌وه‌ی که‌ ده‌روات (لأنها اعراب) گوتمان واوی (أولوا) ئاماده‌یه قه‌لب بکړیت به‌ (ی) چونکه‌ عه‌لامه‌تی اعرابه: وه‌ علامه‌تی اعرایش هه‌ر له‌ گۆزاندایه: یه‌ک ده‌لّیت ئە‌دی ووشه‌ی (هُو) واوه‌که‌ی متطرفه‌ الخ. جاده‌لّین (وهو مبنی) واته له‌ فظ‌ی (هُو) که‌واوی له‌ دواوه‌یه وپیتی پشته‌ بۆره ئە‌وه‌مه‌بنیه. ئی‌مه‌ش مه‌به‌ستمان به‌م یاسایه‌ ئیسمی (معرّبه) به‌واته‌ یاسا هه‌ل‌ئاوه‌شیته‌وه: (ئه‌مه‌ش بزانه‌) چاره‌ پردي ده‌لّیت، چون قه‌ده‌غه‌یه‌ واو متطرف ماقبل مضموم، به‌هه‌مان شی‌وه‌ش (ی) متطرف ما قبل مضموم قه‌ده‌غه‌یه: که‌واته‌ ترامی‌ یترامی‌ ترامیاً به‌ ضمه‌ ی میم: نابیت به‌لکه‌ ئە‌و میمه‌ له‌ ژێر(مکسور)

دەکریت، دەبێ تەرامیا، یەکێک پەرسێاردەکا دەلیت: ئەگەر هەبوو لە نێوان واو وضمه، یەك لە پیتەکانی (مەدده) ئەم یاسایە کاری پێ دەکریت یان نا: لە وەلامدا دەفەر موی (ولا اثر للمدة الفاصلة بين الواو الضمة في الجمع) واتە هیچ تەئیسرو کاری گەری نیە وە ئەو مەدە ی کە دەکەوێتە نێوان پیتی واو وضمه لەم ووشەیه کە جەمعه یانی هەر کاتی واوێک لە دواو هات. وضمه کە لە پێش هەبوو، بەلام لە نێوان ئەم دووانە: یەك لەم سی پیتی مەد دە هەبوو وە ئەم ووشەیهش جەمعه بوو. وەکو (عُتُوْ) ئەم مەدە رێگا ناگری بۆ ئیعالل کردنی ئەم جەمعه چونکە جەمعه گرانه وە دەمانەوێت سوکی بکەین. وە ئەم مەدەش پەردەیهکی بێ هیژە و نرخی نیە (کُعتي جمع عات) ئیستا عتي کە جەمعه المسکرة بۆ ووشە ی عات. کە نێسمی فاعله: ئیعالل کراو.

هەرچەندە ئەم مەد دەیه مەوجودە لە نێوانیاندا (أصله عُتُوْ) ئەسلی عي عُتُوْ بوو: بە دوو واو. یەکیان نیشانه ی جەمعه التکسیرە: ئەو ی تریان لام الفعله: جا هی لام الفعل کەوتوتە دواو. وەحەرفی پێش خۆی کە (ت) یە: بۆرە. وە لە نێوان ضمه و واو: واوی مەدده هەیه و ساکنه و بێ هیژە (قلبت الأخيرة ياءً لهذه القاعدة) قەلبی واوی ئەخیرمان کرد بە (ی) لەبەر ئەم یاسای رابراو: (واو متطرف ماقبل مضموم) بو بە عُتُوْ: جا واو (ی) کۆبونەو: هی پێشو لە دووکان ساکنه. واوی دیکەش کرا بە (ی) وە دەغم کرا لە هی دووهم: بوو بە عتي واتە واوی یەکەم وەکو هی و دووهم کرا، ئەم قاعدە لەم و دوو باس دەکریت بەضمه ی (ی) پاشان (ی) مەکسور کرا بو بە عتي (بخلاف المفرد كَعْتُوا عُتُوْا وَمَعْرُي) واتە ئەم ریز نەگرتنە لەو مەد دە تەنها بۆجەمعه. بەلام لە مفردەکان حیساب بۆ مەدە دەکریت جا ئەم مفردە مەدەرییت. وەکو عُتُوْ. یان ئیسمی مفعول بیّت وەکو مَعْرُو: ئیستا عُتُوْ. ئەسلەکە ی عُتُوْ بوو: و مَعْرُو ئەسلەکە ی مَعْرُو بوو، لە هەردوکیان واو متطرف ما قبل مضموم) ئەگەر حیساب بوو مەدە نەکریت ئیعالل دەکریت. بەلام چونکە ئەوانە جەمعه نین و حیاسی بۆ دەکریت وە دەلێن ماقبل مضموم نیە بەلکە

ساکنە ئەوکاتە قەلب ناكریت ، بەلكە واوی یەكەم لەهێ دووهم دەغم دەكری (فلا یجب) لیڤە واجب نیە واو قەلب بكریت بە (ی) بەلكە واو لەواوی دەغم دەكریت . بەلام لە جەمعی گوتان قەلب واجبە (لكن یجوز فی مَعْرُو مَعْرِي) گوتان لە مفردەكان واجب نیە واو قەلب بكریت. تەنها لەجەمعی واجبە: چونكە جەمە گرانە جادەفەرموی لە ووشە (مغزو) كە ئیسمی مفعولە. دروستە واوەكان بكرین بە (ی) و حیساب بۆ مەدەنە كریت: چونكە ئەم ووشە یەش لەفەكە ی گرانە: چونكە پینج حەرفە (دون عتو) واتە لەووشە (عتو) كە مەصدەرە : بەهیچ جۆر وەهەكانی قەلب ناكریت چونكە گران نیە، بەهیچ شیوەك: وەهەندێ: دەلین لەمصد ریش دروستە ئەم ئیعلالە: بەلام إدغام زیاترە: وەكو بدا بد وا ئەو إدغام (وَقَدْ بَلَّغْنِي الْكِبَرُ) (آل عمران: ٤٠) ئەمەش ئیعلالە: جالە پێشان گوتان لەبابی (یغزو) ی جەمە مذكرو مؤنث یكسان بون.

ئەو جارەش دەفەرموی (ولفظ الواحدة المؤنثة في الخطاب كلفظ الجمع في بابي يرمى ويرضى) واتە دەرکەوت لەم هەمو وئیعلالە. كە لەفظی مفردی مؤنث مخاطبە. وەكو لە فظی جەمعی مؤنث مخاطبە وایە. لە هەر فعلە مضارعیک. كە معتل اللام بیّت. وپیتی پێش لام الفعلی مەكسورین. وەكو یرمی. یان مفتوح بین وەكو یرضی بووینە. گوتان تَرْمِین تَرْمِیان ترمین. هێ یەكەم مفردەو هێ دووهم (جەمە) ه. بەلام لە مفردی لام الفعل لادراو. لە جەمعی ماو وەهروەها تَرْضِین ترضیان تَرْضین. هێ یەكەم مفردە لامی نەماو هێ دووهم جەمعه لامی ماو (والتقدير مختلف) بەلام لە فەرز كردن (تقدير) جیاوازن (فوزن الواحدة تفعين وتفعين) وەزنی مفردی مؤنث لەبابی (یرمی) تفعین. لام الفعلی نەماو. چونكە ئەسلەكە ی. ترمین بوو. وەكو تضرین. وەله بابی یرض (ی تفعین) هیه چونكە ئەسلەكە ی ترضین' بوو. وەكو تعلمین لامی نەماو واتە ئەوانە هەریکی دوو (بی) بوو. هێ یەكەم لام الفعلە وەهێ دووهم ضمیرە وفاعله: جاهی لام الفعل حەزف کراو. وەكو لە میزانەكە ی دیارە (ووزن الجمع تفعلن وتفعلن) وەزنی جەمعی مؤنث لە

بابی یرمی که مه کسور العین)ه له مضارعیک تفعلن : ئیستا پیتەکانی خۆی
 هه موماون وه له بای یرضی) که مفتوح العین)ه له مضارعی : تفعّلن یه لیره شدا هیچ
 حرفیک هه زف نه کراوه: ئەم پیتی (ی)لام الفعله. وه نوینش فاعله: گوتمان له بابی
 یغزو)ی جه معی مذکرو مؤنث یک سائن. وهله بابی یرمی و یرضی)ی مفردی مؤنث
 مخاطبه له گهڵ جه معه که ی یک سائن: جا بابزانین. ئەوه له هه موو حاله تیکه یاخود له
 هه ندیک حاله ته: جافه رموی (والالتباس فیها وفي یغزو فی حالة الرفع دون
 النصب والجزم) یانی یه ک سانی و التباس له بابی یرمی و یرضی و له بابی یغزو)ی
 که پیشان باسمان کرد. تهنه له حا له تی رده ف داوه ک یه کن: وه له حاله ته کانی نه صبه و
 جه زمه یه ک سان نیه: چونکه له حاله کانی نه صبه و جه زم یه ک سان نیه : چونکه له حا
 لی نصاب و جه زم نونی جه معی مذکران و مفردی مؤنث مخاطبه. دهروات (به هوئی
 عامیلی ناصب و جازم. به لام نونی جه معی مؤنث . فاعله هه زف نا کریت. که واته
 له م دوو حاله ته (التباس) یان به یتکتر ناییت ئەو جاره هاته سه ر باسو به یانی نه مری
 به صیغه: فهرمووی (والأمر منها) واته ئەمری به صیغه له م سێ بابه. که مضموم
 العین ومه کسور العین ومفتوح العین)ه (أغن) ئەمه ئەمره له بابی یه که م. واته
 مضموم العین. ئەسله که ی تغزو بو، وه کو تنصر ضمه ی واوی له پیشان لادراوه:
 ئەو جارش هه رفی مضارعیی لاده وهه مزه کی مضموم به یته ئەوه لی و واوه که ی لام
 الفعل لابده ده بیته اغز) اغزوا) ئەسله که ی تغزوان بوو: هه رفی مضارع-مان لادا.
 وهه مزه ی وه صل مان له ئەوه لی زیاد کرد وه نونی ئاخیرمان لادا (أغزوا) ئەمه ش
 جه معی مذکری مخاطبه. ئەسله که ی له دوره وه تغزوان)ه بوو به دوو واو. وه کو
 تنصرون. به لام واویک له پیشتر لادراوه: بویه تغزون. وه کو تفعون. جا هه رفی مضارع
 حزف کرا. وه هه مزه ی له شوین، داند را. وه نونی ئاخری لادرا بو به اغزوا: أغزی،
 ئەمه ش مفردی مؤنث مخاطبه یه: ئەسله که ی له دووره وه: تغزوين)ه بووه: وه کو

تەنصرین: واو لە پێشتر حەزف کراوە، بوبە تغزین. (ی) حەزف کرا وەهەمزە وەصل^(۱) زیادکرا وە نونی ئاخری لادرا بوبە اغزی: (ی) لێردەدا فاعله: اغزوا بوته ثنیه ی مؤنث. اغزون، بو جه معی مؤنث مخاطبه. ئەسلەکە ی تغزون بوو. (تی) حەزکرا وەهەمزە زیادکرا. وە ئەم نونە حەزف ناکرێ چونکە ضمیرە: وەکو واوی جەمعێ مەزکرایە (إرم) ئەمەش مەکسور العین) لەبابی دووهم. ئەسلەکە ی ترمی بوو وەکو تضرب بەلام ضمە ی (ی) لەپێشتر لادراوە: جا حەزفی خەرفی مضارعی کرا: وە هەمزە ی وەصلی مەکسورە زیادکرا، وەحزفی (ی) لە ئاخری کراوە: بوبە {ارم} بو مفردی مەزکرا مخاطب (إرمیا) ئەسلەکی ترمیان: بو (تی) حەزف کراوە هەمزە زیادکراوە نونی ئاخری لادرا. بوو تە ثنیه ی مەزکری مخاطب (إرموا) بۆجەمع. ئەسلەکە ی (ترمیون)بوو وەکو تضربون. بەلام (ی) لەپێشتر لاراوە. بو بە ترمون (ی)لادرا. وە هەمزە زیادکرا وەنی ئاخری لادرا: (إرمی) بو مفردی مؤنث مخاطبه. ئەسلەکە ی ترمین بوو. بە دوو (ی) بەلام (ی) پێشتر لادراوە، بوبە ترمین: (تی) لادرا وە هەمزە زیاد کرا وەنونی ئاخری لادرا، بوو بە (إرمی) إرمیا تە ثنیه مؤنث: ارمین جەمعێ مؤنث مخاطبه. ئەسلەکە ی (ترمین)ە بو(تی) لادرا وەهەمزە زیادکرا. نونی ماوە (إرض) ئەمەش مضارعەکە ی مفتوح العین) ئەسلەکە ی ترضی بوو. وە کو تعلم. بەلام (ی) کراوە بەئەلف جا (ی) لادرا وەهەمزە زیادکرا. وە ئەلف لادرا بو بە إرض، إرضیا ئەسلەکە ی ترضیان. بو (ی) لادرا و هەمزە زیادکرا وەنونی ئاخری لادرا (إرضوا) ئەسلەکە ی لە دورەو ترضیون بوو بەلام (ی) پێشتر لادراوە بوته ترضون. جا (ی) لادراوە هەمزە زیاد کرا وەنونی لە ئاخری لادرا بو بە إرضوا. إرضی: بو مفردی مؤنث مخاطبه یە ئەسلەکە ی ترضین)ە بو. وەکو تعلمین)ە بەلام (ی) لام الفعل پێشتر لادراوە، بوبە ترضین. (تی) لادرا وە هەمزە زیادکرا وەنونی لادرا. بو بە إرضی إرضیا تە ثنیه

۱ نیعلالی ئەم هەمو فعله ئەمرانه بکه وە بابە کەیان بزانه (صُ صِل زرعاً لما زد واکتجل: رنس الیتیم إمسح تصدق واغتسل)

ئەسلەکی ترضیان بوو: إرضین جەمعی مؤنث مخاطبە. ئەسلەکی ترضین بوو (تی) لادراو ھەمزە زیادکرا: (بە ئی زانیمان کە لام الفعل لە مفردە ھەرسیکیان ھەزف کراو: ئایە لە کاتی تەئکیدکردنیان بە ھۆی نونی تەئکید دەگەریتەوہ یان نا: جا دەفەر موی (واعیدت اللام المحذوفة ببناء الأمر مع نون التأكيد) واتە گە راوتەوہ شوینی خۆی⁽²⁾ ئەم لام الفعل کە ھەزف کرا بوو بەھۆی دروست کردنی فعل ئەمر: جا ئەم لام الفعل چ واویت یاخود (ی) یاخود ئەلف: ھەرسیکیان دەگەریتەوہ شوینی خۆیان لە گەڵ تەئکید کردنیان بە نونی تەئکید جا چ ھی گران بێت ئەم نونە چ ھی سوک بێت (کاغزون) ئیستا اغزون ئەسلەکی (واتە پێش تەئکید کردن) (اغز) بوو کە نونی تەئکید ھات ئەم واوہ کە لام الفعلە گەراوہ (وارمین) ئەسلەکی (ارم) بوو (ی) ھاتەوہ (إرضین بردا الالف المعادة یاء) إرضین بە گێرانەوہی ئەلفە کە: بە لام کە ھاتۆتەوہ قەلب کراوہ بە (ی) کە لە کاتی خوش (ی) بوو: چونکە ئەلف ھەر دیکە ی قبول ناکات بویە کردمانەوہ بە (ی) جا ھاتنەوہی ئەم لام الفعل ئەوہیە کە لە صحیح ھەر دیکە دەگەریتەوہ. لە مەعتلەکانیش ئەم ھەرفە بەوینە ھەر دیکە ی صحیحی وایە: و دەگەریتەوہ (بەیکێک رەخنە دەگریت دەلیت بۆ لام الفعل نەگەراوہتەوہ لە جەمعی مزکر وەکو لا تخشون. وە لە مفردی مؤنثی مخاطبە وەکو لا تخشین. لە کاتیک کە التقاء الساکنین نەما: بەھۆی ھەر دیکە دار کردنی واوی جەمعی لەھی یە کەم وە (ی) مخاطبە لەھیبی دووہم لەوہ لامدا دەفەر موی (ولا یعتقد بحركة واو لجمع ویاء الخاطبة) واتە (اعتبار) ناکری بە ھەر دیکە ی واوی جەمعی وەکو تخشون) ھە وە (ی) مفردی مؤنث مخاطبە: وەکو لا تخشین مع نون التأكيد کە ئەم ھەر دیکە پەیدا بووہ لە گەڵ نونی تەئکید (لأنه مع الضمیر البارز کالمنفعل کما من) چونکە نونی تەئکید ی لە گەڵ ضمیری بارزە واتە ئاشکرا کە واوہ لە لا تخشون) ھە وە (ی) یە لە لا تخشین) ھە وەکو

۲ وەکو بینای ئەمر وایە مضارعی مجزوم بە ھەزفی لام الفعل یانی لە کاتی تەئکید کردن دەگەریتەوہ.

ووشه‌یه‌کی (منفصل) و جیا وایه. له‌گه‌ل فعلی پیش خۆی: ناتوانی ئەم هه‌زف کراودی به‌یه‌نه‌وه: وه‌کو ئەم باسه‌ په‌ری له‌ نه‌جوه‌فی: پوخته‌ی ئەم باسه: که‌له‌وێ باسکراوه. نه‌ لفی ضمیری هه‌زف کراوی ده‌گیریت‌ه‌وه: وه‌کو (صُن صونا) ئیستا ئەم نه‌لفه‌ واوی هێناوه‌ته‌وه‌ جانه‌م نونه‌ ته‌ئکید‌ه‌ش یان له‌گه‌ل ضمیری مستتر دایه. واته‌ ضمیری بزر یان له‌گه‌ل ضمیری بارز دایه: واته‌ ئاشکراو دیار: جا ته‌گه‌ر له‌گه‌ل ضمیر مستتر دایه‌ت مه‌ه‌زوفه‌که‌ی ده‌گیریت‌ه‌وه. وه‌کو (إِرمین ئیستا ی) هاتوته‌وه‌ چونکه‌ نون له‌گه‌ل ضمیری (انت)یه‌ که‌ مستتره‌ له‌فعلی ئەمر: وه‌ ته‌گه‌ر ئەم نونه‌ له‌گه‌ل ضمیری بارزه‌ بیت: هه‌زف کراوه‌که‌ی ناگه‌ریت‌ه‌وه. وه‌کو (اخشون واخشین) که‌واو و(ی) ضمیری باریزه‌نه‌ ئەوان ده‌بن به‌ فاعل ئەم مه‌ه‌زوفه‌ که‌ (ی)یه‌ نه‌هاتوته‌وه‌ که‌ئه‌سه‌له‌که‌یان تخشیون و تخشین)ه‌ بووه‌ (ی) به‌هوی ئیعلال نه‌ماوه‌ فعلی ئەمر ته‌واو بوو. باسی ئیسمی فاعل ده‌کات ده‌فه‌رموێ (واسم الفاعل منها غاز غزبان غازون) ئەم سێ میساله‌ بۆ مذکره‌: مفرد وته‌ ئنیه‌ وه‌ جمع: غاز ته‌سه‌له‌کی غازو بووه‌ یاسا ده‌لێ. واو متطرف ما قبل مه‌کسور قلب کرا به‌ (ی) بویه‌ غازێ جا ضمه‌ ی له‌سه‌ر (ی) گرانه‌ لاماندا دووساکن گه‌یشتن به‌یه‌ک تر: که‌ (ی) وته‌نۆین)ه‌ (ی) لادرا: بوو به‌غاز غزبان ته‌سه‌له‌که‌ی غازوان. بوو له‌ هه‌مان یاسا کرا به‌ (ی) غازون. ته‌سه‌له‌کی غازوون)ه‌ بوو به‌ دوو واو. یه‌کی لام الفعله‌ ته‌وی تر نیشانه‌ی رده‌فه‌: واوی یه‌که‌م کرا به‌ “(ی) به‌ م یاسایه‌. بو به‌ غازون. ضمه‌ له‌سه‌ر (ی) گرانه‌ نه‌قل کرا بۆ پێش خۆی. دووساکن گه‌یشتن به‌یه‌ک تر: که‌ (ی) یه‌ واوه‌ (ی) لادرا بو به‌ غازون: له‌حالی رده‌فه‌)وه‌ له‌ دوحا له‌ته‌ی تر غا زین . ئەم جهمع‌ السلامی مذکر: جا ئەوانی تر به‌هه‌مان شیوه‌. وه‌کو رام رامیان رامون هتد راضي راضیان راضون جاباسی جهمع‌ التکسیر بکه‌ین که‌ هه‌شت وه‌زنی هه‌یه‌ (غُرَاء) به‌ضمه‌ ی پیتی یه‌که‌م. وه‌ هی دوهم به‌ شه‌ده‌ له‌گه‌ل ته‌لفی ممدود: ته‌سه‌له‌که‌ی غُرَو بوو واوکراوه‌ به‌هه‌مزه‌ چونکه‌ له‌ پاش ته‌لفی زائده‌ هاتوه‌وه‌ (غُرَی) به‌ضمه‌ ی پیتی یه‌که‌می وه‌فه‌ت‌ه‌ی دوهم به‌شه‌ دده‌: ته‌سه‌له‌که‌ی غُرَو بوو واوکراوه‌به‌ (ی) چونکه‌ (متطرف ما قبل غیره‌ مضموم) پاشان کرا به‌ نه‌لف و

حەزف کرا) بو بە غُزَی (غَزَاةٌ بضم الفاء وتحفیف العین) سێهەم غَزَاة. بەضمه ی فاء الفعل: وە عەین الفعل بەسکونی واتە بە شەدەدە ئەسلەکە ی غَزَوَ) بوو: واکراو بە ئەلف (وهذا البناء مختص بالناقص) واتە ئەو میزانی دوا یی: تاییەتە بە معتل اللام چونکە لام الفعلی قەلب دەکری بە ئەلف وسوک دەبێت وەکو قضاة ونجاة...هتد: (غُزُی) بەضمه ی یەکەمی وسکونی دوو دەمی (غزوان) هەروەها بەلام ئەلف و نونی زیادکراون (غزاء) بەکەسەرە ی یەکەمی لەگەڵ ئەلفی مەدودە (أصله غزاو قلبت الواو همزة ابتداء) ئەسلی غزاء. غزاو بوو: قەلبی واوی کرا بە هەمزە: لە ئەوێ ل جەرەو. یانی پێش کەبکریت بە ئەلف: بو بە غزاء (لأنهما تقلبان همزة إذا وفعتها طرفا بعد الف زائدة) چونکە قانۆنە کەواو وە (ی) قەلب دەکرین بە هەمزە لە کاتی کە و تنە ئاخری هەر وو شەیهێک وە لە دووای نەلفی کێ زیادەوێ هاتن (ککساء ورداء) وەکو ئەم دوو میسالە: ئیستا کسە ئەسلەکە کساو بوو ورداء ئەسلەکە ی ردای بوو واو وە (ی) قەلب کران بە هەمزە چونکە یاسا کە یان تێدا هاتو تەجی (او قلبت الفا ثم حرکت كما مر في صائن) ئەو جەرە دەلێن غزاء کە ئەسلەکە ی غزاو. بوو لە ئەوێ وە واوی ناکەین بە هەمزە بە ئەکە قەلبی دەکەین بە ئەلف. پاشان حەرە کە مان پێدا. هەروەکو ئەم یاسایە: رابرا ووە باسکرا. لە صائن ی کە ئیسمی فاعله لە ئەجەوێ کە گوتمان ئەسلەکە ی صاو بوو (واو متحرك وما قبل مفتوح کرا بە ئەلف پاشان حەرە کە دارکرا. وە ئەگەر بلیت ماقبلی واوی مفتوح نیە. بە ئەکە ساکنە کە ئەلف، گوتمان ئەو ساکنە: پەردە یەکی بی هێژە و ابزانە حەرفی پیشو لە سەرە (مفتوح) بەلام قاول و بایع و غزو و ظیی. وە، واو، وە، آی ئەمانە ئەم یاسایە یان تێدا مەوجود نیە. جا ئەوێ کە ئیعلالیش کراو بە یاسای ترە (غُزَی) حەوتەم غُزَی وەکو عَتَی (أصله غزو) و ئەسلەکە ی غزو. بوو وەکو عتوو (قلبت الواو الأخيرة ياء للقاعدة السابقة في تمط) واتە قەلبی واوی ئاخری کرا بە (ی) کە واوی لام الفعلە لەبەر ئەم یاسایە ی کە باسکراو وەرابرد. لە مەصد رەیهێکان. وە کو تمط وەهاو وینەکانی کە گوتمان هەر واوی کە لە ئاخری

ووشەیه کی بێت⁽³⁾ حەرفی پێش واوی بوژ (مکسور) بێت واجبە ئیعلال بکریت بەو مەرجە کە نێسمە کە (مەرب) بێت جالێردا غزوو مەرجەکانی ئەم یاسایە تیئدایە ئیکێک دەلیت. ئەم واو: مەدەدەکی ساکنی لەپێشەوه هەیه: ضمه ی لەپێش نیه جاله وەلامدا دەفەر موی (ولم یعتد بالمدة في المجموع حاجزاً) بەلێ لهنیوان واوی وەضمە ی: مەدەدەکی ساکن هەیه: کەواوی ساکنە: بەلام هیچ (اعتبار) بایەخ بەو مەدەدە ی نیه وەهیچ حیسابی بو ناکرێ وەکو پەردە لەم ووشانە ی کە جەمعن. وەکو غزوو، وعتوو. چونکە ئەم مەدەدە ی: پەردەکی بێ هێزەو ریگالە ئیعلال کردنی واو ناگرێ (لثقل الجمع) چونکە جەمع گرانە وەشتی گرانە پێویستە سوک بکریت (فکأن ما قبلها مضموم) وایزانە واو متطرف و ما قبلە کە ی مەضمومە: جا ئیعلال کرا (فصار غزوی) کەواوی دووهم کرا بە (ی) بوو بە غزوی (ثم اعل اعلال مرمی کما یأتي) واتە لە دوا ی کەواوی دووهم کرا بە (ی): پاشان ئیعلال کرا. ئەم غزوی: وەکو ئیعلال (مرمی) کە پاشان دێت وایسی دەکات. کەبەم شێویە: (واو) وە (ی) کوێنەوه، هی پێشوەکیان ساکنە. جا واوی دیکە واتە وایە کەم کرا بە (ی) وە دەغم کرا وە پیتی پێشە کە ی ژێر کرا (مکسور) (فصار غزوی) جا لە پاش ئیعلال کردنی هەردو ک واو: دەغم کرا بە (غزوی) (غز واء) گوتمان هەشت جەمە التکسیری هەیه. ئەمە هەشتەمە. غز واء بە ضمه ی ئەو لە وە فەتخە ی دوەمی: لێردە ا هەرچەندە واو متحرك ما قبل مفتوحە. ما فی هەیه بکریت بەئەلف بەلام نەمان کرد. چونکە دوو ئەلف کو دەبنەوه. پێویستە یەک لابدرێ. جالەوکاتی التباس روده دات چونکە دەبیستە غزاء. وەکو غراب.

(باسی مزکر تەواو بوو (غازية غازيتان غزيان) ئەمەش میسالی تیسمی فاعله بو مؤنثان: ئەسلەکیان (غازوية غزوتان غزوات) لەهەموان واو متطرف و ما

٣ (بیگومان ئەم ئیعلالە لە قاول و بانع دروست بوو. هەرچەند واو لە دواو دیش نەبوو وەکو غزاو: بەلام نەوانی تر وەکو ظیي هتد. لەوان دروست نیه ئەم ئیعلالە بکریت. وە ، واو ، وای ئەلف زیاد نیه

قبل مه‌کسور کراوه به (ی) جا غزیات جمع السلا‌مه‌ی مؤنه‌شان: وه بۆ جه‌مع التکسیر ته‌نها یه‌ک وه‌زن هه‌یه که نه‌ویه : ده‌فه‌رموی (و‌جمع تکسیرها غواز غوازی) واته‌ جمع التکسیری غازیه. غواز. ئەم له‌حا له‌تی ره‌فعه‌ وجه‌ره‌ غوازی. به‌فه‌ت‌حه‌ی (ی) ئەمه‌ش له‌حا له‌ی نه‌صبه‌ جا د ی‌ت غاز: ئی‌ع‌لال ده‌کا ت فه‌رموی (واصل غا ز غازو). واته‌ ئەس‌لی غاز که ئی‌سمی فاعله‌ غا زو. بوو (قلبت الواو یاء) قه‌لبی واوی که‌لام الف‌عله‌ کرا به‌(ی) بوو به‌ غازی (لأن کل واو متطرفة مکسور ما قبلها تقلب یاء) چونکه‌ قانون وایه. هه‌ر واوێک له‌ دواوه‌ بی‌ت وه‌ پیتی پێش خۆی له‌ ژێر بی‌ت واجبه‌ بک‌ری‌ت به‌ (ی) جا چوارده‌ بی‌ت یان نا: به‌لام ئە‌گه‌ر له‌ دواوه‌ نه‌بی‌ت وه‌کو ع‌و‌ض وع‌وج. ده‌ست کاری ناک‌ری‌ت (ثم حذفت الیاء إلی‌تقاء الساکنین بعد حذف الضمة) له‌دوا‌ی که‌ واو کرا به‌ (ی) وه‌ (ی) حه‌زف کرا. چونکه‌ دووساکن گه‌یش‌ت به‌ یه‌ک تر که‌ یه‌که‌م (بی‌ه) وه‌ دوو‌ده‌م ته‌نوبنه‌به‌لام الت‌قاء الساکنین. که‌بو‌وه‌، له‌ دوا‌ی حه‌زفی ضمه‌ له‌سه‌ر (ی): چونکه‌ ضمه‌ گ‌رانه‌ (كما قلبت فی غزی) به‌له‌ی گوت‌مان واو قه‌لب کرا به‌ (ی) له‌ (غاز) به‌گو‌یره‌ی یاسای باس کراو. هه‌روه‌کو واو قه‌لب کراوه‌، به‌یی له‌فع‌لی مجه‌ولی ماضی : وه‌کو غزی. به‌گو‌یره‌ی ئەم یاسایه‌: جاغ‌زی ئەس‌له‌که‌ی غ‌زو بوو. واو مت‌ط‌رف و ما‌قب‌ل مه‌ک‌سور کرا به‌ (ی) (گوت‌مان (ی) حه‌زف کرا له‌ووشه‌ی غاز. له‌به‌ر دووساکن. ئەو جاره‌ ده‌فه‌رموی (واذا ادخلت لام التعریف عادت الیاء) واته‌ هه‌ر کاتێک لامی (تعریف) پ‌چ‌ته‌ سه‌ر ئەم ئی‌سمه‌ فاعله‌ی که‌ (ی) ی حه‌زف‌کراوه‌ ئەم بی‌ه ده‌گه‌ری‌ته‌وه‌ چونکه‌ (ی) له‌به‌ر ته‌نوبن حه‌زف کرا بوو جا‌که‌ لامی تعریفی هات ته‌نوبن ده‌روات وه‌ (ی) ده‌گه‌ری‌ته‌وه‌ وه‌کو الغازی الرامی القاضی... هت‌د (ثم قالوا غزیه) ئەمه‌ش په‌رسیارو ولامه‌. یه‌ک ده‌لی‌ت به‌له‌ی (غازو) واو مت‌ط‌رف بوو، به‌لام (غازوة) وانیه‌: له‌ دوا‌ی واوی (تی) هه‌یه‌ جاده‌فه‌رموی (ثم قالوا غازیه) واته‌ له‌ دوا‌ی که‌ قه‌لبی واوی کرا به‌ (ی) له‌ صیغه‌ی مز‌کر. وه‌کو غاز. عه‌ره‌به‌کان گوتیان غازیه. یانی که‌صیغه‌ی مز‌کر ئی‌ع‌لال کرا. به‌هه‌مان شی‌وه‌ صیغه‌ی مؤن‌ش ئی‌ع‌لال کرا. هه‌رچه‌نده‌ واو. له‌ دواوه‌ش نیه‌ (لأن

المؤنث فرع المذكر له‌بەر دوو بەلگەیه‌که‌م مؤنث (فرع) ه‌ وتایبەه‌ بۆ م‌ذکر: که‌ ئەسلە‌که‌ ب‌کریت: فەرعه‌که‌ش ده‌کریت. با یاساشی تیدا مه‌جود نه‌بی‌ت، به‌لگه‌ی دووهم **(والتاء طارئة فلا تعتبر)** (ی) لێره‌دا ئەسلی نیه‌ به‌لگه‌ له‌لاهاتوو‌ه‌ بۆ (فرق) له‌نیوان م‌ذکر ومؤنث: که‌واته‌: ده‌توانین بلین‌ واو. (متطرف) وه‌ نهم (ی) یه‌ ه‌یچ (اعتبار)ی نیه‌ (یه‌ك پرسیار ده‌کات وره‌خنه‌ ده‌گریت بۆ (تی) له‌وشه‌ی قلنسوة (اعتباری) پێکراوه‌. واوه‌که‌ی نه‌کراوه‌ به‌ (ی) به‌گویره‌ی یاسای تمطی. له‌وه‌لامدا ده‌فهرموئ (**واعتربت التاء في قلنسوة**) واته‌ (اعتبار) به‌ (تی) کراوه‌ له‌ ووشه‌ی قلنسوة‌ی نه‌یان ووت واو **(متطرف ما قبل مضموم)** جا به‌چی ده‌زانی (اعتبار) به‌م تیبه‌ کراوه‌ **(لعدم اعلال تمطي)** چونکه‌ ئیعلالی (تمطی) بۆی نه‌کراوه‌. ئەگەر حیساب بوو واوی نه‌کرا‌بوا‌یه‌ ده‌مان وت واو متطرف ما قبل مضموم ده‌مان کرد به‌ (ی) وه‌کو (المطو) بو به‌ تمطی که‌واوی کراوه‌ به‌(ی) جا یه‌ك ده‌لێت چ جیاوازی هه‌یه‌ له‌نیوان (تی) غازیه‌ له‌گه‌ڵ (تی) قلنسوة‌ی له‌وه‌لامدا ده‌لێت **(لأن أصله على التاء دون هذا)** بۆیه‌ حیساب بوو (تی) قلنسوة‌ی کراوه‌، چونکه‌ بینایه‌که‌ی له‌ئەسلدا له‌سەر (تی) بووه‌. به‌لام (تی) غازیه‌ ته‌نها بۆ فەرقه‌ له‌نیوان م‌ذکر ومؤنث): که‌واته‌ واوی غازیه‌ به‌ (طرف) ده‌ژمێردریت : به‌لام هی قلنسوة‌ی به‌ (طرف) ناژمێردریت به‌لام ئەمه‌ش بزانه‌ یاسای ه‌ردوکیان لێک جیا‌یه‌: چونکه‌ هی غازیه‌: واو متطرف ما قبل مه‌کسوره‌. ئەوی تر واو متطرف ما قبل مضمومه‌: باسه‌که‌ لێره‌دا ته‌نها له‌سەر (تی)یه‌ **(وجاز ان يكون القلب هنا لوقوعها رابعة)** ده‌شگو‌نجی که‌ قلبی واوی له‌ غازیه‌ له‌بەر یاسای تره‌: که‌ ئەوه‌یه‌ ه‌هر واویك له‌پله‌ی چواره‌م وزیاتر ده‌کریت به‌ (ی) به‌و مه‌رجه‌ ه‌رفی پێش واوی مضموم نه‌بی‌ت که‌واته‌ غازوه‌. ته‌واوه‌ به‌لام قلنسوة‌ . پیتی پێش واوی بۆره‌ (مکسوره‌) نهم یاسایه‌ له‌مه‌ودوا له‌ناخ‌ری معتل اللامی باس ده‌کات.

پوخته‌ی ئەم مه‌سه‌له‌یه‌: به‌ریزی سی به‌لگه‌ی ه‌یناوه‌: بۆ قه‌لب نه‌کردنی واوی قلنسوة‌ یه‌که‌م **(لعدم الخ دووهم لأن أصله الخ سيهمم وجاز ان الخ: جا به‌ریزی هاته‌سه‌ر**

باسی‌فعلیل و وفعل ی به‌مانای فاعل و مفعول واوی و یائی: به‌لام بۆ مذكران له جمع التکسیر ده‌ست پی ده‌کات. مفرد و ته‌ثنیه جمع السلا‌مه‌ت باس ناکات: که ته‌وانه نه: غَزِي غَزِيَّانَ غَزِيَّونَ دياره غزی. غزیو. بوو وه‌کو‌فعلیل. واو وه‌ی) کۆ‌بو‌ئه‌وه هی پیش‌تر له‌وان ساکنه. واو کرا به (ی) بو به (غزی) وه ده‌غم کرا بوو به غزی ته‌وانی تر به‌م شیوه (و‌جمع‌تکسیر‌الفعلیل‌بمعنی‌الفاعل) یائی جه‌مع‌التکسیره‌کانی‌فعلیلی به‌مانا فاعل. بوو مذكران (ده) وه‌زنی هه‌یه (غزواء) به‌ضمه‌ی یه‌که‌می و فه‌تخه‌ی دووه‌می (غزاء) به‌که‌سه‌ری ته‌وه‌لی ته‌سله‌که‌ی غزاو بوو. واو له دوا‌ی ته‌لف زیاد کرا به هه‌مه‌زه (غزو) به‌ضمه‌ی یه‌که‌م و دووه‌می. وه ده‌شی‌ی به‌سکونی دووه‌می: وا پی ده‌چیت که‌واو نه‌کراوه به (ی) له‌هی ته‌وه‌ل واته له هه‌ردوک مضموم هۆیه‌که ته‌م لۆغه ته‌بی‌ت ته‌گینا وو متطرف ماقبل مضموم ئی‌ع‌لال ده‌کرئ به (ی) (غزوان) ضمه‌ی یه‌که‌می سکونی دووه‌می (غزوان) که‌سری یه‌که‌می و سکونی دووه‌می (اغزاء) ته‌سله‌که‌ی اغزاء: واو‌کراوه به‌هه‌مه‌زه (اغزفاء) سکون له‌نی‌وان سه‌رو ژیر ته‌سله‌که‌ی اغزواء. واو‌کراوه به (ی). (اغزفاء) سکون له‌نی‌وانه سه‌رو ژیر پاشان فه‌تخه‌ی (ی) ته‌سله‌که‌ی اغزوة. واو‌کراوه به (ی) هه‌ردوک به‌یاسای غازوة (غزئ) ضمه‌ی یه‌که‌می و که‌سه‌ری دووه‌م له‌گه‌ل (ی) به‌شه‌ده‌ده ته‌سله‌که‌ی غزوو. و‌کو‌عتوو (بگه‌ری‌وه دواوه: ده‌زانی) گه‌ربه‌وردی ب‌روانی (غزاوی) به فه‌تخه یه‌که‌م و سکونی دووه‌م وه ته‌لفی (مقصوره) کورت (و‌علیک‌باعلال‌ما‌اعل) واته له‌سه‌ر خۆته. ئی‌ع‌لال کردنی ته‌وانه‌ی که ئی‌ع‌لال ده‌کرین. بی‌گومان ته‌م ده‌یه جه‌م‌التکسیرن: وه ته‌م ئی‌ع‌لالی جه‌مع‌ایه‌تی له‌هه‌مویان هه‌یه: وه‌کو‌سالمی به‌لام ئی‌ع‌لالی لام‌الفعله‌که‌ی ته‌نها له پینج ووشه هه‌یه. له‌هی دووه‌م وه‌چواره‌کانی پیش ووشه‌ی ئاخری. جا له‌م پینج ووشه‌دا له دوان کراوه به هه‌مه‌زه له‌وانی تر کراوه به (ی). جا فه‌رموی له‌سه‌ر خوته له‌سه‌ر من نیه. ئی‌ع‌لال کردنی ته‌وانه‌ی که ئی‌ع‌لال ده‌کرین. جائه‌گه‌ر مه‌به‌ست هه‌مویان یان پینجه‌کان بی‌ت. وه ته‌م فه‌رموده‌ی که ده‌لی‌ت (لم‌عرفتک‌مما‌سبق) به هه‌ردوک شیوه ده‌گونجی یائی ئی‌ع‌لاله که: له‌سه‌ر خۆته: چونکه یاسا کانت هه‌مو

زانیه. لهن هه‌مو یاسایانه‌ی کرابراوه جا به‌گوێره‌ی یاسا گۆرانیان پێ بکه. بۆ وێنه
 تو زانیت که واو له کوێ ده‌کریت به‌هه‌مزه یان به (ی).. هتد (غزیه الخ) نه‌مه‌ش
 بۆ مفردی مۆشه. ئه‌سه‌له‌که‌ی غزیه (بوو وه‌کو نصیره واکراوه به‌یی وه‌ ددغم کراوه:
 غزیتان غزیا. ئه‌مه‌جمع الس‌لامه‌یه: وه‌ بۆ تکسیر دوو وه‌زنی هه‌یه: به‌که‌م (غزاء)
 ئهن وه‌زنه‌ش مشت‌ره‌که ئه‌سه‌له‌که‌ی غزاو. بو واکراوه به‌ هه‌مزه دووهم (غزایا اصله
 غزایو) غزایا. ئه‌سه‌له‌ نیزیکی غزایو. بوو به‌لام ه‌ی دور غزیه وه‌کو مساجد بو. و‌دکو
 له‌سالمی گوتمان (نصیره نصیرتان نصیرات نصائر ونصار) دیاره غزاء وه‌کو
 نصار وایه غزایو. وه‌ کو نصائر وایه: له‌ نصیره) وه‌رگیراوه: جا دیاره غزایو. ئیعلالی
 زۆره بۆیه درێژه‌ی پێ ده‌دات ده‌فه‌رموێ (قلبت الیاء همزة) (ی) له‌ غزایو. کرا به
 هه‌مزه: چونکه له‌ دوا‌ی ئه‌لفی زانده‌یه: بوبه‌ غزا توو (والواو یاء) و‌اویش قه‌لب
 کرا به (ی) چونکه واو متطرف ما قبل مه‌ کسور. ده‌کرێ به (ی) بو به‌ غزایی
 (فکره‌وا همزة مكسورة بین حرفی علة) پاشان پێیان ناخۆش بوو. هه‌مزه‌کی
 مه‌کسور: بکه‌وێته‌ نیوان دوو حرفی عله. که ئه‌لف ویا‌ئن). له‌فعیلی ته‌صل: که
 به‌مانا فاعله (فتحتوا الهمزة وقلبوا الیاء الفا) جاله‌به‌ر ته‌وه. هه‌مزه‌ که‌یان
 مفتوح کرد. جا (ی) متحرك ما قبل مفتوح. قه‌لبیان کرد به‌ ئه‌لف (فصار
 غزایی) جا که‌هه‌مزه مفتوح بوو وه‌ (ی) کرا به‌ ئه‌لف: ئهن ووشه‌یه. بوو به‌ غزایی
 (فکره‌وا الهمزة بین الفین) پاشان به‌چاکیان نه‌زانی واته به‌ناپه‌سندیان دانا
 که‌هه‌مزه ی‌که له‌به‌یه‌نی دوو ئه‌لف بی‌ت: چونکه هه‌مزه‌ی مه‌فتوح له‌گه‌ڵ دوو ئه‌لف
 وه‌کو سی ئه‌لف وایه به‌تایه‌ت له‌ جه‌معیکی ته‌صل (فقلبت یاءً فصار غزایا) جا
 قه‌لبی هه‌مزه‌که‌ی کرا به‌ (ی) ئهن (غزایو) کرا به‌ به‌غزایا، له‌ دوا‌ی ئهن هه‌موو
 ئیعلاله: جاله‌به‌ر ته‌وه که ئهن ئیعلالی غزایا: یاسایه‌کی هه‌یه. ده‌یه‌وێت ئهن یاسایه
 به‌فه‌رموی نه‌قله که‌ش له‌شیخ (أبی الحاجب) کوردی ده‌کات فه‌رموی (قال ابن
 الحاجب وتقلب الیاء إذا وقعت بعد همزة) واته ابن الحاجب رحمه‌تی خودای لێ
 بی‌ت. فه‌رمویه‌تی له‌شا فیه‌ی خۆی: قه‌لبی (ی) ده‌کریت. جا ئهن ییه ته‌سلی بی‌ یان

نا، لہ کاتیکِ تہم ییہ لہ دوائِ ہمزہ دی بیّت (بعد الف) وہ ہمزہ کش لہ دوائِ تہلفی بیّت (فی باب مساجد) وہ تہم ووشہیہ لہ بابی مساجد) ہی بیّت واتہ صیغہی منتہای جمہع بیّت: وہ کو مساجد (ولیس مفردہا کذاک ای بہمزہ) وہ حال وابی مفردہ کہی تہم جمہعش ہمزہی تیدا نہ بیّت. جائہم ییہ کہ بہم شیوہ بیّت (الفا) قہلب دہ کریت بہ تہلف. بزائہ تہم ووشہی (الفا) مفعولہ یّ (تقلب) کہ فرموی (وتقلب الیاء) واتہ ہرہیک بہم شیوہ بیّت قہلب دہ کریت بہ تہلف (والہمزہ یاء) تہم ہمزہی کہ لہ دوائِ تہلفہ کہیہ: دہ کریت بہ (ی) چونکہ دہ لّین زور گرانہ (ی) لہ دوائِ ہمزہ بیّت لہ جمہعی. وہ بہ تابیہت کہ تہم ہمزہ لہ مفردہ کہش دا نہ بیّت (کشوا یاجمع شاویہ) ئیستا شوا یا بہ فہتخی شیء. کہ جمہعی (شاویہ) یہ ئیسمی فاعلہ لہ لقیفی مقرون: ہم مو مہرجہ کانی باسکراوی تیدایہ. چونکہ تہسلہ کہی (شوا وی) بوو وہ کو مساجد. واوہ کہی یہ کہم عہین الفعلہ ہی دووہم زیادہ: جا واوی دووہم کرا بہ ہمزہ بووہ شوائی. جا بزائہ یہ کہم (ی) لہ دوائِ ہمزہ یہ ، دووہم ہمزہ لہ دووای تہلفیہ: سیٹہم لہ سہر وہزنی مساجد) یہ چوارہم مفردہ کہی بّی ہمزہ یہ: کہ شاویہ) یہ. ئیسمی فاعلہ لہ شوائی یشوی: جاہم ہمزہ مفتوح کرا. پاشان (ی) قہلب کرا بہ تہلف. وہ ہمزہش قہلب کرا بہ (ی) وہ کو گوتمان بوو بہ شوا یا. وہ کو غزایا: وہ لہ مفردہ کہش کہ شاویہ) یہ ہرچہند واو لہ دوائِ تہلفی زائہ یہ) بہ لّام نہ مان کرد بہ ہمزہ. چونکہ عہین الفعلہ کہی لہ ماضی و مضارعیش سالمہ وہ کو لہ مہودوا باس دہ کات (إنشاء اللہ) (بخلاف شواء جمع شائئیہ) بہ لّام شواء خلاف ویٹچہ وانہ یہ: کہ جمہعی شائئہ یہ وہ مفردہ کہی بہ ہمزہ یہ: ئیستا شواء. تہسلہ کہ شوائی. بوو: ہم مو مہرجہ کانی تیدایہ لہ گہل تہوہش تہم ئیعلالہ (غزایا) ی بوّ نہ کراوہ: وہ کو (شوا یا) چونکہ تہم مفردہ کہی بہ ہمزہ یہ. وہ کو گوتمان. کہ جمعی شائئہ یہ ئیسمی فاعلہ. جا فعلہ کہی یا (شوا) یہ بہ مانا (سبق) مہموز العین) ی معتل اللام) ہ یان (شاء یشاء) فعلہ کہیہ ی: مہموز العین ی معتل اللام) ہ بہ لّام قہلب (المکان) پی کراوہ بہ ہر شیوہ بیّت تہم ئیعلالہ ی

بۆنه‌کراوه له‌بهر ئه‌وه تا‌کو جه‌مه‌که له‌سه‌ر شی‌وه‌ی مف‌رده‌که‌ی بی‌ت واته هه‌مه‌زه‌که‌ی
 بی‌نی‌ت به‌لێ گوت‌مان (غ‌زایا) ئه‌سه‌له‌که‌ی غ‌زایو) بوو پاشان (ی) کرا به هه‌مه‌زه ئه‌و جاره
 ده‌فه‌رموئ (ویم‌کن ان یقال اصله عزائو) واته ده‌گنجی گه‌ بگوت‌ری له‌باره‌ی
 غ‌زایا) که ئه‌سه‌له‌که‌ی غ‌زائو بوبه هه‌مه‌زه، نه‌ک (ی) بی‌ت وکرا‌بی‌ت به‌هه‌مه‌زه (بأن
 تكون الهمزة زائدة ابتداء) به‌م شی‌وه‌که هه‌مه‌زه‌که‌ی هه‌ر له ئه‌وه له‌وه زیاده‌بی‌ت:
 وه‌هیچ قه‌لب کرا‌وی (بی) نه‌بی‌ت. ئه‌ گه‌ر یه‌کێک بلێ‌ت ئه‌وه‌جه‌مع‌ی (غ‌زیة) یه ئه‌ی
 (بی) که‌ی خۆ کوانی و له کو‌یی‌ه ده‌لێ‌ن (ی) یه‌که‌ی مف‌رده‌ی جه‌زف کراوه. وه ئه‌م
 هه‌مه‌زه له‌شو‌ین زیاده‌ کراوه: هیچ قه‌لب‌ی (ی) نه‌کراوه به‌هه‌مه‌زه (إذ لا دلیل علی
 قلبها من الياء) چون‌که هیچ به‌لگه‌ی به‌هێ‌ز نی‌ه که ئه‌م هه‌مه‌زه قه‌لب کرا‌وی ئه‌م
 بی‌یه: که له مف‌رده‌که هه‌یه: جا که به‌لگه نه‌بی‌ت ئه‌م ده‌عوایه ده‌سو‌تی: جا ئه‌گه‌ر
 یه‌ک بلێ‌ت ئه‌ی چۆن ابن‌ الح‌اجب وا ده‌فه‌رموئ: له‌وه‌لام‌دا ده‌لێ‌ن ابن‌ الح‌اجب له‌ صغه‌ی
 ئیسم‌ی فاع‌ل واده‌فه‌رموئ: ئه‌مه‌ی تو ده‌یلێ‌ت که (غ‌زایا) یه‌ فعی‌ل (ی) به‌مانا فاع‌له:
 ئیسم‌ی فاع‌ل نی‌ه: له‌کاتی‌ک که فعی‌لی به‌مانا فاع‌ل به‌کو‌تاهات: هاته‌سه‌ر هی فعی‌لی
 به‌مانا مفع‌ول. که‌ئه‌سه‌ل نی‌ه. جا فه‌رموئ (وبمعنی مفعول غ‌زی) ئه‌مه‌ عه‌طفه
 به‌سه‌ر بمعنی الفاع‌ل واته تو ده‌لێ‌ت له‌میسالی فعی‌لی به‌مانا مفع‌ول. غ‌زی.
 ئه‌سه‌له‌که‌ی غ‌زیو) بوو وه‌کو ق‌تیل (غ‌زیان) ئه‌سه‌له‌که‌ی غ‌زیوان) بوو. وه‌کو ق‌تیلان. وه
 ئیعالله‌کان ده‌یارن. وه جمع‌ الس‌لامه‌ش نی‌ه. به‌لام سی‌ ت‌کسیری هه‌یه (غ‌زو‌ی) وه‌کو
 ق‌تلی (غ‌زائی) به‌ ضمه‌ی یی‌که‌می وه هه‌مه‌زه له‌نی‌وان دوو ئه‌لف: وه‌کو ق‌تلی
 ئه‌سه‌له‌که‌ی غ‌زو‌ی بوو (غ‌زو‌اء) به‌ ضمه‌ی یه‌که‌می وه‌فتح‌ی دووه‌می وئ‌ه‌لفی م‌دوده
 وه‌ک ق‌تلاء) للذ‌کور والإناث) ئه‌مه‌ بۆ م‌ذکر وم‌ؤنث یه‌کسانه: که له پاشان گوتی
 (یتواف‌قان الح) له‌کاتی‌ک فعی‌ل ته‌واو بوو: هاته‌سه‌ر با‌سی ف‌عو‌لی: فه‌رموئ (وفي
 الف‌ع‌ول) ئه‌مه‌ش ع‌طفه بۆ سه‌ر فعی‌ل (ی) واته تو ده‌لێ‌ت له‌ میسالی ف‌عو‌لی (غ‌زو) (غ‌زو
 دوو بۆر) م‌ک‌سور) له‌ئه‌وه‌لیه‌وه (غ‌زو‌اء) ضمه‌ی یه‌که‌می وه‌فتح‌ی دووه‌می و ئه‌لفی
 در‌یژ (أغ‌زاء) سکون له‌نی‌وان دوو ف‌تحه (له‌ما) لی‌رده‌ا ق‌زجی ده‌فه‌رمون له‌ما بۆ ف‌عو‌لی

بە مانا فاعل وفعولى بەمانا مفعول يان بۆ مذكرو مؤنث. لە مفعولى بەمانا مفعول. بەلام ھى بە مانا مفعول: ھىچم لى نەديوھ (جا قطف النظيف) ئەمە. نەقل دەكات: بەلام جەلى زادە دەفەرموى ئەمە فعولى بەمانا مفعولە: كەئەسلە: ھەر لەبەر ئەوھ جمع السلامەشى بۆ ھىئاوھ پاشان سى تەكسىرەكانىش باس دەكات: كە گوتراون لىرەدا يانى غزو غزواء اغزاء پاشان دەلەيت (لھما) بۆ مذكر ومؤنث: ئەوجار دیتە سەر ھى بەمانا فاعلو دوو ووشەى تەكسىر دەلەيت: يەكەم اغزاء: دووھم غزي. بەضمەى يەكەم وفتحەى دووھمى بەشەدەدە. جا براى فەقى ئەگەر لەبىرت بىت ئەم سى جەمەى كەلىتەرە باس كراون ھى فعولى بەمانا فاعل بون كە گوتى (نصر) بە دووضمە (نصراء) بەضمەى يەكەمى وفتحەى دووھمى: انصار: سكون لەنىوان دووھمە: بەلام ئەوھى راستە ئەم تەم تۆزەى كەلەوھىيا ھەبۇد: ھاتەوھ ئىرەش كەشوبھاندنى شتەك بە خودى خوى (والله اعلم الحقيقة والصواب) (وتقول في إسم المفعول من الواوي) يانى تۆدەلەيت لەئىسمى مفعولى ثلاثى مجردى واوى (مغزو) وەكو منصور ئەسلەكەى مغزو: بوو بە دوو واو: ھى يەكەم دەغم كرا لەھى دووھم (ومن اليائي مرمى) تودەلەيت لەئىسمى مفعولى ثلاثى مجرد يائي مرمى (اصلہ مرمى بقلب الواو ياء) ئەسلەكەى (مرموى) بوو. وەكو مضروب. قەلبى واوى كرا بە (ى) بوبە مرمى: جا ھى يەكەم دەغم كرا لەھى دووھم: بوو بەمرمى. پاشان ميم ژيەر كرا لە بەر (ى) (لأن الواو والياء إذا اجتمعتا في كلمة واحدة. واولاهما ساكنة) واتە قەلبى واوى كرابە (ى) چونكە ياسايە. ھەركاتى واو و(ى) كۆبونەوھ لەئەك ووشەدا: وە ھى يەكەم ساكن بوو (قلبت الواو ياء وأدغمت الياء في الياء) قەلبى واوى دەكرى بە (ى) وە (ى) لە (ى) دەغم دەكرى (وكسر ما قبلها) جا پىتى پيش (ى) مەكسور دەكرى. وەكو گوتمان. بەلى ئەمە ياسايە بۆ ھەرشوئەك بەم شىوھ بىت. بەلام چەند مەرجەك بۆ ئەم ياسايە ھەيە ئەيەوئەت باسيان بكات فەرموى (بشرط ان لا يكون الأول منهما بدلا) مەرجى يەكەم ئەوھەنابوھى يەكەم لەم واو و (ى) يە. لە جياتى ھىچ پىت ھاتبى (كوسویر

و دیوان) ئیستا سۆیر. بینا مفعولی ماضیه که بینا فاعله کهش (سایر) ه وه کو قاتل. واو ویی) کۆ بوونه وه: وهی یه کهم ساکنه. به لām قهلب ناکرێ به (ی) چونکه ئەم واو له جیاتی ئەلفی هاتییه. که ئەلف له بابی قاتله) هی ده کرێ به واو. له کاتی کرا به مجهول وه دیوان: ئەصله کهی (دووان) بو واوی یه کهم کرا به (ی) کهواته ئەم ییه به دهلی واویه ناتوانین. ئەم ئیعلالی پیشوی بۆ بکهین چونکه سۆیر ئیعلال بکرێ ده بیته سیر التباسی به مجهول ماضی بابی تفعیل ده بیته (وان لا یكون فی افعل ولا اعلم) مەرجی دوهم ئەوه ییه. ئەم ئیسمه ی که ئەم واو و (یی) یه ی تێدایه، نابیت له سەر وه زنی (افعل) هی بیته. وه نابیت (علم) واته ناو بیته (نحو ایوم و حیوة) ئیستا آیوم. و حیوة. له هەر دوکیان واو و (ی) کۆبونه ته وه وهی پیشو وه یه که میان ساکنه له گهڵ ئەوهش واو ناکرێ به (ی) چونکه هی یه کهم له سەر وه زنی (أفعل) یه. ئەم (افعل) یه ش. گۆرانی تێدانا کرێ: وه کو له ئەجوه فی باسکرا: وهی دووه میش له بهر ئەوهی که (علم) ه ناوه وه کو مشتقاته کانی نیه بۆ ئیعلال کردن (وان لا یكون الیاء للتصغیر إذا لم یکن الواو طرفاً) مەرجی تر ئەوه یه نابیت ئەم ییه بۆ تصغیر بۆ له کاتی: که واو له دواوه نه بیته: به لām ئەگەر واو کهوته دواوه: هه رچه ند بۆ تصغیریش بیته : ئیعلال ده کرێ وه کو دلیه. تصغیر (دلو) یه. که تصغیر کرا. ده بیته دلیوه. چونکه واو له دواوه یه ئیعلال ده کرێ. به لām ئەگەر واو له دواوه نه بیته له مه هه ردوکیان: ئیعلال واجب نییه (نحو اسیود) ئیستا اسیود تصغیری اسود) یه: لیتره دا واو له (طرفی) نیه ده توانی ئیعلال بکرێ. بلیت أُسید. وه ده توانی وه ک حوی بمینئ (وکثر فی الواوی مَعْزِي) واته زۆره له ئیسمی مفعول : که واوی بیته وه عهین الفعله کهی مفتوح بیته (مَعْرِي) که هه ر دووک واوه کانی کرا وه به (ی) (وان خالف القیا س) هه رچه ند ئەم هاتنه ش به پێچه وان ه ی یاسایه. که یاسا وابوو واوه کان ده غم بکرین (تشبیها بنحو عْتِي) جا کهم ئەم ئیعلاله ی بۆ کرا وه چونکه شوبه اند راوه به (عْتِي) وهاو وینه کانی. چونکه گوتمان عْتِي، جمعه و گرا نه.

پێویستە سوک بکەیت، و مغزی پێتەکانی زۆرن و گرانه سوکی دەکەین: ئەگینا
 ئیمە گوتمان تەنھا لەجەمعی (اعتبار) بە مەدە ناكریت لەمفردی دەكریت: ئەوەمان
 باس كرد (بگە رێو دەواوە دە زانی) جاگوئی ئەم ئیعلالە زۆرە لەواوی بەلام دیارە
 واجب نیە. ئەمما لە ئیسمی مفعول یائی وەكو مرمی که ئەسلەکی مرموی بوو.
 واجبه ئیعلال بکەیت. وە ئەوەی کە عەدین الفعله کی مفتوح نەبیت وەكو رضي ئیعلال
 دەکەیت. وەكو مرضی و ئەگەر هەردوکی واو بیت وەكو قو و ئەویش ئیعلال دەکەیت
 وەكو مقوی که ئەسلەکیان مرضوی وە مقوؤ: بەسی واو: یەك رەخنە دەکەیت و
 دەلیت بۆچی (مغزو) دروستە بلیت (مغزی) بە ئیعلال. بۆ دروست نیە لە (عدو)
 بلیت (عدي) که چی هەردوکیان مفردن وە لە هەردوکیان مەدە هەیه لە نیوان واو
 وەضمە: جا دەفەرموی (ولم یجز فی نحو عدو مفرداً عدي) واتە رێگانه دراود. لە
 (عدو) وە هاووێنه کانی که مفردە (عدي) واتە دروست نیە بلیت عدي. بە ئیعلال
 کردن (مع صدق قاعدة وقوع الواو رابعة) لەگەل ئەوەش ئەم قاعدی تیدا
 مەوجودە که دەلیت واو لە پلهی چوارەم و ما قبل غیریە مضموم. دەکەیت بە (ی)
 (لعدم الاعتداد بالمدة) چونکە هیچ گرنگی بەو مەد دیهەندراود که لە بەینی واو
 وەضمە هەیه. یانی حیسابی شت نە بووی بۆکراوە (فکأن ما قبلها مضموم)
 کەواتە وابزانە که پیتی پیش لام الفعله کی بۆرە: وە بە سی پیتی دەژمیری. واوەکی
 لەپلهی چوارەم نەبوو: یەك دەلیت ئەدی بۆ چی لە مغزی رێگادراوە. واو قەلب بکری
 بە (ی) بە گویری ئەم یاسایە، بەلام لە (عدو) رێگا نەدراوە لەوەلامدا دەلیت
 (وإنما اجازوا في مغزي لأنه اثقل) نیە کە رێگا درا بێت لە مغزی کەواوی قەلب
 بکری بە (ی) مەگەر لەبەر ئەوە که گرانتەر لە (عدو) لەبەر ئەوە که پێتەکانی زۆر
 ترن ئەوە بەلگە یە کەم بوو) بەلگە دوو دەفەرموی (ولأنه قلبت في فعله
 المجهول) قەلبی واوی کرا بە (ی) لەمغزی چونکە لەفعله مجهوله کەش کراود. وە
 کوو یغزی. ئەسلەکی یغزو بوو. واوی کراوە بە (ی) پاشان بەتەلف: لەبەر یاساکان
 پێشتر جالیڕەدا دەرکەوت کە هەر صیغەکە فعله کی کرابی خوشی دەکری ئەگینا

ناکری (ولذا لم یأتی من نحو یرضی الا مرضی) یانی له‌بهر ئه‌وه‌که‌ گوتمان ئه‌وانه‌ تایبع وشوین که‌وتووو فعله‌که‌یانن له‌ ئیعلالدا: نه‌هاتوو. به‌ قیاس له‌م فعله‌ که‌ یرضی)یه‌وه‌ وه‌هاو وینه‌کانی. یانی فعلی مضارع‌ی بابی چوارهم‌ بیت واوی بیت وه‌ واوه‌که‌ش کرابیت به‌(بی) پاشان ییه‌که‌ش کرابیت به‌ئەلف: له‌م جوړه‌ ووشه‌دا ته‌نها مرضی‌ دوورسته‌ له‌ئیسیم مفعوله‌که‌یان. که‌ ئه‌سله‌که‌ی (مرضو) بوو. به‌دوو واو، جا واوی دووهم‌ کرا به‌(بی) به‌پیتی یاسا. پاشان واوی یه‌که‌مه‌که‌ش کرابه‌(ی) به‌پیتی یاسای تر ئه‌وجا (ی) له‌ (ی) ده‌غم کرا یاسایه‌کان رونن و‌دیارن: جابو به‌ مرضی‌ :که‌ ههر به‌م شیویه‌ش دوورسته‌ چونکه‌ هه‌ موفیعه‌که‌کانی ئیعلال کراون ماضی بی‌ یاخود مضارع‌ وه‌ مجهول بیت یان معلوم (وفعل عدو معلوم کیعدو) وه‌حال وایه‌ ئه‌ فعله‌ی‌که‌ (عدو) ئی‌وه‌رگیراوه‌ فعله‌که‌ی معلومه‌، وه‌کو(عدا) (یعدو) وه‌ قه‌لبی واوه‌که‌ نه‌کراوه‌ به‌ (بی) که‌واته‌ (عدو) که‌ (فعل) وه‌وه‌ له‌ (یعدو) وه‌رگیراوه‌، وه‌ به‌معنای فاعله‌، واوه‌که‌ی قه‌لب ناکریت به‌(بی).

پوخته‌ی ئهم‌ باسه‌

ئه‌وه‌یه‌ گوتمان ئهم‌ ووشانه‌ تایبع و شوینکه‌وتووو فعله‌که‌کانی خو‌یانن، جا ئهم‌ فعله‌ سی‌ جوړه‌، (١)یان واجبه‌ ئیعلال بکریت (٢) یان قه‌ده‌غه‌یه‌ (٣) یان دوورسته‌ ئیعلال کردن یان نه‌کردن. جا ئه‌گه‌ر فعله‌که‌ (واجب الاعلال) بوو فحول ومفعوله‌که‌ش واجب ده‌بن وه‌کو (مرضی)، وه‌ ئه‌گه‌ر قه‌ده‌غه‌ بیت ئه‌وانیش قه‌ده‌غه‌ده‌بن، وه‌کو(مغزو وه‌مغزی) به‌هه‌ردووک شیوه‌: چونکه‌ فعله‌ مجهوله‌که‌ی کرا وه‌، وه‌کو (یغزی)، به‌لام معلومه‌که‌ی نه‌کراوه‌ وه‌کو (یغزو): ئه‌مه‌بائه‌وه‌ش بزاین که‌ به‌ریزی فهرموی (فعلی عدو) ههر مه‌معلومه‌ ئه‌وه‌ له‌سه‌ر بۆچونی هه‌ندۆی له‌ زانایان. چونکه‌ ئه‌وان ده‌لێن فحول وه‌کو(عدو) ههر به‌مانا فاعیل ده‌بیت، که‌واته‌ فعله‌که‌ی ههر معلوم ده‌بیت، به‌لکو واده‌بیت هه‌رمجهولیش ده‌بیت وه‌کو (یعدی)، جا له‌و کاتیدا و ئیعلال ده‌کری یه‌عنی واوه‌که‌ ده‌کری به‌ (بی) پاشان (بی) ده‌کری به‌ئەلف.

تنبیه

ئەمە ئاگادارکردنەویە، کە ئەوەی رابردو بینەوێ یاد خۆت ئامادە بکە بۆ ئەوەی دیت، ئەم ئاگادارکردنەویە بۆ باسیکی گرنگە کە ئەوەیە ئیمە دو یاسامان هەیه (١) واو متطرف وما قبل مضموم (٢) واو واقع بە چوارەم و زیاتر، کە لە هەردوکیان واو دەکری (ی) مثالی یە کەم وەکو (التمطو) وە مثالی دوهم وەکو (واعطو) کە باسکران، پاشان پو بە پڕی دووشە هاتین کە (عدو) و (مغزی) کە ئەصلەکیان (عدو) و (مغزو) بوو. جا ئەگەر حیساب بۆ ئەم مەدەیه نەکەین ئەو داخیل بە یاسای یە کەم دەبن. وە ئەگەر حیسابی بۆ بکەین ئەوکات داخیل بە یاسای دوهم دەبن. کە واو واقع بە چوارەمە هتد. لە گەل ئەوێش ئعلال نەکراوەن. جا دەفەرمویت (لم یعتقدوا فی عدو و مغزو. علی ما هو القیاس بالمدة) واتە اعتباریان نەکردووە لە وشە (عدو) و (مغزو) بە گۆڕە یاسا بەم مەدەیه یە عنی ئەم مەدە یە لیژەدا بە پیت دانەندراو: بە لکو بە نەبوی دانراو وە ئعلالی بۆ نەکراو مەگەر بە خیلافی قیاس وە کوگوتی تەشبیە کراو (عتی) لە چیدا (فی قاعدة وقوع الواو رابعة فصاعدا) حیسابی بۆ نەکرا وە لە یاسای واو واقع بە چوارەم و زیاتر. کە واتە لە ووشە (عدو) نە واو چوارەمە وە نە ماقبیلی غەیرە مضمومە وە لە هی دوهم ئەگەر چوارەم بیت بەلام ماقبلی غەیرە مضموم نیە، بە لکو مضمومە جائەم ئعلالە (اعطو) بۆیان نەکرا. وە ئەمە شمان لە یاد نە چیت کە (عتو) ش هەروابوو بەلام لەبەر ئەوەی جەمعه و گرانە ئعلال نەکرا (واعتدوا بها فی المفرد فی قاعدة عطی) واتە اعتباریان کردووە بەم مەدەیه، لەم دوو وشە، مفردە کە (عدو) وە (مغزو) بە گۆڕە یاسا معطی کە ئەو بوو (واو متطرف ماقبل مضموم) جا لەم دوو وشەیدا دەلێن واو متطرف بەلام ماقبل مضموم نیە، بە لکو غەیرە مضمومە، کە ساکنە، چونکە ئەم واو ئەجارە بە مەوجود حیساب کرا، بەمردو حیساب نەکرا. وە وەکو لە یاسای پیشتەر بەمردو حیساب کرابو: کە واتە ئەجارەش ئەم دوو ووشە ئعلال نەکران، هەروەک بەخۆ دەفەرمویت (فامتنعوا من القلب فی کلتا القاعد تین) واتە لایانداو خۆیان

پاراست له قه‌لب کردنی ئهم واوه‌ی که‌لام الف‌عه‌له له‌م (ف‌عه‌ول وم‌فع‌ول) د له‌هه‌ردوک یاسا‌کانی باس‌کراو. واته به‌گوێره هه‌ردوک یاسا واو نه‌کرا به‌(ی) **(فی ف‌عه‌ول وجوباً وم‌فع‌ول اختیاراً)** جا که‌خۆیان گرت له‌م ئه‌لاله به‌گوێره نه‌گوێجانی ئه‌و دوو یاسایه، له‌ف‌عه‌ول ی که‌(عه‌دوّ) به‌واجب خۆیان گرت، هه‌رگیز واوه‌که‌یان نه‌کرا به‌(یی) به‌لام له‌م‌فع‌ولی که‌(م‌غزو) نه‌به‌هه‌لبژاردن و په‌سند کردن واته پێیان باش بو که‌ئیه‌لالی نه‌که‌ن به‌لام به‌حمل به‌سه‌ر(عتی) ی‌ئیه‌لالیان ده‌کرد و د‌کو با‌سمان کرد**(والکل موجّه)** واته بایه‌خ پێکردن پێنه کردنی ئهم مه‌ده‌دیه خاوه‌نی پایهن و باشن وله‌جینه. وه‌شایه‌نی روت‌یک‌کردن. یه‌کی‌ک ره‌خنه ده‌گریت و ده‌لیت چۆن ده‌گوێجیت ئهم مه‌ده‌دیه له‌یه‌ک حالدا به‌م‌ردوو به‌زیندو دا‌بن‌دریت: له‌ولا‌م‌دا ده‌فه‌رمویت **(ولاضیر فی اعتبارین المتضادین)** واته هیه‌چ زبانی نیه وه‌ ری‌گا نا‌گریت له‌ کۆ‌بونه‌وه‌ی دووشتی وا، که‌ هه‌ر به‌ اعت‌باره به‌حه‌قیقه‌ت نیه. وه هه‌ردو‌کی‌شیان د‌ژی یه‌ک و پێچه‌وانه‌ی یه‌ک‌ترن که‌جاری‌ک ئهم مه‌ده‌دیه به‌هه‌بوی دا‌ده‌ن‌ریت وه‌جاری‌کیان به‌نه‌بوی دا‌ده‌ن‌ریت چۆن **(بالنضر الی قاعدتین)** که ئهم بایه‌خ‌دان ونه‌دانه‌ش له‌ روان‌گه‌دا به‌گوێره‌ی دو‌یاسایه که‌واو مت‌طرف هت‌د وه‌ واو واق‌ع به‌ هت‌د وه‌ئ‌ه‌گه‌ر به‌گوێره‌ی یه‌ک یاسا بوایه قه‌ده‌غه‌بو به‌لام که‌وا کراوه له‌به‌ر ئه‌ودیه. تا‌کو توشی دو ا‌ع‌لال نه‌بین له‌یه‌ک وشه‌دا به‌بێ (ضرورة) **(وتقول فی ف‌عه‌ول من الواوی ع‌دووّ)** تۆ ده‌لیت له‌ ف‌عه‌ولی به‌ مانا فاعیل بۆ م‌ذ‌کر وم‌وئ‌ن‌ث که‌ف‌عه‌وله که‌ش واوی بی‌ت (عه‌دوّ) ئه‌مه مه‌فرده ئه‌صله‌که‌و ع‌دووّ بوو واو ده‌غم کراوه (ع‌دوّان) (ع‌دوین) ئه‌مه‌ش ته‌ئ‌شیه بۆ م‌ذ‌کر و بۆ‌م‌وع‌ن‌ث حاله‌تی رف‌ع ون‌صب جه‌رر. وه‌زان‌ش مان که‌جه‌مع‌ی ته‌ک‌سیر هه‌یه، به‌لام جه‌مع‌ی سه‌لامه نیه: وه‌له‌ت‌ک‌سیر دوو وه‌زنی هه‌یه **(اعداء ع‌دی بالضم والکسر)** یه‌که‌م جه‌مع ت‌ک‌سری ا‌ع‌داء، ئه‌صله‌که‌ی ا‌ع‌داو بووه، دووهم غ‌دی، به‌م ف‌ه‌رموده‌که ده‌لیت. **(بالضم والکسر)** یان مانا وایه به‌ضمه و ک‌سره‌ی یه‌که‌می: یان به‌(ضمه‌)ی یه‌که‌می که‌سره‌ی دووهم‌ی: ئه‌مه دو لۆ‌غه‌ت **(وهذا جمع لا نظیرله)** واته ئه‌وه‌ی د‌وا‌ی که‌(عه‌دی) جه‌مه‌که‌ی هیه‌چ وین‌ه‌ی نیه بۆ

(فعلی). واتە فعل لەهیچ شوێنی تر بەم شێوەیە جەمە نەکراوەتەو، تەنها ووشە (عدو) نەبێت بەلام جەمە لەووشە کانی تر لەسەر ئەم وزنە هاتووە (جێ) کە جەمعی (جاڤ) یە، یان وەکو (مضی) کە مفردە یە کێک رەخنە دەگرێت دەلیت (عدو) فعل بەمانا فاعیلە (مذکر و موعنث) یش لەوێ یە کسانن کە چی لەگەڵ ئەوە شدا ئەبێنم عەرەب دەلێن: (عدوة الله) واتە (تی) ی تەنێت زیاد کراوە، لەوە لاما دەلیت (وقالوا عدوة الله حملاً على صديقة) واتە عەرەب گوتیانە عدوة الله یانی (تی) زیاد کراوە بۆ ئەم مفعولە کە چی گوتمان بۆ مذکر و بۆ موعنث وەک یەک وایە لەبەر ئەوە دەگوترێ عدوة الله کە حەمەل کراوە بەسەر ووشەی صديقة، چونکە صديق فاعیل بە مانا فاعیلە مذکر و بو موعنثی تیدا یە کسانن، بە لکو بۆ مذکر دەگوترێ صديق، بۆ موعنث دەگوترێ صديقة جا (عدو) حەمەل کراوەتە سەر صديق ی جیاوازی خستارودتە نێوان مذکر و موعنثە لەبەرچی (لتضادهما)، چونکە ئەم دوو وشە یە کە (عدو) کە (صديق) ه دژی ی یە کترن چونکە عدو واتە دوژمن، صديق واتە دۆست، جا ئەمە زەرورە کە دوشتی دژ بە یەک لە یاسا کۆ بێنەو. وە دەشتوانین بڵێن (نظیر) یە کەن چونکە هەردوکیان بە مانا فاعل ن (ومن الیاء بغی) تۆ دەلێت لەفعولی کە یانی بێت: بغی: ئەصلە کە ی بغوی بوو (اعلاله کمرمی) ئعلالی وەکو (مرمی) وایە واتە واو (ی) کۆ بونەتەو، و اوکراوە بە (ی) وە دەغم کراوە وەما قە بلە کە ی مەسور کراوە (تقول بغی بغیان بغیاً) واتە تۆ دەلیت لەمسالە کانی بغی ئەمە مفردە، بغیان و بغین ئەمەش تەنێ یە لە هەرسێک حالت بغیاً ئەمەش جەمە تە کسیرە: بۆ مزرک موعنث چونکە لەفعولی بەمانا یە کسانن (وتقول فی فاعیل من الواوی صبی) واتە تۆ دەلێت لە فاعیل ی بەمانا فاعل لە واوی صبی ئەمە مفردی مزرکە، ئەصلە کە ی (صبی) بوو ئعلالە کە ی دیارە (صبیان صبیین) تەنێ یە لە هەرسێک حالت (صبیون و صبیین) ئەمەش جەمە لە هەرسێ حالت (صبیّة صبیان صبیین صبیات) ئەمەش بۆ موعنث مفرد و تەنێ و جمع السلامة (صبایا) ئەمەش بۆ جەمە التکسیری موعنثە وەبۆ مزرکانی باس نەکرد کە

هه‌ندیکیان ئه‌مانه‌ن (صَبِيَّةٌ وَصَبِيَّانٌ وَاصْبِيَّةٌ وَاصْبَوَانٌ) هتد (اصلهما صَبَاؤُ وَبَغَاؤُ فَاعِلًا كَغَزَايَا) واته‌ ئه‌صله‌که‌ی صَبَايَا وَبَغَايَا، ی : صَبَايَو وَبَغَايَو بووه‌ ئیعلال کراون وه‌کو ئیعلالی غزایا له‌ پێشان باس کرا ته‌ماشای بکه‌، قه‌زنجی ده‌ فهرمویت بغایا واوی نیه‌ به‌لکو یای یه‌ واته‌ ئه‌صله‌که‌ی بغاتی بود (وَمَنْ الْيَائِي شَرِيٌّ فِي سَرِيْعِ السَّرِي) تۆ ده‌لێت له‌فعیلی به‌مانا فاعیل له‌ یائی: شَرِيٌّ ئه‌صله‌که‌ی شَرِيٌّ بووه‌به‌ دوو یای. وه‌ یه‌که‌م ده‌غم کراوه‌ له‌هی دووه‌م وه‌به‌مانا فلان که‌س رۆیشت به‌په‌له‌و به‌غاردان (تَقُولُ شَرِيٌّ شَرِيَّانَ شَرِيَّيْنَ شَرِيَّيْنَ) تۆ ده‌لێت له‌میساله‌کانی (شَرِيٌّ) (مفردی مزرک شَرِيَّانَ شَرِيَّيْنَ وه‌ تشنیه‌ (شَرِيَّوَنَ) (شَرِيَّيْنَ) جمع السلامییه‌ له‌هرسێ حالت (مَا سَمِعْتَ مَكْسَرَةً فِي اَيِّ صَيْغَةٍ هُوَ) واته‌ گوی‌بیست نه‌بومه‌ بۆ جمع التکسیری فعیلی به‌مانا فاعل له‌م وشه‌یه‌دا، له‌ هه‌ر صیغه‌یه‌ک که‌ بۆ ئه‌م فعيله‌ هاتوه‌ له‌ ده‌صیغه‌کانی رابردو له‌باسی فعیلی به‌مانا فاعل به‌لام ده‌شتوانی قیاسی به‌سه‌ر صحیحی بکه‌ی بۆ جمع التکسیرده‌کان (شَرِيَّةٌ شَرِيَّتَانِ شَرِيَّتَيْنِ شَرِيَّانَ شَرَايَا) ئه‌مه‌ش میثالی موعنثان، شَرِيَّةٌ مفرد شَرِيَّتَانِ شَرِيَّتَيْنِ، ته‌شنیه‌ یه‌ له‌ هه‌رستیک حالت شَرِيَّانَ جمع السلامییه‌ وشرایا. جمع التکسیر ده‌ئیعلاله‌که‌ی وه‌کو غزایا وایه‌ (وَالثَّلَاثِي الْمَزِيْدُ فِيْهِ تَقْلِبٌ وَاوَهْ يَاءٌ) ئه‌مه‌ش عه‌طفه‌ به‌سه‌ر ئه‌م فهرموده‌ی خوی که‌ له‌سه‌ره‌تاو ناقصی فهرموی فالحجود واته‌ ثلاثی مزید له‌ معتل الام ی قه‌لب ده‌کرێ واده‌که‌ی به‌ (ی) جاماضی بی‌ت یان مضارع وه‌کو اعْطَوْ (لَانِ كُلُّ وَاوٍ وَهُوَ لَامٌ لَمْ يَعْقِبْهُ لَامٌ اُخْرٰی) چونکه‌ یاسای وایه‌ که‌سه‌ر وایێک لَامُ الف‌عل بی‌ت وه‌هیچ لامی تری له‌دواوه‌ نه‌ه‌یت (وَوَقَعَتْ رَابِعَةٌ فَصَاعِدًا) وه‌ ئه‌م واده‌ش له‌په‌له‌ی سێهه‌م بی‌ت به‌لکو چواردم و‌دیان زیاتر (وَلَمْ يَكُنْ مُاقِبِلَهَا مَضْمُومًا حَقِيقَةً كَيَغْزُو اَوْحَكَمَا كَعْدُو) وه‌ حه‌رفی پێش ئه‌م واده‌ش مضموم نه‌بی‌ت به‌ حه‌قیقی وه‌کو یغزو، که‌ ئه‌مه‌ حه‌رفی پێش مضمومه‌ به‌ حه‌قیقی: وه‌ده‌ حه‌رفی پێشی مضموم نه‌بی‌ت به‌ حوکمیش وه‌کو عَدُوٌّ که‌ ئه‌صله‌که‌ی عَدُوٌّ لیرده‌ هه‌رچه‌نده‌ ئه‌م واوی ئاخیری چواره‌مه‌ به‌لام واوی پێش خۆ حیسابی بۆ نه‌کراوه‌. که‌واته‌

حەرفی پێش خۆی پیتی دالە، وە ئەم دالەش مضمومە، وەبەر ئەم یاسایە ناکەوێت. جاهەر وایک بەم شێوەیە بێت کە گوتمان (قلبت یاءَ ثَم الفَا) قەلب ئەم واو دەکرێت بە (ی) پاشان (ی) دەکرێت بە الف بۆ سوک کردنی ئەم ووشەیە : جاگوتمان هەر وایک لام بێت ئەم ئیعالەلی بۆدەکرێت . کەواتە (اجتوروا) ناکرێت چونکە واوێکە لەم نێە . وەگوتمان هیچ لامی تری لەدوا نەبێت کەواتە (یرعوی) واوی ناخیری کراوە. هە یە کەم ناکرێت. وەگوتمان سێهەم نەبێت، کەواتە (الغزو) کەمصدرە ناکرێت. وەزانیشمان کە لە (یغزو وعدو) ناکرێت چونکە حەرفی پێش واوێکەیان مضمومە (یغزو) حقیقەو (عدو) حکما با ئیستا میثالەکانی خۆمان بەهێنین (فَتَقُولُ أَعْطَى يُعْطَى) ئەمە میثالی چوارەمیە. اعطی ئەسلەکی (اعطوا)بۆه واو چوارەمە ولام الفعله وەهیچ لامی تر لەدواو نەهاتووە. وە حەرفی پێش بەهیچ شێوەیک مضموم نیه: ئەم واو کراوە بە (ی)پاشان (ی)کراوە بە الف. (یعطی) مضارعە کەبێتی: ئەصلەکی (يُعْطُو) بوو، بەهەمان شێوە (واعْتَدَى یَعْتَدِي) ئەمەش بابی افتعاله واوێکە لەپەلە پێنج دایە ئەصلەکی اعتدو یعتدو (واسترشى یسترشى) ئەمەش واوێکە شەشەمە وەبابی استفعاله وەئەصلەکی اسْتَرَشَوْ یَسْتَرَشُو بوو واوێکە یان کراوە بە ئەلف لە دواى کردنەى به (ی) بەگوێرەى ئەم قانۆنە، جا ئەم میثالانە ضمیریان لەگەڵدا نەبوو (ومع الضمير أَعْطِيتُ وَاَعْتَدِيتُ وَاَسْتَرَشِيتُ) واتە تو دەلییت لەم جۆرە میثالانە لەگەڵ ضمیری مخاطب و متکلم وحده (اعطيت) ئەصلەکی (اعطوت) بوو واو کراوە بە (ی) اعتدیت ئەصلەکی اعْتَدَوْتُ بوو، استرشیت ئەصلەکی استرشوت بوو واوێکە کرا بە (ی)هەرچەندە لەگەڵ ضمیردایە، چونکە ضمیری فاعل رێگری لەم قەلبە ناکات (وَكَذَلِكَ تَغَارُّبُنَا وَتَرَاجِينَا مع ضمير المتكلم مع الغير) یانی هەروەکو ضمیری مخاطب و متکلم وەحدە وایە، بونی قەلبی واوی بە (ی) لەگەڵ ضمیر متکلم مع الغير وەکو تغازینا و تراجینان کە هەردوکیان ماضی بابی (تفاعلا)ن، وە ئەصلەکیان تغازونا و تراجونا بوو واوێکەیان کراوە بە (ی) لەبەر ئەم یاسایە.

ئاگاداری

بۆ زیاتر سودەرگرتن دەمانەوێت کە هەندێک لە یاسایەکانی پیتی واو باس بکەین، ئەگەر چی زۆریان باس کراون ، بەلام لێرە کۆیان دەکەینەو: ﴿١﴾ واو متحرک ماقبل مفتوح قەلب دەکرێ بەئەلف بەو مەرجهی هیچ رێک نەبێت وەکو غزا ئەصلەکی غزو بوو ﴿٢﴾ واو ساکن ماقبل مکسور دەکرێت بە (ی) وەکو أوجل/ إجل وقول/ قیل ﴿٣﴾ واو متطرف ماقبل مضموم دەکرێ بە (یی) وەکو التملطو/ اعطی ﴿٤﴾ واو چوارەم و زیاتر دەکرێ بە (ی) پاشان بەالف وەکو اعطو/ اعطی ﴿٥﴾ واو متحرک ماقبل مضموم دەکرێ بە (ی) لە مصدری بە مەرچیک کە لە فعلەکەشی کرایت وەکو أنقود/ انقاد وەفعلەکەشی انقود انقياد ﴿٦﴾ واو متحرک ماقبل مکسور دەکرێ بە (ی) لەجەمعی بەو مەرجهی مفردهکە کرایت وەکو جواد/ جیاد وەمفردهکە جیدە ئەصلەکی جیود بوو ﴿٧﴾ اجتماعی واو یان سابق لەوان ساکین واو دەکرێ بە (ی) وەکو (مر موی) بەچەند مەرچیک لەبەینی ئەوانە فاصل نەبێت وەکو نینوی لەیهک ووشە دەبن نەک وەکو (یغزو یوماً) هی پیش ساکن بیت نەک وەکو (ضویرب) وەهی یەکەم بەدەل نەبێت وەکو (سوير دیوان) وەلەسەر وەزنی (افعل) ی نەبێت وەکو (ایوم) وەهەم عەلەم نەبێت وەکو (حیوة) وە (ی) بۆ تصغر نەبێت وەکو (اسیود). مەگەر لەرۆخی بیت وەکو (عصیه) ئەصلەکی عصیوه بوە. ﴿٨﴾ واو دەکرێ بە همزه لەئیسمی فاعیل لەئەجوهفی وەکو قائل ئەصلەکی قاول بووہ ﴿٩﴾ واو لەدوای ئەلفی زیاد دەکرێ بە همزه وەکو کساء ئەصلەکی کساو. ﴿١٠﴾ واو دەکرێ بە (تی) لەبابی افتعال وەکو (اوتعد/ اتّعد) ﴿١١﴾ واو متطرف ماقبل مکسور دەکرێت بە (ی) وەکو قوو/ قوی/ رضی. ئەم بابەتە پێرۆزدە بۆ تاقی کردنەوێه: ئەم شتانە ی لێ بزانه مزید مجرد بابەکانیان وەسالم وغیره سالم ، مفردو تە شیه وجمع (فانطلقا حتی اذا اتيا اهل قرية استطعما اهلها فأبوا ان یضیفوهما فوجدا فیها جدراً یريد ان ینقض فاقامه قال لو شئت لتخذت علیه اجرا) سورة الکهف.

له کاتیک رزگاری بوو لهم وشانهی یهک حهرفی عللهیان تیدایه، هاته سهر باس و بهیانی ئەم وشانهی که دوو حهرفی له وانه تیدایه فهرمووی (الرابع المعتل العین واللام) جوړی چوارهم لهم حهوت جوړه معتلانه معتل العین واللامه واته عین الفعل واللام الفعلی پیتی علله یتیدا بیت (ویقال له اللیفیف المقرون) بهم نهوعه دهگوتریت لفیفی مقرون، لفیف واته تیا پتچراو مقرون واته لهتهک یکهوه، یانی دو حهرفی عللهی تیداییت واته ههر دوکیان پیکهوه نه وهیچ فاصل له نیوانیان نیه جائه وه فعل بیت وه کو (شوی) یان نیسم بیت وه کو (قوی) (وشی) (ولا یجئ الامن باب ضرب یضرب وعلم یعلم) واته دورست ناییت وناهیت ئەم نهوعه که لفیفی مقرون) ه ته نهها له و دوو باب ه دیت لهم شهش بابی ثلاثی مجرد، ئەم دوهش بابی دووهم وه کو ضرب یضرب، وه بابی چوارهم وه کو علم یعلم (واختص ما کلاهما واو یعلم یعلم) واته تاییهت کراوه ئەم وشهی که عین الفعل ولام الفعلی واو بیت، به بابی چوارهم که (علم یعلم) وه ن وه کو (قو) ئەمه واده کهین که ئەمه یان له بابی دووهم نه هات بیت، به لام قهره داغی ده فهرمویت ئەمه به زوری وایه، چونکه عوی یعوی هاتوه له بابی دووهم : که ئەصله کهی (عو) بوه (ولم یوجد ما کان عینه یاء ولامه واو) واته دهست نه که وتوه لهم له فیفهی وشهیهک عین الفعل (ی) بیت ولام الفعله کهشی واو بیت. ئەگهر بلیت ئەدی چی ده کهیت له وشهی حیوان، ده لیت ئەم واوه له ئەصلی دا (ی) بوه: کراوه ته واو: جادابهش کردنی به گویرهی عهقل چواربهش هه لده گریت، ههر دووک واو وه کو قو ههر دوک (ی) وه کو حی عین الفعل و لام الفعل (ی) وه کو شوی : به پتچه وانهش ئەوه گوتمان نیه. که واته شهش بهش مانه وه، وه کو گوتمان ئەوانهش ته نهها له بابی (ضرب و علم) ده بن جا میثالە کان بلین (فتقول شوی یشوی شیاً کرمی یرمی رمیاً) تو ده لیت له میثال له لفیفی مقرون له بابی دووهم: شوی. هتد واته حوکی ئەم له فیفه له بابی دووهم وه کو ناقص وایه له بابی دووهم (شوی) ئەصله کهی (شوی) بووه واو کراوه به ئەلف، وه کو (رمی) (یشوی) ئەصله کهی (یشوی) بووه ضمه له سهر (ی) لادرا وه کو (یرمی) (شیاً) ئەصله کهی (شویاً)

بوو: واو ویاء پێکه‌ود کۆبونه‌وه واو کرا به (ی) وه ده‌غم کرا (وتقول قوی یقوی قُوَّة) تو ده‌لێت له میثالی ئەم له‌فیفه که هه‌ردوک واوێت که تایبه‌ته به‌بابی چواره‌م (قوی) نه‌صله‌که‌ی (قووَ) بوو: واوی دووهم کراوه به (ی) چونکه متطرف ماقبل مه‌کسوره یقوی: نه‌صله‌که‌ی یَقوَوَ بووه وه‌کو یعلم واو له‌پله‌ی چواره‌م کرا به (ی) وه (ی) کرا به ئەلف وه (قُوَّة) مصدره ئەصله‌که‌ی قُوَّة بوه به‌دو واو هی یکه‌م ده‌غم کرا له‌هی دووهم (قَوِيٌّ فِي الصِّفَةِ) بۆ صیفة مشبهه ده‌گوتی قَوِيٌّ له‌جیاتى ئیسمی فاعیل مفعول ئەمه بۆ مذکر، وه‌بۆ موعن‌شان قویه ده‌گوتی هه‌تا دواى (والجمع اقویاء) ده‌لێت بۆ جه‌مع التکسیری قَوِيٌّ (ا قَوِيَاء) سکونیک له نیوان فه‌تحه وکه سره‌دا (وَرَوِيَ يَرَوِي رِيًّا) روی که‌عین الفعلى (واوه) وه‌لامه که‌شى (ی) تایبه‌ت نیه به‌م باب‌ه هه‌روه‌کو قوو، تایبه‌ت بوو یروی ئەصله‌که‌ی یروی بوو (ی) کراوه به‌ئەلف رِيًّا ئەصله‌که‌ی رَوِيَّاو (ی) کۆبونه‌وه واو کراوه به (ی) وه‌ده‌غم کراوه (كَرَضِيَ يَرْضَى رَضِيًّا) واته حوکمی (قوی) وه (روی) ی که‌هه‌ردوکیان له‌فیفن وه‌کو حوکمی (رضی) وایه که‌معتل الامه له‌ئیعلال دا (والحاصل انّ هذا مثل الناقص) پوخته‌و مه‌به‌ست ئەوه‌یه له‌م شو‌بهاننده له‌فیفی به‌بابی رمی وه رضی: که حوکمی لام الفعل به‌م لفیفه‌ی وه‌کو حوکمی لام الفعلى ناقص وایه (فلا يعل العين اصلاً). جا که‌وه‌ک یه‌ک وانه، لی‌رده‌دا عین الفعل ئیعلال نا‌کری ته‌نها لام الفعل ئیعلال ده‌کری‌ت چونکه ئەویان شو‌ینی گۆرانکاریه جاکه نا‌کری‌ت به‌قه طعی نا‌کری‌ت واته نه به‌قه‌لب وه نه به‌حه‌ذف: جا فعل بی‌ت یان ئیسم بی‌ت، واوی بی‌ت یان یائی: هۆیه‌که‌ش زیاتر ئەوه‌یه تاکو دوو ئیعلال کۆنه‌بنه‌وه له‌یه‌ک وشه‌دا (فهو ریان) ئەمه بۆ مفره‌دی مذکر به‌کاردی‌ت ئەصله‌که‌ی (رویان) اجتماع واو (ی) یا ن بوو هتد... (وامرة رِيًّا) ئەمه‌ش بۆ مفره‌دی موعن‌ث به‌کاردی‌ت ئەصله‌که‌ی رویا بوه (بأعلال مرمی) واته هه‌ردوکیان أعلال کراون وه‌کو أعلالی (مرمی) که له‌پیشان باس کراوه (مثل عطشان و عطشی) واته ریان به (ی) به‌شه‌دده که‌ئه‌صله‌که‌ی رویان بووه وه‌کو (عطشان) ی وایه بۆ مذکران (ورِيًّا) که نه‌صله‌که‌ی رویا بووه وه‌کو عطشی ئەمه‌ش بۆ موعن‌ث که

(ی) مەشەدەدە بەبێ نوون (وَجْمَعُهَا عِطَاشٌ بِكسر الفاء) واتە جەمعی عەششان و عەطشی یەك جەمعه كە عیطاش ه وەهیچ جیاوازی نیە لەنیوان جەمعی مذکرو موعنث دا لیژەدا كە جەمعه كە عیطاش ه بەكەسرهی فاءالفعل بوو هەردوکیانە: (وهو قیاس فعلاَن فعلى) یانی ئەم جەمعه كە (فعال) ه قاعیدە ویاسا بوو هەر وشەیهك كە مذکرەكەى لەسەر وەزنى (فعلاَن) ی. بیّت وە موعنثەكەى لەسەر وەزنى (فعلى) بیّت (تقول رِیَان رِیَانان)^(١) تۆ دەلیت لەمثالی صفهتی مشبّه رِیَان بوو مفردی مذکر رِیَان بوو وە تەشیه کەیان لە حالهتی رَفْعە رِیَان نیە لە حالهتی نصبه وجره (رواء) بەكەسرهی (رِی) ئەمەش بوو جەمعی مذکره (رِیَا) بوو مفردی موعنث (رِییان) تەشیه لە حالهتی رفعی ئەلفهكەى کراوەتەو (ی) وە ألف و نون بوو تەشیه زیادکراون: رِیَان لە دو حالهتی نصبه وجره: وەئەگەر أضافه ی بکەى بوو لای (ی) متکلم، دەبیّتە پینچ (ی) وەکو (رِی) (ر واء) بوو جەمعی موعنث هەروەکو جەمعی مذکر وایه، چونکە هەردووک لەسەر وەزنى عیطاش) ئەصلهكەى (روای) بوو واوله دواى ئەلفی قەلب کراوە بەهمزه: یەك دەلیت بوو واو نەکراوە بە (ی) کەچی قانونه، کە واو متحرک ماقبل مکسور قەلبی دەکریت بە (ی) لە جەمعی بهو مەرجه ی لەمفردهكەشى قەلب کرایت وەکو جیادوجید : کە ئەصلهكەى جواد بووه: لە وەلامدا دەفهرمویت (ولم تقلب الواویاء مع کسر ماقبلها وأعالال مفرده) واتە لەوشه ی (رواء) نەکرا بە (ی) کەچی حرفی پێشی مکسوره کە رائهکەیه: وە مفردهكەشى ئیعالل کراوە کە، رِیَان) ه (للزوم أعالالین بلا فصل) تاکو لازم بیّت دوو ئیعالل لەتەك یەك بەبێ فصل کەیه کێکیان ئەوه بوو لام الفعلی کراوە بەهمزه ئەوجاریش واوهکەى بکەین بە (ی) کەهیچ شتیکیان لەنیوان نیە. ئەمە ناییت : یەکیك دەلیت ئەدى ألفی مەدده لەنیوانیانە: له وەلامدا دەفهرمویت (أذاالف حاجرغیر حصین) بەلى ئەلف لەنیوان ههیه، بەلام ئەم ئەلفه پەردەو پەنایکی زۆر بیهێزو توانایه، وەهیچ حیسابیکی بوو ناکرێ بە نەبوو دانراوه. کەواتە دوو ئیعالل کۆدەبنهوه لە یەك وشه ی بێ فاصیل: ئەمەش قەدەغەیه (قلبت الواو همزة ابتداء) جاوتما ن ئەصلهكەى

(روای) بووه (ی) قه‌لب کرا به‌همزه له شه‌وله‌وه یانی پێشی شه‌وی که‌قه‌لبی بکه‌ین به‌ئه‌لف (لان الواو والیاء الواقعتین طرفاً بعد الف زائدة تقلبان همزة) چونکه قاعیده‌یه وه‌باسمان کرد له کی‌ساء ورداء که‌ههر واوێک یان ههر یتێک که‌وته طرف واته له ئاخیری وشه‌یک هات وه‌هیچ (تی) تانی‌شی له‌دواوه نه‌بوو، وه‌له‌دوای شه‌لفیکی زیادکراو هات بون قه‌لب ده‌کریت به‌همزه وه له وشه‌ی (روای) یاسایه‌که‌ی لی‌ها‌تۆته جیوه (یی) قه‌لب کرا به‌همزه بووبه (رواء) (أوبعد جعله الفا) یان ده‌لێن (ی)کراوه به ئه‌لف پاشان ئه‌لف کراوه به همزه جا یه‌کی‌ک ده‌لیت چۆن به‌م (ی)یه کراوه به ئه‌لف که‌چی ماقه‌بلی مه‌فتوح نیه به‌لکو ساکینه که‌ئه‌لفی مه‌دده‌یه له‌وه‌لامدا ده‌لیت (لأن الالف حاجرٌ غیرُ حصینٍ فکان ماقبلها مفتوحٌ) واته شه‌م ئه‌لفی که له‌نیوان فه‌ته‌ی پیتی (و)وه‌پیتی (ی)هه‌یه په‌رده‌یه‌کی بی‌هێزه. وه بزانه که‌پیتی پێش (ی) مفتوحه که فه‌ته‌ی واوێیه جا (ی)کرا به ئه‌لف، اَلْتقاء الساکنین له‌نیوان هه‌ردوک ئه‌لف جاهی دووهم هه‌ره‌که‌دار کراو بوو به‌همزه، به‌لام بزانه ئی‌علالی بکه‌ی با‌ش‌تره چونکه ئی‌علالی که‌م‌تره وه‌به‌ههر حالێک بیت گه‌را به (رواء) (واروی کا‌عطی). واته حوکمی له‌فیفی مقرون له‌بابی اُفعال وه‌کونا‌قی‌صی واویه له‌م باب‌ه (اروی) شه‌صله‌که‌ی (أروى)بووه وه‌کو اکرم) ه وه‌(ی)کراوه به ئه‌لف بووبه (أروى). یروى) که مضارعه وه کو يعطى وايه ضمه‌ی (ی)حذف کراوه خولاصه کو مجرد‌کان یه‌کسانن مه‌زیده‌کانیش به‌هه‌مان شیوه (وتقول حیى کرَضی) واته تۆ ده‌لیت له‌فیفی مقرون له‌بابی چواره‌م که عین ولامی (یی)بیت حیى کرَضی، به‌بی ده‌غم کردنی (ی) له (ی) واته حوکمی له‌گه‌ل ناقص یه‌ک حوکمه (ویجوز حیى بفتح الحاء وکسرهما) واته دورسته له م ماضیه ،حی: به‌ده‌غمی عین الفعل له‌لام الفعل وه‌ک خوی جا فاء الفعلیش که (ح)یه به فه‌ته و که‌سره دوو‌سته واته حی حی (یحیا بقلب اللام الفا) تۆ ده‌لیت له‌مضارعه‌که‌ی یحیا به‌قلبی لام الفعله‌که‌ی که (یی) به‌ئه‌لف چونکه یاسای خویه‌تی که شه‌صله‌که‌ی یحیی بووه وه‌کو ی‌علم. یه‌کی‌ک په‌رسیار ده‌کات بۆچی ده‌غم نه‌کرا تۆش له‌وه‌لامدا بلێ (ولم يدغم والا لزم ضم الیاء) واته

(ی) بیکە دەغەم نە کرا لە (ی) دوو هەم چونکە ئە گەر دەغەم بکرایە (ضمة) لازم دەهات بۆ سەر پیتی (ی) چونکە دەبوو (يَحْيَى) ئەمە پێش ئیعلال وە لە دوای ئیعلالیش دەغەم نەما (حیو) تۆ دەلیت لەمصدرە کە حیو ئەصلەکە ی حیة بوو وەکو (غلبه) لام الفعل قەلب کرا بەئەلف (کتبت واو) ئەم ئەلفە بەواو نوسراوە وەکو (صلوة وزکوة) هتد: ئەگەرچی واو گرانتەر لەئەلفی وەبەخیلافی نویسنیشە (على لغة من يميل الالف الى الواو) لەسەر لۆغەت و زاراوەی ئەو عەرەبانێ کە لە خۆیندەوێ دەبێ بەئەلفی دەکەن بۆ لای واوی (وان كانت الالف المنقلبة عن الياء التي قبلها ياء اخرى تكتب الفاء) بەلی حیو بەواو نوسراوە ئەگەرچی قانون وایە کە هەر ئەلفیک قەلب کراوی ییەکی بێت کە ییەش ییەکی تری لەپێش بێت : قانون وایە بەئەلف بنوسریت : وەکو (یحيا) نێستا ئەم ئەلفە قەلب کراوەی پیتی ییە وە لەپێش ئەم ییەش (یی) ترهیه کە هی عین الفعله: جائه قەلب کراوە بەئەلف نوسراوە بەکوێردی یاسای خۆی بەلام (حیو) وانه نوسراوە کەچی ئەم ئەلفەش قەلب کراوی یانە کە یە: کە لە پێشی یائی ترهیه (کصد یا وریا) وەکو (صدیا) و (ریا) کە هەردوکیان صیفەتی موشەبەهەن: بۆ موعنث کە مژدەرە کە یان (صدیان وریان) ه. بەلام ئەمەش بزانە ئەلفی ئەوان قەلب کراو نیە وەکو هی یحیا بەلکو هی تەنیشە وە لەبابی فعلان فعلی یە بەلام بەهەر حال ئەم ئەلفە یائی لەپێشە وە یە بەئەلف نوسراوە: وەکو یحیا کە فعلی مضارع یە: وە ئەلفە کە ی قەلب کراوە (الا فی یحی وری علمین) واتە ئەمە موو شوین ئەم ئەلفی کە قەلب کراوە: وە پیتی یائی لەپێشە وە هیه: بە ئەلف دەنوسریت: تەنەاله ووشە (یحی) کە ناوی پیاویکە وە (ری) کە ناوی ئافرەتییکە لەم دوو شوینە هەر بە یاء نوسراوە ئەو کاتەدا کە ناوان بۆ مڕۆ ئەگەرچی ئەلفە کە یان قەلب کراوە یانیکە: کە یائیکی تری لەپێشە، قانون وایو کە بەئەلف نوسرابایە بەلام بەئەلف نەنوسران بەلکو بەیاء نوسران تاکو جیاوازی هەبێت لەنیوان (علم) و فعل و صیفەت: چونکە ئەوان بەئەلف دەنوسرین: چونکە گرانتەر بەلام (علم) بەیاء نوسراوە چونکە لەوان سوکترە (فهو حی) واتە تۆ دەلیت لە صیفەتی مشبەه، حی، بە

دغمی یاء له‌یاء (وحیاً) ته‌ئیه ی فعلی ماضی له هی به‌شه‌ردا (وحیاً) ته‌مه‌ش
 هه‌روه‌ها به‌لام به‌بی آدغام (فه‌ما حیان) ته‌مه‌ش ته‌ئیه‌ی صیفه‌تی مشبهه که
 (حی) بوو (وحیوً وحیوً) ته‌مه‌بو جه‌معی مذکر له‌ماضی به‌ده‌غم و به‌ی ده‌غم (فه‌م
 احیاء) ته‌مه‌ش بو جه‌معی (حی) که صیفه‌تی مشبهه‌یه (ویجوز حیوا بالتخفیف
 کرضوا) واته‌ دورسته له‌فعلی ماضی ده‌غم نه‌کراودا حه‌ذفی لام الفعله‌که بکه‌ی
 له‌جه‌معی وه‌کو حی، به سوککردنی به‌حه‌ذفی لام الفعله‌که. وه‌کو رضوا که
 ته‌صله‌که‌ی رَضِیو بووه وه‌حیووا ته‌صله‌که‌ی حَیِیوا بووه: که‌سری عین الفعله‌که‌ی لاده
 وه‌ ضمه‌ی لام الفعله‌که‌ی بده‌ری‌وه ح‌ذفی لامه‌که‌ی بکه (واَحی کأرض) تو ده‌لیت
 له ته‌مری به‌صیغه له لیفی (احی) وه‌کو (ارضی) واته حوکمی له‌یف و ناقصی وه‌ک
 یه‌ک وایه له ته‌مری دا. ته‌صله‌که‌ی تحیا بوه (تی) لادرا هه‌مزه وه‌صل هات و
 ناخیره‌که‌ی ساکین کرا به‌حه‌ذفی لام الفعله‌که‌ی (واحیا یحیی کأعطی یعطی)
 تو ده‌لیت له دورست کردنی بابی أفعال له‌م له‌یفه که هه‌ردوکیان (ی) بن أحیا یحیی
 وه‌کو أعطی یعطی، أحیا ته‌صله‌که‌ی أحیی بوه وه‌کو اکرم) له‌مه‌که‌ی کراوه به‌ئه‌لف،
 وه‌کو اعطی / یحیی / ته‌صله‌که‌ی یحیی بو وه‌کو یُکرم ضمه‌ی (ی) لادرا بو به یُحیی
 (ولایدغم حال النصب حملاً علی الرفع) واته (بی) له‌ی (ده‌غم ناکری له
 فعلی مضارع له‌کاتی‌ک عامیلی ناصیبی به‌ریته سه‌ر هه‌رچه‌نده موافیقی قاعیده‌ش
 بی‌ت وه‌سوکت ده‌بی‌ت: به‌لام حمل ده‌کری‌ت حاله‌تی نصبه به‌سه‌ر حاله‌تی رفعه که‌له‌م
 حاله‌ته مه‌رجه‌کانی ده‌غمی تێدانیه به‌لام له‌حالی نصبه مه‌رجه‌کانی‌ش هه‌ن به‌لام
 ده‌غم ناکه‌ین تاکو هه‌مو حاله‌ته‌کان یه‌کسان بن (واحیا یحایی محایاة کناجی
 یناجی مناجاة) حوکمی بابی مفاعله‌له‌م له‌یفه وه‌کو ناقصی وایه له‌م بابه (حایا)
 ته‌صله‌که‌ی حایی بو" وه‌کو قاتل/ له‌ لام الفعلی قه‌لب کرا به‌ئه‌لف، بو به حایا یحایی،
 ته‌صله‌که‌ی یُحایی بو وه‌کو یقاتل ضمه له‌سه‌ر (ی) لادرا بو به یُحایی محایاه
 ته‌صله‌که‌ی مُحایی) وه‌کو مقاتلة بوو (ی) متحرک ماقبل مفتوح کرا به‌ئه‌لف بویه
 محایاة (واستحی یستحی استحیاء کاسترشی یسترشی استرشاء) حوکمی

بابی استفعال لە مادی حیی لەم لەفیفە وەکو استخرج (ی) دوهم کرا بە ئەلف/یستحی/ ئەصلەکی یستحیی بو ضمه لە سەر(ی) گران بو لادراو بە یستحی استحیا ئەصلەکی استحیا بو(ی) لە دواي ئەلفی زیدە کراوە بە هەمزد بوبە استحیا وەکو استخراجاً (ومنهم من یحذف العین اعتباطاً) واتە هەندیک لە عەرەبەکان حەزفی عەین الفعل دەکەن کە (ی) ییکەمە هی دوهم حەزف ناکەن کە لام الفعلە ئەم حەزفەش کە دەیکەن هیچ شتیک نیە کە پێویست بەم حەزفە بکات تەنها بۆ سوک کردنی ئەم وشەیه (فیقول إستحی یستحی استَح) دەلیت ئەوەی کە حەزفی عین الفعلەکی دەکات لەم میثالەدا استَحی ئەسلەکی استَحیی بوە بە دو یاء نەقلی حەرەکی عین الفعل کرا بۆلای عین الفعلەکی کە (ح) یە پاشان قەلب کرا بە ئەلف حەزف کرا بو بە استَحی بە یەک (ی) یستحی مضارعه ئەصلەکی یستحیی بوە بە کەسەری (ی) یە کەم نەقل کرا بۆ ماقبلەکی حەزف کرا لەبەر بینای ئەمەر بو بە استَح لەسەر وەزنی استَف واتە لەحەر فەکانی بەس (ف) ماوہ (فحذفت اللام فی الامر ایضاً) واتە حەزفی لام الفعلە کەش کرا لەفعلی ئەمەر لەم بابە هەر وەکو حەزفی عەین الفعلە کەش کرابو بە لام ئەم لامە کە حەزف کراوە بە پیتی یاسایە وەکو عەین الفعل نیە کە بەس بۆ سوکی بیت (وکذا فی الجزم) واتە لامەکی دەکریت لەمضارعی لەکاتی عامیلی جەزمی بێخیتە سەر وەکو لم تستَح (وتعود اللام عند التاکید) ئەم لامە ی کە حەزف کراوە بە هۆ عامیلی جازم و ئەمری ئەم لامە دەگەریتەو لەکاتی تاکید کردن بەنونی تاکید وەکو استَحین لیژدە ئەگەر یەکیەک رەخنەبگریت و بلیت تۆ گوتت لەم لەفیفە کە عین الفعل ئیعلال ناکریت ئیستاش دەبینم حەزف کراوەنوسەر لە ولامی دادەفەر مویت (وذلك لکثرة الاستعمال) واتە حەزف کردنی عین الفعل لیژدە لەبەر هیچ هۆیک نیە تەنها لەبەر ئەوەیە کە ئەو وشەیه زۆر بە کار دیت باش وایە سوک بکریت (كما قالوا لا ادر فی لا ادری ولم یکن فی لم یکن) (وینەکی ئەوەیە کە عەرەب گوتیانە (لا ادر) بە حەزفی (ی) لام الفعل لە جیاتنی لادری بە (ی) چونکە ئەم لایە جازم نیە بە لکو بە حەزفی پیتی یاء لەبەر زۆر

بەکار هێنانه :ئودھەر وەھا گوتویانە (لم يك) بەحەزفی نونی لەجیاتنی لم یکن بە نون، جاحەزفی تەم نونە لەبەر بەکار هێنانی زۆرە نەگینانونی لام الفعل بەعاملی جازم لاناچی.

لە کاتێک باسی لفیفی مقرون تەواو بو هاتە سەر باسی لەفیفی مفروق دانەری تصریف لەوبارەو دەفەرمویت (الفاء واللام) واتە نەوعی پێنجەم لەم حەوت مەتەلە .
(الفاء واللام) . یانی فاء الفعلە ولام الفعلی پیتی عللە بیت (ويقال لة اللفيف المفروق) بەم لەفیفە دەوتری لەفیفی مفروق یانی حەرفی عللە تیئەپێچراوە بەلام پیتێکی صحیح لەنیوانیان هەیهووەکو (وقي) وسوس .بۆ ثلاثی ورباعی : جادابەشی ئەمە بەگوێرە عەقل چواربەشە چونکە .یان هەردوک وادەبن یان هەردوک (ی) دەبن یان فاء الفعل واو وەلام الفعل (ی) دەبیت یان بەعەکس ئەوەیان : بەلام وادیارە ئەم هەموچۆرە دەست ناکەوی جادەفەرمویت (ولا يكون فاءه الاواو الايدي) یانی نابیت فاء الفعلی ئەم لەفیفە تەنها واو دەبیت هەرگیز (ی) نابیت مەگەر وشە (یدی) کەبەمانای چاکە لەگەڵ کردن و هەندیک مانای تریش هاتوووە .و لە بابی دووم و چوارەم دیت : لەم ووشەدا فاء الفعل واو نیە بەلکو ییئە . (ولامة الا ياء) وەهەرودەها لام الفعل لەم لەفیفە نابیت تەنها (ی) دەبیت . کەواتە لەم چوار بەشە یێک ماوە , کە ئەوەیە فاء الفعل واو بۆ لام الفعلیش (ی) بیت . سێ یەکانی تر دەست نەکەوتن (ولا يجئ الا من باب ضرب يضرب وعلم وحسب) دروست ناکرێ و بینا ناکرێ ئەم چۆرە لەفیفە تەنها لە بابی ضرب وعلم و حسب دروست دەکریت : یانی بابی دووم و چوارەم پێنجەم : جاتۆ دەلییت لە میثالەکان (وقي كرمی) یانی حوکمی ئەم لەفیفە لە بابی دووم . وەکو حوکمی ناقصی وایە , لەبابی دووم : (وقى) ئەسلەکەى (وقى) بوو . (ی) کرا بەئەلف بەپێی یاسای خۆی : با میثالەکان ماضی تەواو بکەین (وقيا وقوا . وقت وقتا وقينا , وقيت وقيمتا وقيتم وقيت وقيتما وقن وقيت وقينا) جا با میثالەکانی فعلی مضارع بهێنن (يقى) ئەسلەکەى (يوقى) بوو وەکو (يوعد) وایە لە حەزفی واووەکەى , کە لە

نیوان (ی) کەسەریە : وەحەزفەدە کرێ وەهەرودەها ناخیرەکش وەکو (بیرمی) وایە کەضمە ی لی حەزف دەکرێت. پوختە ئەودە : کە حوکمی نەم مضارعە لەم لەفیفە. وەکو حوکمی میثالی وایە لەحەزفی واوی بوە وەکو حوکمی ناقص وایە. لەحەزفی ضمه ی (ی) لەبەرئەمەش نەیفەرموو (یقینی) (کیرمی). وەکو لە ماضیدا وایفەرموو (یقینان) تەسلەکە ی یوقیان. وەکو یضربان. واو لەنیوان (بی). وکەسەرەلادراو (یقون) تەسلەکە ی یقیون. بوو واو لە بەینی (یی) وە کەسەرە لادرا : بوو بە یقیون. ضمه ی (ی) نەقل بکە بۆ پێش خۆی لەدوا ی لادانی حەرەکە ی خۆی . التقاء الساکنین بوو لەنیوان (ی) کەلام الفعله . لەگەل واوی جەمعی. (ی) حەزف کرا. بوو بە یقیون لەسەرودزنی (یفون) یانی بەس فاء الفعلی ماو (تقی تقیان یقین) تەسلەکەیان. توقی توقیان توتقین. واو حەزف کراو : وەزەنەکیان تەل تەلان یەلن وەکو یعدن : ئەوانە شەش میثالی غائب بوو مەزکەر مۆنث. ئەمانەش بۆمخاطب : (تقی تقیان تقون) بۆ مەزکەر ئەسلەکیان توقی توقیان توقیون : وەکو تضرب... هتد : نیعلا لەکیان وەکو یقی.... هتد : (تقین تقیان تقین) بۆ مۆنث مخاطبە ئەسلی (تقین) د کە مفرەدی مخاطبە, (توقین) د بوو بەدووی (بەلام تەسلی (تقتین) د ی جەمیع توقین) د بوو بە بینک (ی) وەنیعلا لەکان دیارن (اقی نقی) مەتکلم وحدە مع الغیر . تەسلەکیان اوقی نوقی بوو : واو حەزف کراو , لەگەل ضمه ی لام الفعل : جاها تە سەر باسی نەمری بەصیغە : دەفەرموو : (والامر (ق) علی وزن ع) واتە تۆ دەلیت لە بینا کردنی ئەمری بەصیغە لەم لەفیفە (ق) بە قافیکی ژێر و بەس : لەسەر وەزنی (ع) , چونکە ئەسلەکە ی (توقی) بوو واو کە لاچوو بەپێی یاسای (معتل الفاء) وەحەزفی مضارع و لام الفعلەکی حەزف کراو ئەبەر بینای ئەمر . کەواتە لە حروفەکانی خوی و زیاد . بەس عەین الفعل ماو . بۆیە وەزەنەکی (ع) دەبیّت . چونکە گوتمان میزان و مەوزون یە کسانن : (ویلزمە الهاء فی الوقف نحوقة) پێویستە لەکاتی وەستان لەسەری , پیتی هی پێوە بلکیننی بۆ هەناسە خواردن , وەکو دەلیت (قە) چونکە بۆ دەست پێکردن پێویستە حەرەکە ی هەبێ . وە بۆ راوەستان سکون هەبێ ئەم دوو دەر

دژی یەکن (جا نەم (هە)یە زیادکرا: جا تۆ دەلیت لێ مێتالەکان بەبێ نوونی تەنکید
 ق قیا قوا نەمە بۆ مذکری مخاطب ئەسلەکیان توقیان توقیون (د قی قیا قین
 نەمەش بۆ مۆنث مخاطب: ئەسلەکیان: توقین توقیان توقین, وەئیعلایان ناشکرایە
 : علی وزن (ع) (ق) لەسەر وەزنی (ع) تەنها عەین الفعل ماود: علا عەین و لام
 ماون عوا بەس عین الفعل ماود ئەمە میزانێ سییەکانی ئەو دەلی که مذکر بوون: عی
 ئەمە میزانە بۆ قی کو مفردەدی مۆنث مخاطبە: بەس عەین الفعلی ماود
 وەیانە کەشی ضمیری مۆنث المخاطبة و فاعله: علا عەین و لامی ماود. علن
 میزانە بۆ (قین) دی جەمعی مۆنث عەین و لامی ماود, وەنۆنە کەشی ضمیرە و فاعله
 (وفي التأكيد قین) ئەمە بۆ مفردەدی مۆذکری مخاطبە. واتە بۆ (ق) لام الفعل
 گەراوە بەهۆی نوونی ئە قیلە چونکە ئەم نوونە پێویستی بە فەتخە ماقەبلە هەیە:
 قیان بۆ تشبیهی مذکری مخاطب ئەسلەکی قیا بوو, تەنکید کرا و نوونە کە تەنکیدێ
 مە کسور کرا: قن بۆ جمع, ئەسلە کە (قوا) بوو تەنکید کرا, دوو ساکن گەیشتنە
 یەک واو لادرا, چونکە ضمه دەلالەتی لەسەر دەکات: قن بۆ مفردی مۆنث مخاطبە.
 ئەسلە کە (قی) بوو تەنکید کرا وە (بی) حەذف کرا لەبەر (التقاء ساکنین لە نیوان
 (ی) و ضمیر و نوونی تەنکید چونکە کەسەرە دەلالەتی لەسەر دەکات: قیاک
 تەننێسە مۆنث وە نۆنە کە مە کسور کرا: قینان بۆ جەمعی مۆنث مخاطبە ئەسلە کە
 (قین) بوو, تەنکید کرا بە نوونی ئە قیلە وە ئەلفیک لە نیوانیاندا دانرا, وە نوونە کە
 مە کسور کرا بوو بە قینان: (وبالخفضة قین قن) تۆ دەلیت بە نوونە تەنکیدێ
 سوک قین بۆ مفردی مذکری مخاطب (ی) گەراوە ئەو. قن بوو جەمعه کیان واو
 حەذف کراوە. قن بۆ مفردەدی مۆنث مخاطبە ئەسلە کە (قی) بوو تەنکید کرا وە (بی)
 لادرا لەبەر التقاء ساکنین وە (بی) لادرا کەسەری قاف جێگیرە: وە فەرامۆش کردنی
 تەشبیە و جەمعی مۆنث لە نوونی خەفیه ناشکرایە (ووجی یوجی کرزی
 یرزی) حوکمی لە فیهی مفروق لە بابی چوارەم و دکو حوکمی ناقص وایە لەم بابە:
 کەواتە وجی و دکو رزی وایە بەبێ جیاوازی (ولامر ایج کارض) تۆ دەلیت لە

ئەمری بە صیغە لەم بابە ،ایچ ، وەکو إرض . ئەسلەکە (توچی) بوو وەك (تەلم) حەرفی مضارعی حە ذف کراوە هەموو (ی) مەکسورە لە ئەوەلیدا دانرا ، ئاخێرەکەى مەجزوم کرا بە حەذفی یاء بوو بە ایچ ، واو ساکن ماقبل مەکسورە قەلب کرا بە (ی) بوو بە ایچ (وولي یلی ولیا) تۆ دەلیت لەم لەفیفە لە بابی پێنجەم ولی یلی ولیا ، (ولی) وەکو (ورث) وایە کەبابی (حسب)دیه یلی ئەسلەکەى یولی بوو وەکو (یورث) واو لادراوە بە پێی یاسا نەیفەرموو ئەمەش وەکو تەم بابە وایە لە ناقض ، چونکە ناقض لەم بابە نەهاتوو ، بەلام قەرداغی ددەرموئ باش بوو بفرمووی (کورث یرث) بەلام نەیکوت : چونکە ئەمە معتله الفاء یە جا گوتمان ئەم لەفیفە لە سى باب دروست دەیت وە بۆ هەرسێک میثالی هیناوە : بەلام لە پێشان هیچ ئامازدی نەکرد . کە ئەم لەفیفە لە رباعی دروست دەیت جالێردا ویستی پێمان بلت کە لە رباعیش دروست دەیت و فرمووی . (وقوقیت وضوضیت مقلون الواو یاء لو قوعها رابعة من اللفیف المفروق) یانی ئەم دوو فعله کە (قوقین)ە وە ئەسلەکەى (قوقوت)بوو وە وضوضیت ئەسلەکەى وضوضوت بوو کە رباعی مجردن وە واوی دووهم لە هەردوکیان کراویدیه (یی) بە پێی یاسای (واو واقع بە رابع) ئەم دوو فعلهش لەفیفی مفروقن . بەلام چۆن (بمعنی مطلق ما فرق فیه بین حرف العلة) یانی بەم مانایە لەفیفی مفروقن کە حەرفیکی صحیح فاصیل بیت لە نێوان دوو حەرفی علله بە موگافی . واتە بێ ئەوەی تەماشای فاء الفعل و لام الفعل بکریت . کە چ جۆرە حەرفیکن ، کە ئەوە ددیتتە لەفیفی مفروقی لوغەوی (لا بالمعنی الذی قلنا) : بەم پێناسەى ئێمە کردمان بۆ ئەم لەفیفە کە گوتمان ، ئەوەیه کە فاء الفعل و لام الفعلی حەرفی علله بیت بەم پێناسەیه لەفیفی مفروق نین ، وە ئەم پێناسەى کە بۆ ئەم لەفیفە کرا بوو (مطلق) نەبوو ئەگینا ئەم پێناسەى ئێمە هەڵ دەهەشیتهوه . بەم جۆرە فیعلانه : چونکە ئەوانە فاء الفعلە کەیان هەر حەرفی علله نیە چ جای واو بیت . پوختهی ئەوەیه بەم پێناسەى پێشوو حیسابی لەفیفی

مفروق بۆ. ئەوانە ناکریت بەلام بەمانای لوغەوى كە ئەوەیە دوو حەرفى عللە و حەرفىكى صحیح لە نیوانیاندا ھەبیت . ئەوانەش لەگەڵ دەكەون(والله اعلم) .

﴿السادس المعتل الفاء والعین﴾ واتە ئەوعى شەشەم لەم حەوت معتلە (معتل الفاء والعین) ە . كە ئەمەشیان ھەر لەفیفى مقرونە . بەلام ئەى فەرموو ، چونكە ئەم جۆرە خۆى كەمیشە وەكو بۆت ڕوونە كە ھەرگیز فعلى لى دروست نابیت ، ھۆنەكەشى ھەر ئەمە یوو كە ئەبوو بە چوارەم كەچى فاء الفعل و عەین الفعل لە پێش ترن لە عین الفعل و لام الفعل . كە ھى چوارەمە : جا ئەمەشیان بەگوێرەى عەقڵ چوار جۆرى ھەبە : ھەردووك واو ، وەھەر دووك (ى) وە بەعەكسى ئەوەش بەلام ھەردووك واو بیت نە . وە مێتالەكانى تریش ئەو لەبەر چاوە (لا یكون واوین) واتە ھیچ وشەىك نابیت كە فاء الفعلی وە عەین الفعلی پێكەو وە واو بیت ، چونكە دوو واو لە ئەوەلیئەو گرانە : بەلام ھەردووك (ى) دەبیت ، وەكو دەفەرموئ (كەین اسم مكان مخصوص (یین) بە فەتھى ھەردووك (ى) ناوہ بۆ شوینەكى تاییەت . دەلێن ناوہ بۆ گوندىك لە (یمن) . ئەمە فاعو عینی (ییه) (ویوم) ئەمەش فاء الفعلی(ییه) وە عەینى الفعلی (واوہ) (وویل) . پێش خۆى (ولا یبنى منه الفعل) واتە فعل لەم ئەوعە معتلە دروست نابیت ، چونكە فعل گرانە . وە دوو حەرفى گران لە ئەوەلیئەو بیت زیاتر گران دەبیت : لەبەر ئەوە فعلى لى دروست نابیت ، مەگەر لەكاتى زوروى ناچارى شیعرى شاعیرەكان ، ئەوەش نابى بەبى یاسا ، وە ئەم فعلىش كە گوتراوە (یاومە) یا وە (قاتلە) وایە فعلى ماضى لە بابى مفاعلە ، دەلێن ئەمە دروست كراوى خۆیانە ، وە لە ئەسلى لوغەت نەھاتووہ ﴿السابع المعتل الفاء والعین واللام﴾ واتە جەوتەم لە معتلەكان ، ھى ئاخەر ئەوەیە كە ھەر سێك حەرفى عللە بیت ، واتە فاء الفعل و عەین الفعل و لام الفعلی حەرفى عللە بى (وذلك واو و یاء لأسمي الحرفین) واتە ئەم ئەوعى جەوتەمە تەنھا ووشەى واوہ لەگەڵ ووشەى (ى) كە ھەردووك ناون . بۆ حەرفەكانى (تەلف) و (ى) (واصل واو و و و) ئەسلى ئەم پیتەكەواوہ (و و و) بوو یانى سى حەرف وەھەر سێکیان حەرفى عللەنەكە

سَيَّ وَاوَن (وقيل ونيو يني) ئەسڵی (ی) ییی بوو بە سَيَّ (ی) (قلبت العين فيهما
 الفاء) قەلبی عەینی فەلە کەیان کرا بە ئەلف . جا ئەم عین الفەلە واو بیّت یان (ی) (
 كراهة اجتماع حرفي علة متحركتين من جنس واحد في الاول) واتە عەین
 الفەل قەلب کرا بە ئەلف . چونکە ناپەسەندە کۆبوونەوهی دوو حەرفی عەللە , کە
 هەردوو ک حەرە کە داربن , وەیک جۆر بن وە لەسەردتای ووشە بن: جابوون بە (واو) وە
 (ی) بەلام هەردوو ک مەتحرک نەبن ناپەسەند نیە وەکو (یوم ویل) یان لەسەردتاو د نەبن
 یان لە جنسیک نەبن (ثم قلبت الياء همزة وان لم تكن بعد الف زائدة تخفيفا
) گوتان بویە یاء پاشەو قەلبی (یای) ناخەری کرا بە هەمزە هەرچەند لە دوا
 ئەلفی زیادیش نیە , بەلکو ئەلفە کە ئەسڵەو یاسا نایگریتەو , بەلام بۆ سووکەرنی
 ئەم ووشە قەلب کرا , بوو بە یاء یەک دەلی بوو بەواویش قەلب نەکرا بە هەمزە .
 جا دەفەرمووی (ولم تقلب واو) واوی دوو قەلب نەکرا , بە هەمزە لە دوا ئەم
 ئەلفە , جا دەبیته واو (لأنها اقرب الى الالف من الياء) چونکە ئەم واو د نزیکتر و
 کونجاوترە بۆ ئەلفی لە (ی) ی یانی واو لە دوا ئەلف بیّت خۆشترە , ئەوەک (ی) لە
 دوا بیّت (مخرجی) ئەلف و مخرجی واو لیک نزیکن بەلام مخرجی (ی) دوور ترە: (فهى
 اخف منها بعد الالف) واو سوکترە لە (ی) لە کاتی کە لە دوا ئەلف بیّت ئەوەک لە
 هەموو شوێنیک چونکە لە راستیدا واو گرانترە لە (ی) لە غەیری ئەم شوێنە ئەمەش
 ناخیری حەوت مەتەلە کەنە جا کاتی ھات باس لە مەھموز بکریّت.

دەفەرمووی ﴿فصل﴾ دەست پێ دەکات بە فصل (فصل فی بیان المەھموز):
 ئەم فصلە کە باس و بەیانی مەھموزی دەکات : مەھموز ئیسمی مفعولە : هەمزە
 مەصدەریتی , هەمزە لە (لغة)ی عەرەب بەمانا وەسوەسەییە . بۆیەش بە هەمزە دەڵێن
 هەمزە , چونکە پیتەکی بەشددەتە : وە مەھموز لە زاراوەی زانیانی ئەم عیلمە ئەوەیە
 کە یەک لە سێ پیتەکانی هەمزە بیّت . جا ئەوەش سێ جۆری هەییە , چونکە ئەگەر
 فاء الفەل هەمزە بیّت مەھموز فایە : وەکو(امل) وە ئەگەر عەین الفەلی هەمزە بیّت
 مەھموز عەینیە وەکو(سئل) ئەگەر لام هەمزە بیّت ئەوە مەھموز لامە وەکو(قرا) .

(حکم المهموز من حيث الهمزة في تصارييف فعله حكم صحيح) : واتە
 حوکمی مەهموزی و حال و بالەکەیی لە پرووی پیتی هەمزەوێ نەک لە پرووی حەرفەکانی
 عەللەوێ ، لە گۆرانەکان و گۆرانکاری مەصدەرەکەیی بۆ لای مشتەقاتەکان : کە ماضی و
 مضارع و هتد حوکمی وەکو سالم وایە ، بەلام ئەگەر ئەم مەهموزەش حەرفی عەللەیی
 تێدا هەبوو یان مضارع بوو : بێ گومان لەم پرووێ حیسابی ئەوانی بۆ دەکریت . بۆ
 وێنە (أ ب و ج اء) حوکمیان وەک (قال وباع) وایە و (أسّ) وەکو (مدّ) وایە کە
 مەهموز و مضارعة (مدّ) تەنها مضاعفە . جا ئەم فەرموودە وادەکەین کە هەمزە
 هیچ گۆرانی تووش ناییت جا ئەم گومانە لادەبات بەم فەرموودەییە (لکنها قد
 تخفف اذا وقعت غير أول) بەلام هەندێک جار گۆران تووشی هەمزە دەبێت بۆ
 سوککردنی لە کاتێک لەسەرتای ووشە نەبێت (بان لایکون قبلها شئ) غەیرە
 ئەوەل چۆنە ، بەم شیوەی کەشتیکی لە پێش هەبێت ، جا ئەم شتەیی کە لەپێشی هەییە
 یەک پیت بێ یا زیاتر : وە لەووشەیی خۆی بێت یان نا (لأنها حرف شديد من
 اقصى الحلق) لەبەر ئەوە سوک دەکری چونکە ئەمە هەمزەییەکی گران و بەهێزە لە
 خۆیندەویدا ، چونکە لەلای ژووری گەرو دایە ، چاکە سووک بکری بەم شیوانەیی کە
 باسی دەکات (وذلك اما بالقلب او الحذف او جعلها بين بين اي بينها وبين
 حرف حركتها) تخفیفی ئەو هەمزە بە سێ جۆرە یان قەلب دەکری بە واو و (ی)ی
 و ئەلف . یان حەذف دەکری یان (تسهيل) دەکری کە پێی دەلێن (بین بین) . وە بۆ
 ئەم (بین بین) هەش دوو جۆر بۆ چوون هەییە ، ئەیهوێت بۆ مان دیار بکات ، کە خۆی
 دەفەرمووی (ای بینا وبين حرف حرتها) واتە (بین بین) ئەوەیە کە ئەم هەمزە
 لە خۆیندەویدا لە بەینی خۆیی وەبەینی حەرفی حەرهکەیی خۆی بێ : وە بێگومان
 حەرهکەیی هەمزە یان فتحەییە یان کەسەرەییە بان ضمه یە . وەئەگەر لە بەینی هەمزەو
 ئەلفە ، وە ئەگەر کەسەرەییە لە بەینی ضمه و (یی) یە وەئەگەر ضمه یە لەبەینی
 هەمزەو واو : جا ئەم هەمزە بەم شیوەی دەخۆیندریتەوێ (هذا هو المشهور) واتە
 (بین بین) هە بەم مانایەیی کە گوتمان پیتی دەلێن (بین بین المشهور) (وقيل بينها وبين)

حرف الحركة ما قبلها) ئەمەش مانای دووهمە لە مانایەکانی (بین بین) واتە گوتراوە (بین بین) ئەوەیە کە هەمزە لە نیوان خۆیی و نیوان حەرفی حەرەکەیی حەرفی پێش خۆی بێت بووینە . ئیستا (سئل) کە مجهول ماضیە . حەرەکەیی هەمزەیی کەسەرەییە وە حەرەکەیی حەرفی پێش هەمزەیی ضمیە جا ئەگەر هی مشهورە . ئەم هەمزە لە نیوان هەمزە و او . ئەوجار هاتە سەر مێثالەکان دەفەرمووی **(فتقول امك يأمل كنصر ينصر)** یانی حوکمی مەموز بالفاعی لەبابی یە کەم و دکو سالی وایە لەم بابە (امل) فعلی ماضیە وەکو(نصر) وایە (یامل) مضارعە . وەکو (ينصر) وایە (**والامر اومل بقلب الهمزة واوا**) تو دەلیت ئەتەمەری بە صیغە لەم بابە (اومل) قەلبی هەمزەکەیی بەواو . چونکە ئەسلەکەیی (اأمل) بوو . بە دوو هەمزە . یە کەم و دصلە : دووهم فاء الفعل : هی دووهم کرابە و او بووبە اومل (**لان الهمزتين ان التقتا في كلمة واحدة ثانيهما ساكنة وجب قلبها بجنس حركة ما قبلها**) بوبە هەمزە قەلب کرا بە واو . چونکە هەراکتیک دوو هەمزە گەشتنە یەک لەپێش ووشە وە دووهم لە دوو هەمزە ساکن بوو واجبە قەلبی هەمزەیی دووهم بکری بە حەرفیک کە مونا سببی حەرەکەیی هەمزەیی پێشو بێت یانی ئەگەر هەمزەیی یە کەم حەرەکی لەسەر بێت هی دووهم دەکری بە ئەلف : وە ئەگەر ژێر بوو دەکری بە (ی) وە ئەگەر بۆر بوو دەکری بەواو (**كامن اومن ايمانا**) ئیستا امن ماضی بابی (افعال) وە ئەسلەکەیی امن بوو وەکو (اکرم) هەمزەیی دووهم قەلب کرا بە حەرفیک کە مناسب حەرەکەیی حەرفی یە کەم کە ئەلفە وە امن دەتوانی بلیت مجهولی ماضیە لەم بابە . مضارعی معلوم هەر لەم بابە . ئەسلەکەیی اأمن بوو . هەمزەیی دووهم قەلب کرا بەواو . چونکە مناسبی حەرفی پێشو (ايمانا) مەصدەرە هەر لەم بابە . ئەسلەکەیی اأماناً بو هەمزەیی دووهم کرابە (ی) لەبەر مناسبەیی پێش خۆی . گوتان ئەگەر ئەم هەمزە ساکنە هەمزەیی لە پێش بوو . وە هەردوکیان لە ییک ووشەیی دابون قەلب واجبە ئەوجا دەفەرموی **(وان كان قبل الساكنة غيرها اوكانتا في كلمتين فالقلب جائز)** واتە ئەگەر لەپێش ئەو هەمزە ساکنە غەیری هەمزەیی هەبوو . یانی پیتیک

هەبوو بەلام هەمزەنەبوو وەکو (یوعمن)یان (بئو)یان (رئس) یان هەر لەیێک ووشە دانەبوون وە کو یامرە انت . لەم شوێنە قەلب واجب نیە . بەلکو جائزە . یان دروستە قەلبی هەمزە ی دوو دەم بکە ی بەئەلف یان واو یان یی (یان دروستە بلیت بتر بە هەمزە و ییر . بە (یی) ئەوانی دیکەش بەم شیوە : پاشان فەرموی دوو دەمیان ساکن ییت ئەگەر نەبوو جادە فەرموی (وان کانت الثانية متحركة فلها احکام) یان ئەگەر هەمزە ی دوو دەم لەم دووانە : حەرە کە داربوو هەمزە ی دوو دەم . چەند حوکمیکی بۆ هەیه کە ئەوانەن (وهی ان الاولى ان کنت ساکنه) یانی حوکمەکان ئەوانەن : هەمزە ی یە کەم یان ساکنە یان مەتحرکە جائە گەر ساکن بوو . وەلام الفعلیش نە بوو (کتسال مشددة تثبت) وەکو سأل بە هەمزە وشە ددە . لەم شوێنە هەمزە ی دوو دەم لە شوێنی خۆی دەمی نیی : ئیستا سأل کە کە سیفە ی موبالغیە وەکو خراب . هەمزە ی یە کەم . دەغم کراوە لە هی دوو دەم . وە وە هەردووکیان ماون : (وان تحركت ايضا) وە ئەگەر هەمزە ی یە کەم حەرە کە داربوو . وە کوهی دوو دەم (قالوا وجب قلب الثانية باء ان انکسر مع ما قبلها او انکسرت) واتە یانی عیلمی (نەحو) گوێیان واجیبە قەلبی هەمزە ی دوو دەم بکری بە (ی) بە وە مەرجه کە پیتی پیشە خۆی مە کسور بیئت . یان هەمزە ی دوو دەم بە خۆی مە کسور بیئت (کجاء ائیمه) ئیستا ووشە ی جاء کە ئیسمی فاعلە . ئەسلە کە ی جاء بوولە سەر بۆ چونی هەندیک لە زانایان بە هەر حال لێردەدا هەردوو هەمزەکان حەرە کە دارن . هی دوو دەم ماقەبلی مە کسور د . وە کردمان بە (ی) بووبە جاعی پاشان تیعلالی قاضی مان بۆ کرد . بووبە جاء : وە (ائیمه) بە هەمان شیوە هەردوک هەمزەکان حەرە کە دارن . بەلام ئەو جارە هی دوو دەم خۆی مە کسورە , قەلب کراوە (ی) بووبە ائیمه کە جمعی (امام) ه بود لە پیشتریش أئمة بوو وەکو أسورة . بەلام کە سەر ی میم یە کەم نەقل کراوە بۆ هەمزە ی دوو دەم . وە میم لە میم دەغم کراوە : (واوا في غيره) زانایان گوێیانە واجیبە قەلبی هەمزە ی دوو دەم بکری بە واو : لە غەیری ئەم دوو شوێنە باسکراوە . (کأویدم) ئیستا آویدم کە تصغیری (آدم) ه . ئەسلە کە ی آویدم بوو . وە هەمزەکان هەردوک حەرە کە دارن . بەلام

هی دووهم نەخۆی مەكسورە. وە نە ماقبلەکی مەكسورە. نەمان کرد بە (ی) : بەلکو کردمان بەواو. بەلی ئەوەی گوتمان ئەوە مەشهورە لەناو زانایانی (نحو) بەلام چەند وشەیهك هەیه بەم شیوە لەگەڵیان نەکراوە. وەکو دەفرمووی (ویرد علیهم انه صح التسهیل اي بين بين في نحو ائمية) واتە دیتە سەر ئەم فرمودەیان (گەلی) و اعتراض کە گوتیان واجبه ئەم قەلبه بەم شیوەیه : کە دروست (تسهیل). واتە بین (بین) دی باسکراوە ئەمەو هاوینەکانی کە دوو هەمزدی هەیه، یەكەمیان مفتوحە وەهی دوومیان مەكسورە وەواجب نیە ئەم قەلبهی کە گوتیان، بەلکو تسهیلش دروستە (والتحقیق اي اثباتهما مصرحاً) وەهەرەها هەندیکێ تر لە زانایان گوتوویانە دروستە لە ئئمقوہ هاوینەکانی کە هەردوک هەمزەکان سابت بن وەهیچ گۆرانیان تیدا نەکریت، بەلکو هەردووک بخۆتندرنەوہ بە (صراحت) و بە لفظ کە لە قرآنی پیرۆز بەزۆری بەم شیوە هاتووہ (قاتلوا ائمة الکفر) ئەمەي گوتمان ئەوە رۆو لە فرمودەدی یەكەمیان دەکات : کە گوتیان هەمزە خۆی مەكسورە یان ماقبل مەكسور واجبه قەلب بکری بە (ی) کەچی واجب نەبوو ئینجا فرموویان لە غەیری ئەم دوو شوینەش واجبه بکری بە واو وەکو (أُؤیدم) جا دەفرموو ئەوہشیان تەواو نیە لەبەر مضارعی بابی افعال کە ئەودیه (والتزم في باب اكرم حذف الثانية) ئەمە عەطفە بەسەر ووشەي (ضح) وە واتە دیتە سەریان بە اعتراض لەسەر فرمودەیان کە گوتیان لە غەیری مەكسور (جاء) و ماقبل (ائمة) مەكسوری کە هەمزدی دووهم دەکری بە واو (أُؤیدم) ئەوەتە لیژە واجب کراوە، حەزفی هەمزەي دووهم لە مضارعی بابی افعال کە (اکرم) وە ئەسلەکەي (أُؤیدم) بوو بە پیی ی قانونی پیشوو دەبوو هەمزەي دووهم قەلب بکری بە واو، وەکو اویدم بە لام قەلب نەکراوە، بەلکو حەزف کراوە. ئەوە باسی ئەم دوو هەمزە بوو کە لە یەك ووشە دابن ئەو جارە دەفرمووی (وان کانتا في کلیمتین) یانی ئەگەر ئەم دوو هەمزە هەر یەك لە ووشە یەك بوون جا گەیشتبوون بە یەك وەکو (جاء أحد) کە لیژەدا پانزە میسال دروست دەبن، چونکە هەمزەي دووهم لەسەر، وەهی پیشی چوار، هی دووهم بۆر، هی پیشی چوار،

هی دوو‌م ژێر، هی پێشی چوار ئەمه‌ دوا‌زده‌، هی دوو‌م ساکن، وه‌هی پێشی سی :

ئەمه‌ پانزه‌ (فیعوز تحقیقهما او تخفیف احداهما) له‌و کاته‌ دروسته‌

هه‌ردووکیان به‌یشت‌رینه‌وه‌ به‌بی گۆزانکاری، وه‌ دروسته‌ هه‌ردووکیان سووک بکړین،

وه‌ دروسته‌ یه‌ک له‌ دوو‌دکان سووک بکړی، یان هی یه‌که‌م یان هی دوو‌م. ته‌ود بوون

به‌ چوار (مامه‌له‌) له‌گه‌ڵ ته‌م دوو‌ هه‌مه‌زی که‌ هه‌ر یه‌کی له‌ ووشه‌یه‌ کدانه‌ (علی

حسب ما یقتضه‌ تخفیف کل واحده‌) جا که‌ سووک کردنی هه‌ردووکیان یان

یێک له‌ دوو‌دکان به‌گۆیره‌و ئەندازه‌ی سووک‌کردنیان که‌ قانون و یاساییکه‌ لیانی

ده‌ویست. واته‌ ته‌م هه‌مه‌زه‌ نه‌گه‌ر ته‌نها‌بایه‌ یان له‌گه‌ڵ هه‌مه‌زه‌یه‌کی تر له‌یه‌ک

ووشه‌بایه‌ چۆن سووک ده‌کرا ئیستاش به‌هه‌مان شیوه‌. حیسابیان بۆ بکه‌: پوخته‌ی

ئەمه‌ ته‌ودیه‌: که‌ هه‌رکاتی‌ک دوو‌ هه‌مه‌زه‌گه‌یشتن به‌یه‌ک‌تر. وه‌هه‌ریه‌کی له‌ ووشه‌یه‌ک

بوون: ته‌وده‌ته‌وێت هه‌ردووکیان سووک بکه‌ی. یان هه‌ریه‌کی به‌ته‌نها. جائه‌گه‌ر هه‌ردووکیان

سووک بکه‌ی به‌م شیوه‌ بیکه‌: ته‌گه‌ر هی یه‌که‌م ته‌نها‌بوایه‌ چۆن سووک ده‌کرا ئیستاش

ته‌و هه‌ایبکه‌. وه‌هی دوو‌م ته‌گه‌ر له‌یه‌ک ووشه‌ کۆبو‌بایه‌وه‌. چون سووک ده‌کرا. ته‌م

جاردش به‌م رێگایه‌ بیکه‌: بۆ وینه‌ (قارءُ اَبیک) دوو‌هه‌مه‌زه‌ گه‌یشتن به‌یه‌ک‌تر. له‌ دوو‌

وشه‌دا: هی یه‌که‌م ماقبلی ژێر بیکه‌ به‌ (ی) چونکه‌ ته‌گه‌ر ته‌نها‌ش بایه‌. ده‌کرا به‌

(ی) وه‌کو (مأة)، وه‌هی دوو‌م، وه‌کو (اَویدم) وه‌ ده‌شتوانی به‌یه‌یلیه‌وه‌ به‌ساغی.

چونکه‌ دروسته‌ له‌ (أئمة) هی دوو‌م ثابت بێ وه‌کو ده‌شتوانی (بین‌بین) هی مه‌شه‌هوره‌و

غه‌یره‌ مه‌شه‌هور بکه‌ی به‌گۆیره‌ هه‌ره‌که‌ی هه‌مه‌زه‌و ماقبله‌که‌ی: - وه‌ ته‌م جاره‌ ته‌گه‌ر

به‌ته‌وئ یه‌کی له‌م دوو‌ سووک بکه‌ی. بێ گومان یان له‌ هه‌ره‌که‌ یه‌کسان. یان نا

جائه‌گه‌ر له‌ هه‌رکه‌ یه‌کسان نه‌بوون. وه‌ ویستت کامیان سووک بکه‌ی سوکی بکه‌.

به‌پێی یاسای پێشو، له‌کاتی‌ک ته‌نها‌بوایه‌، وه‌ ته‌گه‌ر له‌ هه‌ره‌که‌ و‌دک یه‌ک بون.

به‌خۆی ده‌فه‌رموئ: (وجاء فی المتفقین حركة‌ حذف احداهما او قلب الثانية‌

کالساکنه‌). دروسته‌ له‌م دوو‌ هه‌مه‌زه‌ی که‌ له‌ هه‌ره‌که‌دا یه‌کسان. واته‌ هه‌ردوک

له‌سه‌ریان هه‌ردوک ژێر، یان هه‌ردوک بو‌ر: هه‌زفی یه‌کی له‌م دوو‌ بکه‌، یان هی یه‌که‌م

یان هی دووهم: وه هه‌روه‌ها دروستیشه قه‌لبی هه‌مزهی دووهم بکه‌ی. وده‌کو هه‌مزهی ساکنه‌. که‌باسکرا. گوتمان قه‌لب ده‌کرێ به‌حه‌رفێک که‌ مونا‌سبێ هه‌ره‌که‌ی هه‌مزهی پێش خۆیه‌تی وده‌کو. (أمن: فتقلب في جاء احد ألفاً. وفي من تلقاء إبله ياءً. وفي يدرء أولئك واوا): واته قه‌لبی هه‌مزهی دووهم ده‌کرێ له‌میشالی (جاءً أحد) که‌ هه‌ردوک له‌ سه‌رن به‌الف وه‌کو (أمن) وه‌ قه‌لب ده‌کرێ له‌ میسالی (من تلقاء إبله) که‌ هه‌روه‌ک ژێرن. به‌ (ی) وه‌کو ایمان. وه‌ قه‌لب ده‌کرێ له‌ میسالی سی‌یه‌م (یدرء أولئك) که‌ هه‌ردوک بۆرن، به‌واو. وه‌کو (أومن). به‌لام گوتمان ئەم شوێنه پانزده میسالی ده‌وێت. جائه‌مانه‌وێت به‌ته‌واوی بنوسین^(٤).

پوخته‌ی ئەم باسه‌ ئه‌وه‌یه‌: دروسته‌ له‌م دووهمه‌مزه‌: که‌ له‌ دوو ووشه‌دانه‌ وه‌ له‌حه‌ ره‌که‌ یه‌کسانن. یه‌کی له‌ دوه‌کان هه‌زف بکه‌ی. بلیت جاءً حد. وه‌ ده‌شتوانی قه‌لبی دووهمه‌که‌ی بکه‌ی. به‌ئەلف یان به‌ واو یان به‌ (ی) وه‌کو ئەو هه‌مزه‌ ساکنه‌ی که‌باسکرا بلیت جاءً أحد... هتد. ئەمه‌ی باسکراو هه‌مزیه‌ک بوو له‌ هه‌ره‌که‌ داربیت وه‌ له‌پشتی هه‌مزه‌که‌ی تر هه‌بیت: ئەم جاره‌ دده‌رمووێ: (وأما المتحركة اللتي قبلها حرف غير همزة) ته‌نها ئەم هه‌مزهی که‌ هه‌ره‌که‌داره‌. وه‌ هه‌ره‌که‌ی غه‌یری هه‌مزهی له‌پێشه‌. ئەمه‌ش ده‌بیتته‌ دووبه‌ش. یان ساکنه‌ یان هه‌ره‌که‌داره‌: وه‌ ئەم ساکنه‌ش که‌ له‌پێش هه‌مزیه‌: یان له‌ (کلمه‌)ی هه‌مزهی دایه‌: یان نا: جا ئەگه‌ر له‌

٤ هی دووهم مفتوح: هی یه‌که‌م هه‌رچوار حالته‌:

جاءً أحمد: یقرء أحمد، من تلقاء أحمد، لم یقرء أحمد

(دووهم ژێر: یه‌که‌م هه‌رچوار)

جاءً إبراهيم: یقرء إبراهيم: من تلقاء إبراهيم، لم یقرء إبراهيم.

دووهم بور یه‌که‌م هه‌رچوار

جاءً أومید یقرء أومید من تلقاء أومید لم یقرء أومید

دووهم ساکن یه‌که‌م هه‌رسێیه‌ک

القارئ أعذن القارئ. القارئ أؤذن

(کلمە یی هەمزدی بوو یان حەرفەکی صحیحە. یان حەرفی عەللەییە: وە ئەگەر حەرفی عەللە بوو یان واو یان ییە یان ئەلفە: وە ئەگەر واو بێ یان (یی) بێ تەمەش (یان زیادن یان نەسلن: وە ئەگەر زیادن) یان بۆ الحاق زیادکراون. یان نا. جا لێرە نێمە پانزدە میسلمان دەوێت: جا دەفەرموی (فَأَنْ كَانَ سَاكِنًا وَهُوَ وَاوْ أَوْ يَاءُ زَائِدَتَانِ لَغَيْرِ الْحَاقِّ): واتە ئەگەر ئەم حەرفە یی کە لەپێش هەمزدیە ساکن بوو: جا واو بوو یان (یی): وە هەردوکیان زیادبون و بۆ الحاقیش نەبوون. (قَلَبْتَ الهمزة إلى جَوَازًا وَادْعَم). لەوکاتە قەلبی هەمزدەکی دەکړئ بەم حەرفە ساکنە یی پێشە خۆی. جائەم حەرفە ساکنە دەغم دەکړئ لەم حەرفە یی کە قەلب کراوی هەمزدیە: بەلام ئەم ئیعلالە واجب نیە. بەلکو دورستە (جائزە) واتە قەلبەکە جائزە. بەلام دەغم کردن واجبه چونکه (اجتماع المثلين) روودەدات (كَخَطِيئَةٍ فِي خَطِيئَةٍ). ئەسلەکی خَطِيئَةٍ بوو بە هەمزدی لەسەر وەزنی فعیلە یی: هەمزدە کرا بە (ی) زیاد بوو غەیرە الحاق: (وَمَقْرُوءَةٌ فِي مَقْرُوءَةٍ). مَقْرُوءَةٌ بەشەدە ئەسلەکی مَقْرُوءَةٌ بوو. وەکو مفعولە: وە هەمزدە کرا بە واو وای یە کەمی تێدا دەغم کرا تەمەش میثالی وای زیاد بوو غەیری الحاق؟ (وَكَثَرُ فِي نَبِيٍّ وَبَرِيَّةٍ) واتە زورە ئەم جۆرە ئیعلالە. کە قەلب و دەغم: لەم ووشانە یی وەکو نەبی و بیری. ئیستا نەبی. فعیل یی بەمانا فاعلە. مصدرەکی (نَبَاءً) وە واتە مەموز الامە: لە (نبوه) نیە: جا ئەسلەکی نەبی بوو. وەکو (فعیل) هەمزدەکی کرا بە (ی) پاشان (ادغام کرا) وە بیری. ئەسلەکی لەسەر وەزنی فعیلە) بەمانا مفعولە) واتە (مخلوق) هەمزدەکی کرا بە (ی) پاشان دەغم کرا. هی ئەوەل لە دوو دەم) **وَأَنْ كَانَ الْفَاءُ فَبَيْنَ الْمَشْهُورِ**) واتە ئەگەر ئەم ساکنە یی کە لەپێش هەمزدیە ئەلف بوو. وێستت سوکی بکە (بین بین) هی مەشهوری بۆ بکە: جا ئەم هەمزدی کە ئەلفی لەپێشە: یان مفتحە. وەکو سائل. یان مەضمومە. وەکو (تَسَائُلًا) یان مەکسورە. وەکو سائل. لەم سێ یە یە کەم بەردە ئەلف دەچی: لە هی دوو دەم بەردە لای واو. لەهی سێ یەم بۆ لای (ی) دەچی: کە ئەو هی مەشهورەکیە (وَأَنْ كَانَ غَيْرَ الْاَلِفِ وَالْوَاوِ وَالْيَاءِ الْمَذْكُورَتَيْنِ): یانی ئەگەر ئەم ساکنە یی کە لە پێش هەمزدیە: ئەلف نەبوو.

و ئەم واویە ی ناوبراویش نەبوو: کە زیادبون و بۆ الحاقیش نەبون: وە لەووشە ی
 ھەمزە کە دا بون. کە ئەمەش چەند میسالیکی لی دروست دەبیّت: یە کەم ھەر واو ی
 ویائی) نەبی یان ئەوان بن بەلام ئەصلی بن: یان زیاد بن بەلام بۆ الحاق بن. یان ھەر
 لەیەك وو شە دانەبن. وەکو میسالی ھەمویان دیت لەم ھەمو شۆینانە (**نقلت**
حركاتها إليه وحذفت). واتە نەقلی ھەرە کە ی ھەمزە کە ی کراوە. بۆ ئەم ساکنە ی
 کە لە پێش خۆیە تی. جا حذفی ھەمزە کە ی دەکریّت. نحو(مسئلة) بە فتحی سین.
 ئەسلە کە ی (مسئلة) بوو. نەقلی فتحە ی ھەمزە کە کراوە بۆ لای سینی وە حەذفی
 ھەمزە کە کرا. و (خَب) ئەسلە کە ی جَبَّأ. بە ھەمان شیوە. ئەم دوو میسالا. ئەودە
 کە لە پێش ھەمزە ئەلف وواو ی) نیە بە لکو حەرفی صحیح ھەبە (وشیو سَو) ئەسلە کە
 یان . شیءٍ وَسَوءٍ) بوو: ھەرە کە ی ھەمزە نەقل کرا بۆ حەرفی پێش خۆی. کەواو
 وەبیەو حذف کرا. بوو بە شَيٍ وَسَوٍ) ئەم دوو ھەمزە میسالی واو و ییی) ئەسلە زیاد
 نیە و جَبَلٍ وَ جَوَبٍ. ئەمە ئەسلە کە یان جَبَلٍ وَ جَوَبٍ) بوو. وە کو جعفر نەقلی
 ھەرە کە ی ھەمزە مان کرد بۆ ما قبلی. وە حەزفی ھەمزە مان کرد. بۆ جَبَلٍ وَ جَوَبٍ:
 ئەمەش میسالی واو و ییی) زیادە بۆ الحاق بە جعفری. (وَأَبُو يَوْبٍ). ئەسلە کە ی أبو
 آیوب) بوو. فتحە ی ھەمزە نەقل کرا بۆ واو ی. وحذف کرا: ئەمەش میسالا بۆ ئەم
 ھەمزە ی کە ساکنی لە پێش ھەبە کە واو. بەلام لەووشە ی خۆی دانێ: وە ساکنە کەش
 حەرفی عللە یە وَمَنْ بُوْكَ. ئەسلە کە ی مَنْ أَبُوْكَ) بوو. بە ھەمان شیوە تەنھا ساکنە کە
 حەرفی صحیحە: (**فِي مَسْئَلَةٍ وَخَبْنًا وَشَيْءٍ وَسَوءٍ وَأَبُو أَيُّوبٍ**). ئەسلی ئەم
 میسالانە ی باسکراوە بەم شیوە بوو. لە ھەموویان نەقلی ھەرە کە ی ھەمزە کراوە بۆ
 حەرفی پێش خۆیی و وە حەزفی ھەمزە کە کراوە (بو زیادە ئاسانی بڕوانە ئەم
 خستە یە):

ت	ئەسلەکان	ئەللاکراو
١	خطية	خطية
٢	مقرؤة	مقرؤة

ت	ئه سهله کان	ئیهلاکراو	
۳	سائل	سائل	بین بین المشهور نه لقی زیاد
۴	مَسْئَلَة	مَسْئَلَة	حه رفی صحیح حزف
۵	خَبَاء	خَب	= = = =
۶	شِیء	شِی	(ی) نه سلی = =
۷	سَوَّء	سو	= = =
۸	جَبَل	جَبَل	(ی) زیاد بوو الحاق =
۹	جَوَّب	جَوَّب	واو = = =
۱۰	أبو أيوب	أبو یوب	ساکن له پیش هه مزه له وشه ی خوی نیه وه غیره صحیح
۱۱	مَنْ أبوك	من بوك	ساکن له پیش هه مزه له وشه ی خری نیه وصحیح

وادیاره نهم دوو میسنا له. واته مسئله وخبأ یه کسانن دووی بو چیه.

(وقد یدغم فی باب شیء وسوء کالواو والياء الزائدتين.) واته کهم جار

واده بیت که قهلبی هه مزه ی ده کریت لهم ووشانه ی که وه کو شیء وسوء. واته:
که واوه که و ییه که یان نه سهله.

قهلبی هه مزه ی ده کریت. بهم هه رفه ساکنه ی پیش خوی. که واوه یان ییه.
جاده غم ده کریت. بهوینه ی نهم واو وینه ی که زیاد کراون واته کو له خطیئة
ومقرؤة). دی هه مزه کراوه بهی و واو. وه ددغم کراوه: له بابی شیء وسوء) یش به
هه مان شیوه. که چی نه وانه لیږد زیاد یش نین. جا ده بیته شیء وسوء: به شه ددی واو
یا) (والتزم النقل والحذف فی یری) واجب کراوه نه قلی هه کره ی هه مزه بو ما
قبله که ی وپاشان هه زف بکری لهم مضارعه که (یری) به. ثلاثی مجرد له بابی سی یم
چونکه نه سهله که ی (یرأی) بوو: وه کو یستل: نه قلی فه ته ی هه مزه کرا بوو پیش خوی
وحزف کرا: وآری یری. هه روه ها واجیه هه زفی هه مزه له ماضی ومضارعه. که
له بابی افعال)ن. نه سهله که یان (أرعى یرأی). وه کو اکرم یکره، نه قلی هه ره که ی

هەمژە کرا بوو ما قبلەکەیان وەلە هەردوکیان ھەزف کرا (لە پێشان گوتان ئەم ھەمژە کە غەیری ھەمژە لەپێشە دوو بەشە. یان ساکنە یان ھەركەدارە. جا ئەو دی ساکن ئەوە بوو کە باسکرا : ئەو جارە دەئێت (وان کان ماقبلها متحرکا) واتە ئەگەر ئەو ھەرفە ی کەلە پێش ھەمژە ھەركە ی داربوو. وە کو ھەمژە بەخۆی ھەركەدارە. (فالهمزة إما مفتوحة أو مكسورة أو مضمومة) : ئەو ھەمژە یان لەسەرە یان لە ژێرە یان بۆرە (وعلى كل تقدير ما قبلها كذلك) بەپێ ھەریکی لەم سێ فەرزکراوە : - ھەرفی پێش ھەمژەش یان لەسەر یان ژێرە یان بۆرە سێ جار سێ. دەکات نۆ ھالەت : بەم شێوە ھەمژە سەر : ماقبل سەرو ژێرو بۆر : سئل مائة : مَوَّجَل : ھەمژە ژێر : ماقبل ھەرسێک : سئم. مستهزئین. سئل : ھەمژە بۆر. ماقبل ھەرسێک : رَنُوف مستهزئون رَنُوس : (فالْمفتوحة إِنْ كان ما قبلها مضموماً تَقْلِب واواً كَموجل) یەكەم ئەم ھەمژە ی کە لەسەرە وە ھەرفی پێش خۆی بۆرە. ئەم ھەمژە قەلب دەکری بەواو. وەکو مَوَّجَل. ئەسلەكە موعجل بوو. ھەمژە کراو بەواو چونکە ماقبلی بۆرە (اومكسوراً فِیاء كَمِیة) ئەو ھەمژە ی کە خۆی لەسەرە وە ھەرفی پێشە خۆی ژێرە. ئەم ھەمژە دەکری بە (ی) وەکو مِیة فی مَوَّجَل ومأة. ئەسلی مَوَّجَل ی مَوَّجَل بوو بە ھەمژە وە ئەسلی مِیة مائة بوو : ئەمە یەكەم و دوو دهم. (والباقي بين المشهور). ئەم ھالەتانی کە ماوان. کە ھەوت ھالەتە. لە ھەمیان (بین بین) ە مەشھورە : وە میسالەکان دیارن و پۆنن.

(وقيل في مضمومة ما قبلها مكسورة وفي مكسورة ما قبلها مضموم بين بين البعيد) ھەندێك گوتیانە لەم ھەمژە ی کە بۆرە ھەرفی پێشی ژێرە. وە لەم ھەمژە ی کە ژێرە ھەرفی پێشی بۆرە لەم دوو میسالە بین بین ە (بعید) واتە غەیری مەشھور کە زانین بچون بوو : کەواتە (مستهزئون) و سئل د جیابون لە ھەوتەکان : چونکە ھی مەشھور لە مستهزئون مەیلی ھەمژە دەکات بۆ واو. وە لە سئل لە ھەمژە بۆ (ی) ھی غەیری مەشھور بە ەكسەوہیە (وجاء مِثْساءً وسال). ھاتووہ لە ھەندیک زاراوہی (عربی) لەم دوو ووشە یە. کە ھەمژە قەلب کراو بە ئەلف.

و دە یاساوا بوو کە (بین بین) ەو مەشهوریان تێدا بکریت، جا منسا ە ئەسلە کە ی منسا
بوو و سأل (سأل) بوو: ە مەزەیان کراوە بە ئەلف. بە پێچەوانە یاسای خۆی: کە (بین
بین) دیە.

لە پێشان باسکرا. ئەگەر ە مەزە ساکن لە پێش بو. نەقلی ە کە ی ە مەزە دە کری
بۆ ئەم ساکنە ی کە لە پێش ە یە وەکو مسئلة: وە لێرەش باسی ئەو دەکات :
کە ە کاتی ئەلف و لامی (تعريف) بخێنە سەر ئیسیمیک کە ە مەزە ی لە ئەو لێە وە
ە یە. وە کو (أحمد) بی گومان دروستە نەقلی ە کە ی ئەم ە مەزە ی دوو ەم بکریت.
بۆ لای لامی تعريف: جائەم لامە ە کە دار دە بیّت: بە لام ئایا ئەم ە کە ی کە بۆ ی
نەقل کراوە: با یەخی پێ دە دریت و (اعتبار) ی پێ دە کریت یان نا: جائەگەر اعتباری
پێ بکریت لەم کاتە دروستە ە مەزە وەصلە کەش ە زف بکریت چونکە ساکن لێرە
نەما. وە ئەگەر (اعتبار) بەم ە کە ی ئەم لامە نە کریت (لەبەر ئەوە لەو لاوە بوی
نەقل کراوە) دروست نیە ە مەزە وەصلە کە ە زف بکریت. چونک (ابتداء) بە ساکن
دە بیّت. لەبەر ئەوە ئەم لامە ە یە ساکن دە ژمەری: جالەم باسە و بابەتە دە فەرموی
(وَإِذَا خَفَّتْ هَمْزَةٌ بَابِ الْأَحْمَرِ) واتە ە کاتی سۆک بکری ئەم ە مەزە ی الْأَحْمَرِ
و ەاو و پێ کانی: کە مەبەست ئەوانە کە لە دوا ی لامی (تعريف) ە مەزە کە ە بیّت:
و ەکو الْأَحْمَرِ الإِسْتِغْفَار هتد: وە ئەم سۆک کردنەش بەو دەبی کە نەقلی ە کە ی
ە مەزە ی (أحمد) بکە ی بۆ لامی و ە زفی بکە ی (فبقاء همزة اللام أكثر من
حذفها) وە لەم کاتە ی کە ە مەزە ی أحمدی لا درا لە دوا ی نەقل کردنی ە کە ی
بولای لامی: وە ئەم لامە (تعريف) ە کە ی بۆ پەیدا بوو: جا لەم کاتە مانەو ی
ە مەزە ی وەصلی کە ە مەزە ی لامی (تعريف) یە. زیاترە لە ە زف کردنە کە ی: بە لام
دروستیشە ە زف بکریت. وەکو ە مەزە ی (أحمد): فيقال الأحمر. ئەسلە کە ی (الأحمر)
بوو نەقلی ە کە ی ە مەزە ی دوو ەم کرا بۆ لای لامی وە ە زف کرا. ئیستا ئەم لامە
ە کە دارە بە لام چونکە ئەم ە کە لە لاوە ەاتووە لام ە ەر بە ساکن حیسابە. وە
ە مەزە وەصلە کە ە مەو ە. تا کو (ابتداء) بە ساکن نە بیّت ئەمە بە زۆرترین لام

حیسابی ساکنی بۆ ده‌کریت که‌واته‌ هه‌ر له‌سه‌ر نه‌م زۆرت‌ره‌ واجبه‌ بگوتری من لَحْمَر به‌فه‌قی نونی (مین) ی که‌ هه‌رفی (جره‌) که‌نه‌سه‌له‌که‌ی (مین الْأَحْمَر) بوو. به‌لام که‌هه‌مزه‌داکان هه‌زف کران وه‌ نه‌م لامه‌ش هه‌به‌ساکن حیسابه‌. التقاء الساکنین بوو له‌نیوان (نونو لام) جانون هه‌رده‌که‌ دار کرابه‌ فه‌تخه‌: بووبه‌ مین لَحْمَر. وفِلَحْمَر. هه‌ر له‌سه‌ر حیسابی زۆرت‌ره‌که‌ی: ده‌گوتری (فِلَحْمَر). نه‌سه‌له‌که‌ی (فی الْأَحْمَر): بوو هه‌روه‌ک هه‌مزه‌داکان لادران وه‌کو گوتمان. پاشان التقاء الساکنین بوو له‌و نیوان (ی ی فی) که‌ هه‌رفی (جره‌): له‌گه‌ل لامی تعرف. که‌گوتمان به‌ساکن حیسابه‌: به‌ ناچاری هه‌زفی (ی) کرا (له‌فی) ی هه‌رفی جه‌ری: بوو به‌ فِلَحْمَر: وه‌ ته‌گه‌ر له‌ سه‌ر. یاسای که‌مه‌که‌ش بی‌ت. ده‌لێت مین لَحْمَر وفی لَحْمَر. به‌سکونی نونی (مین) ومانه‌وه‌ی (ی ی فی): چونکه‌ له‌م کاته‌ نه‌م لامه‌ حیسابی ساکنی بۆ ناکرێ. وه‌ هه‌یچ التقاء الساکنین نه‌بو (وهذا كله مما نقلناه من الشافية اوضح وأخصر) نه‌وه‌ی که‌باسمان کرد له‌م شوینه‌ی که‌ ده‌فه‌رموێ (لأن الهمزتين إذا التقتا في كلمة الخ) تاكو نه‌م شوینه‌. هه‌مو‌ی نه‌م بابه‌تانه‌ له‌کتیبی (شافیه‌) مان نه‌قل کردووه‌. که‌ناوی کیتابی عیلمی (صرفه‌) دانراوی شیخ ابن الحاجب) ی کوردیه‌ رحمه‌ الله‌ تعالی. جاکه‌ له‌ویوه‌ نقلم کردوه‌ زۆرناشکراترو کورت ترم هه‌یناوه‌ چونکه‌ زۆر شوینی واهه‌یه‌ پاشو پی‌شم پینکردووه‌. ووشه‌ی نابیسته‌م به‌کار هه‌یناوه‌ (وهو كثير الاحتياج في القراءة) وه‌ نه‌ودی نه‌قلم کردوه‌ زۆر پی‌ویست ده‌بی‌ت له‌کاتی خویندنی قورنانی پی‌رۆز وغه‌یری نه‌ویش (فليحفضه‌ المبتدئ إن لم تأخذه السامة) جا که‌ پی‌ویست ده‌بی‌ت: ده‌با گرنگی پی‌ بدات نه‌م قوتابییه‌ی که‌ له‌ سه‌ره‌تای ده‌ست پی‌ کردنه‌. وه‌ نه‌م باسه‌و بابه‌تانه‌ باش ده‌رخ بکات و خۆی پی‌وه‌ ماندوبکات به‌و مه‌رحه‌ توشی وهرسو سه‌ر ئیشه‌ نه‌بی‌ت: وه‌ نه‌لێت چۆن نه‌م هه‌مو میساله‌ تاوتوێ ده‌کریت، به‌لام قورانی پی‌رۆز ده‌فه‌رموێ ﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ (النجم: ۳۹). (فإن كانت الأولى همزة وصل تعود الثانية همزة عند الوصل) بزانه‌ برای فه‌قی له‌پیشان گوتمان هه‌رکاتی‌ک دووه‌مه‌زه‌ که‌هه‌شتن به‌یه‌ک. له‌یه‌ک ووشه‌دا وه‌ دووه‌میان ساکن بوو واجبه‌ قه‌لبی دووه‌مه‌که‌

بکریت بە خەرفیڤک لە مونا سببی هەردەکە ی هەمزە ی پیشو بیٲ. وەکو َأَمِنْ هَتَد: جالەویندەر تەنھا میسالی بۆ هەمزە ی (قطع) هینا. جالیڤر ناگادارمان ددکاتەو. کەتەم یاسایە وەکو بۆ هەمزە ی قطع دەبیٲ. هەروەھا بۆ هەمزە ی وەصلیش دەبیٲ: تەنھا ئەو دندە هەیه. ئەگەر هەمزە ی یەکەم هەمزە ی وەصل بوو. حوکمی هەمزە ی یەکەم. جیاوازد لەگەڵ هەمزە ی دوو. وەکو مصنف رەحمەتی خودای لی بی ئەفەرموی: (فَإِنْ كَانَتْ الْأُولَى الْخ) واتە ئەگەر هەمزە ی یەکەم لەم دوو هەمزە ی هەمزە ی وەصل بوو: ئەم هەمزە ی دوەمی کە قەلب کراوە بە واو یان بە (ی) ئەگەر پێتەو بۆ سەر ئەسلی خۆی کە هەمزە بوو. لەکاتی کە ئەم ووشەیه لەگەڵ ووشەیهکی تر لیکدرا. وە هەمزە وەصلە کە لە بەیندا نەما، وەهیچ جیاوازی نیە ما قبلی هەمزە ی دوو مفتح بیٲ یان مضموم یان مەکسور (نحو ومنهم من يقول أَعْذِن) وەکو ئەم نایەتە پێرۆزە: ئیستا ئەکاتی خۆی هەمزە ی دوو کرا بوو بە (ی) چونکە ماقبلی مەکسور بوو: وەکو ئەکاتی لامی (يقول) کەوتە پیشی: هەمزە وەصل لا چو: وەما قبلە کەش مضموم کە لامی (يقول) یە. ئەم هەمزە ی کە کرابوو بە (ی) بوو بە هەمزە، (ویازید أعمل). هەمزە ی دوو کراوە بە واو: چونکە هەمزە ی لەپیش بوو. بەلام کە (زید) هات: هەمزە ی وەصل لە لەفزا هەلات. وە ئیعلالیان بکە. وە حەزفی فاء الفعلە کە یان بکە. جاودزە کە یان (عل) ه (وقد یجی) ء أَمْر علی الأصل عند الوصل) واتە هەندیک جار أَمْر دەخویندیریەو. بەگوێرە ی یاسا خۆی لە پیشان باسکرا: لەکاتی وەسلی بکە ی لەگەڵ شتی: وە هەمزە ی وەصلە کە لا بجۆی لەبەینا کقوله تعالی ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ﴾ بەلی گوتان ئەسلە کە ی تآمر بوو. حەزفی مضارعی لادرا. وە ئاخردە کە ی ساکن کرا. وە هەمزە ی وەصل زیاد کرا. بوو بە أَمْر: هەمزە ی دوو کرا بە واو بەگوێرە ی یاسا بوو بە (أومر) کەواو کەوتە پیش هەمزە ی وەصل: هەمزە ی لەبەینا نەما. ئەم هەمزە ی کرا بوو بەواو. کەراو بە هەمزە. بووبە (وَأْمُر) (وَأَزَرَ يَأْزُر. وَهَذَا بَهْنًا كَضَرْبٍ يَضْرِبُ) واتە حوکمی مەهور الفاء. وەکو آزر یأزر. حوکمی اللامی وەکو هَتَّيْ يَهْتِيْ لە بابی دوو، وەکو

حوکمی سالمی وایه، له‌م باب‌ه (والأمر أیزر) ته‌م‌ری به‌ صیغه‌ له‌م ماد‌دی‌ه (ایزر) وه‌کو
 أضرب. ته‌سله‌که‌ی له‌ ن‌زیک ا‌أ‌زر بوو: هه‌مز‌ه‌ی دوو‌ه‌م ک‌را به‌ (ی) به‌پ‌ی‌ی یاس‌ای پ‌یش‌و
 (وَأَدْبُ يَأْدُبُ كَكْرُمُ يَكْرُمُ) حوکمی باب‌ی شه‌شه‌م له‌ مهموز الف‌اء: وه‌کو حوکمی
 باب‌ی شه‌شه‌م وایه له‌سالمی (والأمر أودب) ته‌مه‌ره‌که‌ی (أودب) ته‌سله‌که‌ی له‌
 ن‌یزیکه‌وه‌ اُ‌دب. هه‌مز‌ه‌ی دوو‌ه‌م ک‌را به‌ واو. به‌یی یاس‌ای پ‌یش‌و (وَسْئَلُ يَسْئَلُ
 كَمَنْعَ يَمْنَعُ) حوکمی باب‌ی به‌شه‌رت واته‌ س‌ی‌ه‌ه‌م. له‌ مهموز العین/ ی وه‌کو باب‌ی
 به‌شه‌رت وایه. به‌ب‌ی هه‌مز‌ه‌ی (إِسْئَلُ) وه‌ ته‌م‌ری به‌صیغه‌ له‌م باب‌ه اس‌ئ‌ل. وه‌کو
 (إِمْنَعُ) (وَيَجُوزُ عَلَى خِلافِ الْقِيَاسِ سَالٌ يَسْأَلُ سَلٌ) دروسته‌ له‌م باب‌ه قه‌لب‌ی
 هه‌مز‌ه‌که‌ی بکه‌ی به‌ ته‌لف له‌ ماض‌ی‌ه له‌ مضارع‌ی: له‌ جیات‌ی س‌ئ‌ل یس‌ئ‌ل ب‌ل‌یت س‌ال
 یس‌ال به‌ل‌ام ته‌مه‌ خ‌یلاف‌ی یاس‌ایه، چونکه‌یاس‌ا و‌اب‌و که‌ل‌یره‌دا (ب‌ین ب‌ین) ده‌ی مه‌شه‌ور
 ب‌یت: وه‌ (س‌ل) که‌فع‌لی ته‌مه‌ره. ته‌سله‌که‌ی س‌ئ‌ل) بوو: یان هه‌ر له‌ن‌یزیکه‌وه‌.
 ته‌سله‌که‌ی س‌ال)بوو. حه‌رف‌ی مضارع‌ی لاده. وه‌ تاخرده‌که‌ی ساکن بکه‌ ده‌ب‌یت‌ه س‌ال،
 التقاء الساکنین بوو له‌نی‌وان ته‌لف و لام‌ی: ح‌ز‌فی ته‌لف‌ی ک‌را. بوو به‌ س‌ل، (وَقِيلَ هُوَ
 أَجُوفٌ عَيْنُهُ وَآوِ أَوِيَاءٌ) گو‌تر‌اوه‌ س‌ال یس‌ال (أجوف) مهموزنی‌ه. وه‌ ع‌ین
 الف‌عه‌که‌ی: یان واوه‌ س‌ال یس‌ال وه‌کو خ‌اف یخ‌اف. یان (یی‌ه) وه‌کو ه‌اب یه‌اب. به‌ل‌ام
 ته‌مه‌باس‌ی ئ‌یمه‌ نی‌ه. چونکه‌ ئ‌یمه‌ باس له‌ مهموز ده‌که‌ین:

(وَأَبُ يُؤْبُ وَسَاءُ يَسُوءُ كَصَانُ يَصُونُ) واته‌ حوکمی باب‌ی یه‌که‌م له‌مهموز
 الف‌اء ی ته‌جوف. که‌ أَبُ یؤب)وه: وه‌ حوکمی باب‌ی یه‌که‌م له‌مهموز اللام‌ی ته‌جوف
 که‌ س‌اء یس‌وء)وه هه‌ردوکیان حوکمیان وه‌کو باب‌ی یه‌که‌م وایه له‌ ته‌جوفی) که‌ هه‌مز‌ه‌ی
 نه‌ب‌یت: که‌ (ص‌ان یصون) وه‌. وه‌ باب‌ی‌یه‌که‌م:(وَجَاءَ يَجِيءُ كَكَالٍ يَكِيلُ) حوکمی
 باب‌ی دوو‌ه‌م له‌ مه‌هموز اللام‌ی ته‌جوف. وه‌کو ته‌جوفی به‌ب‌ی هه‌مز‌ه‌ وایه له‌م باب‌ه (فهو
 س‌اءٍ وَجَاءٍ) واته‌ ئ‌یس‌می فاع‌ل له‌م دوو فع‌له: که‌ س‌اء. وَجَاءَیْه(س‌اءٍ وَجَاءٍ)
 (أَصْلُهُمَا سَاوٌ وَجَائِيٌّ). ته‌س‌لی س‌اء (ساو‌ه) بوو: وه‌ ته‌س‌لی ج‌اء ج‌ای‌ه بوو)
 ق‌لب‌ت العین هم‌زه‌ ک‌ما فی ص‌ائِنٍ وَبِائِعٍ) قه‌لب‌ی ع‌ه‌ین الف‌عه‌ که‌یان ک‌را به‌

هه‌مه‌زه. وه‌کو له صائنو بائع / ی عه‌ین الفعل کراوه به‌هه‌مه‌زه. که‌له (أجوف‌ی) باسکرا: واته ساء وه‌کو صاون: جایی وه‌کو بائع: ته‌وجا دووه‌مه‌زه کۆبونه‌وه‌وه‌ چونکه ده‌بیته ساء وه‌جاء (ثم قلبت الأخيرة، ياء لأنكسار ما قبلها) پاشان هه‌مه‌زه‌ی دووه‌م قه‌لب کرا‌به‌(یی) چونکه له دوا و‌دیه وه‌ ما قبل مه‌کسوره. جا بو‌وبه جانی و‌سائی (ثم اَعْلًا إعلال غاز) پاشان ئیعلال کران وه‌کو ئیعلالی غاز و‌رام به‌م شیوه‌. ضمه له‌سه‌ر (ی) گران بوو لاماندا وه‌ التقاء الساکنین بو له به‌ین (ی) (وتنوين) وه‌ هه‌زفی (ی) کرا. بون به ساء وه‌جاء: ته‌م ئیعلاله له‌سه‌ر بو‌چونی سی‌بویه‌یه (رحمه الله) (أو نقلت الهمزة الى موضوع العين ثم اَعْلًا إعلال غاز) به‌لام خه‌لیل. ده‌فه‌رموی ئی‌مه قه‌لب عه‌ینی ناکه‌ین به‌هه‌مه‌زه به‌ل‌کو قه‌لب المکانیان پی ده‌که‌ین. واته (ساوه‌) فاعل ده‌که‌ین (سائو) فاعل. وه‌ جایی (فاعل) ده‌که‌ین جانی. (فالع) نه‌قلی هه‌مه‌زه‌که‌ی ده‌که‌ین بو‌ شوینی عه‌ین الفعل: وه‌ واو وی ده‌چنه ناخری، پاشان ئیعلالی غازیان بو‌ د‌د‌کرئ: وه‌ک با‌سمان کرد: (والوزن على الأول فاع وعلى الثاني فال) ته‌وجا میزانی ته‌و دوئیسمه فاعله له دوا ئیعلال کردیان. له‌سه‌ر فه‌رموود‌ی سی‌بویه‌ی که‌ ته‌و‌دیه له (فاع) میزانه‌که‌یانه چونکه لامیان هه‌زف کراوه. وه‌کو غاز. و‌رام وه‌ ته‌گه‌ر قه‌لب المکانیان بو‌ کرا بیته وه‌کو خه‌لیل فه‌رموی. میوانه‌که‌یان فال). چونکه عه‌ین الفعل نه‌قل کرا بو‌ دوا وه‌هه‌زف کرا: که‌واته وه‌زنه‌که‌یان فال ده‌بیته (وَأَسَايَاسُ كَدَاعِيْدُغُو) حوکمی بابی یه‌که‌م له مه‌موز الفای ناقص. وه‌کو حوکمی بابی یه‌که‌م وایه له‌ناقص به‌بی هه‌مه‌زه (أوس) ته‌مه‌ره‌که‌ی أوس. وه‌کو أُغْزُ ته‌سه‌له‌که‌ی تأسو. بوو. هه‌رفی مضارعی لابرا. هه‌مه‌زه‌ی وه‌صلی مفه‌وم دان‌درا وه‌هه‌زفی هه‌رفی ناخری کرا، بوو أوس. هه‌مه‌زه ساکن ما قبل مضموم کرا بو واو (وَأَتَى يَأْتِي كَرْمَى يَرْمِي) حوکمی بابی دووه‌م له مه‌موز الفای ناقص. وه‌کو حوکمی بابی دووه‌م وایه له‌ناقص به‌بی هه‌مه‌زه (أیت) هه‌مه‌زه‌که‌ی (أیت) یه‌ ته‌سه‌له‌که‌ی له‌نزیکه وه‌ (أب) بوو: هه‌مه‌زه‌ی دووه‌م کرا به (ی) چونکه ساکن ما قبل مه‌کسوره (وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ تَشْبِيهَا لَهُ بِخَذٍ) واته هه‌ندیک له عه‌ره‌بان: هه‌مه‌زه قه‌لب ناکن به‌(ی)

بەلکوحەزفی دەکەن وە پێویستیش بەهەمزە وەصل نابین دەبێتە (ت) لەسەر وەزنی (ع) وەکو (ق) ئەمەش لەبەر ئەوەیە کەشوبهاندراوە (ت) بەم فعلە ئەمرەکە (خذ) بوو. کەلەویشاھەمزە ئەسلی حەزف کرا وە پێویست بەهەمزە وەصل نەما لەبەر ئەوەکە زۆربەکار دێن پێویستە سوک بکڕین (وَوَآي يِئ -إ- كَوَقِي وَيَقِي -ق) حوکمی بابی دووهم لەمهموز العینی لە فیفی مفروق دا وەکو حوکمی بابی دووهم وایە لەم لەفیف مفروق بەبێ هەمزە و (أی) ئەسلەکە و (أی) (بۆ). (ی) کراوە بە ئەلف (یئ) ئەسلەکە یۆئێ بوو. وەکو یَوَقِي واو لە نیوان (بی) وە کەسەرە حەزف کرا. پاشان ضمة لەسەر (ی) ثقیل بوو حەزف کرا. بوو بە (بیئ) وە ئەمری بەصیغە لەم ماددیە (ا) بەیەک حەزفی وەکو (ق) ئەسلەکە لەنیز کەو (تئ) بوو: تی لادرا پێوست بەهەمزە ناکات، وە ناخیرەکەش مجزوم کرا بە حەزفی (ی) لام الفعل ، بوو بە -إ- لەسەر وەزنی (ع) (وَوَآي يَأُوِي أَيْأَ كُشَوَاي يَشَوِي شَيْأ) واتە حوکمی بابی دووهمی مهموز الفای لە حوکمی بابی دووهمدا بەبێ هەمزە: أَيْأ کەمەصدەرەو ئەسلەکە (وَأَيَّ) بوو: واو قەلب کراوە بە (ی) بەپێی یاسا. بوو بە أَيْأ. پاشان دەغم کرا. بوو بە أَيْأ، بەشە ددی (بی) (متن) تو دەلێت لە ئەمری بەصیغە (أیو) وەکو إِشَو. ئەسلەکە لە نێزکەو (ئو) بوو هەمزە ساکن ماقبل مەکسور کرا بە (ی) بوو بە (أیو) (وَوَآي يِنَأِي كَرَعِي يَرَعِي) حوکمی مهموز العین ناقص لە بابی سێیەم وەکو حوکمی ناقص وایە لەم بابە بەبێ هەمزە (وَكَذَا قِيَّاس رَأَى يَرَأِي) وەکو نَأِي يِنَأِي وایە حوکمی روی یری کەباش وابوو هەمزە بێتەو (لكن العرب قد اجتمعت على حذف الهمزة من مضارعه) بەلام عەرب یەکیان گرتوو لەسەر ئەوە کە حەزفی هەمزەکە بکەن لە عەین الفعلە. لە مضارعهکە. بۆسوک کردنی (بعد نقل حركتها كما هو قياسي حذفها) بەلام کە حەزفی هەمزەکە دەکەن. پاشان نەقلی حەزەکە ئەم هەمزە. بۆ ماقبلەکە. هەرەو کو دستور وایە کە نەقلی حەزەکە بکەن ئەوجار حەزف دەکری (فقالوا) واتە عەرب گوتیانە لەحەزفی هەمزە ئەم مضارعه. بەلام هەمزە لە ماضیهکە حەزف

نهکراوه (ییری یَریانِ یِرونَ) نهم سییه بۆ مذکری غائب: ئەسلەکیان یِرنِی یِرنِیان یِرنِونَ. وهکو یعلم یعلمان ألخ (تَری تَریانِ یِرنِ) ئەمەش بۆ مۆنشی غائبه (تری تریان تَرونَ تَرونَ تَریانِ تَرونَ اری تَری) ئەمەش شەش محاطب: سیّ مذکر و سیّ مۆنث لەگەڵ هەردوک متکلم. واتە وهحدە ومع الغیر: لەم چوارده صیغە هەمزه‌ی عەین الفعل حەزف کراوه وه لە هەردوک جەمعی مذکر (یَرونَ وتَرونَ) یه لām الفعلیش حەزف کراوه: لەگەڵ مفردو مۆنث محاطبه. چونکە ئەسلی یِرونَ: کە جەمعی مذکری غائبة یِرنِونَ وهکو یمنعون بوو: نەقلی حەرەکی هەمزه کراوه بۆ ماقبلەکی وحزف کرا. بوو به یِرنِونَ. (ی) متحرک ماقبل مفتوح قلب کرا به ئەلف. وهالتقاء الساکنین بوو لهنیوان ئەم ئەلفه لەگەڵ واوی جمعی وه حەزفی ئەلفه‌کە‌ی کرا بوو به (یَرونَ) له‌سەر وه‌زنی یَفُونَ تەنها فاء الفعلی ماوه: (یَرونَ) ه‌ش به‌هه‌مان شیوه: به‌لām تَرنِینَ تَرنِینَ: ه‌ بوبه‌دو (ی) وه‌کو تَعْلَمِینَ. نەقلی حەرەکی هەمزه‌مان کرد وحزف کرا بوو به تَرنِینَ (یی) یه‌کە‌م لām الفعله‌ هی دووه‌م ضمیره وفاعله بۆ مفردی مۆنثه. جا هی یه‌کە‌م متحرکه وماقبلی مفتوحه. وه‌قلب کرا به ئەلف وه‌ التقاء بوو حەزف کرا: بوو به تَرنِینَ له‌سەر وه‌زنی (تفین) ه‌ (واتفق فی خطاب المۆنث لفظ الواحدة والجمع) وا ه‌له‌که‌وتوو ه‌ لەم بابە کە صیغە‌ی مفردی مۆنث وجه‌معی مۆنث وه‌ک یه‌ک بن له‌کاتی (خطاب) له‌گەڵ کردنیان: به‌لām له‌صوره وه‌ک یه‌کە وان. له‌ته‌قدیر لیک جیان وه‌کو خۆی ده‌فه‌رموی (لکنَّ وزن الواحدة تَفِینَ ووزن الجمع تَفْلَنَ) به‌لām له‌فه‌رزدا وه‌زنی مفردی مۆنث محاطبه‌ تفین‌/یه‌ چونکە عەین الفعل ولام الفعلی نه‌ماوه. به‌لām وزنی جمعه‌کی تَفْلَنَ/ یه‌ چونکە عەین الفعل ولام الفعلی نه‌ماوه به‌لām وه‌زنی جمعه‌کی تَفْلَنَ: یه‌: چونکە تەنها عەین الفعله‌ کە‌ی حەزف کراوه کە‌هه‌مزه‌یه‌: کە ئەسلە‌کە تَرنِینَ بوبه‌یه‌ک یاء ئەمه‌شیان لām الفعله به‌لām هی مفرده‌کە‌ی فاعله‌و ضمیر ماوه لām الفعله‌کە‌ی حەزف کراوه (وَإِذَا أَمَرْتْ مِنْه) ه‌ه‌رکاتی ویستت ئەمری به‌ صیغە‌ی دروست بکە‌ی لەم صیغە‌یه‌ : (رأی یرای) یه‌: (قُلْتَ علی الأَصْل إِرَاءَ کَارِعَ). بوو ده‌لِیت له‌سەر یاسای

فعلە مضارعە کە ی ئەسل: کە تەرك کراوە (إرء) چونکە ئەسلە کە ی ترع ی بوو. (تی) حەرفی مضارعە حەزفی بکەو هەمزە وەصلە کە ی زیاد بکە وئاخەرە کە ی مجزوم بکە بە حەزفی بیە کە ی: دەبیته. إرء وەکو إرء کە ئەسلە کە ی (ترعی) بوو. (وعلی الحذف ر) علی وزن (ف) وە تۆ دەلیت بۆ دروست کردنی ئەمری مخاطب لەم فعلە: لەسەر ئەساسی حەزفی هەمزە: دەلیت (ر) بەیەك حەرف لەسەر وەزنی (ف) یە. چونکە ئەسلە کە ی بکار هیندراوی تری بوو. حەرفی مضارعی حەزف بکە لەگەڵ (ی) لەدواود. دەبیته (ر) لەسەر وەزنی (ف) واتەبەس فاء الفعلى ماود (و یلزمه الهاء في الوقف نحو(رد) جا له‌بەر ئەوە یەك حەرف ماوەتەو: واجبه (هی) ی سکتە ی بوزیادبکە ی لەکاتی لەسەر وەستانی. وەکو (ره) چونکە (إبتداء ووقف) لەسەر یەك پیت ناخۆشە: (تقول في الوصل بلا هاء ر) واتە تۆ دەلیت لەنەمری مخاطب لەکاتی وەصل کردنی بەووشە یەكتر بەبیتهی دەلیت (ر) بەیەك حەرف بۆ مفردی مذکری مخاطب. ئەسلە کە ی لە نيزك (تری) بوو حەرفی مضارعی لادە لەگەڵ (ی) لەئاخری (ریا) بووتە تثنیه ی مذکر ئەسلە کە ی تریان. (تی) لە ئەوەلیەو دەکەڵ نونی ناخری لادە. (رؤا) بۆ جەمعی مذکری مخاطب. ئەسلە کە ی (تروُن) بوو (ی) لەگەڵ نونی لادە. دەبیته (رؤا) وەزەنە کە ی (فوا) (رِي) بۆ مفردی مؤنث مخاطبة ئەسلە کە ی ترین بوو (تی) و نون لادە. دەبیته (رِي) لەسەر وە زنی (فِي) ریا تە ثنیه ی مؤنثە وەکو هی وایە (رَيْن) بۆ جەمعی مؤنث مخاطبة ئەسلە کە ی تَرَيْن. (تی) لادە. دەبیته رَيْن. ئەم نونە لا ناچی. چونکە ضمیره وفاعله وەکو ئەوانی تر ئیعراب نیە (وبالتأكيد رَيْن) تۆ دەلیت لەکاتی تەئکید کردن ئەم ئەمرە بە نونی ثقیله. رَيْن ئەسلە کە ی (ر) بوو بەیەك پیت کە تەئکید کرا لام الفعل گە راو بەمفتوحی. بوو بە رَيْن (ریان) ئەسلە کە ی (ریا) بوو تەئکید کرا بەنونی ثقیله. وەنونه کە مەکسور کرا (رُون) بۆ جەمعی مذکری مخاطب. ئەسلە کە ی (رؤا) بوو. تەئکید کرا بەم نونە ئە قیلە التقاء الساکنین رویدا. لەنێوان نونی تەئکید و واوی جەمع. وە دروست نیە هیجیان حەزف بکە ی لەبەر ئەمە لەپیشان زانیمان. واو (تحريك) کرا. بەحەرکە ی مناسبە ی خۆی کە

ضمهیه. بووبه (رَوْن) رَيْنَ بۆ مفردی مۆنث محاطبە. ئەسلەکە ی رِيْ بوو. تەئکید کرا بەنونی ئەقیلە. وه التقاء پەیدا بوو لەنیوان نونی تەئکیدو (بی) ی محاطبە: وه دروست نیه يهك حەزف بکریت بەناچاری (بی) حەرەکەدار کرا. بەحەرەکە ی مناسبی خۆی کەکەسردیە بوو بە رَيْنَ (رِيَان) بۆ تەئشیە مۆنث . وەکو هی مزکروایه (رِيَان) بۆجەمعی مۆنثی محاطبە. ئەسلەکە ی (رَيْن) بوو. تەئکید کرا. بوو بە رَيْنَن ئەلفیکمان خەستە نیوان نونەکان: وەنونی تەئکید مەکسور کرا بوو بە رِيَانَن) وبالخفيفة رَيْنَ (ئەسلەکە ی (ر) بوو نونی خەفیفە هات لام الفعلی هیئاوه (رَوْن) جەمعی مذکره ئەصلەکە ی رَاو بو کەنونی خەفیفە هات واوی جەمعی مذکر مضموم کرا لەبەر التقاء الساکنین (رَيْن) بۆ مفردی مۆنث محاطبە. ئە سلەکە ی (رِي) بۆ تەئکید کرا بە نونی خەفیفە. التقاء الساکنین رویدا لەبەینی (ی) و نون (ی) مەکسور کرا. بو بە رَيْنَ:

میسالی دۆو تەئشیە لەگەڵ جەمعی مۆنث لەنونی خەفیفەدا ناییت. وەکو خۆت دەزانیت. هاتەسەر ئیسمی فاعل (فهو راء) واتە ئیسمی فاعل لەم بابەوه لەم ماددە. هەمزە ی حەزف ناکریت. راء ئەسلەکە ی راء بوو وەکو عالم: ئیعلالی وەکو رام وایه (رائیان) بۆ تەئشیە ی مذکره جائەگەر لەمفردەکە ی دروست بکە ی. بەم شیوەیه: ئەسلەکە ی راء بو. ئەلف و نونی تەئشیە زیاد کران. وهلام الفعل گەراوه بەمفتوحی: بوو بە (رائیان) لەحالەتی رەفع دا وه لەحالەتی نەصب وجەرە رَائِيَيْن (رائون) وەزەنەکە ی فاعون بۆ جەمعی مذکره: ئەسلەکە ی (راء) بۆ نیشانە ی جەمع لەحالەتی رەفع دا واوو نونە. زیادمان کرد. بوو بە رائون. واتە نيزك تر و له پيشتریش (رائيون) بو : ضمە ی (ی) نەقل بکە بۆ هەمزە. له پاش حەزفی حەرکە ی خۆی. جا التقاء رویدا لەنیوان (ی) و واوی جەمع : حزفی (ی) کرا. بوو بە رائون: لەحالی رەفع داوه له دوو حالەتی تر (رائین) وه بومۆنث رائیة رائيتان رائيات (کراع راعیان راعون) یانی حوکمی مەموز العین معتل اللام لەم بابە وەکو حوکمی معتل اللامی وایه: کەبە بی هەمزە بی- لەم بابە : کەبابی سی-یەمە کە ئەسلەکە ی (راعی راعیان راعيون) د

بوو، (وَذَاكَ مَرْتِي كَمَرَعِي) واته ئیسمی مفعول لهم ماددیه که مهموز العین/د وناقصه: هه مزه‌ی ده‌مینێ. وه ئیعلالی وه‌کو (مرعی) وایه که معنر اللامی به‌بی هه‌مزه‌یه ئه‌سه‌له‌که‌یان مَرْتُو و مرعو ی بو: وه ئیعلاله‌ که‌یان وه‌ کو مَرْتِي وایه که‌ته‌سه‌له‌که‌ی (مَرْمُوی) بوو. له‌ی‌شان باس‌کراوه‌:

زانیت که (یَری) مخالفی مضارعه کانی تربوو لهحه‌زفی همه‌زده‌ی لیره‌ش باس ده‌کات. که‌بابی إفعالی‌ش لهم ماددیه مخالفی شوینه‌کانی تره: به‌لام له مجردده‌کیه‌تی تنه‌ها مضارع مخالف بوو: به‌لام له‌بابی إفعال له‌هممو صیغه‌کان موخالیفه. جاده‌فرموی (وبناء افعال منه مخالف لأخواته ایضا) واته بینای بابی إفعال له مادده‌ی (رَئی یری) مخالف وی‌تجه‌وانه‌ی هممو صیغه‌کان بابی إفعاله: له‌غیری ئه‌م مادده‌یه: هه‌روه‌کو (رعی یری) مخالفی وی‌نه‌کانی بوو: بۆ وی‌نه‌حه‌زفی همه‌زده‌ی ده‌کرئ لهم مضارعه که (رَای) ئه‌سه‌که‌ی (یَرَّای) بوو. به‌لام بنای حه‌زفی لی ناکریت که‌همان بابیه: جا مه‌زیده‌که‌شی له‌بابی (إفعال) ده‌به‌همان شیوه: مخالفی بابیه‌کانی‌تره له‌مادده‌کانی تر (لکن فی جمیع تصاریفه هنا) به‌لام وامه‌زانه که‌شمه‌ش هه‌ر له‌مضارعی مخالفه. به‌لکو له‌هممو صیغه‌کان مخالفه لی‌رده‌ا. یانی له ماضی و له مضارعی له ئه‌م‌ریش هتد جابامیسالی به‌ئینین (فتقول أری اصله أَرَعِی) یانی تۆ ده‌لئیت له دروست کردنی بابی (إفعال) لهم ماددیه (أری) ئه‌سه‌که‌ی أَرَعِی. بوو وه‌کو (أَعطى أكرم). (نقلت حركة الهمزة إلى الراء فحذفت فصار أری) نه‌قلی هه‌ره‌که‌ی همه‌زده‌ی کرا. بۆ حه‌رفی پێش خۆی وه‌ حه‌زف کرا بۆ سوکی: وه‌ (یی) لام لافعلیش قه‌لب کرا به‌ ئه‌لف. بوو به‌ (أری) له‌سه‌ر وه‌زنی (أفل) (یَری اصله یُرئی نقلت حرکتها فحذفت فصار یُری) ئه‌سه‌که‌ی یُرئی بوو. وه‌کو یعطي یكرم. نه‌قلی هه‌ره‌که‌ی همه‌زده‌مان کرد بۆ حه‌رفی پێش خۆی. وه‌حذفمان کرد له‌به‌ر سوکی پاشان ضمه له‌سه‌ر (ی) گران بوو لادرا. بوو به‌ (یَری) له‌سه‌ر وه‌زنی یُفل: (یُریان) ئه‌مه‌ش ته‌ئشیه‌یه ئه‌سه‌که‌ی یُریان بوو. نه‌قلی هه‌ره‌که‌ی همه‌زده‌کرا وه‌حه‌زف کرا (یُرون) بۆ جه‌معیه‌ی مژکده. به‌ضمه‌ی (ی) له‌که‌لا (ری) وسکونی وادی

جەمعی (اصلە یُرئییونَ حذفت بعد نقل حرکتها فصار یُرئونَ) (یُرُون) نەسلەکە ی (یُرئونَ) بوو. وەکو (یکرمون) حەزفی ھەمزەکە ی کرا لە دواى نەقل کردنى ھەمزەکە ی بۆ حەزفی پێش خۆی. جابوو بە یُرئونَ (فنقلت ضمة الیاء إلى الراء فحذفت للساکنین فصار یُرُون علی وزن یُفُون) یُرئون نەقلی ضمە ی (ی) کرا بولای (ری) پاشان (ی) حەزف کرا لەبەر التقاء الساکنین لە نیوان (ی) واوی جەمعی: بوو بە یُرُون لەسەر وەزنی یُفُون. بەضمە ی (ی) و (فی) کەواتە لەپێتەکانی ئەسلی تەنها (ف) ماوە (إِراءَ ة) ئەمەش مەصدەرە بۆ (أری) (الأصل إریاً کافعالاً) ئەسلی (إراءَ ة) ی (إریاً) بوو وەکو إفعالاً واکراماً (قلبت الیاء همزة لوقوعها بعد الف زائدة طرفاً) واتە قەلب (ی) کرا بە ھەمزە لەووشە ی (إریاً) چونکە ئەم ییە کەواتە پاش تەلفی زیاد. لەدواوە. بوو بە إراءَ ة (وحذفت الأولى بعد نقل حرکتها إلى ما قبلها) پاشان حەزفی ھەمزە ی ئەوہلی کرا (کەعەین الفعلە) لە دواى نەقل کردنى ھەرزەکەکە ی بۆ ماقبلی (وَعَوَّضَ عَنْهَا التاء فصار إراءةً) پاشان لەجیاتی ھەمزە ی حەزف کراو (تئ) ی مەصدەرمان ھینا لە ئاختمان دانا بوو بە (إراءةً) (وإراءَ بلا تعویض) وە دروستە إراءَ ة بخۆندریتەوہ: بەبێ دانانی (ة) لەجیاتی ھەمزە واجب نەبوو لیژەدا: یەک پرسیار دەکات. بۆ دانانی (ة) لە (إقامةً) واجبە بەلام لیژە واجب نیە کە ھەردووکیان مەصدەری یەک بابن: لەوہلامدا دەفەرئوی: (ولما حذفت الهمزة من فعله ایضا لم یلزم التعویض) واتە لەکاتیەک کە حەزفی ھەمزە ی کرا لە فعلەکەش کە (أری یُری) بوو. ھەروەکو لە مەصدەرەکە ی کرا کە (إراءَ ة) پێویست نەبوو لەجیاتی ھەمزە ی (ی) دابندری کما فی إقامه. وەکو واجبە لەم مەصدەرە کە إقامة (ی) لەجیاتی عەین الفعلەکە ی دابندری. کە نەسلەکە ی (إقواماً) بوو. وەکو اکراماً (الترموا الحذف والتعویض فی تعزیه وإجازة واستجازة) واتە زانایانی عیلمی (صرف) بەواجبی دەزانن حەزف کردنی حەزفی عەللە وەدانانی (تئ) لەجیاتی ئەم حەزف کراوہ: لەم سێ مەصدەرە : یەکەم تعزیه کە مەصدەری بابی تفعیل) ە ناقیصه: وە دووہم (إجازة) مەصدەری بابی افعاله. و سێیەم

(استجازه) که مصدری بابی (استفعال) ه وه هەردوکیان (أجوف) ن (تعزية) ئەسلەکەى تَعَزَّى بوو: فعلةکەى عَزَّى وه کو (فَرَح) يَه لَه دوو بیه هەزف بکه: یان هی لام الفعل هەندیکیان ده لێن ئەمە هەزف ناکرێ یان هی مەصدره . ئەوجار (تى) له جیاتى دابنێ: دەبیته (تعزية). وههم دوانى تر. ئەسلەکیان اجوازا واستجوازا. وه کو اکراما واستخراجا. نهقلی فەتخەى واوه کهمان کرد بۆ ماقبلەکیان. وه قەلب کران به ئەلف. التقاء الساکنین رویدا له ئێوان هەردو ئەلف: یه کهمان هەزف کرد. پاشان (تى) له جیاتى داندرا: به واجبی (وقد جاءه فیهی تُنزی دلوها تنزیاً) واتە کهم جار هاتوو ده که (ی) هەزف نه کراوه وه تى زیاده کراوه وه کو وشەى تنزیاً. وه کو تفریحاً. به لام ئەمە کهمه (وإرایة بالیاء نظراً إلى انّ التاء اخرجتها عن الطرفية) واتە دروستەلەم مصدر (إرایة) بخۆیندریته وه. به تهعویزی (تى) وه قەلب ئەم بیهش نه کراوه به ئەلف. چونکه وا تهماشاده کړی که ئەم (تیه) وای کردوو ده که (ی) به کهوتیته ناوه راستى ئەم وشەیه: وه دەری کردوو له وه ده که له دواى بیته. وه شتیکی دیاره. ئەگەر (ی) له (طرفی) نه بێ: قەلب ناکرێ به ئەلف لێردا: وه نه وى که قەلبی ده کات. هیچ حیساب بۆ (تى) ناکات. چونکه وشەیه کی سه ره خۆیه جیاوازه (فهو مُرٍ) ئیسمی فاعل له ماددهی (رأى) له بابی أفعال (مُرٍ) ده بێ (أصله مُرئى) ئەسلەکەى مُرئى. وه کو مکرم، نهقلی هەره کهى هەمزەمان کرد بوو ماقبلەکەى وه هزفمان کرد بۆ سوکی. وه ضمه له سه ر (ی) کرا بوو به (مُرٍ) له سه ر وه زنى {مُفٍ} (مُریان) بۆ جه معی مزکره ئەسلەکەى مُرئیان بوو (مُرُون) بوو جه معی مزکره ئەسلەکەى مُرئییون بوو وه کو مکرمون: نهقلی هەره کهى هەمزەمان کرد بۆ پیشی وه هزف کرا جا له دواى لادانى هەره کی (ی) بۆ پیش تهویش هەزف کرا له بهر التقاء الساکنین بوو به مُرُون) (مُریة مُرئیان مُریات) ئەمەش بۆ مۆنشه ئەسلەکیان مُریة مُرئیان مُرئیات. له ههه موان نهقلی هەره کهى هەمزە گراوه. وه هزف کراوه (وذاك مُرٍی أصله مُرئى) تۆ ده لێیت له. دروست کردنى ئیسمی مفعول له ماددهی (رأى). له بابی إفعال مُرئى. ئەسلەکەى مُرئى بوو. وه کو مکرم به فەتخەى

پیتی پیش ناخرەکی. نەقلی حەرەکی ھەمزەمان کرد. بۆ پیش خۆی، وە حەزف کرا
 لەبەر سوک کردنی ووشە: بو بە مَرِي (بی) متحرک ماقبل مفتوح قەلب کرا بە تەلف.
 التقاء الساکین بوو لەنیوان ئەلف و تنوین حەزفی ئەلفەکیان کرد. بو بە مَرِي لەسەر
 وەزنی مَفِي (مَریان) تەئشیه ئەسلەکی مَرِيان بوو. ھەمزە لا دراو (مَرُون)
 جەمەد، ئەسلەکی مَرْتُون بوو وەکو (مَکرمون) ھەمزەکی حەزف بکەو (بی) بکە
 بە ئەلف و حەزفی بکە لەبەر التقاء الساکین. بوو بە مَرُون لەسەر وەزنی مَفُون: (مَراة)
 ئەمەش بۆ مۆثە. ئەسلەکی مَرْتیة حەزفی ھەمزەکی کراو (بی) قەلب کرا بە
 تەلف: بوو بە مَراة (مَراتان) ئەسلەکی مَرْتیتان بوو وەکو مَکرمتان. حەزفی
 ھەمزە کرا وە (بی) قەلب کرا بە ئەلف (مَریات) بۆ جەمعی مۆثە. ئەسلەکی
 مَرِنیات. وەکو (مَکرمات) نەقلی حەرەکی ھەمزە بکەو حەزفی بکە (أر) أَصله
 تَأْرِي (تۆدەلێت لە ئەمری مخاطب لەم ماددیە لەبابی أفعال (أر) بەفەتھە ھەمزە
 کەسردی (ری). ئەسلەکی تَأْرِي بو. (تی) لادە و ناخرەکی مجزوم بکە بە حەزفی (ی)
 دەبیته (أر) لەسەر وەزنی (أف) (أریا) ئەسلەکی تَأْریان. (تی) مضارعی لادە
 لەگەڵ نونی شیعرا ب دەبیته (أریا) (أروا) ئەسلەکی تَرْتُون بو وەکو (تَکرمون)
 ھەمزەکی حەزف بکە دەبیته تَرْتُون. ضمە ی (ی) نەقل بکە بۆ ماقبلی. دەبیته
 تَرُون. تی لادە لەگەڵ نونی جەمعی. وە ھەمزە قطعەکی بگێرەو. دەبیته أرو لەسەر
 وەزنی أفوا (أری) بۆمفردی مۆث مخاطبە ئەسلەکی لە دوورەو (تَأْرْتین) بوو.
 وەکو تَأْکرمین. ھەمزە الفعل لادە. دەبیته تَأْرین. پاشان (ی) لام الفعل لادە
 ھی ییە کەم: دەبیته تَأْمَرین. ئەوجار تی مضارعی و نون لەناخی لادە (دەبیته) (أری)
 لەسەر وەزنی (أفی) (أریا) ئەسلەکی تَأْرین بوو (أرین) بۆ جەمعی مۆثی
 مخاطبە. ئەسلەکی تَأْرْتین بوو وەکو تَأْکرمَن ھەمزە عەین الفعل حەزف کرا. دەبیته
 تَأْرین (تی) مضارعی لادە دەبیته أَرین علی وزن أَفْلَنَ أَرین لەسەر وەزنی أَفْلَنَ یە
 چونکە تەنها عەین الفعلى حەزف کراو (وَبِالتَّأْکِیدِ أَرین) تۆ دەلێت لەکاتی
 تەتکید کردنی ئەم ئەمرە بەنونی ئە قیلە أَرین. ئەسلەکی (أر) بوو کەنونی تەتکید

هات لام الفعلی کراود (أریان) بۆ تشنیه (أرن) بوو. جەمەع ئەسلەکە ی (اروا) بوو : کە تەنکید کرا ألتقاء الساکنین روی دا لەنیوان واوی جەمەع و نونی تەنکید. ئەم نونە حەزف ناکرێ، واوەکەمان حەزف کرد. چونکە ضمه دەلالەتی لەسەر ددکات: بو بە أرن. لەسەر وەزنی أفن (أرن) بۆ مفردی مؤنث محاطبة ئەسلەکە ی (أری) بوو تەنکید کرا. بەم نونە. وە یی لاچو چونکە کەسەردی (ری) ماوە دەلالەتی لەسەر ددکات (أریان) بۆ تەشنیه (أریان) بۆ جەمعی مؤنث ئەسلەکە ی اریان بو تەنکید کرا بە نونی کران بوو بە اریئن. وە ئەلفەک زیاد کرا لەنیوان ئەم نونانە. وەهی تەنکید مەکسور کرا (وبالـخـفـیـفـة اریئن) بۆ مفردی مذکره (ی) گەراوەتەو (أرن) بۆ جەمە: واوی جەمەع لاچو لەبەر التقاء الساکنین. و میسالی تەشنیه و جەمعی مؤنث لە خفیفە ی ناییت (وتقول في النهي لا تُر) تۆ دەلییت لەکاتی (لا) ی نەهی بخیتەسەر ئەم مضارعە لەبابی إفعال (لا تُر) هەمزدی عەین الفعل لەپێشتەر حەزف کراوە. و ئەم جارە (لا) ی نەهی لام الفعلی حەزف کرد (لا تُریا لا تروا الخ) لەوانەش نونی حەزف کردود (لاتری لاتریا لاترین) بۆ موعنثە ئەمە نونی جەمی موعنثە لاناچی (وبالتأكید لاترین لاتریان لاترین) ئەم سی میثالە بۆمذکر ن. لەکاتی (لا) نەهی لە کەل نونی تەنکید بخیتە سەریان وادیارە لام الفعل هاتوتەو بەهۆی نونی تەنکیدود ئەم مفردی وەلە جەمعی مذکر واو نەگەرایەو چونکە ضمه دلالەت ددکات (لاترن لاتریان لاترینان) ئەمەش میثالی موعنثانە لەمفرد ددکەیان (ی) حەزف کراوە کەسەر لەسەر (ی) شاهییدە بۆیە لەکۆتای فصلی مەموزی باسی بابی أفتعال ددکات و دەفەر مویت (وتقول في افتعل من مهموز الفاء أیتال كأختار) واتە تۆ دەلییت لەبینای بابی أفتعال لە مهموز الفای (اجوف) أیتال وەکو أختار واتە حوکمی مهموز الفای اجوف لەم بابە وەکو حوکمی ئەجودفی بۆ هەمزدە وایە لەم بابە (ایتال) مجرد ددکە ی (أول) یە نیشانە ی بابی أفتعال زیاد بکە دەبیته أعتول وەکو اجتمع و اختار واو قەلب کرا بە ئەلف بو بە (اتال) هەمزدی دوهم بکە بە (ی) وەکو ایمانابو بە (أیتال) د (وایتلی كأقتضی) تۆ دەلییت لە دورست کردنی بابی أفتعال لە مهموز الفای ناقص ناقص

ایتلی وه کو اقتضی. واتە مەموز و غەیرە مەموز حوکمیان بکە لە معتل اللامی نەم بابە : ایتلی. ئەسڵە مەجڕدەکە (الْوَايە هەمژە (تی) ی بو زیاد بکە دەبیته اِئْتَلَوْ وه کو اجتماع واقتضی. واو لە پلە ی پینجەم بیکە بە (ی) پاشان بیکە بە ئەلف دەبیته اِئْتَلَى. وهەمژە ساکن و ما قبل مەکسور بیکە ی بە (ی) دەبیته ایتلی: یەك پرسیار دەکات بۆچی مصنف رحمه الله) لەم دوا یەدا باس لەم دوو صیغە یە دەکات لەو ئەلامدا دەفەر موی (وخصَّ هذا البات بالذکر) واتە مصنف رحمه تی خۆ ی لى بیت تایبە تی کرد ئەم بابە کە بابی افتعال/ بە باس کردن لەم دوا یەدا (اشارَةً إِلَى أَنَّ الْيَاءَ الْمَبْدَلَةَ مِنَ الْهَمْزَةِ لَا تَقْلِبُ تَاءً) تا کو ئاماژە بیت و بزاندی کە لیژەدا دوو جوړە (ی) هە یە. یە کەم ئەو یە کە (مبدل/ لە هەمژە ی. واتە هەمژە یە کراو بە (ی) جائەم جوړە ییە ناکرئ بە تی وه کو ئەم دوو میسالەکانی باسکراو کە (ایتالی وایتلی) بون. کە هەمژە کە یان کراو بە (ی). وه ئەم ییە ناکریت بە (تی) و دەغم بکریت: ویدی دوو هەمژە ی کە قەلب دەکرئ بە (تی) وه دەغم دەکرئ کە دەفەر موی (کما في اِئْتَسَرَ) مەجڕدەکە (یسر) ه بوو نیشانە ی بابی اُفتعال زیاد کران. بوو بە اِئْتَسَرَ. پاشان (یی) کرا بە (تی) وه دەغم کرا لە تی) ی دوو هەمژە بوو بە اِئْتَسَرَ. بە لام لە میسالەکانی نییمە دا دروست نیە (یی) بکرئ بە (تی) وه دەغم بکرئ چونکە لە پێشان باسکرا. ئەم ییە ی کە (مبدل) ه لە هەمژە ناکرئ بە (تی) چونکە هەمژە بە خۆ ی ناکرئ بە (تی) کە واتە بە دە لە کەش ناکرئ بە (تی) بە لام ئی ئەو ی کە ئەسڵە وه کو یسر) و دیان مبدل) ه لەواوی ئەوان دەکرین بە تی (واِئْتَرَرَفِي اِئْتَرَرَفِي) واتە ئەو ی دەلیت اِئْتَرَرَفِي. ئەسڵە کە ی ایتزر) ه بوو وه (یی) ی مبدل/ لە هەمژە کە ئەسڵە کە ی (اِئْتَرَرَفِي) بوو بئ کراو بە اِئْتَرَرَفِي ئەمە هەڵە یە: قانون وایە. هەر ایتزر بیت وه ئەم یی ئەکرئ بە (تی): یەك دەلیت ئەو ی بۆ (اِئْتَخَذَ) ه هەمژە ی کراو بە تی وه دەغم کراو جا دەفەر موی (واِئْتَخَذَ مِنْ تَخَذَ بِمَعْنَى اَخَذَ) واتە اِئْتَخَذَ کە بابی افتعال/ مەجڕدەکە ی (تخذه): نیشانە ی بابی افتعال زیاد بکە. دەبیته اِئْتَخَذَ: جا (تی) له (تی) دەغم بکە دەبیته اِئْتَخَذَ) وه بە مانای اِخَذَ) یە بە لام حەرفی یە کە میان جیا یە. واتە لە مە ی (تییە) هەمژە

نيه (ويقال منه ايتَّخَذَ) يانی هه‌ركاتی بابی افتعال دروست بکه‌ی له (أخذ) ده‌گوتری ایتخ‌ذ؛ چونکه که هه‌مه‌هوتی زیاد کران. ده‌بیته ایتخ‌ذ؛ جا هه‌مه‌زکه‌ی بکه به (ی) ده‌بیته ایتخ‌ذ. دروست نیه (ی) بکری به‌تی وه ده‌غم بکری.

له‌کاتیڤ (مصنف رحمه الله) باسی مه‌هموزی ته‌واو کرد. هاته سه‌رباسی نیسمی زمان ومه‌کان. فه‌رموی (فصل في بيان اسمي الزمان والمكان) ته‌مه فه‌صلی که باسو به‌یانی نیسمی زه‌مان و مه‌کان ده‌کات (وهو موضوع لزمان اومكان بأعتبار وقوع الفعل فيه مطلقاً) نیسمی زه‌مان ومه‌کان دروست ده‌کری له فعل داندراون بۆ ته‌وه ده‌لاله‌ت بکن له‌سه‌رکات و شوینی ته‌م روداوه. به‌بی به‌ستنه‌وه به‌هیچ شت وه‌کو خۆی ده‌فه‌رموی (من غير تقیید بزمان اومكان معینین) واته به‌بی ته‌وه‌ی به‌سه‌تری ته‌م روداوه. به‌کات و شوینی دیارکراو (فاعل ومفعول) وه هه‌روه‌ها به‌بی ته‌وه‌ی به‌سه‌تری به‌ فاعل ومفعولی دیارکراو جافه‌رموی له‌به‌ر رودانی ته‌م فعله ناوبراوه به‌م ناوه‌ناو ده‌بری: که‌واته (يومك طيب و مكانك حسن) ده‌رجون. چونکه بونیان به‌ زمان ومكان له‌به‌ر هیچ روداو نیه. وه‌هه‌روه‌ها (محشر) ده‌رجوو. چونکه به‌کات و شوینی دیارکراو ده‌لین. وه ته‌مه‌ش بزانه ته‌م نیسمه‌ی زمان و مه‌کان مشترکه له‌نیوان هه‌ردوکیان. بۆ وینه (مجلس) به‌کات و شوینی دانیشتن ده‌لین وه‌هه‌روه‌ها (مقتل الحسين) ﷺ ده‌گونجی به‌روژی عاشوراء بلین وه‌به‌شاری کربلا بلین: ئینجا که پیناسه‌ی بۆ کردن. وه ده‌یه‌ویت باسی چۆنیه‌تی دروست کردنیان بکات. چونکه بیگومان ته‌م دوانه‌ش وه‌کو باقی مشته‌قاکانی تر له‌ مصدهری وه‌رده‌گیرین. به‌لام هه‌ندیڤ راسته‌وخۆ وه‌کو ما وه ته‌وانی تر به‌واسته: جا ته‌مانه‌ش که‌له مه‌صدهری وه‌رده‌گیرین به‌هۆی مضارعیه‌وه‌یه‌وه شتیکی رونه که‌عین الفعل له‌مضارع سی جو‌ره. یان سه‌رداره یان بو‌ردیان ژیر. جا ده‌فه‌رموی (وهو من یفعلُ بکسر العين على مَفْعِلٍ بکسره) واته هه‌ریه‌ک له‌م نیسمی زه‌مان و مه‌کانه. ته‌گه‌ر دروست بکری له‌فعله مضارع‌کی. که‌له‌سه‌ر وه‌زنی یفعلُ بیت. وه‌کو یضرب. به‌که‌سه‌ردی عه‌ین الفعله‌که‌ی. بیگومان نیسمی زمان و مه‌کان له‌سه‌ر وه‌زنی مَفْعِلُ/ی

دەبیّت. جائەم مضارعە صحیح بی (کالمجلس) وەکو المجلس. ئیستا ئەم وشەییە لە (بجلس) وەرگیراوە بە کەسەری عەین الفعلە کە ی کە پیتی لامە: (بی) حەرفی مضارعی لادە وە میمیکی مفتوحی لە شوێن دابنێ دەبیّت المجلس بۆ کات و شوێنی دانێشتن و دیا ئەم مضارعە (أجوف) بی وەکو دهلیّ (والمبیّت) ئەسلە کە مبیّت وەکو مضرب لەییّت وەرگیراوە کە معتل العین/ه. وەیا مضاعف بی یان مەموز بیّت. وەکو (مفرّ) له (نقرّ) وەرگیراوە. وە (مأزّر) له (یأزّر) وەرگیراوە کە مضارعی هەمان: لەسەر وەزنی یضرب)یە. وە حەرفی مضارعی لادراوە. و میمیکی مفتوح لە شوێنی داندراوە: وە عەین الفعلە کەش هەروەکو خۆی بە مە کسوری ماوەتە وە (ومن یفعل ویفعل بفتح العین وضمها علی مَفْعَل بفتحه) واتە هەراکتێک ئیسمی زەمان و مەکان دروست بکریّن لە فعلە مضارعە کە کە لەسەر وەزنی یفعل)ی بیّت بە فەتحتی عەین الفعل کە ی: یان لەسەر وەزنی یفعل)ی بیّت ضمه ی عەین الفعلە کە ی. لەم دوشوێنە لەسەر وەزنی مَفْعَل)ی دەبیّت. بە فەتحتی عەین الفعل کە ی (للتوافق فی مفتوح) لەبەر موافقە ی ئەم ئیسمە زەمان و مەکانە لە گەڵ ئەم فعلە مضارعە ی: کە حەردە کە ی عەین الفعلی مضارعی مفتوحە. واتە ئیسمە کەو فعلە مضارعە کە وەک یەک بن لە فەتحتی عەین الفعلدا (وتعذره فی مضمومه) وە موافقەش قەدەغیە لەم مضارعە ی کە مضموم العین/ واتە نە گونجا کە ئیسمی زەمان و مەکان موافقی مضارعە کە بێ ئەم مضارعی مە مضموم العین. وەکو لە دوەکانی تر گونجا (لرفضهم مَفْعَلًا) چونکە ئەگەر ئەمەش وەکو مضارعە کە ی مضموم العین بیّت دەبیّتە (مَفْعَل) وە عەردە کانیشت فەرموشیان کردووە لەزاراوە ی خۆیان هەر ئیسمێک لەسەر وەزنی (مَفْعَل)ی بێ (إلا مَعُونًا وَمَكْرَمًا) مەگەر ئەم ئیسمە کە معون و مکرّم)ن کە هەردوکیان لەسەر وەزنی مَفْعَل)ی هاتون ئەم دوانەش یان جەمعن. وەکو (فراء) ددە فرموی یان مصدرن بە مانا إعانة واکرام/ن. جاهر چونیک بێ کە مە: وە کەم وەکو نەبوو وایە یەک رەخنە دەگریت وە دەلیّت. بۆ چی لێرە مفتوح کرا. بۆ مە کسور نە کرا. ددە فرموی (ولم یکسر لأن الفتح أخف) یانی ئیسمی زمان و مەکان

مه‌کسورنه‌کرا. له‌م مضارع‌ی که عه‌ین الفع‌لی مضمومه. و‌دکو ینصر یقتل) نه‌مان کرد به منصر و‌مقتل: چونکه فه‌تخه سوک تره له‌که‌سره‌ی. ئینجا هاته‌سه‌ز میس‌اله‌کان (کالمذه‌ب) ئیستا مه‌زه‌هب له‌یزه‌هب و‌درگیراوه. مضارع‌ه که مفتوحه و‌ئیسمی زه‌مان و‌مکانیش مفتوحه (و‌المتقل) له‌یقتل و‌درگیراوه مضارع‌ه که مضمومه به‌لام ئیسمه‌کان مفتوح کراون (و‌المشرب) له‌یشرب. و‌درگیراوه ماضیه‌که‌ی مه‌کسوره و‌مضارع‌ه‌که‌ی مفتوحه و‌ئیسمه زه‌مان و‌مه‌کانیش مفتوحن. و‌ه‌ئه‌مانه هه‌مویان صحیحن (و‌المقام) ئه‌مه‌ش له‌بابی یه‌که‌مه و‌دکو یقتل. به‌لام (ئه‌جوف) دئه‌سه‌له‌که‌ی (مَقُوم) بوو دوا‌ی کراوه به‌ئه‌لف. و‌دکو (اقام) دی که له‌پیشان باسکرا: یه‌ک ره‌خنه د‌د‌گ‌ری‌ت و‌ ده‌ل‌یت: تو گو‌ت هه‌رکاتیک مضارع‌ه که به‌ضمه یان فه‌تخیه‌ی عه‌ین الفعل بوو ئیسمی زه‌مان و‌مه‌کان له‌سه‌ر و‌ه‌زنی مفع‌لی د‌ه‌بن به‌فه‌تخه‌ی عه‌ین الفع‌لی. و‌ئه‌ئیس‌تانه‌م هه‌موو شتانه مضارع‌ه‌که‌یان به‌ضمه و‌فه‌تخیه. و‌ئه‌ئیسمی زه‌مان و‌مه‌کانیشیان له‌سه‌ر و‌ه‌زنی مفع‌لی ئ به‌کسره‌ی عه‌ین الفعل هاتوو له‌وه‌لامدا ده‌فه‌رمو‌یت: (و‌شذ المسجد والمشرق والمغرب والمطلع والمجرز والمرفق والمسکین والمنسک والمنبت والمسق‌ط بالکسر) واته ریزپه‌ر‌د. ئه‌م هه‌موو شتانه که به‌که‌سره‌ی عه‌ین الفعل هاتون له‌ئیسمی زه‌مان و‌مه‌کان چونکه ده‌ستور وایه که به‌فه‌تخه‌ی عه‌ین الفعل بوانه (إذا المجرز من مفتوح العين وما سواها من مضمومة) چونکه مجز مضارع‌ه‌که‌ی مفتوح العين له‌بابه‌بی چوارمه: و‌ه باقیه‌کانی‌تر مضارع‌ه‌که‌یان مه‌مضمومه له‌بابی یه‌که‌من: یاسا و‌ابوو له‌سه‌ر و‌ه‌زنی مفع‌ل بوانه. به‌فه‌تخه‌ی عه‌ین الفعل: و‌ه ئیستا به‌که‌سره‌ی عه‌ین الفعل هاتون هه‌مویان شازن واته ریزپه‌رن (وحکي في المسجد والمطلع والمسکن الفتح) نه‌قل کراوه له‌هه‌ندیک عه‌ره‌به‌کان له‌م سئ ووشه‌یه که المسجد المطلع المسکن که به‌فه‌تخه‌ی عه‌ین الفعل خویندراو نه‌ته‌وه. له‌م کاته به‌کاره‌یتنا نیان به‌پئ یاسای خویانه (واجیز في کلها) و‌ئه‌م فه‌تخه دروست کراوه ورتیی پیدراوه له‌هه‌ر هه‌موو ئه‌م ووشانه که یانزده ووشه‌یه: ئه‌مه‌ی که دروست ده‌کات ماموستا (فراء) یه‌رحمه‌الله

(هذا إذا كان الفعل صحيح الفاء واللام) واتە ئەوەی کە گۆتمان کە ئیسمی زەمان و دەمان لەم شوێنانە مفتوحە وە لەم شوێنانە مەکسورە: لەکاتیەک بەم شیوەیە: کە ئەم فعلە مضارعە ئێم ئیسمە زەمان و مەکان لی دەروست کراوە: فاء الفعل و لام الفعل حەرفی صحیح بێت. وە حەرفی عللەنە بی وەکو میسالمان بۆ هێنا لە أجوف و مضاعف و مهموزیش لە گەڵ دابو (فمن المعتل الهاء مكسور عینه ابدأ) واتە ئەم فعلە کە معتل الفایە بەلام وایە. و اوێکەش حەزف کراوە. ئیسمی زمان و مەکان لەم جوړە فعلە مەکسور العین/ە بە دەوام (کالموضوع والموعِد) ئیستا (موضع) ئەسلەکی یوضع بوو بە کەسەرە عەین الفەلی. بەلام کەواو حەزف کرا. ضاد مفتوح کرا. لەبەرگرا نی حەرفی حەلقی: (موعِد) ئەسلەکی (یوعِد) بوو: و اوێکەش حەزف کرا بەلام عەین وەکو خۆی بە مەکسوری مایەو. ئینجا لە هەردووکیان حەرفی مضارعی لادراو: و میمیکی مفتوح لە ئەوێکەش وە داندراو بەلام معتل الفای یائی. وەکو (مبْقَط) هەندیک دەلێن مفتوح العین/ە ئیسمی زمان و مەکان (و شد مُوجَل بالفتح) ریزیەرە (موجَل) کە بە فتحە عەین الفعل هاتوو. چونکە موجل معتل الفایە وایە. یاساوا بوو بە کەسەرە جیم بواوە (ومن المعتل اللام مفتوح عینه ابدأ) واتە ئەم ئیسمە زەمانە و مەکانە کە دروست دەکری لە فعلە مضارعە کە معتل اللام/ە عەین الفعلە کە مفتوحە بە دەوام: جا فعلە مضارعە کە هەرچۆنی هەبێت: وای بێت یان یائی (کالمأوی والمرمی) ئیستا مأوای مضارعە کە یائی بوو بە کەسەرە عەین الفعل. حەرفی مضارعی لادەووە میمیکی مفتوح لە شوێنی دانی و عەین الفعلە کە مفتوح بکە لامە کە بکە بە ئەلف. دەبیته مأوی: ئەمە ئەگەرچی لقیفی مقرونە. بەلام لەپیشان فەرموی. حوکمی ئەم لەفیفە وەکو ناقص وایە: (المرمی) ئەسلەکی یَرمی بوو. (بی) لادراو میمەکی مفتوح لە شوێنی زیاد کرا. وە عەین الفعل مفتوح کرا وەلامە کە قەلب کرا بە ئەلف. بوو بە (مَرمی) ئەمە حوکمی معتل الفاء و معتل اللامی بوو (ومعتلها كمعتل اللام) واتە ئەم زەمانە کە دروست دەکریت لە فعلیەک کە معتل الفاء و لامە. واتە لە فیفی

(مفروضه) حوکمی وه‌کو حوکمی معتل‌اللامی وایه که‌عه‌ین‌الفعلی مفتوحه. وه‌لام‌الفعلی قه‌لب ده‌کری به‌ئه‌لف. وه‌کو (موقی) ئه‌سله‌که‌ی (یوقی) بوو (وقد تدخل علی بعضها تاء التأنيث) واته هه‌ندی‌ک جار ده‌چیته‌سه‌ر هه‌ندی‌ک له‌ئیس‌می زه‌مان و مه‌کان (تی) ته‌ئیس (إما للمبالغة) یانی داخیل بونی ئه‌م تییه به‌سه‌ر ئه‌م جو‌ره ئیس‌مانه: یان بۆ ده‌رخستنی موباله‌غه‌یه له‌هه‌بونی ئه‌م فعله له‌م شوینانه (أو لأرادة البقعة) یان له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که‌ئیراده شوینه‌که کراوه به‌ تاییه‌ت. که‌واته له‌م کاته‌دا به‌ئیس‌می زمان و مه‌کانی اصطلاحی حسیب نین چونکه له‌یاسا لایانداوه (كالمِظَنَّة) بۆ کات و شوینی گومان به‌بونی شت. ئه‌سله‌که‌ی یظن بوو به‌ضمه‌ی عه‌ین‌الفع‌ل: میم‌یکی مفتوح له‌شوینی حه‌رفی مضارعی داندراو و ده‌ه‌ین‌الفع‌ل مفتوح کرا به‌قیاس. وه‌ (تی) ته‌ئیس زیادکرا: به‌لام به‌خیلافی قیاس (والمقبرة) بۆ شوینی شاردنه‌وه‌ی مردوو واته قه‌بر. مضارعه‌که‌ی یقبر بوو (ی) لادرا و میم داندرا و ده‌ه‌ین‌الفع‌ل مفتوح کرا به‌قیاس. (تی) زیادکرا به‌غه‌یری قیاس (والمشرقة) بۆ شوینی ده‌رکه‌وتن و روژه‌ه‌لات ده‌گوتری ئیعلالی وه‌کو هی پێش وایه (وشذ المِظَنَّة بالكسر) واته شازه‌و له‌ریژ ده‌رچوه. مِظَنَّة. به‌که‌سه‌ره‌ی (ظ) چونکه مضارعه‌که‌ی مضمومه. به‌پێی یاسا له‌ئیس‌می زه‌مان و مه‌کان مفتوح ده‌بی‌ت (والمقبرة والمشرقة بالضم) و ده‌ه‌روه‌ها نه‌م دووه‌ش شازن به‌ضمه‌ی عه‌ین‌الفع‌لی چونکه ئه‌مانه له‌بابی یه‌که‌من ئیس‌می زه‌مان و مه‌کان له‌ویدا مفتوح ده‌بی‌ت (والقياس في الكل الفتح أيضا) ده‌ستور و یاسا له‌م سێ ووشه‌یه فه‌تحه‌ی عه‌ین‌الفع‌له (لضمها) چونکه عه‌ین‌الفع‌له‌که‌یان مضمومه له‌مضارعی. وه‌ هه‌ر فع‌لی‌ک عه‌ین‌الفع‌لی مضموم بئ ئیس‌می زه‌مان و مه‌کان له‌ویدا مفتوح ده‌بی‌ت: لی‌ره ده‌رکه‌وت که‌ئه‌م ووشانه دوجار شازن. یه‌که‌م له‌به‌ر (تی) ته‌ئیس. دووه‌م که‌مفتوح نینه: ئیمه گومان ئیس‌می زه‌مان و مه‌کان نابێ تاییه‌ت بکری‌ن: وه‌ لی‌رده‌دا ئه‌م جو‌ره ئیس‌مانه ئه‌گه‌ر تاییه‌ت نین وه‌ به‌ضمه‌ش بخویندرینه‌وه شازن. وه‌کو باس‌مان کرد. به‌لام ته‌گه‌ر (مقبرة) و مشرقه به‌قه‌برستان و روژه‌ه‌لاتی بلێن. ئه‌وه شاز نین، چونکه له‌وکاتی

هەر ئیسمی زەمان و مکان اصطلاحی نین. جا مصنیف دەفەرمویت (وإن أريد بهما المكان المخصوص) واتە ئەگەر ئیرادە بکریت بەم دوو ئیسمەت کە مقبەرە و مشرقە (یە شوینەکی تایبەت و دیارکراو (کالقاوورە) هەرودە کو قارورە. لەنەسلدا بەهەموو (ظرفیکی) دەگوترا پاشان تایبەت کرا بەشوشە ی شتی تێ دەکەین (لا مفهوم المكان الذي يُقبر فيه ويُشرق فيه) ئیرادە نەکری بەم دوو ئیسمە مانای ئەم شوینە کە مردووی تێ ئەشاردرێتەو. وە رۆژو روناکی تیدا هەڵدیت بەبێ تایبەت کردن. (فلا شذوذ) یانی لەم کاتە کە تایبەت کراون. وە بەهەموو شوین ئەگوتریت. بەضمەش شاذنین وە بەلکو قیاسە چونکە لەم کاتە کە تایبەتن بەقەرستان و رۆژەهەلات: ئیسمی مکانی اصطلاحی نین. وە پێیان ناگوتری لە یاسا لایانداه: وە کو لەپیشان باسکرا. کە (المسجد) بەکەسەری جیم شازە. بەم مەرجە کە بەشوینی سوجدە بگوتری. بەلام تەگەر تایبەت بێت بەم خانووی کە پێی دەگوتری مزگەوت. بەهیچ شیودیهک شازنیه چونکە لەم کاتە تایبەت کراو: گوتمان ئیسمی زەمان و مکان لە مضارعی مەکسور العین مەکسور دەبێ. وە لەمفتوح العین و مضموم العین مفتوح دەبێ. وە ئەمانە ثلاثی مجرد بون ئەم جارە دیتە سەر غەیری ثلاثی مجرد کە دەکات ثلاثی مەزید روباعی هەردوک: وە فەرموی (ومما زاد على الثلاثة كأسم المفعول) ئەمە عطفە بەسەر (وهومن يفعل) کە واتە ئیسمی زەمان و مکان. لەم فەلانە ی کە زیادن لەسەر سێ حەرف. جاثلاثی مەزیدی یاروباعی مەزیدو مجرد بێت. لەسەر وەزنی ئیسمی مفعولی بابی خۆی دەبێت. (كالمُدْخَلِ وَالْمَقَامِ) نێستە مدخل و مقام ثلاثی مزید و لەبابی افعالن. فعله کەیان. ادخل یدخل وە اقام یقیم بوو. وە حەرفی مضارعه کە ی لادەو هیمیکی بور لەشوینی دابنێ: وە حەرفی پیش ناخری مفتوح بکە. و مقام مفتوح) بوو واوی کراو بەئەلف وە کو ماضیه کە ی: ئەمەش بزائە ئەم صیغە (احتمالی چوار شتی هەیه: ئیسمی زەمان و مکان وە مصدرە ی میمی و ئیسمی مفعول. وە بە قەرینە لیک جیادەکرێن لێرەدا باسی ئیسمی زەمان و مکان کوتابوو. بەلام ئەم پاسەش مناسبە لەگەڵ ئیسمی زەمان و مکان:

لەبەر ئەمە بۆمان باس دەكات دەلى (واذا كثر الشيء بالمكان قيل فيه مفعلة من الثلاثي المجرد) يانى ھەركاتىك شتىك زۆر بوو لە شویتىك بۆ بەيانى زۆرى ئەم شتە لەم شویتە صیغە (مفعلة) دروست دەکړئ. بەسکونى (فى) وسى فەتخە لەگەڵ (تى) تەئنىس. کە ئەم صیغەیه ثلاثى مجرد وە ئەگەر ثلاثى مزید زیادەکان ھەزف بکە. ئینجا میمیكى بۆ زیادبکە لەگەڵ (تى) تەئنىس (کأرض مسبعة ومأسدة ومذبذبة من الثلاثي المجرد) واتە دەلێت لەم جۆرە میسالانە أرض مسبعة) ئەرزیکە دروندەى زۆرى تىدايە: (ومأسدة) ئەرزیکە شىرى زۆر تىدايە. وە (مذبذبة) گورگى زۆر تىدايە، ئەم سى میسالە ثلاثى مجردن. چونکە بەم شىوونە (سبع اسد ذئب) میمیك لە ئەوەلیەو ھە زیاد کراوہ. وەتى لە تاخى زیادکراوہ: (مبطخة ومقتاة من مزیده) ومبطخة ومقتاة مثالي ثلاثى مزیدن. (بحذف احدى الطائين والتائين والياء والألف) واتە بە ھەزفى يەك لە دوو (تى) يەکانى (بطيخ) و يەك لە دوو (ثاء) ەکانى (قثاء) ى و (ى) لە بطيخ و ئەلف لە قثاء ى ئەمانە ھەزف بکە. دەبێتە ثلاثى مجرد ئینجا میمیكى مفتوح لەگەڵ (تى) زیاد بکە، دەبێتە مَبْطُخَة وَمَقْتَاَة يانى ئەم ئەرزە کالەك (گندورە) ى زۆرە و تەرۆزى و خیارى زۆرە. بەلى گوتمان ئەگەر ئەم تىسمە ثلاثى مجرد بێت. میمیك وەتى تەئنىسى بۆ زیاد بکە. وە ئەگەر ثلاثى مەزید بێ زیادەکان ھەزف بکەو ميمەكە و (تى) يەكەى بۆ زیاد بکە: دەبێتە وەزنى مفعلة. ماوہ باسى ئەم تىسمەى بکات. کە رباعى و خماسى و سداسیە. ئەم جۆرە تىسمە بە ھىچ شىوونە ناھىيە سەر وەزنى (مفعلة) مەگەر بە ھەزفى ئەسلى. ئەمەش ناکړئ. بەناچارى ووشەى بۆ زیاد دەکەين. کەبەيانى زۆرى شتەكە بکات و دەستکارى ئەمى تىمەش نەکړیت، جا دەفەر موى (ويقال في غيره) دەگوترى لەم تىسمەى کە غەيرى ثلاثى مجرد و مەزیدە. جا رباعى بى يان خماسى بى يان زیاتر. و مەزید بى يان مجرد (كثير الثعلب) ئەرزیکە زۆرمام رىوى تىدايە: ئیستا ثعلب رباعى مجرد، ناتوانين بیکەين بە مفعلة) بەناچارى ووشەى (کثير) مان بۆ زیاد کرد (وکثير الجحمرش) ئەرزە کە پیرەژنى زۆرە ئەمەش میسالى خماسى مجردە (وکذا

مزیدهما) وه‌کو رباعی مجردو خماسی مجرد وایه. مه‌زیده‌کانیان یانی بۆ رباعی مه‌زید و خماسی مه‌زید. ووشه‌ی (کثیر) زیاد بکه (واضافی) بکه بۆ ئەم نێسمه: وه‌کو بلیت کثیر العصفور نێستا (عصفور) رباعی مه‌زیده به‌ واویک. ووشه‌ی (کثیر) ی بو اضافه بکه. وه‌هه‌روه‌ها کثیر العصفور تهم ووشه‌یه خماسی مه‌زیده به‌ واوی ووشه‌ی (کثیر) له‌ ته‌وه‌لیه‌وه‌ داینی. له‌جیاتی (مفعله) مانایه‌که‌ی ده‌دات:

﴿وَأَمَّا إِسْمُ الْأَلَّةِ: وَهُوَ مَا يَعْلَاجُ بِهِ الْفَاعِلُ الْمَفْعُولُ﴾ واته ئیسمی ئاله‌ت. ئامیریکه‌ وشتیکه. که‌به‌م شته‌ فاعل واته کارکه‌ر خه‌ریکی کاریک ته‌بیت له‌شوینیک که‌ مفعوله (لوصول الأثر اليه) بۆ ته‌وی ئەم فاعله‌ بتوانی نیشانه‌و ته‌سه‌ری کاره‌که‌ی به‌م مفعوله‌ بگه‌ین به‌هۆی ئەم ئامیره‌ (كِمَحْلَبٍ) وه‌کو محلب. به‌که‌سه‌ری میمو سکونی حی وفته‌هی لام. که‌ته‌مه‌ بینکه‌ له‌میزانه‌کانی ئیسمی ئاله‌ت. ته‌گینا له‌ راستیدا ته‌مه‌ ئیسمی ئاله‌ت نیه. چونکه‌ ئەم. به‌م (ظرف) ده‌وتری واته به‌م شته‌ ده‌گوتری که‌ حیوانی تیدا ده‌ده‌شریت، به‌لام چونکه‌ ته‌مه‌ش جوژه‌ یارمه‌تی دانیکه‌: پی ده‌لین ئاله‌ت (وَمَكْسَحَة بفتحتین) با ته‌مه‌ش بزانی. که‌ئیسمی ئالات دوو جوژه‌. مشتق وجامد مشتق نه‌وانه‌؟ که‌ له‌ فعلی ثلاثی مجرد متصرف دروست ده‌کریت که‌ ئەم (قبل التاء) به‌که‌سه‌ری میمو سکونی کافو دوو فته‌ه له‌پیش (تی) نێستا مکسحه‌ به‌گه‌سکی ده‌لێت که‌ ئامیریکه‌ به‌ هۆی ئەم ئامیره‌ فاعل کار ده‌کات له‌م مفعوله‌ که‌ شوینی کاره‌که‌یه، بۆ پاک کردنه‌وه‌ی ئەم شوینه (ومفتاح) به‌که‌سه‌ری میمو سکونی (فی) وفته‌هی (تی) له‌گه‌ل ته‌لفی زیاد. نێستا مفتاح ئامیریکه‌ که‌ ده‌رگه‌ی داخراوی پی ده‌بیته‌وه‌. به‌هۆی خه‌ریک بونی فاعیلیک: ئەم کاره‌: مفتاح واته‌ کلیله‌ ئامیری کردنه‌وه‌ (وَمِصْفَاة) ئامیری پالۆتن. وه‌کو شیر پالیو وچاپارزن هتد (أصلها مِصْفِيَّة) مصفاة. وه‌کو مفتاح نیه. چونکه‌ ته‌سله‌که‌ی مصفیة بوو وه‌کو مکسحه‌ (بی) ی قه‌لب کراوه‌ به‌ئه‌لف بو به‌ مصفاة: هه‌ر ته‌مه‌ش بوو هۆی باس کردنی لی‌رده‌ا له‌کاتیک ووشه‌ی مرقات ده‌گو‌نجا بۆ ئیسمی مکانو ئیسمی ئاله‌ت ویستی رونی بکاته‌وه‌. ده‌فه‌رموی (وَقَالُوا مِرْقَات عَلٰی هٰذَا) واته‌ عه‌رب

خوێندویانەو مِرقات. بە کەسەری میم و سکونی ری و فەتخە ی قاف. کەئیسەمی ئالائە و نامیری سەرکەوتن بو ژورەو وەکو قادرمە (پەیز) وە ئەسلە کە ی مرقیە بوو. وەکو مەسحە. بەلام (ی) ی قەلب کراوە بە ئەلف. وەکو مصفاة سی وەزنی هەیه بەزۆری (مفعول، مفعال، مفعلة) کە ئەمانە ئیسەمی ئالەتی اصطلاحیان پی ددین. وەجامدیش نەوێه کە لە فعل وەنەگیراوە وەکو سیف و قەلب فاس هتد ئەوانە اصطلاحی نینە : بەلکو سماعینە!!!

(وَمَنْ فَتَحَ الْمِيمَ ارَادَ الْمَكَانَ) وە ئەگەر کەسەری میمی (مرقات) ی مفتوح بکات وای بخوێنێتەو. مەبەستی ئالەت نیه: بەلکو ئیسەمی مکانە وائە شوینی سەرکەوتن. ئینجا فەتخە ی بەپی یاسایە. وەکو مرمی وەیه بەلام (تی) ی تانیث زیادە، شتیکی زانراوە کە ئیسەمی ئالەت لەفعلی ثلاثی مجرد دروست دەکری و میمکە ی لە ژێر وەمانایە کەشی تاییبەت نیه بەلام چەند وشە یە بەم شیوە نین، لەبەر ئەمە دەفەرموێت (وَشَذَّ مَذْهَنٌ وَمُسْطَطٌّ وَمُدَقٌّ وَمُنْخَلٌّ وَمُكْحَلَةٌ وَ مُخْرُوضَةٌ بضم الميم والعين) واتە ریز پەرەو دەرچووە لە یاسای ئیسەمی ئالەت ئەم وشانە. بەضمە ی میم وضمە ی عەین الفعل یە کەم مەذن بەهێزە و گۆزە ی رون دەلێن دوو مَسْطَطٌّ بەجۆرک و قوتی بمرموت دەلێن. کەجۆرە دەرمانێکە دە ی کەنە لوت (کەپ) سی یەم مُدَقٌّ، بە دەسکی ئاوی دەلێن: چوارەم: مُنْخَلٌّ بە بیژینگ و هینلەگ دەلێن: پینجەم مُكْحَلَةٌ. بە کیسە ی کلۆکلدان دەلێن. شەشەم مُخْرُوضَةٌ، بە کیسە ی ئەسپونی دەلێن. ئەسپون جۆرە گیایە کە بە کار دێت بۆ جەلک شۆشتن. لە شوینی رملای شین دەبی: جا ئەم وشانە ئیسەمی ئالەتن بەلام شازن. چونکە میمە کە یان مە کسور نیه کەواتە لەسەر ئەم بۆچونە ی کە دەلێن ئیسەمی ئالەتن دیارە بەهەموو شتی کە دەلێن کە ئەم مانایە ی بگەینی: وەتاییبەت نین بەشتی دیاریکراو: بەلام لێرەدا مامۆستا علی رحمة الله دەیهوێت فەرمودە ی سیبویه نەقل بکات لەکتییی مراح الارواح و شرحی تصریفی تەفتازانی) کە بۆچونە کە بە پیچەوانە ی یە کترن. جا دەفەرموی (هي ا سماء لضرّوف مخصوصة عند سيبويه) واتە ئەمانە هەریەکی ناو بۆ کیسەکی

تایبہت لہ سہر فہرمودہی سیبویہ (لیست جاریۃ علی الفعل) تہ مانہ مشتق نین
 لہ فعل و ہمانایہ کہیان گشتی نیہ کہ بو ہہ موش ت بہ کاریین: بہ لکو ہہریہ کی بو شتیک
 بہ کار دیت. بویہ گوتمان مدھن بہ ہیزہی رونی دہ لین. چونکہ تہ گہر ہہندیک لہرونی:
 لہناو کاغزیک بکہی کہس پی نالیت مدھن. دیارہ تایبہتن (والا لما اختصت)
 یان تہ گہر تہ مانہ مشتق ہونایہ لہ فعلی تایبہت نہ دہ ہون ہہریہ ک بہشتیک چونکہ
 مشتق لہ فعلی و ہکو فعلی گشتیہ (إلا المنخل والمدق علی مافی الشرح) تہ نہا
 منخل ومدق نہ بی تہ وان مشتقن لہ فعلی و تایبہت نین بہ ہیچ شت. و ہکو بہم شیوہ
 شہرح تصریف نھقل لہ سیبویہ دہ کات: پوختہی تہم باسہ تہودیہ کہ شہرح تصریف
 دہ لئی سیبویہ فہرموویہ تی لہم شہ شہ: تہ نہا منخل ومدق مشتقن لہ فعلی: و ہ
 تایبہت نین، بہ لآم چوارہ کانی تر وانینہ. و تایبہتن، بہ لآم لیردہا و ہکو قہرہ داغی
 دہ فہرموو وادہ گہینئی کہ منخل بہ پارچہ قماشیک بلین کہوہ کو بیژینگ شتی پی
 بیژی. و دیان مدق بہ دہ ست و بہ سہر بگوترئی لہ کاتی پییان لہشتیک بدہی: و ہ تہ مہ ش
 وانینہ: کہ واتہ تہم دوو دہش گشتی نہ ہون (وکلہا علی مافی المراح) واتہ نھقل کراوہ
 لہ سیبویہ. و ہکو مراح دہ لیت. کہ سیبویہ فہرموویہ تی تہ مانہ ہہمویان. واتہ ہہرشہ
 شیان ہہریہ ک ناوہ بوکیسہ کی تایبہت و ہ مشتق نین لہ فعل. و ہ تہم جارہ منخل
 و مدقیش جیانہ کراونہوہ: بویہ گوتمان تہم دوو عبارتہ مخالفن. جابر ای قوتابی تہ گہر
 تہ مانہ نیسمی نالہت بن ضمہ ی میمہ کہیان و دہ عین الفعلہ کہیان قیاس نیہ وشازن.
 و تہ گہر نیسمی نالہت نہ بن و ہکو سیبویہ دہ فہرموئی تہ مانہ شازنین: چونکہ نیسمی
 نالہت نینہ. (وجاء مدق ومدقة بالفتح علی القیاس) واتہ ہاتوود لہم دوو
 نیسمہ واتہ مدق ومدقة بہ کہ سہری میم و فہتہی دال لہ سہر یاسای نیسمی نالہت
 وشازنین/ مدق و ہکو محلب/ مدقہ. و ہکو مکسحہ وایہ.

نینجا بہر پڑان بہ مہ صہری (مرۃ) کو تایی بہ کیتابہ کہی دہینئی دہ فہرموئی
 (المرۃ من الثلاثي المجرد مما لاتاء فيه علی فَعْلَةٍ بسكون بين فتحتين)
 پیش تہ مہ کہ شہرحی تہم ووشانہ بکہین. بابزانین. کہ مفعول مطلق سی جوڑہ. یہ کہم

ته‌ئکیدى. که ته‌ئکیدى مانای فعلی پێش‌خۆى ده‌کات. وه‌کو ضربت‌ضربا: دووه‌م\نوعى که ده‌لاله‌ت ده‌کات له‌سه‌ر جوړيک له‌جوړه‌کانى فعل. وه‌کو ضربت‌ضربه. واته‌ ليمدا به‌جوړه‌ ليدنايک. سێيه‌م (عددى) که‌ليڙه‌دا پێى ده‌گوترى (م‌ره) واته‌يه‌ک جار: وه‌کو بليت‌ضربت‌ضربه‌يه‌ک تاقه‌ جارم ليدا: پاشان بزانه. ئەم فعله‌ى که (ته‌ئکيدىيان نوع يان م‌ره)ت لى مه‌به‌سته يان ثلاثيه يان روباعيه وه‌هریه‌کى له‌م دوانه‌ش يان مجرد، يان مزیده، وه‌هریه‌کى له‌م چواره‌ش يانى به‌تييه يان بى‌تييه: ئەمه ده‌کات هه‌شت جوړ جا له‌گه‌ڵ ميساله‌کانى ته‌ئکيدو نوع و‌عدد واته (م‌ره) ده‌کات بيست و چوار ميسال. إنشاء الله يه‌ک له‌ دواييه‌ک ده‌نوسين جا مصدره‌ى (م‌ره) واته‌ئهم مصدره‌ى که ده‌لاله‌ت ده‌کا له‌سه‌ر يه‌ک که‌رت له‌مانای فعل: له‌م فعله‌ى که ثلاثى مجرد وه‌ ئەم مه‌صده‌ش هيچ (تى)ى پيوه‌ نيه. له‌سه‌ر وه‌زنى (ف‌عه‌لة) دروست ده‌کرتين. ف‌عه‌لة. به‌سکونيک له‌نيوان دوفه‌ت‌حه. (ک‌ضربه) ئيستا (ضربه) که‌بليت‌ضربت‌ضربه. واته‌ ليمدا يه‌ک تاقه‌ جار: ئەمه سالمه. و‌قمت قومه. ئەمه‌ش غه‌يره سالمه: يه‌ک ده‌ليت ته‌دىبو چى ئەم دوومه‌ صده‌ره له‌سه‌ر وه‌زنى (ف‌عه‌لة) نين. که‌چى ثلاثه‌ مجردى به‌ بى‌تييشن. که‌ئهم دوويه (اتيانه، و‌لقائه) له‌وه‌لامدا ده‌فه‌رمويت (واتيه‌ه‌ اتiane و‌لقيته لقائه شاذ) واته‌ ئەم دووم‌صده‌ره که (اتيانه) و‌لقائه هه‌ردوک شازن. چونکه له‌سه‌ر وه‌زنى (ف‌عه‌لة) نه‌هاتون. چونکه ئەم دوو مه‌صده‌ره‌ى ثلاثى مجردن وه‌ مه‌صده‌ره‌که‌يان به‌بى‌تييه. که‌ اتيان و‌لقاء بوييه، قياس وابوو به‌م شيوه‌بانه: اتيته‌ اتية و‌لقية لقيه وه‌کو ضربه (وب‌کسر الفاء للنوع) واته‌ ف‌عه‌لة، به‌که‌سه‌ره‌ى فاء الفعل بو‌نوعه. يانى بو‌مه‌صده‌ريکه. که ده‌لاله‌ بکات له‌سه‌ر ئەم هيئت و‌شيوه‌ى که‌فعله‌که‌ى له‌سه‌رکراوه (ک‌ضربه) وه‌کو ضربه. ئيستا توده‌ليت‌ضربت (ضربه زيد) واته‌ له‌فلان که‌سى دا. وه‌کو زيد لى دا. يا يه‌م شيوه (وه‌ما مما عداه على المصدر المستعمل) واته‌ مه‌صده‌رى (م‌ره) و مه‌صده‌رى نه‌وعى. هه‌رکاتى دروست بکرتين له‌ فعلیک که‌غه‌يرى ثلاثى مجردى به‌بى‌تى بى. که‌ هه‌وت به‌شه. يه‌که‌م ثلاثة مجردى به‌تى وه‌کو (رحمة) ثلاثى مه‌زيدى به‌تى و به‌بى‌تى

وهرباعی مجرد و مهزید بهتیی و بهبئی تیی جائهم دوو مهصدره لهم ههموانه دروست ددکرئین لهسه مهصدره بهکارهاتوی ئەم فعله. واته ئەم مهصدره ی که مهشهوره. ددبیتته مفعول مطلق تهئکید ی: وههمان مهصدر: ددبیتته (نوعی) و (مرد) واته عددی. جائه گهر (تیی) پیوه بوو باشه. ئەگینا زیاد دهکرئ (کائاخه) ئیستا ووشه ی (اناخه) مهصدری بابی أ فعال) ه (أناخ یفیح إناخه) ثلاث مهزیدی بهتیی: بوو ههرسیک مفعول له مطلقه کان بهکاردیت. (والفارق القرائن) واته ئەودی لیکیان جیاده کاتهوه قهرینه یه. یانی ئەو دوانه بههزی قهرینه لیک جیاده بئهوه (کحسنة وواحدة) ئیستا ووشه ی حسنة قهرینه یه بۆ مهصدری (نوعی). وه ووشه ی واحده قهرینه یه بو مهصدری (مرد) وه ئەگهر هیچیان نه بون مهصدری تهئکیدیه بووینه انطلقت (انطلاقا) بۆ تهئکیده. انطلاقا واحده (مرد) یه. انطلاقا حسنة. (نوعی) (فان لم تکن تاء و ذالك في غير الثلاث المجرد) واته ئەگهر ئەم مهصدره بهکار هاتوه ی. دهتهوئت بیکه به (مرد) ونوعی. هیچ (تیی) پیوه نه بوو وهکو انطلاق: نه بوو. وه ئەم مهصدره دش غهیری ثلاثی مجرد بوو. کده کاته ثلاثی مزید و فیه وربعی بهتیکرای (وه ثلاثی مجردیش زاندر) که گوتمان فعله بهفهتیه ی (فی) بۆمردیه به کسره ی (فی) بۆ نهوعه وه بهبئی تیی وهکو فعلاً هتد. بۆ تهئکیده. وه ئەودی تیی پیوه ی بئ وهکو (رحمة) له گه له ئەمانه دایه. ئینجا ئەگهر تیی پیوه نه بوو لهم ههموانه (زدتها) تیی بۆ زیاد دهکهی وه هیچ دهست کاری مهصدره کهی ناکهی. وهکو استخراج. که مهصدری ثلاثی مهزیده بهبئی (تیی) وههروه ها دحراج و اخرجام که مهصدری رباعی مجرد و مزیدن وه بهبئی (تیی) نه. له مانه پیتی (تیی) زیاد دهکرئ. جابوزیاده زانین لهم نه خشییه ههمو میساله کان دنوسین. که له پیشان گوتمان ده کاته بیست و چوار میسال. که نه واننه:

	تهئکید ی		
۱- ثلاثی مجردی بئ تیی	ضربا	ضربة	ضربة
۲- ثلاثی مجردی بهتیی	رحمة	رحمة واحدة	رحمة حسنة

تەصریفی مەلا عەلی بە زمانی کوردی

۳- ثلاثی مەزیدی بەبێ تێ	إكراماً	أكرامة واحدة	أكرامة حسنة
۴- ثلاثی مەزیدی بەتێ	اناحة	اناحة واحدة	اناحة حسنة
۵- رباعی مجردی بەبێ تێ	دحراجاً	دحراجة واحدة	دحرجة حسنة
۶- رباعی مجردی بەتێ	دحرجة	دحرجة واحدة	دحرجة حسنة
۷- رباعی مەزیدی بەبێ تێ	اطمئناناً	اطمئنانة واحدة	اطمئنانة حسنة
۸- رباعی مەزیدی بەتێ	طمئينة	طمئنية واحدة	طمئنية حسنة